BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

16e JAARGANG.

's-GRAVENHAGE.
MOUTON & Co.
1896.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

4 JANUARI 1896. 16e JAARGANG. No. 1.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 5.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 7.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie $^3/_2$ maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

AAN DEN LEZER.

Het Bouwkundig Weekblad, dat met dit nummer zijn 16en jaargang ingaat, zal tegelijkertijd ook eenigszins worden gewijzigd; die verandering heeft haar oorzaak in de nieuwe bepalingen omtrent de uitgaven in het algemeen van de Maatschappij, zooals die werden aangenomen in de Algemeene Vergadering van September j.l. In die vergadering is besloten, dat het Bouwkundig Tijdschrift, het vervolg der vroegere Bouwkundige Bijdragen, wederom zal worden uitgegeven, en daarnaast het Bouwkundig Weekblad.

Dit besluit is ontstaan uit de klachten, dat de fraaie platen die in de jaargangen 1894 en 1895 van het Weekblad verschenen, veelal in een slechten toestand, tengevolge van de verzending per post, werden ontvangen, een euvel, dat voor het meerendeel van de lezers van het blad vrij zwaar woog. Om aan dat bezwaar tegemoet te komen, zullen Tijdschrift en Weekblad, aan welk blad gedurende de twee laatste jaren ook de kosten besteed werden vroeger voor het Tijdschrift bestemd, nu wederom afzonderlijk worden uitgegeven.

Het Tijdschrift zal in vier afleveringen per jaar verschijnen en op 't minst ongeveer 25 platen bevatten, benevens de meer uitgebreide artikelen en studiën die, door plaatsing in het Weekblad, te veel zouden moeten worden afgebroken.

Het Weekblad zal daardoor van geringer omvang moeten worden, alleen de meer actueele zaken behandelen en dus meer het karakter van een nieuwsblad voor de leden aannemen, echter ook voorzien van platen en illustratiën. De nieuwe vorm van het blad zal voorts aan veler wensch tegemoet komen, door mededeelingen omtrent de aanbestedingen op bouwkundig gebied.

De uitgave van de Afbeeldingen van Oude Bestaande Gebouwen wordt op deelfde wijze als vroeger voortgezet.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Op de prijsvragen, in 1895 door de Maatschappij uitgeschreven, zijn de navolgende antwoorden ingekomen.

1e PRIJSVRAAG.

Ontwerp voor een Volkshuis.

No. 1.	motto:	Driehoek waarin cirkel (figuur).	6	teekeningen.
„ 2.	motto:	M.B.	6	teekeningen.
„ 3.	„	Drie cirkels (figuur)	5	„
„ 4.	„	All Right	7	„
„ 5.	„	Gelria	5	„
„ 6.	„	In haast	4	„
„ 7.	„	D	3	„
„ 8.	„	Grand	3	„

2e PRIJSVRAAG.

Ontwerp voor een Eereboog.

„ 9.	„	Nederland.	5	„
„ 10.	„	Scepter en Kroon	3	„

3e PRIJSVRAAG.

Ontwerp voor een staldeur.

„ 11.	„	Eenvoud	2	„

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Leiden. 27 December 1895. In deze vergadering waren, op verzoek van het bestuur, door den Rijksbouwmeester D. E. C. Knuttel voor de kunstbeschouwing afgestaan: teekeningen van verschillende gebouwde en in aanbouw zijnde post- en telegraafkantoren, o. a. te Leiden, Amsterdam, 's-Hertogenbosch, Sittard, Heusden, Gemert en Hansweert, die met belangstelling werden bezichtigd. Door het bestuur zal den heer K. worden dank gezegd voor het afstaan dezer keurige collectie en zal de Vereeniging, ook voor het vervolg, bij haren geachten oud-voorzitter worden aanbevolen.

Ingevolge een schrijven van den Arbeidsraad om te voorzien in twee vacatures, ontstaan door periodieke aftreding, werden benoemd tot leden van dien Raad de heeren J. Roem en W. Splinter en tot afgevaardigden naar de algemeene vergadering van den Arbeidsraad de heeren H. J. Jesse en P. C. de Vrind.

De heeren F. A. Wempe en D. Veilbrief brachten bij monde van eerstgenoemde verslag uit over het geldelijk beheer van den penningmeester. De rekening was in orde bevonden. Den penningmeester, den heer J. van Dam, werd dank gezegd voor zijn nauwkeurig beheer.

Daarna opende de Voorzitter de discussiën over het voorstel van een twintigtal afdeelingsleden tot afscheiding van de Maatschappij. Uit den loop dier besprekingen bleek wel, dat de neiging tot afscheiding algemeen was. Het voorstel, vervolgens in stemming gebracht, werd aangenomen. Het bestuur stelde daarop de volgende motie voor: „Het bestuur der Afdeeling Leiden en Omstreken van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, overwegende het voorstel van een twintigtal leden tot afscheiding van de Maatschappij en gehoord de discussiën in de vergadering van den 27sten Dec. 1895, stelt voor, de betrekking met de Maatschappij te verbreken en als zelfstandige vereeniging op te treden, doch in de overtuiging, dat samenwerking van een zeer groot aantal bouwkundigen nuttig is, spreekt het de wenschelijkheid uit, dat eventueele aansluiting 't zij bij een gereorganiseerde Maatschappij 't zij bij eene andere vereeniging van gelijke strekking, mogelijk blijft.

Deze motie werd met algemeene stemmen op één na aangenomen, zoodat de Afdeeling Leiden en Omstreken als onderdeel van de Maatschappij vervalt, maar op denzelfden voet als zelfstandige vereeniging blijft voortbestaan.

Op verzoek van de vergadering zal het bestuur der afdeeling, nu als zoodanig afgetreden, als commissie vóór de volgende vergadering een nieuw reglement ontwerpen en dat der vereeniging ter goedkeuring aanbieden, waarna tot de keuze van een bestuur kan worden overgegaan.

Na eenige besprekingen werd de vergadering met eenige toepasselijke woorden door den Voorzitter gesloten, daarbij de beste wenschen uitsprekende voor de aanstaande werkzaamheden der vereeniging.

Afdeeling 's Gravenhage, 27 December 1895. Tegenwoordig zijn 40 leden. Na opening van de Vergadering door den Voorzitter, den heer C. H. Peters, worden de Notulen der vorige bijeenkomst gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter deelt mede, dat ook de heer A. Stigter zijne benoeming tot bestuurslid heeft aangenomen.

Tot de behandeling van het aan de orde gestelde onderwerp overgaande, leest de Voorzitter den brief voor, door het Afdeelingsbestuur, krachtens besluit van de vorige Vergadering, ter zake van de Reglementswijziging aan het Hoofdbestuur geschreven, alsmede het daarop ontvangen antwoord — beide stukken in hun geheel opgenomen in het Bouwkundig Weekblad van 21 December jl. — en stelt alsnu de leden in de gelegenheid dit antwoord te bespreken.

De heer Mialaret wenscht te mogen vernemen wat het advies van het Afdeelingsbestuur in dezen is.

De Voorzitter antwoordt, dat van het Bestuur omtrent deze zaak geen advies of voorstel te wachten is. In de hierover gehouden Bestuursvergadering kwamen verschillende meeningen ter sprake en werden vier wegen aangewezen, die in de gegeven omstandigheden zouden te bewandelen zijn, namelijk:

1°. terugnemen van het door de Afdeeling genomen besluit om het reglement niet te wijzigen overeenkomstig de nieuwe wet;
2°. een voorstel aan het Hoofdbestuur doen door vijftig leden om eene Algemeene Vergadering uit te schrijven;
3°. niets doen en voorloopig de zaken houden zooals ze zijn; en
4°. de Afdeeling losmaken van de Maatschappij.

De eerste weg zal, na het met groote meerderheid van stemmen genomen besluit, wel niet gevolgd worden;

de tweede weg verdient geen aanbeveling en daarvan is geen heil te verwachten, omdat het Hoofdbestuur de zaak niet steunt. Spreker heeft dan ook gemeend als lid van het Hoofdbestuur te moeten bedanken;

de derde weg leidt tot niets;

den vierden weg der ontbinding kan natuurlijk het Bestuur niet voorstellen.

Van daar dus *geen* voorstel van het Bestuur.

De heer Mialaret meent ook, dat aan den eersten weg niet te denken valt en dat van den tweeden niets te verwachten is, nu het Hoofdbestuur ongenegen blijkt de zaak te ondersteunen; de derde weg is evenmin raadzaam, omdat men niet kan blijven afwachten, zoodat alleen de vierde van de besproken wegen te volgen blijft.

De heer Mulder leidt uit het antwoord van het Hoofdbestuur af, dat er voor de Afdeeling geen andere weg overblijft dan afscheiding van de Maatschappij.

De heer Van Wadenoijen dankt het Bestuur voor de spoedige behandeling van de zaak en acht het noodzakelijk nu een besluit te nemen.

De Voorzitter zal gaarne een bepaald voorstel vernemen.

De heer Berden verzoekt uitschrijving van eene Afdeelingsvergadering op aanstaanden Maandag-avond, om daarin het voorstel tot afscheiding van de Maatschappij te behandelen; stelt ten voorbeeld de schildersvereenigingen en houdt zich overtuigd, dat zelfstandige lokale vereenigingen meer kracht kunnen uitoefenen; bespreekt de contributies en gaf daarover eenige berekeningen, waaruit, volgens spreker, bleek, dat van deze Afdeeling eene som van *f* 816.— ten goede aan Amsterdam komt, tegen *f* 574.— aan Den Haag. Op grond van een en ander wenscht spreker te breken met de zijns inziens zoowel finantieel als moreel ongezonde verhouding van de Afdeeling tot de Maatschappij en dringt daarom op eene Vergadering aan.

Eenige leden verlangen *dadelijke* behandeling van het voorstel tot afscheiding van de Maatschappij.

De Voorzitter wijst er op, dat dit niet kan; dit punt is niet aan de orde en niet op de agenda vermeld; eene zaak van zoo ingrijpenden aard moet vooraf aan *al* de leden der Afdeeling ter kennis zijn gebracht.

De heer Van Malsen zegt, dat er van ontbinding der Afdeeling of losmaking van de Maatschappij geen sprake kan zijn; zoolang er nog maar acht leden zijn, die lid wenschen te blijven, *bestaat* de Afdeeling, ingevolge Art. 44 van de Wet.

Deze meening wordt door eenige leden bestreden, die van oordeel zijn, dat aan eene kleine minderheid van acht leden het recht niet toekomt om een zoo overwegenden invloed uit te oefenen op de zaken der Afdeeling.

De heer Van Wadenoijen blijft aandringen op spoedige behandeling van het voorstel tot afscheiding, op aanstaanden Maandag-avond.

De heer Van de Water begrijpt niet waarom met zoo'n gewichtige zaak zooveel spoed moet gemaakt; de leden die zich wenschen af te scheiden kunnen en zullen toch in ieder geval vóór 1 Januari bedanken voor het lidmaatschap der Maatschappij; spreker stelt voor om over veertien dagen te vergaderen.

De heer Mondt zou den derden van de besproken wegen willen volgen, met dien verstande, dat aan het Hoofdbestuur kennis werd gegeven, dat de Afdeeling, zeer teleurgesteld door het ontvangen antwoord, waaruit niet de minste tegemoetkoming aan hare bezwaren blijkt, tot aan de eerstvolgende Algemeene Vergadering zich naar de oude wetsbepalingen blijft regelen.

De heer Jurriaan Kok is van oordeel, dat uit den aard van het verband tusschen Afdeelingen en Maatschappij, geen Afdeeling zich kan ontbinden.

De heer Van Nieukerken verwondert zich, dat bij deze besprekingen, niemand het voor de Maatschappij opneemt; spreker acht afscheiding van de Maatschappij de meest gerede weg.

De heer Du Rieu constateert, dat van het Afdeelingsbestuur geen voorstel tot afscheiding kan uitgaan; acht den toestand waarin de Afdeeling zich door het genomen besluit bevindt, onmogelijk, en ziet maar ééne oplossing, namelijk dat al die leden, die zich niet met de nieuwe wet kunnen vereenigen, uittreden.

De heeren Knuttel, Van Malsen en Kok wijzen op de volkomen correcte en wettige handelingen van het Hoofdbestuur bij de wetswijziging, maar de heer Kok acht de wet niet goed en evenmin de samenstelling der Maatschappij, zoodat daarvan geen goede werking is te wachten.

De heer Van Malsen meent, dat de eenige weg is te trachten de wet te verbeteren.

De heer Van Wadenoijen komt op tegen het denkbeeld van *ontbinding* van deze Vereeniging en wenscht alleen *losmaking* uit het Maatschappelijk verband.

De heer Berden dringt aan op spoedige behandeling van zijn voorstel en is van oordeel, dat van overhaasting in dezen geen sprake kan zijn.

De heer Mutters wijst op het onmogelijke van het verlangen der heeren Berden c.s., waaraan door het Bestuur niet kan voldaan worden, en meent, dat deze Vergadering niet bevoegd is een voorstel tot ontbinding der Afdeeling aan stemming te onderwerpen.

Op eene vraag van den heer Berden wat de houding van het Bestuur zal zijn in zake het uitschrijven van de door hem verlangde Vergadering, zegt de Voorzitter dat het Bestuur zich daaromtrent wenscht te beraden, waarna de Bestuursleden zich eenigen tijd uit de vergaderzaal verwijderen tot onderlinge bespreking.

In de vergadering teruggekeerd, deelt de Voorzitter den uitslag der bespreking mede en zegt dat van *dit* Afdeelingsbestuur *niet* kan uitgaan de convocatie voor eene Vergadering tot behandeling van een voorstel tot ontbinding van de Afdeeling.

De heeren Berden, Mialaret en Van Dias meenen, dat een voor-

stel van een wettig belegde Vergadering niet door het Bestuur ter behandeling geweigerd mag worden, waartegen door andere leden wordt aangevoerd, dat het in zoodanig geval geheel er op aankomt, of zulk een voorstel wettig is of niet.

Na velerlei discussie, waarbij o. a. de heer Mialaret het voorbeeld van Leeuwarden ter navolging aanbeval, stelt de heer Jurriaan Kok deze motie voor:

„De Vergadering, overwegende, dat het Voorstel-Berden onwettig is, gaat over tot ware werkzaamheden.

De heer *Knuttel* stelt eene motie, zijns inziens van wijdere strekking, voor als volgt:

„De Vergadering, gehoord hebbende de houding van het Afdeelingsbestuur en in dat bestuur volkomen vertrouwen stellende, gaat over tot de orde van den dag."

De *Voorzitter*. brengt daarop in stemming de motie-Kok, die met 27 tegen 10 stemmen (en 2 blanco) verworpen wordt, en waardoor dus door de Vergadering het Voorstel-Berden als *wettig* erkend wordt.

Hierop verklaart het afdeelingsbestuur, bij monde van den *Voorzitter*. zijn ontslag te nemen; als demissionair bestuur verklaart het zich bereid te fungeeren tot de volgende vergadering.

De motie-Knuttel, hierna aan de orde komende, wordt met applaus aangenomen.

Het voorstel Berden alsnu in stemming gebracht, wordt met 27 tegen 10 stemmen (en 2 blanco) aangenomen en voor de op aanstaanden Maandag te houden Vergadering te behandelen onderwerpen vastgesteld:

1°. Verkiezing van een volledig nieuw Afdeelings-bestuur ter vervanging van het afgetredene; en

2°. Inleiding door dit nieuwe bestuur van het voorstel om over te gaan tot ontbinding van de Afdeeling.

Buitengewone Vergadering. Afdeeling 's-Gravenhage, 30 December 1895. Tegenwoordig zijn aanvankelijk 60, later 63, en bij de eindstemming 58 leden.

De (waarnemende) Voorzitter, de heer C. H. Peters opent de Vergadering.

De notulen der vorige Vergadering van j.l. Vrijdag avond worden gelezen en na eene, onmiddelijk opgeloste, bemerking van den heer Berden goedgekeurd.

Die bemerking gold de woorden „ontbinding der afdeeling," als te behandelen onderwerp op deze Vergadering in de notulen genoemd en ook op het convocatie-biljet opgegeven; dit had niet „ontbinding" maar „afscheiding van de afdeeling" moeten zijn.

De heer Van Wadenoyen sluit zich geheel bij deze opmerking van den heer Berden aan; ook hij wenscht volstrekt geen ontbinding van deze Vereeniging, maar alleen afscheiding van de Maatschappij, en stelt in verband daarmede voor om niet over te gaan tot de keuze van een nieuw bestuur, maar het tegenwoordige waarnemende bestuur bij acclamatie te herbenoemen.

De Voorzitter acht dit in den tegenwoordigen stand van zaken niet mogelijk en in strijd met de orde.

De heer van Malsen zou het tegenwoordige bestuur niet kunnen steunen, indien dit de ontbinding der afdeeling zou willen voorstellen.

De Voorzitter meent, dat deze bespreking eigenlijk niet aan de orde is en wenscht tot de verkiezing over te gaan.

De heer van Malsen acht het noodig tot zekerheid bij de stemming, te weten hoe de bestuursleden ieder persoonlijk over het voorstel der afscheiding denken, en vraagt dit te mogen vernemen.

Door meerdere leden wordt die vraag ondersteund.

Hierop verklaren de heeren Peters en du Rieu zich niet herkiesbaar te stellen; de heer Mutters verklaart eene eventueele herbenoeming als bestuurslid niet onvoorwaardelijk aan te nemen; de heeren Molenaar en Frowein stellen zich herkiesbaar; en de heer Mondt zegt als bestuurslid nooit te zullen medewerken tot ontbinding van de afdeeling of afscheiding van de Maatschappij.

De heer Jurriaan Kok meent, dat het mandaat van dit bestuur als afgeloopen is te beschouwen; en dat de heeren Berden, Van Wadenoyen, c. s. aan de bestuurstafel behooren te komen om hun voorstel tot ontbinding of afscheiding te doen.

Vervolgens tot de verkiezing overgaande worden de heeren Hofstee en Lorrie door den Voorzitter uitgenoodigd het stembureau uit te maken, terwijl later als tweede stembureau de heeren Bremmer en Mulder zitting nemen.

Bij de eerste stemming worden met volstrekte meerderheid van stemmen tot bestuurslid gekozen de heeren Mutters en Berden; en bij de tweede vrije stemming de heeren Molenaar en Van Wadenoyen; terwijl bij de herstemming tusschen de zes heeren Frowein, Lorrie, van Malsen, Mialaret, Mondt en Stigter, die bij de tweede vrije stemming de meeste stemmen op zich vereenigden, de drie laatstgenoemden gekozen worden, zoodat tot bestuursleden zijn benoemd de heeren: Berden, Mialaret, Molenaar, Mondt, Mutters, Stigter en van Wadenoyen.

De Vergadering kiest daarna bij meerderheid van stemmen den heer Berden tot Voorzitter.

De Voorzitter, de heer Peters, zegt, dat nu de taak van het waarnemend bestuur is afgeloopen en noodigt de nieuw benoemde bestuursleden uit zitting te nemen aan de bestuurstafel.

Nadat de heer Mondt den heeren Peters en du Rieu, onder luide bijvalsbetuiging der Vergadering, dank heeft gezegd voor al hetgeen in het belang der Afdeeling door hen is gedaan, verlaten beide heeren de vergaderzaal.

Het nieuwe Bestuur neemt daarop zitting en constitueert zich als volgt:

Berden,	Voorzitter;
Mialaret	Vice-Voorzitter;
Moolenaar,	Penningmeester;
Mutters,	Bibliothecaris en
Mondt	Secretaris.

De Voorzitter, de heer J. W. H. Berden, vangt aan met een woord van dank aan de afgetreden Bestuursleden, in 't bijzonder aan den afgetreden Secretaris, den heer Frowein; stelt daarna punt 2 van de Agenda aan de orde en leidt het voorstel in om tot afscheiding der Afdeeling van de Maatschappij over te gaan; herinnert den loop der zaak van de reglementswijziging; bespreekt het antwoord van het Hoofdbestuur; verwacht geenerlei resultaat van eene algemeene vergadering; heeft geen vertrouwen in de verklaring van het Hoofdbestuur omtrent de belangen der Afdeelingen in verband met het belang van de Maatschappij; al hetgeen dan ook aanleiding heeft gegeven tot het voorstel zich af te scheiden van de Maatschappij en het voorbeeld te volgen van de bereids afgescheiden afdeelingen Alkmaar, Leeuwarden en Leiden; wijst bij vernieuwing op de schilders-vereenigingen, die ieder voor zich zelfstandig werken en bij algemeene belangen gemeenschappelijk krachtig optreden; hetgeen ook met de nieuwe Bouwkundige Vereeniging zou kunnen plaats vinden bijv. door aansluiting met Arti et Industriae alhier, Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, of zelfs met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, wanneer die ooit later hervormd mocht worden; spreker herinnert daarna aan het bekende adres van het Hoofdbestuur in zake de Grafelijke zalen alhier, welk adres zoo duidelijk gebleken is *niet* uit te drukken het gevoelen van alle leden der Maatschappij; treedt voorts in eene beschouwing van den moreelen band tusschen de Afdeelingen en de Maatschappij, volgens spreker, zonder eenige waarde; daarna ook den finantieelen band en maakt naar aanleiding daarvan eenige berekeningen zooals in de vorige Vergadering; bespreekt het Bouwkundig Weekblad, zijns inziens van weinig beteekenis in vergelijking met het flink geredigeerde weekblad de Opmerker en toont ten slotte aan de geldelijke opofferingen, die de afdeeling zich ter wille van de Maatschappij moet getroosten. Op grond van dit alles acht spreker het raadzaam zich af te scheiden van de Maatschappij en eene zelfstandige vereeniging te vormen; hij heeft daartoe deze vergadering gevraagd en stelt voor het volgende besluit te nemen.

„De afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst besluit op heden, 30 December 1895, die afdeeling van de Maatschappij af te scheiden, als maatschappelijke afdeeling te ontbinden en te Constitueeren als zelfstandige „'s Gravenhaagsche Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst".

De heer Van Malsen merkt op, dat niet gebleken is, dat het Hoofdbestuur ongenegen zou zijn om de wet te wijzigen of eene algemeene Vergadering uit te schrijven; en constateert de volkomen *wettige* handeling van het Hoofdbestuur, dat zijns inziens niet anders heeft kunnen handelen: bestrijdt de finantieele berekeningen van den Voorzitter en wijst er op, dat het maatschappelijk gebouw rentegevend is en niet onderhouden wordt ten koste van de afdeelingen.

Naar sprekers meening is het hier nu alleen de vraag of de verlangde afscheiding al of niet wettig is.

De Voorzitter repliceert omtrent zijne finantieele berekeningen en houdt vol, dat het geld van de afdeeling ook strekt tot instandhouding van het maatschappelijk gebouw, welke meening opnieuw door den heer Van Malsen bestreden wordt, als staande volgens spreker de zaak van het gebouw geheel buiten de afdeelingen.

De Voorzitter bespreekt daarop nader het voorstel tot het uitschrijven van eene algemeene Vergadering door 50 leden, en

acht dien door het Hoofdbestuur aangewezen weg voor de afdeeling vrij wel onmogelijk.

De heer Van Malsen ziet dit volstrekt niet in; meent dat gemakkelijk 50 leden, al is het dan ook niet allen uit 's-Gravenhage, te vinden zullen zijn, bereid het voorstel te doen om eene Algemeene Vergadering uit te schrijven, en blijft van gevoelen, dat het Hoofdbestuur wel genegen zal zijn aan de bezwaren tegemoet te komen.

De Voorzitter wijst op den hoogen toon van het antwoord van het Hoofdbestuur; leest dit antwoord voor. bespreekt daarvan eenige gedeelten en concludeert, dat van het Hoofdbestuur niets te wachten is.

De heer Knuttel bestrijdt de redeneeringen van den Voorzitter en diens opvatting van het antwoord van het Hoofdbestuur; verzekert, dat het Hoofdbestuur volstrekt niet ongenegen is aan bezwaren tegemoet te komen; wijst echter op het onmogelijke van het verlangen der Haagsche Afdeeling in den brief van het afdeelingsbestuur uitgedrukt, en zegt dat bij stemming niet kan uitgemaakt worden de afscheiding van eene Afdeeling van de Maatschappij.

De heer Van Wadenoijen zegt, dat de Heer Van Malsen vergeten heeft den finantieelen band, die tot een contributie van 5 of 15 gulden verplicht, wijst op de moeielijkheid zoo niet onmogelijkheid, om te Amsterdam iets gedaan te krijgen tengevolge van de onvoldoende vertegenwoordiging der afdeelingen op algemeene vergaderingen en de gebrekkige samenstelling der Maatschappij, door den heer du Rieu op de vorige vergadering nog duidelijk in 't licht gesteld; spreker acht het eene illusie daarvan iets te verwachten; en, een stuk uit het Weekblad „de Opmerker" voorlezende, erkent hij den daarin voorkomende grieven tegen de Maatschappij.

De heer J. W. Bosboom komt op tegen de bewering van den heer Van Malsen omtrent het maatschappelijk gebouw en toont aan uit de begrooting der Maatschappij, dat het gebouw jaarlijks kost f 4000 en slechts 1700 opbrengt.

De heer Mulder spreekt mede de finantieel hoogst onvoordeelige verhouding van de afdeeling tot de Maatschappij en zegt op grond daarvan het voorstel der afscheiding te zullen steunen.

De Voorzitter den heer Knuttel beantwoordende, houdt staande; dat afscheiding volkomen wettig is; er komen in ons reglement geene bepalingen voor, die deze verbieden.

De heer Stigter zegt, in 't midden latende alle verschil van gevoelen omtrent de Maatschappij, dat zijns inziens afscheiding van eene afdeeling van de Maatschappij onmogelijk is, omdat naar zijne opvatting van Art. 44 (oud 48) der Wet eene afdeeling *bestaat* zoolang er acht leden zijn, die daarvan lid willen blijven.

De Voorzitter acht dit eene onwettige uitlegging van de Wet; en zegt, dat dit wetsartikel alleen betreft het oprichten van eene afdeeling.

De heer van Wadenoijen meent ook. dat afscheiding volkomen wettig is en licht zijn gevoelen nader toe.

De heer Mutters is van gevoelen, dat niemand en geen enkel vergaderingsbesluit eenig lid van de afdeeling kan dwingen op te houden lid van de afdeeling te zijn en zich van de Maatschappij af te scheiden; volgens het allezins duidelijke wetsartikel *bestaat* eene afdeeling, zoolang er *acht* leden zijn; de éénige wettige weg is, dat allen, die wenschen lid der afdeeling te blijven, zich vereenigd houden en dat de overige leden, die afscheiden willen, uittreden.

De heer Knuttel bestrijdt nog nader het door den heer van Wadenoijen gesprokene omtrent het wettige der afscheiding.

Nadat de voorzitter er nogmaals op gewezen heeft, dat in het reglement geenerlei bepaling voorkomt, die de opheffing der Afdeeling zou verhinderen, komt het voorstel van den Voorzitter in stemming en wordt dit met 31 tegen 27 stemmen verworpen.

Hierna wordt de vergadering gesloten.

Afdeeling Groningen, 20 December 1895. Na lezing en goedkeuring der notulen worden de door het Hoofdbestuur voorgelegde vragen verdeeld, en de behandeling daarvan vastgesteld voor de Januari vergadering in 1896.

Vervolgens wordt overgegaan tot de verkiezing van 3 bestuursleden in de plaats van de heeren Sips, Alons en Eisses, die zich geen van allen herkiesbaar stellen.

De heer Sips wordt echter herkozen, terwijl in de plaats van de heeren Alons en Eisses worden gekozen de heeren Rijenga en Huizinga. De heer Reijenga neemt de benoeming aan, de beide andere heeren waren afwezig.

De door den Penningmeester ingezonden begrooting over 1896 wordt aangenomen met de volgende wijziging:

„Het abonnement op het Bouwk. Weekblad, de Ambachtsman en het Vademecum der Bouwvakken wordt opgezegd, daar deze bladen door eenige leden van den leescirkel welwillend worden beschikbaar gesteld."

De kosten voor kunstbeschouwingen worden tot een minimum beperkt.

In den leescirkel worden zoo mogelijk tijdschriften opgenomen.

Het overblijvende geld wordt besteed voor „aflossing van schuld."

De kunstbeschouwing bestond uit de bekroonde prijsvragen der Mij. (bij de afdeelingen in circulatie) die Zondag 22 December voor het publiek ter bezichtiging werden gesteld.

BERICHTEN.

De prijs van f 40, uitgeloofd door de Vereeniging tot bevordering der bouwkunst te Groningen, voor het beste ontwerp van een voorgevel van een hotel van den eersten rang, is toegekend aan den heer J. G. van Endt A.Lzn., architect te Amsterdam.

Er waren acht ontwerpen ingekomen.

Naar wij vernemen zal het Proefstation voor Bouwmaterialen, Koning en Bienfait, op denzelfden voet in stand blijven. In het groote verlies dat de chemische afdeeling der inrichting door het overlijden van den heer Koning heeft geleden is reeds voorzien, en in diens plaats een bekwaam scheikundige werkzaam.

Op den tweeden Kerstdag vereenigden zich te Utrecht een aantal directeuren en leeraren van Ambachtsscholen hier te lande, en eenige belangstellenden in die inrichtingen van onderwijs, en bespraken er het stichten van een bond, ten doel hebbende om meer eenheid en zoo noodig verbeteringen aan te brengen in het onderwijs.

In het gebouw van de Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst te Amsterdam, is eene tentoonstelling geopend van schilderijen, aquarellen, teekeningen en pastels van den jeugdigen schilder C. Spoor Jr.

Deze kunstbeschouwing, waaronder zeer verdienstelijke studies zijn op te merken, is voor belangstellenden gratis toegankelijk, ook Zondag den 5en dezer.

PERSONALIA.

Bij Kon. besluit is benoemd tot assistent bij het Kon. Munt- en Penningkabinet te 's Gravenhage, de heer A. J. C. van Gemund, architect te Haarlem.

Aan den heer J. Beijderwellen is op zijn verzoek een eervol ontslag verleend als opzichter over de rechtsgebouwen, gevangenissen en Rijks-opvoedingsgestichten.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 1;

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 4 (waarvan 2 ook voor Opzichter of Teekenaar.)

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", afl: 12 van 15 December: De grafkelder te Wieuwerd in Friesland, door J. J. M. M. van den Bergh. — Korte mededeeling. — Het acetyleen en zijn toepassingen, door Dr. L. Bleekroode. — Wisselingen in vorm en funktie bij de bacteriën (slot), door Dr. R. G. Rijkens. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen. — Boekaankondiging. — Verscheidenheid op fotografisch gebied, door Dr. J. E. Rombouts. — Correspondentie.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

11 JANUARI 1896. 16e JAARGANG. No. 2.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 5.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 7.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door het Hoofdbestuur werd het volgende schrijven ontvangen, gedateerd 27 December 1895:

Aan het Bestuur
der Maatsch. tot Bevordering der Bouwkunst.
Amsterdam.

Een meerderheid in uw Bestuur die, dank zij de gebrekkige wetgeving der Maatschappij, zich sinds jaren heeft weten te handhaven en met vriendjes aan te vullen, heeft reeds meermalen openlijk blijk gegeven van hare afgunst en vijandschap tegenover jhr. mr. V. de Stuers en tegen mij, en getracht, zonder daartoe door de Maatschappij zelve te zijn gemachtigd, veel minder uitgenoodigd, om beider werkzaamheden, op het gebied der architectuur en der Nederlandsche monumenten, door onware voorstellingen in een hatelijk daglicht te stellen en tegen te werken.

Onlangs heeft die meerderheid een adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal gezonden naar aanleiding van het denkbeeld van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken om de Grafelijke Zalen van het Binnenhof als monumenten te behandelen en te restaureeren.

In dat adres, waarvan de aan jhr. mr. V. de Stuers persoonlijk vijandige strekking duidelijk is, wordt onder aanhaling van een paar onwaar voorgestelde restauratiewerken, diens voor onze nationale monumenten, sinds meer dan 20 jaren, zoo nuttige en heilzame werkzaamheid op hatelijke wijze afgekeurd. Personen, die zelve onze monumenten nooit grondig hebben bestudeerd en voor hun behoud of herstel niets hebben verricht, hebben zich, in hun hartstochtelijken afgunst, niet ontzien den man te miskennen, aan wien Nederland inderdaad dank verschuldigd is. Zij hebben 24 even gezaghebbende architecten gevonden om aan hun adres adhaesie te betuigen!

Doch een protest is niet uitgebleven. In een contra-adres, door pl. m. 350 mannen van positie aan de IIde Kamer der Staten-Generaal gericht, vindt men de namen van meer dan 50 architecten die, zoodoende, te kennen hebben gegeven, dat de Heeren van het Bestuur der „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" geenszins de meening der Nederlandsche bouwkundigen hadden uitgesproken. De vereeniging „Architectura et Amicitia" heeft bovendien in een gemotiveerd adres aan de Kamer de valsche beweringen van dat van uw Bestuur naar behooren tegengesproken.

De ergelijke handelwijze van uw Bestuur, welke de Maatschappij compromitteert zonder dat deze bij machte is daartegen iets te doen, noopt mij, bij wijze van protest en tevens als blijk van waardeering van hetgeen jhr. mr. V. de Stuers heeft tot stand gebracht voor onze architectuur, onze monumenten en onze kunst, hiermede mijn ontslag te nemen als lid der Maatschappij.

P. J. H. Cuypers.

Hef antwoord van het Hoofdbestuur op bovenstaand schrijven luidt als volgt:

Aan den WelEdel ZeerGeleerden Heer
Dr. P. J. H. Cuypers,
Amsterdam.

Dat de gegronde kritiek, in zake restauratie van historische monumenten op het beleid van het Hoofd der Afd. K. en W. sedert de twintig laatste jaren (en vervat in ons adres aan de Tweede Kamer over de Grafelijke Zalen, met de strekking waarvan de meerderheid dier Kamer zich heeft vereenigd), U moest ontstemmen, zal zeker geen verwondering wekken bij hen, die uwe persoonlijke verhouding tot den Referendaris Jhr. De Stuers en tot de Afdeeling K. en W. kennen.

Een kritiek op dat beleid is deels ook een kritiek op uwe werkzaamheid op dat gebied.

Wij zouden dan ook uw schrijven van 27 Dec. jl. voor kennisgeving kunnen aannemen, ware het niet, dat door uwe groote ontevredenheid over ons laatste optreden gij U hebt laten verleiden, zoowel omtrent onze Maatschappij als omtrent onze persoonlijke bedoelingen, geheel onjuiste beweringen ter neêr te schrijven en in de dagbladen alom te doen verspreiden.

In den aanhef van uw brief zegt gij: „Eene meerder- „heid in uw Bestuur, die dank zij der gebrekkige wet- „geving dier Mij zich sinds jaren heeft weten te handhaven „en met vriendjes aan te vullen" enz.

Wij teekenen hierbij aan, dat gij van het jaar 1870—1873 als Bestuurslid, van 1881—1887 als Onder-Voorzitter, en in 1888 als Voorzitter, dus gedurende *tien* jaren, deel hebt uitgemaakt van ons Hoofdbestuur en dat gedurende al dien tijd door U geen pogingen zijn aangewend om onze vermeende gebrekkige wetgeving ten aanzien van Bestuursverkiezing te verbeteren.

Wij herinneren U aan Art. 17 der wet: „jaarlijks na „afloop der Meivergadering treden *twee* en om de vier jaren „*drie* leden van het Bestuur af; zij zijn slechts voor de „eerste maal herkiesbaar," en aan Art. 18: „De Voorzitter „wordt jaarlijks door de Algem. Vergadering die in Mei „samenkomt, uit de Bestuursleden gekozen," — zoodat de leden jaarlijks over het beleid van het Bestuur een oordeel kunnen uitspreken. (Het Hoofdbestuur bestaat uit 9 leden.)

Dit wat onze Maatschappij betreft.

En wat aangaat uwe geringe waardeering van ons persoonlijk en van onze 24 bekende vakgenooten (onderteekenaars van het adhaesie-adres) zijn wij de meening toegedaan: dat zelfs de door U genoemde: „Personen „die zelve onze monumenten nooit grondig hebben be- „studeerd en voor hun behoud of herstel niets hebben „verricht", niettemin een juist oordeel kunnen hebben over eene gezonde opvatting, die bij het restaureeren van bouwwerken moet worden gevolgd, zonder „hartstochtelijk" nòch „afgunstig" te zijn, en dan zeker altijd vele vakgenooten (in casu bouwkundigen) bereid zullen vinden om aan hunne meening openlijk adhaesie te schenken.

Ons adres beoogde het uitspreken van een billijken wensch in het belang van de Bouwkunst en van hare beoefenaren, en wees op de noodzakelijkheid: „dat het „ouderhoud en de instandhouding van de historische mo- „numenten en gebouwen voortaan worden toevertrouwd „aan meerdere personen, die in onderling overleg werkzaam „zijn". Het Hoofdbestuur blijft dan ook het oog gericht houden op de daden der Regeering in deze.

Wij erkennen met U het goede dat Jhr. De Stuers heeft tot stand gebracht en willen den eigenaardigen toon van uw schrijven op rekening stellen van uw gevoel van groote erkentelijkheid jegens den man, die twintig jaren lang door zijn grooten invloed U in de uitoefening van uw kunst zoo krachtig heeft gesteund. Doch wàt te zeggen van uwe persoonlijke schriftelijke uitnoodiging aan tal van onze leden, om vóór 31 Dec. j.l. hun lidmaatschap op te zeggen, gedaan door U, den Oud-Voorzitter, die de Maatschappij wilt treffen voor een handeling, die gij in haar Bestuur afkeurt?

Amsterdam, 4 Januari 1896.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst brengt ter kennis, dat een examen tot het verkrijgen van het diploma van Bouwkundig Opzichter, volgens besluit van de Algemeene Vergadering van 28 Mei 1891, zal worden afgenomen op 26, 27, 28 en 29 Februari 1896, des morgens van 9 tot 12 en des namiddags van 1 tot 4 uur, door eene Commissie, samengesteld uit de heeren:

C. Muysken, Architect-Ingenieur, Voorzitter van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, *Voorzitter*.
G. van Arkel, Architect.
H. van Dam, Leeraar in de wiskunde.
F. H. van Malsen, Industrieel.
D. A. N. Margadant, Architect bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg-maatschappij.
Jan Springer, Architect.
C. T. J. Louis Rieber, Bouwkundig-Ingenieur, *Secretaris*.

De kandidaten worden uitgenoodigd zich vóór den 15den Februari 1896 schriftelijk aan te melden bij den Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, alwaar het programma van eischen, bevattende de verdere voorwaarden, kosteloos verkrijgbaar is.

PROEVEN OMTRENT ZEKERHEID TEGEN BRAND BIJ KOLOMMEN IN PAKHUIZEN.

De verschijnselen, die in den jongsten tijd zich hebben voorgedaan bij groote branden in pakhuizen die volgens de wijze van de laatste jaren inwendig van ijzer-constructie zijn voorzien, hebben den gemeenteraad van Hamburg aanleiding gegeven tot het benoemen eener Commissie, onder Voorzitterschap van den Hoofd-ingenieur F. Andreas Meijer, met de opdracht om brand- of vuurproeven te nemen met steunende constructie-deelen van verschillend materiaal.

De proeven, waarbij een temperatuur van 1300° C. werd bereikt, hadden in 1892 en 1893 plaats, en strekten zich uit over gesmeed ijzeren kolommen met en zonder beton-opvulling, en ommantelde kolommen, zoowel van smeedijzer als van hout.

In October 1894 zag een uitvoerig rapport der Commissie het licht; zeer onlangs is het in druk verschenen, bij Otto Meyszner te Hamburg, onder den titel „Vergleichende Versuche über die Feuersicherheid von Speicherstützen," en kost 10 Mark. Behalve 16 lichtdrukken, en een plaat waarop graphisch het verloop der proeven is aangegeven.

Uitvoerig worden in dit belangrijke werk de proeven en de beproefde constructie-deelen beschreven, met afbeeldingen die ook den toestand dezer constructies nà de vuurproef doen zien. Daar het hoofdzakelijk voor den bouwmeester aankomt op de resultaten der proeven, ontleenen wij het volgende aan de eindbeschouwingen van de Commissie die het rapport heeft opgesteld.

De proeven hebben het niet tegen te spreken bewijs geleverd, dat ijzeren kolommen, die niet met slecht warmtegeleidende stoffen zijn bekleed, een zeer gering weerstandsvermogen tegen een sterk vuur hebben. Het draagvermogen houdt op, zoodra zij boven 600° C. verhit zijn.

Worden de van ijzer geconstrueerde steunpunten inwendig met beton opgevuld, zoodat het ijzer aan de buitenzijde onmiddelijk aan het vuur blootgesteld blijft, dan vermeerdert daardoor wel het weerstandsvermogen,

tegen de vlammen, echter zoo weinig, dat de opvulling slechts als een zeer gering behoedmiddel is te beschouwen.

Andere proeven hebben aangetoond, dat het ommantelen van ijzeren kolommen met vuurvaste of slecht warmtegeleidende materialen, deze constructie-deelen tot aan de grens van de genoemde maximum-temperatuur van 1300° C. langen tijd beschutten, en dit dus een aanbevelenswaardig behoedmiddel is tegen de inwerking van het vuur. Bij verschillende proeven werd gedurende langen tijd de bovengenoemde hitte onderhouden, iets dat bij werkelijke branden al zeer zelden zal voorkomen.

De proeven met houten steunbalken hebben aangetoond, dat deze wel is waar vlam vatten bij een temperatuur van 600° C., maar, niettegenstaande dit het geval is, toch langer weerstand aan een hevig vuur bieden dan onbeschutte ijzeren kolommen.

Tegenover de ijzeren kolommen, die doelmatig bekleed zijn, moet echter de houten kolom als weinig standhoudend tegen het vuur worden aangemerkt.

Zoowel bij ijzeren als bij houten kolommen was het zeer bezwaarlijk, afgaande op het uiterlijk tijdens de inwerking van het vuur, om een tijdstip aan te geven waarop zij vermoedelijk ineen zouden storten.

Men houde, het bovenstaande in aanmerking genomen, wel in het oog:

1°. dat de genomen proeven nog geenszins voldoende zijn om alle vragen omtrent tijdelijk aan het vuur blootgestelde constructie-deelen te beantwoorden; de kosten om tot een volledig antwoord voor alle gevallen, na behoorlijke proefnemingen, te geraken, zouden te groot zijn;

2°. dat de proeven betreffende ijzeren kolommen niet als volledig mogen aangemerkt worden, daar geen onderzoekingen hebben plaats gehad met kolommen van gietijzer, en slechts beperkte proeven zijn genomen met houten kolommen, terwijl het weerstandsvermogen van horizontale constructie-deelen, als liggers en bevloeringen, nog geheel buiten beschouwing zijn moeten blijven.

Niettemin, — de kolommen in een pakhuis zijn deelen van het uiterste belang; en wat daaromtrent in het boekwerk reeds wordt medegedeeld is zeer wetenswaardig en moet wel in acht genomen worden.

Voor belangstellenden ligt het boek ter inzage en lezing in de bibliotheek van de Maatsch. t. Bev. der Bouwkunst.

R.

DE APSIS VAN DE KERK TER NAGEDACHTENIS VAN KEIZER WILHELM TE BERLIJN.

Het inwendige van de nog korten tijd geleden met buitengewonen luister ingewijde kerk, ter nagedachtenis van Keizer Wilhelm te Berlijn gesticht, belooft buitengemeen rijk en kunstvol te worden. De apsis van dezen Romaanschen bouw is voltooid, en reeds blijkt daaruit wat verwacht kan worden van de geheele inwendige architectuur.

In de hoofdas van het koor is de altaartafel waarvan de mensa van Istrischen kalksteen is, sterk vooruit gebracht; daarboven verheft zich op 4 slanke licht groene Cipollino zuilen met verguld bronzen basementen en kapiteelen georneerd, een in brons gedreven baldakijn in den vorm van een koepelvormig ciborium.

Deze bekoepeling en de frontons zijn met mozaïk ingelegd en aan vier hoeken met de emblemen van de evangelisten gesierd.

Dit geheel doet de in edele en schoone vormen gebeeldhouwde gestalte van den Heiland, door Professor Fritz Schaper ontworpen en bewerkt, op wonderschoone wijze uitkomen, en is de traditionneele Christus-type op buitengemeen kunstvolle wijze geïdealiseerd.

Het eenigszins gebogen hoofd, met den ernstigen dwependen oogopslag die als 't ware in de diepte der Hemelen tracht door te dringen, om van daar den zegen af te smeeken die door den eenigszins opgeheven rechterhand den geloovige wordt overgebracht, is meesterlijk uitgevoerd.

De zuiver witte, indrukwekkende gestalte is in een zacht donzig schemerlicht gehuld, waarvan de werking word verhoogd door de kleurenmengeling, waarmede zij wordt bestraald door het invallend licht der gekleurde vensters van het koor, en omlijst door den met schoone mozaïk-werken gesierden triomfboog, die de kolommen van den baldakijn kroont.

In geheel gelijken stijl is de kansel behandeld, die ter rechterzijde in de koornis is geplaatst, met het in brons gedreven, kunstig met mozaïk ingelegd klankbord, rustende op Cipollino-zuilen, waartegenover de Keizerlijke loge, eenvoudig in witten zandsteen behandeld, ter linkerzijde is gesteld.

De geheele apsis is, wat de artistieke opvatting van de decoratie betreft, geheel eenig, wijl de Christusfiguur, vertegenwoordigende het hooge religieuse beginsel, als middenpunt op de meest harmonische wijze in verband is gebracht met de verkondiging van het Evangelie en de wereldlijke macht, en de beteekenis van deze figuur, door de edele en schoone sluitlijnen van de statue zoodanig in 't oog springt, dat de aandacht daarop voortdurend gevestigd blijft.

Mede is daardoor de functie van het koor zoo geheel in overeenstemming met de antieken, wijl 't hier ook het bevoorrechte deel van de kerk is dat het goddelijk beeld van Christus bewaart en beschermt; maar daartegenover is gebroken met het steeds heerschende principe, dat de kansel bij den Prostestanschen kerkbouw, als de plaats waarvan 't Evangelie verkondigd wordt, aanwijst als het middenpunt der architectonische formatie.

Verklaarbaar is de nieuwe opvatting, wanneer van centralen aanleg wordt afgezien, wijl de kunstenaar zich steeds aangetrokken zal gevoelen om den totaal-indruk te concentreeren in eene kunstvolle en imposante uitdrukking van de koornis met het altaar.

In den ter nagedachtenis van Keizer Wilhelm gestichten bouw is de indruk van deze architectonische rangschikking bijzonder grootsch en verheffend, wijl 't middenschip, de geloovige schare symbolisch vertegenwoordigende door de verkondiging van het Evangelie, wijst en voert naar de op verheven kunstvolle wijze geïdealiseerde figuur van den grondlegger van het Christendom.

J. E. G. N.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam, Vrijdag 27 December 1895. Na opening van de Vergadering deelde de Voorzitter, de heer C. B. Posthumus Meijjes mede, dat het Bestuurslid, de heer N. M. Koning, na eene langdurige ziekte op jeugdigen leeftijd is overleden, welk verlies door het Bestuur diep werd gevoeld. Besloten werd namens de Afdeeling een brief van deelneming aan zijne Weduwe te zenden.

De notulen werden na lezing goedgekeurd en medegedeeld, dat van het Hoofdbestuur bericht was ontvangen, dat het Reglement, herzien naar aanleiding van de jongste Wetswijziging van de Maatschappij, was goedgekeurd.

Van den heer W. Kromhout Czn. was een afdruk ingekomen van zijne onlangs gehouden lezing in het Genootschap „Architectura et Amicitia," over de concentratie van alle Bouwkunstbeoefenaren tot één Vereeniging. Verder was een schrijven ingekomen van den heer L. Bienfait (lid van de firma Koning & Bienfait), inhoudende het bericht, dat het Proefstation voor Bouwmaterialen (waarvan de heer N. M. Koning lid was) op dezelfde wijze instand zal blijven.

De heer P. F. Laarman leidde daarna vraag 10 in. De toepassing van houtcement voor daken en de goede resultaten die daarmede verkregen waren, meende spreker als bekend te mogen aannemen; nieuw evenwel was het gebruik van houtcement voor een waterdichten kelder. Spr. gaf eene beschrijving van zulk een kelder in een huis in de Van Baerlestraat gemaakt, welke gedurende 2 jaren kurkdroog was gebleven.

De heer W. J. de Groot was evenals de heer Arn. A. M. Bruning van meening, dat wanneer de keldervloer dieper was gelegen dan in het besproken geval, deze wijze van werken geen aanbeveling zou verdienen en de kelder spoedig lek zou worden.

Ook de Voorziiter achtte het een knoeimiddel en meende, dat door de wisseling van den waterstand het papier spoedig zou verrotten.

De heer de Groot waarschuwt tegen het bezigen van te fijne kiezel voor bescherming van houtcement, daar dit bij hevigen wind afwaait en schade en gevaar kan veroorzaken.

Nadat door den heer E. M. Rood ook gewezen was op de soort van te gebruiken zand, en vervolgens nog gesproken over de samenstelling van het houtcement en de papiersoort, werd den inleider verzocht over deze vraag een rapport op te maken.

Door den heer J. N. Landré werd vraag 12 ingeleid. De goede eigenschappen van pitch pine werden door spreker in het licht gesteld, vooral wanneer het goed gesorteerd wordt aangebracht, nl. wanneer het uit niet al te grove harsachtige deelen bestaat, wanneer het droog is, zonder spint en buiten het hart gezaagd, en wanneer het goed kan worden onderhouden.

Op een vraag van den heer Rood deelt de heer H. C. Dorlas mede, dat deze houtsoort niet aan te bevelen is om in den grond te gebruiken, d. w. z. blootgesteld aan den invloed van water en wind, daar het dan spoedig vergaat.

Door den heer C. B. Posthumus Meijjes werd vraag 13 ingeleid. Lood en koper verdienen in het algemeen de voorkeur; toch kan, meent spreker, zink lang goed blijven, wanneer het vrij ligt. Af te keuren was het om toren- en dergelijke versieringen van dit materiaal te maken, omdat dan het zink niet kan werken en de gesoldeerde naden door den invloed van de zonnewarmte spoedig zullen losspringen.

Af te keuren is het, om zink als steen te kleuren.

Omtrent een vraag van den heer de Groot deelt spreker nog mede, dat het zink sterk oxydeert en men voorts moet zorgen, dat het water, van looden platten afkomstig, niet over zink loopt, daar dan het zink spoediger verteerd wordt.

Hieraan voegt de heer L. Bienfait, naar aanleiding van een vraag van den heer Rood, nog toe, dat water, hetwelk langen tijd in een zinken bak heeft gestaan, schadelijk is voor de gezondheid.

De Voorzitter verzocht de leden over geschikte onderwerpen voor de prijsvragen 1895—96 te willen nadenken en die aan den Secretaris op te geven.

Hierna werd door den Voorzitter den toestand der Maatschappij besproken en de houding van de Afdeeling 's Gravenhage, naar aanleiding van de plaatsgevonden Wetswijziging der Maatschappij. Spreker meent, dat het goed is. dat uit de Afdeeling Amsterdam een stem opgaat om te waarschuwen tegen afscheiding van de Afdeelingen, en stelt daarom eene motie voor, welke reeds in een vorig nummer van het Bouwkundig Weekblad is opgenomen.

De heer de Groot verwachtte van deze motie weinig heil, daar de gewraakte Wetswijziging juist door de Besturen van alle Afdeelingen is voorbereid, en vraagt, wanneer die in de motie gevraagde besprekingen mochten plaats hebben, of dan Bestuursleden van de Afdeelingen, die geen lid der Maatschappij zijn, daaraan kunnen deelnemen.

Ook de heer J. R. de Kruyff is deze meening toegedaan, doch vindt het goed. dat de Afdeeling Amsterdam tegen de voorgestelde afscheiding hare stem verheft.

Nadat nog de heeren Bruning en Rood deze zaak besproken hadden, bracht de Voorzitter de motie in stemming, en werd deze met één stem tegen en één blanco aangenomen.

Na eene kunstbeschouwing van de Voorzitter, van eene collectie prenten van Oude Amsterdamsche Gebouwen, werd de Vergadering, niets meer aan de orde zijnde, gesloten.

BERICHTEN.

Ten vervolge op een vroeger bericht in dit blad over hetzelfde onderwerp, kunnen wij thans mededeelen, dat door den Minister van Openbaar Onderwijs, in Frankrijk, de heer Paul Boeswilwald, architect, lid van de commissie voor de historische monumenten, benoemd is geworden tot hoofd-inspecteur over deze monumenten, in plaats van den heer Emile Boeswilwald. die pensioen heeft aangevraagd.

De heer Charles Garnier heeft wegens vergevorderden leeftijd ontslag gevraagd en verkregen als hoofd-inspecteur der openbare gebouwen en paleizen. In zijne plaats werd benoemd de heer Guadet, architect van het gouvernement. De heer Garnier zelve, die als lid van het Institut de France de buitengewone onderscheiding ontving van te worden benoemd tot groot-officier van het Legioen van Eer, heeft den titel gekregen van Eere-hoofd-inspecteur.

Over de vraag hoever in een gewest in Ned.-Indië, waarvoor het burgerlijk bouwdepartement en voor de militaire genie niet veel te doen valt, met name in het meerendeel der buitenbezittingen, tot eene samenvoeging van twee diensten over te gaan is nader met het Indisch bestuur in overleg getreden.

Op hoogen leeftijd is te Purmerend overleden de heer P. Mager. Sedert ruim 40 jaren architect der gemeente aldaar.

De technische Hoogeschool te Stuttgart wordt thans bezocht door 623 studeerenden en 198 toehoorders.

Onder het eerstgenoemde aantal zijn 146 aanstaande architecten.

Bij de hernieuwing van Liverpool Street in Londen, een der drukste straten in die stad. zijn in den tijd van 10 dagen 3260 M^2. asphaltbestrating gelegd, dus 326 M^2. per dag.

Deze zeker merkwaardige arbeid kan evenwel nog belangrijk overtroffen worden door een der groote Amerikaansche Asphaltmaatschappijen; deze namelijk is in staat om in gewone gevallen 840 M^2. wanneer echter groote spoed vereischt wordt, tot 1800 M.^{2} asphaltbestrating per dag te leggen.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 2 (waarvan 1 ook voor Uitvoerder);

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar: 3 (waarvan 2 ook voor Opzichter of Teekenaar.)

Aantal aanvragen voor:

een Opzichter-teekenaar.

Aantal geplaatste sollicitanten:

een Bouwkundig Opzichter-teekenaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

Bouwkundig teekenaar op het bureau van een architect te 's-Gravenhage. Brieven onder letter G. M. 975. Nieuws van den Dag.

Onderwijzer in het rechtlijnig teekenen met noodige akte van bekwaamheid, voor 3 avonden per week 2 uur les aan bestaande technische inrichting hier te lande.

Brieven met opgaaf van conditiën en referentiën, lett. T. H. 171, Nieuws v. d. Dag.

AGENDA.

Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen in het gebouw van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam. Dagelijks geopend van 10 tot 4 uur. Toegang vrij.

Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, Afdeeling Amsterdam. Vergadering Vrijdag 17 Jan. 1896, des avonds 8 uur, gebouw Marnixstraat 402.

1. Mededeelingen van het Bestuur.
2. Jaarverslag van den Secretaris.
3. Jaarverslag, rekening en verantwoording van den Penningmeester.
4. Begrooting.
5. Bestuursverkiezing ter vervanging van den heer N. M. Koning (overleden) en van het aftredende lid den heer P. F. Laarman (niet herkiesbaar). Verkiezing van een Voorzitter.
6. Lezing van den heer J. H. de Groot; onderwerp: «Geheimen.»

Museum van voorwerpen ter voorkoming van Ongelukken en Ziekten in fabrieken en werkplaatsen, Groeneburgwal 44, Amsterdam. Geopend Maandag, Dinsdag, Woensdag en Donderdag van 10 tot 4 uur. Toegang vrij.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

18 JANUARI 1896. 16e JAARGANG. No. 3.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 5.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 7.— * * .*

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 2/3 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Op Donderdag 23 Januari a.s. wordt in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst eene Tentoonstelling geopend van eene verzameling van 54 teekeningen, allen ontwerpen voor decoratief schilderwerk van den schilder Augustinus Terwesten, geboren in 1649 te 's Gravenhage, overleden in 1711 te Berlijn.

Deze teekeningen behooren tot de verzameling van den heer P. F. W. Mouton te 's Gravenhage.

HYGIËNISCH CONGRES TE PARIJS.

In de maand Juli van het vorige jaar werd te Parijs een Congres gehouden van Fransche Gezondheids-ingenieurs en -architecten. Het spreekt van zelve, dat op dit Congres, evenals op alle andere, ook oude kost — vooral voor technici — werd opgedischt. Men hoort dergelijke klacht bij elk congres, en stemt er mede in, zonder evenwel te bedenken, dat die bijeenkomsten niet alleen voor de mannen van het vak zijn bestemd, maar vooral nut moeten stichten bij het oningewijde publiek. Door een congres moet men de openbare meening trachten te winnen voor de onderwerpen die men op andere wijze minder gemakkelijk of zelfs in 't geheel niet onder de openbare aandacht kan brengen. En wat betreft het vallen in herhalingen, — het kan zijn nut hebben lang op 't zelfde aanbeeld te blijven slaan, waar een eerste maal, uit gehechtheid aan gewoonten, uit laksheid, geen nieuwe denkbeelden ingang kunnen vinden.

Nu is de hygiëne in het bouwvak, althans hier te lande, een onderwerp waaraan nog te weinig de algemeene aandacht wordt geschonken. Vreemd is dat niet, wijl op geen der scholen waar aanstaande architecten of ingenieurs het eerste onderwijs voor hun vak genieten, voldoende rekening wordt gehouden met het groote belang van de hygiënische wetenschap voor hen, die later geroepen worden, gezonde woningen en inrichtingen te bouwen, met allerlei onderdeelen die aan tal van eischen moeten voldoen, zullen deze woningen niet een dagelijks dreigend gevaar voor de gezondheid opleveren.

In Duitschland zijn in de laatste tien jaren vele leerstoelen voor de hygiënische wetenschap aan universiteiten opgericht, en ook hierdoor wordt daar dagelijks meer en meer de aandacht op de gezondheidsleer gevestigd. In Frankrijk eveneens; ook daar worden speciale gezondheidsingenieurs gevormd. Wanneer nu van de wetenschap en ondervinding van zulke specialiteiten een brokstukje de wijde wereld wordt ingezonden door middel van een congres, dan is zelfs elk kruimeltje welkom voor hem, die mede wil werken, ook omdat de litteratuur over het onderwerp — in den zin als de besprekingen in dit Congres — niet uitgebreid is.

Van al het belangrijke dat op het Parijsche Congres is behandeld, mag een gedeelte wel onder de aandacht van den lezer van dit blad worden gebracht; dit zelfs moet echter nog op bescheiden schaal geschieden, daar de verslagen van het Congres nog niet volledig zijn verschenen. De hier volgende mededeelingen zullen echter voldoende zijn om over de onderwerpen, waarop zij betrekking hebben, een weinig dieper na te denken.

Het spreekt wel van zelf, dat een reeks beschouwingen ten beste werden gegeven over de woningen van die klasse van menschen in de maatschappij, die zich met weinig tevreden moeten stellen. In 't bijzonder werd er op gewezen, dat groote aandacht moet worden geschonken aan het vaststellen van het stratennet, aan den aanleg van de waterleiding en rioleering, v ó ó r den bouw van die huizen begint. Bij den bouw zelve behoort op de indeeling der vertrekken, en de beperking tot het strikt noodzakelijke aantal daarvan, gelet te worden; die eisch is noodig, omdat het toezicht op de familie van den bewoner, die soms vrij uitgebreid is, daardoor gemakkelijker wordt, maar ook omdat de kosten voor verwarming en avondverlichting tot een minimum kunnen worden teruggebracht.

Het Congres nam, wat deze woningen betreft, ook een conclusie aan over een onderwerp dat — naar ik meen — bij ons te lande nog vrijwel onbesproken bleef. De conclusie luidt als volgt:

„Door de inrichting van de woning met blijvende (vaste?) meubelen, worden misstanden vermeden, bij armelijke uitrusting voorkomende zoowel in voor verhuring bestemde ruimten, als, en nog meer, in die woningen, die bestemd zijn om, na een vooraf bepaald tijdverloop, in het bezit van den huurder als diens eigendom over te gaan. Het doel van deze inrichting met blijvende meubelen is: de kosten van verhuizing te verminderen voor die klasse van armere menschen, die door den aard van hunne bezigheden genoodzaakt zijn dikwijls van woning te veranderen."

Mij dunkt, er kunnen zich omstandigheden voordoen, dat ook hier te lande deze conclusie — al ware het gedeeltelijk — de aandacht zeer waard is.

De bekende architect de Baudot hield een voordracht over bouw en inrichting van woonhuizen; zonder dat een bepaalde conclusie werd aangenomen, vereenigde het Congres zich toch met de inzichten van den bouwmeester. Deze was van oordeel, dat door politie-verordening alleen, eene bouwwijze die aan de eischen der hygiëne voldoet, geenszins bereikbaar is. Vele misbruiken moeten langs anderen weg worden tegengegaan. Zoo komt het b.v. dikwijls voor, dat de gevelmuren van huizen, zelfs van openbare gebouwen, voor zoovere die muren van uit de straten zichtbaar zijn, behoorlijk dik, soms overmatig zwaar, en met goede materialen worden opgetrokken, terwijl de muren die aan de achterzijde van het huis of aan binnenplaatsen zijn gelegen, zoodanig zijn, dat zij aanleiding geven tot groote onregelmatigheden in de temperatuur der vertrekken, een euvel dat zich des te meer doet gevoelen, wanneer er niet gelet is — zooals gewoonlijk, en zooals niet altijd mogelijk is — op de ligging der muren ten opzichte van de windstreken. De spreker haalde daarbij voorbeelden aan van dunne muren van vakwerk in ijzer of in hout, die echter hier te lande zelden voorkomen. Onze aandacht geldt meer de zeer dunne achtermuren van vele huizen, bovendien nog opgetrokken van steen van minstens twijfelachtige kwaliteit.

Bijzondere voorzieningen eischte de heer de Baudot voor woonvertrekken die onder een bekapping zijn gelegen, en tegen het gebruik van steenen uit de afbraak. Deze laatste toch kunnen de vergaderplaats zijn van schadelijke kiemen die de nieuwe woning besmetten.

Het Congres nam, na eene andere voordracht, de volgende conclusien aan, met betrekking tot het afvoeren van water.

a. Alle aan de afvoerleidingen aansluitende zinkputten of verzamelplaatsen, moeten voorzien zijn van eene vaste waterafsluiting (stankscherm), zonder eenig mechanismus.

b. De onderlinge verbindingen der afvoerbuizen moeten waterdicht zijn, en de geheele leiding moet vóór de in werking stelling aan een beproeving worden onderworpen.

c. Alle leidingen en vertakkingen daarvan moeten van een ventilatie-inrichting voorzien zijn.

d. Het is wenschelijk, dat zij die de leidingen aanleggen — even als dit in Engeland en in de Vereenigde Staten het geval is — vooraf de bewijzen hebben geleverd van hunne theoretische en praktische bekwaamheid.

Over intermitteerende waterafsluiting werd wel gesproken, maar een bepaald besluit is daarover niet genomen.

De ingenieur Philippe hield een uitgebreide rede over volksbadhuizen. Hij liet zich betrekkelijk ongunstig uit over zweetbaden, kuipen douche-baden, die hij vervangen wilde zien door zwembassins voor zomer- en voor wintergebruik. Zijne inzichten vonden echter tegenspraak van verschillende zijden, en na levendige discussie sloot de meerderheid der leden van het Congres zich aan bij den wensch: „dat de Staat (n. b.) en de stedelijke regeeringen alle mogelijke hulpmiddelen behoorden ter hand te nemen om het baden, uit een oogpunt van reinheid, meer ingang bij het volk te doen vinden, voornamelijk echter in den vorm van douche-baden. Waar echter de omstandigheden zulks veroorloven, moeten naast deze douche-baden ook zwembassins met stroomend water worden aangelegd."

Men lette wel op, dat het in dezen wensch eigenlijk goedkoope volksbaden geldt; voor 't overige zal ieder moeten erkennen, dat zwembassins de voorkeur verdienen, — zwembassins zooals er thans een te Amsterdam in aanbouw is, en waarbij gelet wordt op het toepassen van zulke inrichtingen die in het buitenland de proef reeds hebben doorstaan.

Lang en breed werd verder gesproken over de hedendaagsche Fransche wetgeving op het openbare gezondheidswezen, en voornamelijk over de kwestie van de bevoegdheid der openbare machten in deze. Een en ander was, volgens het gevoelen van het Congres, onvoldoende geregeld; er werd dan ook een motie aangenomen, dienende om te doen blijken, dat onder de nog uit te vaardigen wetten als de gewichtigste op den voorgrond treedt die, welke den Staat de bevoegdheid verschaft invloed te doen gelden op de gemeentebesturen, en toezicht te oefenen op al die werken, die ten dienste der algemeene gezondheid worden uitgevoerd. Hunnerzijds moeten de gemeentebesturen het recht hebben handelend tegen privaat-eigendommen te kunnen optreden, in gevallen waar het betreft de gezondheidstoestanden in woningen.

Wij voor ons zouden daarbij bovendien den wensch uiten, dat de gemeentebesturen, of de colleges van B. en W. wat nauwlettender wilden overwegen, alleen bevoegde mannen te benoemen in de gezondheidscommissies, waar die bestaan, en die commissies aan te sporen wat meer teekenen van leven te geven.

Het laatste onderwerp dat op dit Congres behandeld werd, betrof de „inrichting en uitgebreidheid van het openbaar onderwijs in de hygiëne," een onderwerp dat „heinde en verre de aandacht trekt," zoo zeide de inleider, — die zeker niet op de hoogte van onze toestanden is, of die de „welbekende Hollandsche zindelijkheid," zich aan den weg vertoonende door 't schrobben van straten, stoepen en gevels, al reeds afdoende bewijs vond.

Nu heeft de wetenschap der hygiëne, als zoodanig, weinig nut; van groot belang is zij echter als zij op praktische wijze wordt toegepast, niet door doctoren alléén, maar door bouw-practici zeer in 't bijzonder.

Het daarheen te leiden, is een dankbare taak voor de technici, wier opleiding daarvoor evenveel, zoo niet meer, de aandacht moet verdienen dan de vorming van theoretici in de hygiëne aan universiteiten. De Maatsch. t. Bev. der Bouwkunst heeft daarop al gewezen in haar Congres van Bouwkunst in 1892 gehouden. Laat ons hopen, dat de daar uitgesproken wensch een eisch zal blijken te zijn bij de aanstaande wijzigingen die — zooals men hier en daar verneemt — binnenkort zullen gebracht worden in het onderwijs aan de Delftsche Polytechnische School. Dat men er een leeraar benoeme in de praktische hygiëne!

Daar echter zelfs kleine onderdeelen van eenig bouwwerk van grooten invloed op de gezondheid kunnen zijn, is het noodzakelijk om het onderwijs in de gezondheidsleer niet slechts tot de hoogste sport op te voeren, maar het mede zoo in te richten, dat de beteekenis der hygiëne ook door minder ontwikkelden en door het volk in 't algemeen

kan worden gewaardeerd. Het gewone schoolonderwijs moet er reeds de aandacht aan schenken.

Wanneer men in dier voege over de zaak nadenkt, zal men er zich niet over verwonderen, dat het Congres de volgende conclusiën heeft aangenomen:

1. In de groote steden behooren museums voor hygiëne te worden opgericht.

2. Aan de École nationale et spéciale des beaux-arts moet een cursus worden geopend, waar de studeerenden aan die inrichting onderwijs ontvangen in de opgedane ondervinding op hygiënisch gebied, voor zoo verre dit betrekking heeft op het door hen gekozen vak. Architectonische ontwerpen behooren niet alleen getoetst te worden aan de eischen der kunst en der moderne wetenschap, maar moeten ook uit een hygiënisch oogpunt bestudeerd worden; zij moeten niet slechts op papier ontworpen worden, maar beschouwd worden als voor werkelijke uitvoering bestemd, zoodat ook op de keuze der materialen van een hygiënisch standpunt uit, de aandacht gevestigd zij.

3. Aan hen, die bepaalde vakscholen bezocht hebben en wier kennis voldoende is gebleken, moet een getuigschrift worden uitgereikt, waaruit hunne bevoegdheid blijkt.

Men heeft in Frankrijk reeds de school der „Plombiers sanitaires," waar den loodwerker een dusdanig certificaat kan worden uitgereikt.

Iets dergelijks is reeds meermalen in Duitschland overwogen geworden, maar steeds heeft men daarvoor tegenkanting ondervonden. Men wil — en dit is juist gezien — eerst de overtuiging hebben, of de tot nu toe vrije uitoefening van het genoemde vak, schadelijke toestanden in het leven roept. Wordt die overtuiging bevestigd, dan zal men zich ook in Duitschland wel aansluiten bij de derde conclusie, — en misschien ook wel hier te lande. In elk geval zullen de leeraren der ambachtsscholen bij ons er wel over willen nadenken, althans voor zoo verre zij het niet reeds deden.

Ten slotte, hen die geroepen zijn of zullen worden om de inrichting van het Polytechnische onderwijs aan de instelling te Delft, waar noodig, te wijzigen, — hen zij nog eens onder het oog gebracht, wat door geschoolde sanitaire ingenieurs en architecten, mannen dus, die weten kunnen wat zij willen, geëischt wordt voor de hoogere school voor architecten in Frankrijk. L.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG *uitgeschreven in het jaar 1896 door de Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.*

Het ontwerp voor een publiek telefoon-gebouwtje vrijstaand op een plein.

Het beschikbaar terrein waarop het gebouwtje zoude moeten worden gebouwd is 6.50 bij 8 M., binnen welke afmetingen alle voorsprongen en uitbouwen moeten zijn begrepen.

Het gebouwtje zal van steen moeten worden opgetrokken en geen tijdelijk, doch een blijvend karakter moeten dragen; het moet sierlijk van vorm en bevallig van silhouet zijn.

Het gebouwtje zal moeten bevatten:

1°. een vestibule of zaal voor het publiek, waarin vier zooveel mogelijk vrijstaande telefooncellen ieder breed 1 M. en diep 1.30 M. behoorlijk geïsoleerd voor het geluid.

2°. Een klein bureau ongeveer 1.80 bij 2 M. voor de Juffrouw.

3°. Een privaat.

Het bureau niet van buiten toegankelijk te maken, doch van uit de vestibule of zaal.

De vloer ligt eenige treden boven de omliggende straat. Vóór den ingang van het publiek, hetzij in- of uitgebouwd, een tochtportaal te maken.

Verlangd worden:

1°. Een plattegrond;

2°. twee gevels;

3°. een doorsnede.

Allen op $^1/_{20}$ der ware grootte.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

Voor de ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen wordt uitgeloofd: als 1e prijs het getuigschrift der afdeeling en f 40 en als 2e prijs f 20.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. De mededinging aan deze prijsvragen is opengesteld voor alle leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van hare Afdeelingen.

Art. 2. Alle ontwerpen moeten vóór of op 15 April 1896 vrachtvrij worden ingezonden aan het Bureau der Maatschappij, (402. Marnixstraat, Amsterdam).

Art. 3. Het gewone schrift op de teekeningen en van de daarbij te voegen toelichtende beschrijvingen, mag niet door den ontwerper geschreven zijn.

Art. 4. Alle ontwerpen moeten voorzien zijn van een motto dat herhaald is op een bij te voegen verzegelden brief, bevattende den naam en de woonplaats van den vervaardiger. Buiten op den brief moet een kenbaar teeken tot terugvordering gesteld zijn, en tevens een correspondentie-adres worden bijgevoegd, om zoo noodig indirect met den inzender in briefwisseling te kunnen treden.

Art. 5. De ingekomen ontwerpen worden ter beoordeeling in handen gesteld van een commissie, bestaande uit de heeren H. P. Berlage Nzn., A. Salm G.B.Zn. en J. L. Springer.

Art. 6. Het verslag zal vóór de Algemeene Mei-Vergadering van de Maatschappij worden opgemaakt en daar ter kennisneming gelegd worden, waarbij de ontwerpen zullen worden tentoongesteld.

Art. 7. Alle ontwerpen blijven het eigendom der vervaardigers. De bekroonde en ook andere daarvoor geschikte ontwerpen worden door de Afdeeling aan de Maatschappij ter uitgave aangeboden, zonder dat daarvoor eenige vergoeding aan de vervaardigers wordt gegeven. De niet bekroonde ontwerpen zullen voor 1 Juli 1896 aan de correspontieadressen worden teruggezonden.

Het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam.

C. B. POSTHUMUS MEIJJES, *Voorzitter.*
B. J. OUËNDAG, *Secretaris.*

AMSTERDAM, Januari 1896.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Haarlem. 7 Januari 1896. De eerste Vergadering in 1896 van de afdeeling Haarlem en Omstreken der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is goed bezocht en wordt door den Voorzitter den heer Jaques Leijh, met de beste wenschen voor haren bloei geopend. Mededeeling wordt gedaan van eenige ingekomen stukken, waaronder een schrijven van het Hoofdbestuur, behelzende goedkeuring van het toegezonden Huishoudelijk Reglement. Het jaarverslag der Afdeeling over 1895, door den Secretaris opgemaakt, wordt voorgelezen en goedgekeurd ter opzending aan het Hoofdbestuur.

Bij de verkiezing van een Bestuurslid en een Secretaris wegens periodieke aftreding van de heeren G. L. van Lennep en J. van den Ban, die niet herkiesbaar zijn, worden na eenige stemmingen gekozen, de heer P. Kleiweg Dyserinck tot bestuurslid en de heer J. W. G. Droste tot Secretaris, die beiden de benoeming aannemen. De Voorzitter vraagt eenige inlichtingen betreffende de laatste verkiezingen van den particulieren Arbeidsraad, die hem door de Afgevaardigden worden verstrekt, en deelt daarna mede, dat hem door den heer W. Kromhout Cz. voor de Afdeelingsleden ter lezing is gezonden een gedrukt exemplaar van eene door ZEd. gehouden Voordracht, in de Vergadering van het genootschap Architectura et Amicitia op 20 November 1895 tot titel hebbende: „De Corporaties van Bouwkunstbeoefenaren, en de wenschelijkheid eener Concentratie tot een lichaam," na voorlezing door den heer J. G. Michielsen heeft er over enkele punten en over de hoofdzaak eene gedachtenwisseling plaats, die evenwel tot geen resultaat leidt.

De antwoorden op de prijsvragen der Maatschappij zijn in de

zaal opgehangen en door enkele leden aandachtig beschouwd. Nadat door den heer J. W. G. Droste is toegezegd op de volgende Vergadering eenige plaatwerken ter bezichtiging te stellen, wordt de Vergadering door den Voorzitter gesloten.

BERICHTEN.

Gedurende geruimen tijd heeft de ingenieur-architect der gemeente 's Hertogenbosch aan een zeer scherpe critiek à outrance blootgestaan; de onverkwikkelijke mededeelingen en beraadslagingen in den boezem der gemeenteraad werden door verschillende dag- en vakbladen alom bekend. In den raad werd zelfs door het lid Jhr. Mr. van Sasse van Ysselt het voorstel gedaan om den architect met ingang van 1 Mei 1896 een ongevraagd eervol ontslag te geven, een voorstel dat in de voltallige gemeenteraadsvergadering van 10 Januari j.l. in behandeling is gekomen, en na een breedvoerige discussie is verworpen met 14 tegen 7 stemmen.

De Voorzitter van den raad verklaarde het standpunt van B. en W. wat het voorstel betreft. In 't belang der gemeente vonden zij niet dat dit ontslag noodzakelijk is. Zij hadden wel eenige klachten over uitvoering van verschillende werken en over minder practische wijze van administratie, doch tusschen dit en een eervol ontslag was nog een wijde kloof. De betrekking van ingenieur-architect is een zeer moeielijke en B. en W. gaven de hoop nog niet op, om met den tegenwoordigen titularis tot een meer gewenschte wijze van werken te komen.

B. en W. verklaarden te wenschen, volstrekt niet zelfs den schijn aan te nemen iets te vergoelijken wat met een regelmatige administratie in strijd is; doch waar de persoonlijke eerlijkheid van den architect boven verdenking staat, mag men hopen dat in het vervolg zal gehandeld worden overeenkomstig den wil van het gemeentebestuur. De fout die den architect kan ten laste gelegd worden, is, dat hij zelf, eigenmachtig, een zekeren vorm van verantwoording heeft gemaakt.

De gemeente heeft in den ingenieur-architect een alleszins bekwaam man gevonden, die, toen hij zes jaren geleden in dienst trad, voor moeilijkheden stond door onbekendheid met aannemers, en ook omdat de administratie die hij vond, te wenschen overliet, en er niet genoegzaam personeel was. Ook vroeger scheen dit het geval te zijn geweest, ten bewijze waarvan b. v. een behoorlijk archief omtrent de openbare werken ontbrak. De oude opzichters die er toen waren, hadden alles in het hoofd; maar na hun vertrek stond men vaak voor open vragen. Zoo blijft het dan ook de vraag, of den tegenwoordigen ingenieur-architect van den aanvang af wel verantwoordelijk mag worden gesteld voor een soms tragen gang van zaken. Voor de toekomst meende de Voorzitter, dat die gang beter zoude zijn, te meer nu B. en W. hadden beantwoord aan den wensch van den raad tot onderlinge verdeeling der werkzaamheden en een wethouder van openbare werken was benoemd.

Nog wees de Voorzitter er op, dat het verleenen van ontslag in de gegeven omstandigheden een harde maatregel zoude zijn, en dat de architect, toen deze zaak zulke openbaarheid had verkregen, niet meer zelve ontslag kon vragen, maar wel verplicht was in deze alle openbaarheid te wenschen met het oog op de tegen hem ingebrachte beschuldigingen.

Nu waren er onder de gemeenteraadsleden, die na de verklaringen van den Voorzitter tegen het voorstel van ontslag waren, anderen — zooals ook uit de stemming blijkt — die er vóór waren; en dat laatste om verschillende redenen. De een dacht dat de waarschuwing geen vat op den ambtenaar zoude hebben, de ander vond dezen eigenwijs, — allen die op ontslag aandrongen voorzagen geen verbetering van den toestand. Maar, van de andere zijde werd betoogd, o. a. dat het voorstel uitging van een beschuldiging van niet minder dan knoeierij, vervalsching, bedrog enz — met weerzin vermelden wij het —; maar voor die groote woorden is in 't minst geen aanleiding gebleken, en waar het voorstel ook voortvloeide uit beweerde algemeene ongeschiktheid, daar kon ook die niet aangenomen worden nu B. en W., die met den architect reeds hebben gewerkt, verklaarden tegen verdere samenwerking met dien ambtenaar geen bezwaar te hebben. Er werd o. a. gewezen op een rapport van den commissaris van politie, die een door den architect bij hem aangegeven diefstal van hout eenvoudig weg een fabeltje noemde, door den architect uitgedacht om eigen fouten te bedekken. Het gedrag van den commissaris werd dan ook gelaakt, en daarbij aangehaald, dat de architect terstond bewezen had het weghalen van het hout niet goed te keuren. Verder bleek het, dat de commissie uit den raad die een der gevallen moest onderzoeken, zelfs den architect niet had gehoord, en dat het éénige geval waarin een onpartijdig deskundige werd gehoord, den architect in het gelijk stelde, iets wat het vertrouwen in hem vermeerdert, maar tevens dat in de raads-commissie vermindert.

Het bleek uit de discussie, dat reeds geruimen tijd een wijze van handelen bestond, die elk voorstel van den architect met wantrouwen deed ontvangen; het spreekt wel van zelve, dat zulk een toestand niet is vol te houden, — niet ieder voorstel kan in handen van een commissie worden gesteld.

Breed werden voorgekomen ongunstige toestanden bij bouwwerken uitgemeten, en verwondering te kennen gegeven over eene veranderde houding van het dagelijksch bestuur der gemeente. Wat dit laatste betreft is het zeker niet ten onpas te vragen, of die andere houding geen gevolg is van het grondig onderzoek omtrent al de beschuldigingen tegen den architect.

Diens verweerschriften werden genoemd te zijn gesteld in zelfgenoegzamen toon; de architect verklaart er in, zich niet bewust te zijn van tekortkomingen, en de schouders op te halen voor de terechtwijzingen der commissie.

Is het te verwonderen, dat iemand die bedendelijke beschuldigingen heeft te verduren, wien niet behoorlijk en voldoende gelegenheid wordt gegeven gehoord te worden, over wien in de rapporten der commissie van 't begin tot het einde op een zeer spijtigen toon wordt gesproken — zóó opvallend, dat er in de zitting van den raad aanmerking op gemaakt is —, is het te verwonderen, dat zoo iemand in zijn verontwaardiging termen gebruikt heeft die hij onder andere omstandigheden niet zou néérgeschreven hebben?

Het groote meerendeel der leden van den gemeenteraad heeft echter den ingenieur-architect door zijn besluit gehandhaaft en hem in eere hersteld.

Bij Kon. besl. van 14 Januari j.l. is eene commissie ingesteld tot het houden van een vergelijkend onderzoek van candidaten voor het getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat.

De commissie bestaat uit de heeren A. M. K. W. Baron van Ittersum, inspecteur van den Rijkswaterstaat, tevens Voorzitter; A. van Hooff, hoofdingenieur 1e kl. van den Rijkswaterstaat te 's-Gravenhage; E. R. van Nes van Meerkerk, ingenieur 1e kl. van den Rijkswaterstaat te 's-Gravenhage; K. E. van Rijsinge, hoofd eener openbare school te 's-Gravenhage; Jhr. F. L. Ortt, ingenieur 2e kl. van den Rijkswaterstaat te 's-Gravenhage, tevens als secretaris.

Er zullen voor het archief der Gemeente Rotterdam door den heer van Gils teekeningen worden vervaardigd van de Groote Kerk aldaar. Daarvoor wordt eene som van f 250 bestemd.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 2 (waarvan 1 ook voor Uitvoerder);
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar: 3 (waarvan 2 ook voor Opzichter of Teekenaar.)

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig-Opzichter-Teekenaar: 3.

VACANTE BETREKKINGEN.

Opzichter-teekenaar, salaris f 75 per maand, zie advertentie in dit blad.

AGENDA.

Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen in het gebouw van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam. Dagelijks geopend van 10 tot 4 uur. Toegang vrij.

Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, Afdeeling Amsterdam. Vergadering Vrijdag 24 Jan. 1896, des avonds 8 uur, gebouw Marnixstraat 402.

1. Mededeelingen van het Bestuur.
2. Lezing van den heer J. J. Weve, Gemeente-Architect van Nijmegen. Onderwerp: *»Over de verhouding van het Zinnelijk tot het bovenzinnelijk element in de kunst.«*

Museum van voorwerpen ter voorkoming van Ongelukken en Ziekten in fabrieken en werkplaatsen, Groeneburgwal 44, Amsterdam. Geopend Maandag, Dinsdag, Woensdag en Donderdag van 10 tot 4 uur. Toegang vrij.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

25 JANUARI 1896. 16e JAARGANG. No. 4.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 5.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 7.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

HET BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT.

Van het Bouwkundig Tijdschrift dat thans weder zal verschijnen en gratis aan de Gewone- en Buitengewone leden der Maatschappij verstrekt wordt, zal de eerste aflevering in de volgende maand verzonden worden.

Deze aflevering zal o. a. bevatten vier platen, waarop zijn voorgesteld de plattegronden, de voor- en de zijgevel, en de doorsneden van het bekroonde ontwerp voor een kerkgebouw met kosterswoning voor de Nederduitsch Hervormde Gemeente te 's-Gravenhage, van den heer J. Verheul Dzn.; in den daarbij behoorenden tekst zal nog gevoegd worden eene afbeelding in perspectief van het ontwerp.

Vervolgens komt in die aflevering eene beschrijving voor van het volgens de plannen van den heer Jurriaan Kok verbouwde landhuis Epema-State te IJsbrechtum, tusschen den tekst verduidelijkt door de plattegronden en een voorstelling van den toestand vóór de verbouwing; op afzonderlijke platen worden van de State voorgesteld de voorgevel op groote schaal (dubbele plaat), een afbeelding van het gebouw naar een teekening in perspectief, en eene plaat vervaardigd naar de photographische opname van het voltooide bouwwerk.

In den geest van deze eerste aflevering zullen er vier per jaar verschijnen.

Het formaat van dit tijdschrift is hetzelfde als van het Bouwkundig Weekblad.

In het Gebouw van de Maatschappij wordt eene Tentoonstelling gehouden van eene verzameling van 54 teekeningen, allen ontwerpen voor decoratief schilderwerk, van den schilder A. Terwesten, geboren te 's-Gravenhage in 1649, overleden te Berlijn in 1711.

De Tentoonstelling is dagelijks geopend van 10 tot 4 uur.

De Leden der Maatschappij hebben vrijen toegang.

A. TERWESTEN. (1649— 1711).

In de tweede helft der 17e eeuw behoorde de familienaam Terwesten aan een drietal broeders, apostels der kunst, en vermaard in hun tijd, de een meer, de ander minder.

De oudste broeder vooral echter heeft uitgeblonken; van hem is nog een uitgebreide en goed bewaard gebleven verzameling oorspronkelijke ontwerp-teekeningen over, die ons een getrouw beeld kunnen geven van een deel der decoratieve kunst in zijn tijd.

Deze oudste der Terwesten's was Augustinus, in 1649 te 's Gravenhage geboren.

Aanvankelijk beoefende hij alleen de teeken- en de boetseerkunst en daarbij, meer op kunstnijverheidsgebied dus, het drijven in goud en zilver; onder de leiding van Wieling en Willem Doudyns legde hij zich op de schilderkunst toe.

In 1672 vertrok hij, om zich verder te ontwikkelen, naar Italië, het land dat destijds zoo veler leerschool was. Hij bezocht er o. a. Venetië, maar vestigde zich te Rome, waar hij in het bentgenoodschap der schilders werd opgenomen onder den bijnaam van „Snip," of volgens anderen „Patrijsvogel." Eenen den persoon teekenden bijnaam kreeg ieder bentbroeder.

Over Frankrijk en Engeland keerde hij in 1678, na een afwezigheid van zes jaren, terug en vestigde zich te 's Gravenhage, waar hij menig werk op decoratief gebied uitvoerde, in de zalen van vele voorname heerenhuizen de wanden en plafonds met schilderwerk versierende.

Te 's-Gravenhage bestond, in elk geval reeds sedert 1537, het St. Lucasgild, waarvan de leden waren: kunstschilders, glazenmakers, grofschilders, beeldsnijders, borduurwerkers en verlichters of prentenkleurders. In 1655 waren allerlei ingeslopen misbruiken echter oorzaak, dat de kunstschilders zich met goedkeuring van den Magistraat van 's-Graven-

hage afscheidden; den 16en October 1656 was een nieuwe broederschap, „de Konst-schilders-Confrerie, opgericht, waaruit later de Teeken-Academie te 's-Gravenhage is ontstaan.

Deze Confrerie stichtte, voornamelijk door den invloed van den schilder Doudyns, zoon van een Haagschen Burgemeester en later zelf lid der Regeering, den 29sten September 1682 de Haagsche Teeken-Academie.

A. Terwesten, reeds in deze confrerie opgenomen om zijn groote verdienste die aan den roem der instelling nieuwen glans zou schenken, was een der mede-oprichters van deze kunstschool.

In 1692 echter verliet Terwesten voor goed zijn vaderland; hij werd namelijk door den Keurvorst van Brandenburg, later Koning Friedrich I van Pruissen (1688 tot 1713), als keurvorstelijk hof-schilder naar Berlijn geroepen. Hij genoot in dit ambt eene bezoldiging aanvankelijk van 1000 R.Thr., later van 1200 R.Thr, onder voorwaarde evenwel, dat hij zonder uitdrukkelijke toestemming van den Vorst voor niemand anders dan voor dezen werk mocht verrichten. Het geschilderde plafondstuk van de porcelein-zaal in Oraniënburg was zijn eerste werk, gevolgd door een aantal dergelijke stukken in Berlijn en Charlottenburg.

Ook in Berlijn bleef hem klaarblijkelijk de zorg voor het onderwijs zeer ter harte gaan, want in 1694 reeds was men aan hem de oprichting verschuldigd van de Academie voor Kunsten aldaar. De eerste leerling aan deze instelling was Mattheus Terwesten, een 21 jaren jongeren broeder van Augustinus, die reeds in 1690 naar Berlijn kwam om zijn broeder behulpzaam te zijn. Later, na een bezoek aan Italië, schilderde deze Mattheus in 1705 nogmaals te Berlijn gekomen, te Charlottenburg voor den Keurvorst een plafond.

Nadat in 1697 Werner voor het eerst het rectoraat der nieuwe Academie had waargenomen, volgde A. Terwesten dezen in 1698 op, en was daarna nog tweemalen eveneens directeur of eerste professor. De benoeming van dien te Bern gevestigden Werner, aan de Berlijnsche Academie in 1695, en dat wel zonder medeweten van den Keurvorst, scheen het gevolg te zijn van ontevredenheid van den Staatsminister E. Freih. von Dankelman over het werk van Terwesten; waarschijnlijk was dit een persoonlijke opvatting. Werner daarentegen heeft geenszins aan de verwachtingen voldaan, moest scheiden van de Academie en vertrok in 1706 weder naar zijn vaderstad; intusschen werd, zooals reeds is gezegd, Terwesten al in 1698 voor 't eerst rector of directeur der nieuwe instelling, waaraan hij steeds verbonden bleef, en was dit ook bij zijn dood in 1711.

In 1785 schreef Nicolai te Berlijn van hem, dat hij een voortreffelijk historie-schilder was. Ware hij dit niet geweest, althans geen uitblinkend schilder, zeker zou hij niet zoolang aan de voorname kunstinrichting verbonden zijn gebleven.

De verzameling van 54 uitmuntend bewaard gebleven teekeningen van A. Terwesten, allen eigendom van den heer P. F. W. Mouton te 's Gravenhage, en die thans in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn ten toon gesteld, geven een getrouw beeld van de teekenkunst en het talent als decoratie-ontwerper van Augustinus Terwesten. Die uitingen van zijn kunst, de wijze om zijn talent te gebruiken, zijn echter mede kenschetsend voor den smaak en den geest van het einde der 17e eeuw, voor een kunst dus, waarover thans van gedachten gewisseld, getwist, gestreden kan worden, — een kunst die gewaardeerd of afgekeurd kan worden. Die kunstuiting, die toenmaals algemeene bijval vond, is een stuk kunstgeschiedenis voor welker bezit men hoogst erkentelijk moet zijn, al is die kunst voor velen niet meer van en voor onzen tijd. Men beschouwe en waardeere haar echter in het licht van haar eigen tijd, en dan zal zij ongetwijfeld groote waardeering vinden.

Onder het werk van dezen Terwesten is meesterwerk aan te wijzen, getuigende van groot talent en kennis, van groote vaardigheid en veel fantasie. Enkele zijner teekeningen zijn de ontwerpen van uitgevoerde werken te 's Gravenhage, Rotterdam en Leiden.

Over de andere Terwesten's mag niet verzuimd worden nog enkele aanteekeningen te geven, nu van de kunstenaars-*familie* werd gesproken.

Elias Terwesten, elders Ezaias genoemd, was een broeder van Augustinus. Hij werd te 's Gravenhage geboren in 1651, en ontwikkelde zich tot een vlug stilleven-, nature morte-, en landschapschilder en was een kunstvaardig drijver in goud en zilver. Een liefdesbetrekking met eene jonge dame van hooge geboorte was oorzaak, dat hij onder voor hem zeer aannemelijke beloften van den vader van het meisje, beloften die echter list bleken te zijn, naar Rome werd gezonden, zoo het heette om zich daar verder te bekwamen. Eenmaal daar zijnde, bleef hij er, na bemerkt te hebben dat hij bedrogen was. Zijn bentnaam werd er „Paradijsvogel." Volgens Decamps leidde hij te Rome een loszinnig leven en stierf er in armoede ten jare 1724; volgens Immerzeel verwierf ook hij de gunst van den Keurvorst van Brandenburg en overleed in 1729. Wat dit laatste betreft kan echter als zeker worden medegedeeld, dat hij zich nimmer te Berlijn heeft opgehouden.

In 1670 werd te 's Gravenhage de tweede broeder van de beide voorgaanden, Mattheus Terwesten, geboren. Deze genoot onderwijs in de teeken- en schilderkunst van Doudyns en Myten. Hij was zijn broeder Augustinus in 1690 o. a. te Berlijn behulpzaam. Tevens studeerde hij aldaar aan de door zijn 21 jaar ouderen broeder opgerichte Academie, welker eerste leerling hij was. Ook hij ging voor de verdere ontwikkeling van zijn talent naar Italië, waar zijn bentnaam onder de schilders „Arend" werd. Na zijn terugkeer van daar schilderde hij o. a. in 1705 voor den Koning in Charlottenburg een plafond, en werd in 1706 tot mede-lid der Academie benoemd. Vóór zijn komst in 1705 te Berlijn, schijnt hij reeds korten tijd in 's Gravenhage werkzaam te zijn geweest: uit dien tijd toch dateeren waarschijnlijk zijne plafond-beschilderingen in het Raadhuis te 's Gravenhage en een „Christus in Getsemané" in de kerk der Jansenisten aldaar. Van Berlijn ging hij dus eigenlijk voor goed in 1699 terug naar 's Gravenhage, waar hij in 1757 (of 1751) overleed.

Te 's Gravenhage, waar hij al aanstonds tot regent van de Academie werd benoemd, werd hij met werk als overladen. Het eerste knappe kunstwerk dat hij maakte, in welken tijd is niet met zekerheid te bepalen, was een plafond op de buitenplaats Westkamp aan den Loosduinschen Weg, toebehoorende aan den heer Johan van Schuylenburg. Zijn beste werk was de beschildering van een koepel en salon in de woning van den griffier Fagel, in het Noordeinde te 's Gravenhage. In 1691 beschilderde hij, in ongelooflijk korten tijd met zinnebeeldige voorstellingen een groot gevaarte, dat door de heeren van de Grafelijks Rekenkamer op het Binnenhof voor de ruiterwacht was opgericht, bij gelegenheid van de feesten die in de hofstad werden gegeven ter viering van de kroning van Koning Willem III te Londen. Niemand anders dan

Mattheus durfde dit werk, waaraan hij persoonlijk dag en nacht — in gewonen zin genomen — arbeidde, op zich te nemen.

Een in 1711 geboren zoon van Mattheus, Augustinus gedoopt, leverde een aantal historiestukken en portretten. Van hem bevat het gemeente-archief te 's Gravenhage nog eene afbeelding van eene illuminatie der Academie op 31 December 1737, ter gelegenheid van de viering van een gedenkdag dier instelling.

Een tweede zoon van Mattheus was Pieter Terwesten, in 1714 geboren, die, ofschoon vol liefde voor de kunst en zich nu en dan met schilderen van bloemen en vruchten onledig houdende, geen kunstenaar van professie was. Hij werd in 1762 Secretaris en in 1785 Hoofdman der broederschap van Pictura, welke posten hij voortreffelijk waarnam, en waarvan hij de laatste in 1796 aflegde. Ook van hem is een afbeelding in kleuren, gemeenschappelijk met C. Roepel gemaakt, in het gemeente-archief te 's Gravenhage aanwezig, insgelijks de reeds genoemde illuminatie der Academie voorstellende.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Utrecht, 14 Januari 1896. Nadat de Voorzitter de vergadering had geopend, werd mededeeling gedaan van eenige ingekomen stukken, o. a. van een schrijven van het Hoofdbestuur betreffende goedkeuring van het gewijzigde reglement der Afdeeling, en van de gedrukte, door den heer W. Kromhout Cz. gehouden voordracht, betreffende de wenschelijkheid eener concentratie tot één lichaam van de corporatiën van bouwkunstbeoefenaren.

Verder een schrijven van de redactie voor Versieringskunst, inhoudende het aanbod om eenige harer uit te geven proefdrukken ter inzage te zenden, hetgeen in dank werd aangenomen; een schrijven van den heer C. van Straaten, dat hij als lid der Afdeeling bedankt, daarbij mededeelend, dat hij de redenen van dat bedanken aan het Hoofdbestuur had medegedeeld; een schrijven van Burgemeester en Wethouders der gemeente Utrecht, betreffende verzoek om verslag onzer Afdeeling, aan welk verzoek bereids reeds door den Secretaris werd voldaan.

Daarna hadden eenige besprekingen plaats over de verordening op het bouwen en sloopen in de gemeente Utrecht, waarna besloten werd, dat de daarvoor aangewezen Commissie een voorstel tot wijziging aan het bestuur zal inzenden.

Het woord werd daarna gegeven aan het bestuurslid, den heer W. de Jong die, alvorens over te gaan tot het beantwoorden van vraag I door het Hoofdbestuur gesteld, eene beschouwing hield over „Kunstnijverheid in verband met de opleiding van handwerkslieden." Genoemde heer schetste in het kort, wat Kunst en Nijverheid, en deze in vereeniging, beteekenden, besprak het verband dat er bestond tusschen kunstnijverheid en de bouwkunst, als zijnde zoo nauw aan elkander verwant, dat men kon aannemen, dat zij behoorden tot één lichaam.

Tevens deed hij opmerken, dat de bloei van de kunstnijverheid hand aan hand ging met de volksontwikkeling.

Om de kunst in de nijverheid te leggen, daarvoor, meende spreker, had men noodig te weten, hoe en wanneer kunst openbaar wordt, en dit hoofdzakelijk geschiedde door zelfdenken en niet door nabootsen.

Door de menschen te doen gevoelen wat schoon is, zou men verval in de kunstnijverheid tegen kunnen gaan.

Hoe dat door de tijden heen de kunstnijverheid werd beoefend, toonde spreker aan door een blik te slaan van af de antieken tot op den tegenwoordigen tijd, en deed daarbij uitkomen, dat steeds de orde, regelmaat en rede de wetten van het schoone zijn.

Opheffing van het verval in de kunstnijverheid stelde spr. zich voor te zoeken in goed onderwijs en door den werkman gelegenheid te geven voorwerpen te vervaardigen waarbij hij zijn geest vrij spel kan laten.

Hij erkende, dat men inrichtingen in ons land had waar de kunstnijverheid werd aangekweekt, maar vond dit niet voldoende voor ons volk, dat zooveel behoeften heeft. Er moet meer algemeen ontwikkeld worden, wil men verval in de kunstnijverheid tegengaan.

Omtrent het onderwijs dacht spreker de lagere school als uitgangspunt te moeten nemen. Door aanschouwing van platen en eenvoudige kunstvoorwerpen zal bij den leerling als 't ware spelenderwijze schoonheidsgevoel worden opgewekt en aangekweekt. Op de avond-teekenscholen en ambachtsscholen moet het onderwijs in schoonheidsleer worden voortgezet, terwijl in laatstgenoemde scholen musea moesten worden opgericht om de oude kunst te kunnen bestudeeren. In 't bijzonder zal op den onderwijzer de plicht rusten den leerling op goede vormen en schoone lijnen aandachtig te maken.

De Voorzitter bracht den heer de Jong namens de Afdeeling dank voor deze voordracht.

Wegens het vergevorderde uur moest de behandeling van de rapporten op de vragen en de kunstbeschouwing tot een volgende vergadering worden uigesteld.

Afdeeling Amsterdam, 17 Januari 1896. De Voorzitter verwelkomde de leden op deze eerste bijeenkomst in het nieuwe jaar, en spreekt den wensch uit, dat alle leden zullen samenwerken tot den bloei der Afdeeling.

Na lezing en goedkeuring der Notulen, werd medegedeeld, dat nog in deze maand in eene Vergadering van de Afdeeling eene voordracht zal worden gehouden, door den heer J. J. Weve, Gemeente-architect te Nijmegen.

Door den Secretaris, den heer B. J. Ouëndag, werd daarna verslag uitgebracht over de verrichtingen van de Afdeeling, gedurende het jaar 1895, welk verslag onder dank werd goedgekeurd en in druk aan de leden zal worden uitgereikt.

De Penningmeester, de heer J. N. Landré, bracht vervolgens verslag uit over den financieelen toestand der Afdeeling, welke rekening en verantwoording door eene Commissie, bestaande uit de heeren Arn. A. M. Bruning, W. J. de Groot en A. van der Lee, werden nagezien en goedgekeurd, en waarna den Penningmeester dank werd betuigd voor zijn accuraat beheer.

De begrooting voor het jaar 1896, groot *f* 424.—, werd daarna besproken en vastgesteld.

Alvorens over te gaan tot de Bestuursverkiezing, vacaturen N. M. Koning (overleden) en P. F. Laarman (niet herkiesbaar, bracht de Voorzitter bijzonderen dank aan het aftredend lid, den heer P. F. Laarman, die sedert vele jaren lid van het Bestuur geweest is. Tot Bestuursleden werden vervolgens gekozen de heeren A. C. Bleijs en D. A. N. Margadant, welke heeren, niet ter Vergadering aanwezig, schriftelijk in kennis zullen worden gesteld van hunne benoeming.

Hierna werd het woord verleend aan den heer J. H. de Groot, tot het houden zijner aangekondigde bijdrage, getiteld „Geheimen."

Hoewel deze titel wel wat vreemd klinkt, bedoelde spreker, daarmede bepaaldelijk „Atelier Geheimen", en meer in het bijzonder de z. g. „Gulden Snede", waarover spreker veel had gehoord.

Spreker ging uitvoerig na wat hij omtrent de z. g. gulden snede had gevonden en hoe hij daarbij al werkende gebruik had gemaakt van een rechthoekigen driehoek, waarvan de tegenoverliggende hoek 60° was. Vervolgens gaat Spreker na op welke wijze men met eenvoudige toepassing van wat hij gevonden had en van eenige wiskundige waarheden en zonder gebruik van passer (anders dan om cirkels te trekken) of van graadboog, een cirkel in allerlei deelen kan verdeelen.

De heer de Groot had verscheidene schetsen gemaakt met behulp van genoemden driehoek, die met zeer veel aandacht werden bezichtigd.

De Voorzitter bedankte den spreker voor zijne voordracht, hoewel hij voor zich het niet geheel eens was met den heer de Groot en het niet wenschelijk acht, dat men zich te veel aan een driehoeken-systeem binde.

Als prijsvraag voor het jaar 1896 werd uitgeschreven de vervaardiging van een ontwerp voor een publiek telefoongebouwtje, vrij staand op een plein, waarvoor de mededinging is opengesteld voor alle leden der Maatschappij en hare afdeelingen.

Het programma dezer prijsvraag wordt opgenomen in het

Bouwkundig Weekblad. (*Zie Bouwk. Weekblad No. 3 van 18 Januari j. l.* RED.)

De Vergadering, werd ook door een aantal dames bijgewoond.

Afdeeling Groningen, 18 Januari 1896. De Voorzitter opent de Vergadering met een gelukwensch ter gelegenheid van het nieuwe jaar. De 1e Secretaris brengt verslag uit over den toestand en de werkzaamheden der Afdeeling over 1895, dat wordt goedgekeurd ter opzending aan het Hoofdbestuur. De Penningmeester doet rekening en verantwoording van zijn gehouden beheer. Een commissie van twee leden keurt die rekening en verantwoording goed, met een woord van lof aan den penningmeester wegens zijn accurate boekhouding. Vervolgens brengt de bibliothecaris verslag uit over den toestand der bibliotheek en de bijzonderheden die in zijn werkkring zijn voorgevallen.

De uitslag der verkiezing van 2 bestuursleden was, dat de heeren De Vogel en Steenbeek werden gekozen, waarvan laatstgenoemde de benoeming met genoegen aannam; eerstgenoemde was afwezig.

Na eene pauze komt aan de orde het voorstel van het Bestuur om het resteerende gedeelte van de geldleening (zijnde f 80) geheel af te lossen door de boek- en plaatwerken, photographiën, verschenen jaargangen van tijdschriften enz. onder de leden te verloten of te verkoopen. Dit voorstel lokt een levendige discussie uit: sommigen zien de noodzakelijkheid niet in, om alle schuld op eens te delgen door een zoo hard middel, anderen vinden dat de bibliotheek na verloting of verkooping meer nut zal stichten dan thans. Eindelijk wordt besloten het voorstel op te schorten en naar aanleiding van de verschillende meeningen min of meer te wijzigen.

Voor het behandelen der vragen van de Maatschappij bleef geen tijd beschikbaar.

De Vergadering werd, evenals de vroegere Januari-Vergaderingen, besloten met een feestelijk samenzijn: Onder gezelligen kout bleven de leden tot over midder-nacht bij een.

BERICHTEN.

Te Apeldoorn is besloten tot het oprichten van eene vereeniging die zich ten doel stelt het stichten en in stand houden van een museum van oudheden van de Veluwe. Een voorloopig bestuur is reeds tot definitief bestuur gekozen van deze nieuwe vereeniging „Felua."

In het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is thans een tentoonstelling van decoratieve kunst en van teekeningen, ontwerpen en modellen van de op ambachts-nijverheid toegepaste kunst geopend.

De commissie van bovengenoemd museum heeft zich beijverd een aantal werken bijeen te brengen en werd daarin gesteund door de heeren Mengelberg, F. Poel, Stoltefus en Janssen, door wie in hoofdzaak de religieuse kunst vertegenwoordigd werd, terwijl de heeren Berlage, Sommer. Sluijterman, Franco de Amicis de Basel en Lauweriks, Wolf, Stuber en vele anderen, werken van de meest verschillende strekking op het gebied der kunstambachten werden ingezonden.

De tentoonstelling zal tot 1 Maart geopend blijven.

De ontgraven crypta in de Ned. Hervormde kerk te Geertruidenberg, waarover in den vorigen jaargang van dit blad enkele mededeelingen werden gedaan. is thans voor het publiek te zien tegen betaling van f 0.25 tot dekking in de onkosten van de ontruiming.

De crypta is zeer merkwaardig. omdat zij, met die van de kerk te Thorn, tot nu toe de eenigste hier te lande is, die van jonger dagteekening is dan de Romaansche tijdperk.

Eene beschrijving der crypta, opgehelderd door afbeeldingen naar photographische opnamen. komt voor in de Katholieke Illu stratie no. 34.

In de Vergadering der Afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, van Vrijdag 24 Januari, werden in plaats van de HH. Berden, Mialaret, Molenaar en Van Wadenoyen, die bedankt hadden, tot bestuursleden gekozen de H.H. Bremmer, J. Brouwer Gz., Knuttel en Sluyterman. Uit het alsnu weder volledige bestuur werd tot Voorzitter benoemd de heer Knuttel.

Naar wij vernemen is aan den heer H. P. Berlage Nz. door de commissie voor den Beursbouw te Amsterdam opgedragen, het maken van een plan (voorloopig) voor een nieuw beursgebouw.

Deze commissie bemoeide zich tot nu toe met het bespreken van plannen tot oplappen van de oude beurs.

PERSONALIA.

Met 1 April a. s. is bij Kon. besluit aan den heer Joseph. Th. J. Cuijpers. civiel en bouwkundig ingenieur, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als leeraar bij de normaalschool voor teekenonderwijzers en als leeraar bij de school voor kunstnijverheid te Amsterdam, en in zijne plaats benoemd de heer J. W. H. Berden, te 's-Gravenhage.

Met ingang van 1^{0} Maart a. s. is tot Ingenieur, chef van weg en werken der Noord Brabantsche Duitsche Spoorweg Maatschappij benoemd de heer P. van der Weiden te Utrecht.

Te Meeden (Gr.) is tot gemeente-architect benoemd de heer A. Woldendorp, te Veendam.

Tot directeur der Teekenacademie Minerva te Groningen is benoemd de heer F. Oldewelt te Amsterdam, leeraar aan de school voor Kunstnijverheid te Haarlem, en tot onder-directeur de heer H. Boss, leeraar aan die school.

TECHNISCHE MEDEDEELINGEN.

TEGEN HET BEVRIEZEN VAN GASMETERS wordt door de chemische fabriek Busse in Hannover—Linden aanbevolen om den meter te vullen met calcidum (calcidum exymuriaticum), eene onschadelijke vloeistof van 1.22 spec. gewicht, waarvan de prijs is ongeveer f 10 de 100 K.G., dus bijna 5 malen geringer dan die van glycerine, dat thans zeer veel met het zelfde doel wordt aangewend. Calcidum bevriest zelfs niet bij een temperatuur van 30^{0} onder nul; het kan dus aangewend worden bij gasmeters die op plaatsen staan die totaal onbeschermd zijn tegen den invloed van de koude buitenlucht.

De geringe prijs maakt zelfs de toepassing mogelijk bij hydraulische liften enz.

Deutsche Bauzeitung.

COMPO-BOARD is een nieuw bouwmateriaal, dat gemaakt wordt uit strooken van hout, ongeveer 18—33 m.M. breed en 3 m.M. dik, die tusschen twee lagen stroostof worden gelegd en onder toevoeging van cement bij sterke drukking tot één vaste massa worden vereenigd.

Het materiaal schijnt goed te voldoen voor den bouw van wanden die luchtdicht en ongevoelig voor vochtigheid moeten zijn.

Uhlands industrielle Rundschau.

STEENHARDE BEDEKKING VAN HOUT wordt verkregen met een warme bestrijking van een mengsel bestaande uit 50 deelen hars, 40 deelen fijngestampt krijt, 50 deelen fijn, wit, scherp zand, 4 deelen lijnolie, 1 deel rood koperoxyde en 1 deel zwavelzuur.

De onderdeelen van dit mengsel moeten, voorzichtig verwarmd, in de boven aangegeven volgorde gemengd worden.

Uhlands industr. Rundschau.

KOSTEN VAN STRAATREINIGING. Te Buffalo bedragen de kosten van reiniging der asphaltwegen f 0.99½, die der gewone steenbestrating f 1.48 per 1000 M². De kosten zijn bij de eerstgenoemde wegen dus ongeveer 33 pCt. minder dan bij laatstgenoemde.

Zeitschr. f. Transportwesen.

AGENDA.

Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen in het gebouw van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam. Dagelijks geopend van 10 tot 4 uur. Toegang vrij.

Museum van voorwerpen ter voorkoming van Ongelukken en Ziekten in fabrieken en werkplaatsen, Groeneburgwal 44, Amsterdam. Geopend Maandag, Dinsdag, Woensdag en Donderdag van 10 tot 4 uur. Toegang vrij.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

1 FEBRUARI 1896. 16e JAARGANG. No. 5.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 5.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 7.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

BEROEP OF KUNST?

In 1892 verschenen te Londen dertien korte opstellen over de opleiding en bevoegdheid van den architect, van de hand van bekende vakmannen, die onder den titel van „Architecture a profession or an art" (Bouwkunst een beroep of een kunst) door John Murray tot een boekdeel werden vereenigd en uitgegeven zijn met medewerking van de architecten Norman Shaw en Jackson.

Deze opstellen werden geschreven naar aanleiding van het indienen bij het Parlement in het begin van 1892 van een wetsontwerp dat de strekking had om van de bouwkunst een beperkt beroep of vak te maken, alleen bereikbaar door het afleggen van examens en het verkrijgen van diploma's op dezelfde wijze als dit b.v. voor advokaten en doctoren wordt verlangd. Het wetsontwerp wekte een heftigen tegenstand bij tal van artiesten, waaronder meerendeels architecten, die meenden, dat bij aanneming daarvan de vrije ontwikkeling van de Engelsche kunst ernstig zou worden bedreigd.

In Maart 1891 verscheen in de Times het volgende schrijven aan de Redactie.

„Den 4 d.d. zal het parlement een wetsontwerp worden „aangeboden, dat de strekking heeft om van de bouw„kunst een beroep te maken evenals de geneeskunde, de „rechtsgeleerdheid en de godgeleerdheid als vakken worden „uitgeoefend, in plaats van haar te laten blijven een kunst „zooals zij tot heden werd beoefend. Reeds vroeger werd „een dergelijk ontwerp ingediend, maar is het tot een „onderzoek in de Afdeeling nog nimmer kunnen komen „en zal het thans ingediende zeer waarschijnlijk wel het„zelfde lot ondergaan.

„Evenwel is het geen geheim, dat enkelen die zich thans „met ons daartegen verzetten, aldus handelen in de hoop „hunne eigen denkbeelden daarvoor te kunnen in de „plaats stellen.

„Daarentegen zijn er vele architecten en beoefenaars „der aanverwante vakken die iedere verandering in deze „richting, van wie die ook moge uitgaan, verderfelijk „zouden achten voor de ontwikkeling van onze kunst en „zijn wij zoo vrij hierbij te voegen een protest dat „gezonden is aan „the Royal Institute of Britisch Architects" „en dat gij wel in uwe kolommen zult willen opnemen.

„W. get. Blomfield, Sedding, Jackson, Norman Shaw, „*Alma Tadema*, Burne Jones.

Het bijgevoegde protest luidde:

„Ondergeteekenden verklaren, dat elke poging om van „de bouwkunst een bepaald beroep of vak te maken, „hetzij door middel van het thans bij het Parlement „ingekomen wetsontwerp, hetzij door eenigen anderen „maatregel, strijdig is met de belangen der bouwkunst „als schoone kunst. Wij meenen, dat, hoewel het mogelijk „is leerlingen een examen af te nemen in constructieleer „en in hygiënische wetenschappen, de artistieke bekwaam„heden die hen werkelijk tot architect moeten stempelen „hun door een examen niet kunnen worden bijgebracht, „en dat een diploma voor Bouwkunst, op die wijze ver„kregen, eene bedrieglijke onderscheiding zoude zijn, een „onbruikbare wegwijzer voor het publiek en een bedriege„lijke maatstaf voor de kennis van den leerling.

„De Bouwkunst was sedert eenigen tijd minder nauw „verbonden met hare zusterkunsten, de schilder- en beeld„houwkunst, als volgens ons wel wenschelijk is en wij „vreezen, dat bij het kunstmatig opwerpen van slagboomen „door examens en diplomas, deze kunsten nog meer van „haar zullen vervreemden.

„Wij meenen, dat geen enkele wet het publiek tegen „wansmaak kan beschermen, evenmin als zij het maken „van slechte constructies kan voorkomen, tenzij men voor „*allen* die bouwen en gebouwen maken het doen van een „examen eischt, even goed als van de architecten, „hetgeen te meer noodig is nu in de meeste gevallen voor „huizen bouwen" geen architecten worden gebruikt."

W. g. door 24 architecten (membre of the Institute)
22 „ (not membre „ „ „)
en 24 artiesten waaronder Alma Tadema en Walter Crane.

Het wetsontwerp heeft het dan ook tot geen tweede lezing in het parlement kunnen brengen en men heeft het tot nu toe laten rusten.

De zaak heeft echter vele pennen in beweging gebracht; veel van hetgeen toen is geschreven en in een boekdeel vereenigd, blijft nog heden onze belangstelling waard ook met het oog op de toestanden van het bouwvak in Nederland, — ook met het oog op de vraag, onlangs gesteld door de Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland. (*)

In zijne inleiding tot het boek schrijft M. Jackson:

De wetgever heeft ten laatste ook het gebied der Kunst bereikt en er is in allen ernst voorgesteld het parlement op te dragen om het publiek te voorzien van goede bouwkunst en behoorlijk bevoegde architecten. Het is niet waarschijnlijk, dat iemand die begrijpt wat kunst eigenlijk beteekent, met dit hersenschimmige ontwerp zal zijn ingenomen. Voor een werkelijk kunstenaar is zijne kunst iets individueels en louter een zaak tusschen hem zelf en zijn artistiek geweten.

In zijn oogen kan dus de stempel, door de Regeering op zijn werk gedrukt, niet de minste waarde hebben.

Een getuigschrift kan hem in zijn eigen achting niet doen rijzen, en het niet verkrijgen van zulk een getuigschrift zou zijn gerijpte inzichten en overtuiging niet kunnen verzwakken. Hij moet zijn eigen weg gaan; zijn kunst moet volstrekt vrij zijn, maar in toom gehouden door de beginselen van waarheid, door het gezond verstand en door hetgeen hij met zijn werktuigen en bouwstoffen kan tot stand brengen.

In de schilder- en beeldhouwkunst zal niemand deze waarheden betwisten. Geen hervormer toch heeft ooit voorgesteld, dat schilders en beeldhouwers een diploma moeten hebben alvorens hun kracht te toonen, opdat het publiek zijn geld toch niet zou verknoeien aan slechte schilderijen of waardeloos beeldhouwwerk.

Waarom moet de bouwkunst anders worden behandeld dan hare zusterkunsten? En waarom acht men het mogelijk de wereld te beschermen tegen slechte architectuur? — terwijl het aan het toeval wordt overgelaten of men zal ontsnappen aan een minder voordeelige belegging van zijn geld in waardelooze doeken en slecht bewerkt marmer.

Men tracht zich te rechtvaardigen door de bewering, dat de bouwkunst niet is een zuivere kunst zooals schilder- en beeldhouwkunst, maar een zamengestelde, gevormd eensdeels door schoone kunst, anderdeels door nuttige kunst. Zij houdt zich bezig met constructie; haar werk moet niet alleen sierlijk en bevallig maar ook hecht en sterk zijn. Bouwkunst is de kunst van den bouwmeester (Masterbuilder), de kunst om zoowel degelijk en praktisch als sierlijk en smaakvol te bouwen.

Niettemin is de nauwe verwantschap van de bouwkunst met de constructie haar kracht, maar tegelijk haar zwakheid; haar kracht omdat zij een noodzakelijkheid en niet enkel eene weelde is, waardoor zij zich boven de andere kunsten verheft, en haar een rede van bestaan verleent, die de andere missen. Die andere geven het leven een hooger genot, maar zij zijn te ontberen; de bouwkunst bevredigt een noodwendige materieele behoefte en voldoet daarbij te gelijk aan den kunstzin op de meest volkomene wijze.

Dit is de glorie der bouwkunst; hare zwakke zijde is, dat de voorwaarden der utiliteit haar schijnbaar uit het gebied der kunst verdrijven naar dat van het enkel bouwen, waarbij de kunst niet noodzakelijk behoeft op te treden; en ofschoon deze opvatting volkomen onjuist is ligt deze aan alle hier bedoelde wetsontwerpen ten grondslag.

De architect, zoo beweert men, is de man van wien wij afhankelijk zijn bij den bouw van onze woningen, kerken, publieke gebouwen enz.; indien hij ze slecht bouwt, verspillen wij ons geld; indien hij ze ongezond bouwt, worden wij ziek. Voorzichtig is het voorzeker niet, een architect in de maatschappij te laten rondloopen zonder eenigen waarborg, dat hij zijn vak kent, en zonder te weten of hij huizen zal bouwen die blijven staan en afvoerkanalen zal maken die ons niet vergiftigen; laten we hem daarom een examen afnemen en een getuigschrift geven, dan zijn wij zeker veilig.

Deze redeneering trachten sommigen bij het publiek ingang te doen vinden, ofschoon dit naar deze wijze van bescherming niet is gevraagd. Men heeft dikwijls over slechte gebouwen en (uit een hygiënisch oogpunt) slechte inrichtingen geklaagd, maar in plaats van naar getuigschriften en diploma's te vragen, heeft men zich zeer wijselijk gewaarborgd of beveiligd door plaatselijke verordeningen, en door inspecteurs over het bouwen en van den geneeskundigen dienst. En men zou onverstandig doen anders te handelen, ook voor het geval men enkel over gediplomeerde architecten zou beschikken.

Iemand kan zijn zaak zeer goed weten en die toch slecht uitvoeren. Slecht werk is niet altijd het gevolg van onbekwaamheid, maar kan een gevolg van zorgeloosheid of ook wel van opzettelijk bedrog zijn, een gevolg van onvoldoende geldmiddelen of wel van misrekening in de bouwkosten.

Men moge het publiek al het uitzicht op een reeks van deugdelijke, gediplomeerde architecten openen, van wie men mag aannemen dat zij het goed zullen doen, deze blijven niettemin menschen met menschelijke zwakheden en gebreken.

Maar met het diploma beoogt men nog meer; het moet ook zijn een waarborg voor de scheppende kracht van den bouwkunstenaar, den ontwerper, een waarborg die ook door het publiek tot nu toe niet is gevraagd.

Maar indien wij ons thans alleen bepalen tot de bedoeling om het publiek te behoeden voor slechte constructies en den aanleg van slechte rioleeringen of afvoerstelsels, welke gevolgen zou dit dan voor ons kunnen hebben?

Zou een Wet op dit oogenblik de schandelijke en ergerlijke speculatie-bouw (revolutie-bouw) onmogelijk kunnen maken? Daaraan een einde te maken zou zeker gewenscht zijn, maar dit kan door de Wet niet worden verkregen. Indien wij nagaan hoe en waarom de speculatie (revolutie) -bouwer bestaat dan is het antwoord eenvoudig dit: omdat hij bestaat, evenals een ander handelsman, om dat er vraag is naar zijn artikel. Hij is geen monster die de maatschappij berooft en plundert, door met hare onwetendheid zijn voordeel te doen, maar hij is eenvoudig een koopman die zich op de hoogte weet te stellen van de behoeften van het publiek en die zijn best doet die te bevredigen. Zoolang men *te veel* voor zijn geld wil hebben, zoolang zal er ook speculatie (revolutie) -bouw zijn.

Niemand heeft lust huizen te bouwen om ze met verlies te verhuren en indien de bewoner te veeleischend is wat de grootte (de afmetingen) betreft, moet hij met minder kwaliteit tevreden zijn. Indien gij aandringt op ruimte en gemak in uw huis dat, zoo het soliede gebouwd werd, tweemaal meer huur zou moeten opbrengen, maar die ge

(*) Deze vraag luidt:
Welke is de invloed van den speculatie-bouw in onze groote steden op de bouwkunst, op de bouwvakken en op de werklieden?

niet wilt geven, wie is dan meer te veroordeelen, gij of de speculatie-bouwer, die u in staat stelt uwe wenschen te bevredigen? Hij bedriegt u niet, hij geeft u de *goede maat* voor uw geld; hoe meer gij zijn werk ziet, hoe meer gij zijn handigheid moet bewonderen.

Hij doet wonderen met de meest slechte materialen, met modder in plaats van kalk; met afval uit de ovens in plaats van met steenen, metselt hij muren, die volgens de wet der statika moeten invallen en toch blijven staan; hij laat zijn balken lasten dragen, die volgens alle bekende regels zouden moeten breken. Wel eens maakt hij ze al te zwak, het gebouw valt in, en ieder beschuldigd dan den revolutie-bouwer.

Maar in den regel blijft zijn werk staan en is iedereen tevreden. London en hare voorsteden zijn grootendeels op speculatie gebouwd; op geen andere wijze zou de stedeling daar in een *villa* kunnen wonen, voor een huur die men anders voor een solied gebouwde *hut* zou moeten betalen. De speculatie-huizen zijn niet alleen confortable, maar ook netjes. Hier toont hij zijn zwakheid; kon hij zijn zin voor versiering maar opgeven dan zou hij nog grooter zijn als hij nu reeds is, maar hier kost zijn buitensprorigheid hem dikwijls veel. Wel is waar is het huis na 11 of 20 jaren versleten, scheuren de muren, verzakken de balken, trekken de deuren, lekken de afvoerpijpen en vallen de plafonds naar beneden, maar daarvan moogt gij niet te veel zeggen; gij hebt in dien tijd uw interest gespaard en per slot van rekening hebt gij waarde voor uw geld gehad.

De speculatie-bouwer heeft u goed en nobel bediend en indien hij een zondaar is, moet ge denken, dat gij de verleider zijt, die hem maakt tot hetgeen hij is; zij die hem gebruikten, hebben geen reeht hem uit te schelden.

Wil men betere gebouwen hebben, dan moet men meer betalen of zich vergenoegen met meer bescheiden woningen, en het valt te betwijfelen of de maatschappij voor die ommekeer rijp is. De speculatie-bouw zal verdwijnen alleen dan, wanneer er geen vraag meer naar is, wanneer de smaak algemeen meer ontwikkeld is, wanneer er meer eenvoud in het huiselijk leven komt, wanneer wij ons vergenoegen met een eenvoudiger levenswijze, wanneer wij meer zin hebben voor soliede en deugdelijk werk, en de openbare meening meer overtuigd is van den goeden invloed der kunst.

Tot zoolang blijft de speculatie-bouwer een noodzakelijkheid; en wanneer ge hem vandaag afschaft, roept ge hem morgen weder in 't leven. Hij is slechts de maker van een slecht stelsel en beiden zullen te samen staan of vallen.

(Wordt vervolgd.)

PARTICULIERE ARBEIDSRAAD
DOOR DE BOUWVAKKEN TE AMSTERDAM OPGERICHT.

De jaarlijksche algemeene vergadering van den Particulieren Arbeidsraad door de Bouwvakken te Amsterdam opgericht, werd den 30sten Januari j.l. gehouden, des avonds ten $8^1/_2$ ure in het Gebouw van de Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst.

Nadat de Voorzitter van den Raad, de heer C Muysken, de vergadering had geopend, werden de notulen der vergadering van 31 Jan. 1895 en daarna het door den secretaris opgemaakte jaarverslag over 1895 gelezen en goedgekeurd. De rekening en verantwoording van den Secretaris-Penningmeester, den heer Mr. C. A. Elias, werd door eene Commissie nagezien en in orde bevonden, zoodat de penningmeester onder dankzegging voor zijn beheer werd gedechargeerd.

Hierna moest de verkiezing plaats hebben van 2 arbeidersleden en 3 patroonsleden van den Raad. Nadat door het lot was aangewezen wie de aftredenden waren, werden deze allen herkozen, zijnde de heeren Krabbendam en Hingst van der Sluis, arbeiders, en Kikke, Smit en Duport, patroons.

Door een der aanwezigen werd de vraag tot den Raad gericht of de bepalingen omtrent de contributie der arbeidersvereenigingen dezelfde bleven als in het vorige jaar. Het bleek, dat het in de bedoeling van den Raad lag, die bepalingen te handhaven.

Uit het antwoord op eene andere vraag bleek, dat de vermindering der contributie in 1895 geleid had tot het toetreden van meerdere vereenigingen.

Voor dat de Voorzitter de vergadering sloot, richtte hij eenige hartelijke woorden tot den Secretaris, den heer Elias, die Amsterdam zal verlaten wegens zijne benoeming tot burgemeester der gemeente Monster. Ofschoon, zeide de Voorzitter, wij ons verheugen in die benoeming, doet het vertrek van den heer Elias ons leed, en is het onze plicht hier den Secretaris dank te zeggen voor zijne ijverige bemoeiingen gedurende 3 jaren. Mr. Elias heeft geheel belangloos en steeds met den meesten ijver de belangen van den Raad behartigd, en daarvoor komt hen ons aller erkentelijkheid toe.

Nadat de vergadering haar imstemming met die woorden had betoond, betuigde de heer Elias zijn dank daarvoor, en verklaarde hij, dat het hem speet den Raad vaarwel te moeten zeggen. Nadat nu drie jaren geleden deze Raad was tot stand gekomen met de hulp van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst (Afd. Amsterdam), had hij gehoopt als Secretaris nog te mogen bijwonen, dat de Raad zich zoude oplossen in de Kamers van Arbeid. Dankzeggende voor het in hem gestelde vertrouwen, bleef hij de hoop koesteren, dat de Arbeidsraad nu zeer spoedig zoude vervangen worden door een dergelijke inrichting van Regeeringswege.

3e JAARVERSLAG *van den Particulieren Arbeidsraad door de Bouwvakken te Amsterdam opgericht.*

Thans is het voor de derde maal, dat wij geroepen zijn u een verslag uit te brengen over de werkzaamheden van den Particulieren Arbeidsraad door de Bouwvakken te Amsterdam opgericht, in een afgeloopen jaar volbracht.

De hoop, dat wij reeds dit jaar onze taak zouden hebben overgedragen aan een Kamer van Arbeid van regeeringswege ingesteld is niet verwezenlijkt. Slechts het wetsontwerp op de Kamers van Arbeid werd aan de Staten Generaal ingediend; moge het spoedig tot wet worden verheven na het ondergaan van die wijzigingen welke door de thans bestaande particuliere kamers en raden van arbeid zullen worden verzocht. Op initiatief toch der Commissie van voorzitters dezer lichamen werd tot het uitbrengen van een gemeenschappelijk advies over dit wetsontwerp ook reeds door onzen raad zijne zienswijze uitgesproken.

Tot ons genoegen kunnen wij vermelden, dat verwisseling van personen in het afgeloopen jaar onder de leden en het Bureel van den raad niet heeft plaats gehad.

Het aantal contribueerende vereenigingen nam in tegenstelling met het vorige jaar, zij het dan ook in bescheiden mate, toe, nadat de contributie voor de arbeidersvereenigingen gesteld was, op 3 cents per lid, met een maximum van f 5. De metselaars- en schildersvereenigingen St. Marinus en St. Lucas gaven den wensch te kennen als contribueerende vereenigingen te worden ingeschreven.

Navolging van dit voorbeeld blijft echter meer dan wenschelijk, zoo van patroons als inzonderheid van arbeidersvereenigingen.

De agenda der verschillende vergaderingen van den raad volgende, vonden wij, behalve minder belangrijke berichten, daarin vermeld, het richten van een schrijven aan HH. timmerlieden en metselaars-patroons, die gezellen onder het normale loon betaalden, waarbij bleek, dat de aan den raad opgegeven gevallen golden oude, minder waardige werklieden en metselaars-gezellen voor burgerwerk, waarvoor lager loon gerechtvaardigd was; — het richten van een schrijven aan HH. architecten, waarbij aangedrongen werd om zoo mogelijk zoodanige opleveringstermijnen in de bestekken op te nemen, dat de werktijden deswege niet boven de normale behoeven verlengd te worden.

De klacht van een arbeider der Kon. waskaarsenfabriek over zijn niet weder toelaten aan die fabriek na de werkstaking, welke klacht wegens onjuistheid van door den werkman verstrekte gegevens niet in diens voordeel kon worden opgelost.

Het steunen van het adres der grondwerkers-vereeniging St. Leonardus alhier aan den Gemeenteraad, om hooger loon dan de opperlieden omdat zij eigen gereedschappen, schop en laarzen moeten bekostigen.

De kwestie van het niet ten volle uitbetalen van het loon van den doksarbeider J. B. Coppers, waarop door de dagbladen he

oog van het publiek gevestigd werd, en ten slotte het uitbrengen van een advies aan Dr. C. W. Jansen in zake de oorzaken en middelen ter bestrijding der werkeloosheid in het vak der huisschilders.

De pogingen tot het verkrijgen van een eigen orgaan voor alle particuliere Kamers en Raden van Arbeid, moeten afspringen wegens de hooge kosten.

Ten slotte zij nog vermeld, dat den Raad ook dit jaar het slechte bouwtoezicht der bouwpolitie moest betreuren.

Het Bestuur van den Particulieren Arbeidsraad door de Bouwvakken te Amsterdam opgericht.

C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
Mr. C. A. ELIAS, *Secretaris.*

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling 's-Gravenhage 24 Januari 1896. De waarnemende Voorzitter, de heer Joh. Mutters Jr., opent de vergadering, die door 25 leden wordt bijgewoond, met de mededeeling, dat de heeren Berden, Mialaret, Molenaar en Van Wadenoijen hun ontslag als bestuurslid genomen hebben; dat in de laatstgehouden Bestuursvergadering de functie van Vice-Voorzitter aan hem is opgedragen, en dat hij thans als zoodanig de leiding dezer Vergadering op zich neemt. Hij heet in deze eerste bijeenkomst van dit jaar de leden welkom en spreekt den wensch uit, dat, terwijl een aantal leden de Maatschappij verlaten hebben, de overblijvenden met lust en kracht zullen samenwerken tot instandhouding en bloei van onze Afdeeling, aan wier bezwaren het Hoofdbestuur der Maatschappij ongetwijfeld zal willen tegemoet komen.

De notulen der vorige vergadering worden daarop door den Secretaris voorgelezen en door de vergadering goedgekeurd.

Tot de verkiezing van vier bestuursleden overgegaan zijnde, worden met groote meerderheid van stemmen benoemd de heeren Bremmer, J. Brouwer. Knuttel en Sluijterman. De heeren Bremmer en Knuttel, ter vergadering tegenwoordig, verklaren die benoeming aan te nemen; aan de afwezige heeren J. Brouwer en Sluijterman zal van hunne benoeming kennis worden gegeven.

Vervolgens was aan de orde, uit het thans weder volledige Bestuur een Voorzitter te kiezen.

Bij eerste stemming werd daartoe met 21 van de 25 stemmen verkozen de thans fungeerende Secretaris, die, hoezeer hoogst gevoelig voor het in hem gesteld vertrouwen, verklaarde die benoeming niet aan te nemen, overtuigd dat het veel meer in het belang der Afdeeling zal zijn, wanneer de leiding der werkzaamheden aan jonger krachten wordt toevertrouwd.

De heeren Knuttel en Mutters trachten daarop — maar te vergeefs — den heer Mondt tot andere overtuiging te brengen.

Bij tweede stemming werden uitgebracht op de heeren Mondt 12, Mutters 10, Knuttel 2 stemmen, en Brouwer 1 stem, zoodat er geen volstrekte meerderheid van stemmen verkregen was, en eene derde stemming noodzakelijk bleek; daarbij verkreeg de heer Knuttel 15, en de heer Mutters 10 stemmen, en werd de heer Knuttel alzoo tot Voorzitter gekozen.

De heer Knuttel verklaart die benoeming aan te nemen, in vertrouwen op de krachtige medewerking van alle leden der Afdeeling.

Daarna deelt de Voorzitter mede, dat bij het Bestuur zijn ingekomen, 1⁰. brieven van de heeren Berden en Jhr. Mr. Victor de Stuers, waarbij die heeren voor het lidmaatschappij der Afdeeling bedanken, en 2⁰. een brief van de Gecombineerde Timmerlieden-Vereeniging alhier, betreffende bepaling van arbeidsloon en werktijd; omtrent dezen brief zal, na behandeling in de Bestuursvergadering, advies uitgebracht worden in de eerstvolgende bijeenkomst.

De beantwoording van de door de Maatschappij ter behandeling gestelde vragen werd daarop door den Voorzitter in herinnering gebracht.

Nadat den heer Mutters dank gezegd was voor de leiding der vergadering en voor de door hem gegeven kunstbeschouwing, bestaande in de keurige plaatwerken: „La Décoration florale" en „Hôtels et Maisons de Paris", sloot de Voorzitter de vergadering.

Afdeeling Amsterdam, 24 Januari 1896. Door den Vice-Voorzitter den heer Ed. Cuypers, werd bij afwezigheid van den heer C. B. Posthumus Meijjes, die door ongesteldheid verhinderd was, de Vergadering geopend en met hartelijke woorden de nieuw gekozen Bestuursleden, de heeren A. C. Bleijs en D. A. N. Margadant verwelkomd.

De heer Cuypers sprak daarbij de wensch uit, dat beide heeren de belangen van de Afdeeling wel zouden steunen, om zoodoende ook aan het doel, dat de Maatschappij beoogt, bevorderlijk te zijn, die juist in dezen tijd aansluiting noodig heeft van mannen die het wel met haar meenen.

De notulen werden daarna gelezen en goedgekeurd. Hierna werd het woord verleend aan den heer J. J. Weve, Gemeene Architect van Nijmegen, tot het houden zijner aangekondigde bijdrage getiteld: „De verhouding van het zinnelijke tot het bovenzinnelijke element in de kunst."

Spreker ving aan met eene vluchtige beschouwing over het innerlijk wezen van de kunst, om daarna hare elementen te bespreken, en toonde met eenige aanhalingen uit Multatuli aan, dat de schoonheid tot den mensch in de innerlijkste betrekking staat. Veel wordt echter schoon genoemd, waaraan slechts den naam goed mocht gegeven worden.

De macht der schoonheid is groot en de geest voelt zich gesterkt voor het outer der kunst.

Vervolgens ging spreker na wat men onder Ideaal heeft te verstaan en sprak de meening uit, dat zinnelijk behagen geen doel van de kunst mag zijn, daar die enkel veredeling van het menschelijk hart mag beoogen.

Een geheel losmaken van den godsdienst en de kunst is voor de kunst noodlottig, want de kunst moet voor alles godsdienst zijn. Bij de vluchtige beschouwing van de kunstuiting van de Oostersche volken ziet men, dat de godsdienst in zeer nauw verband staat met de kunst, en dat juist die volken monumenten hebben gesticht, wier godsdienst tot ideale begrippen aanleiding gaf.

Hierna trad spreker in eene beschouwing over de kunsten in het Westen.

De Grieksche kunst is lang beschouwt als de kunst bij uitnemendheid, en uit haar spreekt geheel het volk dat haar schiep hoewel het zinnelijk element er duidelijk in is waar te nemen.

De Romeinsche kunst, uit navolging ontstaan, is vormenspel, geen vormentaal.

Eerst in den Byzantijnschen stijl en vervolgens in de Christelijke kunst ontwikkelde zich nieuw leven en werden met scheppende hand waarlijk monumentale gebouwen opgetrokken. Spreker ging verder de geschiedenis der Gothische kunst na, en hoe die, toen het zinnelijk element meer op den voorgrond trad, door den Renaissance werd vervolgd.

Met eene aanhaling van eenige versregels van Da Costa eindigde spreker zijn zeer toegejuichte rede.

Nadat de waarnemende Voorzitter den heer Weve bedankt had, namens de Afdeeling, en ook het Eerelid van de Afd., de heer Leliman, hulde aan den spreker had gebracht, hoewel hij het niet geheel eens is met hetgeen de heer Weve omtrent de Renaissance heeft gezegd, werd deze druk bezochte vergadering gesloten!

BERICHTEN.

In September 1895 had te Zürich het „Vijfde Internationale Kongress zur Vereinbarung einheitlicher Prüfungsmethoden von Bau- und Konstructionsmaterialen plaats. Daar werd definitief georganiseerd de „Iternationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik."

De groote belangstelling welke reeds bij den aanvang Bauschinger's streven ontmoette, toen hij in beperkten kring wilde trachten meerdere eenheid in de beproeving van bouwmaterialen te brengen — de deelneming aan de in de jaren 1884, 1886, 1890 en 1893 te München, Dresden, Berlijn en Weenen onder zijne leiding gehouden congressen — en eindelijk de groote toevloed van technici uit alle oorden der wereld naar de te Zürich, onder presidium van Prof. von Tetmajer, gehouden bijeenkomst, bewijzen ten duidelijkste dat de dringende behoefte aan internationale vereeniging op dit gebied in wijden kring wordt gevoeld.

De laaggestelde contributie (4 Mark), die tevens recht geeft op ontvangst van het tijdschrift der vereeniging tegen een voor de leden vast te stellen (zeker zeer lagen) prijs, zal ongetwijfeld de aansluiting van een groot aantal industrieelen en technici aan deze vereeniging in de hand werken.

De heer G. Alpherts, Referendaris. Chef van het Technisch Bureau bij het Departement van Koloniën, heeft circulaires verspreid, waarbij gevoegd zijn de statuten der Internationale Vereeniging en een kort verslag van het verhandelde op het eerstgenoemde V^de Congres, de uitnoodiging bevattende om als lid tot de Vereeniging toe te treden. Men kan zich daartoe aanmelden rechtstreeks bij Prof. L. von Tetmajer, Leonhardstrasse 27, Zürich IV, of bij den heer G. Alpherts te 's Gravenhage, bovengenoemd

Aan de commissie tot het houden van een vergelijkend onderzoek van candidaten, dingende naar het getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat — ingesteld bij Kon. besluit van 14 Jan. jl., — is nog als lid toegevoegd de heer D. E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester in het 2de district, te 's Gravenhage.

Op initiatief van eenige belangstellenden, werd den 25en Januari de Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding voor handwerklieden in Nederland opgericht.

Reeds traden verscheidene personen als lid toe en mocht de Vereeniging ook op andere wijze zich verheugen in menig bewijs van symphatie en steun.

Volgens art. 2 der vastgestelde statuten tracht de Vereeniging de vakopleiding voor handwerkslieden te bevorderen door: het houden van vergaderingen, tentoonstellingen en wedstrijden; het uitgeven van geschriften; het geven van raad of hulp met betrekking tot vakopleiding; het uitoefenen van het recht van petitie; het behartigen van de stoffelijke en zedelijke belangen van hen, die zich met het geven van vakopleiding belasten.

Het lidmaatschap staat voor iederen belangstellende open tegen eene jaarlijksche contributie van een gulden.

Tot leden van het voorloopig bestuur werden gekozen de heeren: H. J. de Groot, te Alkmaar, voorzitter; G. W. Boot Bzn., te Amsterdam, secretaris; P. D. van de Bildt, te Rotterdam; G. van Driel, te Leiden; S. Lantiga, te Rotterdam; W. C. Metzelaar, te 's-Gravenhage; G. A. Scholten, te Tiel; mr. H. Smeenge, te Hoogeveen, en W. de Visser, te Deventer.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter: 1

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar: 3 (waarvan 2 ook voor Opzichter of Teekenaar.)

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig-Opzichter-Teekenaar: 1.

Aantal geplaatste sollicitanten:

Twee Opzichters-Teekenaars.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 3 Februari.

Delfzijl. Het bouwen van eene slachterij, onder bijlevering van alle daartoe benoodigde materialen, enz.

De opzichter K. Klasens, 's av. 8 u., in het logement van Huisman op Kroonstad alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 3 Feb. n.m. 3 u.

's-Gravenhage. Het bouwen van een winkelhuis met twee bovenwoningen aan de Tasmanstraat te 's-Gravenhage, naast en in aansluiting met perceel no. 194.

De architect J. A. Eshuis, v.m. 11 u., in het Zuid.-Holl. koffiehuis. Bestek en teek. verkrijgb. à f 1.50 in den kunsthandel van den Heer de Haan, Piet Heinstraat 7. Inl. geeft gen. architect dagelijks des voorm. te zijnen huize Groot Hertoginnelaan 50.

Nieuwolda. Het bouwen van een stalgebouw achter genoemd hotel te Nieuwolda; met de levering der daartoe benoodigde materialen, enz.

De architect P. G. Cremer, n.m. 5 u, in het hotel van C. Bos, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 3 Feb. n.m. 1 ure.

Venraai. Het bouwen van een nieuw woonhuis.

De Wed. M. Laurense en Zn., n.m. 5 u., bij E. Oudenhoven ter inzage. Aanw. 3 Febr. v.m. 10 u.

Vreeswijk. Het bouwen van 2 woningen op een terrein gelegen nabij het huis „De Wiers".

De heer A. Schinkel, 's midd. 12 u., in het koffiehuis van P. v. Loon, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft E. De Graaf, Mr. timmerman te IJselstein.

DINSDAG 4 Februari.

Amersfoort. Het bouwen van een Gereformeerd weeshuis aldaar.

De architect W. H. Kam, n.m. 2 u., in het logement „de vergulde Zwaan". Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen bij den boekh. J. J. Berends. Aanw. 1 Feb. n.m. 2 u.

Etten (Geld.) Het bouwen van een woonhuis en achterhuis met bijleveren van alle benoodigde materialen.

De heer G. Leijzer, n.m. 4 u., bij J. F. Boekhorst bij wien bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect G. Rozier te Gendringen. Aanw. 4 Februari n.m. 2 u.

Groningen. Het gedeeltelijk amoveeren van twee perceelen in de Zuiderkerkstraat en het weder opbouwen van twee bovenwoningen, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde.

De archit. S. Z. van Veen, 's av. 8 u. in café „Die Port von Cleve", alw. de teek. ter inz. liggen en het bestek à f 0,50 te bekomen is. Bilj. in te leveren tot 's av. 7 u. bij den archit. Aanw. 3 Febr. voorm. 11 u.

Utrecht. Bestek no. 703. Het afbreken en opruimen van glasplaten met roeden en toebehooren, en het aanbrengen ter plaatse van bedekkingen van gegolfd gegalvaniseerd plaatijzer op de perronoverkapping van het station Rotterdam (D. P.) Raming f 8000.

Idem. Bestek no. 174. Levering van eiken wisselhout en eiken brugliggers ten dienste van de Staatsspoorwegen, in 9 perceelen. De levering bestaat in vierkant beslagen wisseldwarsliggers en vierkant bezaagde brugliggers als: te Groningen 587 stukken tot 4.50 zw. 15×25 à 35: Meppel 725 st. tot 7 M. zw. 15×25 à 40: Zutphen 1159 st. tot 7 M.; Nijmegen 2311 st. tot 6,20 Utrecht 1304 st. tot 7 M.; Rotterdam DP. 176 st. tot 3,15; Waalwijk, 375 st. tot 2,60; Lage Zwaluwe en Feijenoord 1599 st. tot 7 M.; Breda 849 st. tot 4 M.; Venlo 826 st. tot 4 M.

Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen n.m. 2 u. (loc. tijd) aan het centraal bureau in het Moreelse Park. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den ingenieur, chef der werkplaatsen en magazijnen van den dienst van Weg en Werken, G. I. F. van Vrijberghe de Coningh te Utrecht en is aan genoemd Centraal-bureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen tegen f 0,50. Inlicht. worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den ingenieur voornoemd.

WOENSDAG 5 Februari.

Helpman (Gron.). Het afbreken van een gebouw en het weder opbouwen van eene burgerbehuizing aldaar.

De heer J. Timmer, nam $4^1/_2$ u. in het café van de wed. de Boer, alw. best. en teek. ter inz. liggen en het best. à f 0.50 te bekomen is. Bilj. in te leveren tot 4 Febr. 's av. 8 u. in voorn. café. Aanw. 30 en 31 Jan. van 10 tot 2 u.

DONDERDAG 6 Februari.

Cortgene. Het verbouwen en vergrooten van het Telegraaf- en Hulppostkantoor aldaar. Oplevering 15 October 1896.

Het gemeentebestuur v.m. 11 u. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. ter gemeentesecretarie. Aanw. 6 Feb. v.m. 10 u.

Oud-Beijerland. Het afbreken en weder opbouwen der landbouwschuur op de hofstede „De Torenstee" bewoond door den landbouwer T. van der Linde te Goudswaard.

De architect Joh. Smit, n.m. 1 u., in het hotel „de Oude Hoorn". Bestek en teek. à f 2 te bekomen bij voorn. architect.

Schiedam. De levering van bouwmaterialen als: keien, trottoirbanden, straatklinkers, metselsteen, houtwaren en ijzeren voorwerpen in 13 perceelen.

Het gemeentebestuur n.m. 2 u. Het bestek alsmede de teek. der ijzerwaren liggen dagelijks met uitzondering van Zondag ter inzage en zijn tegen betaling van 25 cents voor ieder bestek en iedere teekening op de stadstimmerwerf verkrijgbaar.

Witmarsum. Het afbreken en weder opbouwen van 4 woningen c. a. te Witmarsum.

De heer Tj. S. Bangma, bij wien inl. zijn te bekomen. Bestek en teek. liggen ter inzage bij J. W. Meijer.

VRIJDAG 7 Februari.

Alkmaar. Het bouwen van drie burgerwoonhuizen aan den Nieuwlandersingel voor de heeren Gebr. Smorenberg.

De bouwk. W. H. Matthijsen bij wien inl. te bekomen zijn. Aanw. 30 Jan. v.m. 10 u.

Borculo. Het restaureeren der Herv. Kerk te Borculo, met bijlevering der materialen.

Het Herv. Kerkbestuur, n.m. 3 u., in het koffiehuis van H. D. Elbrink, alw. bestek ter inzage ligt. Biljetten daags voor de besteding franco in te zenden aan den President-Kerkvoogd. Aanw. 4 Febr. e. k., n.m. 3 u.

's-Gravenhage. Het inrichten en uitbreiden van een perceel aan de Gerrit Verboonstraat te Schiedam tot Postkantoor met Directeurswoning. Raming f 14.370.

Het Min. W. H. en N. Het bestek ligt ter lezing aan het Min. van W. H. en Nijverheid, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2e district te 's-Gravenhage, aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland en is voorts op franco aanvrage, tegen betaling der kosten, te bekomen bij den boekhandelaars Gebrs. van Cleef te 's-Gravenhage. Inl: te bekomen bij den Rijksbouwmeester. Aanw: 31 Jan: v. m. 11 u.

Nijmegen. Het afbreken van perceel No. 73 aan de Houtstraat te Nijmegen en ter plaatse weder opbouwen van een winkelhuis met werkplaats en bovenwoning.

De architect D. Semmelink n.m. 3 u. in het hotel „De Gouden leeuw". De teek. met bestek liggen in genoemd hotel ter inzage en zijn ad f 1.50 per stel te verkrijgen bij Gez. v. d. Breekel, Broerstraat 16 Nadere inl. worden verstrekt door den architect D. Semmelink.

MAANDAG 10 Februari.

Hengelo (Ov.) Het bouwen van een woonhuis op een terrein aan den straatweg van Hengelo naar Delden, te Hengelo.

De archit. W. Elzinga, 's av. 8 u., in het café van den heer J. Krabbenbos, alw. best. en teek. ter inz. liggen. Aanw. 10 Febr., voorm. $9^1/_2$ u.

Rotterdam. Het bouwen van twee woonhuizen met daaronder gelegen pakhuis aan de Westerkade aldaar.

De archit. H. D. v. Hoogstraten, n.m. 2 u. in het Hotel Coomans. Best. en teek. à f 2 te bekomen bij voorn. archit.

DINSDAG 11 Februari.

Alphen a/d Rijn. Het bouwen van eene nieuwe bouwmanswoning met eene zesroeden Hooiberg enz. te Alphen a/d Rijn.

De architect J. Hengeveld, te Alphen, namens de Hooggeb. Heer J. van Straten, Hoogheemraad van Delfland, te 's Hage, 's midd. 12 u. in het Hotel „St. Joris" te Alphen. Bestek en teek. zullen vanaf 28 Jan. 1896, op fr. aanvrage ad f 1,50 per stel verkrijgb. zijn bij voorn. architect. Aanw. 8 Febr. v.m. 11 u.

's-Gravenhage. Het leveren aan de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen, van binnen- en buitenlandsche houtwaren, verfwaren, glas en verversgereedschappen volgens bestek no. 62 en van belangrijke hoeveelheden metselsteen (Waal- en Holl. IJselvorm), hardgebakken tegels. Hollandsche pannen en vorsten, schelpkalk, metselzand, hardsteen, L, T en staafijzer, draadnagels, houtwaren, glas, verfwaren, zink en lood volgens bestek no. 63.

Het Min. van Justitie, n.m. 2 u. De be-

stekken met de detailteek. der hardsteenwerken liggen voor gegadigden ter inzage op het bureau van den ingenieur-architect van de gevangenissen en rechtsgebouwen, departement van Justitie, alwaar tevens inl. zijn te bekomen en zijn tegen betaling van f 0.55 verkrijgb. bij de Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage.

Utrecht. Mij. t. Expl. v. S.S. Het leveren van stalen platen ten behoeve van de S.S. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau en is te bekomen à f 1,— aldaar.

Weesp. Het bouwen van 8 woningen.

Het kerkbestuur der Ned. Israël. Gemeente, n.m. 1. u, ten huize van R. H. Gans, wijk E 33 in de Slijkstraat, alw bestek en teek. à f 1,50 te bekomen zijn. Aanw. 4 Febr. n.m. 1 u.

WOENSDAG 12 Februari.

Amsterdam. Het bouwen van 15 woningen elk voor 4 gezinnen op een terrein begrensd door de Hugo de Grootkade, de van Reigersbergen- en verl. van Houweningenstraat en het bouwen van een werkloods met keeten op het Middenterrein.

De Maatschappij voor Volkswoningen v.m. 10½ u. in het American-Hotel. Bestek en teek. à f 4 te bekomen ter stoomdrukkerij Holdert en Co., gebouw „Felix-Meritus." Inl. geeft de architect J. van Looy. Aanw. 11 Feb. v.m. 11 u.

Donk (N.-B.). Het amoveeren van een woonhuis en het ter plaatse bouwen van een nieuw woonhuis met bijbehoorende werken.

Mevr. de wed. P. van Thiel, n.m. 3 u., in het café van H. Verhagen. Bestek en teek. à f 2 te bekomen bij Walters en Co., te Helmond, alsmede bij den architect W. G. Welsing te Amsterdan. Aanw. 5 Feb. n.m. 3 u.

Ermelo. Het bouwen eener villa, eener hofstede met bergschuur en van een goederenloods op een terrein nabij het Station Ermelo-Veldwijk.

De architect E. G. Wentink te Schalkwijk n.m. 1 u. in het hotel „Veldwijk". Bestek en teek. à f 2 te bekomen bij den Lithograaf B. Brouwer te Utrecht. Aanw. op het terrein 7 Feb. n.m. van 1 tot 2 u.

Haarlem. Het verbouwen van het perceel Barteljorisstr. No. 2 hoek Krocht.

De bouwk. ingenieur J. A. G. v. d. Steur n.m. 3 u. in het „Weten en Werken" alw. de teek. ter inzage liggen. Inl. en bestekken ad f 0,50 te bekomen bij genoemde architect. Aanw. 5 Febr. v.m. 10 u.

Sittard. Het bouwen van een nieuwe pastorie.

De kerkvoogd der Ned. Herv. kerk, 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inzage bij den heer kerkvoogd no. 143. Aanw. 5 Feb. v.m. 11 u.

Tubbergen. Het afbreken der bestaande en het bouwen eener nieuwe kerk met sacristie enz.

Het R.K. kerkbestuur, n.m. 4 u., in het café van de wed. Hollink, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Bestekken à f 1,05 te bekomen bij de wed. J. R. v. Rossum te Utrecht en de teek. à f 3 bij J. van Kesteren, Bildstraat, Utrecht. Inl. geeft de architect A. Tepe te Rijsenburg en de opzichter J. v. Kesteren te Utrecht. Aanw. 12 Febr., n.m. 2 u.

DONDERDAG 13 Februari.

Hengelo (Ov.) Het bouwen van een woonhuis voor den heer J. Hemmes, op een terrein gelegen aan de Enschedeschen straatweg.

De architect v. d. Goot en Kruisweg n.m. 2 u. in het Hotel „de Halve Maan" alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 13 Feb. 's midd. 12 u.

Ridderkerk. Het bouwen van een burgerwoonhuis en twee arbeiderswoningen te stichten op een dijkerf in de nabijheid van het stoombootenveer „Slikkerveer."

De bouwk. A. v. d. Linden, te Dubbeldam vm. 11½ u. in het café van Kasteelen te Ridderkerk. Bestek en teek. liggen ter inzage, in bovengez. koffiehuis terwijl aldaar bestekken à f 0,75 per stuk verkrijgb. zijn. Aanw. op het bouwterrein 10 Febr. v.m. 10½ u.

VRIJDAG 14 Februari.

Apeldoorn. Het bouwen van een Noodkerk, het afbreken der bestaande en het bouwen van een gedeelte der Nieuwe kerk.

Het R.K. kerkbestuur, 's midd. 12 u., in het koffiehuis van A. Overvelde, alw. vanaf 4 Febr. het bestek en teek. ter inzage liggen. Bestekken zijn ad 50 cts. en teek. ad f 3 verkrijgb. bij den boekh. J. J. van Mastrigt te Arnhem. Inl. geeft de architect J. W. Boerbooms te Arnhem.

Borger (Dr.). Het bouwen van een onderwijzerswoning. op het vooraf van de noorderplaats No. 16 te Nieuw-Buinen, met bijlevering van de daartoe benoodigde materialen.

Het gem.-bestuur, n.m. 1 u. Het bestek ligt ter inzage bij R. Dik, wed. A. Luder, J. Reurich en H. Huissingh te Nieuw-Buinen en de teekening in het gemeentehuis te Borger. Aanw. 14 Febr.

MAANDAG 17 Februari.

Leiden. Perc 1, het bouwen van een krankzinnigengesticht op het landgoed „Endegeest", gemeente Oegstgeest bij Leiden; perc. II, het verrichten van werkzaamheden aan het kasteel „Endegeest" en het inrichten der stalling en het koetshuis van dit kasteel tot werkplaatsen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Het bestek met de teek. zijn verkrijgb. op het bureau der gemeentewerken tegen betaling van f 7 per stel voor perc. I en van f 1 per stel voor perc. II. Aanw. voor perc. I, 4 Febr., 's midd. 12 u., en voor perc. II op denzelfden dag, v.m. 11 u. Inl. te verkrijgen bij den gemeente-architect iederen werkdag van 11—12½ u.

Rotterdam. Het maken van een kerkgebouw met annexen op de bestaande fundeeringen, gelegen aan den Westersingel.

De architecten H. Evers en J. P. Stok Wz. Bestek en teekening à f 5 ter drukkerij J. de Jong, Wijnstraat 34, Rotterdam. Inl. bij den arch. J. P. Stok Wz., Wijnhaven 54 Z.Z. aldaar.

DINSDAG 25 Februari.

Dirksland. Het verbouwen en inrichten van een heerenhuis tot Post- en telegraafkantoor met directeurs-woning.

Het gemeentebestuur, n.m. 3 u. Bestek en teek. zijn tegen f 1 te bekomen bij den heer J. Zaaijer Pz., burgemeester te Dirksland. Inl. worden verstrekt door den Heer H. van der Sluys, bouwk. te Rotterdam, Noordersingel 164.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

VRIJDAG 17 Januari.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van 2 woonhuizen op een terrein, gelegen aan den 1sten Weemendwarsweg aldaar. Door den architect W. Elzinga. Laagste inschrijver: Clemens Nientiet, f 3525.

WOENSDAG 22 Januari.

Purmerend. Het bouwen van een Zwemen Badinrichting, tusschen den Beemsterdijk en het remmingswerk van de trambrug bij Purmerend. Door het bestuur van de afdeeling „Purmerend" der Noord-Hollandsche Vereeniging „Het Witte Kruis". Laagste inschrijver: M. Worp, f 2984. Gunning 8 dagen aangehouden.

IJlst. Het verbouwen der stelphuizing bewoond door de Wed. A. S. Buma op Draaisterhuizen. Door den architect H. Feddema Azn., Leeuwarden. Hoogste inschrijver: K. P. Blanksma, Jorwerd, f 16.800; laagste inschrijver: H. J. Schotanus, Boxum, f 12.900, gegund.

DONDERDAG 23 Januari.

Ide gem. Vries. Het bouwen van een handkracht zuivelfabriek te Ide met bijlevering der daartoe benoodigde materialen. Raming f 1997. Door den architect H. Hajema. Hoogste inschrijver: N. Heithuis, Paterwolde, f 2585; laagste inschrijver: Joh. Schaafsma idem, f 1988, gegund.

Steenwijk. Het bouwen eener nieuwe boerderij met woonhuis enz., met bijlevering van benoodigde materialen enz., aan den straatweg van Zuidveen op een vrij terrein. Ram. f 7866. Door den heer L Martens, landbouwer te Zuidveen. Laagste inschrijver: J. Haveman en H. Bouwknecht, Nijmegen. f 6450.

VRIJDAG 24 Januari.

Sloten (Fr.). Het bouwen van een kazerne met aanverwante werken, ten behoeve der Koninklijke maréchaussee aldaar. Onder het beheer van den archit. W. de Jong, Door het gemeentebestuur. De hoogste inschrijver: Gebr. Woltering, Leeuwarden f 18.283; laagste inschrijver: T. M. Hofman. Sloten (Fr.) f 12.759. Gegund.

Wouwbrugge. Het bouwen van een kerk van steen, met consistoriekamer. Door den kerkeraad der Geref. gemeente. Laagste inschrijvers: H. de Graaf, Koudekerk, f 3380; H. v. Driel, id., f 3380.

MAANDAG 27 Januari.

Breda. *a.* Voor het R.K. Armbestuur der Parochie van de H. Barbara. Het bouwen van vier schoollokalen m. bijkomende werken, *b.* voor het R.K. kerkbestuur van genoemde Parochie: het bouwen van twee Katechismuslokalen met bovenwoningen. Beide werken uit te voeren op perceelen aan de Leuvenaarstraat te Breda. Laagste inschrijver: M. Bakkeren, Prinsenhage, f 16.834.

Hengelo (Ov.) Het bouwen eener villa, te Hengelo. Door de archit. v. d. Goot en Kruisweg. Laagste inschrijvers: J. Kleerebezem en C. Koster, f 10.250.

Lochem. Het bouwen van een winkelhuis aan het Kl. Kerkplein te Lochem. Door den Heer D. Wolters. Hoogste inschrijver G. J. Wundeusch, f 1900; laagste inschrijver: D. J. Oudenampsen, f 1420, gegund.

Musselkanaal. Het bouwen eener winkelhuizing te Musselkanaal, onder beheer van den architect W. Holthuis Ezn., te Nieuw-Pekela. Hoogste inschrijver: A. Pranger, Stadskanaal, f 3998; laagste inschrijver P. v. d. Berg, f 3300 Gegund.

Verf- en behangwerk. Hoogste inschrijver: J. Lubbers, f 197,50; laagste inschrijver: A. Koch, f 134, gegund.

DINSDAG 28 Januari.

Bussum. Het bouwen eener villa onder de gemeente Naarden, in de onmiddellijke nabijheid van het station Naarden—Bussum. Door de architecten Van der Goot en Kruisweg te Hengelo (Ov.) en Bussum. Laagste inschrijver: O. Q. van Walstijn. Bussum, f 19.777.

Cuyk. I. Het bouwen van een sigarenfabriek voor rekening van mevrouw de Wed. J. Reniers, aldaar; II. Het bouwen van een woonhuis voor den heer Joh. van Dongen aldaar. Door de architect J. Gielen te Nijmegen. Laagste inschrijver: J. v. d. Peppel, te Nijmegen, Fabriek f 4300, Woonh. f 3700, Massa f 7700, gunning aangehouden.

Goes. Het bouwen van een condensorhuis. De gascommissie, nam 3½ u. in het kantoor der gasfabriek. Hoogste inschrijver: Joh. de Jonge Wz., f 955; laagste inschrijver: M. Buitendijk, f 855, gegund.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

8 FEBRUARI 1896. 16e JAARGANG. No. 6

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

BEROEP OF KUNST?

(Vervolg van blz. 27.)

Gesteld evenwel, dat wij langs wettelijken weg werkelijk den speculatiebouw konden voorkomen, ook dan nog zou een examen geen nut hebben. In zijn soort is de speculatiebouwer een meester in constructie en indien hij niet wist hoe men goed bouwde, zou hij niet in staat zijn het zoo slecht te doen, en zou hij zijn examinatoren veel kunnen vertellen dat voor deze geheel nieuw zoude zijn. Hij zou met glans door zijn examen komen en zou met zijn diploma in den zak weder op nieuw met den speculatiebouw beginnen. De voorstanders van een diploma denken er echter niet aan den revolutie- of speculatiebouwer te hervormen. Hun bedoeling is een beroep in 't leven te roepen, beoefend door gediplomeerde architecten die, dank zij het diploma, door het publiek met het volste vertrouwen zullen worden gebruikt, omdat allen die geen diploma kunnen toonen dan ook geen werk zullen vinden.

Men veronderstelt, dat indien deze zekerheid wordt geboden, het publiek ook eerder naar een gediplomeerd architect zal loopen die dan alles op zijn best zal doen.

Maar hoe groot het vertrouwen ook in den gediplomeerde zal zijn, slechts een klein deel van hetgeen wordt gebouwd zal daarvan profiteeren; want bij negen van de tien, ja bij de negen en negentig van de honderd gebouwen zal toch geen architect worden gebruikt. Zij die goedkoope huizen verlangen beneden een behoorlijken prijs zullen, evenals nu, naar den speculatiebouwer loopen; zij die een eenvoudige gemakkelijke doos of kist noodig hebben, zonder aanspraak te maken op een smaakvolle teekening, zullen, evenals nu, naar den een of anderen fatsoenlijken baas of bouwer loopen, die voor hen zal maken het ontwerp en dat tevens zal uitvoeren (bouwen).

En zij die een architect willen gebruiken, zijn doorgaans zeer goed in staat den man te vinden, die hun lijkt ook zonder de hulp van een informatie-bureau.

De keuze valt dan in den regel op hem die men persoonlijk kent, iemand van gevestigde reputatie of iemand wiens werk men heeft kunnen zien en bewonderen; men informeert zich eerst naar hem, of hij in staat geacht kan worden het werk uit te voeren. Op deze wijze zal men steeds zijn raadgever kiezen, hij moge advokaat, doctor of architect zijn; en eerst in de allerlaatste plaats zal men naar een diploma vragen.

Bekendheid met den man, met zijn verleden en zijn werk zijn de eenige getuigschriften waarop het publiek werkelijk zijn vertrouwen kan vestigen.

Juist, zal men zeggen, gij kiest uw advokaat of doctor door zijn persoonlijke aanbevelingen, maar uit hen die gegradueerd zijn; en waarom is nu bij de keuze van een architect een graad of een diploma niet noodzakelijk.

Maar de examenproef maakt niet tot alles geschikt. Ook wat betreft de juridische en physische wetenschap kan iemand zijn examinatoren slechts in theoretische kennis voldoen; zekerheid dat hij in zijn practijk geen zaken verkeerd zal behandelen, kan hij ze niet geven. Veronderstelt men echter, dat een advocaat of doctor zich door de moeielijkheden van de practijk zal weten heen te slaan, mag men dit dan evengoed bij den architect verwachten?

Laat ons zien welke kundigheden van een architect verlangd kunnen worden. Deze zijn onlangs door een voorstander van het diploma verklaard te zijn drievoudig.

De ideaal-architect, zoo zegt hij, is de man die de kundigheden van een artist, van een constructeur en van een man van zaken in zich vereenigt. Hierbij zij opgemerkt, dat qua architect zijn kennis zich eigenlijk bepaalt tot de beide eerste, maar toegegeven wordt, dat feitelijk (hetzij te recht of ten onrechte) het regel is, dat de architect de rekening bijhoude tusschen den koopman en zijn patroon, betalingsmandaten afgeeft, zorgt dat het bestek of contract wordt nagekomen, dat hij den aannemer aan zijne verplichtingen houdt en het geheele werk tracht te leiden zonder onaangename geschillen tusschen de beide partijen of tusschen zichzelf en de beide anderen.

Hij moet ook weten wat alles zal kosten en moet zorgen, dat zijn patroon niet wordt overvraagt. Zie hier in 't kort zijn kundigheden die als „*man van zaken*" van hem worden geeischt; voorwaar geen kleinigheid! Maar veel daarvan zal bij nader onderzoek blijken zeer eenvoudig te zijn en dat het overige een zaak is van tact en ondervinding,

die slechts geleidelijk in de praktijk kunnen worden verkregen.

Rekeningen bijhouden en betalingsmandaten schrijven, ligt binnen het bereik van een ieder die wat kan rekenen en zijn kasboek kan bijhouden; voor het opmaken van het contract kan hij zich, zoo hij verstandig is, laten adviseeren door een advokaat of kan hij gebruik maken van zekere vaste formules; zijn kennis van prijzen en begrootingen kan hij alleen verkrijgen door het aanhoudend verzamelen van prijslijsten en voortdurend inwinnen van inlichtingen, ook voor ieder speciaal geval. Wenscht het publiek omtrent de hier straks vermelde kundigheden eenige zekerheid, dan is die niet zoo gemakkelijk te geven.

Bij den aanvang zijner carrière weet de jonge architect daarvan zoo goed als niets; hij moet nog alles leeren en het zou van geen nut zijn hem enkele vragen te stellen over de vele kwesties, die zich later in zijn praktijk zullen voordoen, maar waarvan hij nog niets kan weten. Neem b.v. het geval van een aannemer die zwak staat, die op het punt is van failliet te gaan; laat ge hem begaan, dan kan de patroon in allerlei moeilijkheden, teleurstellingen en kosten worden gewikkeld. Hoe zal men den aannemer op de been houden? Daarvoor is geen vaste regel; nu eens is het de beste politiek hem geregeld betalingscertificaten op korten termijn te verstrekken, dan eens elke betaling te staken, nu eens de letter van het contract niet zoo streng te nemen, dan weder, hem strikt daaraan te houden. Wat te doen en wanneer te doen, kan alleen worden uitgemaakt wanneer men er voor staat het schip door deze stroomingen en draaikolken heen te sturen; dit is een kwestie van gezond verstand, takt en ondervinding. Van de houding bij zulke moeilijke omstandigheden door den architect aangenomen, zijn de belangen van den patroon afhankelijk; maar wie kan hem die leeren. De aanleg voor deze eigenschappen kan bij een examen niet blijken, zij kunnen sluimeren en eerst aan den dag komen wanneer hij voor de gevallen staat. Zie hier hoe men zich voorstelt de practische kennis van een kandidaat bij het examen te onderzoeken.

Bij inzage van een getuigschrift van de Royal Institute of B. A. (bij een greep uit vele) blijkt, dat de kandidaten enkel vier vragen hadden te beantwoorden gehad, o.a. een met betrekking op de berekening van de $5^0/_0$ van het werk voor den architect, en eene andere betreffende het opmeten van vloeren en balken, eene vraag die eigenlijk meer betrekking had op constructie.

Beantwoordde de kandidaat deze vier vragen, dan voldeed hij aan een der drie hoofdvoorwaarden bij de definitie van een architect gesteld, en mocht het Instituut hem bij het publiek tot een deugdelijk practisch man, op wiens kennis van zaken het staat kan maken, introduceeren. Is er iets meer absurds denkbaar?

Behalve man van zaken, moet hij ook artist en constructeur zijn. Maar weinigen, zegt men, is het gegeven n alle drie uit te munten. Niettemin zijn er velen die, algemeene kennis van alle drie bezittende, in ééne uitmunten. En staat iemand die uitmunt door artistieken aanleg, ten achter bij hem die minder artistiek maar meer wetenschappelijk is ontwikkeld, of mag hij die meer talent en aanleg heeft voor constructie, laag neêrzien op hem die meer artist is? Deze vraag beheerscht werkelijk de geheele kwestie. Kunst is geen zaak van meer of minder, dat gevoegd kan worden bij andere eigenschappen of talenten.

Neem den *man van zaken* en rust hem toe met hetgeen men noemt algemeene kennis van kunst; hij wordt geen architect maar blijft opzichter. Neem den *constructeur* en vernis hem op dezelfde wijze; hij blijft ingenieur. Neem ten slotte den *artist* en bedek zijn talenten met algemeene noties van constructie; wat maakt ge van hem? een architect? — o, neen! hij blijft een teekenaar, een handige schetser.

De kunst, beweren wij, is niet een decoratief iets, is geen vernis of verguldsel, dat op de bloote constructie kan worden gebracht om het op die wijze tot *bouwkunst* te hervormen. Haar invloed moet van den beginne af de constructie beheerschen en leiden, even goed als de eischen van stevigheid en veiligheid.

Bij het maken der teekening door een wezenlijk architect kan men het oogenblik niet aanwijzen, waarop men kan zeggen: „hier begint nu eigenlijk de architectuur," van den beginne af aan is zij er bij geweest, onafscheidelijk van plan en constructie. Constructie is geen wetenschap zooals statika en dynamika; constructie is kunst, en vereenigd met smaak en *schoone kunst*, met andere woorden *bouwkunst.*

Dit onderwerp zal later meer uitvoerig worden behandeld, zoodat wij er nu niet langer bij stilstaan. Maar nu wij het juiste verband tusschen architectuur en constructie hebben aangetoond, ligt het voor de hand hoe hopeloos het denkbeeld is om een leerling hierin te examineeren. Ge kunt hem examineeren in zuiver eenvoudige constructie en hem diplomeeren als ingenieur, zoo ge wilt, maar diplomeer hem niet als architect. Om architect te zijn, moet hij allereerst teekenvaardigheid hebben; maar welke examinator zal zeggen hoeveel of weinig hij daarvan moet bezitten, dat zijne al of niet toelating rechtvaardigt om als architect zijn brood te kunnen verdienen. Hij kan daarenboven een methode van teekenen hebben, geheel verschillend van die zijner examinatoren.

Nadat de schrijver nog verschillende grieven tegen het examen en het diploma heeft aangevoerd, geeft hij tot slot zijner inleiding kortelijk de punten aan, waarop het bij den strijd tusschen voor- en tegenstanders hoofdzakelijk aankomt, en de conclusiën, waartoe hij als tegenstander is gekomen, zijn deze:

1^0. *Wat de bescherming van het publiek tegen slechte architectuur aangaat.* Wij beweren, dat dit uit den aard der zaak niet doenlijk is, omdat men voor de kundigheden die den architect vormen, geen diploma kan afgeven. Iemand voor een vrij goed architect te verklaren, is hem eene denkbeeldige titel toekennen; alleen zijn werk kan uitmaken of hij die waard is. Het examen stelt den leerling eischen, die hem op een dwaalspoor voeren, en door bij het verleenen van den architecten-titel een wettelijk recht daaraan te verbinden, schaadt men de bouwkunst.

2^0. *Wat de beveiliging van het publiek tegen slecht bouwen betreft.* Dit is het pleit voor examens en diploma's feitelijk opgeven. De te bereiken zekerheid zou zich hoogstens beperken tot een klein aantal door architecten ontworpen gebouwen. Wanneer den voorstanders de veiligheid van het publiek (zoowel wat de hiegiëne als de constructie betreft) werkelijk ter harte gaat, dan moeten zij examineeren en diplomeeren al degenen die bouwen, zoowel architecten en ingenieurs als eigen (speculatie)bouwers.

3^0. De professioneele aanstelling tot architect.

Dit is het wezenlijk min of meer vermomde doel der beweging, waarbij de bescherming van het publiek een geschikt voorwendsel is. De voorstanders willen den architect houden binnen de perken van een beroep, beschermd door wettelijke privilegiën en monopoliën, om zoodoende feitelijk een *kaste van architecten* te vormen.

(Wordt vervolgd.)

WARMWATERPROEVEN MET PORTLAND-CEMENTMORTELS.

In September j.l. werd door de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs besloten om aan het proefstation der heeren Koning en Bienfait een subsidie te verleenen ter tegemoetkoming in de kosten van het nemen van proeven met Portland-cementmortels.

In December van 't vorige jaar werd in de „Ingenieur" het volledige verslag omtrent die proefnemingen opgenomen; wij ontleenen daaraan het volgende.

Door de „Internationale Conferenz zur Vereinbarung einheitlicher Prüfungsmethoden von Bau-und Konstructions-Materialien" in 1893 te Weenen gehouden, werd o. a. een sub-Commissie ingesteld, waaraan werd opgedragen een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid eener wijze van beproeving der vastheid van hydraulische bindmiddelen (portland-cement, roman-, slakkencement en hydraulische-kalk) in korter tijd dan tot nu toe gebruikelijk was, en wel door verharding van mortels dezer materialen in warm water.

Daar het een bekend feit is, dat door warmte een chemisch proces — waartoe ook de verharding van mortels behoort — wordt versneld, lag het voor de hand, dat voor het bedoelde onderzoek de zoogenaamde warmwaterproeven gekozen werden.

Door de heeren Koning en Bienfait, die leden der sub-Commissie waren, werd een gedeelte der proeven uitgevoerd: zij waren genoodzaakt zich tot zulk een gedeelte te beperken, daar geheele uitvoering der proeven tot zeer belangrijke kosten zoude hebben gevoerd en daarbij te veel tijd in beslag zoude genomen zijn. Bovendien werden de proeven genomen alleen met het voor ons land meest belangrijke der bovengenoemde bindmiddelen, namenlijk Portland-cement. Daarvan werden drie soorten gekozen en wel 1 Duitsche (A) en 1 Belgische (B) van bekend goede kwaliteit, terwijl als 3e soort werd genomen 1 Belgische zoogenaamde „Portland-ciment naturel" (C) welke cementsoorten een minder sterke branding ondergaan dan de gewone kunstmatige Portland-cementen.

Wij zullen niet ingaan op de wijze waarop de beproeving plaats had, maar alleen melding maken van de resultaten der proeven en de daaruit getrokken eindconclusie.

Uit de gevonden cijfers der druk- en trekvastheden bij de in water van 50°, 75° en 100° C. verharde proefblokjes laten zich de volgende algemeene conclusiën trekken:

1°. De verhouding der trek- en drukvastheden is eene andere dan die, welke gewoonlijk bij verharding in koud water wordt geconstateerd.

2°. Eene eenigszins regelmatige toename der weerstanden na 2, 3, 4, 5 en 6 dagen was alleen bij de volume-bestendige Portland-cementen A en B te constateeren.

3°. De verhouding der weerstandscijfers bij de verschillende cementen en bij de verschillende temperaturen, de weerstand bij verharding in water van 50° C. als eenheid aangenomen, bleek te zijn als:

1 : 1.5 : 1.8 bij cement A.
1 : 1.35 : 1.55 „ „ B.
daarentegen als 1 : 1.25 : 0.65 „ „ D.

4°. Alleen de drukweerstandscijfers der in het warmwaterbad verharde proefblokjes gaven met die, bij verharding in koud water gevonden, vergelijkbare resultaten.

Bij de volume-bestendige (*niet*-werkende) Portl.-cementen A en B stemmen de cijfers, gevonden bij verharding in water van 100° C. vrij nauwkeurig overeen met die van verharding in koud water na 1 + 27 dagen.

Men zoude dus, met de noodige voorzichtigheid, de warmwaterproef na 4 dagen verharding bij 100° C. als *versnelde drukproef* voor volume-bestendige Portland-cementen kunnen uitvoeren, doch alleen dan wanneer zeer snelle beproeving onvermijdelijk noodig is.

5°. Niet volume-bestendige (werkende) cementen geven reeds bij verharding in warmwater van 50° C. zeer lage weerstandscijfers, hier komt dadelijk het zoogenaamd werken der Portland-cement te voorschijn.

Duidelijker is dit waar te nemen bij verharding in heet water van 100° C., waarbij bijna alle proefblokjes dezer Portland-cementen scheuren vertoonen.

De warmwaterproeven met hydraulische mortels zouden een onderwerp van bespreking hebben uitgemaakt in de „Conferentie" in 1895 te Zürich gehouden; maar wegens de langdurige behandeling voor andere zaken, geëischt kon het onderwerp niet meer aan de orde komen.

Het resultaat van de proeven, genomen in de proefstations te Zürich, St. Petersburg, Weenen en Amsterdam, en in het laboratorium van Dr. Michaelis te Berlijn, heeft aanleiding gegeven, volgens het daartoe schriftelijk uitgebracht rapport door den Oberbaurath Berger, stadsarchitect te Weenen, tot de volgende eind-conclusie:

„Gezien de ingekomen resultaten van proefnemingen, vermeenen wij, dat op dit oogenblik de warmwaterproeven, ten doel hebbende eene snellere keuring van hydraulische bindmiddelen, *nog niet* kunnen worden aanbevolen."

Intusschen is echter reeds voorgesteld de proefnemingen voort te zetten, en ze ter vereenvoudiging alleen uit te strekken over den drukweerstand van mortels.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem, 29 Januari 1896. Na lezing en goedkeuring der notulen deelde de Voorzitter mede, dat het Hoofdbestuur voornemens is eene vergadering te houden met de besturen van alle Afdeelingen ten einde, in verband met de gebeurtenissen der laatste tijden, de verstandhouding tusschen de Maatschappij en hare Afdeelingen, nader te regelen.

Van de Afd. „Amsterdam" was ingekomen het programma van eene door haar uitgeschreven prijsvraag voor „het ontwerp van een publiek telefoon gebouwtje", waarvan de mededinging is opengesteld voor alle leden van de Maatschappij en hare Afdeelingen.

Op voorstel van het bestuur werd besloten de contributie voor de kunstlievende leden van f 4 op f 3 te brengen aangezien de geldelijke toelage uit de kas der Maatschappij voor die leden met f 1 is vermeerderd.

Over het zenden van een verzoekschrift aan het bestuur der Ambachtsschool alhier, om een cursus te openen voor de praktische opleiding van den metselaar, werd door verschillende leden van gedachten gewisseld, waarvan het resultaat was, dat met algemeene stemmen hiertoe werd besloten.

De heer J. A. H. Crollaer verkreeg daarna het woord en gaf een historisch overzicht van de ontwikkeling der fundeeringswijze met saamgeperste lucht. In 1841 werd dit het eerst toegepast door den Ingenieur Savée voor schachten in kolenmijnen. Hij gebruikte daartoe gegoten ijzeren buizen waarvan de onderste iets wijder waren om het gemakkelijk zakken te bevorderen.

Spreker behandelde de verbeteringen op dit gebied na verloop van jaren tot stand gebracht, gaf vervolgens een overzicht van de pneumatische pijlerfundeeringen van de brug over het Hollandsch-diep en die te Velsen en eindigde met eene voorstelling te geven van de fundeeringswijze bij de nieuwe Spoorwegbrug te Westervoort; alles toegelicht door tal van keurige en zeer duidelijke door hem vervaardigde modellen en teekeningen.

Door den Voorzitter werd den heer Crollaer een woord van dank gebracht voor zijne belangrijke en leerzame mededeelingen.

Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap," Rotterdam 29 Jan. 1896. Dezen avond trad als spreker op de heer J. Gosschalk, architect te Brussel, met het onderwerp: „Herstelling van Monumenten."

Geen moeilijker thema — aldus spreker — dan het bespreken of het uitvoeren van herstellingen aan monumenten. Het was dan ook geenszins sprekers bedoeling aan te geven, hoe dit *moest* gebeuren, doch alleen aan te toonen hoe het gebeurd is en *kan* gebeuren.

In hoofdzaak zijn er drie methoden. Er was een tijd (en deze is nog niet geheel voorbij), dat men bij restauratie van monumenten uitging van de leus: „Behouden wat te behouden is," d. w. z. op de één of andere wijze het gebouw voor instorten of verdere verweering te behoeden en het overigens te laten zooals men het vond.

Dit streven, van Engelschen oorsprong, is waarschijnlijk uitgegaan van schilders en archeologen, die beiden, zij het ook uit verschillende oogpunten, liever een half-vergane ruïne zien, waar van tijd tot tijd in verschillende perioden iets is aan toegevoegd of afgedaan, dan een monument, gerestaureerd in den oorspronkelijken geest. Uit den aard der zaak is dit principe meestal moeilijk, dikwijls onmogelijk vol te houden.

Een tweede richting is het streven om te vinden hoe het geweest is, of hoe het door den bouwmeester is bedoeld.

Een grooter gelegenheid tot strijd en verschil van meening is wel niet denkbaar. Zelden toch is dit met zekerheid na te gaan; ieder heeft zijn eigen zienswijze, denken en gevoelen, en ieder komt, getuige de prijsvraag voor den voorgevel der Domkerk te Milaan, tot verschillende oplossingen.

Ook is het moeilijk, na de verschillende perioden, die het bouwwerk heeft doorleefd, en waarin er iets aan veranderd is op alle mogelijke en onmogelijke wijzen, door te dringen tot den oorspronkelijken vorm. Slechts aan enkele groote geesten die, evenals weleer de geleerden, uit één enkelen poot den mammouth reconstrueerden, is het gelukt uit slechts weinige gegevens het geheel weer samen te stellen, zooals b.v. Viollet-le-Duc, bij zijne meesterwerken Pierrefonds e. a.

De derde richting is een gevolg van de opgave om een oud bouwvallig gebouw te restaureeren en te gelijk in te richten voor modern gebruik. Dan staat een wijde deur open voor allerlei hypothesen, en, wanneer de architect, toegerust met de noodige kennis van en liefde tot zijn werk, bij het voleindigen zijner restauratie maar half geslaagd is, en een ontwerp heeft gemaakt, zooals het door den oorspronkelijken ontwerper had *kunnen* gemaakt worden, zoo mag hij al zeer tevreden zijn.

Natuurlijk zal deze laatste weg de meest begane zijn.

Dit toonde spreker aan uit een fraaie collectie teekeningen van de heeren Dr. P. J. H. Cuijpers en zijn zoon Jos. Th. J. Cuijpers, benevens eenige ontwerpen van hemzelven. Daar waren o. a. de kerk te Susteren, welker restauratie als 't ware zich zelf aanwees; de Sint Servaas te Maastricht, waarop in plaats van de leelijke torens, (in den pruikentijd daarop geplaatst), een gothische toren werd geplaatst; de schoone spits geplaatst op de kerk te Hulst; de O. L. V. kerk te Maastricht; de kerk te Oldenzaal e. a.; alle van bovengenoemde HH. Cuijpers. Van spreker zelven, het raadhuis te Heusden; een ontwerp voor het stadhuis te Gouda; waterpoort te Sneek; details van de kerk te Kampen.

Spr. wees op het gevaar bij deze methode, dat men zoo licht een verkeerde opinie kan opvatten en daarop doorwerken. Vaste regels zijn niet te stellen en alleen de grondige kennis en ernstige studie van het werk en den tijd, waarin het gebouwd werd, kunnen den architect tot een gunstig resultaat leiden.

Jammer is het, wanneer het restaureeren van een monument een onderwerp gaat uitmaken van twist, zooals nu het geval is geweest in zake de resturatie der groote zaal op het Binnenhof te 's-Gravenhage.

Men beschouwe het restaureeren onzer monumenten niet als een nuttelooze zaak: zij moeten dienen tot studie en ontwikkeling van ieder beschaafd mensch, want het zou toch jammer zijn, om al die eeuwen van voornitgang en ontwikkeling gewoon weg te negeeren en, zonder er ook maar iets van geleerd te hebben, weer terug te keeren tot het oude.

Na de pauze toonde Spr: nog eenige ontwerpen van hemzelven, o.a. voor een tentoonstelling, bedoeld voor Amsterdam in 1897, welke echter nu niet tot uitvoering zal komen. Spr. wees er op hoe het Oud-Holland, door hem bedoeld, een eenigszins historische herinnering zou opwekken, zijnde het gedeelte van Amsterdam tusschen de oude Doelen en de Heilige Weg; daarna eenige illuminatie-ontwerpen, door Spr. uitgevoerd te Amsterdam, bij feestelijke gelegenheden, benevens eenige onuitgevoerde ontwerpen.

BERICHTEN.

Op Dinsdag 11 Febr. a. s. vergadert het Kon. Instituut van Ingenieurs, te 's-Gravenhage.

De oproepingsbrief vermeldt:

1. Mededeelingen van den heer Th. Stang over de ervaring, opgedaan bij de exploitatie van de Scheveningsch-Wassenaarsche duinen ten behoeve van de 's-Gravenhaagsche duinwaterleiding.
2. Beraadslaging over de in de vorige Instituutsvergadering medegedeelde voordracht van den heer J. van Hasselt over ervaringen met draineerbuizen voor de duinwaterleiding te Amsterdam.
3. Mededeeling van het raadslid Dr. E. F. van Dissel over den stormvloed van 1 Nov. 1570.
4. Mededeeling van den heer A. Huet over hellende schepraderen, door stoom gedreven.

Zooals wij reeds gemeld hebben, bestond het voornemen om te Parijs een moskee te bouwen.

Thans heeft het gouvernement de machtiging voor den bouw gegeven.

Als architecten zullen optreden de heeren Saladin en Baudry.

Champignonvorming in woningen wordt door velen als schadelijk voor de gezondheid beschouwd. In het Hygiënsch Instituut te Breslau zijn nu echter onlangs proeven op dieren genomen, die bewezen hebben, dat de vermeende schadelijke invloed niet bestaat, noch bij inademing, noch bij invoering in de bloedvaten, noch wanneer deelen der champignons (of huiszwam) in de verteringsorganen komen. De proefnemer heeft zelve een hoeveelheid, ter grootte van een hazelnoot, gegeten, zonder schadelijke gevolgen.

Bij de proeven bleek verder, dat de champignonvorming wordt bevorderd bij temperaturen van 12 tot 22°, dat daarentegen snel opdroogen en afsterven intreedt bij 30° en hooger. Daar nu de temperatuur van het menschelijk lichaam hooger is, ligt reeds daarin het bewijs, dat deze schimmelplanten onschadelijk voor den mensch *moeten* zijn, afgezien van hunne middellijke werking, bestaande in het toevoeren van vocht.

Uit deze temperaturen volgt tevens een middel om door uitdroogen het kwaad te vernietigen.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter: 1

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar: 3 (waarvan 2 ook voor Opzichter of Teekenaar.)

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig-Opzichter-Teekenaar: 1.

ADVERTENTIËN

in het **Bouwkundig Weekblad** waarvan een abonnement van minstens 1000 regels wordt aangegaan, worden kosteloos opgenomen in de afleveringen van het Tijdschrift van de Maatschappij van Bouwkunst, terwijl van elke advertentie een regel gratis in de adreslijst wordt geplaatst.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

15 FEBRUARI 1896. 16e JAARGANG. No. 7.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

DE NATIONALE VERHEFFING VAN DUITSCHLAND EN HAAR INVLOED OP DE KUNSTEN.

De Voorzitter van de Academie der Kunsten te Berlijn, de Geheim-Regeeringsraad Prof. Hermann Ende, hield bij gelegenheid der viering van den geboortedag van den Duitschen Keizer op 26 Januari jl. in eene feestvergadering der Academie eene rede, die tevens een naklank bevatte van de opgewekte feestviering ter herinnering aan de groote daden, die nu 25 jaren geleden zijn voorafgegaan aan de stichting van het nieuwe Duitsche rijk, een en onverdeeld.

Terugblikkende op de gebeurtenissen van het tijdperk van strijd in 1870—71, en als 't ware nog onder den indruk daarvan, drong zich de vraag bij den feestredenaar op, welken invloed het tijdperk van nationale verheffing, na den vrede gevolgd, op de Duitsche kunst heeft gehad. Die vraag lag voor de hand, wijl groote politieke en sociale bewegingen bijna steeds zeer belangrijke gevolgen voor beschaving en kunst hebben gehad.

Zoo werd de bij Marathon en Salamis gevochten heldenstrijd van het kleine Grieksche volk tegenover een indringenden overmachtigen vijand gevolgd door een tijdperk van hoogen bloei, steunende op een machtig zelfvertrouwen. Uit de asch van het oude Athene verrees een nieuwe stad van marmer waar, onder de leidende hand van Pericles, meesterwerken verrezen die door alle eeuwen heen de bewondering zullen blijven wekken. Door 't geheele land ging een geest van verheffing; vooraan, de Alphaeus-stad Olympia, die door den invloed van Duitschland eerst zooeven uit haar graf is opgedolven en in haar ouden glans voor onzen geest is opgebouwd.

Zoo uitte zich, na de wereldverovering der Romeinen eene groote krachtsontwikkeling in hunne kunst, welker overblijfselen ons eerbied afdwingen voor hun grootsche opvatting.

Nadat de leer van Christus had gezegevierd over de goden van den Olymp, ontwikkelde zich in allen eenvoud, maar doordrongen van de nieuwe begrippen, de oud-Christelijke kunst met haar mystische betoovering, die alleen kon voortkomen uit een onwrikbaar geloof. Onder den machtigen invloed van Byzantium ontstonden in Venetië en Ravenna die inwendig met prachtige mozaieken versierde bedehuizen, wier vorm en verlichting een geweldigen indruk maken.

En toen in 't jaar 1000 de scharen geloovigen optrokken naar Jeruzalem, gevolgd door groote drommen pelgrims, toen kwam het priesterschap tot een ongekend hoog aanzien; welgemoed werden door de geloovige menigte groote offers gebracht voor de stichting der heerlijkste kerkgebouwen van de edelste Romaansche kunstrichting; en met het toppunt der almachtige kerkelijke heerschappij kwam de Gothische kunst tot haar hoogste volkomenheid.

Na deze korte herinnering aan het verleden, die nog eens op de niet weg te cijferen waarheid wijst, dat het de bouwkunst is die uiteraard het langdurigst en begrijpelijkst tot ons spreekt, laat Prof. Ende zijn blik gaan over de moderne Duitsche bouwkunst. Hoe vluchtig dit overzicht ook zij, blijkt het toch duidelijk, dat het hier wederom de bouwkunst is geweest, die het leeuwenaandeel heeft gehad in de gevolgen van het groote feit der nu 25 jaren geleden bevochten Duitsche eenheid.

Het groote nut der veiligheid, uitgebreidheid en toereikendheid van de spoorwegen, ook voor groote troepenbewegingen erkennende, en voor alle gevolgen daarvan, werd met groote kracht de voltooiing en vergrooting van het spoorwegnet ter hand genomen.

In den beginne, toen de eerste spoorwegen werden aangelegd, was alleen den ingenieur een arbeidsveld geopend; maar spoedig heeft de overtuiging baan gebroken, dat voor de oplossing der *groote* vraagstukken op dit gebied de hulp van den bouwkunstenaar aan den ingenieur moest worden toegevoegd. Bij de wijzigingen na 1871 noodig geacht, moesten kleine bruggen door grootere worden vervangen, maar ook de onaanzienlijke stationsgebouwen plaats maken voor bouwwerken die ten volle beantwoordden aan het snel toenemend verkeer; met kracht ontwikkelde zich de ijzerbouw, maar voor de groote

vraagstukken op dit gebied werd samenwerking gevorderd van den constructeur en den kunstenaar. In menig opzicht overwon in dien gecombineerden arbeid bij de grootsche ijzeren spoorwegbruggen, men denke aan die van Koblenz, Mainz, Frankfort a. M., Levensau en andere, de zin voor het schoone, evenals trouwens bij stationsgebouwen, als b.v. die van Straatsburg, Frankfort a.M., Keulen, Hannover enz. Dergelijke werken mogen, wat koenheid van vorm en constructie betreft, gerust vergeleken worden met de grootsche bouwwerken der Romeinen, waarop in den aanvang werd gewezen.

De steeds groeiende eischen die den Staat werden gesteld, vorderden van hem eveneens belangrijke werken als museums, regeeringsgebouwen, gebouwen voor onderwijs; daaronder is het meest belangrijke voor Duitschland, het kort geleden voltooide Reichshaus. Zelfs de uitbreidingen der steden en de toenemende welvaart der burgerij vorderden een niet onbelangrijke bedrijvigheid der stedelijke regeeringen. Nieuwe raadhuizen, schoolgebouwen enz. werden dringend noodig. En in het algemeen deed zich het verblijdend verschijnsel voor, dat de goede toon daarbij eischte, niet langer van pleisterwerken gebruik te maken maar met echte materialen te bouwen.

De behaalde zege heeft voorts het leven gegeven aan tal van op zich zelf staande monumenten, die de Duitsche eenheid vereeuwigen in brons en in steen. Eigenaardige en geheel nieuwe vraagstukken moesten daarbij worden opgelost.

Middelijk was die zege, gepaard aan den godsdienstzin van het Keizerlijk huis en de uitbreiding der gemeenten, ook de aanleiding tot den vooruitgang van de kerkelijk Protestantsche bouwkunst. In de eerste helft dezer eeuw werden weinige en dan nog armelijke, slechts zeer enkele merkwaardige proeven geleverd om het Protestantsche kerkgebouw in overeenstemming met den dienst te brengen; in de laatste jaren zijn daarentegen in dit opzicht zeer geslaagde ontwerpen van kruis- en centraalkerken uitgevoerd. Zoo zijn alléén in Berlijn gedurende de laatste tien jaren niet minder dan 36 nieuwe Protestantsche kerken gebouwd, daaronder de „Kaiser Wilhelm Gedächtnisskirche", een religieus gedenkteeken gewijd aan de nagedachtenis van Keizer Wilhelm I. Tot stand gekomen door de giften van arm en rijk, is dit bouwwerk een voorbeeld van modernen Protestantschen kerkbouw.

Nog meer mag echter verwacht worden van den nieuwen dom, die zijn machtigen koepel beschermend boven Berlijn verheffen zal en tevens de grootsche monumentale afsluiting voor de Siegesstrasse zal worden. Zwaar is de taak die hier den architect werd opgelegd, omdat de onderdeelen daarvan als 't ware met elkander in tegenspraak zijn: feest- en vereenigingshuis voor het Heerenhuis, moet de kerk tevens dienen als bedehuis voor de Protestantsche gemeente. Alleen echter door de verbinding van het gebouw met de Denkmalskirche en de Vorstelijke grafplaats, en tevens door de toevoeging van een groote trouw- en doopkapel zal het mogelijk worden dit bouwwerk tot een grootsch geheel te maken, tot een Protestantsche St. Pieterskerk in 's Rijks hoofdstad.

De opgaven die in dit tijdperk aan den beeldhouwer werden gesteld, zijn mede van beteekenis geweest; veel meer dan de architect was hij het, die geroepen was de behaalde overwinningen zinnebeeldig in talrijke monumenten te vereeuwigen. Als een der voornaamste gedenkteekenen is dat van het Niederwald te beschouwen; de Germania ziet van die hoogte als een Pallas—Athene, groetend neder op de wijnbergen en den groenen stroom van een der lieflijkste oorden van het rijk; het monument is het zinnebeeld van „de Wacht am Rhein."

Talrijk zijn de standbeelden die de heldenfiguur van Wilhelm I als Keizer voorstellen, even talrijk de oplossingen. Met hooggespannen verwachting ziet men de voltooiing tegemoet van het nationale gedenkteeken te Berlijn; want daarmede zal blijken of de genius van den kunstenaar aan de hooge eischen, die voor dit monument zijn gesteld, heeft kunnen voldoen. Zijn taak is bovendien niet gemakkelijker geworden door de plaats die voor zijn werk is gekozen; deze is namelijk voor den toeschouwer ongunstig, terwijl de onmiddelijke nabijheid van de machtige lijnen en massa's van het paleis evenredige vormen eischen.

Na het gedenkteeken te Wörth, met het ruiterstandbeeld van Keizer Friedrich III, het standbeeld van Prins Friedrich Karl te Frankfort a. O., de sarcophaag in het Mausoleum te Charlottenburg, de gedenkteekenen voor Bismarck en Moltke te Keulen, en zooveel andere op verschillende plaatsen als even zooveel teekenen van de volkspiëteit, wordt met ongeduld gewacht op de voltooiing van het gedenkteeken voor Vorst Bismarck op de Siegesplatz. Geen wonder, dat een prijsvraag voor een dergelijk onderwerp tot geen bevredigend einde heeft geleid. De eenvoud van 's Vorsten karakter met geheel de grootheid van den man in overeenstemming met elkander te brengen, is waarlijk geen gemakkelijke taak voor den beeldhouwer.

Middelerwijl zijn in dezen tijd van standbeelden ook tal van oude schulden afgedaan; de beelden van dichters, geleerden, staatslieden en kunstenaars sieren thans straten, pleinen en plantsoenen. De oude schuld gold Goethe, Lessing, Schiller, de beide Humboldts, enz. Luthers schoon monument is eerst kort geleden onthuld, en dat der Keizerin op de Opernplatz het laatste, althans tot nu toe.

Rekenen wij nu bij dit alles, waarvan nog te weinig is opgesomd, ook den rijkdom aan beeldhouwwerken van tal van monumentale gebouwen, en vooral van het Reichshaus, en vergeten wij niet de reeds dadelijk zoo populair geworden Schlossbrunnen, dan ligt een reeks merkwaardige kunstwerken van den beeldhouwer voor ons, — werken die, hoewel steunende op den arbeid van voorgangers als Schadow en Rauch, toch een fijn, frisch, modern karakter dragen, zonder de ziekelijk overdreven realistische trekken die in soortgelijke gevallen elders worden waargenomen.

(Wordt vervolgd.)

BIJ DE PLAAT.

Dit nummer van het Weekblad bevat een plaat, waarop is aangegeven het ontwerp voor de verbouwing van het Cups-Hotel te Colchester.

De teekening is afkomstig van den heer John F. Groll, onzen thans in Engeland gevestigden landgenoot.

EENE AANBESTEDING DER GEMEENTE AMSTERDAM.

Onder bovenstaanden titel komt in „de Opmerker" n⁰. 6 van 8 Februari 1896, de geschiedenis voor van de openbare aanbesteding, voor de levering en plaatsing van de verwarmingsinrichting voor het Centraal-Telefoongebouw te Amsterdam, en wordt, in deze aangelegenheid,

PHOTO·LITH· WEGNER & MOTTU AMST.

de handelwijze van het Dagelijksch Bestuur der gemeente zeer terecht gelaakt.

Treurig en ergerlijk is dié geschiedenis, en na het lezen van het verhaal van al die geheimzinnigheid, doet het goed te zien, dat de heer H. J. Wolter ridderlijk zijn eerlijken naam onder het stuk heeft gesteld.

Dat die aanbesteding jammerlijk moest afloopen was te voorzien, want de geheele opzet dier zaak was verkeerd.

Zij die *f* 2.33 neertelden voor: het *bestek en voorwaarden, waarnaar B. en W. in het openbaar, op 11 Nov. 1895, zouden doen aanbesteden:*

Het leveren en plaatsen van eene volledige inrichting, voor het verwarmen (systeem warmwater of stoom) van het Centraal-Telefoongebouw, aan de Raadhuisstraat te Amsterdam (met vier teekeningen),

meenden waarschijnlijk daarin een uitgewerkt ontwerp te vinden van die volledige inrichting, waarvoor zij slechts prijs voor het uitvoeren op te geven hadden bij hunne inschrijving. In dat bestek is evenwel van zulk een ontwerp *niets* te vinden; integendeel in § 12, getiteld „besteding", staat: „*Bij de inschrijvingsbiljetten moeten* „*worden gevoegd duidelijke teekeningen en toelichtingen,* „*waaruit de constructie der te leveren en te stellen ver-* „*warmingstoestellen volledig blijkt.*"

Niet het bestek bevatte dus het ontwerp, maar de inschrijvers hadden de ontwerpen te leveren. Kosteloos dus, zonder eenige vergoeding, werden ontwerpen gevraagd en werden de tijd en de wetenschap van velen geëxploiteerd; want men wist het wel: de concurrentie dwingt tot mededoen en niet tot achterwege blijven.

Werkelijk aandoenlijk is dan ook alinea 1 van § 12, luidende: „*De aanbesteding geschiedt enz., volgens art. 1* „*§ 2 der A. V. met de uitzondering, dat* GEEN *kosten van* „*besteding zullen gevorderd worden.*"

Het bestek bevat:

In § 1. *Algemeene omschrijving*, luidende: „Het werk „bestaat in:"

„het leveren en plaatsen van eene volledige inrichting „voor het verwarmen (systeem warmwater of stoom) van „het gebouw" enz.

Met treffende juistheid wordt die omschrijving „*algemeene* omschrijving" genoemd; zij is zoo *algemeen*, dat men niet wist of men warmwater-verwarming onder lagen, middelbaren of hoogen druk, of wel stoomverwarming onder lagen, middelbaren of hoogen druk verlangde. Ook de verdere inhoud van het bestek geeft hieromtrent geene opheldering. — Was het den besteders helder?

In § 2. Onder meer: opgaaf van de vertrekken die verwarmd moeten worden en van hunne inhoud.

Nu weet ieder wetenschappelijk beoefenaar van de toegepaste hygiëne, dat de behoefte aan warmte in een vertrek volstrekt niet evenredig is aan den inhoud, maar van vele andere factoren afhangt. Daarom bleef de bedoeling van die inhoudsopgave vrij wel duister voor zulk een beoefenaar.

In § 3. Onder meer: de bepaling dat zekere warmtegraden bereikt moesten worden *bij elke hier voorkomende buiten-temperatuur.*

Welke zijn die temperaturen? Waarom hier niet positief eene laagste buiten-temperatuur genoemd?

In § 4 worden den fabrikant werken opgedragen, die meer eigenaardig bij den aannemer van den bouw tehuis behooren, zooals breek-, metsel-, timmer- en dergelijke werken.

In § 5 wordt den fabrikant de verplichting opgelegd, schriftelijk op te geven en te garandeeren: de soort, de hoeveelheid en de kosten van de brandstoffen per stookseizoen van 15 October tot 15 Mei, bij normale wintertemperatuur, en dàt, zonder dat bepaald werd, welke die normale temperatuur is. Hij moest dus profeteeren omtrent den prijs van de brandstoffen en omtrent de temperaturen tot na den winter 1898/99, als wanneer hij eerst recht zou hebben op de laatste uitbetaling.

In § 6 tot en met § 12 vindt men de gebruikelijke bepalingen omtrent A. V., verzekering van het personeel, minimum loon en maximum arbeidsduur, oplevering, betaling en onkosten, inlichtingen, besteding en cessiën.

Met het hier weêrgeven van den inhoud van het bestek wordt geenszins bedoeld uitoefening van kritiek, maar wèl de bewijs-levering, dat aanleg van centrale verwarming ongeschikt is voor openbare aanbesteding, en zulk eene aanbesteding absoluut een onding is, wanneer de besteder, zooals hier het geval was, het *ontwerp voor de inrichting dier verwarming aan den aannemer vraagt.* (Het is onmogelijk een bestek voor een aanleg te schrijven, dien men zelf niet kent.) Maar zulk eene aanbesteding is bovendien immoreel, want zij dwingt tot het kosteloos leveren van werk, waaraan de besteder behoefte heeft, maar waartoe hij de noodige kennis mist.

Aanleg van centrale verwarming is en blijft eene zaak van vertrouwen. Inschrijving naar de uitvoering van een vastgesteld ontwerp, door den besteder opgemaakt en betaald, mag dan ook slechts aan bekende, soliede firma's gevraagd worden; òf wel: men kan eenige erkend wetenschappelijke en soliede firma's uitnoodigen tot indiening van ontwerpen met verbindende prijsopgave, maar moet die dan ook betalen.

Reeds is het betreurenswaardig genoeg, dat de concurrentie tot het leveren van kostelooze ontwerpen aan particulieren dwingt; besturen moesten geene opoffering van tijd en moeite, wetenschap en onkosten vorderen, zonder dat er iets meer tegenover staat dan eene kleine kans van toevallig in den smaak, grillig als de mode, te vallen.

Noodzakelijk moest dan ook de aanbesteding jammerlijk afloopen; of zijn wij reeds tot den gulden tijd gekomen voor beunhazen, kwakzalvers en revolutiebouwers, waarin het niet meer vreemd zal worden gevonden, dat B. en W. bestekken en voorwaarden schrijven voor:

levering gedurende *n* jaren van rechtsgeleerden bijstand aan het gemeentebestuur;

of, het doen van operatiën gedurende het jaar *x* in het stedelijk ziekenhuis;

of, het gedurende eenige jaren verrichten van de werkzaamheden weleer gevorderd van een directeur van gemeentewerken?

Rotterdam, 9 Februari 1896.

C. A. HUIJGEN,
Civiel-Ingenieur.

BERICHTEN.

De heer P. Tirion, Gemeente-architect van 's Gravenhage, zal op zijn verzoek met 1 Maart a.s. den dienst der gemeente verlaten.

Zijn wij goed ingelicht, dan zal na dien datum de betrekking, die de heer Tirion jaren lang met ijver waarnam, niet weder worden vervuld, althans niet in den geest als dit tot nu toe heeft plaats gehad.

Het Bataviasch Nieuwsblad vermeldt het overlijden, op zijn land Kedawoeng bij Pasoeroean, van den heer G. Lebret. Hiermede — zegt het blad — is van het tooneel verdwenen een der meest karakteristieke Indische figuren, de man van wien Busken Huet sprak als de vrijarbeider onder de vrijarbeiders. Groot was het aandeel dat hij nam in de landbouwindustrie, maar ook groot waren de teleurstellingen, die hij van zijn streven ondervond.

In de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs, den 11den dezer gehouden, maakte de Voorzitter melding van het overlijden van dit lid van het Instituut. Het was Lebret — dit mocht nu worden medegedeeld — die indertijd aan den Raad van Bestuur eene som gelds ter beschikking stelde, om daarmede het voortbestaan te verzekeren van het Jaarboekje van het Instituut, welks uitgave bedreigd werd. Over het gedeelte der som dat te veel was, kon door den Raad naar goedvinden worden beschikt.

Die daad van vrijgevigheid en belangstelling, die trouwens geenszins alleenstaande was, zal ongetwijfeld in aangename herinnering blijven voortleven.

Zooals genoegzaam bekend zal zijn, is onlangs te 'sGravenhage de muur van een in aanbouw zijnd huis aan de Rijklof-van-Goensstraat ingestort, en verloor een werkman daarbij het leven.

Door de justitie zijn de heeren H. Wesstra Jr. en J. J. van Nieukerken belast geworden met een onderzoek naar de vermoedelijke oorzaken van die instorting.

Nadat dit onderzoek heeft plaats gehad, waaruit schijnt te blijken, dat het ongeval een gevolg is van gebruikte baksteen van de allerslechtste soort, maakt een der Haagsche bladen de opmerking, dat de justitie nu zal hebben uit te maken wien de schuld zal moeten verweten worden, den uitvoerder van het werk of den leverancier der steen.

Met belangstelling zien wij de uitspraak van den rechter te gemoet; wordt toch de leverancier aansprakelijk gesteld, dan zou dit, naar wij meenen, een nieuwe opvatting zijn, aangenomen natuurlijk, dat de steen vooraf gekeurd wordt door den uitvoerder van het werk, wien het toch wel onmogelijk zal zijn te bewijzen, dat hij door den leverancier is misleid en die onvoldoende steensoort toch heeft aangewend.

In de afgeloopen week werd te Dordrecht wederom eene vergadering gehouden van de onlangs opgerichte Vereeniging tot Instandhouding van Oude Gebouwen aldaar. Daarin deelde de waarnemende voorzitter mede, dat de vereeniging reeds een 60-tal leden en begunstigers telt. Besloten werd, dat het bestuur zal bestaan uit 12 leden.

Tot definitieve bestuursleden werden nu gekozen de hh. mr. J. C. Overvoorde, A. Reus Jr., H W. Veth, A. v. Beek, H. E. v. d. Kaa, Jac. Schotel, JRzoon, R. Larij, A. Schotel, mr S. van Gijn, P. van Driel, terwijl de heeren Bas, Veth van „Oud-Dordrecht" en A. v. Strij van „Voor Vak en Kunst,', de vereenigingen die het patronaat over deze vereeniging hebben aanvaard, zitting nemen.

Een keurige collectie teekeningen van oude gevels en gebouwen was ter bezichtiging. De voorz. bracht een woord van dank aan B. en W. voor de welwillendheid, om deze verzameling voor dezen avond aan de vergadering ter beschikking te stellen.

De Algemeene Maatschappij des Travaux Sanitaires — eene Naamlooze Vennootschap, gevestigd te 's-Gravenhage, waarvan Jhr G. G. de Villeneuve de la Colette president is — heeft aan het Gemeentebestuur van Utrecht concessie aangevraagd voor de vuilnisverbranding aldaar.

Dit verbrandingsstelsel — waarover eenige *jaren* geleden reeds uitvoerige mededeelingen in dit blad werden gedaan — dit stelsel, hetwelk door verschillende autoriteiten als zeer goed wordt aanbevolen en o. a. de volkomen goedkeuring van den Belgischen Hoogen Gezondheidsraad verwierf, heeft dit voordeel, dat men voor het bergen en verwerken van huis- en straatvuil geene uitgestrekte terreinen meer behoeft en door het dagelijks verbranden van het aangevoerde vuil de afdoende reiniging van de steden waarborgt. Allerlei vuilnis, afval uit het huishouden, afval van de markten, straatveegsel, enz. wordt op kosten der betrokken gemeente dagelijks aangevoerd en onmiddelijk door den verbrandingsoven onschadelijk gemaakt, terwijl de overblijvende asch, amoniak, enz., eene handelswaarde bezit, welke voor de helft ten bate van de Gemeentekas komt.

De gemeente zal jaarlijks aan de Maatschappij een vast te stellen bedrag per inwoner moeten uitkeeren, terwijl zij zich verbind *alle* vuilnis aan de Maatschappij af te staan.

De concessie is aangevraagd voor 66 achtereenvolgende jaren.

Te Middelburg kon de Gemeenteraad nog maar niet besluiten om in de bestekken van gemeentewerken bepalingen op te nemen omtrent minimum loon en maximum arbeidstijd. Een voorstel tot het opnemen daarvan werd weder aangehouden.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter: 1:

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar: 3.

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig-Opzichter-Teekenaar: 1.

Aantal geplaatste sollicitanten:

een Bouwkundig Opzichter.

Heeren opzichters en teekenaars die door middel van het **Bureau** worden geplaatst, worden beleefd uitgenoodigd dit terstond na die plaatsing aan het Bureau mede te deelen.

Ook wordt de medewerking van heeren architecten ingeroepen om terstond kennis te geven aan het Bureau, wie door bemiddeling daarvan bij hen geplaatst zijn. Zonder deze medewerking wordt aan vakgenooten die opzichter of teekenaars aanvragen, en ook aan het Bureau, veel last veroorzaakt en gaat veel tijd nutteloos verloren.

VERBETERING.

In het artikel „Beroep of Kunst?" voorkomende in het voorgaande Weekblad, tweede kolom van bladzijde 32, regel 18 van boven, moet het woordje „en" door een comma-teeken vervangen worden. De zin wordt dan als volgt:

Constructie is kunst, en vereenigd met smaak, *schoone kunst* met andere woorden bouwkunst.

AGENDA.

Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen in het gebouw van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam. Dagelijks geopend van 10 tot 4 uur. Toegang vrij.

Museum van voorwerpen ter voorkoming van Ongelukken en Ziekten in fabrieken en werkplaatsen, Groeneburgwal 44, Amsterdam. Geopend Maandag, Dinsdag, Woensdag en Donderdag van 10 tot 4 uur. Toegang vrij.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", aflevering 1 van 15 Januari 1896:

Het voorhistorisch monument Stonehange en zijn sterrenkundige rol. — De tegenwoordige methoden van verwarming, door Dr. A. J. C. Snijders. — Over Aquariums en Terrariums, door J. C. Bosch. — Vijanden der naaldboomen, door Dr. H. J. Calkoen. — Iets over konijnenfokkerij, door H. van Holk. — De verdeelmachine voor cirkels van de firma Becker & Buddingh te Arnhem. — Korte mededeelingen. — De toepassingen van het acetyleen, door Dr. L. Bleekrode. — Verscheidenheid op fotografisch gebied, door Dr. J. E. Rombouts. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

22 FEBRUARI 1896. 16e JAARGANG. No. 8.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

BEROEP OF KUNST?

(Vervolg van blz. 32.)

Het denkbeeld van het vormen eener Kaste van architecten wordt door den inleider heftig bestreden, hij ziet daarin het voortduren van de grootste gebreken van het tegenwoordig stelsel.

De architect zegt hij, lijdt thans onder zijn isolement van de beeldhouw- en schilderkunst; door de grenzen van het beroep nog nauwer af te bakenen zou hij nog meer van die kunsten vervreemden en het weinigje dat van artiste nog in hem is overgebleven geheel doen smoren. Ons eigenlijk arbeidsveld is niet tot het bureau beperkt, wij zijn of moesten althans meer thuis zijn in de werkplaats of in de bouwloods; onze broeders zijn niet de advocaat of doctor maar de ambachtslui; en indien de architect zijn eigen uitvoerder of onderbaas zou willen zijn, m. a. w. het werk dat hij ontwierp persoonlijk wilde uitvoeren, zou hij slechts doen wat zijn voorgangers deden, wier werken wij nu nog tot voorbeeld nemen.

Zoo de bouwkunst onder ons zal herleven moet allereerst het begrip van „beroep" verdwijnen.

Wij zullen trachten den leerling meer gezonden begrippen omtrent zijne opleiding tot architect bij te brengen; wij zullen er op blijven wijzen hoe noodzakelijk het is voor den leerling, die later voor den ambachtsman moet ontwerpen en teekenen, dat het onderwijs daarin geschiede in nauw verband met de constructieleer en met de practische kennis van het ambacht. Wij zullen blijven volhouden dat goede architectuur alleen verwacht kan worden van hen, die hun ganschen tijd daaraan wijden; dat het gebiedend noodzakelijk is dat de taak van architect en die van opzichter van elkaâr gescheiden blijven en dat de architect zijn gansche leven aan zijn kunst moest geven, overlatende aan den advokaat, den opzichter en den commissionair al die, met zijne positie niet strookende, (wel is waar *lucrative*) bezigheden waaraan zoo vele architecten van naam het grootste deel van hun tijd besteden; *het is onmogelijk de bouwkunst te dienen en den mammon tevens.*

Hetgeen in 't kort door den inleider is gezegd en beweerd, wordt nu in korte opstellen door verschillende schrijvers nader verduidelijkt en uiteengezet.

In deze opstellen waaruit wij het een en ander zullen overnemen worden hoofdzakelijk de volgende kwesties behandeld.

I. De meening dat een artiste per sé onpraktisch moet zijn is een dwaalbegrip.

II. Bouwkunst en Constructie.

III. De bouwkunst in „the Royal Institute of Britisch Architects."

IV. De studie van de Bouwkunst en het Diploma.

V. De bescherming van het publiek.

VI. Architecten en opzichters.

VII. Het „beroep" en „de geesten" van het beroep.

VIII. Over de vervreemding der beroepsarchitectuur van de eigenlijke kunst.

IX. Over het verband tusschen algemeene en technische opvoeding bij de opleiding van den architect.

X. De kunst van den „Bouwer" en van den Ambachtsman.

XI. Denkbeelden over de drie kunsten en de opleiding voor deze.

XII. De overeenstemming in de kunsten

XIII. Over juiste of onjuiste idealen bij de opleiding tot architect.

R. Norman Shaw R. A. bestrijdt in het *Ie hoofdstuk* het dwaalbegrip, dat de architect die een ontwerp maakt reeds bij zijn eerste opvatting onpractisch zal zijn. Hij richt tot „the Royal-Institute of Britisch architects" het verwijt, dat deze Vereeniging, die de bevordering en den bloei der Kunst allereerst moest ter harte nemen, deze maar al te zeer naar den achtergrond dringt en de aandacht aanhoudend gevestigd houdt op „het beroep" en „het publiek." Hij wijst op het officieele orgaan van het Instituut waarin de inzichten van verschillende leden duidelijk worden uiteengezet.

Een schrijver aan wiens opstel waarde wordt gehecht, beweert dat er in hoofdzaak twee eigenschappen in den architect geëischt worden: verbeeldingskracht (voorstellingsvermogen), conceptievermogen, goede smaak en gezond oordeel eenerzijds; kennis van de natuur, kennis van de bouwstoffen en hare juiste toepassing en constructie anderzijds. Deze laatste beschouwt het publiek als van het

meeste gewicht, dat wil zeggen dat het publiek tevreden is, wanneer het in zake van bouwkunst tot raadslieden heeft menschen die soliede en zuinig weten te bouwen, al zijn die dan ook ten eenemale verstoken van fantasie, teekenvaardigheid en goeden smaak.

Inderdaad eene conclusie, droefgeestig voor den architect en niet zeer vleiend voor het publiek.

Een andere schrijver vraagt: Is het te verwachten, dat bij de volgende generatie het publiek zijn geld en veiligheid zal toevertrouwen aan hen die officieel geen waarborgen kunnen geven, terwijl er deskundigen zijn, die een diploma of getuigschrift bezitten, dat hem door een wettig daartoe aangewezen lichaam is uitgereikt? Deze komt tot de slotsom dat de architect van de toekomst het best in zijn beroep of bedrijf zal slagen, wanneer hij achter zijn naam de initialen voegt die aanwijzen, dat hij lid is van eenige erkende bouwkundige vereenigingen.

Al dit geschrijf, zegt Shaw, is zeer zeker een koopman waardig en van weinig kunstzin getuigende, maar is wat het publiek betreft niet juist. Wat het publiek noodig heeft is goede architectuur, gebouwen, die hem belang inboezemen, hem werkelijk genot verschaffen, een bron van dagelijksch wederkeerend genot voor hem zijn, hetgeen de schoone bouwkunst bij ontwikkelde menschen steeds heeft gewekt.

Het publiek kan best voor zichzelf zorgen; en zal de officieel aangewezen (gestempelde) architect, hoeveel initialen hij ook achter zijn naam moge hebben, voorbijgaan wanneer het bemerkt geen bouwkunst te krijgen, maar met opzichters te worden afgescheept.

Indien wezenlijk de architect eenig werk van beteekenis ontwerpt, wordt dit door hen, die eenigermate zijn werk kunnen begrijpen, zonder twijfel gewaardeerd en zal hem dit tot vernieuwde inspanning aansporen. Het publiek zal zijn volgend werk met belangstelling te gemoet zien, in het vertrouwen, dat dit zijn vorigen arbeid zal overtreffen; zoodoende helpen ontwerper en hij voor wien wordt ontworpen elkaâr wederkeerig.

Wanneer er niet aan beide zijden een zekere mate van enthousiasme bestaat, kan geen kunst bloeien. We zien het hoe in de laatste dertig of veertig jaren in de schilderkunst de smaak voor en de waardeering van goed werk in het algemeen is vooruitgegaan, eendeels omdat de schilders beter en interessanter werk hebben geleverd, anderdeels omdat de smaak van het publiek meer is ontwikkeld en men hun werk meer heeft leeren waardeeren.

Men behoeft geen profeet te zijn om te voorspellen dat het in de bouwkunst evenzoo kan gaan. Wanneer er betere kunst wordt geleverd, mag men aannemen dat het publiek die ook meer zal waardeeren. Wij betreuren daarom het in onbruik geraken van de benaming „architect en opzichter". Daarmede werd gewoonlijk aangegeven, dat de man die dezen titel voerde begrootingen maakte, toezicht hield en in geval van nood zich ook aan een weinigje architectuur waagde, maar toch zelden trachtte daarin een hooge vlucht te nemen en zich allereerst als „man van zaken" beschouwde. Nu is dit alles veranderd en niet ten goede; er zijn menschen juist van deze zelfde soort doch in grooteren getale, die zich thans allen architect noemen en zich werkelijk beleedigd zouden achten wanneer men ze opzichter noemde, ja het zich zouden laten welgevallen artiste te worden geheeten.

Voor wij echter verder gaan, dienen wij te omschrijven wat wij door het woord architect verstaan. Volgens onze meening is het de taak en de roeping van den architect om schoon, fraai te bouwen, waaronder ook natuurlijk doelmatig bouwen wordt verstaan, maar een gebouw dat mooi is maar onpraktisch en dat niet aan zijn doel beantwoord kan op den duur geen waarde hebben. Een gebouw moet mooi zijn, moet aan zijne bestemming beantwoorden, moet deugdelijk gebouwd zijn, en bij dat alles moet vooral met de kosten rekening worden gehouden. De roeping van den architect nu is, al deze eischen te bevredigen. Al moge hij in zijn bureau schilderachtige teekeningen maken en een volmaakt teekenaar zijn, daarmede is hij nog geen architect. En besteedt hij zijn tijd voornamelijk met het berekenen der juiste hoeveelheid materialen noodig voor het bereiken der vereischte soliditeit zonder daarbij rekening te houden met de teekening of de bouwkundige constructie, dan moge hij ingenieur of bouwer zijn maar een architect is hij niet.

Kan hij de uitvoering van zijn ontwerp niet leiden, weet hij goede van slechte materialen niet te onderscheiden, kan hij de deugdelijkheid van het werk niet beoordeelen, dan mag hij ook op den titel van architect geen aanspraak maken, hoe goed hij de wet ook moge kennen, hoe goed hij ook „zaken" weet te doen en op de hoogte moge zijn van alle routine die de beroepspraktijk met zich brengt.

De bekwaamheid van een architect wat betreft zaken (bysiness) en die wij volstrekt niet gering schatten, is voor zijn patroon dikwijls van evenveel belang als voor hem zelf, maar het is ons niet duidelijk in hoeverre een examen en een diploma invloed zouden hebben op dit deel van het architectenbedrijf; iemands bekwaamheid en geschiktheid voor zaken (bysiness) kunnen alleen blijken bij ,,het doen van zaken". Moge hij ook overtuigd zijn van de noodzakelijkheid om de rekeningen betreffende zijn werk accuraat en netjes bij te houden, de brieven op tijd te beantwoorden en voor zichzelf boek te houden, zoo hij deze werkzaamheden slecht of in het geheel niet doet, wordt hij toch geen „man van zaken."

Men moet niet vergeten, dat de architect een tusschenpersoon is, die, ofschoon hij door zijn cliënt gebruikt en betaald wordt, ook plichten heeft tegenover den bouwer (aannemer) die onder hem werkt, van niet minder gewicht dan die welke hij tegenover zijn cliënt of patroon heeft te vervullen; indien hij slecht uitgevoerd werk accepteert of den aannemer vergunt de een of andere bepaling van het contract niet na te komen, zoo is hij persoonlijk aansprakelijk tegenover zijn cliënt, maar daartegenover heeft hij ook diens eischen te controleeren; als leek kan deze meenen, dat het werk anders behoort te worden uitgevoerd omdat hij daarvan eene andere voorstelling heeft gemaakt; de plicht van den architect is het dan hem de juiste bedoeling uiteen te zetten en te zorgen, dat geen der twee partijen onrecht geschiedt. Dat alles vereischt kennis van zaken en tact en maakt van den architect een persoonlijkheid geheel verschillend van een teekenaar of handig schetser, waarop in de andere opstellen nog nader wordt teruggekomen.

Indien dit uwe eischen zijn, zal men zeggen, zullen maar weinigen U voldoen; inderdaad brengen ook maar weinigen het tot een groote hoogte in de architectuur en toch moet dat ons doel zijn; zoo wij niet weten wat wij willen, komen wij zeker op een dwaalweg, die wij door het volgen van een verstandiger systeem kunnen ontgaan.

(Slot volgt.)

INGEZONDEN.

EENE AANBESTEDING DER GEMEENTE AMSTERDAM.

Het geschrevene in de „Opmerker" van 8 Februari door den heer H. J. Wolter en in het „Bouwkundig Weekblad" van 15 Februari

door den heer C. A. Huijgen, betreffende de aanbesteding eener inrichting voor het verwarmen van het Centraal-Telefoongebouw te Amsterdam, geeft den ondergeteekende aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Waar de heer Wolter zich verwonderd toont dat hem de levering niet is gegund, ondanks de aanbieding van een goed plan tegen billijken prijs, wordt verzuimd er op te wijzen, dat niet werd voldaan aan § 5 van het bestek, verlangende op te geven en te garandeeren, de *soort*, de *hoeveelheid* en de *kosten* der brandstoffen per stookseizoen bij normale winter-temperatuur gevorderd, dat bovendien verlangd werd wijziging der betalingsvoorwaarden.

Mondeling op deze punten gewezen, heeft deze inschrijver zich hieromtrent niet nader willen verklaren. Op dezen grond kon van zijne aanbieding geen gebruik gemaakt worden, mede tot spijt van den ondergeteekende.

Waar de meeste inschrijvers, juist omtrent § 5, een slag om den arm hielden, of wel § 5 geheel over het hoofd zagen, waar van de zijde van besteders, te recht of ten onrechte, de voorkeur in dit geval gegeven werd aan warmwaterverwarming boven stoomverwarming, waar geringe plaatsruimte voor de toestellen in de vertrekken een hoofdvereischte was, kon ten slotte geen der aanbiedingen zonder voorbehoud aangenomen worden.

Het aanbod echter van den heer Th. A. de Koster, alhier, welk aanbod bij de publieke aanbesteding, wegens het ongezegeld zijn van het biljet, buiten beoordeeling blijven moest. bleek aan de gestelde eischen geheel te voldoen, zoodat ook op grond van de gunstige ondervinding hier ter stede opgedaan omtrent de leveringen van den genoemden fabrikant, besloten werd, dezen het werk tegen den aangeboden prijs, doch thans wegens de genoemde onregelmatigheid ondershands, op te dragen.

Slechts vooroordeel of boos gemoed kan in het voorgevallene aanleiding vinden tot verdachtmaking der motieven, waarop de beslissing zich grondde.

Het aangevoerde door den heer Huijgen kan de ondergeteekende voor een deel onderschrijven, doch ook hier onbillijkheid in de kritiek.

Waar de heer Huijgen de geschiedenis „treurig en ergerlijk" vindt, en dit oordeel tracht de staven door de wijze van uitbesteding, bestek, enz., aan te vallen, daar zij de opmerking gemaakt, dat kennismaking met het bestek den heer Huijgen niet heeft weerhouden een volledig en een in velerlei opzichten ook gewaardeerd ontwerp in te zenden, zoodat de heer Huijgen niet ontgaan kan de verdenking, dat zijne treurigheid en ergernis verband houden met den uitslag der aanbesteding.

De heer Huijgen zegt, dat inschrijving in een geval als dit waar verlangd wordt overlegging van een ontwerp door den besteder te beoordeelen, moet geschieden door uitnoodiging aan eenige erkend wetenschappelijke en soliede firma's.

Tegen dezen weg zoude de ondergeteekende weinig bezwaar hebben, doch nu stelle men zich op de plaats van een gemeentebestuur, en houde daarbij in het oog dat het hier geen buitengewoon ingewikkeld vraagstuk geldt. Welke firma's moet men uitnoodigen? Men kieze *a*, *b* en *c*; welnu wees verzekerd, dat *d*, *e* en *f* komen mededeelen, dat zij minstens even goed zoo niet beter en zekerlijk goedkooper dan *a*, *b* en *c* leveren kunnen. Neemt men een volgend maal de heeren *a* tot *f*, welnu het geheele alphabet staat gereed U een grief te maken van de uitsluiting.

Reeds vóór de uitschrijving der aanbesteding ontvangt men verzoeken om mede te dingen, het advies geen warmwater maar stoom, of geen stoom maar warmwater verwarming te kiezen, naar mate de gegadigde voor het eene of het andere als agent optreedt, enz.

Nu mag en moet het bewuste bestek niet anders beschouwd worden, dan als een *publieke uitnoodiging tot allen*, die tot aanbiedingen geneigd zijn, juist ter voorkoming van verwijten, die bij vele menschen als het ware doorloopend kant en klaar gereed schijnen te liggen.

Men zal van den ondergeteekende wel niet vergen geregelde verantwoording in publieke geschriften van den uitslag der gemeentelijke bestedingen, waar hij zulks in dit geval bij uitzondering gedaan heeft. „Geheimzinnigheid" echter wordt omtrent dit punt zoo weinig betracht, dat steeds elke gegadigde, die zich daartoe aanmeldt, kennis zal kunnen nemen van het uitgebrachte advies voor zooverre het gemeentebelang dit advies niet plaatst onder ambtsgeheimen.

Amsterdam, 17 Februari 1896.

LAMBRECHTSEN,
Directeur van publieke werken.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling 's Gravenhage, 14 Februari 1896. Na opening der Vergadering door den Voorzitter spreekt deze een woord van welkom uit tot de aanwezige leden. Hij herinnert aan de woelingen, die in den laatsten tijd in de Afdeeling hebben plaats gehad en aan de gebeurtenissen, die tot de optreding van het nieuwe bestuur hebben aanleiding gegeven; hij hoopt, dat door trouwe medehulp der leden, het bestuur in staat zal gesteld worden den bloei der Afdeeling te handhaven, terwijl dit zooveel mogelijk zal trachten de opgeworpen grieven te gemoet te komen of zoo doenlijk op te heffen.

Als eerste poging daartoe heeft het bestuur der Afdeeling 's Gravenhage eene uitnoodiging gericht aan de besturen van alle bestaande Afdeelingen tot het houden van eene bespreking, om uit dat gezamenlijk overleg voorstellen te formuleeren, die bij het Hoofdbestuur kunnen worden ingediend.

Na het doen van enkele huishoudelijke mededeelingen verkrijgt de Voorzitter het woord tot het houden van zijne aangekondigde voordracht over de Gebouwen van het Meteorologisch Instituut te de Bildt bij Utrecht. De daarvoor bestaande lokalen voldeden in de laatste jaren in geenen deele aan de strenge eischen der wetenschap; spreker verkreeg van het Rijk eene opdracht tot het maken van een ontwerp voor verschillende gebouwen die beter voor het houden van nauwkeurige waarnemingen zouden voldoen. De slechts schaars bestaande voorbeelden, als de inrichtingen te Pawlowsk in Rusland, Potsdam in Pruissen en te Parijs, werden door hem bezocht en bestudeerd, en hij heeft getracht in de nieuw te stichten gebouwen de daar ondervonden gebreken te vermijden. Hoofdvereischte voor de gebouwen is, dat ze volkomen vrij zijn van magnetische invloeden, waarvoor het terrein zoo veel mogelijk geheel vrij moet liggen. Het buitengoed 't Klooster te de Bildt bij Utrecht voldeed aan die voorwaarde en werd door het Rijk aangekocht. Het bestaande woonhuis was geschikt te maken voor de bureaux van het Instituut, alleen werd er een toren aangebouwd tot het verrichten van waarnemingen betreffende den wind. Daarvoor moest deze de boomen voldoende overheerschen, dus van belangrijke hoogte en zooveel mogelijk opengewerkt zijn.

Met het oog op de beide magnetische paviljoens was ijzerconstructie geheel buitengesloten; de 30 Meter hooge toren is dan ook van af 10 M. hoogte geheel samengesteld van hout en à jour bewerkt.

Voor de magnetische waarnemingen zijn bestemd twee paviljoens. Het eerste dient voor absolute bepalingen van het aardmagnetisme, het tweede voor de variante bepalingen. Beide bepalingen controleeren elkaar.

Bij de samenstelling dezer paviljoens waren alle bouwstoffen buitengesloten die magnetische eigenschappen vertoonen, en dus van invloed konden zijn op de te plaatsen instrumenten. Vooral was dit van belang bij paviljoen No. 1. Daarom bestaat de onderbouw uit beton van Namensche steen en hydraulische kalk, de opbouw uit een dubbelen wand van hout met rietplanken, waartusschen eene opvulling van zaagsel, en de buitenzijde bekleed met zandsteenplaten in hydraulische kalk. De vlakke afdekking bestaat uit hout, overtrokken met zeildoek.

Het tweede paviljoen, waarbij zulke strenge eischen niet behoefden gesteld te worden, bestaat uit twee deelen, omgeven door een geïsoleerde gang. De zeer dikke buitenwand is samengesteld als die van paviljoen No. 1, alleen is de buitenbekleeding hier vervangen door hout met drijfsteen; de afdekking is geschied door houtcement. Het eenige metaal dat voor de verbindingen werd toegelaten, was koper; het ijzer was streng uitgesloten.

Om de lucht die in het 2e paviljoen toetreedt geheel watervrij te krijgen, wordt de buitenlucht, die door kanalen in dit paviljoen binnengeleid wordt, in een daarvoor gemaakten ijskelder afgekoeld en dus gedwongen de vochtdeelen af te geven.

Deze voordracht, die door vele duidelijke teekeningen werd opgehelderd, werd door de leden met belangstelling aangehoord.

De Vice-Voorzitter, de heer Mutters, sprak dan ook in den geest der vergadering, toen hij den Voorzitter voor zijne lezing dankte.

Aan de orde was nu het bespreken der vragen door het Hoofdbestuur gesteld. Sommige heeren die de beantwoording van enkele dier vragen op zich genomen hadden, legden die taak neer, en was hunne vervanging noodzakelijk. Staande de vergadering, werden sommige vragen besproken, terwijl een paar der aanwezige leden zich de opdracht der aftredenden lieten welgevallen.

Alvorens tot sluiting der vergadering over te gaan, bracht de

Voorzitter een woord van dank aan den kunstgever, den heer V. G. A. Bosch te Arnhem, en spoorde de leden aan dit goede voorbeeld te volgen.

Afdeeling Utrecht. 18 Februari 1896. De Voorzitter opent de vergadering, de notulen der vorige vergadering werden voorgelezen en goedgekeurd; daarna hadden eenige mededeelingen plaats van uitgegane en ingekomen stukken, waarna werd overgegaan tot behandeling der rapporten, ingekomen op de door het hoofdbestuur der Maatschappij gestelde vragen. De ingekomen rapporten op de vragen 5, 7, 8 en 12, gaven aanleiding tot vele en breedvoerige besprekingen, terwijl de toezegging werd gedaan, dat het rapport over vraag 1, op de volgende vergadering zou worden ingediend.

Door den heer Alb. Nijland werd ter bezichtiging gesteld een model van een doordraaiend, steeds dichtvallend landhek, terwijl door den heer Kok de toezegging werd gedaan in de volgende vergadering een en ander mede te deelen omtrent de door de Gemeente gemaakte brandputten. Besloten werd de behandeling van de in de vragenbus gedane vragen tot de volgende vergadering uit te stellen; hetzelfde was noodig met betrekking tot de kunstbeschouwing, waarna de vergadering door den voorzitter gesloten werd.

BERICHTEN.

Den 11den Maart 1893 werd te Amsterdam, op initiatief der *Nederlandsche Vereeniging tot Voorkoming van Ongelukken*, eene vergadering gehouden tot bespreking van de „voorkoming van ongelukken in de bouwvakken," op welke bijeenkomst afgevaardigden tegenwoordig waren van verschillende vereenigingen op het gebied der bouwvakken.

De drie commissiën die door die vergadering werden aangewezen om de aan de orde gestelde punten nader uit te werken (dit waren elf vragen), hebben ieder haar rapport aan het bestuur der eerstgenoemde Vereeniging toegezonden. Twee dezer rapporten werden reeds door dat bestuur beantwoord; de repliek op het rapport der derde commissie zal binnen kort verschijnen.

De drie rapporten zullen in Maart a.s. ter sprake komen in eene bijeenkomst met Werklieden-afgevaardigde van verschillende Vereenigingen.

Thans zijn in druk verschenen: het reglement van orde voor de genoemde vergadering in Maart, de rapporten en replieken daarop (behalve de repliek bovengenoemd), en het verslag der vergadering van 11 Maart 1893.

Naar wij vernemen is door den Particulieren Arbeidsraad voor de Bouwvakken te Amsterdam, tot Secretaris van dien Raad benoemd Mr. J. H. Boudewijnse, van Baerlestraat 80, Amsterdam, in de plaats van Mr. C. A. Elias, die Amsterdam met ter woon gaat verlaten.

De heeren C. Muysken en F. H. van Malsen, Voorzitters van de Particuliere Arbeidsraden te Amsterdam en 's Gravenhage, en de heer Mr. C. A. Elias als Secretaris, door de Particuliere Arbeidsraden en Kamers van Arbeid te Amsterdam, Bolsward, Dordrecht, Franeker, 's Gravenhage, Haarlem, Leiden en Zutfen uitgenoodigd om zaken, voor deze colleges van algemeen belang, te behandelen, hebben naar aanleiding der bemerkingen van hen ontvangen betreffende het wetsontwerp tot de oprichting van Kamers van Arbeid te vorigen jare door H. M. de Koningin-Weduwe, Regentesse van het Koninkrijk der Nederlanden, bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend, in een adres aan de Tweede Kamer ter kennis van die Vergadering gebracht, dat algemeen het verlangen te kennen wordt gegeven, dat spoedig tot de oprichting van Kamers van Arbeid van regeeringswege mocht worden overgegaan. Het particulier initiatief heeft weliswaar getracht in de algemeen erkende leemte te voorzien, maar juist door dit streven is duidelijk geworden hoezeer een wettelijke grondslag in deze noodzakelijk is, om inderdaad dien invloed en dat vertrouwen te verkrijgen, dat onmisbaar is om de Kamers van Arbeid of Arbeidsraden aan hunne roeping te doen beantwoorden. Een goede regeling toch van een algemeen actief en passief kiesrecht zonder de wet is voor deze instellingen niet wel mogelijk, terwijl haar ook maar al te vaak het recht van optreden door partijen ontzegd wordt, op grond dat men aan eenige particulieren maar niet kon toelaten zich in particuliere verhoudingen te mengen.

Onder vooropstelling van het bovenstaande werden eenige wijzigingen in verschillende artikelen van het wetsontwerp noodzakelijk en wenschelijk geoordeeld, en worden deze in het adres nader toegelicht.

De heer Prof. Mr. H. L. Drucker, die met de bovengenoemde heeren werd uitgenoodigd, heeft gemeend zich als lid der Tweede Kamer te moeten onthouden van onderteekening van het adres.

De Gemeenteraad van Deventer behandelde verleden Maandag het rapport der Raadscommissie over het verzoek om in de gemeente-bestekken te doen opnemen een maximum-arbeidsuur en een minimum loon.

De commissie was eenparig van meening dat de proef, welke sedert 1893 genomen is met het opnemen van een maximum arbeidsduur (11 uren per dag) in de bestekken zonder eenig bezwaar bestendigd kon worden, maar de groote meerderheid was tegen het daarin opnemen van een minimum loon.

De conclusie dezer meerderheid in stemming gebracht om door den raad te laten beslissen of hij in beginsel een minimum loon in de bestekken wilde doen opnemen. werd aangehouden, daar de stemmen staakten. De beslissing zal dus in een volgende vergadering genomen worden.

De vereeniging „Voor Vak en Kunst," te Dordrecht, heeft eene vergadering gehouden, naar aanleiding van een schrijven van den heer H. E. van der Kaa, architect aldaar, over de wijze van aanbesteding. De drie volgende wijzen werden besproken en in stemming gebracht.

1⁰. Vaksgewijze; — 2⁰. in massa, zooals vroeger gebruikelijk was, met de briefjes der onderdeelen bij den timmerman-aannemer, maar nu met conditie, dat ieder vak door den besteder aan den aannemer daarvan moet worden voldaan; en 3⁰. en bloc door den timmerman, zonder voorafgaande prijsopgaaf van de andere bouwvakken te vragen.

Het eerste voorstel viel het meest in den smaak en werd met groote meerderheid aangenomen: den architecten zal gevraagd worden aldus aan te besteden. Indien dit te vele bezwaren blijkt te hebben dan was de vergadering van meening, dat de tweede de meest gewenschte wijze zou zijn.

Met belangstelling zagen wij heden in de Kalverstraat No. 224 te Amsterdam, de door de firma Bennewitz & Co., papierstüc fabrikanten aldaar, tentoongestelde zaken. Een schoorsteen o.a., in Moorschen stijl, doet zien wat er in papierstüc kan gemaakt worden, en hoever de firma het in de verwerking van dit materiaal heeft gebracht. Met dezen schoorsteen verwierf de firma, te Parijs op de Tentoonstelling van papier Industrie Artistique in 't jaar 1894, de hoogste bekroning. Een stuk muurwerk, eveneens in papierstüc, doet ons herinneren aan Oud-Holland; van de geheele gevelbekleeding aldaar, zoomede van de ornamenteering van het hoofdgebouw was de uitvoering opgedragen aan deze firma, die met grooten spoed die opdracht heeft uitgevoerd. Dat de firma in 't buitenland lang niet onbekend is, bewijst, dat er in Kaapstad o. a. in een groot nieuw hôtel plafonds van papierstüc zijn gelegd en wel in het hôtel Metropole, waarvan melding gemaakt is, in 't dagblad De Zuid-Afrikaan te Kaapstad 27 Juni 1895 als volgt: de plafonds zijn in Papierstüc en geleverd door de Holl. firma Bennewitz & Co. te Amsterdam. Wij verwijzen verder naar een mededeeling in 't dagblad de Telegraaf 4 Februari waarin vermeld wordt, dat de plafonds in het Raadhuis te Hoogeveen, door 't scheuren en inzakken daarvan geheel vernieuwd moeten worden. Bij papierstüc zijn alle gevaren van afvallen, scheuren etc. buiten gesloten; ongelukken veroorzaakt door 't vallen van gipsbrokken zijn dus onmogelijk.

PERSONALIA.

Tot Hoogleeraren aan de Polytechnische school te Delft zijn met ingang van 1 Maart a.s., benoemd de heeren Huet en G. J Morre, beiden thans leeraar aan die inrichting.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter: 1:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar: 3.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar: 2.

AGENDA.

Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, Afdeeling Amsterdam. 535ste Vergadering op *Vrijdag 28 Februari 1896*, des avonds te *8* uur, *in het gebouw der Maatschappij*, Marnixstraat 402.

AGENDA:

1. Mededeelingen van het Bestuur.
2. Lezing van den den heer C. H. Peters, Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

Onderwerp: *Historisch overzicht over den Nederlandschen Kasteelbouw tot en met de XIVde eeuw*", toegelicht door eene kunstbeschouwing.

Namens het Bestuur
B. J. OUËNDAG,
Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

29 FEBRUARI 1896. 16e JAARGANG. No. 9.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Sedert 1° Januari 1896 zijn tot de Maatschappij toegetreden, als Gewone Leden, de Heeren:

J. M. Furstner, aannemer,	Amsterdam.
Mr. W. Heineken, advocaat,	„
G. baron Rosenthal, bankier,	„
L. A. Timmer, aannemer,	„
Van den Bossche en Crevels, beeldhouwers,	Nieuwer-Amstel.
H. de Vries, opzichter, B. O. W. in Ned. Indië,	Delft.
Bast. de Baan, bouwkundige,	's-Gravenhage.
Mr. J. E. Banck, particulier,	„
J. A. Houtman, bouwkundige,	„
H. G. Lorch, oud-ingenieur, Ned. Indië,	„
J. Ph. Reeser, bouwkundige,	„
A. Stigter, bouwkundige,	„
Hannoversche Centr. Heizung enz.,	Hainholz.
Overbosch, opzichter landsgebouwen,	Maastricht.
V. Bruijnzeel, architect,	Rotterdam.
Jhr. H. J. Ortt, van Schonauwen, ingenieur,	„
N. H. van Zetten, aannemer,	Tiel.
J. L. Cluysenaar, Directeur-Generaal Mij. t. Expl. van Staatssp.,	Utrecht.

als Kunstlievende Leden, de Heeren:

Prof. C. L. Dake, kunstschilder,	Amsterdam.
A. Lefébure, particulier,	„
Gerard Muller, kunstschilder,	„
W. G. Lensink,	Arnhem.
J. Persijn Jr., architect,	„
W. W. Schlüden, ingenieur,	's-Gravenhage.
C. D. Bakker, teekenaar S.spw.	Utrecht.
A. Diks Rzn., opzichter S.spw.	„
A. van Everdingen, kunstschilder,	„
E. F. Goddefroy, opzichter S.spw.	„
A. M. Gulden, teekenaar S.spw.	„
A. D. de Jong, opzichter S.spw.	„
H. Kersemaekers, bouwkundige S.spw.	Utrecht.
H. M. de Koff Jr., opzichter S.spw.	„
J. F. A. Lindsen,	„
G. J. Middeldorp, opzichter S.spw.	„
W. Posthuma, opzichter S.spw.	„
E. A. van Werkhoven, teekenaar S.spw.	„

BEROEP OF KUNST?

(Vervolg van blz. 44.)

Maar zijn werkelijk onze eischen zoo bijzonder hoog? Wij meenen van niet. Wij beweren, dat de bouwkunst op denzelfden grondslag berust als beeldhouw- en schilderkunst. De mensch moet daartoe natuurlijk door de natuur zijn begiftigd met een bijzonderen aanleg of begaafdheid (talent) die evenzeer noodig is om beeldhouwer of schilder te worden; maar eenmaal die natuurlijke gave voor de kunst deelachtig geworden, kan hij het door oefening en studie met zekerheid tot een groote hoogte brengen in datgene wat wij een even noodzakelijk deel van zijn werk achten, n.l. bedrevenheid in zuivere praktische détails van constructie en indeeling. Wij allen weigeren als architect te erkennen „de man van zaken" bij uitnemendheid, al beweert hij ook van architectuur iets af te weten en eenige praktische mensch te zijn die het belang van het publiek op het oog heeft en te pleiten voor wat hij noemt „de wetenschappelijke zijde van het beroep."

Wij ook meenen dat in een samengestelde kunst als bouwkunst een volledige kennis der bouwstoffen en van de constructie volstrekt noodzakelijk is, omdat zonder deze kennis een architect niet mag beweren volslagen architect te zijn, hij zou dan niet meer dan een amateur of dilettant zijn. Wij beweren zelfs, dat geen goede architectuur bestaanbaar is zonder verstandige en doelmatige constructie; deze heeft steeds meer dan iets anders haar invloed doen gelden bij de conceptie, bij het maken van het ontwerp; zij is de grondslag van de kunst waaruit alle stijlen en alle bouwsystemen zijn ontstaan. Maar de bedoeling om de eischen van de praktijk vóórop te stellen en de conceptie, het ontwerp, naar den achtergrond te dringen, verraadt het gemis van het juiste begrip van kunst, en is een poging om de aandacht van het essentiele der kwestie af te leiden.

De insinuatie dat de architect reeds dadelijk bij het maken van zijn ontwerp de meer praktische zaken, als

constructie enz., gebrekkig opvat, wordt door de ondervinding gelogenstraft. De mensch die de grootsche en zamengestelde gewelven der middeneeuwen concipieerde en in een lateren tijd een Brunelleschi, Michael Angelo en onze Wren, menschen in staat tot het maken van grootsche concepties, waren ook menschen van groote ervaring en praktische kennis, en wij nemen niet aan, dat deze van den uitsluitend praktischen man de hulp daarbij noodig hadden; zij waren, voor zoover wij kunnen nagaan, in staat bij alle voorkomende gevallen hun eigen ontwerpen uit te voeren en de uitvoering te leiden. Een wezenlijk architect is eerder een praktisch man, dan omgekeerd deze een architect.

Hij begint met zijn kunst lief te hebben en zal zich beijveren om praktische kennis op te doen, niet enkel uit belangstelling, maar omdat hij overtuigd is die noodig te hebben voor het met goed gevolg beoefenen van zijn kunst; maar het omgekeerde volgt hier niet uit, de zoogenaamde practicus plaagt zich niet met architectuur, eerstens omdat hij er geen belang in stelt, tweedens omdat hij meent het ook zonder dat zeer goed te kunnen doen. En het resultaat daarvan zien wij iederen dag.

Wie hoorde ooit van een meesterknecht of onderbaas, die op het gebied van architectuur een autoriteit was of er voor wilde doorgaan; deze noemt zich dan ook geen architect. Het is de architect die wij noodig hebben, de man die bij al de noodige praktische kennis *de gave van ontwerpen, van concipieeren* heeft. In deze gave ligt de ware beteekenis en roem van de bouwkunst, evenals in elke andere kunst, en hierin zijn wij juist zoo achterlijk, zoo zwak, en voor zoover wij weten, tracht het Instituut die gave niet te ontwikkelen.

Laat ons, om te trachten een denkbeeld te geven van de waarde der hiervorenvermelde eigenschappen, *(fantasie* en *conceptievermogen)* ten opzichte van de kennis, van den aard, de waarde en de juiste toepassing der bouwstoffen, ons voorstellen dat een of ander groot bouwkunstig monument, zooals b.v. de kathedraal van St. Paul, niet bestond, maar dat wij de volledige teekeningen of een groot model daarvan bezaten, zoo zouden wij al spoedig duizende menschen vinden, die haar konden bouwen en misschien nog beter bouwden dan reeds is geschied; maar waar den man te vinden die haar kan ontwerpen? Met andere woorden, terwijl Engeland op 't oogenblik honderde menschen zou opleveren, die de St. Paul konden bouwen, heeft het geen enkele Christopher Wren! Menschen als Wren en Jones zijn het die wij noodig hebben, en zoo we ooit hun gelijken terug zullen krijgen, dan zullen onze praktische pigmeëen mogelijk tot hunne verwondering bespeuren, dat de wezenlijke architect even groot is zoowel in wetenschappelijk als in artistiek opzicht.

Tot den ernstigen leerling zouden wij willen zeggen, zet van U af al dat ijdel gepraat over beroep en publiek.

Geef het verlangen op om veel of weinig initialen achter uw naam te hebben, leg U met alle kracht toe op de studie van uwe kunst en tracht zooveel mogelijk enthousiasme te behouden; zij zal al uwen tijd eischen. En mocht gij na enkele jaren van studie tot de conclusie komen (zoo niet uwe vrienden en raadgevers er vóór U toe komen), dat uw kunsttalent gering is (zoo er al sprake van is dat dit bestaat), geef dan, als uw oogen zijn open gegaan, de beoefening der Bouwkunst op, een kunst waarin gij blijkbaar nooit zult kunnen uitmunten; en leg U dan toe op het beroep van den opzichter of ingenieur of op eenig ander vak waarvoor gij den meesten aanleg blijkt te hebben.

Indien gij architect wilt worden dan kiest gij een even nobelen als verrukkelijken werkkring, wel te verstaan wanneer ge die edel en als een kunst opvat; gaat ge die echter beschouwen als een zuiver beroep met de bedoeling om geld te verdienen, dan berooft gij haar op eens van alle glorie en heerlijkheid en zal zij in uwe handen niet langer kunst maar louter „business" worden.

Bedenk wat de bouwkunst gedaan heeft in en voor de wereld. Wat zij gedaan heeft in het verleden moge zij ook in de toekomst doen, maar datgene wat in de bouwkunst met het beroep in verband staat, heeft en zal nimmer aan 's menschen ziel een schijn van genot verleenen. Wat wij zoo ernstig wenschen is, dat architecten, architecten waren. Voorzeker geen onredelijke eisch.

Een schilder die vier vijfde van zijn tijd met nutteloos werk besteedde, zou niet alleen voor een onbeduidenden schilder worden aangezien, maar dit ook werkelijk zijn; dit moest met een architect ook zoo zijn.

Ziet om U heen en oordeel zelf. Het gaat moeielijk te verwijzen naar hen, die nog met ons zijn, maar wij behoeven niet terug te gaan tot de tijden van Jones of Wren; neem als voorbeelden de overleden Professor Cockerell of Welby Pugin, mannen van verschillende inzichten maar die zonder twijfel beiden hun kunst begrepen met dezelfde bedoeling en beiden vast geloofden aan de groote beteekenis van het artistieke deel in hun werk. Vele anderen zijn er geweest die hunne krachten hebben aangewend meer met het oog op het beroep of bedrijf. Vraag U zelven af in wiens voetstappen ge zoudt wenschen te treden. Het is de kwestie van den dag, die ge wel zult doen ernstig bij U zelven te overwegen.

(Wordt vervolgd.)

DE NATIONALE VERHEFFING VAN DUITSCHLAND EN HAAR INVLOED OP DE KUNSTEN.

(Vervolg van bladz. 38.)

Den schilder was, evenals den beeldhouwer, een ruim veld geopend om van zijn talent te doen blijken.

Het oude tuighuis dat als „Ruhmeshalle" was ingericht, bood de eerste gelegenheid tot het uitvoeren van monumentale schilderwerken, waarvoor gedurende geruimen tijd geen gelegenheid was geweest. De ontwerpen van Schinkel voor de hal van het oude Museum, door Cornelis uitgevoerd, waren eenigszins de oorzaak van de grootsche composities van den meester voor het campo santo. De bouw daarvan bleef echter achterwege en hiermede ook de uitvoering dier schilderwerken; de kartons evenwel getuigen van den diepen ernst en zwaren bouw van deze werken, zoo geheel en al in den geest van monumentale wandbeschildering.

Dergelijke wandversiering neemt onder de versierende kunsten zeker de voornaamste plaats in. Gecomponeerd in het rhythmus van een bouwwerk geeft zij aan de ruimte eerst de hoogere wijding, aan de werking daarvan eerst de volle harmonie. Wand en plafond, door die beschildering als 't ware meer verdiept en verwijd, verhalen door haar welke het doel en de bestemming van het bouwwerk zijn, welke gebeurtenissen daarin hebben plaats gehad, en aan welke herinneringen het is gewijd.

Te München werden onder de regeering van den kunstminnenden Koning Ludwig reeds vele schilderwerken in dezen geest uitgevoerd, en ook proeven van gevelbeschildering geleverd. De geringe duurzaamheid der kleurstoffen en de nog onvoldoende techniek, vooral ten opzichte van het klimaat waardoor vele pogingen mislukten, moedigden

het nemen van meerdere proeven niet aan. Intusschen is getracht om beter en standhoudender materiaal te verkrijgen. De oude fresco- en de tempera-techniek werden grondig bestudeerd, en verschillende meerdere bindmiddelen gevonden.

Eerst daarna kon, door meerdere voorbereiding, de beschildering der Ruhmeshalle ter hand genomen worden. Van de gewelf- en wandvlakken der koepelzaal spreken tot ons van de grootheid en de deugd der vorsten, de verschrikkingen van den oorlog, maar tevens van de zegeningen van den vrede. Hoewel de gegeven vlakken al zeer ongunstig waren, heeft de kunstenaar die bezwaren op gelukkige wijze weten te overwinnen. Op een gouden grond zien wij in het cirkelvormige midden van den koepel de triomph van den zegevierenden Keizer; in de vier boogvormige lunetten, de furiën van den krijg met zijn gruwelen, den held uit Walhalla verheerlijkt, de verrijzing van het nieuwe Duitsche Keizerrijk, en den vrede met al zijn geluk en zijn zegen. De samenstelling is van de grootsche vinding, zooals die van de meesters der renaissance het waren; maar zij draagt toch ook een rein Duitsch karakter. Terwijl de gewelven voorstellingen bevatten van ideale gestalten, verhalen de wanden der hal de geschiedenis van Pruissen, en van de koene plannen en groote overwinningen die het kleinere vaderland tot een groot rijk hebben gemaakt. Het was natuurlijk, dat hier een aantal geschiedkundige schilderstukken moesten worden geleverd, wier waarde voornamelijk moest berusten in de trouwe vertolking van het voorgevallene. Zulke eischen echter zijn voor een monumentaal werk zeer ongunstig; te meer nog waren zij het in dit geval, omdat de uitvoering aan verschillende kunstenaars werd toevertrouwd; de Keizer immers wenschte, dat hier niet slechts een beeld zou worden gegeven van den krijgsroem, maar hij opende tevens voor de Duitsche kunstenaars de gelegenheid om mede te werken in een roemrijken wedstrijd.

Een zelfde eerbiedige zin leidde tot de uitvoering van werken die in het raadhuis gedenkwaardige gebeurtenissen uit de ontwikkelingsgeschiedenis van Berlijn moesten voorstellen; de stadsregeering heeft daarmede doen zien, dat zij zich eindelijk van haren plicht bewust heeft geacht om uit de rijke stedelijke middelen ook harerzijds een kleinigheid voor de bevordering der kunst te doen. Ook elders werden dergelijke werken, meestal met staatshulp, tot stand gebracht; zoo bijv. te Dantzig in het regeeringsgebouw, te Dusseldorf in het gebouw voor kunsten, in het raadhuis en in de academie voor kunsten, te Halle in het trappenhuis der universiteit, te Königsberg, Erfurt, Hamburg, enz.

Een edel werk van kerkelijke kunst is het kleine refectorium van het klooster Loccum. Die kostelijke ruimte, waarin het ernstigst godsdienstig sentiment rondwaart, is een schoone nagalm van lang vervlogen tijden.

Ook de fresco-schildering heeft in Duitschland hare wedergeboorte gevierd. Jeugdige meesterhand leverde een cyclus van belangrijke werken, het eerst in de vergaderzaal van het architectengebouw, daarna het lieflijke voorhuis van het raadhuis te Hildesheim en — nu juist voltooid — in het trappenhuis van het museum te Breslau. Al heeft deze klassieke techniek niet den bedrieglijken gloed van andere moderne middelen, zeker heeft zij toch haar eigenaardige bekoorlijkheid door de harmonische samenwerking met het architectonisch coloriet van een vertrek.

De nog frische indrukken van den oorlog openen een nieuw en eigenaardig veld van werkzaamheid voor den schilder in de panorama-doeken. Men heeft de volle waarde van dergelijken arbeid voor tijdelijke doeleinden niet altijd naar behooren gewaardeerd; toch toonen vele doeken een groote mate van kunstvaardigheid en zulk een virtuositeit van doen, dat men de groote belangstelling kan begrijpen die het publiek er voor koesterde.

Van zeer hooge beteekenis voor de schilderkunst werd de herleving van de techniek der mozaiek. Sedert lang was deze edele, bij uitzondering voor toepassing in de buitenlucht zeer geschikte techniek, bijna geheel vergeten; haar praktijk van vroegere eeuwen doorleefde nog slechts een kommervol bestaan in de bescheiden werkplaatsen van Murano bij Venetië. De Venetiaansche advokaat Dr. Salviati was het, wien het gelukte om op volkomen wijze de oude techniek weer in 't leven te roepen. Kostbaar als haar producten waren, konden deze slechts zelden worden gebruikt, te Berlijn voor het eerst aan het huis Pringsheim in de Wilhelmsstrasse, aan den voorgevel van het Gewerbe Museum en in de voorhal van het Völker-Museum. Van meer beteekenis is de toepassing er van bij de Siegessäule, die daardoor haar zoo glanzend-kleurig uiterlijk kreeg; maar het blijft bij dit werk te betreuren, dat het bolle oppervlak en de zuilen, de volle werking ontnemen aan de schoone voorstelling van het zegen-ademende beeld.

Aan deze voortbrengselen op het gebied der wandversiering sluiten zich nauw aan de groote en beteekenisvolle schilderstukken van geschiedkundigen aard, als de keizerkroning te Versaille, het congres van Berlijn, de troonsbestijging van Keizer Wilhelm II. Als nauwkeurige teruggave van historische feiten en personen zijn deze werken kostbare documenten voor het nageslacht.

Wij zullen den feestredenaar niet verder volgen, nu hij tot een gebied overgaat dat minder in dit blad tehuis behoort, en waar hij mede aantoont, dat Duitschland ook op het gebied der toonkunst een groote schrede voorwaarts is gegaan. Wat wij van zijne rede hier teruggaven, meenden wij echter van genoegzaam belang om onder de oogen onzer lezers te brengen.

BOEKAANKONDIGING.

De heer M. E. van der Meulen, archivaris van Bolsward, heeft een boekje geschreven, „Het Raadhuis te Bolsward, 1614—1896", dat het licht ziet bij den uitgever K. Falkena Bz. aldaar.

Het werkje „aan Bolsward opgedragen", handelt in hoofdzaak over het „Nyeuwe Raedthuys", dat is het nog bestaande hetwelk officieel in 1615 was voltooid en wat wij nu het oude zouden noemen; het bevat het verhaal van al wat reeds bekend was, maar ook wat eerst onlangs ontdekt is omtrent de stichting van het schoone gebouw, en geeft door de toevoeging van een kort overzicht van de herstelling in de jaren 1894 en 1895 — de schrijver noemt het eigenlijk minder juist herbouw — eene geschiedenis van het bouwwerk, volledig tot op heden. Op den omslag is een goede afbeelding van het herstelde en den 18den September 1895 op nieuw feestelijk ingewijde raadhuis afgedrukt.

Omstandig maar onderhoudend verhaalt de schrijver wat hij weet, met nauwkeurige verwijzing naar hetgeen hij vroeger schreef of wat in andere boeken en tijdschriften is te vinden. Het geschrift, dat van bijzonderen eerbied voor het meesterstuk van typisch Frieschen kunstzin getuigt, heeft daardoor, hoe klein van omvang ook, een grootere waarde dan oppervlakkig zou schijnen; het wijst immers den weg om nog meer bijzonderheden omtrent het bouwwerk elders te vinden. L.

INGEZONDEN.

EENE AANBESTEDING DER GEMEENTE AMSTERDAM.

De heer Lambrechtsen, in het eerste gedeelte van zijn ingezonden stuk in het vorige nummer, kan mijne aanmerkingen op de door de gemeente gevolgde handelwijze met de aanbesteding voor de verwarming van het Centraal-Telefoongebouw, zooals ik

die in „de Opmerker” mededeelde, niet anders toeschrijven dan aan *vooroordeel en boos gemoed.* Of alle lezers van mijn stuk evenzoo oordeelen, betwijfel ik; ten minste de uitingen, die ik van verschillende personen vernemen mocht, bevestigen die zienswijze niet.

Of mijn oordeel *vooroordeel* is en of *boos-zijn* (*boos gemoed* is al een zeer krasse uitdrukking) mij het stuk in de pen gaf, wil ik nu niet tegenspreken, omdat ik voor het tegendeel geen bewijzen kan aanvoeren.

Waar de heer L. echter de redenen aangeeft waarom *mijne* inschrijving niet aangenomen kon worden, is hij mijns inziens onjuist en voel ik mij dus verplicht tot tegenspraak, hoezeer het mij spijt het debat *ter persoonlijke verdediging* te moeten voortzetten.

Dat de Directeur van Publieke Werken, na hetgeen over die aanbesteding geschreven is, optreedt om de gevolgde handelwijs van het Gemeentebestuur te verdedigen, begrijp ik en waardeer ik. Maar dat hij bij zijne aanmerkingen op mijne inschrijving daarbij blijkbaar op hem verstrekte *mondelinge* inlichtingen afgaat en geene inzage genomen heeft van hetgeen ik *schriftelijk ingeleverde,* begrijp ik niet en kan ik niet waardeeren.

Zoo zou ik niet voldaan hebben aan § 5 van het bestek om op te geven en te garandeeren *soort, hoeveelheid en kosten* der brandstof per stookseizoen. In mijne schriftelijke toelichting staat echter:

> De brandstof kan zijn steenkool of coke; een mengsel van beide zal het beste zijn.
>
> De hoeveelheid (is volgens medegedeelde berekening gesteld) op 58,800 kilo per stookseizoen van 200 dagen.
>
> De prijs hiervan is door ondergeteekende niet vast te stellen.

Ik gaf dus wel op *soort* en *hoeveelheid,* doch niet de *kosten.*

Maar waartoe zou dat dienen? als de twee eerste bekend zijn, kan toch het gemeentebestuur beter dan ik, die noch de brandstof leveren noch ze betalen zou moeten, de *kosten* bepalen.

Dit is dan ook zóó geschied. Op mijne toelichtingen afgaande, heeft de assistent-architect in zijn rapport de kosten berekend volgens de prijzen, die de gemeente bij de laatste aanbestedingen van brandstof betaald heeft.

Mondeling werd mij dit door den A. A. medegedeeld. Daar ik toen begreep, dat veel gewicht aan den prijs gehecht zou worden, schreef ik den 16n December het volgende aan den assistent-architect:

> In aansluiting aan de toelichting bij mijn prijsopgaaf van de verwarming voor het Telefoonbureau neem ik de vrijheid U nog mede te deelen, dat bij de berekening van de kosten van het brandstofverbruik op *enkel steenkolen* kan gerekend worden.
>
> De ketel toch komt overeen met den Cornwall-stoomketelvorm en de inrichting van den rooster zoowel als de wijze van stoking komen geheel overeen met die van den genoemden ketelvorm. De toevoeging van coke is dus niet strikt noodig; de vermelding daarvan geschiedde alléén voor het geval men bij zachter weersgesteldheid het vuur langer zonder toezicht wenschte te laten door het inbrengen van veel brandstof tegelijk. In dit geval toch verhindert bijvoeging van coke het aan elkaar bakken der steenkool.

Dat ik mij dus omtrent soort, hoeveelheid en kosten der brandstof *niet heb willen verklaren* is *ten eenenmale onjuist.*

Blijft nu nog mijn verlangen naar *wijziging der betalingsvoorwaarden.*

Om duidelijk te maken, dat die qualificatie geheel onjuist is, moet ik aanhalen een gedeelte van § 10 van het bestek, hetwelk luidt:

> Mocht de winter van 1897/98, naar het oordeel der Directie, geen voldoende gelegenheid gegeven hebben om een gegrond oordeel over de werking der verwarming uit te spreken, zoo behoudt de Directie zich het recht voor de betaling van den tweeden termijn uit te stellen tot na afloop van den winter van 1898/99 en de uitbetaling van deze verlengde proefneming afhankelijk te stellen, in welk geval echter aan den aannemer eene rente van 5 pCt. 's jaars over het bedrag van den tweeden termijn zal worden vergoed.

Zulk eene *onbepaalde* voorwaarde, die door de ééne partij naar haar goeddunken gebruikt kan worden, kan, dunkt mij, geen soliede inschrijver aannemen. Van daar, dat ik in mijne toelichting voorstelde in plaats hiervan te lezen:

> Uitstel van betaling van den tweeden termijn wordt niet afhankelijk gesteld van de Directie maar van het al of niet voldoen van de inrichting tot het verkrijgen bij 20° F. van 70—75° F. in de kantoren enz. en van 65—70° F. op trappen en corridors.

Hoe men het opnemen van deze stellige omschrijving *verlangen naar wijziging der betalingsvoorwaarden* betitelen kan, is mij onbegrijpelijk. En den lezer?

Nu mij door het stuk van den heer L. bekend is geworden, waarom men mijne inschrijving niet aangenomen heeft en nu ik, meen ik, duidelijk aangetoond heb, dat de redenen voor die beslissing *geen grond hebben,* durf ik beweren, dat ik *verongelijkt* ben.

Of de door den Directeur van P. W. en het Dagelijksch Bestuur gemaakte *fout* (want zoo zal men de handelwijze tegenover mij wel mogen noemen) geredresseerd zal worden, betwijfel ik: de reden van dit schrijven is dan niet zoo zeer om op redres aan te dringen dan wel duidelijk te maken, dat de verdediging van den Directeur kant noch wal raakt.

H. J. Wolter.

EENE AANBESTEDING DER GEMEENTE AMSTERDAM.

Naar aanleiding van de opmerkingen van den heer Lambrechtsen in het Bouwkundig Weekblad van 22 Februari 1896, n°. 8, het navolgende:

Het spijt mij genoodzaakt te worden het objectieve standpunt, waarop ik mij had gesteld, voor een oogenblik te verlaten. Nimmer schreef ik treurig te zijn geweest of mij geërgerd te hebben, want zulks ware èn met de waarheid in strijd, èn met den toon van mijn stuk. Ik schreef, en schrijf nog, dat de geschiedenis der aanbesteding *„treurig en ergerlijk”* was, en dit is iets geheel anders.

Door de opmerking van den heer L., *„dat de kennismaking van het bestek mij niet heeft weerhouden een volledig en in velerlei opzichten ook gewaardeerd ontwerp in te zenden,”* wordt geen enkel mijner argumenten tot bewijs dat de geschiedenis der aanbesteding *„treurig en ergerlijk”* is weêrlegd. Waartoe dan die opmerking? Na hetgeen ik schreef, moest het toch duidelijk zijn, dat ik *nimmer* verwachtingen had, omtrent eene voor mij gunstigen afloop dezer aanbesteding. Door indiening van een volledig ontwerp zocht ik slechts waardeering, in afwachting van gunstiger gelegenheid. Dit doel heb ik bereikt en ben dus persoonlijk tevreden.

„Ergerlijk en treurig” evenwel blijft het feit, dat bij deze aanbesteding wederom bleek, dat hier te lande de wetenschap der hygiëne zelf, en hare beoefenaars, met onverschilligheid worden behandeld. Terwijl in het buitenland, aan de Polytechnische scholen, leerstoelen zijn opgericht voor de toegepaste hygiëne en bij den aanleg van openbare werken veel waarde wordt gehecht aan de goede toepassingen dier wetenschap, wordt te Amsterdam *„een publieke uitnoodiging tot allen,”* dus tot rijp en groen, gericht voor den aanleg van centrale verwarming in het centraal-telefoongebouw, omdat men voor de vraag stond *„welke firma's moet men uitnoodigen?”*

Reeds herhaaldelijk heb ik in dit blad betoogd, dat elk systeem van verwarming: water, stoom of lucht, op zich zelf goed is, maar dat in elk bijzonder geval moet worden nagegaan, wat de voorkeur verdient. Wanneer de werkgever niet weet wat te kiezen, dan moet hij zich wenden tot wetenschappelijke en soliede firma's, die *alle* systeemen uitvoeren en hunne voor- en nadeelen kennen.

Het spreekwoord *„onbekend maakt onbemind”* is hier van toepassing en strekt tot verontschuldiging. De onverschilligheid voor de praktische hygiëne is toe te schrijven aan onbekendheid met die wetenschap zelve, maar het gaat toch wel wat ver, de ontwerpen voor centrale verwarming van een gebouw publiek aan te besteden, als gold het de levering van sinaasappelen of citroenen.

„Ergerlijk en treurig” is het, dat zooveel nuttelooze arbeid wordt gevraagd.

Voor het indienen van een *behoorlijk* doorwerkt ontwerp zijn noodig: eene caloriënberekening, een aantal teekeningen, eene begrooting van kosten en eene nota van toelichting. In de onzekerheid over de voorkeur van den aanbesteder omtrent stoom of warmwater, dienden sommige firma's zelfs twee ontwerpen in.

Is het niet *„treurig en ergerlijk,”* dat zóó wordt gespeeld met tijd en wetenschap en onkosten?

Met het woord *„geheimzinnigheid”* in deze aanbesteding, bedoelde ik het *onbegrijpelijke* in den opzet van die zaak, van wege het bestuur eener groote stad, die zelfs eene Universiteit herbergt. Het was mijnerzijds eene slechte woordenkeuze toen ik *„geheimzinnigheid”* neêrschreef, want ik wilde geen woord neêrschrijven, waaruit iets anders gelezen zou kunnen worden. Ik neem dan ook het woord *„geheimzinnigheid”* terug, en zet er *„onbegrijpelijkheid”* voor in de plaats.

De ontvangst door den aannemer van adviezen vóór de uitschrijving der aanbesteding *„geen warm water maar stoom of geen stoom maar warm water te kiezen, naarmate de gegadigde*

voor het eene of het andere als agent optreedt enz.," ware eene heerlijke aanleiding voor den aanbesteder geweest, om de onwetenschappelijke en eenzijdige elementen uit te sluiten en juist op grond daarvan de aanbesteding in beperkten kring te doen plaats vinden.

De waarde dier adviezen was dan ook maar zeer betrekkelijk.

Maar alles is slechts betrekkelijk, immers:

„*Eénoog is koning in het rijk der blinden;*"

„*Eene valsche noot pijnigt den doove niet;*" en

iemand die onverschillig is voor de eischen der hygiëne zal niet bemerken, dat het beter ware geweest, ter spoedige verwijdering van drek en straatvuil, onder het groote rooster in het looppad tusschen hoofdingang en toegangtrap van het Museum Suasso, waarover dus alle bezoekers MOETEN *gaan, eene vullniskar te plaatsen, dan den heer Th. A. de Koster toe te staan daar zijne verwarmingstoestellen te zetten, en met de warme lucht, de produkten der drooge distillatie van dat vuil in het Museum te zenden.*

Maar waartoe hierover geklaagd?

„De ondervinding te Amsterdam opgedaan" was immers „gunstig" — en alles is toch maar betrekkelijk.

C. A. HUIJGEN,
Civiel-Ingenieur

Rotterdam, 28 Februari 1896.

BERICHTEN.

De door de firma Ludwig Dürr & Co. te Bremen uitgedachte en in den handel gebrachte toestel voor Dürr-licht, die reeds op verschillende tentoonstellingen, o. a. die in 1893 te Bolsward, bekroond werd met de hoogste onderscheiding, levert een licht, dat in vele opzichten uitmunt boven andere dergelijke, als Wells-of Y-licht, Oleo-Vapor, Komeet enz. Dit Dürr-licht brandt zelfstandig, terwijl voor de andere genoemde lichten, in de daarvoor bestemde toestellen, de aanwending van samengeperste lucht noodig is.

De inrichting der toestel is hoogst eenvoudig en praktisch. De gasvormer is een koperen cilinder, waaraan een pijpvormige monding, aan welks uiteinde de vlam zal branden. Nadat de gasvormer door middel van brandende spiritus gedurende ongeveer 8 minuten is verwarmd, wordt de petroleum-afsluiter een weinig geopend, waardoor de petroleum uit een hooger gelegen reservoir druppelsgewijze in den gasvormer komt en daar verdampt. Het aldus gevormde gas kan slechts op twee plaatsen uit den gasvormer ontsnappen, namelijk door een voorsten en een achtersten brander. Terstond na het openen van den petroleum-afsluiter ontsnapt uit beide branders het gas, dat dan ontstoken wordt door de spiritusvlam waarmede de gasvormer werd verhit.

De afsluiter wordt weder een weinig geopend, totdat de vlam de normale grootte heeft bereikt; is dit laatste het geval, dan kan de toestel aan zich zelf worden overgelaten.

Wanneer goede gezuiverde Amerikaansche petroleum gebruikt wordt, geeft de vlam geen walm, en werkt de toestel hoogst voordeelig, daar slechts 4 Liter petroleum per uur benoodigd zijn bij een lichtsterkte van ongeveer 3500 normaalkaarsen. Gevaar voor explosie is er volstrekt niet. Het licht der vlam is zeer helder van kleur, iets witter — zou men zeggen — dan dat van goed gaslicht: wind heeft op de vlam betrekkelijk geringen invloed.

Onlangs had te Rotterdam een welgeslaagde proefneming met dit licht plaats, waarbij werd aangetoond, dat men, bij het gebruik van een reflector om de vlam, op een afstand van 35 à 40 M. verschillend schrift en drukwerk nog lezen kan.

Ook te Amsterdam werd in tegenwoordigheid van enkelen een proef genomen, die de goede eigenschappen van het licht aantoonde. Zulk een proef zal daar binnenkort voor belangstellenden herhaald worden.

Agent voor Nederland is de heer D. Freni te Amsterdam.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter: 1:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar: 3.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar: 3.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 2 MAART.

Leeuwarden. Het afbreken van de hoofdgebouwen met stalling, staande op de buitenplaats „Tjessens" te Waaxens, het tot woning inrichten van het waschhuis en het afbreken en weder opbouwen van de schuur met bijschuurte op „Sjukma State" aldaar.

De HoogWelGeb heer Mr. C. L. Baron van Harinxma thoe Slooten, van Swietenstraat, Leeuwarden, bij wien bilj. in te leveren, alsmede bestekken à f 0.75 per ex. Teek. ter inzage bij E. Jaarsma in de „Altena," te Dokkum. Aanw. gedaan.

DINSDAG 3 MAART.

Arnhem. Het bouwen van eene bleek- en drooginrichting met annexe werken aan de bandfabriek te Arnhem.

De architecten v. Gendt en Nieraad, v.m. 11 u., in het Centraalgebouw. Het bestek met 2 teek. is te bekomen à f 1.50 per stel ten kantore van voorn. architecten, waar tevens nadere inl. worden gegeven. Aanw. op 2 Maart, v.m. 11 u.

Groningen. Het bouwen van een kantoor, magazijnen, werkplaatsen, enz., op een terrein gelegen aan den Zuiderbinnensingel, te Groningen, met de leverantie van al het daartoe benoodigde.

De architect K. Hoekzema, 's av. 8 u. in hotel „Kisch". Het bestek is à 50 cent te verkrijgen bij gen. archit. en ten huize van aanbesteding, waar het ook met eene teekening ter inzage ligt. Inlevering der biljetten één uur vóór de aanbesteding.

Inl. en inz. der Teekening, 's v.m. van 11 — 12 u., ten kantore van den architect. Aanw. gedaan.

's-Gravenhage. Het bouwen van een Kantongerechtsgebouw te Tilburg.

Het Depart. van Justitie. Bestek en teek. liggen ter inzage in het Raadhuis te Tilburg en is op aanvrage à f 1.35 bij de boekh: gebr. van Cleef te 's-Gravenhage verkrijgb. Aanw. 28 Febr. in het Raadhuis en op het terrein aan de Paleisstraat. Inl: te bekomen bij den Ing. architect voor de gevangenissen en Rechtsgeb: te 's-Gravenhage Depart: v. Justitie. Raming f 16745.

Ruurlo. 1. Het bouwen van een woonhuis. 2. Het bouwen van een huis met 2 woningen, en 3. Het verbouwen van een koetshuis tot woonhuis, in het dorp Ruurlo met bijlevering van materialen.

De aanbesteder, voorm. 11 u. in „'t Wapen van Ruurlo," alwaar bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Schagen. Het bouwen van een nieuwe kerk met annexen op de Markt aldaar.

De heer Ingenieur J. A. C. v. d. Steur, n.m. $2^1/_2$ u., in één der localen van het Weeshuis der Ned. Herv. Gemeente aldaar. Bestek en teek. liggen ter inz. aan genoemd Weeshuis en zijn à f 3 per stel te verkrijgen bij J. Winkel, boekh. te Schagen. Inl. geeft gen. bouwk. Aanw. Dinsdag 3 Maart 9 u. vm.

Schagen. Het bouwen van een toren op de Markt te Schagen.

De heer Ingen. J. A. G. v. d. Steur, v.m 9 u. Bestek en teek liggen ter inzage in het Raadhuis en zijn à f 3 per stel te verkrijgen bij J. Winkel boekh. te Schagen. Inl. geeft de Ing. J. A. G. v. d. Steur 1—2 u. n.m.

Bij beide aanbestedingen aldaar komen alleen Protestansche inschrijvers in aanmerking.

WOENSDAG 4 MAART.

Ambt-Almeloo. 1. het vergrooten der school aan den Wierdenschen weg, met 2 lokalen, portaal, bergplaats, enz.. 2. het leveren van de benoodigde schoolmeubelen.

Het Gemeentebestuur, 's midd. 12 u. in het café „Buitenlust". Bestekken en teek. in genoemd koffiehuis ter inzage, en verkrijgb. voor perc. 1 à f 0.75, voor perc. 2 à f 0.25 ter secretarie der gemeente en ten kantore van den architect B. Vixseboxse Bzn., die tevens inl. geeft. Aanw. 4 Maart v.m. 9 u.

Boskoop. Het bouwen van een woonhuis voor Mevr. de wed. D. van Wilgen Jzn., aldaar.

De WelEd.Achtb. Heer A. Koster Mzn. v.m. 11 u. in het hotel van Klaassen. Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen bij voorn. heer Koster en bij den architect J. Hengeveld Jzn. te Alfen a/d Rijn, bij wien ook nadere inl. te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

Groningen. Het bouwen van drie behuizingen met bovenwoningen op een terrein te Helpman.

De directie der Gron. Maat. tot Expl. van Onroerende Goederen, 's av. 8 u. in het café Prins; alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1.50 te bekomen zijn bij den architect E. v. d. Zaag. Bilj. in te leveren tot 4 Maart, n.m. 7 u., Turftorenstraat H 46. Aanw. gedaan.

Nijkerk (Gelderl.) *a.* Het herstellen van de zeezijde van het Oosterhavenhoofd met bijlevering van palen, hout spijkers enz. *b.* Het leveren van ijzeren bouten.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Bestekken ter inzage in de wachtkamer van het gemeentehuis. Inl. geeft de Contr. der gemeentewerken A. Jurling. Aanw. gedaan.

Oldenzaal. Het bouwen van vier aaneéngebouwde woningen, op een terrein, gelegen in de nabijheid van het station der G. O. L. S. te Oldenzaal.

De architect W. Elzinga te Hengolo (Ov.) 's midd. 12 u in het café van J. H. Hasewinkel te Oldenzaal. alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 4 Maart, v.m. $9^1/_2$ u.

DONDERDAG 5 MAART.

Amersfoort. Het bouwen van vijf woonhuizen aan den Stationsweg.

De architecten van Schaïk, v.m. 11 u., in het café „den Arend", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Bestekken à f 0.50 te bekomen bij voorn. architect. Aanw. 3 Maart v.m. 11 u.

Benschop (Utr.) Het bouwen eener pastorie met bijlevering van materialen enz.

Het R. K. Kerkbestuur, n.m. 3 u. in het café „de Roode Leeuw", alwaar bestek en teek ter inzage liggen. Inl. geeft de heer G. A. Ebbers, Poortstr. 38, Utrecht, bij wien ook bestek en teek, à f 3.50 te bekomen zijn.

Bussum. Het bouwen van een villa aan de Koningslaan.

De architecten J. Jacot en W. Oldewelt, Amsterdam, n.m. 3 u. in het hotel „de Rozeboom" te Bussum, alwaar bestek en teek. à f 1.50 te bekomen zijn, alsmede ten kantore van voorn. architecten.

Breukelen (Utr.) Het bouwen van eene hofstede met schuur en hooiberg en het maken van eene brug over de wetering in het buurtschap den Bosch, gem. Vinkeveen nabij de gem. Ter Aa.

De bouwk. A. J. v. Benthum te Jutfaas, n.m. 4 u. in het café van A. Kok te Breukelen. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij J. Nikerk, lithograaf, Volterbrug te Utrecht; inl. bij gen. bouwkundige. Aanw. 5 Maart v.m. 10 u.

Dongen. Het bouwen van een heerenhuis met aanhoorigheden, aan de Kerkstr. aldaar.

De heer A. v. Huijlman van Gelderen, te zijnen huize, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de heer P. Schellekens Wzn. Aanw. 5 Maart n.m. 3 u.

Heemstede. Het bouwen van een villa op een gedeelte van het buitenverblijf „Oud-Berkenroede" aan den Wagenweg te Heemstede.

De bouwk. ing. J. A. G. van der Steur, n.m. 3 u. in café „De Dorstige Kuil", Koediefslaan. Bestek en teek. liggen ter inzage in gemeld café. Bestekken zijn ad f 0.50 te verkrijgen en inl. te bekomen op elken werkdag tusschen 1 en 2 uren, bij den heer J. A. G. van der Steur te Haarlem. Aanw. gedaan.

Ossendrecht. Het sloopen der bestaande kerk met toren en het bouwen van eene kerk met toren met bijlev. der noodige materialen.

Het R. K. Kerkbestuur, n.m. 1 u. in „de Graanbeurs" alw. van af 17 Feb. bestek en teek. ter inzage liggen. De best. zijn à f 1 bij den boekh. Ed van Wees te Breda verkrijgb. Inl. zijn te bekomen bij den architect P. J. van Genk, Leur bij Breda. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 6 Maart.

Amsterdam. Het leveren van bezaagd en gekloofd hout. Raming f 2100.

De genie, v.m. 10 u., op het bureel der Genie Plantage-Lijnbaansgracht, alwaar bilj. in te leveren tot 5 Maart n.m. 3 u., de bestekken na 25 Febr. ter lezing liggen en met inschrijvingsbiljetten en inl. te bekomen zijn.

Bergeijk (N.-Br.). Het bouwen eener nieuwe vleugel van 23 M. met bijbehoorende werken.

De Religieuzen Ursulinen, 's midd 12 u. Inl. geeft de architect C. Franssen. Bestek en teek. liggen ter inzage bij de Wed. Lommelaars, aldaar. Aanw. 6 Maart v.m. 9 u.

Hengelo (Ov.) Het bouwen van een woonhuis, voor den heer J. R. Hunse, op een terrein gelegen aan den Enschedeschen straatweg.

De architecten v. d. Goot en Kruisweg, 's midd. 12½ u, in het hotel „de Halve Maan", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 6 Maart v.m. 10 u.

IJmuiden. Het bouwen van een café met woning en bovenwoning.

De heer P. van Klimpema, bij wien bestek en teek. ter inzage liggen.

MAANDAG 9 MAART.

Alkemade. Het verbouwen en vergrooten van het openbaar schoolgebouw te Nieuwe Wetering.

Het gemeentebestuur v.m. 10 u. Bestek en teek. ad f 1 verkrijgb. ter Secretarie. Aanw. 5 Maart 's midd. 12 u.

Rotterdam. Het maken van een fabrieksgebouw op een terrein aan den Oost-Zeedijk B no. 15.

De heeren Virulij en Ravenswaaij. Bestekken en teek. à f 2 te bekomen alsmede inl. bij de architecten C. de Haas en Bruijnzeel aldaar.

DINSDAG 10 MAART.

Amersfoort. Het bouwen van een villa op het terrein „Bergzicht" aan den Arnhemschen straatweg te Amersfoort.

De architect Herm. Kroes, n.m. 3 u, in café „De Arend". Bestek en teek. liggen in voornoemd café ter inzage en zijn à f 2 per stel verkrijgb. bij voornoemden architect. Aanw. 7 Maart, n m. 3 u.

Eindhoven. Het bouwen van eene kerk met kapellen, sacristiën, toren enz. in den tuin van het Klooster Mariënhage te Eindhoven, Bisdom 's-Hertogenbosch.

Het bestuur der St. Augustinusstichting te Utrecht v.m. 11 u. in het café van E. Stoot te Eindhoven. Bestek en teek. liggen ter inzage in de cafés bij Mej. de Wed. Moonen op de Markt, in het Mannekoor en bij den Heer E. Stoot en zijn te verkrijgen bij den boekh. M. F. van Piere te Eindhoven à f 10 per stel, bij teruggave van bestek en teek. wordt hiervoor op den dag der aanbest. f 7.50 gerestitueerd. Inl. worden verstrekt Prinsegracht No. 1065 te Amsterdam. aanw. op het terrein 3 Maart v.m. 11 u. (Zie advert.)

DONDERDAG 12 MAART.

Amsterdam. Het amoveeren der perceelen Molsteeg no. 12 en 14 en het ter plaatse bouwen van een winkelhuis met magazijn en bovenwoning

De architecten A. Jacot en W. Oldewelt, n.m. 2 u, in het „American Hotel". Bestek en 2 teek. à f 2.50 te bekomen ten kantore der Architecten, Singel 514.

VRIJDAG 13 MAART.

Alkmaar. Het bouwen van een barak voor besmettelijke zieken bij de cadettenschool te Alkmaar, onder het beheer der genie te den Helder. Ram. f 7900.

De genie te den Helder, v.m. 11 u., op het bureel van den adjud. onderofficier der cadettenschool, alw. bilj. in te leveren vóór 12 Maart, n.m. 3 u. Bestekken en gezegelde inschrijvingsformulieren zijn van af 27 Febr. verkrijgb. bij E. H. Oudt, te den Helder, en dagelijks, tot 4 uren des namiddags ten bureele genoemd. Van af 27 Febr. ligt het bestek ter lezing in het wachtlokaal der cadettenschool. Inlicht. bij den besteder en bij den eerste-luit.-ingenieur J. F. Schmöle, die zich daartoe op 6 Maart, van des voormidd. 9 uren tot des namidd. 4 uren, op het terrein der cadettenschool zal bevinden.

DINSDAG 17 MAART.

's-Gravenhage. Het bouwen van een kantongerechtsgebouw te Terborg, gem. Wisch. Raming f 16650. Het Min. van Justitie. n.m. 2 u. in een der lokalen van gen. Dep. Het bestek ligt ter inzage van af 1 Maart in het Hotel „De Roode Leeuw" van de Wed. te Leuken te Terborg en is op aanvr. te verkr. bij Gebr. van Cleef, boekh. te 's Gravenhage. Inl. bij den Ing.-Arch. voor de Gevangenissen en Rechtsgeb., Dep. van Justitie. Aanw. in voorn. hotel 13 Maart n.m. 2 u.

Utrecht. Bestek No. 704. Het maken van eene werkplaats met bijbehoorende werken op het station Groningen. Raming f 23,800. Door de Maatsch. tot Expl. v. S.S. n.m 2 u. in het Moreelse Park aldaar. Het bestek is op franco aanvraag te verkrijgen aan het Centr.-Bur. en bij den Sectie-Ing. A. J. Buis, te Groningen waar ook inl. zijn te verkrijgen. Aanw. op het terrein 10 Maart n.m. 1 u.

DONDERDAG 19 MAART.

Amsterdam. Het verbouwen van perceel Keizersgracht no. 25.

De architecten A. Jacot en W. Oldewelt, n.m. 2 u. in het „American Hotel." Bestek en teek. à f 1,75 te bekomen ten kantore der architecten, Singel 514.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

19 FEBRUARI.

Corle. Het bouwen van een huis met 2 woningen met bijlevering van eenige materialen, op een terrein gelegen op Beekshuis in Dorpbuurt. Door den heer J. H. Grevink. Hoogste inschrijver: J. H. Nijenhuis, Winterswijk, f 1299; laagste inschrijver: H. J. Vonhof, id., f 989, gegund.

's-Hertogenbosch. Het bouwen van een café met bovenhuis in de Vuchterstr. aldaar. Bij deze besteding is niet begrepen het metsel- en stukadoorwerk. Door den architect Moolenbroek. H. van der Velden, f 7900; F. van Hout, f 7300; W. Pennings en F. van Rooij, f 5880. Allen aldaar.

Ten Boer. Het bouwen van een burgerbehuizing op open terrein, met bijlevering van alle benoodigde materialen enz., te Ten Boer. Door den heer P. F. Reddingius. Hoogste inschrijver: O. Röthschäffer, Stedum, f 2920; laagste inschrijver: J. Reinders, Ten Boer, f 2665. Voorloopig niet gegund.

Wierden. Het maken, leveren en plaatsen van schoolmeubelen voor de te vergrooten school in de buurtschap Notter. Door het gemeentebestuur. Laagste inschrijver: A. H. Telgenkamp, Wierden, f 896.

20 FEBRUARI.

Amersfoort. Het verbouwen van een perceel aan de Varkensmarkt, wijk A no. 79, aldaar. Door den architect Herm. Kroes. D. Verbeek, f 4930; J. F. Breemer, f 4295; W. Salomons, f 3932; H. J. Fijnenberg, f 3558, gegund. Allen aldaar.

Neede. Het maken van een gebouw ten dienste van een stoom-korenmolen. Door den heer H. Veldhorst. B. Simmelink, f 645; B. J. Paalman, f 643; J. B. Lenssen, f 638; G. J. ten Hoopen. f 636; D. Markerink, f 585, gegund. Allen aldaar.

Oosteind onder Oosterhout (N.-Br.). Het bouwen van een woonhuis met bijlevering van de benoodigde materialen. Door Mej. de wed. Joannes Oomes—Bossers. Laagste inschrijver: P. v. Bree, Oosteind, f 3550.

Winterswijk. Het bouwen van een huis met twee burgerwoningen op een terrein aan de Spoorstraat. aldaar. Door den heer A. Poppink. Hoogste inschr: S. ten Bokkel, Aalten, f 9200; laagste inschrijver: G. J. Slotboom, Winterswijk, f 6836, gegund.

21 FEBRUARI.

Culemborg. *a.* Het sloopen, herbouwen en vergrooten der bestaande kerk met consistoriekamer, *b.* Het sloopen eener bestaande woning en het bouwen eener pastorie in de Ridderstr. Door den kerkeraad der Ger. kerk. Hoogste inschrijver: J. H. Meerdink, Beusichem, f 17010; laagste inschrijver: D. van Mameren. Asch, f 10,780, gegund.

Dordrecht. Het verbouwen van het pakhuis no. 64 aan de Voorstraat tot woonhuis. Door de architecten J. N. Reus en Zn. Laagste inschrijver Joh. Ek Az., aldaar, f 6284.

Rosmalen. Het verbouwen van een heerenhuis te Hintham. Door den bouwk. A. C. Kusters. Hoogste inschrijver: P. Weijts, Berlicum, f 1529; laagste inschrijver: A. Sanders, 's Bosch, f 1263. gegund.

22 FEBRUARI.

Utrecht. Het bouwen van een gemetseld reservoir op den Amersfoortschen weg nabij Amersfoort. Door de Directie der Utrechtsche Waterleiding-Maatschappij. Ingek. 12 bilj. Laagste inschrijver: J. Bosman, Arnhem, f 8438. Gunning aangehouden.

Zwijndrecht. Het maken van fundeeringen, fabrieksgebouwen, loodsen enz. op een terrein in de gemeente Zwijndrecht. Door de Maatschappij „Internationale Guano en Superphosphaatwerken" te Rotterd. Laagste inschrijver: G. Keij, Rotterdam, f 104,830.

24 FEBRUARI.

Amsterdam. Het bijbouwen van 6 klasselokalen naast en 1 klasse-lokaal op de 2e verdieping van de bestaande O. L. School der 1e kl. no. 77 aan de Govert Flinckstraat nabij de Ruijsdaelkade. Door het gemeentebestuur. Laagste inschrijver: A. T. Sleeswijk, aldaar, f 18,477.

Velp. Het bouwen van een dubbel woonhuis met koetshuis op een terrein gelegen aan den Kerkweg aldaar. Door den architect W. Honig. Hoogste inschr.: G. H. de Koning, Velp, f 8790; B. Wassink, id, f 7177, gegund.

25 FEBRUARI.

Bennekom. Het bouwen van een gemetseld reservoir met ijzeren versterking en dito aanvoerbuis met afsluiter, op het terrein voor hunne fabriek te Bennekom. Door de heeren Ch. Lorillieux en Co., te Parijs. N. Willemse, Vreeswijk, f 1400.

Delft. Het bouwen van een pakhuis in de Giststeeg. Door den bouwmeester P. Zuidgeest. Hoogste inschrijver: R. Ouwerling, Delft, f 4170; laagste inschrijver: W. N. van Ipenburg, id., f 3143. gegund.

Dirksland. Het verbouwen en inrichten van een heerenhuis tot Post- en telegraafkantoor met directeurswoning. Door het gemeentebestuur. Hoogste inschrijver: C. Tieleman, Melissant, f 5555; laagste inschrijver: Cent Pieter Tieleman, Melissant, f 5097. gegund.

Haarlem. Het bouwen van een kantoor met pakkerij voor bloembollen aan het Heerenhek aldaar. Door de architecten Roog en Van den Ban. Laagste inschrijver, J. W. van Sante, aldaar, f 2795.

Haarlem. Het verbouwen van het perceel Groote Houtstraat kad. sectie C. no. 4823. Door den architect S. J. W. Mons. Laagste inschrijver: J. J. Guldemond, aldaar, f 4360.

26 FEBRUARI.

Amsterdam. Het verbouwen van de stoommeubelfabriek van Gebr. van Houtum aan de 1e Parkstr. aldaar. Door de archit. A. L. en J. G. van Gendt. Laagste inschrijvers: De Vlugt en Domhof, Amsterdam, f 9799.

27 FEBRUARI.

Amsterdam. Het bouwen van 2 woonhuizen aan de Jan Luijkenstraat te Amsterdam. Door de architecten Jacob F. Klinkhamer en P. Du Rieu Fzn. Ingek. 20 bilj. Laagste inschrijvers: Gebr. Terlingen f 36.820.

Rotterdam. Het bouwen van een evangelisatielokaal met woningen enz. aan de Oranjeboomstr. Door den arch. C. N. v. Goor. Ing 18 bilj.. laagste insch. Schoenmeijer, ald., f 20945.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

7 MAART 1896. 16e JAARGANG. No. 10.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In het Gebouw der Maatschappij werd van 26 tot en met 29 Februari j.l. het examen afgenomen voor het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst volgens besluit der Algemeene Vergadering van 23 Mei 1891.

Aan dit examen werd deelgenomen door tien kandidaten.

Geslaagd zijn de heeren:

J. Heesterman, te IJmuiden,
B. de Jager, „ Enkhuizen,
Mels J. Meijers, „ Rotterdam,
Jan G. Snuif, „ Westzaan,
en J. W. Strebe, „ Enkhuizen,

aan wie door de Examen-commissie het Diploma is toegekend, zonder discussie.

Den 4den Maart j.l. werd te Amsterdam eene vergadering gehouden van het Hoofdbestuur der Maatschappij met de Besturen der afdeelingen, Eereleden der Maatschappij, de Commissarissen der geldleening en eenige belangstellende leden, ten einde de belangen van de Maatschappij en hare Afdeelingen te bespreken.

In deze bijeenkomst werden o. a. eenige voorstellen van de Afdeelingen (door de Besturen daarvan onderling besproken op eene voorafgegane te Utrecht gehouden vergadering), door het Hoofdbestuur overgenomen, zonder dat het hierdoor reeds verklaart het geheel eens daarmede te zijn, maar met de bedoeling om de behandeling dezer voorstellen te bespoedigen en ze in de aanstaande Mei-vergadering aan het oordeel der leden te kunnen onderwerpen.

In het Gebouw van de Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam, wordt gedurende deze week tot en met Zaterdag 14 Maart a. s., eene tentoonstelling gehouden van eene uitgebreide verzameling teekeningen en prenten, met afbeeldingen van oude Kasteelen in Nederland tot en met de 14de eeuw.

Deze verzameling is bijeengebracht door den heer C. H. Peters te 's Gravenhage.

Afdeeling Amsterdam. Het Bestuur maakt hierbij bekend, naar aanleiding van eenige ingekomen vragen omtrent de uitgeschreven prijsvraag voor een telephoongebouwtje, dat de hoogte van het gebouwtje geheel vrij is en dat eene ondergrondsche aansluiting voor de geleiding bedoeld is.

Namens het Bestuur.
B. J. Ouëndag.
Secretaris.

EEN NIEUW LOONSTELSEL.

Onder de punten van beschrijving voor de aanstaande 45ste Algemeene Vergadering der Vereeniging tot Bevordering van Fabriek- en Handwerksnijverheid in Nederland, is er een, luidende als volgt:

„Ter voorkoming van het nadeel van aanbestedingen van „bouwwerken, ten opzichte van het loon, wordt gevraagd: „in hoeverre is aan te bevelen eene regeling als volgt:

„De werkgever houde de vaststelling van de hoegroot-„heid van het loon geheel aan zich. Van het uitbetaalde „loon komt voor rekening van den aannemer een gedeelte, „berekend volgens een in het bestek op te nemen minimum-„loontarief (met verhooging voor overwerk).

„Het overige wordt bij elken betalingstermijn verrekend."

Menig rapporteur voor dit vraagpunt, in de afdeelingen der Vereeniging benoemd, zal de bedoeling van de vraag niet volkomen begrepen hebben; er zijn thans echter toelichtingen gegeven door den ontwerper der vraag, den heer H. de Mol van Otterloo te 's-Gravenhage, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten en eene beoordeeling gemakkelijker maken.

Wij meenen het vraagpunt in dit blad ter sprake te mogen brengen, in de veronderstelling, dat er lezers zijn, die zich geroepen gevoelen hun oordeel over de zaak hier ter plaatse mede te deelen. Dit kan niet anders dan bevorderlijk zijn aan de grondige behandeling der menschlievende bedoelingen van den ontwerper.

Aan de genoemde toelichting ontleenen wij daarom het volgende:

Tot de eigenlijke nadere besprekingen van het beschrijvingspunt overgaande zegt de ontwerper:

Het is duidelijk, dat het financieel belang van den aannemer betrokken moet blijven bij de soort en het aantal der gebezigde werklieden, en het komt mij voor, dat dit doel het best bereikt wordt door hem volgens een vast tarief mede te doen betalen in de kosten van den arbeid. Hoe hoog dit loontarief bepaald wordt, is uit een finantieel oogpunt bezien vrijwel een bijkomstige zaak; door mij zou echter om nader te melden redenen, de voorkeur gegeven worden aan een laag uurloontarief, en wel zoo laag als in een tijd van betrekkelijke schaarschte aan werk met de werking van vraag en aanbod in overeenstemming is.

Indien wij nu den loop van zaken nagaan, dan zien wij dat, om te beginnen, de aannemers hunne inschrijvingssom zullen baseeren op het bestekstarief en, indien dit zoo laag gesteld is als hierboven werd aangegeven, zullen zij onder de tegenwoordige tijdsomstandigheden geen verandering behoeven te brengen in hunne wijze van rekenen, daar het hunne gewoonte is met een zoodanige loontabel te werken; hunne inschrijvingssom zal in een tijd van werkgebrek ongeveer dezelfde blijven onverschillig of er al dan niet verrekening van het loon plaats heeft; neiging zal echter bij hen bestaan om in het eerste geval iets lager in te schrijven, omdat zij alsdan, zooals wij hierna zullen zien, over bekwamer personeel zullen kunnen beschikken; in tijden van overvloed van werk zullen zij zich niet omtrent de verhooging van den loonstandaard hebben te bekommeren, hetgeen, vermits overvloed van werk dikwijls slechts plaatselijk voorkomt, een voordeel is voor inschrijvers welke geen plaatselijke bekendheid hebben.

„De werkgever houde de vaststelling van de hoegrootheid „van het loon geheel aan zich"; de gedachtengang bij het neerschrijven hiervan is geweest, dat de directie gedurende de uitvoering van het werk, telkenmale dit noodig is, in overleg met den aannemer of diens gemachtigde (de uitvoerder) het loon der werklieden vaststelt of hierin wijzigingen brengt, en dat hieronder begrepen is, zoowel het uurloon als de bezoldiging voor stukwerk en aangenomen werk.

Bij de uitvoering van werken is het opvallend hoe directie en aannemer dikwijls eenstemmig zijn in hun oordeel over bekwaamheid, geschiktheid en ijver der werklieden, en de aannemer beaamt meermalen ten volle dat voor enkele, zoo niet de meeste, het loon behoort verhoogd te worden, doch... de aannemingssom was te laag, zijn beurs gedoogt het niet, en dit doet de deur dicht.

In 't algemeen zal het plaatselijk als billijk beschouwd loon uitgekeerd worden, waarvoor als maatstaf gelden kan een normaalloontarief, vastgesteld door particuliere arbeidsraden of door de in te stellen kamers van arbeid, wier werkkring zich ook zou moeten uitstrekken tot „het dienen van advies, gevraagd of eigener beweging." Een werkman van normale bekwaamheid krijgt dit normale loon, een zeer bekwaam en ijverig werkman krijgt meer, terwijl een onbekwaam of half valide werkman zich met een lager loon zal moeten vergenoegen, of in 't algemeen gezegd: de arbeider krijgt wat hij waard is. Hierbij zij opgemerkt, dat de directie, door bij de uitbetaling tegenwoordig te zijn, zich behoort te vergewissen dat het volle loon ontvangen wordt.

Hierna wijst de ontwerper op de grootere verantwoordelijkheid der directie, dan bij gewone aanbesteding, maar dit vertrouwen mag haar ook hier niet onthouden worden. Men bedenke daarbij, dat het geschonken vertrouwen een beter arbeidsproduct tengevolge zal hebben, en dat de aanbesteder, zoo noodig het uitbetaalde loon kan toetsen aan het normaaltarief van den arbeidsraad, of zich tot dat lichaam om advies kan wenden.

Als voordeel van een laag bestekstarief noemt de ontwerper de omstandigheid, dat afwijking daarvan als regel kan beschouwd worden, en dat de directie daardoor verplicht is zich voortdurend met het loon te bemoeien, hetgeen een waarborg is voor de behartiging van de belangen van den werkman. Is het bestekstarief echter gelijk aan 't normale loontarief, dan wordt afwijking daarvan een uitzondering, die daardoor aanleiding kan geven tot ontevredenheid en naijver onder de werklieden. Geeft de directie last tot toepassing van het bestekstarief, dan wordt zij er toe gebracht zich minder in te laten met het individueele loon van den werkman.

Stukwerk en onderaanbesteding passen, volgens den ontwerper, beter in het door hem aanbevolen stelsel dan in het z.g. Amsterdamsche. In het eerste geen enkele reden welke de toepassing er van in den weg staat, terwijl de voordeelen van meer betoonden ijver ten bate van den besteder komen. Bij het Amsterdamsche stelsel een groote kans op kibbelarijen over de vraag of den werkman wel het loon ontvangt dat hem volgens het bestek toekomt, en het verlies van den prikkel tot ingespannen arbeid, daar de werkman weet, dat het loon hem toch volgens tarief moet worden uitbetaald.

Het is noodig om in het bestek te bepalen wat overwerk is, terwijl daarvoor het tarief met een zeker percentage moet verhoogd worden, zich daarbij voegende b. v. naar plaatselijk gebruik of advies van den arbeidsraad.

De afrekening met den aannemer acht de heer De Mol zeer eenvoudig, vooral bij het voorgestelde lage bestekstarief, waarbij alleen van bijbetaling en niet van korting sprake is.

De vraag: welke zuilen de gevolgen zijn van het hier aanbevolen stelsel? beantwoordt de ontwerper als volgt:

Hoewel deze vraag natuurlijk eerst ten volle door de praktijk beantwoord zal kunnen worden, zoo kan toch a priori als vaststaand aangenomen worden, dat het op den weg des aannemers zal liggen om zich de hulp te verzekeren van de beste werkkrachten, en ik meen dat dit eerder een voordeel dan een nadeel is te achten, niet alleen met het oog op het betere en sneller verkregen arbeidsproduct, doch ook door den goeden invloed welke hierdoor zal uitgeoefend worden op de ambachten; de werkman zal trachten tot de besten in zijn soort te behooren, en knoeiwerk zal vermeden worden.

Op het al of niet aanwenden van stoomkracht zal m. i. geen invloed uitgeoefend worden. Is de aannemer in het bezit van stooomwerktuigen en bijbehoorend materieel, dan heeft hij er belang bij dit zooveel mogelijk te gebruiken, ten einde het renteloos blijven van het daarin gestoken kapitaal te voorkomen; hij zal eerder met stoom werken dan de aannemer, die zoodanig materieel moet huren of aanschaffen, en deze laatste zal, in dit evenals in elk ander geval, er eerst toe overgaan wanneer het hem een merkbaar voordeel oplevert.

Gevaar voor werkstaking door overdreven eischen der werklieden zal natuurlijk altijd blijven bestaan; doch verminderd is de kans op werkstaking tengevolge van rechtmatige eischen; ook is het niet aantenemen dat de aannemer een werkstaking zal uitlokken. Het zal echter aanbeveling verdienen om in het bestek de bepaling op te nemen, dat bij werkstaking het tijdstip van oplevering zooveel dagen later gesteld wordt als het werk stil gelegen heeft.

Aan de toepassing op rijkswerken zullen minder bezwaren in den weg staan dan bij het Amsterdamsche systeem; het bestekstarief is louter een basis tot verrekening geworden, die geen invloed heeft op den loonstandaard, en een angstvallige beoordeeling daarvan heeft geen zin. Indien mutaties in het personeel der directie tijdelijke onbekenheid daarvan met het plaatselijk geldend loontarief veroorzaken, zijn de door de Regeering in te stellen Kamers van Arbeid daar, om van advies te dienen.

Ik houd mij overtuigd, dat de uitbreiding van werkzaamheden en de grootere verantwoordelijkheid die het deel der directie zullen zijn, gaarne door deze aanvaard zullen worden, waar zij een goeden geest op het werk, een beter arbeidsproduct en minder poging tot bedrog als schadeloosstelling voor hare moeite erlangt, en ook de waarde van het geheele directie-personeel zal niet anders dan kunnen stijgen.

Ten slotte nog de vraag: zullen de kosten van het bouwwerk stijgen in vergelijking met die volgens het in zwang zijnde stelsel van aanbesteding? Natuurlijk hangt dit geheel af van de omstandigheid of er gedurende de uitvoering overvloed of schaarschte van werk is. In 't eerste geval behoeven de kosten niet te stijgen; deze stijging zal althans niet van beteekenis zijn. In het tweede geval zal het werk zeer zeker niet tot zoo abnormaal lagen prijs tot stand komen, als het geval zou zijn bij gewone aanbesteding; doch de deugdelijkheid zal ook zooveel grooter en de arbeid zal behoorlijk betaald zijn. Dat dit twee factoren zijn, die het wettigen om ten opzichte van den arbeid, beneden zekere grens, de wet van vraag en aanbod aan banden te leggen, is een meening, die niet op nieuwheid kan bogen; de ordonnantiën betreffende de gilden zijn daar, om het te bewijzen, en er zijn voorbeelden te noemen waarbij deze zelfs eene verdere strekking hadden dan thans gewenscht wordt; waarbij zij nl. niet alleen het loon van den gezel doch ook de verdienste van den meester regelden.

De toestand van den werkman was dan ook veel gunstiger en omtrent de hoedanigheid van het arbeidsproduct geeft de vergelijking tusschen toen en nu geen twijfelachtig antwoord.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Haarlem en Omstreken 24 Febr. 1896. Als gewoonlijk was de vergadering goed bezocht.

De Voorzitter opent de bijeenkomst, waarna de notulen der vorige vergadering worden voorgelezen en onveranderd goedgekeurd.

Een schrijven van het Hoofdbestuur, waarbij de Besturen der Afdeelingen worden opgeroepen om den 4den Maart a. s. in het Maatschappelijk gebouw te Amsterdam eene vergadering bij te wonen, ter bespreking van de belangen der Maatschappij, geeft den Voorzitter aanleiding om er bij de leden op aan te dringen zooveel mogelijk op die vergadering tegenwoordig te willen zijn.

Aan de orde is: installatie der nieuwe bestuursleden in de plaats van den afgetreden Secretaris, den heer J. van den Ban Pz., en den mede afgetreden Vice-voorzitter, den heer G L. van Lennep.

Na den nieuwen titularissen het welkom toegeroepen en hun de belangen der Afdeeling aanbevolen te hebben, werd door den Voorzitter een warm woord van dank gebracht aan de uittredenden en meer in 't bijzonder aan den Secretaris, die door de uitstekende wijze, waarop hij zijn taak steeds heeft vervuld, aanspraak heeft op de erkentelijkheid der Afdeeling.

Bij de behandeling van punt 3 der agenda, rekening en verantwoording van den Penningmeester, bleek, dat de rekening over het jaar 1895 sluit met een voordeelig saldo van f 21.63.

De Commissie, benoemd voor het nazien van de rekening, adviseert deze goed te keuren en den Penningmeester, den heer G. P. J. Beccari, onder dankzegging voor zijn goed beheer te dechargeeren.

Het jaarverslag van den Particulieren Arbeidsraad voor de bouwen aanverwante vakken te Haarlem en Omstreken, gaf geen aanleiding tot discussiën; het werd voor belangstellenden ter lezing gelegd.

Alsnu deed de heer Jacques Leijh eenige belangrijke mededeelingen omtrent verankeringen en constructies, die bij de restauratie van de vleeschhal aan 't licht zijn gekomen.

De heer P. Kleiweg Dyserinck maakte melding van eene eigenaardige ontdekking, gedaan bij het afbreken van een perceel in de Frankestraat alhier. Daar was namelijk onder andere steensoorten gevonden Leidsche steen in het formaat van Goudsche steen; vorm en kleur zijn de maatstaf voor de beoordeeling en laten geen twijfel over aan het bijzondere van het geval.

Nadat nog de heer J. J. de Waal Malefijt zijn medeleden had uitgenoodigd, om in het voorjaar eene boring van bijzondere diepte, onder zijne leiding uitgevoerd, in oogenschouw te komen nemen, en de heer A. J. Salm de prijsvraag voor het meubilair van eene arbeiderswoning bij het Bestuur in herinnering gebracht had, werd overgegaan tot de bezichtiging van het plaatwerk: „Documents classés de l'art dans les Pays-Bas du Xième au XVIIIième siècle," recueils et reproduits par J. J van IJsendijck, architecte, welk werk door den heer J. W. G. Droste voor dat doel ter beschikking was gesteld. Deze interessante verzameling van afbeeldingen van Gothieke en Hollandsche en Vlaamsche renaissance-kunst, werd met veel belangstelling bezichtigd en bijzonder werd de zeer fraaie uitvoering der platen geroemd.

Voor de volgende vergadering verklaarde de heer Jacques Leijh zich bereid, het werk: „Wiener Monumental Bauten" ter bezichtiging te stellen.

Met een woord van dank aan de leden voor de ruime en trouwe opkomst, alsmede aan den heer J. W. G. Droste voor de aangename oogenblikken, den leden verschaft, werd de bijeenkomst door den Voorzitter gesloten.

Afdeeling Groningen. 29 Februari 1896. Na lezing en goedkeuring der notulen en mededeeling der ingekomen stukken heeft de verkiezing plaats van een 5e bestuurlid (2e secretaris). Als zoodanig wordt verkozen de heer W. Jacobs, die zich de benoeming laat welgevallen.

Op voorstel van het bestuur worden een aantal daartoe door den heer Kramer geschonken photografiën verloot, waarvan de opbrengst zal worden gebruikt voor delging van een gedeelte der schuld. Op voorstel van den heer Sips zal van alle nog aanwezige aandeelen in de geldleening een gelijk gedeelte worden afgelost.

De Voorzitter geeft het woord aan den heer Alons, die eene bespreking inleidt naar aanleding van vraag 1 der door het Hoofdbestuur aan de afdeelingen voorgelegde vragen:

„Wat kan door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst gedaan worden ter bevordering der kunstnijverheid in Nederland".

Spr. herinnert er met een enkel woord aan, wat onder kunstnijverheid moet worden verstaan en releveerde een en ander uit de geschiedenis der kunstnijverheid in Nederland in den laatsten tijd. Hij gaf ten slotte als zijn meening te kennen, dat het zeer wenschelijk zou zijn, dat de Maatschappij zich de zaak der kunstnijverheid wat meer aantrok, en zulks door het uitgeven van een plaatwerk op het gebied van kunstnijverheid, het aankweeken van waardeering voor dit vak bij het groote publiek en het zoo mogelijk houden van tentoonstellingen en het uitschrijven van prijsvragen.

Naar aanleiding hiervan volgden eenige algemeene besprekingen waaruit bleek, dat men het in 't algemeen met spr eens was, dat er voor de Maatschappij op dit gebied nog een ruim arbeidsveld zou open liggen.

Afdeeling Amsterdam, Vrijdag 28 Febr. 1896. Na opening der Vergadering en lezing en goedkeuring der notulen werd na eene korte mededeeling van den Voorzitter betreffende de door de Afdeeling uitgeschreven Prijsvraag, het woord verleend aan den heer C. H. Peters, Rijksbouwmeester te 's Gravenhage tot het houden der aangekondigde bijdrage getiteld: Historisch overzicht over den Nederlandschen Kasteelbouw tot en met de XIVde eeuw.

De heer Peters zeide vooraf, dat het onderwerp, hoewel op het oog eenvoudig, inderdaad zeer moeielijk is en veel arbeid vorderde, wilde men dat grondig behandelen. Het had Spreker bij de vele beroepsbezigheden aan tijd ontbroken om plaatselijke opnemingen te doen en daar ook onze litteratuur op dit gebied zeer arm is, moest men zijne bijdrage slechts als een vluchtig overzicht beschouwen.

Daar de lezing van den heer Peters in weerwil zijner verzekering getuigde van eene grondige studie van het onderwerp, dat moeielijk in het kort is weêr te geven, zal hier slechts de verdeeling van de voordracht worden aangestipt.

Spreker had zijne lezing in de volgende deelen gesplitst:

„I. Het Vóórhistorische tijdvak, waarin de Volksverhuizingen aan de Kelten en andere stammen plaats vonden en waarvan de Hunnebedden in Drenthe nog overblijfselen zijn.

„II. Het Romeinsche tijdvak, hetwelk spreker rekent van af 50 jaren vóór-, tot 410 na Christus. Deze vier en een halve eeuw vormt en begrenst het Romeinsche tijdvak voor ons land en kan met het oog op den Kasteelbouw in de volgende deelen worden gesplitst!

»ten 1ste het beslist offensief optreden van de Romeinen;

ten 2de in het actieve optreden, gepaard met voorwaarts trekking;

ten 3de in de passieve verdediging, hetwelk bijna 2 eeuwen geduurd heeft;

en ten 4de in de terugkeer der Romeinen wier laatste legioenen tusschen de jaren 400 en 410 na Christus vertrokken.

Op het Romeinsche tijdperk volgt het Frankische tijdvak, maar dit is voor den Kasteelbouw niet van belang en was meer een tijdvak van vernieling.

In het IIIde tijdvak, het Karolingsche, komt weer orde in de verwarring.

Alles concentreert zich om één man, den Keizer.

Hoewel in dit tijdperk van geen Kasteelbouw sprake was, moet daarbij in hoofdzaak vermeld worden het paleis, dat Keizer Karel de Groote in 776 te Nijmegen liet bouwen, hetwelk helaas in 1795 door de provincie Gelderland voor afbraak verkocht werd.

De vele invallen der Noormannen waren oorzaak, dat overal burchten verrezen, die veelal de oorsprong van latere steden waren.

In het IVe tijdvak, het middeleeuwsche tot en met het jaar 1400, zijn de kasteelen te onderscheiden in: Grens-, Tol- en Woonkasteelen.

Met de uitvinding van het buskruit treedt een nieuwe bouw op, de Citadelbouw, die men ten onrechte kasteel bleef noemen en die zich in de 15de eeuw ontwikkelde. De heer Peters besloot hier zijne boeiende rede met eene beschrijving van het kasteel te Sluis in 1385, dat als eerste type van den Citadelbouw in ons land genoemd kan worden.

Het warm applaus van de leden was wel een bewijs hoe zeer de beschouwingen van den heer Peters allen hadden geboeid.

De voorzitter behoefde daaraan niet veel toe te voegen, doch verzocht den Heer Peters vergunning om zijne mooie collectie platen en photographiën, die van een onvermoeiden ijver getuigde in het verzamelen van bouwstoffen op het onderwerp betrekking hebbende, nog eenige dagen in het Maatschappelijk Gebouw te exposeeren, het welk door den heer Peters bereidwillig werd toegestaan.

Ook de heer Leliman bracht woorden van dank uit en hoopte, dat de heer Peters, die tot zijn leedwezen de Maatschappij heeft verlaten, zijn invloed mocht willen doen gelden om vele leden weer tot de Maatschappij terug te voeren.

Hierna werd de Vergadering gesloten.

Afdeeling Arnhem, 26 Februari 1896. Door afwezigheid van den Voorzitter werd de vergadering gepresideerd door den heer A. R. Freem.

Na afdoening van eenige huishoudelijke zaken deelde de Voorzitter mede, dat naar aanleiding van het verzoek dezer Afdeeling door het bestuur der Ambachtsschool alhier het metselvak in het leerplan is opgenomen; dat evenwel bij de dezer dagen gedane oproeping voor de plaatsing van nieuwe leerlingen onder de 86 aanvragen zich geen enkele voor het metselvak heeft opgegeven, — wel een bewijs, dat dit vak bij den ambachtsstand in deze streek niet zeer in trek schijnt te zijn.

De heer G. J. van den Berg beantwoordde hierna de door het Hoofdbestuur gestelde vraag: „Welke is de beste leibedekking en welke zijn de voor- en nadeelen van het dekken met leien met haakjes?"

In de eerste plaats, zeide spreker, is voor een goede bedekking een goed materiaal hoofdzaak en daarvoor komen de Moezelleien en ook de Fransche Remogneleien het eerste in aanmerking. Wat de bedekking betreft, is het zoogenaamde Couvertdak het meest aan te bevelen. Waar bij de dekking als Maas-, Schulp- en Puntdak de leien elkander horizontaal en vertikaal dekken, is dit bij het Couvertdak niet het geval. Het loopen in schuine richting bevordert den afloop van het water beter en belet het minder opzuigen daarvan, wat zeer zeker van groot belang is.

Het voordeel van het dekken van leien met haakjes bestaat daarin, dat het dak gemakkelijker is te herstellen; vooral het inbrengen van nieuwe leien, het zoogenaamd bijboeten, kan beter geschieden dan dat de leien met nagels zijn bevestigd. Bovendien kan de bedekking met haakjes op latten plaats hebben en behoeft de kap niet geheel beschoten te worden. Een der nadeelen is echter, dat bij geringen wind een vervelend geklepper wordt veroorzaakt van de leien, omdat deze veel losser liggen dan in geval zij met nagels bevestigd zijn. In geen geval zijn haakjes of nagels van ijzer aan te bevelen als zij niet gegalvaniseerd zijn, en verdient bovenal koper de voorkeur.

De heer J. Persijn Jr. behandelde daarna de door het Hoofdbestuur gestelde vraag: „In welke gevallen is aan het uitwendige van gebouwen of andere getimmerten Amerikaansch greenenhout aan te bevelen en wat is over het algemeen van de toepassing van dit materiaal bekend?"

De fraaie kleur en het duurzame taaie van het materiaal doet volgens sprekers oordeel deze houtsoort een ruime toepassing vinden o. a. aan gebouwen van allerlei aard die in vakwerk zijn opgetrokken, verder buitenhuizen en villa's in Zwitserschen trant gebouwd, stallen en koetshuizen enz. Vooral bij kleinere gebouwen die geheel van hout zijn gemaakt, ziet men overal het Amerikaansche greenen hoe langer hoe meer gebruiken, en verschillende wachthuisjes, remises, muziektenten, politieposten enz. bewijzen met welk gunstig gevolg dit materiaal meewerkt tot verkrijging van een pittoresque geheel. Hierbij dient opgemerkt te worden, dat het Am. gr. voor blank werk veel en zorgvuldig onderhoud vereischt en daar waar het aan het uitwendige van een gebouw is aangebracht goed in de vernis dient te worden gehouden.

Het Am. gr. vindt veel toepassing en voldoet goed voor vloeren in magazijnen, scholen en openbare gebouwen en verder voor allerlei timmerwerken in de tuinierderij en warmoezierderij, als broeikasten, warme en koude bakken, loodsen enz., waar de deelen ongeschaafd gelaten en geteerd worden. In sommige gevallen kan het met succes gebezigd worden voor vloerribben in de plaats van de zooveel duurdere eiken ribben.

Veel gebruik wordt er van gemaakt bij lambrizeeringen en betimmeringen in openbare gebouwen vooral daar waar men om economische redenen niet tot het gebruik van eiken kan overgaan en bezwaren tegen schilderen zich voordoen. Ook in het meubelmakersvak heeft dit materiaal zich een plaats veroverd en wordt het veelal benuttigd tot het vervaardigen van slaapkamerameublementen. Het biedt daarbij dit voordeel boven andere houtsoorten aan, dat men van het omslachtige en tijdroovende boenen en poetsen en in de wasch wrijven bevrijd is en volstaan kan met de meubelen nat af te nemen.

Beide heeren ontvingen van den Voorzitter den dank voor hunne nauwkeurige rapporten die, met enkele aanvullingen, aan het Hoofdbestuur zullen worden afgezonden.

Hierna gaf de heer J. G. van de Berg nog een kunstbeschouwing bestaande in het prachtwerk „Fantaisies Décoratives par J. Habert-Dys", waarvoor hij tevens den dank der vergadering ontving. Ten slotte had eene gratis verloting plaats onder de aanwezige leden van 2 platen voorstellende de Boterwaag te Nijmegen en de waag te Alkmaar.

BERICHTEN.

Gaarne wordt de aandacht gevestigd op een in dit blad voorkomende advertentie betreffende het „Veiligheidsmuseum", Groeneburgwal 44 te Amsterdam. In dat Museum vindt men een verzameling van voorwerpen ter voorkoming van ongelukken en ziekten in fabrieken en werkplaatsen, de eenige verzameling die den aspirant voor de betrekking van Adjunct-Inspecteur van den arbeid van dienst kan zijn bij zijne voorbereiding voor het examen waaraan hij zal hebben te voldoen. Den Directeur der inrichting ontbreekt het nimmer aan geduld en tijd om de noodige inlichtingen te verschaffen omtrent elk onderdeel der rijke verzameling.

Zeer te recht vestigt de advertentie dan ook de aandacht dier aspiranten op de leerrijke verzameling.

Op zijn villa „Ars longa, vita brevis". te Scheveningen, overleed den 28sten Februari j.l. op 72 jarigen leeftijd de heer Paul D. C. Tetar van Elven, in leven kunstschilder.

Lange jaren geleden was de heer Tetar van Elven een bekend schilder, inzonderheid door zijne historische tafereelen; verschillende zijner werken werden op tentoonstellingen of in wedstrijden bekroond. Ook was hij een knap graveur en maakte verdienstelijke medaillons.

Sinds 1854 gaf hij onderricht in het teekenen aan de Koninklijke Academie te Delft, en bij de oprichting van de Polytechnische School werd hij benoemd tot leeraar in het handteekenen aan die inrichting. Velen zullen zich nog dezen sympathieken leeraar herinneren. Een bewijs van algemeene gehechtheid mocht hij ondervinden toen hij in Maart 1894 zijn 40-jarige ambtsvervulling als leeraar herdacht, en hem namens de vroegere en op dien datum werkzame docenten een tweetal prachtwerken werden aangeboden, waarbij het studentencorps een dergelijk geschenk voegde.

Bij gelegenheid van de viering van het 50-jarig jubileum van de Koninklijke Academie en de Polytechnische School, op 4 Januari 1893, ontving hij het ridderkruis van de Oranje Nassau-orde.

Kort daarna vroeg de heer Tetar van Elven zijn eervol ontslag, dat hem met ingang van 1 September 1894 werd verleend.

Door de regenten van het Geneeskundig gesticht voor krankzinnigen te 's-Gravenhage is uitgeschreven een besloten prijsvraag voor het ontwerp van een paviljoen ter verpleging van mannelijke krankzinnigen, op de buitenplaats „Oud Rozenburg" onder Loosduinen. Een vijftal architecten werden tot mededinging uitgenoodigd.

De regenten verzochten het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst een jury-lid aan te wijzen. Dit voldeed hieraan door den heer D. E. C. Knuttel, Rijks-bouwmeester, aan te wijzen; de overige jury-leden zijn de heeren F. J. Nieuwenhuis, Directeur der gemeentewerken te Utrecht, C. H. Peters, Rijksbouwmeester, Dr. A. O. H. Tellegen, Directeur van het Haagsche gesticht, en J. van Deventer, Directeur van het gesticht Meerenberg.

Het reglement van orde voor het examen bedoeld in art. 11 der wet van 26 Mei 1870 (op de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten) — en daarna te houden wedstrijd in de beeldhouwkunst 1896 — is opgenomen in de St.-Ct. No. 51.

PERSONALIA.

Bij Kon. besl. zijn, met 1 April a. s., benoemd tot Inspecteurs van den Arbeid: J. H. L. van Deinse, inspecteur der Nederlandsche Vereeniging van assuradeuren te Amsterdam, J. Arendsen de Wolff, assistent aan de Polytechnische School te Delft; en G. J. van Thienen, leeraar aan de Nederlandsche School voor nijverheid en handel te Enschedé.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter: 1:

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar: 3.

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar: 5.

VERBETERING.

In het Bouwkundig Weekblad No. 9 van 29 Februari j.l., bladz. 52, 2de kolom, 3e regel van onderen, is de volgende zinstorende fout geslopen.

Er staat: De ontvangst door den aannemer enz.

Dit moet zijn: De ontvangst door den aanbesteder enz.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

14 MAART 1896. 16e JAARGANG. No. 11.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

OVER DE VERHOUDING VAN HET ZINNELIJK TOT HET BOVEN-ZINNELIJK ELEMENT IN DE KUNST.

Lezing gehouden door den heer J. J. WEVE, *architekt der gemeente Nijmegen, in de vergadering der Afdeeling Amsterdam van de „Maatschappij tot Bevord. der Bouwk." op 24 Januari*, 1896.

Geachte Vergadering.

Uitgenoodigd door het Bestuur uwer Afdeeling van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, om een spreekbeurt te vervullen in een der bijeenkomsten van dit seizoen, heb ik gemeend, Uw aandacht dezen avond te mogen vragen voor een vluchtige beschouwing van het meest innerlijke wezen der schoone kunsten, om, na de elementen daarvan te hebben aangetoond, de verhouding nategaan, waarin die elementen in de voornaamste kunstuitingen van vroeger en later tijd worden aangetroffen en de gevolgen, die uit de wisseling dier verhoudingen zijn voortgevloeid.

Met het oog op de nieuwere en dikwijls vage kunstbegrippen, die in den jongsten tijd worden verbreid, moge een dergelijke beschouwing, steunend op gronden, die in den waren zin des woords *positief* zijn, niet misplaatst worden geacht!

Deze weinige woorden ter inleiding.

Daar is een kracht, uit hooger kracht gesproten,
Die 't zinkend hart des menschen schoort,
Die 't opvoert naar een hooger oord,
Die 't vastklemt, als de stam z'n loten,
Als moederarmen 't schreiend wicht
Aan de eerste bron van liefde en licht,
Die 't opheft, als het dreigt te zinken
In 't slijk, waarin het zich bewoog.
Daar is een kracht, die 't scheemrend oog
Omhoog richt, waar 't de ster ziet blinken,
Die aan de kim der toekomst rijst,
Op d'adel van onze afkomst wijst,
En vast doet houden aan 't begeeren
Om tot die afkomst weer te keeren.

Met deze gloedvolle woorden, de welsprekende uiting eener diepgevoelende, in zich zelve gekeerde menschenziel, leidt Multatuli de schoone ode in, waarin hij de poëzie verheerlijkt,

. . . . die alles kleurt
En 't laagste hoog maakt; . . . .

De poëzie, zonder welke het leven dor en guur waar, die in alles leeft, wier klanken in het suizend gebladert van geloof, hoop en liefde spreken, wier stemmen door den oceaan langs de stranden worden voortgestuwd, nu zacht en liefelijk, dan met ongetemde kracht als in een juichend lied. Wier kracht, sprekend in den storm, het schuim verbrijzelt op de rots, of, als aan banden gelegd, lieflijk murmelt in de beek, die eeuwenlang zich oplost in één enkelen zang, de zich alom en altijd herhalende getuigenis: 't is alles poezie!

Hetgeen dan waar is van de Poëzie, eene der zoovele uitingen, zoo niet de voornaamste uiting van de schoonheid, is het voorzeker niet minder van de Schoonheid zelve, de bron der poëzie, en als zoodanig in het aangehaalde dichtwerk, meer nog dan haar voortbrengsel, verheerlijkt.

En inderdaad! Waarheen wendt men den blik en bespeurt de schoonheid niet?

In welke eeuw was zij der menschheid verborgen, of aan welken mensch bleef zij ten eenenmale onbekend.

Het kind reeds, is weldra gevoelig voor hare bekoring en met de jaren, stijgt hare invloed op het menschelijk hart.

De wilde brengt haar hulde naar de mate der ontwikkeling, die hem is ten deel gevallen, en de ontwikkelde zoekt bij haar lafenis voor zijn vaak onleschbaren dorst.

De meest verborgen oudheid geeft getuigenis van den eerbied haar bewezen, en het levend geslacht volgt zijn voorgangers in het betoonen van hulde aan hare macht.

Die macht doet den sluimrenden geest ontwaken, voert tot alles wat edel is en groot; geeft vleugelen aan de gedachten en leidt nu de harten, dan oog en hand; wekt leven, dat eerst dien naam verdient en bezielt tot zelfs de onbewerktuigde stof.

Haar toover boeit met onweerstaanbaren drang, en wee! dengene, die, in hoogmoedigen waan, vermeent dien band straffeloos te kunnen verbreken. Van haren steun beroofd, verzinkt hij in het slijk, waaruit geen redding mogelijk is.

Zulk een geweldige, alom optredende macht, die tevens zooveel zegen verspreidt, verdient voorzeker dat wij haar zoo volledig mogelijk leeren kennen, dat wij den aard harer werking trachten te verklaren, om ons daardoor hare gunsten zooveel mogelijk te verzekeren.

Reeds uit het algemeen optreden van de werking der schoonheid volgt, dat zij tot den mensch in de innigste betrekking staat.

Een zoo innige betrekking kàn niet de bestemming hebben, om met het stoffelijke in den mensch te vergaan.

Waar toch de schoonheid in meer bizondere mate het stoffelijke deel van den mensch doet schitteren, is de band, die beide verbindt een uiterst losse en de duur dier verbintenis slechts kort.

Maar als deze band verbroken is, is de *eigenlijke* schoonheid van den mensch nog niet verdwenen.

Want duurzamer en hoog verheven boven de schoonheid van het stoffelijke deel des menschen, is die van het voornaamste beginsel van zijn wezen, staat boven de schoonheid van het lichaam die van den geest.

Die geest is toegerust met vermogens, welke met die der stof geen overeenkomst bieden, welke daaruit niet kunnen worden afgeleid en, bijgevolg, zich ook daaruit niet hebben kunnen ontwikkelen.

Deze eigenschappen zijn de zoogenaamde hoogere zielsvermogens, die van *kennen* en *begeeren*, of ook anders: die van *denken* en *willen*.

Zij zijn het, die in elk daarmede begaafd wezen van zich zelve en daarmede van een werkelijk bestaan getuigenis geven.

Zonder hen geen zelfbewustzijn, geen persoonlijkheid, geen geweten, geen zedelijkheid, geen deugd!

Ofschoon krachtens hun meest innerlijk wezen bestaanbaar buiten de stof, zijn zij met de stof vereenigbaar en daartoe in de ziel des menschen vergezeld van de lagere vermogens, waarmede zij te zamen een onverbreekbare eenheid vormen.

Die lagere vermogens worden onderscheiden in *vegetatieve* en *sensitieve*. De eerste heeft de ziel gemeen met de planten, de tweede met de dieren.

De hoogere vermogens zijn, in de natuurlijke orde, afhankelijk van de lagere, in zooverre deze, door middel van lichamelijke organen, eerst tot werkzaamheid moeten worden opgewekt, om op hunne beurt, de hoogere vermogens tot werking te prikkelen.

Ook in de lagere zielsvermogens zetelen de eigenschappen van kennen en begeeren.

Het lagere kenvermogen blijft in zijn werking evenwel beperkt tot de *voorstelling* der zaak, welke zich daaraan voordoet.

Evenzoo is het lagere begeervermogen beperkt door het gemis van vrijheid.

Uit zich zelf dwingen de zinnen, de werktuigen van het sensitieve vermogen, met noodzakelijken drang en, zetelde de *rede*, of het hoogere zielsvermogen, niet evenzeer in de ziel als het lagere vermogen, zoo zoude die drang onherroepelijk leiden tot het zich meester maken van het door de zinnen begeerde goed.

Het zich meester maken van eenig begeerd goed leidt tot genot, wanneer nml. het verkregene overeenstemt met het strevend vermogen.

Zoowel het hoogere als het lagere zielsvermogen kan genieten.

Zooveel hooger als het eerste is verheven boven het tweede, zooveel edeler is evenwel het *goed*, dat het hoogere vermogen nastreeft, zooveel grooter het *genot*, dat de bevrediging van het strevend hooger vermogen met zich voert.

Een der hoogste genietingen nu, waarvoor de mensch vatbaar is, is het genot door de *schoonheid* geschonken.

Niemand kan loochenen dat de schoonheid, welke ons uit een avondhemel, een natuurwoud, een verheven handeling, een kunstwerk tegenstraalt, genot medebrengt.

Juist dat genot doet verlangen naar een nieuwe ontmoeting met het waargenomen schoon, naar dat onbeschrijfelijke, onzichtbare, naar dat vluchtige en toch zoo machtige, naar dat nabijschijnende en toch zoo hoog verhevene.

Van welken aard is nu dit genot?

Is het zinnelijk of bovenzinnelijk, dat is alleen toegankelijk voor de hoogere zielsvermogens?

Het antwoord kan niet moeielijk zijn.

Vijf zinnen staan ons ten dienste, waardoor de omringende wereld zich aan ons openbaart. Elk dier zinnen kent zijne genietingen, evengoed als het met zich verwante vegetatieve leven.

Door *twee* dier zinnen is de openbaring der schoonheid voor ons toegankelijk, door *oog* en *oor* namelijk.

Maar juist omdat meer dan één zintuig ons een zelfde begrip toegankelijk maakt, kan het zintuig op zich zelf dien weg niet geopend hebben. Een vermogen dat boven de zinnen staat is noodig geweest om uit het daaraan voorgestelde een gemeenschappelijk begrip te vormen.

Dat vermogen is de *rede*.

Zij alleen is in staat om de schoonheid af te zonderen van de schoone zaak.

De laatste is toegankelijk voor de zinnen, de schoonheid zelve niet.

Maar ook uit het feit dat de schoonheid een eigenschap kan zijn, zóówel van de stoffelijke als van de onstoffelijke wezens, volgt dat zij van bovenzinnelijken aard zijn *moet*.

Anders toch zou de schoonheid der ziel bijv. moeten kunnen gezien of gehoord worden.

Een geestelijke zelfstandigheid, dit is duidelijk, kan nimmer de draagster worden van stoffelijke eigenschappen zonder op te houden voor onze zinnen onwaarneembaar te zijn.

Wij moeten dus aannemen dat de schoonheid, die wij waarnemen van bovenzinnelijken aard is, en besluiten daaruit terstond dat het genot, door de schoonheid geschonken, niet bestaat, ja zelfs niet bestaan *kàn*, in de meerdere of mindere mate van bevrediging van een of meer onzer zinnen.

Deze waarheid is zoo helder in de gronden, en des ondanks zoo vaak miskend, dat het zijn nut kan hebben voor U, Mijne Heeren, bij de beschouwingen die zullen volgen, met nog meer nadruk daarop te wijzen.

Het zinnelijk aangename toch, wordt zoo vaak voor de schoonheid aangezien, dat het met dien naam zelfs voortdurend wordt betiteld, zonder dat de dwaling in het oog springt.

In het dagelijksch leven wordt veeltijds „schoon" genoemd, wat met de aanduiding „mooi" nog te hoog geschat zou zijn, waarvoor de naam „slecht" wellicht nog te zacht zou mogen heeten.

De ons omringende schoonheid openbaart zich aan ons zoowel in de *zedelijke* als in de *physische* orde.

Zooveel hooger als de eerste boven de tweede verheven

is, moet ook de schoonheid der vrije geestelijke wezens en die hunner handelingen, gesteld worden boven die der lichamelijke natuur.

Ja, wij mogen beweren dat de sfeer der vrije, verstandelijke wezens inzonderheid der schoonheid tot woonplaats dient.

In de stoffelijke orde is zij *alleen*, voor zooverre de lichamen tegenover de geestelijke wezens zich verhouden als een *goed*, dat *als zoodanig* door hen wordt erkend. Vandaar Bilderdijk's ontboezeming in zijn „Zang aan de Poëzie":

Ach zouden wij 't erkennen?
Zou 't eens verzinlijkt kroost zich zelf aan 't stof ontwennen;
Zou 't vatbaar zijn voor 't heil, voor zucht tot grooter lot;
Zoo 't zielverheffend *schoon*, dat schijnsel van zijn God,
Het niet verlichtte in 't hart, verachting gaf voor de aarde,
En aandreef door 't besef van stoffelooze waarde?

* * *

De macht der schoonheid, wij zagen het, is groot. Aan niemand blijft haar werking verborgen.

Maar die werking beperkt zich niet tot het opwekken van bewondering, tot het afdwingen van vereering.

Bezielend als die macht is, wekt zij nieuw leven in ons binnenste, drijft zij tot daden!

Voor het outer der schoonheid neergebogen, gevoelt de geest zich gesterkt en als met nieuwe kracht begaafd.

De behoefte tot scheppen openbaart zich met onweerstaanbaar geweld.

Een innerlijke getuigenis verheft den moed.

De ziel wordt geroerd en de eerste stap gezet op den weg der *Kunst*!

Even onzichtbaar als de macht, die dezen weg heeft aangewezen, is het doel waarheen zij leidt.

Even vluchtig als de bekoring, die tot scheppen dreef, is het oogmerk dier schepping.

Zonder uitgebreidheid, zonder gewicht; niettemin *werkelijk* bestaande: een gedachte, een *Ideaal!*

Wat hebben wij te verstaan onder deze zoo algemeen gebezigde, maar dikwijls zoo verkeerd begrepen uitdrukking: Ideaal?

Het is noodig hier juist te omschrijven en het begrip zuiver te omlijnen opdat bij hetgeen verder volgen zal, geen verwarring te duchten zij.

Wanneer eenig wezen zekere eigenschappen in den denkbaar hoogsten graad van volmaaktheid bezit, zoodat een vermeerdering daarvan niet verder mogelijk is, noemt men dit wezen in dit opzicht een *Ideaal*.

Het begrip Ideaal, aldus in *objectieven* zin genomen, laat zich in den strengsten zin slechts op één enkel wezen toepassen, nml. het boven alles hoogste Wezen, d. i. God.

Daar de geschapen wezens nimmer de hun toekomende eigenschappen in den *hoogsten* graad bezitten of zelfs bezitten kunnen, wordt de uitdrukking ideaal te hunnen opzichte in ruimeren zin gebezigd en beduidt dan dat de bizondere eigenschappen in *zeer hoogen*, ver boven het gewone stijgenden graad aanwezig zijn.

Denken wij ons nu een wezen, waarvan de eigenschappen in zulken buitengewonen graad aanwezig zijn, dan ontstaat het begrip Ideaal in *subjectieven* zin.

Een dergelijk ideaal is dus slechts een produkt van ons denkvermogen, van onzen geest, waarvoor wij de elementen evenwel aan de werkelijkheid ontleenen, maar zoodanig, in onze gedachte, te zamen vereenigd, dat de alledaagsche werkelijkheid verre wordt overtroffen en het gedachte wezen in de sfeer der ideale volmaaktheid wordt geheven.

Deze definitie is *algemeen* geldend.

Uit haar leiden wij af wat het Ideaal is voor den kunstenaar, met a. w. wat een *Kunstideaal* is.

En dan komen wij tot de gevolgtrekking, dat een kunstideaal is: een door den kunstenaar gedacht wezen, *toegerust met een zoo verheven schoonheid*, als op aarde bij den gewonen loop der zaken, nimmer wordt aangetroffen.

Welnu, deze ideale schoonheid, het schoon der bovenzinnelijke sferen, wedergegeven door middelen welke voor de zinnen toegankelijk zijn, is de taak van den kunstenaar!

Moeielijke taak! Maar der hooge waardigheid des menschen ten volle waardig,

Door middel van de zinnen werd de schoonheid aan den kunstenaar geopenbaard. Door middel van die zelfde zinnen zullen anderen aan die openbaring deelachtig worden en niettemin mogen de zinnen hun deel niet eischen in de eigenlijke, de hoogere genietingen, door hun medehulp te verwerven!

Nogmaals: moeielijke taak en te moeilijker naar mate die zinnen op genieten zijn aangelegd, omdat zij niet zullen ophouden te lokken ten einde hun het voornaamste deel worde toegekend van den buit, die aan de overwinning is verbonden; omdat het genieten door de zinnen beginnen moet!

Maar met het hooge doel voor oogen, geen gevaar!

Als einddoel straalt de *Schoonheid!*

In *haar* glanzen, verzinken de aanlokselen der zinnen in het duister.

Uit *haar* licht dalen stalende kracht en volhardende moed.

Hem, die dat licht volgt, is de overwinning in het einde verzekerd!

(Wordt vervolgd.)

INGEZONDEN.

M. de R.

In een ingezonden stuk in no. 9 van het Bouwk. Weekblad komt, onder meer, een aanhaling voor, over de plaatsing van een rooster in de vestibule van het Stedelijk Museum (Suasso) te Amsterdam.

De geachte schrijver van dit stuk beweert daarin, dat het aanbrengen van dit rooster, daar ter plaatse, in strijd is met de eischen der Hygiëne. Mag ik den schrijver aangaande dit ongevraagd advies (waarvan de bedoeling begrepen is) doen opmerken, dat zijne voorstelling *minst* genomen, onjuist is bij het systeem warm-water.

Geheel anders zoude het zijn, wanneer stoom-verwarming ware toegepast, daar men zich dan zou kunnen vergasten aan de welriekende lucht van schroeiende stofdeelen.

Doch waarom juist, zoo vraag ik, uwe boosheid lucht gegeven, over de plaatsing van dat *ééne* rooster in genoemd Museum, in plaats van den strijd aan te binden, tegen de toepassing der vele roosters in het Rijks Museum alhier, de Museums te Dresden Londen, Parijs, Brussel enz.

Men vindt ze zelfs toegepast in huiskamers, en wel door een buitenlandsche firma, welke door den 1en schrijver als *Agent* wordt vertegenwoordigd.

Zoude men hier niet onwillekeurig denken aan de *Balk en de Splinter?*

Ik zal op dit punt niet verder uitwijden, en zeg ook met den schrijver: *Een valsche noot pijnigt den doove niet.*

Doch er is meer: de schrijver vergelijkt de Nederl. Nijverheid met een Rijk van blinden waarin Eénoog Koning is, en dit Rijk der blinden doch vooral dezen Koning Eénoog, worden door hem *te* eenzijdig en onverschillig verklaard voor de eischen der gezondheidsleer (Hygiëne). Hier zoude ik weder bijna geneigd zijn te gelooven aan het van ouds bekende *„Te groote geleerdheid voert tot razernij"*

Onbekend maakt onbemind, lees ik verder, en hiermede ben

ik het met den schrijver volkomen eens, want indien deze wist, hoe in dat z.g. Rijk der blinden wordt kennis gemaak met de producten van buitenlandsche industrie en de fouten die hieraan worden ontdekt en verbeterd, dan zoude hij overtuigd zijn, dat die éénzijdigheid en verwaarloozing der Hygiëne niet zoo bijster groot is. en zoude de blinden gerust den zienden kunnen toeroepen: Onderzoekt alle dingen en behoudt enz. enz.

Ik zoude al deze beweringen hier door bewijzen kunnen staven, doch zoude daarmede voor anderen te persoonlijk worden, en dit laat ik alleen aan den 1en schrijver over, mij zelve tevens afvragende: is zulks dan de vrucht uwer theoretische wetenschap? Voor mij begeer ik dan liever die der praktijk.

Het is treurig, doch helaas al te waar, dat de markt van gediplomeerden in het vak in kwestie vervoerd is, tot groot nadeel van de Nederlandsche Nijverheid. Men zie slechts hoe de Technische Bureau's en Agentschappen als paddestoelen verrijzen, en alle werkende voor den invoer van Buitenlandsche producten, waardoor niet alleen de Nederl. Nijverheid wordt ten achter gesteld, doch men wordt zelfs boos bovendien, wanneer iemand *„die het wel kan weten"* het durft te wagen deze Nijverheid recht te doen wedervaren.

Amsterdam 10 Maart 1896

Th. A. DE KOSTER,
Sanitary Engineer.

PRIJSVRAGEN.

Op de door het Bestuur van het genootschap „Mathesis, Scientiarum, Genitrix te Leiden uitgeschreven prijsvraag voor Oudleerlingen van het Genootschap, die niet langer dan vijf jaren de school verlaten hebben, zijn twee antwoorden ingekomen onder de motto's *„Ring"* (geteekend) en *S. D. J.*"

De prijsvraag luidt:

„Het maken van een Kerkgebouw voor eene welvarende Protestantsche dorpsgemeente, met toren, consistorie-, cathechiseerkamer, en kosterswoning.

De jury die 11 Maart vergadering hield, zal zoo spoedig mogelijk rapport uitbrengen.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Utrecht, 10 Maart 1896. Door den Voorzitter werd de vergadering geopend; op diens verzoek de notulen voorgelezen en daarna goedgekeurd; een door het bestuur, op verzoek der Afdeeling, gericht schrijven tot Burgemeester en Wethouders betreffende wijzigingen in de verordening op het bouwen en sloopen werd door de Voorzitter voorgelezen.

Het door den secretaris opgemaakt verslag der Afdeeling over het afgeloopen jaar werd voorgelezen en onveranderd goedgekeurd; vervolgens werd overgegaan tot benoeming van twee afgevaardigden naar de Algemeene vergaderingen; daarvoor werden gekozen de heeren A. J. Vreeswijk en A. Nijland en tot hunne plaatsvervangers de heeren W. de Jong en J. T. Kok.

De rapporten op de vragen 1 en 2, opgemaakt door de heeren W. de Jong, en A. Nijland werden voorgelezen en gaven aanleiding tot verschillende besprekingen, waarna zij met eenige kleine wijziging, onder dankzegging door den Voorzitter voor de genomen moeite, werden goedgekeurd.

Dezen zomer te houden kunstreis gaf thans aanleiding tot eenige besprekingen; besloten werd een excursie te maken naar Apeldoorn en omstreken, in het begin der maand Juli.

In de vragenbus waren twee vragen ingekomen:

ten eerste: „Bij het metselen van bazaltmuren voor grondkeeringen met eene helling aan de dagzijde kan men: 1e: de bazaltstukken rechthoekig op de hellinglijn metselen; 2e. de bazaltstukken waterpas leggen. Wat is het *voor* en *tegen* van deze 2 manieren?

Deze vraag gaf aanleiding tot verschillende discusiën; ten slotte was het meerendeel der leden van oordeel, dat de beste wijze van werken was, de bazaltstukken *niet* horizontaal doch loodrecht op de helling te plaatsen.

Vraag 2 luidde: „Wat is de reden, dat noch in de A. V. (Algemeene Voorschriften), noch in de meeste bestekken wordt bepaald, dat de eerste laag metselwerk voor fundeeringen in zand moet worden gelegd, terwijl het toch in de meeste gevallen geschiedt."

Na eenige besprekingen dienaangaande meende men dat het zeer was aan te bevelen om in de bestekken ook de zandlaag te beschrijven.

Voor de kunstbeschouwing waren aanwezig verschillende proefdrukken enz. van het met Januari j.l. verschenen „tijdschrift voor versieringskunst", die door alle leden met belangstelling werden bezichtigd; wegens het vergevorderde uur moest de bezichtiging der aan de Afdeeling behoorende teekeningen, enz. weder worden uitgesteld en werd de vergadering door den Voorzitter gesloten.

Bouwkunst en Vriendschap, 10 Maart 1896. Als spreker trad op de heer H. P. Berlage, architect te Amsterdam, met het onderwerp „Over eenige Fransche teekenaars en hun kunst."

Is de kunst van illustreeren van boekwerken en tijdschriften die tegenwoordig een hooge vlucht neemt, niet nieuw te noemen, wél is dit de kunst, ontstaan uit de meest moderne richting, n.l. de kunst van reclame maken. Niet lang geleden was het algemeen oordeel, dat een reclameprent bepaald leelijk moest zijn om in het oog te vallen. Dat kunst en practisch nut ook hier kunnen vereenigd zijn, kwam niemand in de gedachte.

Natuurlijk ergenden zich de kunstenaars aan deze producten van wansmaak. De schilders echter vonden het niet artistiek, niet aristocratisch genoeg voor hun kunst om hunne krachten aan zulke zaken te beproeven, en het waren dan ook die kunstenaars, die zich niet zóó hoog voelden, welke hierin verandering brachten.

Zij zagen in, dat deze kunst bij uitnemendheid *de* kunst van het publiek zou kunnen zijn, daar zij duidelijker tot de massa spreekt, dan de architectuur, zooals zij nu is.

De Engelsche school, in deze kunst gesticht, zal blijken de sterkste te zijn, daar zij strenger, meer gestyleerd, meer architecturaal is dan de Fransche.

De voorgangers der Fransche kunst waren Domier en Gavarni, die in hun werk sterk de Engelsche richting toonden. Dan Grévin, de groote caricatuur-teekenaar, Willet, de politiek-satirieker met zijn, soms melancholische, doch steeds aantrekkelijke affiches vol gratie. Forain, meer realist en Mars, de populaire, weinig geniale teekenaar met zijn Hollandsche schetsen.

Eén der besten is Steinlen, die een groote voorliefde toont voor katten en andere dieren, die hij prachtig teekent; hij maakte mooie reclameprenten. Dan de Hollander Hendrik Gabriël Ibels, de socialist, en Heydbrink; Carandash, beroemd geworden door zijn Chineesche schimmen in den Chat-Noir, voorstellende de veldtocht naar Rusland, doet in alles het komische uitkomen en heeft b. v. de paarden, van af het renpaard met zijn berijder, tot het huurpaard toe, belachelijk gemaakt.

Jules Cheret ging als lithograaf naar Londen, stichtte een geheel nieuwe school voor drukkers en drukt zelf zijn affiches af; hij is realist en weet met zijn vijf kleuren de prachtigste effecten teweeg te brengen.

Lotrec is meer melancholisch-philosophisch; hij ziet waar, doch somber en beeldt op talentvolle wijze het slechte en gemeene af in zijn afzichtelijkste gedaante.

Grosset werkt streng gestyleerd, eenigzins in de Engelsche richting. Hij is een groot artiest en het is jammer, dat in Frankrijk waar men, evenals in Holland op een historisch verleden, teert op het Kunstverleden ten tijde der Lodewijken, zoovelen wonen in stijllooze, kunstlooze woningen, en zoovele gebrandschilderde ramen in monumenten enz. zijn gerestaureerd door middelmatige kunstenaars, terwijl er een artiest als de architect Grosset was, om dit zooveel beter te maken.

George de Feulure, een Hollander, en Muscha, een Hongaar, maakten uitstekende affiches. Onder vele andere affiches, in de zaal tentoongesteld, was o.a. dat voor Sara Bernhardt in Gismonda, van den laatsten.

Twaalf jaar geleden zou het idée, om een tentoonstelling van affiches te houden, begroet zijn met een treurig schouderophalen, en nu reeds heeft deze jonge kunst op onderscheiden tentoonstellingen zóó schitterend gedebuteerd, dat er geen twijfel kan bestaan, of er is een groote toekomst voor deze kunst weggelegd.

Ook heden avond waren in de zaal verscheidene fraaie affiches en boekwerken tentoongesteld, een denkbeeld gevende van de kolossale ontwikkeling dezer kunst.

Mocht deze voordracht, aldus eindigde Spr:, er een weinig toe hebben bijgedragen om ook de Hollandsche architecten op te wekken, zich in die richting te oefenen. Hebben wij ook niet zulk een rijke fantaisie als de Franschen, zal ons werk ook minder chic zijn, het kan te serieuzer worden en meer in het karakter der Engelsche kunst, streng gestyleerd.

BERICHTEN.

Te Leeuwarden is voor het eerst een provinciaal werk, de vernieuwing van de Klaarkampsterbrug, aanbesteed met bepalingen omtrent minimum-loon en maximum-werktijd.
Nadat de Staten in de jongste winterzitting de wenschelijkheid daarvan hadden uitgesproken voor daarvoor geschikte werken, hebben Gedep. Staten daarvoor bepalingen vastgesteld, waarbij de werktijd op 12 uren per etmaal bepaald wordt, met opklimmende verhooging van loonen voor overuren, wanneer de Directie in speciale gevallen daartoe vergunning geeft. Zij stelden de inschrijving tweeledig: *met* en *zonder* toepassing van die bepalingen zich voorbehoudende om, na kennisneming van de inschrijvingen, die bepalingen al dan niet toe te passen.
Het betrof nu een klein werk, geraamd op f 5000. en in het bestek waren de loonen bepaald voor een aardwerker en gewonen arbeider op 12 cent, een taludzetter 13 cent, een timmerman, smid en verver 14 cent, een metselaar 15 cent, een steenhouwer 18 cent, en een heibaas 20 cent, alles per nur.
Er zijn 14 inschrijvers geweest. De laagste met f 3983 maakte geen verschil, de tweede met f 4475 vroeg f 7 meer voor die bepalingen, de hoogste die voor f 5400 inschreef, berekende daar f 294 voor en een der tusschen hen in staande met f 4997, vorderde f 502 meer.

Door het uitvoerend comité van de, van 4 tot 27 Juli te Leeuwarden te houden tentoonstelling van nationale nijverheid, landbouw, veeteelt, tuinbouw enz., is uitgegeven het programma, voor zooveel de afdeeling Nijverheid betreft.
Deze afdeeling omvat onder andere de volgende groepen:
II. Bouwkunde. Klasse 1. Gebakken steen 2. Cementwerk. 3. Voorwerpen van gehouwen steen. 4. Marmeren schoorsteenmantels. 5. Bewerkt hout. 6. Dakbedekking.
IV. Meubelen en huisraad. Klasse 1. Meubelmakers- en behangerswerk. 2. Meubelen en voorwerpen van riet en teen.
XI. Bewerkte metalen, 3. Kunst- en smeedwerk. 4. Toestellen tot verwarming en verlichting.
XIII. Kunstklasse 1. Schilderwerk. 3. Stucadoorswerk. 4. Beeldhouwwerk. 5. Tegelwerk. 6. Fijn aardewerk. 7. Goud- en zilverwerk 9. Houtsnijwerk. XIV. Internationaal. Gasmotoren, Petroleummotoren, electrische beweegkracht, verlichting enz.

Tot examinatoren voor het in 1896 aan de Rijks-Akademie van beeldende Kunsten te Amsterdam te houden examen, bedoeld bij art. 11 der wet van 26 Mei 1870, tot regeling van het onderwijs van Rijkswege in de beeldende kunsten, zijn benoemd de heeren: Jhr. Dr. J. Six, N. van der Waay en C. L. Dake, hoogleeraren aan de Rijks-Academie van beeldende Kunsten te Amsterdam: — J. Versluys en A. R. Cohen, leeraren aan de Rijks-Normaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam.

In eene van de laatste afleveringen van de Construction moderne, komt de volgende eigenaardige mededeeling voor:
De Braziliaansche Staat Minas Geraes heeft het plan eene nieuwe Hoofdstad te stichten, die in vier jaar voltooid zal moeten zijn en Minas genoemd zal worden.
Men zal gaarne ideën of ontwerpen voor de oprichting van publieke gebouwen ontvangen. Drie plaatsen worden beschikbaar gesteld voor Fransche architecten.

Aan den architect Ludwig Hoffman in Leipzig, ontwerper van het Reichsgerichtshaus, is bij de voltooiing van dat werk door de Regeering een geschenk aangeboden van 75000. mark.

De bouw van het Nieuwe museum te Caïro is opgedragen aan den Franschen archtect Marcel Dourgnon.
Naar men weet is voor het verkrijgen van ontwerpen voor dit museum eene internationale prijsvraag uitgeschreven en de beoordeeling daarvan eveneens toevertrouwd aan eene internationale jury.
De architect Marcel Dourgnon was de vervaardiger van een der bekroonde ontwerpen.

De Fransche Architect Cordonnier, bekend door zijn, bekroond ontwerp voor een beurs te Amsterdam, is bij een onlangs gehouden concours te Lille, voor een Conservatoir de Musique et Ecole des Beaux Arts, wederom met den eersten prijs bekroond en met de uitvoering van het werk belast.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 1.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4.
Bouwkundig Teekenaar 1.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 16 MAART.

Amsterdam. *a.* den aanleg van een district-reservoir met hoofd- en centraalbuizen in de Jan Luykenstraat bij de Honthorststraat; en *b.* het leggen en verlengen van hoofdbuizen, gedurende het jaar 1896; ten dienste van de pneumatische rioleering volgens het Liernur-stelsel te Amsterdam.
Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn te verkrijgen ter Stads-drukkerij, tegen betaling van f 0,35. Inl. worden gegeven ten kantore van den stads-ingenieur op het raadhuis, kamer No. 99, des v.m. van 10—12 uur, gedurende de week, welke der besteding voorafgaat.
Amsterdam. Het maken van een ijzeren afsluithek, 42 ijzeren raamhekken, 4 ijzeren brandladders en 2 verplaatsbare ijzeren ladders ten dienste van het stedelijk museum aan de van Baerlestraat.
Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn te verkrijgen ter Stads-drukkerij, tegen betaling van f 1,25 (met twee teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den adsistent gemeentearchitect op het raadhuis, kamer No. 105, des n.m. van 2—4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.
Delft. Het verbouwen van het perceel Choorstr. No. 9 aldaar, tot benedenwinkelhuis met 2 bovenwoningen met uitzondering van verf- en loodgieterswerk.
De architect C. J. L. Kersbergen, v.m. 11 u. in café „De Prins". Bestek en teek. is ad f 1 te bekomen bij gen. architect. Aanw. gedaan.
Dordrecht. Het stichten van een gebouwtje voor den veerdienst op Papendrecht met kantoor voor een onder-havenmeester.
Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek en teek. liggen ter inzage aan het bureau der gemeentewerken en zijn verkrijgbaar à f 0.75 per ex. ter secretarie, terwijl nadere inl. aan gemeld bureau zijn te bekomen.
Utrecht. Het maken van een tabaksfabriek en daarmede in verband staande werken, aan de Bleijerburgerstraat.
De heer A. W. Hubers, te Amersfoort, n.m. 1 u., in het café „Buitenlust" aan de Maliebaan, te Utrecht, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen en à f 1 per stel te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

DINSDAG 17 MAART.

St. Anthonis (N.-Br.) Het bouwen van een woonhuis voor den Weleerw. heer Vicaris, met bijlevering van een gedeelte der materialen.
De Architect Henri Smits JHzn. te Cuyk v.m. 11 u. in „de Zwaan", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Bestek à 50 ct. aanwijzing en détails dagelijks bij den uitvoerder van het Liefdegesticht aldaar.
Assen. Het leveren en plaatsen van 100 schoolbanken. v/h. O. L. Onderwijs, in drie perceelen.
Het gemeentebestuur n.m. 2 u. Bestek en voorw. liggen ter visie ter gemeente-secretarie. De stadsbouwmeester geeft nadere inl.
Breda. Het bouwen van een gymnastieklokaal met kleedkamer enz. op den achtergrond van het perceel get. D, no. 92, aan de Catharinastraat, te Breda.
De architect J. Lijdsman, 's av. 8 u., in het café van de wed. J. F. Segers, Reigerstraat, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.
Deventer. Het bouwen van een schelpkalkfabriek met leschhuis tegen den dijk ald.
De heer H. Kruissing n.m. 3 u. in het koffiehuis bij Bloemendaal, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect G. te Priele Wzn. Aanw. 17 Maart v.m. 10 u.
Eefde. Het vergrooten van de stoomzuivelfabriek en directeurswoning, te Eefde.
Het bestuur der fabriek. Bestek en teek. à f 0.75 te bekomen aan de fabriek. Aanw. gedaan.
Ermeloo. Het bouwen van een villa met bergplaats en koetshuis.
De architect E. Knevel, n.m. 2½ u., in het hotel „Veldwijk", Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij voorn. architect.
's-Gravenhage. Het bouwen van kantongerechtsgebouw te Terborg, gem. Wisch. Raming f 16650. Het Min. van Justitie. n.m. 2 u. in een der lokalen van gen. Dep. Het bestek ligt ter inzage van af 1 Maart in het Hotel „De Roode Leeuw" van de Wed. te Leuken te Terborg en is op aanvr. te verkr. bij Gebr. van Cleef, boekh. te 's-Gravenhage. Inl. bij den Ing.-Arch. voor de Gevangenissen en rechtsgeb., Dep. van Justitie Aanw. gedaan.
Kampen. Het bouwen van een woonhuis.
De architect H. de Graaf in het hôtel „de Moriaan", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl bestekken à f 0.40 te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. gedaan.
Terborg. Het afbreken van een winkel- en koffiehuis en het bouwen van een winkel, koffiehuis met bovenzaal enz.
De heer G. Koerselman, n.m. 5 u. bij wien bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft G. J. Heezen. Aanw. 17 Maart n.m. 2 u.
Utrecht. Bestek No. 704. Het maken van eene werkplaats met bijbehoorende werken op het station Groningen. Raming f 23,800. Door de Maatsch. tot Expl. v. S.S. n.m. 2 u. in het Moreelse Park aldaar. Het bestek is op franco aanvraag te verkrijgen aan het Centr.-Bur. en bij den Sectie-Ing. A. J. Buis. te Groningen waar ook inl. zijn te verkrijgen, Aanw. gedaan.
Zaandam. Het bouwen van een pakhuis. een huis met twee woningen en de vergrooting van een winkelhuis te Koog aan de Zaan.
De heer J. C. Franeken, te zijnen huize, bij wien inl. zijn te bekomen n.m. na 4 u.
Zwolle. Het bouwen van een boerderij met schuur voor op het erve Fortmans, bij Laag-Zuthem.
De bouwk. G. J. Averdijk en Zn., te Wijhe, n.m. 2 u., bij J. Spantman, Denenterstraat. Zwolle, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 17 Maart van 9—12 u.

WOENSDAG 18 MAART.

Didam. Het amoveeren der oude panden

en het bouwen van een gasthuis met bijlevering van materialen.

De regenten van de St. Albertus Stichting, n.m. 2 u. in het heeren logement. Bestek en teek. van af 11 Maart ad f 2 verkrijgb. bij den opzichter H. G. Raben. Aanw. 16 en 18 Maart v.m. 11 u.

Dordrecht. Het verbouwen van het pand Wijnstraat 88.

De architect C. v. d. Hoogenband, n.m 3 u. in het café „Central", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Hengelo (Ov.). Bestek no. 2 Het bouwen van den watertoren met ketelhuis en schoorsteen, de filters en van eenige andere werken. Bestek no. 3. Het leveren van gegoten ijzeren buizen en hulpstukken, benevens het leggen van buisleidingen, het stellen van afsluiters, brandkranen, enz. Bestek no. 4. Het leveren van afsluiters, brandkranen, retourkleppen enz.; een en ander ten behoeve der gemeentelijke waterleiding.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. Bestekken en teek. liggen ter visie ten Raadhuize en ten kantore van den ingenieur J. Schotel te Rotterdam, bij wien inl. zijn te bekomen en ex. van bestek no. 2, met twee teek. à f 3, per stel, van bestek no. 3 à f 1,50 per stuk en van bestek no. 4 à 0,50 per stuk. Aanw. gedaan.

Sappemeer. Het bouwen van vier kamers en toebehooren op het hotel.

De heer H. R. Struvé 's av. 7 u. bij wien bestek en teek. ter inzage liggen. Inlicht. geeft E. Schreuder. Aanw. 18 Maart v.m. 11 u.

DONDERDAG 19 MAART.

Amsterdam. Het verbouwen van perceel Keizersgracht no. 25.

De architecten A. Jacot en W. Oldewelt, n.m. 2 u. in het „American Hotel." Bestek en teek. à f 1,75 te bekomen ten kantore der architecten, Singel 514.

Bolsward. Het bouwen van een pakhuis.

De heer Hs. Schievink, n.m. 4 u. in het café van A. de Wit, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen.

Delfshaven (Z.-H.) Het bouwen van een R. K. jongensschool met annexe werken op het terrein naast de R. K. Kerk.

Het R. K. kerkbestuur van den H. Antonius Abt, 's midd. 12 u. in het café van J. G. de Winter, Havenstraat, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 2,50 te bekomen zijn bij de boekh. E. de Bont en Zn., Rotterdam. Inl. geven de architecten Gebr. Margrij en Snickers. Aanw. gedaan.

Doornenburg. Het bouwen eener school, bestaande uit 4 lokalen, portalen, privaten enz.

Het R. K. kerkbestuur, n.m. 4 u. in het café van Th. Smits, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl de bestekken à f 0.80 te bekomen zijn bij de Wed. J. R. van Rossum en de teek. ad f 1,50 bij J. v. Kesteren, Biltstraat, Utrecht. Inl. geeft voorn. J. v. Kesteren. Aanw. 19 Maart n.m. 2 u.

Dussen (N.-Br.). 1e. Het verbouwen en vergrooten der school, 2e Het afbreken eener oude en bouwen eener nieuwe onderwijzerswoning beide in wijk A, dezer gemeente.

Het gemeentebestuur, n.m. 3 u. Bestekken liggen ter lezing en zijn ad. f 1. verkrijgb. ten Raadhuize en bij den architect M. van Gool, Woudrichem.

Geldermalsen. Het bouwen van een woonhuis.

De Gereform. gemeente, v.m. 11 u. Inl. geeft de architect J. Dik, Leerdam. Aanw. gedaan.

Heerlen. Het sloopen van een gebouw aan de Veemarkt hoek Bongert aldaar, en het ter plaatse bouwen van een heerenhuis.

De architect Jos. Seelen, n.m 3 u. ten zijnen kantore, alwaar het bestek à f 0.60 te bekomen is en de teek. ter inzage liggen. Aanw. 19 Maart, n.m. 2 u.

Oosterbeek. Het bouwen van een villa met koetshuis, stal en bijbehoorende werken, op een terrein aan den Pietersbergschen weg te Oosterbeek.

De architect A. M. van Steenis, n.m. 2½ u. in het café D. van Gils, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. terwijl bestekken à f 0,50 te bekomen zijn bij den boekh. Romijn.

Schoonoord (Dr.) Het bouwen van een schuur en keuken met regenbak en pomp aan het huis van S. Polak, met bijlevering van materialen.

De heer S. Polak, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage bij P. Feijen, aldaar.

VRIJDAG 20 Maart.

Hengelo (Ov.) Het amoveeren van een bestaand en 't daar ter plaatse bouwen van een nieuw woonhuis.

De architecten v. d. Goot en Kruisweg n.m. 3 u. in het stationskoffiehuis, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 20 Maart v.m. 11 u.

Rotterdam. Het bouwen van een pand, in te richten als café Restaurant, met woning, Korte Hoogstraat 12 en het bouwen van het achtergedeelte van pand no. 10, naast het vorige.

De Architect J. C. Meijers v.m. 11 u. in het Oestersalon „Au Gournet" Passage, alw. bestek en teek. à f 3,50 te bekomen zijn alsmede bij voorn. architect. Aanw. 16 Maart v.m. 11 uur.

Sappemeer. Het bouwen van een papierfabriek op een terrein te Hoogezand.

De firma W. A. Scholten. Bilj in te leveren aan de cartonfabriek te Sappemeer. Bestek met vier teek. verkrijgb. aan 't kantoor der genoemde firma te Sappemeer, tegen vooruitbetaling van f 13, waarvan f 10 aan iedere inschrijver wordt terugbetaald bij teruggave van genoemd bestek en teek. Aanw. 16 Maart, 's morgens 10 u.

ZATERDAG 21 MAART.

Beek en Donk. Het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning.

Het gemeentebestuur n.m. 3 u. Bestek en teek. zijn à f 2,50 verkrijgb. ten raadhuize en bij den architect Alb. Verhagen. Inschrijv. van hen, die geen bestek en teek. hebben aangevraagd, worden als niet gedaan beschouwd. Aanw. ten raadhuize op 17 Maart n.m. 3 u.

's Gravenhage. Het bouwen eener dubbele villa aan den Wagenaarweg in het nieuwe Park te Scheveningen.

De architect J. A. H. Mialaret. Bestek en teek. à f 1 te bekomen aan het hotel „Witte Brug."

Vlaardingen. De levering van straatklinkers en metselsteen gedurende het jaar 1896.

B. en W. Voorwaarden liggen ter lezing op de Gemeente Secretarie alwaar tevens best. à f 0,25 verkrijgbaar is.

MAANDAG 23 MAART.

Amsterdam. 1e Perceel. Het bouwen van een Openbare Lagere School der 1e klasse voor 600 kinderen; IIe Perceel. Het bouwen van een Openbare Lagere School der 3e klasse voor 230 kinderen, beiden op een terrein, gelegen tusschen den Sparren- en Iepenweg.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn te verkrijgen ter stads-drukkerij, tegen betaling van f 3. (met 4 teekeningen). Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent gemeente-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, des n.m. van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Oldenzaal. Het afbreken van een perceel en het daar ter plaatse weder opbouwen van een woonhuis met slagerij c. a.

De architect W. Elzinga, te Hengelo (Ovl.). 's midd. 12 u., in het hotel „de Gouden Leeuw" alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 23 Maart, v.m. 9½ u.

DINSDAG 24 MAART.

Groningen. Bestek H. Het uitvoeren van verfwerken op de lijnen Harlingen—Nieuweschans en Groningen—Delfzijl, in 9 perceelen.

De Maatsch. tot Expl. van Staatssp., n.m. 2 ure, aan het bureau van den sectie-ingen., A. J. Buis, Oude-Kijk-in-'t-Jatstraat, alwaar het bestek ter lezing ligt en à f 0,50 verkrijgbaar is.

Ulft. (Gelderl.). Het bouwen eener villa met alle daartoe benoodigde materialen.

De architect H. J. L. Ovink, Doetinchem, n.m. 1 u. in café Koning te Ulft. alw. van 13 Maart bestek en teek. ter inzage liggen en zijn deze à f 2. verkrijgb. bij gen. Architect, alsmede inl. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 25 MAART.

Urk. Het vernieuwen van den bovenbouw van eenen kerktoren te Urk.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Het bestek en teek. ligt ter inzage in het raadhuis van 10 tot 2 u., terwijl bestekken zijn te verkrijgen à 50 ct. bij den heer R. de Boer van der Leij, aldaar.

Zwolle. Het bouwen eener fabriek c. a. en een heerenhuis, op het Landgoed „Klooster Hulsbergen" bij Wapenvelde, gem. Heerde voor den WelEd. Heer D. H. Koker, te Schildwolde.

De architect D. de Herder, n.m. 4 u., in 't café der Wed. Mekkers. Bestek en teek. ad f 2,50 verkrijgb. bij gen. architect. Bestek en teek. liggen ter inzage in gen. café. Aanw. 25 Maart, 's midd. 12 u.

's Gravenhage. Het maken van eene dienstwoning onder de gemeente Capelle, provincie Noordbrabant, behoorende tot de werken voor het verleggen van de uitmonding der rivier de Maas. Raming f 3500.

Het Ministerie van W. H. en N. v.m. 11 u. Het bestek, no. 41, ligt na 11 Maart ter lezing aan het gebouw van het Ministerie van W. H. en N., aan de lokalen der Prov. Besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's Gravenhage. Inl. te bekomen aan het bureel van den hoofdingenieur voor de rivieren te 's Gravenhage, Fluweelen Burgwal no. 16*b*, aan het bureel der werken tot verlegging van den Maasmond te 's Hertogenbosch en bij den opzichter van Bloois te Geertruidenberg. Aanw. 18 Maart v.m. 11 u. aan het Capelsche veer.

Naarden. 1e. het bouwen van eene bergplaats voor steenkolen bij de militaire bakkerij te Naarden; Raming f 550. 2e. het vernieuwen van het dekgewelf van den regenbak onder, en wijzigen van den schoorsteen in de manschappenkeuken der kazerne Promers te Naarden; Raming f 1250. 3e. het maken van afscheidingen voor afzonderlijke oplegging van gedeponeerde goederen te Naarden. Raming f 1000.

De genie v.m. 10 u. (Greenw. tijd) op het bureel der Genie, alwaar bilj. in te leveren tot 24 Maart n.m. 3 u., de bestekken ter lezing liggen en met inschrijvingsbilj. en inl. te bekomen zijn.

DONDERDAG 2 APRIL.

Haarlem. Het bouwen van een tolhuis te Burgervlotbrug, gemeente Zijpe, behoorende tot de groote en andere Rijkswegen in de provincie Noordholland. Raming f 4500.

Het Prov. bestuur v.m. 11 u. Het bestek, no. 50, ligt na 19 Maart ter lezing aan het gebouw van het Ministerie van W. H. en N., aan de lokalen der Prov. Besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur te Haarlem en bij den ingenieur te Alkmaar, alsmede bij den opzichter Kooreman te Nieuwediep. Aanw. op de plaats 26 Maart.

Haarlem. Het bouwen van eene pontwachterswoning aan het Noordhollandsch kanaal te Ilpendam, behoorende tot de werken van het Noordhollandsche kanaal. Raming f 4600.

Het Prov. bestuur v.m. 11 u. Het bestek. no. 52, ligt na 19 Maart ter lezing aan het gebouw van het Min. van W. H. en N., aan de lokalen der Prov. Besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's Gravenhage Inl. te bekomen bij den Hoofdingenieur te Haarlem en bij den ingenieur te Alkmaar, alsmede bij den opzichter Dirks te Purmerend. Aanw. op de plaats 26 Maart.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

2 MAART.

Leeuwarden. Het afbreken van de hoofdgebouwen met stalling staande op de buitenplaats „Tjessens" te Waaxens, het tot woning inrichten van het waschhuis en het afbreken en weder opbouwen van de schuur met bijschuurtje op „Sjukma State", aldaar. Door den hoog Wel. Geb, heer Mr. C. L. Baron Harinxma thoe Slooten. Hoogste inschrijver: J. P. v. d. Woude, Anjum, f 6200: Laagste inschrijver: K. G. Keuning Ternaard, f 4190. Gegund.

3 MAART.

Groningen. Het bouwen van een kantoor, magazijnen, werkplaatsen, enz., op een terrein gelegen aan den Zuiderbinnensingel, te Groningen, met de leverantie van al het daartoe

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

21 MAART 1896. 16e JAARGANG. No. 21.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Vergadering van het Hoofdbestuur der Maatschappij, op Donderdag 26 Maart a. s. te Amsterdam.

OVER DE VERHOUDING VAN HET ZINNELIJK TOT HET BOVEN-ZINNELIJK ELEMENT IN DE KUNST.

Lezing gehouden door den heer J. J. Weve, *architekt der gemeente Nijmegen, in de vergadering der Afdeeling Amsterdam van de „Maatschappij tot Bevord. der Bouwk." op 24 Januari,* 1896.

(Vervolg van blz. 63.)

Uit het gezegde volgt duidelijk dat elk kunstwerk, samengesteld uit een geestelijk en een zinnelijk element, wil het volkomen zijn, ook naar den stoffelijken vorm op volmaaktheid moet kunnen bogen.

Die stoffelijke vorm doet de zinnen aan en deze aandoening zal een zeker behagen moeten medebrengen, wil zij leiden tot het geestelijk genot, dat het kunstwerk beoogt.

Maar dat zinnelijk behagen mag geen doel zijn.

De zinnenprikkel kan nimmer met „schoon" betiteld worden.

De *schoonheid* evenwel, is het leven der kunst en datgene waardoor een kunstwerk zich van elke andere menschelijke schepping onderscheidt.

Zoomin als de schoonheid werkeloos is, mag het dan ook het kunstwerk zijn.

De leer dat het kunstwerk om zich zelf bestaat, of, zooals men het uitdrukt, dat de Kunst alleen zich zelf tot doel heeft, is een theorie zonder inhoud en met het wezen der kunst in weerspraak.

Evenals de schoonheid der stoffelijke dingen dwingt tot het erkennen van een beginsel, dat de stof te boven gaat, moet ook het kunstwerk, als de uitdrukking van een ideaalschoon, een hoogere werking medebrengen, dan een opgaan in zelfgenoegzaamheid.

Die hoogere werking is de bevordering van zedelijken handel, met geen ander einddoel dan het hoogste doel des menschen.

Zoo begrepen het de ouden. Zoo de op hen volgende geslachten.

Ook de Christelijke kunst heeft nooit een andere opvatting gehad, en kon in waarheid geen andere huldigen.

De zedelijke werking der kunst heeft *zij* evenwel, voor de eerste maal in het rechte pad gevoerd.

Als objectief einddoel der kunst moet dus gelden de middellijke of onmiddellijke verheerlijking Gods.

Als subjectief doel de veredeling van het menschelijk hart, door verheffing der zedelijkheid.

Het objectieve einddoel der kunst verleent haar alzoo een godsdienstig karakter.

Hiermede is niet gezegd, dat in elk kunstwerk dit godsdienstig karakter openlijk en duidelijk uitgesproken moet te voorschijn treden, maar dat, in het algemeen, tusschen de kunst en den Godsdienst een wezenlijke en noodzakelijke betrekking *moet* bestaan.

Tal van kunstwerken zijn mogelijk en zelfs werkelijk bestaande, die schijnbaar deze betrekking ontkennen, maar evenzeer als de ruwe erts getuigenis geeft van een oneindigen Schepper — zij het ook op minder volkomen wijze dan het vonkelend starrenheir, en dit op zijn beurt weder minder volmaakt dan de hooge adel van het menschelijk vernuft —, zoo heeft men ook in de kunst trappen, die van de laagste tot de hoogste een zelfden weg opvoeren, den weg, waarheen de hoogste gedachten des menschen stijgen.

Een zich geheel losmaken der kunst van den godsdienst, heeft dan ook onvermijdelijk haar val ten gevolge.

Verwondert het ons nu nog, als wij zelfs een onverdacht getuige als *Canova* tot Napoleon deze woorden hooren richten: „Alle godsdiensten bevorderen de kunst, maar geen enkele in die mate als de onze."

Of als wij bij *Schnaase* in diens verhandeling „Ueber das Verhältniss der Kunst zum Christenthum" de volgende zinsnede lezen:

„Nur an kirchlichen Aufgaben kann die Kunst

„einen befriedigenden, festen Stil erlangen; ohne sie „wird sie unstät und schwänkend, und sinkt zuletzt „zu einem eitlen Spiel der Talente, zu einem müssigen „Reizmittel der Sinne herab."

Terwijl Böhmer over de Kerk sprekende zegt:

„Tot de bloesems dier gaarde behooren ook de kunst- „werken, welke heden ten dage zelfs door hen geëerd „worden, die den stam, welke hen droeg zouden „willen vernietigen, dien stam waaraan zij zijn vastge- „hecht, waarmede zij gelijktijdig moeten verdorren. „Zij vormen den bonten rok van Jozef, dien zijne „broeders benijden, wiens drager zij binden en ver- „koopen, zonder zich te bekommeren om de belofte, „die op zijn hoofd is nedergedaald."

Het komt ons voor, dat deze aanhalingen van personen van zooveel gezag en tevens van zulke uiteenloopende richting volstaan, om te denken te geven aan hen, die droomen van een kunst zonder richtend eenheidsbeginsel, ja zelfs in die onthechting de eenige voorwaarde zien voor haren vernieuwden bloei.

Uit den aard der zaak is het de taak van elken Godsdienst de hoogste belangen van den mensch te behartigen.

Hoogere vragen dan die naar onze afkomst en ons voortbestaan zijn er niet. Alles wat daarmede in verband staat moet in waarde de zorgen voor het bloot stoffelijke en vergankelijke overtreffen, zelfs dan wanneer de kennis van de groote en geduchte waarheden een onvolkomene is.

Zal de vertolking der hoogere gedachten tot min of meer geslaagde kunst leiden, dan is evenwel een bloot philosophisch-godsdienstig stelsel niet voldoende.

Veeleer zijn abstracte bespiegelingen, op zich zelf genomen, der kunst vijandig.

Het hart moet getroffen, liefde en toewijding moeten opgewekt zijn, wil de kunst de kiem ontvangen, die voor haar bestaan en ontwikkeling noodig zijn.

Waar een philosophisch stelsel het hart koud laat, werken intusschen andere invloeden vaak machtig genoeg om een dichterlijk gemoed te ontvonken.

Zoo bijv.: de grootschheid der omringende natuur, de harmonieën, die uit het zichtbare en het onzichtbare zonder ophouden tegenstralen, de diepe mysteriën van het leven en de nog diepere van den dood.

Waar een volk leeft, ontvankelijk voor de indrukken eener dergelijke poëzie, zullen zijn werken daarvan getuigen, zal het bijgevolg kunstwerken kunnen leveren.

Er is derhalve geen tegenspraak, wanneer wij, bewerende dat de kunst vóór alles godsdienstig moet zijn, kunstwaarde erkennen in de monumenten, ons nagelaten door elkaar bestrijdende godsdienstige richtingen.

Aan het godsdienstig stelsel, waaronder eenig volk leeft, behoort de taak om den aangeboren aanleg in het juiste spoor te leiden, en, wat nog meer zegt, om dien aanleg te ontwikkelen!

Want kunst is leven en leven: werken!

Elk tijdelijk leven eischt ontwikkeling.

Het veelzijdige leven der kunst brengt eischen eener veelzijdige ontwikkeling mede.

Aan het ontwikkelingsvermogen eener kunst zal men een groot deel harer waarde kunnen toetsen.

De ware kunst omvat de geheele aarde, ja meer dan deze, want zij is niet alleen voor alle plaatsen, zij is tevens voor alle tijden!

Geslaagde uitingen van hooge, aan alle te stellen eischen beantwoordende kunst, zijn evenwel zeldzaam.

Wie zal zich echter hierover verbazen, als hij nagaat hoe zwaar die eischen zijn, aan hoeveel gebreken elk menschenwerk lijden *moet*.

Van daar, dat wij reeds opgetogen zijn in de tegenwoordigheid van eenig kunstwerk dat geen te groote gebreken vertoont, dat wij, aan den anderen kant, zoo spoedig geneigd zijn voor kunst aan te nemen, wat dien naam nog niet ten halve verdient, met andere woorden, dat wij de waarde der kunstwerken zoo spoedig overschatten.

Die overschatting heeft te dikwijls geleid tot een vereering der kunst, die inderdaad slechts der schoonheid toekomt.

Van de kunst heeft men gehoopt en hoopt men nog, zielevrede en zedenverbetering, zonder haar waar ideaal te kennen, zonder zich daarover zelfs veel te bekommeren.

Geen wonder dat de uitslag beschamend is geweest, èn voor de kunst èn voor hare vereerders.

Waan niet, roept dan ook met het volste recht, ten Kate ons in zangrijke regels toe:

Waan niet, dat er laafnis waassemt uit de bloesemknop der [kunst
IJdle geuren medegevend aan den wind der menschengunst!
Schoon ze U heden kan verlokken, morgen nog heur zoetheid. [biedt,
Eensklaps derft ze glans en waarde, als 't verzadigd oog haar [ziet.
Schoon ze in blinkende idealen, 's Hemels poort u toonen mocht,
Ach, ze blijft een droom van 't Beetre, nooit gevonden, steeds [gezocht!
Schoon ze een zalig zielsverlangen uitstort in Uw dorre borst
Ach, ze geeft te meerder tranen, en geen enkle lescht Uw dorst!
Weet ge uit stof een God te scheppen, zingt ge een aardver- [rukkend lied,
Op uw lippen aamt de weemoed, uit uw snaren zielsverdriet.

* * *

Nog een enkele opmerking over den kunstenaar en diens werk, voor wij overgaan tot het beschouwen der kunstuitingen, die uit de verschillende eeuwen tot ons zijn gekomen.

Elk kunstwerk, een eenheid vormend van twee momenten: het *ideaal* en den *zinnelijken vorm*, eischt in den kunstenaar de werking van twee vermogens: de *rede* en de *phantasie*.

Daarenboven maakt men onderscheid tusschen *Kunsttalent* en *Kunstgenie*.

Dit laatste vormt den eigenlijken kunstenaar. Het kunsttalent toch, treedt meer *navolgend* op, en mist de voor de kunst zoozeer gevorderde *oorspronkelijkheid*.

Het *kunstgenie* eischt, vóór alles, een geest rijk aan gedachten, maar ten andere een levendige, vruchtbare en oorspronkelijke phantasie, die met gemakkelijkheid in den kring harer voorstellingen, de beelden of vormen weet te vinden passend bij de uit te drukken gedachten.

Is de kunstenaar, met dit genie begaafd, tevens in het bezit van *technische vaardigheid*, d. i. kent hij de geheimen om de hem voor zijne kunstschepping ten dienst staande materie, te dwingen aan zijne wenschen te gehoorzamen, dan staat hij op den hoogsten trap van menschelijk kunstvermogen.

Hoe gering evenwel is het getal dier bevoorrechten!

Veel meer verbreid daarentegen is het *kunsttalent*, nu eens met meer, dan met minder poëzie begaafd, maar helaas, en vooral in onzen tijd, *dikwerf* van alle poëzie ontbloot!

Het talent zoekt nochthans, een uiting voor zijn vermogen.

Naar de mate het bovenzinnelijke daaraan vreemd is, zoekt het in het zinnelijke bevrediging. Alle geschiedtijdperken wijzen perioden aan, waarin het zinnelijk element in de

kunst overheerschend wordt, en daardoor haar ondergang wordt voorbereid en eindelijk verwezenlijkt.

Wij willen voor ons doel de geschiedenis der kunsten van alle eeuwen, zij het ook oppervlakkig, thans van naderbij beschouwen en het medegedeelde aan die beschouwingen toetsen. Voornamelijk hebben wij daarbij de *beeldende kunsten* op het oog en in het bizonder de *bouwkunst*, als de hoogste vertegenwoordigster van monumentale kunstopvatting. Van haar gescheiden, dolen toch de overige beeldende kunsten als verstoken van een vaderland. Met haar verbonden treden zij eerst op in haar hoogste kracht.

Dan, beginnen wij onze beschouwingen in het bizonder en wenden wij den blik het eerst naar het Oosten!

* * *

Een uitgestrekt gebied, het tooneel van vroege beschaving en daaruit voortgevloeide, soms machtige kunstontwikkeling ligt voor ons open.

Vooreerst het zonnig land der Pharaös, geadeld door een meer dan vierduizendjarige geschiedenis. Het land der in regelmaat wederkeerende Nijloverstroomingen en uitgestrekte woestijnvlakten, met zijn bedrijvige bevolking en priesterkasten (de getrouwe beoefenaars en bewaarders van zoovele uitstekende wetenschappen), zijn goden en dierenvereering, zijn doodendienst en pyramiden, zijn sphynxen en zijn tempels!

In de nabijheid het door Eufraat en Tigris ingesloten Mesopotamië, met zijn beruchte steden Babylon en Niniveh, eenmaal zwelgend in zinnelijke lusten.

Meer Oostwaarts het door de sterren beschenen gebied van Zoroasters vuurdienst, het machtige rijk der Perzen.

Verder doordringend, rust de blik op een der merkwaardigste rijken der wereld, in vroege oudheid reeds door sage en tooversprook als met een geheimzinnig waas bekleed.

Het land nml. der heilige stroomen en hemelhooge bergen, het gebied eener ontembare, zonder ophouden voortbrengende groeikracht, van schitterenden rijkdom en ongeloofelijke weelde, van zeldzame daden en wondere gebeurtenissen, het land der droomen en visioenen, het uitgestrekte, rijke Indie!

En aan dit wonderland grenzend, het gebied dat den Hemel met de menschheid heette te verbinden, het ontzachlijke, alle de genoemde rijken te zamen in oppervlakte overtreffende Hemelsche Rijk of China!

Wanneer men nagaat, dat de geschiedenis van de voornaamste dezer rijken opklimt tot een vier of vijf-duizendjarigen ouderdom, dat voor kunstontwikkeling gunstige omstandigheden ten alle tijden hebben bestaan en gedeeltelijk nog bestaan, dat buitengemeen gewichtige monumenten der alleroudste kunstontwikkeling tot ons zijn gekomen en dat aldaar, ofschoon verspreid, nog *thans* een kunsttraditie voortleeft, zoo oud als de oudste geschiedbronnen, dan verdient zeker een nadere beschouwing van de kunstgeschiedenis dezer Rijken al den ernst onzer aandacht.

Maar ook, bij den tegenwoordig zelfs ten onzent heerschende richting, die in het Oosten heil zoekt voor nieuwe kunstinspiraties, ja ten deele zelfs droomt van een blijvenden omkeer in de Westersche kunst, op den grondslag van Oostersche vormenspraak en gedachtengang, mag het van belang heeten, te trachten in het wezen der Oostersche kunsten door te dringen.

Wij kiezen daartoe de kunsten van drie der door ons genoemde rijken, nml. die, welke de meeste beteekenis bezaten of den meesten invloed hebben uitgeoefend: Egypte, Indië en China.

Na hetgeen wij hebben opgemerkt over het wezen der kunst, en de noodzakelijke voorwaarden voor haren hoogsten bloei, kan het niet verwonderen als wij het eerst de aandacht vragen voor de godsdiensten, waarin de kunsten van het Oosten voedsel hebben gezocht en gevonden, waaraan zij, ten deele nog heden, haar voortbestaan te danken hebben.

Uit den aard der zaak moet ons onderzoek naar het wezen dier godsdiensten kort zijn en zullen wij ons vergenoegen met de mededeeling van eenige hoofdpunten, die voor ons doel van beteekenis kunnen geacht worden.

* * *

(Wordt vervolgd.)

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling 's-Gravenhage. 18 Maart 1896. Tegenwoordig zijn 19 leden. Na voorlezing der notulen, die onveranderd worden goedgekeurd, doet de Voorzitter mededeeling, dat is ingekomen, het verslag van den arbeidsraad te 's-Gravenhage, over het jaar 1895 benevens eenige exemplaren van de uitgeschreven prijsvraag voor een burgerwoonhuis van de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen, welke ter beschikking der leden zijn gesteld.

Alsnu heeft de ballotage plaats van den heer W. Schlüsen, ingenieur alhier, die als lid der afdeeling wordt aangenomen.

De voorzitter deelt nu aan de leden mede, dat de aangekondigde vergadering der afdeelingsbesturen te Utrecht heeft plaats gehad, benevens de samenkomst dier besturen met het Hoofdbestuur te Amsterdam. Als gevolg hiervan is krachtens de wet eene commissie benoemd, die op dit oogenblik werkzaam is om de voorgestelde wetswijziging te onderzoeken.

Aan de orde komt hier na de voordracht van den heer F. W. Braat te Delft over Kunstsmeedwerk.

Spreker kiest hiervoor een niet alledaagsche vorm, hij is namelijk geen redenaar en zal zich dus bepalen tot het houden van een praatje, en, evenals een predikant, zich een tekst kiezen.... Nu, die tekst voor heden avond zal zijn: lood, zink en ijzer. Hij beschrijft hoe het dure lood en koper door het goedkoopere zink werd verdrongen, en dit laatste materiaal verre te verkiezen is boven het hedendaagsche lood, dat meestal uit omgesmolten oud lood bestaat en daardoor veel van zijne goede eigenschappen verliest. Men moet dan echter goed zwaar zink gebruiken door bekwame werklieden gelegd en bewerkt.

Aan de fabriek wordt ook imitatie bronswerk vervaardigd; de kern bestaat hier uit zink en wel afval, overtrokken met een huid van brons, waarvoor gebruikt wordt een mengsel van gewoon brons en phosphorbrons, dat eene schoone kleur geeft. Het heeft echter het nadeel dat het niet geschikt is voor buitenwerk. Als specimen daarvan, vertoont spreker eene buste van de bekende negerin van Teixeira de Mattos, benevens kapiteelen en basementen. In de laatste jaren heeft de fabriek zich ook toegelegd op het vervaardigen van kunstsmeedwerk, welke tak onder de speciale leiding staat van den heer K. Cramer, de flinke steun en hulp der firmanten. Voornamelijk wordt hier de Renaissancestijl gehuldigd, in tegenstelling van Duitschland, waar men meer de Rococovormen aantreft.

Welke hoogte dit kunsthandwerk bereikt heeft bleek uit de tentoongestelde voorwerpen, zoowel van nut als smaak, benevens de keurige collectie teekeningen welke alle op oordeelkundige wijze door de goede zorgen der firmanten en hun chef, den heer Cramer, in de zaal waren gerangschikt.

Van de gelegenheid tot debat werd door enkele heeren gebruik gemaakt, waaruit bleek, dat goed degelijk zink, van hoog nummer voor bekleeding een werkelijk deugdzaam materiaal is. De heer Braat wees ook op de gewone fout om zink uit de lengte te snijden; veel beter is uit de breedte; het kost iets meer, maar is oneindig duurzamer en beter voor het trekken.

Naar aanleiding van een vraag van den heer Boersma over de opleiding van smeden, deelt de heer Braat mede, dat teekenonderwijs bij hen verplichtend is en zij onder leiding van den heer Cramer eene teekenschool voor kunstsmeden aan hunne fabriek verbonden hebben.

Alvorens zijne belangrijke causerie te eindigen kondigt de heer Braat de verschijning van een nieuw album aan, dat volgens de door hem medegebrachten voorbeelden een zoowel degelijk als keurig uitgevoerd werk belooft te worden. Dat de spreker door den Voorzitter voor zijn genotvollen avond in kernachtige woorden werd gehuldigd, behoeft zeker geen vermelding; ook een luid applaus der vergadering beloonde den heer Braat voor zijn zoogenaamd praatje.

Een der aanwezige leden wenscht op de volgende vergadering een paar sloten te exposeeren van Hollandsch fabrikaat, als voorbeeld van goed werk, welk voorstel door den Voorzitter gaarne wordt aanvaard.

Nadat als nieuw lid der Afdeeling is voorgesteld de heer K. Cramer, sluit de Voorzitter de vergadering.

BERICHTEN.

Eenigen tijd geleden kon men aan de stille zijde van den Overtoom op 't gedeelte grondgebied van Nieuwer-Amstel, dat spoedig bij de hoofdstad zal getrokken worden, op een bouwterrein tusschen twee lage huisjes in, palen van geringe afmetingen zoo lengte als dikte zien inheien, en menig voorbijganger betreurde al in stilte, dat daarop wederom zulk een klein huisje bestaande uit benedenverdieping en zolder, als dat van de buren, zou worden gebouwd. Maar al spoedig verrees het metselwerk uit den grond al hooger en hooger, tot er een romp stond van twee woonhuizen, elk hoog N.B. vijf verdiepingen plus een zolder die blijkbaar ook woonvertrekken bevat.

Aan de eene zijde voldoening over de vrij breede en de „hooge" huizen die de buurt „verbeteren"; aan de andere zijde een soort van schouderophalen met het oog op de hechtheid der constructie, hoewel zóó als men die meermalen ziet.

De beide huizen, vormende één doos of Kooi voor een aantal gezinnen, bestaan uit vóór- en achtergevel, de beide zijgevels en..... één dunnen scheidingsmuur evenwijdig aan de zijgevels. Alzoo drie evenwijdige balk dragende muren, zonder gemetseld onderling verband.

Wat wonder nu, dat de zijmuren in de vorige week buiken kregen, de eene even hol als de andere bol was. De voorgevel deelde in deze vervorming. De licht- en deuropeningen in den voorgevel, voor zoo verre deze gevel niet tegen de buren leunde, werden van rechthoeken tot ruiten gepromoveerd.

Als voorzorgsmaatregel en ter herstelling werden de koppen der balken in de zijgevels met planken op hun kant onderling verankerd; de ramen en deuren voor de ruitvormige kozijnen passend gemaakt, eene operatie die een paar dagen later herhaald moest worden, omdat de voorgevel zoo grillig was geweest — het had wat gewaaid — een weinig meer van den wind af te gaan staan.

Daar verschijnt na eenige dagen vóór het gebouw een schutting het terrein tusschen den voorgevel en den waterkant afsluitende, maar toch nog deuren bevattende die het verkeer langs het gebouw toelaten. Boven de deuren echter het opschrift „Gevaarlijke passage". Alzoo nu waarschijnlijk „optreden van de bouwpolitie".

Binnen wordt nog kalm getimmerd. Voorbijgangers zijn verontwaardigd: buiten gevaarlijk, — binnen, voor het werkvolk, niet?

Binnen echter worden tegen den ingedeukten zijgevel schoren gezet, steunende op de balklagen. Er worden steenen uit het gebouw geheschen die sporen dragen van zand met kalkwater vermengd: die steenen worden met voorzichtigheid behandeld daar ze volstrekt niet mogen vallen.

Dit is een waar en treurig stukje geschiedenis, zooals er vele zijn te vertellen uit onze groote steden.

Men zal toch wel begrepen hebben dat men hier te doen heeft met dien echten speculatiebouw die in de mond des volks hier revolutiebouw heet, en met een zoogenaamden eigenbouwer c. s?

Trouwens, men haaste zich de gevels te gaan zien, als men 't niet begrijpt.

Het gebouw staat nog, gedeeltelijk hangende aan de steigers. Maar zal dat lang duren en zullen er geen slachtoffers vallen?

Wij vertrouwen, dat de bouwpolite hier krachtig zal optreden en zij zich niet te gevoelig toone tegenover hen die wellicht hun spaarduitjes goed meenen te besteden maar door onkunde en zuinigheid verliezen zullen leiden.

Had dat echter zooverre behoeve te komen?

Blijkens eene door de Regeering ontvangen mededeeling, zal de jaarlijksche tentoonstelling van schilderijen, onder het protectoraat van Z. K. H. Prins Leopold van Beijeren, te München worden geopend op 1 Juni a.s. en duren tot het einde van October.

De termijn om zich aan te melden voor inzending duurt tot 30 April ingesloten; die voor de inzending zelve loopt van 10 tot 30 April des avonds vijf uur.

Voor werken die vóór 10 April worden ingezonden, neemt het bestuur geene verantwoordelijkheid op zich.

Inlichtingen aangaande den geïllustreerden catalogus, kunnen bij de daarvoor bestemde commissie (adres München, Glaspalast) worden ingewonnen.

De Regeering van Beijeren heeft het voornemen, ook dit jaar ten behoeve van de Koninklijke Pinakotheek belangrijke aankoopen te doen.

Voorts zullen gouden medailles Iste en IIde klasse worden uitgereikt.

Het bestuur verklaart, dat de kunstenaars, welke tot deze tentoonstelling wenschen mede te werken, daardoor geenszins verhinderd worden bij andere tentoonstellingen (b. v. die van de vereeniging „bildender Künstler". München, Sezession) in te zenden.

Voor belanghebbenden ligt een exemplaar van het gedrukte reglement dier tentoonstelling ter inzage bij het bestuur der volgende vereenigingen:

1°. Pulchri Studio, Prinsengracht, den Haag;
2°. Haagsche Kunstkring, Buitenhof, den Haag;
3°. Maatschappij Arti et Amicitiae, Rokin, Amsterdam
4°. Architectura et Amicitiae, Amsterdam;
5°. Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. Amsterdam;
6°. Kunstkring, Rotterdam.

In de Nieuwe Rotterdamsche Courant van Zondag l.l. lazen wij het volgende:

„Men herinnert zich wellicht dat het weekblad Architectura voor „eenigen tijd in een feestnummer een vrij stekelig oordeel velde „over de restauratie van het Raadhuis te Bolsward.

„In verband daarmee is het eigenaardig in het nr. van 7 Maart „in het „technisch gedeelte" van dit blad, dat bestuurd wordt door „den heer Van der Kloes, een geheel andere meening uitgesproken „te vinden.

„De heer Van der Kloes toch is vroeger stadsbouwmeester te „Bolsward geweest, hij weet dus alles van den toestand van het „Raadhuis af, en hij verklaard eerbied te hebben voor hen die deze „restauratie aan dorsten."

De Nieuwe Rotterdamsche Courant putte dit uit eenige beschouwingen van den heer Van der Kloes naar aanleiding van het ook in ons blad besproken boekje van den heer M. E. Van der Meulen *„Het Raadhuis te Bolsward 1614—1896"*. Na op den treurigen toestand gewezen te hebben waarin het gebouw vóór de restauratie verkeerde, en ook op de gebrekkige constructie — voor ons niet vreemd bij gebouwen uit dat tijdperk — zegt de heer van der Kloes:

„Doch ik heb eerbied voor hen, die op durven komen voor een „denkbeeld, vooral als zij tevens de energie hebben om het tot „werkelijkheid te maken. En ik moet zeggen, zij hebben er eer „van, de mannen van het idee! De gevels prijken nu geheel ver„nieuwd in hun oude luister, en de wijze van uitvoering is boven „mijn lof verheven.

„Ik weet wel, niet allen denken daarover zooals ik; er zijn uit „de bouwkundige wereld zelfs stemmen opgegaan *tegen* de wijze, „waarop de restauratie is opgevat. Maar dat is nog nooit anders „geweest bij eenige restauratie van aanbelang. Mij is het nog „altijd een raadsel gebleven wat er, om in den geest dier kritikers „te handelen, eigenlijk zou moeten plaats hebben met monumenten „uit vroeger eeuwen, zoo vervallen, als ik het Bolswardsche „raadhuis heb gekend: onderhouden kan men ze niet, laten invallen „mag men ze niet, vernieuwen wil men ze niet?

„Doch het is niet aan mij dit te onderzoeken of uit te maken. „Van harte deel ik in de vreugd mijner vroegere stadgenooten „over hun vernieuwd raadhuis en gaarne breng ik mijn hulde aan „mijn geachten vriend Van der Meulen, voor de moeite, die hij zich „voortdurend geeft om alles op te sporen wat betrekking heeft „op de geschiedenis van de stad zijner inwoning.

De heer V. G. A. Bosch, bouwkundig-ingenieur te Arnhem, is gekozen tot lid van den gemeenteraad aldaar.

Te 's-Gravenhage is tot lid van den gemeenteraad aldaar gekozen, de heer B. W. van Liefland, architect.

Kerk te Hippolytushoef. In dagbladen van April 1893 werden bij advertentie giften gevraagd voor de restauratie van het kerkgebouw der Ned. Herv. Gemeente te Hippolytushoef op Wieringen. In November van het zelfde jaar was een som van ruim f 700 ingekomen; er waren echter ruim f 11.000 noodig, maar dit cijfer scheen niet te bereiken. In April 1895 evenwel ontving de Gemeente een gift van f 12.000 van den den heer P. W. Janssen te Amsterdam, om daarmede de restauratie te bekostigen.

Het thans herstelde gebouw werd den 15en dezer plechtig ingewijd met eene bezielende rede, afgewisseld door een driestemmig koorgezang.

In de rede van den predikant werd hulde gebracht aan den Burgemeester van Wieringen den heer Van Kempen, aan wiens onvermoeide pogingen het behoud van het oude Gothische tufsteenen gebouw was te danken; aan den architect en den aannemer, maar bovenal aan den edelen gever, zonder wiens hulp van het eerwaardige gedenkteeken nog slechts een ruïne zou bestaan. In een der muren is een marmeren gedenksteen geplaatst, waarop men leest:

„Het is een edele, zoo niet de edelste, vorm van weldoen, die „den mensch de gelegenheid opent aan zijne verhevenste as„piratiën te voldoen. Door de milde schenking van den heer P. „W. Janssen te Amsterdam, werd dit kerkgebouw, na jaren van „vruchteloos pogen in het geheele land, met eene bijdrage van „het Rijk en de Algemeene Synode. in de jare 1805 gerestaureerd „en in den oorspronkelijken vorm teruggebracht.

„Heil! den belangeloozen gever P. W. Janssen."

Het oude koor maakt thans met het schip der kerk een geheel uit; in het westelijk gedeelte zijn twee ruime zalen waarvan één dient voor het houden van vergaderingen der afdeeling van den Nederlandschen Protestantenbond.

De plechtige inwijding had des avonds plaats; de kerkruimte was verlicht door de oude koperen kerkkronen, en door een dertigtal lampen, naar een oud model vervaardigd.

In het geding omtrent de op 31 October van het vorige jaar ingestorte fabriek te Bocholt is den 18den dezer uitspraak gedaan. De beschuldigde architect werd vrijgesproken.

In het gebouw der Ambachtsschool aan den Weteringschans te Amsterdam wordt eene tentoonstelling gehouden van vak- en handteekeningen, van proeven in het hout- en marmerschilderen en van werkstukken, vervaardigd door de deelnemers aan den laatst gehouden cursus van de Ambachtsschool en van de Avondteekenschool voor handwerkslieden. Deze tentoonstelling is nog te bezichtigen op Zondag 22 dezer, van 12 tot 4 uur.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor: Bouwkundig Opzichter 1. Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2, Bouwkundig Teekenaar 1.

Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4, Bouwkundig Teekenaar 1.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

28 MAART 1896. 16e JAARGANG. No. 13.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Sedert de laatste opgave zijn tot de Maatschappij toegetreden;

als Gewone Leden, de heeren:

J. D. Waller	Amsterdam.
J. W. H. Leliman, Pol. Studt.	Delft.
J. P. Grolman, Mr. Huisschilder	Utrecht.
J. N. Willens, Handel in ijzerwaren	„

als Kunstlievend Lid, de heer:

G. H. Rah, Ambtenaar S.spw.	Utrecht.

TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST IN 1896.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij vestigt de aandacht van alle belanghebbenden, zoowel leden als niet-leden der Maatschappij, op de aanstaande TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST, waarvan het reglement hieronder wordt openbaar gemaakt.

1⁰. De Tentoonstelling zal geopend worden op Woensdag 20 Mei. en gesloten worden op Zaterdag 13 Juni 1896, des namiddags ten 4 ure.

De kunstwerken moeten, vergezeld van eene duidelijke omschrijving, *vrachtvrij* ingezonden worden vóór 7 Mei a. s., aan het bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam, gelijk mede alle brieven de tentoonstelling betreffende.

De naam des vervaardigers en het onderwerp der inzending moeten op de keerzijde van elke inzending worden vermeld.

2⁰. Het Hoofdbestuur der Maatschappij benoemt vóór de tentoonstelling een Commissie van toelating, welke besluit omtrent het al of niet toelaten der inzendingen.

Geene werken zullen geplaatst worden zonder schriftelijke toestemming van de vervaardigers.

3⁰. Tot de tentoonstelling worden toegelaten, ontwerpen voor gebouwen, uitgevoerd binnen de laatste tien jaren, of ontwerpen voor onuitgevoerde gebouwen, waarvan de plannen zijn vervaardigd binnen de laatste zes jaren, onderdeelen daarvan, ontwerpen voor monumenten, voor voorwerpen op het gebied van kunstindustrie en docoratief schilderwerk, schetsen of opmetingen van oude of nieuwe belangrijke bouwwerken, studiën op het gebied van teeken-, schilder- en boetseerkunst, en, zoo de plaatsruimte het toelaat, uitgevoerd beeldhouwwerk, en wat het Hoofdbestuur verder ter opluistering geschikt oordeelt.

4⁰. De teekeningen van een *uitgevoerd* ontwerp, zoowel van bouwkundigen als van kunst-industrieelen aard, moeten zoo mogelijk vergezeld zijn van een photographische afbeelding, genomen naar het uitgevoerde werk.

Afzonderlijke photographische afbeeldingen van uitgevoerde bouwwerken moeten van plattegronden, op kleine schaal geteekend, vergezeld zijn.

5⁰. Teekeningen, enz. mogen niet *opgerold* voor de tentoonstelling worden ingezonden; teekeningen die niet op zwaar papier zijn uitgevoerd, moeten op carton geplakt worden ingezonden. Photographiën moeten van eene lijst af passe-partout voorzien zijn.

6⁰. Ieder inzender heeft het recht meer dan één ontwerp in te zenden.

Het Hoofdbestuur behoudt zich echter het recht voor, om in overleg met de Commissie van toelating, en bij mogelijke toezending van een grooter aantal kunstwerken dan waarvoor plaatsruimte beschikbaar is, eene keuze uit de inzendingen te doen.

7⁰. Die werken welke in het belang der tentoonstelling niet genoegzaam geschikt worden geacht, zullen niet worden geplaatst en onder geheimhouding aan de opgegeven adressen worden teruggezonden.

8⁰. Geplaatste werken zullen niet vóór de sluiting der tentoonstelling worden teruggezonden; het Hoofdbestuur heeft echter het recht in bijzondere gevallen van deze bepaling af te wijken.

9⁰. Het Hoofdbestuur looft twee zilveren medailles uit, geslagen op den stempel der Maatschappij, een voor het beste en daartoe waardig gekeurde ontwerp van een *uitgevoerd* bouwwerk, en een voor het beste en daartoe waardig gekeurde ontwerp van een *onuitgevoerd* bouwwerk, voorts eene bronzen medaille voor de beste en daartoe waardig gekeurde teekening van een bestaand oud Nederlandsch gebouw, en een medaille voor het beste en daartoe waardig gekeurde ontwerp op het gebied der kunstnijverheid.

Van mededinging naar de medailles kunnen worden uitgesloten, ontwerpen voor onuitgevoerde bouwwerken, vervaardigd naar aanleiding van prijsvragen, uitgeschreven in de twee aan deze tentoonstelling voorafgaande jaren.

10⁰. De inzendingen van leden der Maatschappij worden kosteloos teruggezonden aan de opgegeven adressen binnenslands, en tot aan de grenzen voor buitenlands wonende leden.

Namens het Bestuur:

C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

OVER DE VERHOUDING VAN HET ZINNELIJK TOT HET BOVEN-ZINNELIJK ELEMENT IN DE KUNST.

Lezing gehouden door den heer J. J. WEVE, *architekt der gemeente Nijmegen, in de vergadering der Afdeeling Amsterdam van de „Maatschappij tot Bevord. der Bouwk.” op* 24 *Januari*, 1896.

(Vervolg van blz. 70.*)*

De grondslag van alle heidensche godsdiensten, en bijgevolg ook die der Oostersche, is een gemeenschappelijke: het polytheïsme of veelgodendom.

Bij den aanvang van de geschiedenis der menschheid treft men het veelgodendom, als een oudere overlevering, algemeen aan, ofschoon (en hierop moet nadrukkelijk worden gewezen) met een daarin opgenomen, wel is waar vaag, maar toch duidelijk herkenbaar begrip van een monotheïsme, van een eenigen God.

Dit begrip verzwakt meer en meer, naarmate de geschiedenis vordert, en lost zich ten slotte geheel en al op, verschillend naar de richting waarin zich het polytheïsthisch idee ontwikkelt.

Op gelijke wijze zien wij in de geschiedenis der heidensche godsdiensten, het geloof aan een toekomstig leven, met daaraan verbonden belooningen of straffen, meer en meer verzwakken en in andere vormen overgaan.

Het begrip van den eenigen God, zooals dit in de oudste bronnen der ongewijde geschiedenis wordt aangetroffen, is *steeds verbonden* aan dat van Hemel en Aarde; met andere woorden, het denkbeeld van een *Scheppenden* God, oneindig verheven boven alles wat *buiten* Hem bestaat, is afwezig.

Veeleer maakt die eerste godheid een deel uit van het zichtbare en onzichtbare en duldt, als zoodanig, nu ook gemakkelijk andere goden naast zich.

De onbekendheid met het begrip van een *Scheppenden* God effende den weg tot het polytheïsme en in werkelijkheid, toonen reeds de oudste bronnen voor de kennis der historische godsdiensten, de meest stuitende tegenspraak.

De hymnen in de oudste gewijde boeken der Egyptische priesters, zoowel als de zangen in de Veda's der Indiërs ademen. wel is waar, nu en dan een verheven geest, vervuld van hooge en edele gevoelens, maar dezelfde boeken, die deze zangen bevatten, getuigen op andere plaatsen van de grofste afdwaling, van het meest duistere bijgeloof.

En kon het anders?

Het verlaten van het enkelvoudig Godsbegrip *moest* leiden tot vergoding der natuurverschijnselen, daar de openbaring der Godheid zoo licht met haar Wezen wordt verward. Waar de natuurverschijnselen als de werking van bizondere krachten werden aangezien, werden deze weldra als goden gedacht en gesymboliseerd.

Nog één schrede en aan die symbolen zelve werd goddelijke eer bewezen.

De Idolatrie, de laagste vorm van heidensche godsvereering, was ontstaan, en zou van nu af, het heidendom als een daarvan onafscheidbaar, beschamend teeken vergezellen.

Geen philosophisch stelsel van priesters of geleerden, toch. kon een weg banen naar het hart van de menigte, van het volk, dat, onbevattelijk voor de voortbrengselen van een spitsvondigen geest, het hart in diens natuurlijken aanleg bewarend, den drang naar godsdienstigheid, naar aanbidding niet kon wederstaan.

En nog erger. Verstoken van leering. van onderricht in den eigenlijken zin des woords, werd ook de natuurlijke neiging der volksmenigte niet langer beteugeld.

Diep zonk de moraal, te dieper waar goden werden voorgesteld als onderworpen aan de laagste menschelijke hartstochten, waar een Venus-dienst de bescherming genoot van hoogen en geleerden, waar tempel-reliefs, als te Medinet-Abou in Egypte, een blijvende schande zijn voor den eeredienst, die ze te voorschijn riep!

* * *

Schenken wij thans aan eenige der Oostersche godsdiensten onze bizondere aandacht.

Vangen wij aan met *Egypte*.

In den aanvang bestond de oorspronkelijke nacht, de *Hyle*, het best toe te lichten als gelijkluidend met de Oer-materie onzer moderne philosophen.

Uit de Hyle ontwikkelt zich als mannelijk, voortbrengend beginsel de werkdadige God: Osiris, de Zon.

Van hem gaan alle leven en natuurwisseling uit.

Naast hem vertegenwoordigt Isis het vrouwelijke, lijdende beginsel. Zij wordt aanbeden als de maangodin.

Als derde hoofdgod: het beginsel van het booze, Typhon, waarschijnlijk een herinnering aan den god der Hyksos, die omstreeks 2000 jaren v. Chr. het land van Egypte binnenvielen en daar vijf eeuwen regeerden.

Bij deze voornaamste goden voegden zich nu tal van andere, aan elk waarvan doorgaans eenig dier was gewijd.

De symbolen der godheid werden in Egypte reeds vroeg als goden vereerd. Overbekend is o. a. de Apis-dienst.

Daar het geluk van de ziel na dit leven, afhankelijk werd gedacht van de verzorging, die het lichamelijk overschot ten deel viel, ontstond de reeds in hooge oudheid gevestigde doodenvereering.

Vooral het stoffelijk overschot der Pharaös genoot bizondere bescherming.

Op den duur bleef het niet bij de vereering van den dooden Pharao, maar ontving deze reeds tijdens het leven goddelijke eer.

De hooge wetenschap der priesterfamilies was haar bizonder geheim, voor welks bewaring met angstvallige zorg werd gewaakt. Onderrichting van het volk lag nimmer in de bedoeling dier priesters, en wat men ook moge gevoelen voor de door ons reeds aangehaalde, soms werkelijk hooge en zuivere gedachten, nedergelegd in de schriften der oudste priesterscholen, zeker is het, dat van den aanvang af, tegenspraak bestond tusschen de leer, en het laten voortwoekeren van een afgodendienst, die door de algemeene verbreiding der symbolen werd in de hand gewerkt.

Een philosophie met zulke geringe vrucht, van zooveel zwakheid in het moreele leven getuigend, kan onmogelijk onzen bizonderen eerbied afdwingen.

* * *

In *Indië*, waarvan menigmaal beweerd is dat het kan gelden als de bakermat van alle menschelijke wijsheid en wetenschap, kwam het polytheïsme tot een andere ontwikkeling dan in Egypte.

Of de uitslag een betere was? — Wij willen zien.

De Veda's, de heilige boeken der Indiërs, waarvan de woorden, volgens hunne bewaarders en uitleggers, de Brahmanen, van alle eeuwigheid door het heelal hebben geklonken en waarvan het in schrift brengen, hoewel

eeuwenlang verboden, omstreeks 1500 v. Chr. geschiedde, vormen den grondslag voor den Indischen godsdienst.

De groote tegenstrijdigheid, die zelfs in de oudste gedeelten dier Veda's wordt aangetroffen en, naast een naturalistisch polytheïsme, een ideaal pantheïsme duldt, (waarin ook het denkbeeld der metempsycose, of zielsverhuizing, is opgenomen) stempelt deze boeken met een geheel ander dan goddelijk karakter.

Wel treft men ook hier in de oudste hymnen heerlijke gedachten en gebeden, maar zij zijn, helaas, slechts de getuigen van den adel eener betere, voorhistorische afkomst.

De bespiegelingen der Brahmanen, die een ware kaste vormden, leidden reeds in zeer vroege oudheid tot een philosophische opvatting van den Godsdienst, waarbij het *offer* zoozeer in beteekenis werd verheven, dat het zelfs de goden verduisterde, ja ten laatste als God werd aanbeden.

Naarmate de lithurgie hoofdkaraktertrek van dezen godsdienst werd, zoodat de asceet zelfs koningen in waarde overtrof, steeg de beteekenis des priesters in gelijke verhouding.

Ziehier in eenige hoofdtrekken het stelsel aangegeven.

Alleen Brahma bestaat. Alles wat buiten hem wordt waargenomen is slechts schijn. De waarlijk wijze echter, de oprechte Brahmaan, is Brâhma gelijk, is Brahma.

Het opperste kwaad is de verandering. Aan die verandering moet voor elken prijs worden ontkomen, door op te houden met leven. Dit ontkomen aan het kwaad geschiedt door het verwerven van kennis en deugd.

Een stelsel nu, dat met de menschelijke natuur op zoo gebrekkige wijze rekening houdt, kan het hoogstens tot *ascese* brengen en, inderdaad, zijn daarvan reeds in zeer oude tijden merkwaardige voorbeelden geleverd door de *Fakirs*, wier zelfkwellingen tijdgenoot en nageslacht hebben verbaasd.

Niet ontkend kan worden, dat de geschriften der Brahmanen heerlijke beschouwingen bevatten van zedekundigen aard; maar zij worden als ontzield door tal van tegenstrijdige begrippen, zooals de verachting van sommige bedrijven en andere dergelijke blijken van gebrekkige moreele waarde.

Het eigenlijke *volk* is nimmer voor bespiegeling ontvankelijk geweest. Even als in Egypte, hield het zich in Indië aan zijn overgeleverde goden. De invloed der Brahmanen verminderde dan ook meer en meer en een paar eeuwen v. Chr. geraakte het Brahmanisme in verval.

Het was omstreeks dezen tijd dat koning Açoka, in een gedeelte van het rijk, den nieuwen godsdienst voorstond, die reeds voor drie of vier eeuwen door Boeddha, den kluizenaar uit het koninklijk geslacht der Çakias, was gesticht en waarover aanstonds meer.

Door het optreden dezer nieuwe, godsdienstige richting ontstond een reaktie in het Brahmanisme en werd het Nieuw-Brahmanisme of de Hindoe-godsdienst geboren, die thans nog, minstens honderd tachtig millioen volgelingen telt.

In werkelijkheid is deze godsdienst een samensmelting van het oude brahmanisme met den afgodendienst van het volk. Mensch geworden goden, naast grove idolatrie; hevig fanatisme, naast diep mystieke beschouwingen, zijn de tegenstrijdige karaktertrekken dezer religie.

Schoone godsdienstige gedachten gaan er hand aan hand met de afschuwelijkste praktijken, waaronder de menschenoffers, ten onzent, de meeste bekendheid hebben verworven.

Ook hier dus, aan den gemeenschappelijken boom der heidensche godsdiensten, een vrucht even wrang als in Egypte.

* * *

Geen hooger resultaat verwierf het Boeddhisme, een godsdienst, die niet alleen Achter-Indië en den Indischen Archipel, maar ook een groot deel van China en geheel Japan tot zijne instellingen heeft bekeerd.

Ook het Boeddhisme, in zijn oorspronkelijken vorm, is een godsdienst van een slechts bespiegelend en tevens bepaald negatief karakter.

De oorzaak der eerste dingen blijft in dit stelsel een onoplosbare vraag, waarom het zich niet bekommert. Een ondoorgrondelijke, noodzakelijke wet verbindt straffen aan fouten, belooningen aan goede daden. Krachtens deze wet herleven alle wezens, zoolang zij nog fouten hebben uit te boeten.

Alle bestaan, als iets voorbijgaands, is derhalve een kwaad. Zelfs het bestaan der halfgoden, die den hemel bevolken en daar belooning ontvangen voor hunne deugden, is een kwaad, in vergelijking met het niet-bestaan, het Nirwana, het ware geluk!

De geleerde kenner der Oostersche godsdiensten, Mr. Barth, ziet in zijn „Religions of India" in dit boeddhistisch pessimisme het resultaat van een teleurgesteld, vurig pogen om het absolute en eeuwige te achterhalen, een pantheïsme, opgelost in atheïsme.

De strenge ascese van den brahmaan is in het boeddhisme verkeerd in een meer gematigde, maar standvastige tucht, die in vele opzichten overeenkomt met die, welke door de Christelijke leer wordt voorgehouden, maar daarvan verschilt met betrekking tot het motief.

Alleen de boeddhistische monnik kan den geluksstaat, zonder nieuwe wisseling bereiken. Derhalve vormen alleen deze monniken de eigenlijke kerk. Zij binden zich aan een strengen regel en leven slechts van aalmoezen, maar de arbeid, die gebiedende plicht van den Christen, is hun vreemd.

Buiten de monniken staan de volgelingen, die een zuivere moraal aanhangen en aan wie ook het dooden van dieren is verboden, hetgeen in verband staat met de gehuldigde leer der zielsverhuizing. Een der hoofdplichten dezer volgelingen is het geven van aalmoezen aan de monniken. Bij de onthouding dezer laatsten van allen arbeid, is daarmede het leeken-element in de boeddhistische kerk verklaard.

Voor vrouwen is het nirwana onbereikbaar. Zij kunnen slechts hopen eenmaal als man te worden herboren en daarna, het geluk der vernietiging deelachtig te worden.

De vereering der boeddhisten voor de relieken van den stichter van hun godsdienst en de hulde aan hunne dewa's, of halfgoden, gebracht, heeft van hunne leer feitelijk een groven afgodendienst gemaakt.

In dezen hoofdvorm heeft zij zich over een groote uitgestrektheid, in Azië staande gehouden.

* * *

Na dezen blik in de godsdiensten van Indië, volge een korte beschouwing over den *Chineeschen eeredienst*.

Ook China erkende, in zijn oudste godsdienstige overleveringen, een eeuwigen God, oorspronkelijk aangeroepen als Heer des Hemels, later als den Hemel, waarin de godheid verpersoonlijkt werd gedacht.

Het Chineesche volk is arm aan denkbeelden en poëtischen aanleg. Het kent dan ook bij den aanvang zijner geschiedenis geen mythologie, zooals de meeste andere oostersche volken.

Daardoor behield ook zijn godsdienst het monotheïstisch karakter, dat door Confucius in de 6e eeuw voor Chr.

tegen het toenmaals meer en meer veldwinnend bijgeloof werd beschermd.

Naast den Hemel erkenden reeds de oude Chineezen geesten, met allerlei macht bekleed en onderhielden zij een uitgebreiden eeredienst tot de afgestorvenen.

Confucius, die de oude tradities verzamelde, zuiverde en voor de toekomst bewaarde, behield den overgeleverden, drievuldigen eeredienst. Hij leerde een vrij zuivere, maar juist niet zeer hoog staande moraal.

Zoo treffen wij in den godsdienst van Confucius een koud deïsme, dat aan de behoeften der ziel weinig voldoening schonk en het volk niet heeft kunnen afhouden van het, door zijn leeraar gezuiverde, met tooverij besmette Taosisme, zoomin als van het boeddhisme, dat voor het eerst de beelden en daarmede den afgodendienst in het Hemelsche rijk binnenvoerde.

Zelfs de leer van Confucius werd ten laatste door idolatrie bezoedeld en is, als zoodanig, nog heden ten dage in eere.

* * *

(Wordt vervolgd.)

DE VROUW ALS ARCHITECT.

In het Januari-nummer van de Builder ontleedt A. M. R. eene beschouwing over de mogelijkheid of vrouwen architect kunnen worden. Deze beschouwing vormt het slot van een reeks opstellen in het blad „The Woman", geplaatst onder den titel „Hoe kunnen de Vrouwen geld verdienen."

Na te hebben aangetoond, dat twee welbekende architecten te Londen op hunne bureaux vrouwen als leerlingen ontvangen, en dat er geen beletsel is in de wet van het Koninklijk Instituut van Engelsche Architecten tegen de toelating van vrouwen als leden, toetst de schrijver van het opstel de kansen op succes die de vrouwen kunnen hebben in de uitoefening van dat beroep en de moeilijkheden die daaraan voor haar verbonden zijn. Hij gelooft niet, dat spoedig aan een vrouw de oprichting van een belangrijk gebouw zal worden toevertrouwd, maar wel, dat de vrouwen door hare natuurlijke smaak en scherpzinnigheid oude gebouwen zouden kunnen behoeden voor slechte restauraties en ook een zeker talent kunnen ontwikkelen in de samenstelling en ornementatie van gebouwen.

De moeilijkheden, die vrouwen kunnen ondervinden bij het bezoeken van de werkplaatsen, het beklimmen van ladders en het vervullen van andere verplichtingen, die voortkomen uit de leiding van een werk, schijnen den auteur van weinig belang; moeilijker daarentegen acht hij het voor een vrouw de zaken te regelen met aannemers, terwijl A. H. R. overweegt — en waarschijnlijk te recht, zegt de Builder, — dat dit gedeelte van de taak meer te beschouwen is als een zaak van het individu dan eigen aan het geslacht.

De leiding van de uitvoering van de werken schijnt de Builder het meest bezwarend te vinden en geheel in tegenspraak met de vrouwelijke natuur; maar, voegt de Engelsche schrijver er aan toe, het is aan de vrouwen zelf om dit te beoordeelen.

Eindigend, kunnen wij zeggen, dat A. M. R. zijn onderwerp met tact en gematigdheid behandelt, maar het zeer mogelijk acht, dat de vrouwen in staat zijn als architect op te treden, hetgeen een aanmoediging is voor de vrouwen die zich op de studie van architectuur toeleggen. O.

STRAATKOLKEN MET WATERSPOELING.

Wanneer de riooleering eener stad het vuile water afvoert en daarbij beletten wil, dat dit door zijne uitwaseming schadelijk op de gezondheid van de bevolking werkt, dan is het noodig, dat de riooleering van tijd tot tijd goed doorgespoeld worde.

Hoe meer dit bij goede ventilatie geschiedt, des te geringer zal de ontwikkeling van schadelijke gassen zijn, en des te gezonder zal ook de stad zijn.

Het beste ware het natuurlijk, dat door een rioolnet voortdurend sterke stroomen schoon water vloeiden, zoodat alle bezinksels werden afgevoerd.

Bij enkele steden is dit slechts door gunstige ligging van de rivier mogelijk.

Waar dit evenwel niet door de natuur kan geschieden is het wenschelijk door kunstmatige waterbespoeling alle schadelijke stoffen te verwijderen.

Door de Ingenieurs Bindewald en Teinturier in Kaiserslautern is patent verkregen op een *straatkolk met waterspoeling* die in bijgaand figuur is voorgesteld.

Beweeglijke deelen komen aan dit toestel, met uitzondering van het deksel *D* niet voor.

Aan den inloop bevindt zich een voorkamer *k* die met het inwendige verbonden is door eene breede gleuf, zoodat het meerendeel van de met het straatwater medegevoerde stoffen als: zand, stroo, stukjes papier enz. in deze voorkamer blijven liggen.

De reiniging geschiedt op de volgende wijze: nadat de reiniger met een vlakken lepel de voorkamer heeft schoon gemaakt, moet de kraan *a* geopend worden, waardoor het water van de hoogdruk waterleiding tegen de wanden van de kast in de hoogte stijgt.

Deze waterstraal verhindert echter gelijktijdig, dat het water door den syphon naar het riool afloopt, zoodat de straatkolk zonder waterverlies gevuld wordt. Wanneer het water de hoogte van den inloop bereikt heeft, wordt de kraan gesloten, en stroomt de geheele waterhoeveelheid naar het riool, waardoor dit over eene groote lengte gereinigd wordt.

Door het verschil in hoogte tusschen de straat en het riool is de kracht van het water zoo groot, dat zelfs steenen ter grootte van een vuist in horizontale richting bij ééne spoeling van 25 tot 30 meters worden weggevoerd.

Daar nu op elke 30 tot 50 M. afstand een straatkolk is aangebracht, zoo is zelfs bij eene riooleering met weinig helling een spoeling twee maal per week voldoende om het net geheel schoon te houden. Neemt men aan, dat in eene 1000 Meter lange riooleering zich 50 dergelijke syphons bevinden, dan wordt dit riool op korte afstanden met eene hoeveelheid water van 50 × 120 (de

syphons hebben een inhoud van 120 Liter) = 6000 Liter geheel doorgespoeld.

Het zou veel ongunstiger zijn wanneer deze hoeveelheid van 6000 Liter plotseling aan het boveneinde van het kanaal ingelaten werd; het water zou dan wel in het begin met groote snelheid en met gunstig gevolg het kanaal schoon maken, doch reeds in de eerste 100 M. zijn kracht verloren hebben.

De hoeveelheid hierdoor verbruikt water is ten opzichte van het gezamenlijk waterverbruik van eene stad zeer gering en de kosten voor bediening niet groot, daar men aanneemt, dat 2 arbeiders 250 syphons per dag kunnen schoonmaken en spoelen. O.

BERICHTEN.

De tentoonstelling van de teekeningen en werkstukken vervaardigd door de leerlingen van den laatsten cursus der 1e Ambachtschool en de Avondteekenschool te Amsterdam, verleden Zondag voor 't laatst te bezichtingen, heeft een druk en belangstellend bezoek mogen ondervinden. Dat was verdiend, evenals de waardeering die men voor het werk der leerlingen en de daaruit gebleken toewijding der leeraren over zal hebben. Algemeen zal men moeten erkennen dat het onderwijs aan de school in de laatste jaren enorm is vooruitgegaan, hetgeen het best gestaafd wordt door de resultaten.

De teekeningen op elk gebied, bouwkunde, scheepsbouw, rijtuigbouw de meubel-industrie, ze zijn goed — men moet ook dit waardeeren — ze zien er smakelijk en netjes uit. Om van de andere vakken niet te spreken, de onderwerpen voor de teekeningen op bouwkundig en meubelgebied zijn zeer oordeelkundig gekozen en vormen voor den leerling, ook door de flinke schaal van uitvoering, een verzameling die hem in later jaren door raadpleging nog van veel nut kan zijn. Ook het werk van de schilderklasse mag bijzonder goed genoemd worden; de eigen composities der nog slechts jeugdige leerlingen gaf daarvan het doorslaand bewijs. Marmer- en hout-schilderwerk werden door uitmuntende stukken vertegenwoordigd. Werkstukken voor den timmerman en voor den meubelmaker, oordeelkundig gekozen, bleken goed en zorgvuldig te zijn uitgevoerd.

De Directeur der School, de heer Jelsma, zal voor hem en de leeraaren ongetwijfeld een waardeerend oordeel van menigen vakman hebben vernomen.

De commissie, welke belast is met het afnemen van de examens B, volgens de artt. 61—65 der wet op het middelbaar onderwijs, zal voor het jaar 1896 zitting houden te Delft.

Benoemd zijn: tot lid en voorzitter dier commissie dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraar aan de polytechnische school; — tot leden: dr. L. Aronstein, dr. H. Behrens, J. Cardinaal, H. Cop, G. J. Morre, J. A. Snijders C.Jzn. en J. M. Telders, hoogleeraren aan de polytechnische school; — dr. P. van Geer en J. C. Kluyver, hoogleeraren aan de Rijks-Universiteit te leiden; — dr. H. Haga, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Groningen; — A. E. Rahusen, oud-hoogleeraar aan de polytechnische school, wonende te 's-Gravenhage; — A. F. Gips. J. A. van der Kloes, dr. R. Sissingh en dr. J. de Vries, leeraren aan de polytechnische school; — M. A. C. Hartman, gemeente-architect te Delft, en dr. W. Stortenbeker, leeraar aan het gymnasium te Delft.

De examens B en C zullen in de laatste week der maand Mei en in de maand Juli a.s. te Delft worden afgenomen.

De historische en archeologische vereeniging te Gent zal van 2 tot 6 Aug. a.s. een zitting aldaar houden.

Gent bevat vele oude en merkwaardige gebouwen, die dan ook met een bezoek vereerd zullen worden; het zijn o.a. het kasteel der Graven, het stadhuis, de cathedraal en de ruïnen der abdij van St. Bavo, het kasteel van Gerard de Duivel, de oude huizen enz. Ook zal een bezoek worden gebracht aan de Notre-Dame en het stadhuis van Oudenaerde en het kasteel van Laerne. In de derde sectie van de bijeenkomst — voor archeologie en schoone kunsten — zullen o.a. vragen behandeld worden over statistiek, onderhoud en restauratie van gebouwen en kunstwerken uit het gewest.

Programma's en inschrijvingsbiljetten kunnen worden aangevraagd aan den Eerw. Van den Gheijn, rue d'Argent, 1, te Gent.

Op de terreinen der „Empire of India and Ceylon" tentoonstelling zal, naar het voorbeeld der tentoonstellingen te Parijs in 1889 en Philadelphia in 1893, een belverdere-toren worden opgericht, ongeveer 200 voet hoog. Het gevaarte zal voorzien zijn van twee groote liften, toegang gevende tot verschillende bordessen en balcons. Het hoogste platvorm zal 100 personen kunnen bevatten. Bij avond zal van den top een lamp voor een lichttoren branden, met een lichtsterkte van 4 millioen P. kaarsen.

Aan de Tweede Kamer is ingediend een wetsontwerp tot wijziging van het bestuur der Polytechnische School te Delft.

De Minister van Binnenlandsche Zaken meent, dat de volgens art. 43 der wet op het middelbaar onderwijs bestaande bestuursorganisatie niet behoort te worden bestendigd.

Vooreerst acht hij het uit den directeur en de gezamenlijke hoogleeraren bestaande bestuur voor een werkelijk besturend college te talrijk.

De bestaande organisatie, die aan alle ook jonge en in bestuurszaken onervaren hoogleeraren zetel in het bestuur geeft en daarentegen den toegang daartoe voor elken leeraar uitsluit, is voor de onderlinge verhouding tusschen hoogleeraren en leeraren schadelijk.

En voor een belangrijk deel van de taak van een bestuur is een college van hoogleeraren weinig geschikt, n.l. het toezicht op het onderwijs zelf.

Bij de Polytechnische School doet zich, meent de Minister, om die en andere redenen de behoefte gevoelen aan een college van curatoren, samengesteld uit eenige practische mannen, die hunne sporen op het verschillend gebied, waartoe de Polytechnische School voorbereid, hebben verdiend.

Al houden de hoogleeraren op bestuur te voeren, zullen zij en de leeraren toch, evenals de faculteiten aan de academiën, op een en ander invloed behooren uit te oefenen. De gezamenlijke hoogleeraren en leeraren zullen daarom bij de voorgestelde nieuwe organisatie de algemeene vergadering van hoogleeraren en leeraren vormen. Zij zal na te melden Raad van hoogleeraren kiezen en bevoegd zijn, wanneer daartoe aanleiding is, aan dien Raad of ook aan curatoren en de Regeering hare inzichten te doen kennen. In den regel zal echter als adviseerend lichaam de Raad van hoogleeraren optreden.

Het zal aan het beleid van de algemeene vergadering als kiescollege overgelaten worden de zeven hoogleeraren, die den Raad zullen uitmaken, zoodanig te kiezen, dat deze voor zijne taak geschikt is.

Een groot nut van de instelling van een college van curatoren oordeelt de Minister hierin gelegen, dat voor te vervullen plaatsen van hoogleeraar of leeraar de Regeering de voorlichting van dat college zal hebben.

De nieuwe regelen komen mutatis mutandis overeen met de wetsbepalingen betrekkelijk de colleges van curatoren bij de Universiteiten.

Met het oog op den werkkring der leeraren, die benoemd zijn voor vakken, in welke ook door een of meer hoogleeraren onderwijs gegeven wordt, acht de Minister niet wenschelijk de mogelijkheid te openen, dat zij in den door de hoogleeraren en leeraren gekozen Raad zitting kunnen nemen.

Dat de voorzitter van dezen Raad telkens voor één jaar wordt benoemd, hangt samen met de periodieke aftreding zijner leden.

PERSONALIA.

Bij Min. beschikking zijn met 1 April a.s. benoemd: tot adjunct Rijksbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs enz. M. A. van Wadenoijen, thans hoofdopzichter bij het bureau van den Rijksbouwkundige; tot hoofdopzichters bij het bureau van den Rijksbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs enz. J. A. Vrijman en J. de Quack, thans tijdelijke opzichters-teekenaars bij dat bureau; tot opzichter bij het bureau van den Rijksbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs enz. A. Loran, thans tijdelijk opzichter-teekenaar bij dat bureau; tot opzichter bij het onderhoud der Rijks-Universiteitsgebouwen D. Kruyf, thans tijdelijk opzichter bij dat onderhoud.

Tot Directeur der Gemeentelijke Waterleidingen te Amsterdam werd benoemd de heer J. van Hasselt, tot nu toe Hoofdingenieur van de Duinwater-maatschappij.

De Raad der gemeente Purmerend heeft besloten den Heer R. Zijlstra, directeur der gemeente-gasfabriek aldaar, aanvankelijk tot 1e April 1897 met de waarneming van de betrekking van gemeente-architect te belasten, in de plaats van wijlen den Heer P. Mager.

Het onderwijzend personeel der School voor Kunstnijverheid te Haarlem, heeft onlangs eenige verandering ondergaan.

De heer J. Kuijper die sedert 1 Februari 1883 aan de School verbonden was, werd benoemd tot hoofdleeraar aan de Kon: Academie voor schoone kunsten te 's Gravenhage; terwijl de heer Fred. J. Oldewelt, die sedert October 1891 met de leiding der schilderklasse belast was, benoemd werd tot directeur der afdeeling schoone kunsten der Academie Minerva te Groningen.

Naar aanleiding hiervan werden aan genoemde school de heeren H. M. Krabbé voor de schilderklasse en de heer J. W. Hanrath voor de bouwkundige afdeeling benoemd.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor: Bouwkundig Opzichter 1 Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2, Bouwkundig Teekenaar 1. Opzichter voor kunst-, grond- en havenwerken, 1.
Aantal aanvragen voor: Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De platen, teekeningen en monsters van tapijten, die als toelichting hebben gediend bij de voordracht van den heer P. G. van Schermbeek, Directeur der **Koninklijke Deventer Tapijtfabriek**, gehouden in de vergadering der Afdeeling Amsterdam, op 27 Maart j.l., blijven nog tentoongesteld in het Gebouw der Maatschappij, tot en met **Zondag 29 Maart.**

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 30 MAART.

Amsterdam. Volgens bestek no. 653. Het vergrooten van de goederenloods, het bouwen van eene verhoogde los- en ladingsplaats en het uitvoeren van spoorwerken, bestratingen en bijkomende werken op het Stationsemplacement Enschedé. Begrooting f 28000.

De Holl. IJz. Sp. Mij., n m. $1^1/_2$ u. (Gr.w. tijd) in het Centraal Personen Station. Het bestek met teek. is tegen f 1,25 verkrijgb. aan het Centr. Administratiegeb. der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, bureau Weg en Werken, kamer 154. Aanw. gedaan.

Boskoop. Het maken van een kerkgebouw met consistorie op de bestaande fundamenten der afgebrande kerk te Boskoop.

Het college van kerkvoogden en notabelen der Ned. Herv. Gem. 's midd. 12 u, in 't hotel „het Wapen van Boskoop." Bestek en teek. zijn van af 20 Maart verkrijgb. bij den secretaris-kerkvoogd, E. J. Veldhuijzen te Boskoop tegen f 2,50. Inl. geven de architecten H. J. Nederhorst Jr. te Gouda en J. Hengeveld Jr. te Alphen a. d. Rijn.

Leiden. Het bouwen van 5 woonhuizen op een terrein buiten de v.m. Hoogewoerdspoort.

De architect W. Fontein v m. 11 u. in het café „den Burcht". alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Steenwijk. Het bouwen eener nieuwe kerk. De kerkeraad der Geref. Gemeente 's av. 7 u. in de consistoriekamer. Bestek en teek. ter inzage bij E. Last. Aanw. 30 Maart n.m. 5 u.

DINSDAG 31 MAART.

Amsterdam. Het sloopen van perc. No. 39 en ter plaatse opbouwen van een winkelhuis aan den Haarlemmerdijk.

De architect F. M. J. Caron v.m. 10 u. in het American Hôtel. Bestek en teek. à f 2 te bekomen Haarlemmerstr. 119. Aanw. gedaan.

Haarlem. Het amoveeren van een perc. en bergplaats staande op den hoek van het Wilsonplein en Sophiastraat aldaar en het weder opbouwen van een winkelhuis met bovenwoning.

De bouwk. G. Blokhuis n.m. 3 u. in het koffiehuis van D. H. K. van Daalen Raamvest 5. Het bestek en teek. à f 1 verkrijgb. ter boekdrukkerij van H. van Zandvoort Schagchelstraat 41. Aanw. gedaan.

Leiden. Het afbreken der perceelen aan den Nieuwen Rijn no. 61 en Nieuwstraat no. 57 en daar ter plaatste bouwen van een winkelhuis met magazijn en twee bovenhuizen.

De heeren Gebr. F. J. en J. C. Kruijt, n.m. 1 u., in het perceel Nieuwe Rijn 61, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect Jac. v. d Heijden, bij wien ook bestek en teek. à f 1.25 te bekomen zijn. Aanw. 30 Maart. v.m. 11 u.

Roosendaal (N.-Br.). Het afbreken en weder opbouwen van een woonhuis in de Molenstraat.

De architect M. Vergouwen, v.m. 10 u. in het café van Ant. Wouters. alw. bestek en teek. ter inzage liggen en à f 1,25 te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

Zaandam. Het maken van tijdelijke afschuttingen van het terrein, tentoonstellingsgebouwen, muziektent enz., met daarmede in verband staande werken en het wegruimen daarvan na afloop der tentoonstelling.

Het Comité voor de Tentoonstelling. n.m. 2 u., in café „Suisse." Bestek en teek. liggen ter inzage bij den architect J. v. d. Koogh, bij wien inlichten te verkrijgen zijn.

WOENSDAG 1 APRIL.

Dommelen. Het bouwen eener bierbrouwerij met ruime kelders, bergplaatsen, enz. met bijlevering van alle materialen.

De heer W. C. Snieders n.m. 3 u. Bestek en teek. ter inzage in het café van P. Coppens-Snieders. Inl. geeft de bouwk. A. v. Heinbergen te Woensel. Aanw. 1 April v.m. 11 u.

Oosterhout (N.-Br.). Het afbreken van het huis met schuur aan de haven te Oosterhout en het aldaar ter plaatse bouwen van een huis met stal en schuur, met bijlevering van alle benoodigde materialen.

De bouwk. C. A. Oomen Azn., 's av. 6 u., in het café van Ch. Hop, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Venloo. Het bouwen van een woonhuis met bijlevering van alle materialen op een terrein buiten de Geldersche poort.

De architect H. Seelen, bij wien bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 1 April v.m. 10 u.

Wageningen. Bestek 1. Het bouwen van kantoor, kolenloods, stokerij, zuiverhuis, machine- en meterkamer, smederij en magazijn op het terrein aan de binnenhaven. Bestek 2. De levering van gegoten ijzeren buizen en hulpstukken. Bestek 3. Het leggen van buizen enz. Bestek 4. Het leveren en stellen van het ijzerwerk voor twee half generatorovens. Bestek 5. Het leveren en stellen van een condensor. Bestek 6. Het leveren en stellen van een Exhauster. Bestek 7. Het leveren en stellen van drie zuiverkisten met toebehooren. Bestek 8. Het leveren en stellen van een gashouder.

Het gemeentebestuur n.m. 1 u. Bestekken en teek. ter inzage in het Oranjehotel en in het hotel „de Wereld" te Wageningen en zijn als volgt te bekomen: Bestek 1, à f 1,50 bij den heer R. Kuipers, Amsterdam. Bestek 2 à f 0,50, 3 à f 0.50, 4 à f 1, 5 à f 1. 6 à f 0.50, 7 à f 1. 8 à f 1 bij de heeren W. F. Paijens te Nijmegen en C. A. Lagaaij te Doetinchem. Inl. voor bestek 1 te bekomen bij den heer R. Kuipers te Amsterdam en voor de overige bestekken bij voorn. heeren Paijens en Lagaaij. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 2 April.

Drachten. Het herbouwen der afgebrande boerenbehuizinge te Ureterp.

De heer O. W. Reindersma, 's av. 7 u. Bestek en teek. liggen van af 24 Maart ter inzage bij R. K. de Boer, te Ureterp. Aanw. 31 Maart, v.m. 11 u.

De Steeg (Geld.) *a*. Het verbouwen van school no. 3 aan de Tramstraat te Velp door aanbouw van één lokaal. *b*. Het maken en leveren van schoolmeubelen voor voorn. school. *c*. Het verbouwen eener woning voor het hoofd der school te Spankeren.

Het gemeentebestuur van Rheden, n.m. 1 u. op het gemeentehuis te de Steeg, alwaar bestekken en teek. ter inzage liggen en te bekomen zijn. Inl. geeft de gemeente-opzichter W. Honig te Velp. Aanw. gedaan.

Haarlem. Het bouwen van een tolhuis te Burgervlotbrug, gemeente Zijpe, behoorende tot de groote en andere Rijkswegen in de provincie Noordholland. Raming f 4500.

Het Prov. bestuur v.m. 11 u. Het bestek, no. 50, ligt na 19 Maart ter lezing aan het gebouw van het Ministerie van W. H. en N., aan de lokalen der Prov. Besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur te Haarlem en bij den ingenieur te Alkmaar, alsmede bij den opzichter Kooreman te Nieuwediep. Aanw. gedaan.

Haarlem. Het bouwen van eene pontwachterswoning aan het Noordhollandsch kanaal te Ilpendam, behoorende tot de werken van het Noordhollandsche kanaal. Raming f 4600.

Het Prov. bestuur v.m. 11 u. Het bestek, no. 52, ligt na 19 Maart ter lezing aan het gebouw van het Min. van W. H. en N., aan de lokalen der Prov. Besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's Gravenhage. Inl. te bekomen bij den Hoofdingenieur te Haarlem en bij den ingenieur te Alkmaar. alsmede bij den opzichter Dirks te Purmerend. Aanw. gedaan.

Nijmegen. Het amoveeren van een bestaand gebouw en het bouwen van drie schoollokalen met toebehooren aan het Kelfkensbosch.

Het bestuur der R. K. St. Josephschool. n.m. 3 u., in het hoofdgebouw aan het Kelfkensbosch, alw. de teek. ter inzage liggen en bestekken à 1 0,50 te bekomen zijn. Inl. geeft de bouwk. W. J. H. v. d. Waarden. Aanw. 1 April, v.m. 11 u.

Oosterhout (N.-Br.) Het bouwen van een entrepôt met bijlevering van al de daarvoor benoodigde materialen.

De directie der beetwortelsuikerfabriek „Groenendijk". v.m. 11 u., in het café „Peeters", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect A. van Dongen te Dongen. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 3 April.

's-Hertogenbosch. Het maken van gebouwen voor remise, werkplaatsen enz. op een terrein te Drunen.

De directie der stoomtram 's-Bosch—Heusden—Waalwijk, 's midd. 12 u., in hotel „De Eenhoorn." Bestek en teek. liggen ter inzage in genoemd hotel en ten kantore van den ingenieur J. Schotel te Rotterdam. Bestek met teekening zijn tegen inzending van postwissel ad f 3 te bekomen bij genoemden ingenieur. Aanw. gedaan.

DINSDAG 7 APRIL.

Amsterdam. Het bouwen van een rijwielenfabriek met rijschool en kantoren, aan den Overtoom No. 85, gemeente N.-Amstel voor rekening van de „Simplix Automatic Machine Cie" te Utrecht.

De architect J. A. v. Straaten Jr., te Utrecht, v.m. 11 u. in het gebouw der Maat. ter bev. van bouwkunst", Marnixstraat Amsterdam. Bestek en teek. à f 5 te bekomen bij de heeren Roeloffzen en Hübner, Amsterdam. Aanw. gedaan.

Amsterdam. Het verbouwen van de Openbare Lagere School der 2e klasse Letter I, aan het Waterlooplein.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn te verkrijgen ter stads-drukkerij tegen betaling van f 1. (met 1 teekening.) Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent gemeente-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, des n.m. van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Amsterdam. Het inrichten der zolderverdieping van de Openbare Lagere School der 1e klasse no. 1, aan de Kleine Witteburgerstraat, tot 4 schoollokalen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn te verkrijgen ter stads-drukkerij, tegen betaling van f 0,80 (met 1 teekening). Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent gemeente-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, des n.m. van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Nijmegen. 1. Het maken van een gemetselde gashouderkuip en van een afsluitput. 2. Het maken en stellen van een gashouder.

Het gemeentebestuur n.m. 3 u. De bestekken zijn verkrijgb. aan de gasfabriek, dat voor het werk sub. 1, 10 cent, en dat voor het werk sub 2, met 2 teek. à f 3 per ex. Inl. verstrekt de directeur der fabriek. Aanw. op den dag der aanbesteding, voor het werk sub. 1 om 10 u. en voor dat sub. 2 om $11^1/_2$ u. des v.m.

DONDERDAG 9 APRIL.

Wijchen. Het bouwen van: 1e eene school met drie leszalen en vestibule, en 2e eene onderwijzerswoning aldaar, beide met aanhoorigheden en bijlevering van materialen.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Bilj. in te leveren tot 8 April, n.m. 4 u. Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen ter secretarie. Inl. geeft de gemeente-opzichter F. Cornelissen.

WOENSDAG 15 APRIL.

Hengelo (Ov.). Het maken van een fabrieksgebouw op een terrein in de nabijheid van het station G. O. L. S.

De architecten V. d. Goot en Kruisweg, n.m. 3 u., in het café van J. v. Wezel, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 15 April, v.m. 11 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

17 MAART.

Deventer. Het bouwen van een schelpkalkfabriek met leschhuis tegen den dijk ald. Door den heer H. Kruissing.

Laagste inschrijver A. Feberwee, Deventer f 5620.

Terborg. Het afbreken van een winkel- en koffiehuis en het bouwen van een winkel, koffiehuis met bovenzaal enz. Door den heer G. Koerselman.

Hoogste en laagste inschrijvers. Metselwerk E. Jansen, Silvolde, f 1263,25; J. W. Berkelder, f 974.

Timmerwerk: L. Rexwinkel, f 1894; Th. Snelting, f 1558.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

4 APRIL 1896. 16e JAARGANG. No. 14.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Donderdag a.s., 9 April, vergadert het Hoofdbestuur der Maatschappij.

Na deze vergadering heeft de jaarlijksche bijeenkomst plaats van Voorzitters en Secretarissen der Afdeelingen met het Hoofdbestuur, ten één ure des namiddags.

OVER DE VERHOUDING VAN HET ZINNELIJK TOT HET BOVEN-ZINNELIJK ELEMENT IN DE KUNST.

Lezing gehouden door den heer J. J. Weve, *architekt der gemeente Nijmegen, in de vergadering der Afdeeling Amsterdam van de „Maatschappij tot Bevord. der Bouwk." op 24 Januari,* 1896.

(Vervolg van blz. 77.)

Keeren wij thans tot de *kunsten* der Oostersche volkeren terug. Trachten wij inzonderheid, na te gaan welk aandeel daarin de godsdiensten hebben gehad en welke invloeden buiten die godsdiensten werkzaam waren.

Egypte liet ons merkwaardige monumenten na.

Uit het oude rijk, d. i. van vóór den inval der Hyksos, omstreeks 2000 jaren v. Chr., kennen wij voornamelijk de pyramiden, de kolossale sfinx en min of meer uitgestrekte rotsgraven.

Overvloediger zijn de monumenten, die tot het nieuwe rijk behooren, waaronder vooral de tempels te Karnak en Luxor bekendheid hebben verworven, terwijl de rotstempels van Girscheh, Ipsamboul en andere, in Nubië, op geen mindere beroemdheid aanspraak maken.

Voegen wij hierbij de kleinere gebouwen uit de latere tijdperken der oud-Egyptsiche kunst, (waarvan de tempel op het eiland Philae als een bekende vertegenwoordiger mag gelden) zoo hebben wij, met een paar namen, den rijken schat van monumenten uit het Nijlgebied in de herinnering terug geroepen.

Ofschoon vasthoudendheid aan overgeleverde vormen een karaktertrek is, die gedurende duizende jaren in de Egyptische kunstvoortbrengselen blijft bewaard, komen er niettemin op den duur wijzigingen voor, waardoor de indeeling in hoofdtijdperken is mogelijk gemaakt. Op dit oogenblik is het ons evenwel slechts te doen om het algemeene karakter der Egyptische kunst en dan wijzen wij, vóor alles, op de grootsche, monumentale werking, die door weinige en eenvoudige motieven is verkregen.

Waarlijk geen geringe lof!

Moge, bij een oppervlakkig kennis maken met de Egyptische monumenten, het overweldigende hunner afmetingen als de hoofdoorzaak dier monumentale werking schijnen te gelden, een dieper doordringen in deze kunst leert spoedig dat, naast dit geenszins te versmaden voordeel, belangrijke andere oorzaken tot dien uitslag medewerken.

Een tot in het uiterste doorgedreven symboliek, een innige samenwerking tusschen de constructieve en decoratieve elementen, het standvastig bewaren van eenheid in gedachte en uitvoering, een sobere keus van motieven, ziedaar eenige van de voornaamste der gebezigde middelen, waarbij vooral niet mag vergeten worden dat het zinnelijk element, bij schier elk onderdeel dezer kunst, in haar beste tijdperk ten minste, geheel op den achtergrond blijft geschoven.

De rechte lijn, het symbool van eeuwigen, ongestoorden voortgang wordt zelfs dan nog toegepast, als de gebogene of golflijn, reeds om den naam, dien zij draagt, moest worden verwacht: bij de voorstelling, nml. van het *Water!*

Diens beweging toch, wordt door een zig-zag-lijn aangegeven.

Een kunst, die dergelijke, strenge middelen toepast, heeft de kiem van duurzaamheid in haren boezem.

Maar wil een kunst voor *altijd* en tevens voor *allen* zijn, dan behoort zij nog aan andere voorwaarden te voldoen.

Wil zij een *werkelijk* leven ademen, dan moet zij het leven in al zijn schakeeringen weten dienstbaar te maken tot haar doel.

Dan moet zij de noodige buigzaamheid bezitten om aan alle redelijke behoeften van het hart te kunnen voldoen, om te kunnen geven wat dit van haar vragen mag.

Een geheimzinnige sluier evenwel, omgeeft de egyptische kunst, waar het zoo onontbeerlijke licht, helder als de dageraad, behoorde tegen te stralen.

Even als het heiligdom harer tempels ligt haar einddoel verscholen in het neveldonker, dat een zonsverduistering vergezelt.

Even zwijgend als de sfinxen en steenen goden, is de geest, die uit haar tempels en zalen spreekt.

Het antwoord, gedurende zooveel duizende jaren terug gehouden, zal ook thans niet weerklinken, voor wien van dien geest een stem verwacht van opwekking ten leven.

Voor hem evenwel, die onbevangen rondblikt, ligt ook in deze kunst een leering van niet onbelangrijke waarde, een les van zelfbeheersching en soberheid, bij het weergeven van hoogere kunstidealen.

* * *

Beschouwen wij thans de kunst in Indië en vatten wij onder dien naam niet alleen het als *Voor-Indië* bekende schiereiland, maar tevens het grootste deel van *Achter-Indië* en wel, voor zoover de nationale kunst aldaar niet tot de Chineesche behoort.

In alle eeuwen was de bevolking van Indië ongevoelig voor een geschiedkundig bestaan.

Door dit feit, zoo sterk in kontrast met Egypte, ontbreekt het ons aan gegevens om over de oudste tijden, met name over hare monumentale kunst, te oordeelen.

Tot ongeveer 250 jaar v. Chr., toen de uitbreiding van het boeddhisme, onder koning Açoka, aanleiding gaf tot het oprichten van herinneringsteekenen, wegens de behaalde overwinningen op geestelijk gebied, zijn de stichtingsjaren der overigens, nagenoeg overal, geheel verwoeste bouwwerken ten eenenmale onbekend.

In de groote epopeën, wier ouderdom veel hooger opklimt dan die der bekende oudste voortbrengselen van beeldende kunst, is niettemin reeds van uitgebreide steden, ja zelfs van belangrijken brugbouw, sprake en getuigen zij daardoor van een oorspronkelijke, voor ons te loor gegane kunst.

De reaktie, door het veldwinnende boeddhisme in het brahmanisme ontstaan, leidde op hare beurt tot de ontwikkeling eener groote kunstbedrijvigheid, waarbij men vooral door rijkdom en pracht op de verbeelding des volks trachtte in te werken.

Van daar, dat de beroemdste monumenten van Indische bouwkunst betrekkelijk jong kunnen genoemd worden. De meeste werden gesticht in een tijd, die met de middeneeuwen der westersche geschiedenis samenvalt. Als tijdperk van krachtdadigst optreden moge van 500—1000 n. Chr. worden gesteld, ofschoon vele der grootste monumenten eeuwen jonger zijn.

De overweldiging der mahomedanen heeft ten slotte aan alle verdere ontwikkeling der Indische kunsten een einde gemaakt.

De indische bouwwerken worden hoofdzakelijk vertegenwoordigd door den *dagop* (de bewaarplaats der relieken), in zijn oorspronkelijken vorm herinnerend aan den grafheuvel, later ontwikkeld tot den bekenden piramidalen bouw, waarvan de Boeroe-boedhoer op Java, een schepping uit de XV. eeuw, een der rijkste voorbeelden is van boeddhistische bouwkunst.

Ten andere door den bedevaarts-tempel, even als in Egypte, in een groote omsloten ruimte, tal van heiligdommen, zalen ter opneming der pelgrims, zuilen-galerijen, vijvers en andere bouwwerken bevattend. Naar de piramidale vormen der hoofdgebouwen, ingangen, enz. zijn deze gebouwen-verzamelingen bekend onder den naam van *Pagoden*.

Eindelijk, de in de rotsen der bergen uitgehouwen tempelgroepen, doorgaans grot-tempels genoemd.

In al deze gebouwen, maar voornamelijk in die der Brahmanen, is een schier onbegrijpelijke rijkdom van versieringswerken aangebracht.

Niet alleen de wandvlakken, maar zelfs de zuilen en bouwgeledingen, zijn met ornamenten als bedekt. Het aantal zuilen in één zelfde pagode bedraagt soms duizenden.

Aan den sokkel der bouwwerken aanvangend, woekert de rustelooze ornamentatie voort langs de daken, tot de hoogste spitsen en bekroningen.

Ontzaglijk zijn de afmetingen der enkele gebouwen, nog veel meer die van een zelfden tempel-aanleg.

De grot-tempels zijn ware wonderwerken van menschelijk volhardingsvermogen. Ondanks den harden granietsteen, waaruit zij zijn vrij gekapt, vertoonen zij de rijkste versieringen, als waren zij uit weeke was door zachte vingeren gekneed.

De zucht naar het wonderbaarlijke, prachtige en, als het ware onbereikbare, is herkenbaar in alle Indische monumenten van eenige beteekenis.

In Achter-Indië treffen wij, onder de oudste bevolking, een eigenaardig begaafden stam, die der Khmers, welke het voornaamste deel van het tegenwoordige Kambodja bewoonde, en daar de sporen heeft nagelaten van een kunst, die de phantasie beter wist te breidelen dan de artisten uit Hindostan dit vermochten. Door de prediking der boeddhisten, zoomin als door den invloed der Chineesche-leeraars van het oude, ook in China oorspronkelijke geloof vervreemd en meer uiterlijk, dan in het wezen zijner godsdienstige denkwijze, daardoor geïnfluenceerd, behield het zijn oorspronkelijk karakter ook in de kunst, en gaf daarvan blijk door zin voor het waarlijk grootsche.

In het rijk Laos, ten oosten van den zetel der Khmers, treffen wij een oorspronkelijke kunst, die minder grootsch is in haar verschijning, doch niettemin eenvoud en regelmaat huldigt en thans nog invloed uitoefent op de bouwwijze in Kambodja en geheel Siam. De vraag rijst of die smaak voor het grootsche en prachtige is ontstaan onder den invloed der Oostersche godsdiensten, dan wel aan andere oorzaken moet worden toegeschreven.

Na hetgeen over de Indische godsdiensten is medegedeeld kan de beantwoording niet moeilijk zijn.

Zonder den eigenaardigen phanthastischen geest der bevolking van Indië, zouden zoomin de bespiegelingen der Brahmanen als de predikingen der boeddhistische priesters in staat zijn geweest om de kunst in het leven te roepen, die wij thans bespreken en in sommig opzicht kunnen bewonderen.

Het pantheïsme der Brahma-priesters kon, op zich zelf, geen geestdrift verwekken. Waar alles uit de Godheid emaneert, om tot haar terug te keeren, is *alles* God. Daar is, in wezen, het nietigste aan het hoogste gelijk. Daar derhalve, geen reden om op bizondere plaatsen of aan bizondere dingen hulde te brengen, boven die aan andere bewezen.

Evenmin ontsteekt het Boeddhisme het hart in geestdriftigen, poëtischen gloed. Droeviger ideaal dan het Nirwana is voor de redelijke ziel niet denkbaar. Bij al het aantrekkelijke van zijn moraal, geeft het boeddhisme een sprekende getuigenis van de waarheid, dat de natuurlijke menschelijke idealen de kracht missen, om den geest tot het waarachtig Hooge op te voeren, voor grove dwaling te behoeden.

Zelfs waar wij in Achter-Indië een betrekkelijk zuiverder smaak aantreffen, ontwikkelt deze zich niet tot een levenademende kunst. Bindende ritueele voorschriften en angstvallige zorg voor bloot vormelijke overtredingen, werken doodend op het oorspronkelijk genie, dat langzaam verkwijnt, na vergeefs te hebben gepoogd zich op vrije wijze te uiten.

De denkbeelden, die de kunsten in Indië eenige waarde geven, zijn derhalve niet uit hare godsdiensten ontsproten. Veeleer zijn zij een uitvloeisel van den rijken menschengeest, die in elke bizondere omstandigheid, ook onbewust, getuigenis blijft geven van zijn oorspronkelijken adel, van zijn ingeschapen gevoel voor de geopenbaarde schoonheid en in Indië, te midden der weelderige natuur en duizelingwekkende verscheidenheid van levensvormen, tot een uiting geraakte, die het grootsche aan het kinderlijke paart.

Het leven, de rustelooze afwisseling van ontstaan en vergaan, dat als uiting van het Absolute, het kunstideaal vormt van den Indiër, is voorzeker voor een poëtisch aangelegde natuur een dankbaar onderwerp ter behandeling. Maar diezelfde kunstgedachte is voor oneindig zuiverder ontwikkeling vatbaar dan haar in het Oosten ten deel viel, waar daarenboven de heerschende afgodendienst, op zich zelf, een oorzaak was, die het ideaal verduisterde.

* * *

Een enkel woord over de kunst in China en Japan, moge deze mededeelingen over het Oosten besluiten.

Dat de religieuze kunst in China, het niet tot heilige idealen zou brengen, leert ons reeds hetgeen wij van den godsdienst zeiden. Confucius heeft er zóo goed zijn afgodstempel als Boeddha. Om sommige redenen evenwel, is voor ons de kunst in China niet zonder beteekenis.

De Chinees van heden bouwt zijn huis nog nagenoeg geheel als zijn voorzaat van voor 4000 jaren.

De woning der oudste stammen, een dierenhuid op eenige palen als dak uitgespannen, leverde het type voor den nog algemeen geldenden vorm van bedakking. Duidelijk spreken hiervoor de doorgezakte noklijn, de opwaartsche richting der hoeken.

Het godshuis dankt den indruk, dien het maakt aan het theatrale, meer dan aan het monumentale. De godsbeelden verheffen er zich in verdiepingen boven elkander en, daarmede overeenkomstig, stapelt zich het eene dak op het andere, zonder zijn typischen vorm te verliezen.

Wordt zoodoende geen *hooge* kunst vertegenwoordigd, des te bewonderenswaardiger is het talent, dat aan deze bekappingen wordt ten koste gelegd.

Met een gelukkig gevoel voor kleur begaafd, geholpen door een in alle bizonderheden bestudeerde techniek, munt de Chinees in sommige kleinkunsten uit, met name, in zijn porceleinen en lakwerken. Ook hier geldt vasthoudendheid aan het overgeleverde type als kunstwet.

In het naburige Japan treffen wij verwante karaktertrekken, niettemin eene van de Chineesche opvatting verschillende kunst.

De bevallige lichtheid der japansche kunst spreekt het best waar zij vroolijke stemmingen zoekt weder te geven, waarin zij doorgaans voortreffelijk slaagt.

Daarenboven is haar de gave eigen om, met uiterst geringe middelen, betrekkelijk groote effekten te weeg te brengen.

Maar al deze eigenschappen maken een kunst nog niet tot een monumentale. Voor waarlijk monumentale werkingen is de kunst der Japanneezen niet geschikt.

Overzien wij de gezamenlijke Oostersche kunsten met één blik, dan blijkt ons dat haar een zekere standvastigheid eigen is, die kontrast vormt met de talrijke en elkander snel opvolgende wisselingen, die de kunst in het westen later onderging.

Dat die standvastigheid niet haar oorzaak heeft in de door sommigen beweerde hoogte, welke de godsdienstige stelsels in het Oosten bereikten, volgt blijkbaar uit de veranderingen, welke deze stelsels zelve ondergingen en uit hun zwakheid om mede te leven in het dagelijksche leven. Hiertoe konden zij de verspreiding van tegenstrijdige begrippen niet ontberen.

Maar daarom steunden zij te meer op de „*Gewoonte*" en vonden zij, in de slaafsche handhaving van voorschriften en gebruiken, de wapenen, waarnaar trouwens alle heidensche godsdiensten grijpen en grijpen moeten, om zich op den duur staande te houden.

Deze hoofdtrek is vijandig aan ontwikkeling en had een noodlottige inwerking op de kunst, die, tot in haar hoogste scheppingen, van een kinderlijken navolgingsgeest getuige geeft.

Zoo is in den vorm van den *pijlon* des Egyptischen tempels, de leemhut der oorspronkelijke bewoners van het Nijldal duidelijk herkenbaar; zoo is de onconstructieve bouwwijze der Indische rotsgevaarten een herinnering aan de rotswoning der vroegste bevolking; zoo het Chineesche dak, gelijk wij zagen, een kennelijk overblijfsel van de nagebootste tent.

Belette deze vasthoudendheid aan de traditie ook elke ontwikkeling, zij weêrhield tevens een overheerschend optreden van het zinnelijk kunst-element en daardoor het eerste motief voor ondergang.

In dit licht gezien, verliezen de Oostersche kunsten een groot deel van hunnen glans; een glans, die slechts hen verblinden kan, voor wier blikken reiner gloed verborgen bleef.

* * *

(Wordt vervolgd.)

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam. 27 Maart 1896. Na opening van de vergadering, lezing en goedkeuring van de notulen, werden de heeren van den Bossche en Crevels en de heer J. van Wijngaarden, leden der Maatschappij, tot lid van de Afdeeling aangenomen.

Vervolgens werd door den Voorzitter, den heer C. B. Posthumus Meijjes, medegedeeld, dat op 9 April a. s. eene Vergadering van het Hoofdbestuur met de Voorzitters en Secretarissen van alle Afdeelingen zal worden gehouden, waarin de voorstellen tot wijzigingen van de Wet van de Maatschappij besproken zullen worden.

Hierna werd het woord verleend aan den heer P. G. van Schermbeek, oud-officier der Genie, directeur der Kon. Deventer Tapijtfabriek, tot het houden eener voordracht over de vervaardiging en versiering van tapijten.

Spreker ving zijne rede aan met er op te wijzen, dat door nasporingen is aangetoond, dat er reeds 2000 jaren vóór Christus versierde weefsels bestonden, dat Chaldea als de bakermat dezer kunst beschouwd moet worden, en deze waarschijnlijk ontleend is aan het tatoeëeren van het lichaam.

In Perzië, het brandpunt der tapijt-industrie, geschiedt het weven niet in fabrieken maar door de Nomaden en de vaste bevolking in hunne woning, en wel meest door vrouwen, poolvrouwen genaamd.

Spreker behandelde uitvoerig de wijze van vervaardiging en de eigenaardigheden van de Perzische tapijten benevens de voornaamste decoratie motieven, die veelal van Chineeschen oorsprong zijn.

In Europa waren de Saracenen in Spanje de eerste tapijtknoopers, doch deze kunst werd ook langzamerhand in Zuid-Europa (Frankrijk) beoefend en later ook in Vlaanderen, welker

bevolking door de aanraking met de Saracenen, tijdens de kruistochten, het tapijtweven geleerd had.

Vervolgens besprak de heer van Schermbeek de tapijt-industrie van den tegenwoordigen tijd en behandelde achtereenvolgens, de koeharen tapijten, de schotsche tapijten, de Brusselsche tapijten, Tapestry, Velvet, Axminster en Royal Axminster of Moquette, en verklaarde de vervaardiging dezer tapijten door schetsen op het bord.

In Deventer wordt voor de vervaardiging der tapijten, de fabriek fabriceert behalve de bekende tapijten ook als onderdeel koeharen tapijten, uitsluitend Betuwsche wol gebezigd.

De wol wordt eerst op het schaap gewasschen, na eenige dagen gekeurd en daarna van het schaap geschoren, de wol nogmaals gereinigd en vervolgens gesponnen.

Nadat de wol gesponnen is, wordt zij, na eerst te zijn gebeits in houten kuipen, daar deze beter zijn dan kuipen van metaal, geverfd.

Hierna wordt het poolgaren uitgespoeld, gedroogd en in stukjes gesneden, waarna het weven een aanvang kan nemen, hetwelk meestal door vrouwen en meisjes geschiedt.

Ten slotte trad spreker in eene vergelijking tusschen de rol die het tapijt bij den Oosterling en bij ons vervult en meende, dat het voor de bevrediging van onzen schoonheidszin beter was gebruik te maken van Oostersche patronen, dan van Louis XV of andere stijltapijten.

Spreker besloot zijne interessante rede met de bewering, dat hij groote verwachting heeft van tapijten versierd met gestyliseerde bloemen en planten van onze Flora.

De Voorzitter, de heer C. B. Posthumus Meijjes, dankte spreker uit naam van de leden der Afdeeling hartelijk voor de gehouden bijdrage en sprak daarbij den wensch uit, dat de Deventer-fabriek nog vele fraaie tapijten mocht vervaardigen.

De heer Arn. A. M. Brüning verzocht den spreker om de fraaie collectie teekeningen, tapijtstalen en monsters nog eenige dagen te exposeeren, hetwelk door de heer van Schermbeek welwillend werd toegestaan; zoodat een en ander tot en met Zondag 29 Maart in het Maatschappelijk Gebouw was te bezichtigen.

Hierna werd de vergadering gesloten.

Afdeeling Groningen, 27 Maart 1896. Na lezing der notulen geschiedt mededeeling van een bij het bestuur ingekomen schrijven van het Hoofdbestuur waarin wordt verzocht om $^1/_5$ van f 100 bij te dragen voor den prijs ten behoeve van een prijsvraag voor een diploma. Besloten wordt om aan het Bestuur mede te deelen, dat de kas zulks niet toelaat.

Aan de orde komt de aflossing van schuld met de opbrengst eener photographiën-verloting, welke f 37.10 opbracht. De Voorzitter stelt voor hiervan f 24 af te lossen en het overschot in de huishouding der afdeeling te gebruiken tot dat de financieele toestand de verdere aflossing toelaat. Aldus wordt na eenige discussie besloten.

Vervolgens draagt de Voorzitter eene beschouwing voor, naar aanleiding van vraag 8 der Maatschappij, betreffende Groninger gevelsteen. Er is, volgens spreker, wel een middel om die steen te verbeteren en de opperhuid te verharden, namelijk door ze te bestrijken met een oplossing van kiezelzuur en met calciumcarbonaat.

Ook op portland-cementwerk heeft dit mengsel goede resultaten geleverd, daar de opperhuid zeer hard wordt en slechts weinig van kleur verandert. Sprekers meening, dat waalsteen in het het algemeen beter weerstand biedt tegen afschilferen en doorregenen dan Groninger steen, wordt van verschillende kanten fel bestreden en door voorbeelden wordt aangetoond, dat gevels in Groninger steen, mits deze van voldoende hardheid is, niet de minste afschilfering vertoonen en hoegenaamd niet doorregenen.

Ten slotte wordt besloten in den aanstaanden zomer een gezelschapsreisje te maken naar Assen.

De kunstbeschouwing bestaande uit plaatwerken uit het archief der Afdeeling werd den volgenden Zondag voor het publiek ter bezichtiging gesteld.

BERICHTEN.

Donderdag 2 April j.l. had de uitreiking plaats van de diploma's aan leerlingen die den driejarigen cursus aan de Ambachtsschool voor Alkmaar en omstreken hadden doorloopen, in tegenwoordigheid van B. en W. van Alkmaar, en van de naburige gemeenten die de school subsidieeren.

Bij deze gelegenheid waren tevens tentoongesteld de teekeningen en werkstukken die door de leerlingen der school zijn vervaardigd.

Aan de uitnoodiging tot het bijwonen dezer plechtigheid, die het Hoofdbestuur van de Mij. tot bevordering der Bouwkunst had ontvangen, werd door den Voorzitter gevolg gegeven.

Uit de rede zoowel van den Voorzitter van het Bestuur der School, den heer C. J. Canters, als van den Directeur der School, den heer H. J. de Groot, bleek het duidelijk hoe snel, degelijk en krachtig de School zich sedert haar bijna driejarig bestaan heeft ontwikkeld.

Aan tal van leerlingen-timmerlieden, -meubelmakers, -smeden -bankwerkers en -schilders kon het diploma worden uitgereikt.

Maar vooral door de tentoongestelde werkstukken en teekeningen treden duidelijk aan het licht de juiste inzichten en de gezonde opvatting waardoor het onderwijs aan de nog jeugdige inrichting wordt geïnspireerd.

De school en de werkplaats, de theorie en de praktijk zijn hier werkelijk onder één dak vereenigd.

Bij het timmerwerk zijn de werkstukken zooveel mogelijk op ware of op de helft der ware grootte uitgevoerd.

In het meubelvak ziet men bij de meubels, op ware grootte uitgevoerd, tevens de werkteekeningen hangen naar goede ontwerpen op flinke wijze geteekend.

Hetzelfde geldt voor het werk van den smid en den schilder.

Op deze tentoonstelling kunnen voor- en tegenstanders van school of werkplaats elkaar de hand reiken.

Ons werd het verzoek gedaan om uit de Nieuwe Wageningsche Courant van 21 Maart j.l. over te nemen het gedeelte van het verslag der zitting van den Gemeenteraad van Wageningen, gehouden 19 Maart jl., hetwelk over den bouw der Rijks Hoogere Burgerschool handelt, nadat is aangenomen het „voorstel tot stichting eener Hoogere Burgerschool en tot verhuring daarvan aan het Rijk".

Bedoeld gedeelte van het verslag luidt als volgt:

Punt X. Vaststelling van het bouwplan dier school.

De Heer Rengers vraagt of in dit plan ook is opgenomen de bepaling, wie het opzicht over het bouwen zal hebben.

De Voorzitter zegt, dat het dagelijks toezicht wordt uitgeoefend door een opzichter door den bouwmeester te benoemen. De architect, die de plannen ontwierp, zal echter op de juiste tenuitvoerlegging toezien en het hoofdtoezicht houden.

De Heer Rengers vraagt, of ook bepaald is, of de heer Lockhorst dit wezen zal.

De voorzitter antwoordt, dat het hoofdtoezicht is opgedragen aan den Rijksbouwkundige Lockhorst, en niet aan den heer Lockhorst, ontwerper der plannen.

De Heer Rengers zegt, dat dus de heer Lockhorst zijn eigen werk moet keuren.

De Voorzitter: de heer Lockhorst is een uitstekend deskundige, daarbij uiterst billijk, hij vraagt slechts 3% van de kosten der bouwsom. Met de andere betrekkingen van den heer Lockhorst hebben wij hier niets te maken, wij hebben toe te zien dat wij een goed gebouw krijgen.

Na eene korte discussie over het plan, werd dit door de vergadering goedgekeurd.

In de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs die den 14den April zal worden gehouden, zullen o.a. de volgende voordrachten worden gehouden:

Mededeelingen betreffende den watertoestand van Friesland, door den heer P. Caland.

Mededeeling over hellende schepraderen door stoom gedreven, door den heer A. Huet.

Mededeeling over den elektrischen baggermolen volgens Ph. Bonau-Varilla, door den heer A. Keurenaar.

PERSONALIA.

Bij Kon. besluit is met 16 April a. s. benoemd tot Hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft J. Grundel, werktuigkundig ingenieur te 's-Gravenhage.

Bij Min. beschikking is voor het tijdvak van 16 April tot en met 31 Aug. benoemd tot assistent voor de scheikunde aan de Polytechnische School te Delft P. H. van der Meulen, te Amsterdam.

Tot ingenieur der telegraphie zijn benoemd de heeren: S. J. J. H. van Embden, E. J. Kist en J. J. F. C. Visser, thans adspirant-ingenieurs der telegraphie.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 1
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4,
Bouwkundig Teekenaar 1.
Opzichter voor kunst-, grond- en havenwerken, 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.
Bouwkundig Teekenaar 1.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

11 APRIL 1896. 16e JAARGANG. No. 15.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

OVER DE VERHOUDING VAN HET ZINNELIJK TOT HET BOVEN-ZINNELIJK ELEMENT IN DE KUNST.

Lezing gehouden door den heer J. J. WEVE, *architekt der gemeente Nijmegen, in de vergadering der Afdeeling Amsterdam van de „Maatschappij tot Bevord. der Bouwk." op* 24 *Januari*, 1896.

(Vervolg van blz. 83.)

Beschouwen wij thans het *Westen*, beginnende met Griekenland, den sleutel der Westersche beschaving, die door grieksche bemiddeling, uit het Oosten werd overgebracht.

De grieksche kunst heeft zóó lang de eer genoten, als de kunst bij uitnemendheid te worden beschouwd en heeft, dien ten gevolge, zulk een onberekenbaren invloed uitgeoefend op de latere eeuwen, dat er schier een bizondere moed toe behoort, om niet mede den lof te zingen, waardoor deze kunst bij voorkeur wordt gehuldigd.

En toch! Als men nagaat voor welk een betrekkelijk geringe toepassing het principe der grieksche kunst vatbaar is, zonder daaraan geweld te plegen, *moet* men de bewondering wel matigen, die, op gezag van zoovelen, als vastgeworteld schijnt.

Uit de geheele kunst spreekt het volk dat haar schiep. Even vluchtig als het tijdperk van hoogen ernst, dat dit volk doorleefde, is haar heerlijkste schittering.

Het luchthartige grieksche gemoed bekommerde zich doorgaans niet om diepen ernst. Een noodlot was genoeg, om dat gemoed met het hoogere in vrede te doen leven. Hier beneden lachte de aarde toe, wenkte zij met hare aanlokselen en de bekoring bleek te sterk.

Ofschoon de grieksche kunst op merkwaardige wijze hare eenheid wist te bewaren, heeft het zinnelijk element zich van den aanvang daarin duidelijk vertoond. Meer en meer heeft het zich op den voorgrond gedrongen en, ten slotte, het ideale als met een woekerplant omslingerd, diens levenskracht verlamd.

In dit opzicht heeft Griekenland, dat aan het Oosten zijn kunstvormen borgde, het gegeven voorbeeld verwaarloosd, om daarna die vormen over te geven aan een ander volk, de Romeinen, dat ze vermengde met de tradities van Etrurië, het land waar het zich gevestigd had.

Was het beginsel daardoor ook geschonden, nieuw leven was ontstaan en grooter buigzaamheid verkregen.

Het huwelijk, tusschen rechte lijn en cirkelboog gesloten, zou vruchtbaar blijken tot in onberekenbare toekomst.

Maar de samenvoeging was min of meer gedwongen geweest; niet met het diep besef van de waarde dier enkelvoudige, niettemin zoo beteekenisvolle elementen.

Geen gewijde handen hadden zich zegenend over deze verbintenis uitgespreid.

De daaruit geboren vrucht zou het merkteeken van den gezalfde niet ontvangen.

Voor aardsche doeleinden zou de Romeinsche kunst zich leenen.

Als zegeboog, lustpaleis of feestgebouw zouden haar gewrochten schitteren.

In het gewijde zou zij eerst op beteekenende wijze optreden als zij genen haar merkteeken had ingedrukt!

Maar hierdoor was ook haar karakter geteekend en dat der secundaire elementen, waarvan zij zich bedienen zou.

Het grootsche in het natuurlijk-menschelijke weet zij vaak machtig uit te spreken.

Voor de ware uitdrukking van het bovenzinnelijke en bovennatuurlijke ideaal, ontbreekt haar de adel harer geboorte.

* * *

Wat het heidensch Rome evenwel niet vermocht: *Byzantium* zou het volbrengen.

Verwant aan het Oosten, meer dan eenig Westersch gebied, daardoor begaafd met een hoog gevoel voor het machtige en grootsche, wars van het bovenmatig zinnelijke, boven alles echter, voorgelicht door het *bezielend Christelijk Genie*, zal Byzantium een voorbeeld geven aan alle eeuwen.

Hoog verheft zich, op de machtige, vierkante, door majestueuze bogen vereenigde pijlers, de ronde koepel van Aya Sofia, den tempel waarin de Hoogste Wijsheid zal worden gehuldigd.

In ongeëvenaarde harmonie schragen halfkoepel en tongewelf het ten hemel stijgend dak, op zijn beurt door nieuwe koepelwelven gesteund, waarvan de voetingen, in het grondplan, den half-cirkel verbinden met de rechte lijn van het kwadraat.

Als zelf in aanbidding verzonken, leiden wand en zuil het oog van den binnentredende naar het geestelijk middelpunt van den bouw: het altaar.

Indrukwekkend smelt de monumentale decoratie met de samenstellende massa's tot één tooverachtig, alle beschrijving tartend geheel.

Daar gaat een stem uit van deze zeldzame schepping, die velen machtig bezielde, maar aan geen kunstenaar was het ooit gegeven het werk te overtreffen.

In het Westen versterft die stem weldra, naarmate zij meer van verre klinkt.

Want niet geheel, nog minder op eenmaal, worden zij bekeerd, die de Romeinsche pracht, in zinnelijk behagen, hebben aangestaard.

Toch werkte, nog na eeuwen, Byzantiums invloed op de monumentale kunst van het westen.

Voor de kleinkunst hield zij niet op den toon aan te geven, in diep symbolisme en strenge vormen het geheim vindend harer levenskracht.

* * *

Eindelijk, na eeuwen van duisternis, zou ook voor Westelijk Europa het licht opgaan waardoor haar aanschijn werd veranderd. Het licht, dat leven brengt in den ruimsten zin van het woord; waarin de kunsten reeds met bizonderen luister in Byzantium, met zwakker gloed in een deel van Italië hadden gestraald.

Geboren in dat levenwekkend licht zou voortaan de kunst *onder alle levensvormen* van hare hooge zending getuigenis geven.

Zonder ooit hare roeping te miskennen, zou zij de taal spreken, die tot de harten dringt. Tot de harten zelfs van hen, die door het strenge worden afgeschrikt, voor wie het liefelijke het middel moet zijn, om tot het hoogste te worden opgevoerd.

Naar gelang de tijden voorbijgaan, de zeden zich wijzigen, zullen hare middelen wisselen, bij onveranderd doel. En dit doel is geen ander, dan de absolute Schoonheid zelve te eeren, en daardoor hare heilzame werking te verspreiden.

Even menigvuldig als de eigenschappen zijn der *schoonheid*, even talrijk zijn de wijzen waarop *deze kunst* zich uit.

Maar het *hoogste* stijgt zij, waar zij de Majesteit weergeeft.

Dan versmaadt zij nagenoeg elk zinnelijk element, zich bepalend tot soberen en diepen eenvoud.

Dan dwingt zij lijn, cirkel en kleur tot een zwijgend, maar verheven gebed als in Aya Sofia te Byzantium.

* * *

Minder grootsch, nochtans geweldig, uit zij zich in den *Romaanschen stijl*, en wederom in steeds wisselende wijze.

Nog zijn de zeden ruw, de behoeften van het dagelijksch leven gering. Daar moet beschaafd en geleeraard worden in een taal, die doordringt tot het gemoed.

Het hart heeft zijn natuurlijk gevoel voor het grootsche nog niet verloren bij de dagelijksche beslommering van zorgen, die, meer en meer, zullen afdalen tot het nietigste, naargelang de eeuwen elkander volgen.

Zoo staat de Romaansche kunst hoofdzakelijk in dienst der kerk, die haar de hooge plaats inruimt, welke haar toekomt, die haar eenheid bewaart en daardoor haar voortbestaan beschermt.

Nog zijn schilder- en beeldhouwkunst onafscheidelijk aan de bouwkunst verbonden, daarmede als tot eén geheel versmolten, in die innige vereeniging waarvan de latere verstoring eenmaal ieder van haar zal doen kwijnen.

Zoo ontwikkelt zich die kunst zonder ophouden en volgt zij de menschheid in hare hooge bestemming.

Langzaam, en als daartoe genoodzaakt, neemt zij meer en meer zinnelijke elementen in zich op, maar weet ze steeds aan haar hoog doel dienstbaar te maken.

Meer en meer leert de mensch het aardsche tot zijn voordeel aanwenden, zijn schreden daarheen richtend waar zijn bestemming hem leidt.

De Hemelen, toch, zingen niet alleen Gods lof. Ook de aarde zal Hem dienen en al wat op de aarde is.

De grondgedachte der Christelijke kunst hult zich dan ook in nieuwe en toepasselijke vormen.

De geheele schepping zal thans medejubelen in den lofzang door haar aan te heffen.

's Menschen oorsprong en toekomst, zijn leven en lijden, natuur en bovennatuur, deugd en genade, hemel en aarde, dier en plant, ja zelfs de onbewerktuigde stof, zij alle zullen zich vereenigen tot eéne harmonie, tot eén zelfden harpzang, het groote verzoeningswerk ter eere, Gode tot een Hem alleen waardigen lof.

Als een dicht in steen, stout van bouw, weelderig in zijn beelden, machtig in zijn zeggingskracht, verheven in zijn verschijning, staat hij daar, de *gothische* kathedraal van Frankrijks hoofdstad, in zijn soberen rijkdom, zijn gematigde strengheid, zijn edelen ernst.

En hoevele zijn niet de zangen uit dit lied ontsproten, nu eens liefelijker van toon, dan meer samengesteld van vorm, nu eens bekorend door rijkdom, dan weder treffend door harmonie, en, ofschoon niet alle van gelijke, dan toch alle van hooge waarde door de zelfde scheppende gedachte, die hen bezielt.

* * *

Zoolang de talrijke elementen der gothische kunst uitsluitend in dienst staan van den gewijden bouw, bewaren zij hun adel, door de eenheid, die hen verbindt.

Maar de steeds hoogere eischen, die het burgerlijk leven weldra begint te stellen, voeren ook de kunsten binnen zijn gebied.

Aan het zinnelijk-element in de kunst waren de laatste concessiën gedaan. Elke stap verder moest leiden tot verval. En dit verval trad spoedig in.

De smaak voor hetgeen gemakkelijker te genieten valt, den geest minder inspant en daardoor verslapt, nam hand over hand toe, voerde langs een hellende baan, naar een afgrond.

Een tweede oorzaak van niet minder bedenkelijken aard hielp hiertoe mede.

De profane kunst is zoo zeldzaam hooge kunst; kunst, die door een hooge en edele gedachte wordt bezield, waardoor al hare elementen tot een verheven eenheid samensmelten. Niet, dat het aan dergelijke kunstvoortbrengselen van vroeger en later tijd ontbreekt, maar zij zijn betrekkelijk schaarsch. Daarbij ontaardt de profane kunst gewoonlijk spoedig, juist door haar gemis aan eenheid, die hoofdvoorwaarde voor elk grootsch bestaan.

De gevolgen dier ontaarding werden dra bespeurd.

Toen de eenheid zich oploste in hare elementen was

aan ieder van hen de gelegenheid tot hoogste ontwikkeling benomen.

Het individu deed zich als zoodanig gelden; dit nu zou gevolgen hebben tot in een onberekenbare toekomst.

Schilder- en beeldhouwkunst werden zelfstandig, stelden zich tevreden met de plaats, die men haar produkten zou believen aan te wijzen.

Wel ontstond hierdoor menig kleiner of grooter gedicht, maar het *epos* der kunst ging verloren en daarmede haar machtige invloed, haar alles overwinnende duurzaamheid.

Nu eerst werd het zinnelijk element recht ten troon verheven. En ofschoon de latere middeleeuwen, dank zij de nawerking der vervlogen hoogere kunstperiode, voor den diepsten val bleven behoed, bereidden zij den weg tot de kunst, die haar volgen ging, tot de *Renaissance*.

* * *

Het was op den bodem, waar de Romeinsche kunst had gebloeid, waar haar geest was blijven rondwaren als een schim, die onvermoeid elke zuivere uiting van noordsch middeleeuwsche-kunst had weerhouden, dat de Renaissance, of herleving der romeinsche vormentaal, voor de eerste maal werd aangeroepen als de engel, die redding zou brengen uit den nood van het toenemend verval.

Tegen een kwaal, die grootendeels, zoo niet geheel, zijn oorzaak vond in het drukkende overwicht van het zinnelijk element in de kunst, paste men een middel toe, dat minstens de zelfde gebreken had!

De gevolgen konden niet uitblijven.

Uit navolging ontstaan, werd navolging eerlang haar wachtwoord.

Door trotsch onafhankelijkheidsgevoel als uit een sluimer opgewekt, werd het groote eenheidsbeginsel in de kunst, reeds bij haar *eerste* optreden, miskend en daardoor voor het vervolg meer en meer aan willekeur prijs gegeven.

Zonder beteekenis in de gewijde kunst overgebracht, trad vormenspel in de plaats van vormentaal.

En ofschoon de eerste maal verschijnend in kerkelijken dienst, *ontwikkelt* zij zich eerst daar buiten, waar zij in de profane wereld een meer geschikten bodem vindt.

* * *

Vermag zij dan ook het heerscherpaleis den *glans* medetedeelen der vorstelijke waardigheid, de *majesteit* van het regeerend gezag drukt zij slechts onvolkomen uit.

Voor de mystieke beteekenis van het Godshuis heeft zij geen woorden. Slechts de plechtigheid van den tempeldienst vindt in haar vertolking.

Elementen in haren dienst nemend, die op zich zelve reeds samengesteld en aan vreemde kunst ontleend zijn, ontbreekt het haar aan grootschen eenvoud en innerlijke zeggingskracht.

Op het konventioneele bouwend, waggelt zij immer op hare grondvesten.

Waar zij in de architectuur een min of meer monumentale werking te voorschijn roept, heeft zij die niet te danken aan het haar eigen systeem, maar òf aan het imposante der masa's, òf aan de verhoudingen der groote lijnen. De geest, die vragend door wil dringen in de daarbij gebezigde middelen, ontvangt nimmer een geheel bevredigend antwoord.

Kind der mode, volgt zij ten slotte de mode in al hare grillen.

Eenmaal in den tijdgeest opgenomen, bedient zich de kerk, wel is waar, van hare hulp, maar de zwakheid der beschikbare middelen toont zich daarbij meer dan ooit.

Voor het behagen geschapen, zoekt deze kunst in het uiterlijke haar kracht.

Voor de uitdrukking van het „kokette" spreekt zij de taal bij uitnemendheid.

* * *

(Wordt vervolgd)

BOEKAANKONDIGING.

RONDSCHRIFT.

Goed strak rondschrift kan het smakelijke uiterlijk van een bouwkundige, technische of artistieke teekening verhoogen. Veel tijd behoeft echter niet aan dien tekst besteed te worden, wanneer gebruik wordt gemaakt van „rondschrift", goed van karakter.

Zich dit rondschrift eigen te maken is vrij moeielijk wanneer de weg daartoe niet wordt aangewezen; het kost veel tijd en overleg wanneer men een eigen weg of methode wil zoeken.

Onlangs heeft echter bij de uitgevers van Looy en Gerlings te Amsterdam het licht gezien een methodisch gerangschikte reeks van schrijfvoorbeelden in 3 cahiers, samengesteld door de heeren J. Haring en A. H. Gerhard. en daarenboven eene beknopte en praktische handleiding voor het rondschrift in 15 losse voorbeelden, samengesteld door den heer J. Haring Sr.

Aan de eerstgenoemde schrijfvoorbeelden ligt eene methode ten grondslag die zeer bevattelijk en praktisch is samengesteld, en waarin sterke soberheid valt op te merken. Bij het schrift zijn alle onnoodige krullen en andere aanhangsels, die trouwens slechts tot verwarring aanleiding kunnen geven, vermeden en voor elke wordt maar één type als voorbeeld verstrekt. Dit bevordert de regelmatigheid en de eenvoud.

Deze drie cahiers, voldoende ruimte voor oefening aanbiedende, zijn verkrijgbaar à f 0.25 per stuk.

Het modelboek met 15 platen, waarop goed gekozen voorbeelden die bovendien een rijke verscheidenheid aanbieden, kost f 1.50.

Wij kunnen deze handleidingen zeer aanbevelen aan teekenaars, die zich spoedig en zonder de hulp van een onderwijzer het rondschrift eigen willen maken.

L.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem, 1 April 1896. De notulen der vorige vergadering werden gelezen en onveranderd goedgekeurd.

Door den Voorzitter werd met een toepasselijk woord aan den leerling-timmerman H. N. van Koppenhagen, die met goeden uitslag den cursus aan de Ambachtsschool op naam der Afdeeling heeft volbracht, namens de Afdeeling als geschenk uitgereikt het werk getiteld: „Onze betimmeringen," door F. L. Berghuis.

Besloten werd wederom een jongeling de lessen op de Ambachtsschool te laten volgen.

Daarna kwam in behandeling het door den Secretaris opgemaakte jaarverslag, hetwelk na een korte bespreking werd goedgekeurd.

Overeengekomen werd, in het begin van Juni a.s. de gewone jaarlijksche Zomer-excursie te doen plaats hebben, waarvoor 's Bosch en het kasteel „Heeswijk" werd gekozen. De Voorzitter nam op zich, in de volgende vergadering eenige bizonderheden over dat kasteel mede te deelen.

De heer V. G. A. Bosch hield eene voordracht over de huizen-

bouw in China. Spreker behandelde in de eerste plaats de bouwconstructie, gaf vervolgens een overzicht van de gebruikelijke bouwmaterialen en eindigde met een beschrijving over de wijze van meubileering.

Bij monde van den heer J. Persijn Jr. ontving spreker voor zijne belangrijke bijdrage, den dank der Vergadering.

De avond werd besloten met het bezichtigen van een portefeuille van den heer Bosch, bevattende een aanzienlijke collectie fraaie lichtdrukken van Hollandsche kunstvoorwerpen uit vroegere eeuwen.

BERICHTEN.

In de in aanbouw zijnde parochie-kerk der paters Jesuiten aan de Molenstraat te Nijmegen, is Vrijdag 5 dezer het stergewelf boven het koor ingestort. Een werkman werd daardoor op de plaats gedood, een ander werd zwaar gewond maar is beterend; verscheidene personen, waaronder de opzichter, bekwamen letsel, doch niet van ernstigen aard.

Omtrent dit ongeval vernemen wij nader van goed onderrichte zijde, dat de bouw der Kerk zoover gevorderd is, dat de welven van het presbyterium en die der transeptarmen gereed zijn. Op den dag van het ongeval was het stergewelf boven de viering sedert twee dagen gesloten. De graten waren toen sedert ongeveer veertien dagen voltooid. Ruim een uur na het lossen der formeelen, hetgeen zonder eenig bezwaar was geschied, terwijl men bezig was de schenkels dier formeelen uit elkander te nemen en neder te laten, stortte plotseling het geheele stergewelf naar beneden.

De afmeting van dit stergewelf bedroeg, in grondplan, ruim *elf* meter, gemeten langs de binnenzijden der gordelbogen. De hoogte van den top was ongeveer 9 M. boven de plijlerkapiteelen en ongeveer 20 M. boven den vloer.

De justitie was reeds den dag na de instorting ter plaatse, vergezeld van de door haar aangewezen deskundigen, de heeren J. W. Boerbooms en A. R. Freem, architecten te Arnhem, en J. J. Weve, civiel en bouwkundig ingenieur, gemeente architect te Nijmegen.

Het onderzoek omtrent de oorzaak der instorting is nog niet afgeloopen, zoodat men aan de veronderstellingen van enkele dagbladen nog geen waarde mag hechten.

De Regeering der Zuid-Afrikaansche Republiek is naar „Het Vaderland" meldt — voornemens te Johannesburg eene landsbibliotheek te stichten en heeft daarvoor f 60,000 à f 120,000 beschikbaar gesteld.

Teneinde een in alle opzichten goed ingericht gebouw te hebben, heeft zij tot dat doel een prijsvraag uitgeschreven voor het beste ontwerp en daarvoor premiën van f 2400, f 1200 en f 600 uitgeloofd, in te leveren voor of op 31 Mei e. k. aan het adres Hemmring Esq., Johannesburg. De inzendingen moeten gezegeld onder een motto worden ingezonden.

Bij dit bericht, door verschillende dagbladen overgenomen, wordt nog de veronderstelling gemaakt, zeker ook tot aanmoediging der architecten hier te lande: „Wellicht zullen Nederlandsche architecten zich geroepen gevoelen mede te dingen."

Het eigenlijke bericht kwam ons al aanstonds vreemd voor, eerstens omdat eenig officieel bericht in geen der Zuid-Afrikaansche bladen is te vinden — tenzij ons dit ontgaan mocht zijn —; tweedens omdat te Pretoria reeds sedert eenigen tijd een bibliotheekgebouw is opgericht, waarin echter — naar wij van goed ingelichte zijde vernemen — de boekwerken nog ongerangschikt opgestapeld liggen, een toestand die natuurlijk oorzaak is dat de inrichting nog geen noemenswaard nut kan opleveren en niet bezocht wordt. Ten derde komen de limieten van de beschikbare som van f 60.000 tot f 120.000, ons onwaarschijnlijk voor, evenals het bedrag van de uitgeloofde prijzen ad f 4200.

Ten slotte wil het ons voorkomen, dat wanneer de Regeering der Republiek plannen inwacht, zij die liever in eenig Regeeringsgebouw in ontvangst zal willen nemen, dan ze bezorgd te zien bij Hemmring Esq., die, voor zooverre ons bekend, geen staatsbetrekking bekleedt.

Naar aanleiding van het genoemde bericht hebben wij ons gewend tot het hier te lande gevestigde Generaal Consulaat der Zuid-Afrikaansche Republiek, en vernamen dat daar niets bekend was omtrent deze prijsvraag.

Het aantal vakbladen neemt steeds toe. Nu weer, 4 April j.l., verscheen het eerste nummer van een weekblad voor het smidsvak en ijzerindustrie; na eenige bestudeering van het hoofd van het blad wordt men gewaar dat het „Vulkaan" heet.

Fabrikanten en groothandelaren moeten, volgens de uitgevers, in dit blad het middel vinden tot bekendmaking hunner artikelen; kleinere smeden en winkeliers het middel tot opsporing der beste bronnen voor aankoop van al het door hen benoodigde; allen, fabrikant zoowel als gewone smid, groothandelaar zoowel als kleinhandelaar, het middel tot verrijking hunner vakkennis, tot verkrijging van alle gegevens en opgaven die bij de uitoefening van hunne vakken van belang zijn en tot kennismaking met hetgeen door de binnen- en buitenlandsche concurrentie wordt gedaan. De redactie heeft daartoe aan haar blad verbonden, zoowel mannen van de theorie als van de praktijk.

Wij vinden in het eerste nummer, het begin van een bijdrage „Aanwijzing tot het toepassen van stijl"; vervolgens kleinere bijdragen als: Koken en verwarmen met electriciteit; De beteekenis der ontdekking van Röntgen voor de metaal-industrie; Luster voor electrisch licht; De baas tegenover de knechts; Cement en ijzer; Moderne uitvinding in de bearbeiding van metaal; Aanwijzing tot het aanleggen van bliksemafleiders; Over den invoer van buitenlandsche kachels en fornuizen; benevens een aantal technische mededeelingen en verscheidenheden.

In de kracht van zijn leven is plotseling te Rotterdam overleden de heer C. H. Eckhart, eigenaar der bekende industrieele zaak die zijn naam draagt. Door de uitgebreide inrichting van den heer Eckhart werd menig goed en artistiek werk afgeleverd; het verlies van den ijverigen en kundigen man zal diep gevoeld worden.

Op zondag 12 April, 's namiddags van 1 tot 4 uur, en op Maandag 13 April, 's namiddags van 2 tot 4 uur en 's avonds van 7 tot 10 uur, zijn in het gebouw der Teekenschool voor Kunstambachten, da Costastraat bij de Kinkerstraat te Amsterdam, te bezichtigen de teeken-, boetseer- en schilderstudies, door de leerlingen der genoemde school gemaakt in de winteravondcursus 1895—96.

Vorige tentoonstellingen van deze school rechtigen ons een bezoek aan de boven aangekondigde zeer aan te bevelen.

Wij vestigen de aandacht op de in dit nummer voorkomende advertentie van de Ambachtsschool te Groningen.

TECHNISCHE MEDEDEELINGEN.

Aluminium bij waggons. Het gebruik van aluminium bij zeeschepen is bekend. Tot nu toe was het verwerken van dit metaal bij spoorwegwagens nog onbekend. Dit geschiedt tegenwoordig voor het rollend materieel der Fransche Staatsbanen, welker directie de voorbereidende studie voor een type van een personenwagen met gebruikmaking van aluminium kort geleden heeft voltooid. Alle ijzeren en koperen bestanddeelen van het onderstel van den wagen worden door aluminium vervangen, uitgezonderd natuurlijk de assen, raderen, veeren en andere dergelijke deelen.

Het voordeel van het gebruik van aluminium ligt in de vermindering van het gewicht, bedragende voor een wagen ongeveer 1500 Kgr., een bedrag dat voor een grooten trein van zeer veel beteekenis is. Het is bovendien overbodig op het belang van dit verminderde gewicht te wijzen met het oog op trekkracht en snelheid.

Annales Industrielles.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 1,
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4,
Bouwkundig Teekenaar 1
Opzichter voor kunst-, grond- en havenwerken 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Teekenaar 1,

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

18 APRIL 1896. 16e JAARGANG. No. 16.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij vestigt de aandacht van alle belanghebbenden, zoowel leden als niet-leden der Maatschappij, op de aanstaande jaarlijksche *Tentoonstelling van Bouwkunst*, waarvan het Reglement is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad n°. 13 van 28 Maart 1896.

Inzendingen voor deze Tentoonstelling worden ingewacht vóór den 17en Mei a. s.

Het Hoofdbestuur heeft vastgesteld, dat de aanstaande Algemeene Mei-Vergadering zal worden gehouden op Donderdag 28 Mei.

PRIJSVRAGEN *uitgeschreven in het jaar 1896 door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.*

I. *Een blok van vier Heerenhuizen.*

Elk der vier heerenhuizen moet bestaan uit een onder- en een bovenwoning, bevattende:

A. de onderwoning (zonder souterrain):
- twee kamers *en suite*,
- een spreekkamer,
- minstens drie slaapkamers,
- een slaapkamer voor dienstboden,
- een zolder, *met eigen trap*,
- een warande,
- een keuken,
- een provisiekamer,
- een kelder,
- privaten enz.
- een tuin.

B. de bovenwoning:
- twee kamers *en suite*,
- een spreekkamer,
- vier slaapkamers,
- een slaapkamer voor dienstboden,
- een zolder,
- een warande,
- een keuken,
- een provisiekamer,
- een kelder, waartoe de toegang niet mag geschieden door een luik of een op te trekken gedeelte van de trap,
- privaten enz.

De breedte van elk perceel is 8.50 M.

Het peil aan tuin en straat is gelijk.

De fundeering wordt geacht te zijn op staal, gelegen 1 M. onder den beganegrond.

Verondersteld wordt, dat, bij grooten eenvoud, voor den bouw der huizen gebruik wordt gemaakt van soliede bouwmaterialen; bij het ontwerpen moet gelet worden op de toepassing van het nieuwste en beste op het gebied van hygiëne en wering van brandgevaar.

Gevraagd worden:
de plattegronden,
de voor- en achtergevels,
een lengte doorsnede.

De teekeningen moeten op de schaal van 1 à 100, in inktlijnen zijn uitgevoerd; de verdere afwerking wordt aan de keuze van den ontwerper overgelaten.

Verder wordt nog verlangd minstens één detail van den gevel op $^{1}/_{20}$.

Voor de ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd: als 1e prijs de verguld zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij; als 2e prijs de zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij; als 3e prijs de bronzen medaille en het getuigschrift der Maatschappij.

Ter mededinging worden alle Nederlanders uitgenoodigd.

II. *Het ontwerp voor een getuigschrift, ten dienste der afdeelingen van de Maatschappij, om te worden uitgereikt aan de bekroonden wegens prijsvragen, door de afdeelingen uit te schrijven.*

Het getuigschrift moet gedrukt worden op een blad, groot 25 bij 35 cM. De in te zenden ontwerpen kunnen op grooter schaal worden vervaardigd.

De tekst op het te ontwerpen getuigschrift, is als volgt:

Afdeeling ....
van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Het Bestuur der Afdeeling verklaart dat aan het ontwerp van
....
ingezonden op de prijsvraag, in 18...... door de Afdeeling uitgeschreven voor een ....
door de beoordeelaars, zijnde de heeren: ....
....
is toegekend ....
....
....

Het Bestuur der Afdeeling.
Voorzitter.
Secretaris.

De teekening moet met inktlijnen uitgevoerd en voor photolitographische reproductie geschikt zijn.

Voor de twee beste en ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd, als 1e prijs, de zilveren medaille der Maatschappij en het getuigschrift, benevens f 60, door de Afdeelingen Arnhem, Rotterdam en Utrecht verstrekt, om daardoor het recht te hebben van het getuigschrift gebruik te maken voor de door hen toe te kennen bekroningen; als 2e prijs de bronzen medaille der Maatschappij en het getuigschrift.

Ter mededinging worden alle Nederlanders uitgenoodigd.

III. *Buitenschuifdeur-kozijn met glazen schuifdeuren.*

Het ontwerp wordt verlangd van een buitenschuifdeur-kozijn, met glazen schuifdeuren, uitkomende op eene open warande, en voorzien van afsluiting die zooveel mogelijk beveiligt tegen inbraak.

Het kozijn is in den dag 2.20 M. breed en 3.60 M. hoog.

De verdieping van de kamer is 4.60 M. van bovenkant vloer tot onderkant plafond.

Gevraagd worden, de horizontale en de vertikale doorsnede, en het buitenaanzicht (voor de helft bij gesloten, voor de helft bij geopenden stand der deur), op de schaal van 1 à 10, benevens enkele details op ware grootte.

Voor het beste en ter bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt uitgeloofd de bronzen medaille en het getuigschrift der Maatschappij.

Ter mededinging worden uitgenoodigd, alleen de leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvragen worden vóór of op 29 December 1896, des middags te 12 uur, vrachtvrij ingewacht aan het bureau der Maatschappij, te Amsterdam.

Art. 2. De in te zenden stukken moeten gemerkt zijn met een motto, en met een herkenningsteeken aan de achterzijde; zij moeten vergezeld zijn van: 1°. een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald, en van binnen bevattende de vermelding van naam, betrekking en woonplaats van den inzender: 2°. van een open brief, waarin een adres, om zoo noodig met den inzender te correspondeeren zonder den naambrief te openen.

Art. 3. De teekeningen mogen niet op houten ramen ingeleverd worden.

Het schrift op de teekeningen moet van eene andere hand dan die des vervaardigers zijn.

De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

Worden de beide laatste bepalingen niet behoorlijk nagekomen door den inzender, dan blijft zijn ontwerp buiten mededinging.

Art. 4. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van eene commissie van beoordeeling, bestaande uit 5 leden, zijnde de heeren:

I. H. J. van Lunteren. *Lid van het Hoofdbestuur der Maatschappij. Architect. Utrecht.*

A. C. Bleijs. *Bouwmeester. Amsterdam.*

Jacques Leyh. *Gemeente Architect. Haarlem.*

C. B. Posthumus Meijjes. *Architect. Amsterdam.*

J. Mutters Jr. *Architect. 's Gravenhage.*

Art. 5. De Jury heeft het recht, wanneer geen antwoord ter bekroning kan worden voorgedragen, aan het Hoofdbestuur voor te stellen eene andere onderscheiding toe te kennen aan zulke antwoorden, die zij meent dat daarop aanspraak hebben.

Art. 6. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Maatschappij.

Art. 7. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der Jury worden bekend gemaakt, en de ingekomen plannen zullen worden tentoongesteld tijdens de Algemeene Vergadering in Mei 1897, waarin de bekroningen zullen worden uitgereikt.

Art. 8. De niet bekroonde ontwerpen kunnen in April 1898 worden afgehaald aan het bureau der Maatschappij te Amsterdam, op vertoon van het in art. 2 vermelde herkenningsteeken. De stukken der inzenders, buiten Amsterdam woonachtig, worden na genoemd tijdsbestek en tegen overlegging van het herkenningsteeken aan een op te geven adres teruggezonden.

In bijzondere gevallen, ter beoordeeling van het Hoofdbestuur, kunnen op uitdrukkelijk verlangen der inzenders, teekeningen binnen dit tijdsbestek worden teruggegeven.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij,

C. Muysken, *Voorzitter.*

Amsterdam 1896. C. T. J. Louis Rieber, *Secretaris.*

EEN NIEUW LOONSTELSEL.

Onder dezen titel werd in het Bouwkundig Weekblad n°. 10, van 7 Maart jl., een uittreksel gegeven van de toelichtingen door den heer H. de Mol van Otterloo gegeven op de volgende door hem ontworpen vraag, opgenomen onder de punten van beschrijving van de aanstaande Algemeene Vergadering der Vereeniging tot Bevordering van Fabrieks- en Handswerksnijverheid in Nederland.

Deze vraag luidt:

„Ter voorkoming van het nadeel van aanbestedingen van „bouwwerken, ten opzichte van het loon, wordt gevraagd: „in hoeverre is aan te bevelen eene regeling als volgt:

„De werkgever houde de vaststelling van de hoegroot- „heid van het loon geheel aan zich. Van het uitbetaalde „loon komt voor rekening van den aannemer een gedeelte, „berekend volgens een in het bestek op te nemen minimum- „loontarief (met verhooging voor overwerk).

„Het overige wordt bij elken betalingstermijn verrekend."

Thans is het rapport verschenen, naar aanleiding van dit vraagpunt opgemaakt door de commissie, daartoe benoemd door de Afdeeling Amsterdam der Vereeniging, en bestaande uit de heeren Mr. A. J. Cohen Stuart, Ed. Cuypers, E. de Langen, J. F. Staal, Mr. J. Kruseman en C. T. J. Louis Rieber, de beide laatsten, rapporteurs.

Na de toelichtingen van den heer de Mol van Otterloo gepubliceerd te hebben, meenen wij de lezers van dit blad ook in kennis te mogen stellen met het bovengenoemde rapport, dat als volgt luidt:

Ten aanzien van dit vraagpunt zijn ondergeteekenden (de bovengenoemde commissie) van oordeel, dat het uitspreken eener meening omtrent het *beginsel* van minimumloon vooraf moet gaan, omdat dit beginsel in het vraagpunt stilzwijgend als juist wordt aangenomen.

Te dien opzichte zijn wij de meening toegedaan, dat het opnemen van bepalingen in de bestekken van bouwwerken betreffende een minimum-loon, gepaard aan bepalingen betreffende maximum-arbeidstijd, zeer wenschelijk is. Wij juichen het dan ook toe, dat het opnemen van dergelijke bepalingen in bestekken langzamerhand bij aanbestedingen gewoonte begint te worden.

Het kan toch niet ontkend worden, dat bij den bestaanden overvloed van werkkrachten, den aannemer de gelegenheid geboden wordt, door het loon bovenmatig te drukken, tot zeer lage bedragen van inschrijving bij aanbestedingen te geraken, hetgeen hem een voordeel verschaft boven concurrenten, die tegenover de werklieden een humanere gezindheid aan den dag leggen. Liet men dit streven naar het zooveel mogelijk neerdrukken der loonen ongebreideld, dan zouden de werklieden in de bouwvakken, die tot dusverre op behoorlijken voet kunnen leven, langzamerhand verdrongen worden door een groep arbeiders, die voor een hongerloon moeten werken. Bepalingen betreffende minimum-loon en maximum-arbeidstijd kunnen dit euvel keeren — althans temperen — door aan den werkman datgene, wat hij voor zijn levensonderhoud behoeft, te waarborgen.

De steller van het vraagpunt wil thans blijkbaar een stap verder gaan. Hij heeft zich vermoedelijk voorgesteld, dat het minimum-loon ten slotte het karakter van een vast en onveranderlijk normaal-tarief bij *alle* bouwwerken zal gaan aannemen. Geschiedde dit, dan zoude in sommige gevallen het minimum-loon een lager bedrag kunnen vormen dan zonder invoering dier bepalingen bij de stichting van kostbare bouwwerken allicht het geval had kunnen

zijn. Intusschen is het ons niet helder geworden, hoe de steller van het vraagpunt zich de uitvoering van zijn denkbeeld heeft voorgesteld.

Krachtens het bestek moet de architect de dwingende voorschriften, ook die omtrent loon en werktijd, tegenover den aannemer handhaven, doch eene voortdurende inmenging van den bouwheer in de loonsbetaling zal groote bezwaren met zich brengen en schijnt ons zeer onraadzaam. Buitendien is het ons niet duidelijk, waarom het bedrag van dat surplus-loon onbepaald moet blijven, tot dat de bouwheer het gelieft uit te keeren, en komt ons de controle op de handhaving van dezen maatregel, in het bizonder waar het onderaannemingen geldt, onuitvoerbaar voor.

Er is echter, naar het ons toeschijnt, geenerlei reden te vermoeden, dat het minimum-loon eene dergelijke stroefheid en onveranderlijkheid, als gevreesd wordt, zal gaan aannemen.

Integendeel leert de praktijk, dat het bedrag van het minimum-loon in vele bestekken wisselt, naar gelang van de belangrijkheid van den bouw of van de gegoedheid des aanbesteders of van plaatselijke omstandigheden. Dit ligt naar ons oordeel ook in de natuur dezer regeling en zeer wenschelijk is het bij aanbestedingen deze omstandigheid niet uit het oog te verliezen en dus niet slaafs de bepalingen omtrent loon en arbeidsduur uit andere bestekken na te schrijven, maar altijd rekening te houden met de omstandigheden, waaronder de bouw wordt uitgevoerd. Veilig kan men aannemen, dat van de zijde der werklieden er steeds naar gestreefd zal worden, het minimum-loon bij kostbare bouwwerken op een hooger peil te brengen dan het bedrag, waarop het bij gewone bouwondernemingen is vastgesteld.

Onze conclusie luidt dus, dat, terwijl het denkbeeld des voorstellers ons onuitvoerbaar voorkomt, eene gepaste verhooging van het minimum-loon in de door hem bedoelde gevallen zeer aanbevelenswaardig is.

Naschrift. Na het vaststellen van bovenstaand rapport verscheen de nadere toelichting op het vraagpunt van den heer De Mol van Otterloo. Hoewel wij met belangstelling hiervan kennis genomen hebben en de goede en menschlievende bedoelingen der voorstellen hoogelijk waardeeren, is, naar onze bescheiden meening, de heer De Mol van Otterloo er niet in geslaagd, op overtuigende wijze de praktische uitvoerbaarheid van zijn denkbeeld aan te toonen. Naar ons oordeel zal men altijd eene keuze moeten doen tusschen twee stelsels: aanbesteding met dringende bestekbepalingen of eigen beheer. Het komt ons voor, dat het tusschenstelsel van den geachten voorsteller in de praktijk tot onoplosbare moeilijkheden zoude leiden voor alle betrokken partijen.

HANDBOEKEN EN PROEVEN VAN BEKWAAMHEID VOOR HET AMBACHT.

Door de Directeuren van de Ned. Maatschappij ter bevordering van Nijverheid werd, ingevolge besluit der Algemeene Vergadering van die Maatschappij in Juli j.l. te Zierikzee gehouden, eene Commissie benoemd met de opdracht om te voldoen aan de uitnoodiging van het Congres voor Vakonderwijs, in Mei j.l. te Amsterdam gehouden. Die uitnoodiging betrof, zooals genoegzaam bekend zal zijn, het initiatief te nemen voor, 1°. het aanmoedigen van schrijvers en uitgevers tot het creëeren of herscheppen van oorspronkelijke Nederlandsche handboeken voor het onderwijs in en de beoefening van ambachten; 2°. de door het Congres uitgesproken noodzakelijkheid, dat de aangevangen poging tot veredeling van het ambacht door proeven van bekwaamheid worde voortgezet en uitgebreid tot alle ambachten, die in ons land van beteekenis en daarvoor vatbaar zijn, en dat daarvoor de hulp worde verkregen van vereenigingen, van Rijks-, Provinciale- en Gemeentelijke besturen.

De Maatschappij van Nijverheid benoemde tot leden dier Commissie de heeren J. F. W. Conrad, Voorzitter, en Dr. D. de Loos en A. W. Stortenbeker, Directeuren der Maatschappij; de Vereeniging Arti et Industriae, uitgenoodigd om met de Maatschappij in overleg te treden, benoemde tot leden der Commissie de heeren H. L. Boersma, E. J. Bourgognon en J. J. van Nieukerken. Verder hebben de volgende vereenigingen gehoor gegeven aan de uitnoodiging om door afgevaardigden in de Commissie zitting te nemen: de Ned. M^{ij}. t. bev. van Nijverheid, het Kon. Inst. van Ingenieurs, de M^{ij}. t. bev. der Bouwkunst, de M^{ij}. tot Nut van 't Algemeen, de Vereen. van Burgerlijke Ingenieurs, Arti et Industriae, Architectura et Amicitia, het Alg. Nederl. Werkliedenverbond, de Ned. Vereen. van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen, de Ned. Vereen. voor Elektrotechniek, de Vereen. t. bev. van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland en het Ned. Werklieden Verbond Patrimonium.

De Commissie, en het groote meerendeel der vertegenwoordigers, vergaderde voor het eerst op den 4en April j.l. De vertegenwoordiger van de M^{ij}. t. bev. de Bouwkunst, de heer G. E. V. L. van Zuylen, kon wegens verblijf in het buitenland niet daarbij tegenwoordig zijn.

De Commissie heeft besloten 1°. dat men, om te beginnen zal trachten een handboek voor timmerlieden te doen samenstellen.

Men zal daartoe geen prijsvraag uitschrijven, maar trachten een bekwaam vakman te vinden, aan wien men, volgens door de Commissie nader vast te stellen regelen, de taak met vertrouwen kan opdragen. De voorbereiding van de uitvoering van dit besluit is opgedragen aan eene Sub-commissie, bestaande uit de heeren C. W. Nijhoff, H. L. Boersma, F. H. van Malsen, J. J. van Nieukerken en Dr. D. de Loos.

Het boek, zoo stelt men zich voor, zal niet uitgebreider moeten zijn dan 10 à 12 vel druks, met een niet te groot aantal platen of tekstfiguren. De kosten van samenstelling daarvan worden geschat op f 500 à f 1000; ook hoopt men een uitgever te kunnen vinden, die de uitgave voor eigen rekening wil nemen. Aan de tot de Commissie toegetreden vereenigingen zal nu verzocht worden om b.v. f 100 in de kosten bij te dragen.

Omtrent de proeven van bekwaamheid zal men zich herinneren, dat van de 32 kandidaten die in 1894 aan het eerste examen deelnamen, 7 den titel van meester, en 11 dien van gezel verwierven. Daar het gebleken is, dat de werklieden zelve een maatstaf voor hun bekwaamheid verlangen, dat de proeven werkelijk een prikkel zijn voor 't verkrijgen van meerdere kennis, dat het hen die geslaagd zijn beter gaat dan anderen, nu dit kan aangetoond worden, wenscht de Commissie de proeven voort te zetten.

Maar ook hiervoor is geld noodig; men herinnert zich dat na de examens van 1894 geen herhaling daarvan kon plaats hebben omdat de middelen ontbraken. Wil men de zaak nu goed aanvatten, dan zal ongeveer een f 5000 noodig zijn. De Commissie stelt zich voor, ter verkrijging van die som een beroep te doen op het Rijk, de provinciën, de gemeenten en de geïnteresseerde Vereenigingen

Eene commissie houdt zich onledig met het opstellen der adressen ter verkrijging van de gewenschte middelen.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag, in dit jaar uitgeschreven door de Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, voor het ontwerp van een publiek telefoon-gebouwtje, vrijstaand op een plein, zijn de navolgende antwoorden ingekomen:

No. 1. motto: Bell . . . . 2 teekeningen
„ 2. „ Plattegrond (figuur) . 3 „
„ 3. „ Hallo . . . . 2 „

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Bouwkunst en Vriendschap 9 April 1896. Als spreker trad op de heer Henri Evers, Voorzitter der Vereeniging, met het onderwerp: „Iets over Italië," een vervolg van ZEd. voordracht op 26 Febr. l.l.

Van Rome, waar spr. de vorige maal had verwijld, begaf hij zich naar Florence, la Bella. Hoewel oud, vertoont deze stad geen antieke monumenten meer, en vormt als zoodanig een volkomen contrast met Rome. Het is op- en top een moderne wereldstad en stelt bij den eersten aanblik den bezoeker eenigszins te leur. Het inwendige echter is hier de hoofdzaak.

Florence toch, herbergde in de 14e, 15e en 16e eeuwen de grootste artisten van Italië en bewaart een serie van kunstproducten en ook monumenten uit de 15e eeuw. De dom is grootsch van opzet: de opbouw is van Brunelesco. Hoewel rijk, vertoont zij geenszins een interessante architectuur; de wit en zwart marmerbekleeding in paneelvakken en de goudmozaïeken geven het geheel een confuus en rammelend aanzien. Daardoor te meer treft ons bij het binnentreden het *te* sombere en doodsche van het inwendige.

Karakteristiek is het plein met het oude raadhuis. Imposant, met zijn vierkanten, massieven opbouw, gekanteelde muren, en trotschen toren verheft het gebouw zich aan een zijde van het plein, aan welks andere zijde zich bevindt de bekende loggia, waarin meesterstukken van beeldhouwkunst, als 't ware op straat zijn tentoongesteld.

Het glanspunt is de paleis-architectuur, niet zoozeer van buiten — daar zij allen een vestingachtig aanzien hebben tengevolge van den woeligen tijd, waarin zij zijn gebouwd — als wel inwendig. Geen prachtiger en grootscher zaal is denkbaar, dan b. v. die, waar, in het paleis Pitti, tegenwoordig de meesterstukken der Italiaansche schilderkunst zijn tentoongesteld; deze zaal doet de geheele theorie te niet, dat een schilderijzaal eenvoudig zou moeten zijn.

In den omtrek van Florence ligt Sienna, in een kom, gevormd door drie heuvels. Schilderachtig ligt hier de dom, welks totaal indruk niet machtig is, doch zeer interessante onderdeelen te zien geeft. Het inwendige is overweldigend rijk; de wanden zijn in wit en zwart marmer; de vloeren ingelegd met marmermozaïeken, die prachtige tafereelen te zien geven.

De architectuur der paleizen is gothisch, in baksteen uitgevoerd en, ondanks de gothiek, geven de gevels, allen naar éénzelfde type, toch een horizontale indeeling te zien.

De eerste indruk van *Venetië*, wanneer men des avonds aankomt en per gondel wordt vervoerd door donkere grachten, langs hemelhooge huizen, in doodsche stilte, alleen verbroken door het geroep der gondeliers, is bepaald mysterieus; het lijkt een sprookje.

In het centrum der stad ligt het Marcusplein, nagenoeg de eenige wandelplaats, waarop de cathedraal, fantastisch en rijk, een lijnen- en vormenspel zonder weerga, Romaansch, Gothisch en Arabisch, onzin qua architectuur, allerminst doende denken aan een kerk en, ondanks dat, toch gevende een grooten, machtigen indruk door zijn prachtig materiaal en kleur. Inwendig frappant, *niet* door de grootte, maar door het poëtische en innig gevoelde, het mystieke van de verlichting en het religiëuze van het geheel.

Het Dogenpaleis is Gothisch, met Oosterschen invloed tengevolge van den handel met Oostersche volken.

De paleizen uit den tijd der Renaissance zijn allen helder, kleurig en aantrekkelijk; ze geven allen een duidelijken indruk door de talentvolle compositie. Ook de bibliotheek San Marco, van Sansovino, behoort hiertoe.

In *Vicenza* ziet men veel toepassingen der z. g. n. Kolossaal-orde, gaande door twee verdiepingen; weinig bevredigend is de nidruk, door de verkrachting der menschelijke schaal. Het theater in deze stad is ook zeer bezienswaard.

Spr. betreurde het, dat de monumenten der Lombardische kunst, die hem zéér hadden getroffen, zoo weinig en dan nog op zoo kleine schaal waren gereproduceerd, daar ze een nadere bestudeering overwaard waren.

De monumenten der renaissance zijn over het algemeen zeer schoon, zoowel van kleur als van compositie; Italië is een bezoek van architecten overwaard. Dit was sprekers totaal indruk van zijne reis naar Italië.

BERICHTEN.

In het vorige Weekblad komt een bericht voor, gesteld onder den indruk van het onverwacht overlijden van den heer C. H. Eckhart te Rotterdam. Daar dit evenwel, zooals ons gebleken is, tot misvatting aanleiding kan geven, en wij allerminst de oorzaak daarvan willen zijn, deelen wij het volgende als aanvulling mede.

Met den heer Eckhart was, gedurende ongeveer 20 jaren, als deelgenoot verbonden de heer G. A. M. Rijken. Deze zal de zaken geheel in denzelfden geest als tot nu toe voortzetten, in vereeniging met den bekwamen en reeds sedert lange jaren door de firma gekweekten staf van haar personeel.

In de afgeloopen week werd te Amsterdam een circulaire verspreid, uitgaande van eenige Timmerlieden-Vereenigingen, waarin deze tot de architecten, patroons en werkgevers in het bouwvak het verzoek richten, met hen in overleg te treden ten einde misstanden, bij name in de circulaire genoemd, te doen ophouden.

Niettegenstaande eene Commissie uit architecten-, patroons-, en werklieden Vereenigingen zich tot tweemaal toe per adres tot den Raad van Amsterdam wendde om mildere bepalingen van loon en werktijd, hebben de timmerlieden al het mogelijke gedaan, om de bepalingen door den Gemeenteraad van Amsterdam vastgesteld omtrent minimum loon en maximum werktijd, zoo algemeen mogelijk doorgevoerd te krijgen, 1°. omdat, indien niet *alle* patroons eenzelfde loon betalen, de werklieden en goedgezinde patroons de dupe der onregelmatigheid zouden worden; 2°. omdat in de bepalingen een overgangsmaatregel werd gezien, die naar den 10-urigen werkdag en een loon van 25 cents per uur kon voeren. Maar op vele plaatsen, waar de werklieden zich niet krachtig genoeg vereenigden om het loon staande te houden, is dit gezakt, en zelfs de beste patroons moesten het ten laatste inkorten. Daarin zien de werklieden het bewijs, dat zij zelve een tegenwicht moeten vormen tegen het drijven naar laag loon en lang werken, dat steeds meer veroordeeld wordt.

Voorts wordt gewezen op misstanden voorkomende bij den speculatie-bouw, het gebruik van onvolwassen werkkrachten, en het onvoldoende verzekeren der werklieden.

De in den aanvang genoemde Vereenigingen verzoeken daarom alle architecten- en patroonsvereenigen eenige gedelegeerden te benoemen, die met de afgevaardigden, benoemd door de Timmerlieden-Vereenigingen, eene commissie zullen vormen om tot eene gewenschte oplossing der grieven te komen.

De Commissie, belast met het afnemen der examens B en C, der wet op het Middelbaar Onderwijs, zal voor het jaar 1896 zitting houden te Delft.

Tot lid en Voorzitter dier Commissie is benoemd de heer: J. F. W. Conrad, oud-hoofd-inspecteur van den waterstaat te 's-Gravenhage; — tot leden de heeren: E. Gugel, N. H. Henket, Mr. B. H. Pekelharing, Dr. H. Behrens, Dr. C. M. Schols, J. A. Snijders C.Jzn., H. A. Ravenek, P. van der Burg, J. M. Telders, Dr. S. Hoogewerff, Dr. C. A. Scheltema, Dr. P. Zeeman Gzn., H. Cop, J. Cardinaal, Dr. L. Aronstein, A. Huet en G. J. Morre, hoogleeraren aan de Polytechnische School; Dr. R. Sissingh, Dr. J. de Vries en T. K. L. Sluyterman, leeraren aan de Polytechnische School; B. Hoogenboom, hoofdingenieur 2de klasse van den Waterstaat te 's-Hertogenbosch; J. D. Evers, oud-eerstaanwezend ingenieur bij de Staatsspoorwegen te 's-Gravenhage; W. C. Metzelaar, ingenieur-architect van de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Gravenhage; J. S. van Veen, ingenieur 1ste kl. der marine te Amsterdam: Dr. N. P. Kapteyn, leeraar aan de 1ste hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam; G. L. Schim van der Loeff, werktuigkundig ingenieur te Gouda; H. van Heumen Hzn., werktuigkundig ingenieur te Hof van Delft, Dr. W. Stortenbeker, leeraar aan het gymnasium te Delft.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam*.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 1,
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3.
Opzichter voor kunst-, grond- en havenwerken 1.

Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 1,

Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter 1;
Bouwkundig Teekenaar 1

AGENDA.

Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, Afdeeling Amsterdam. 537ste Vergadering op *Vrijdag 24 April 1896*, des avonds te *8* uur, *in het gebouw der Maatschappij*, Marnixstraat 402.

AGENDA:
1. Mededeelingen van het Bestuur.
2. Lezing van den heer H. P. BERLAGE NZN., Architect te Amsterdam. Onderwerp: „*Over Fransche teekenaars en hunne teekenwijze*", toegelicht door eene expositie van affiches, enz.

Namens het Bestuur
B. J. OUËNDAG,
Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

25 APRIL 1896. 16e JAARGANG. No. 17.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Op Donderdag a. s. 30 April, vergadert het Hoofdbestuur der Maatschappij.

73ste Algmeeene Vergadering.

De vergadering zal gehouden worden op Donderdag 28 Mei a. s., des morgens te elf uur, in het Maatschappelijk Gebouw.

De agenda voor deze Algemeene Vergadering zal in het volgende Weekblad worden opgenomen.

In de vorige week is aan de Gewone Leden der Maatschappij een stembiljet gezonden voor de verkiezing van vier Bestuursleden der Maatschappij, in de plaats van de heeren J. R. de Kruyff (niet herkiesbaar) en Ed. Cuypers (herkiesbaar), beiden volgens rooster aftredende, en van de heeren C. H. Peters en L. C. Hezenmans, die als Bestuurslid bedankten.

De ingevulde stembiljetten worden vóór 21 Mei a. s. ingewacht aan het daarbij gevoegde adres.

OVER DE VERHOUDING VAN HET ZINNELIJK TOT HET BOVEN-ZINNELIJK ELEMENT IN DE KUNST.

Lezing gehouden door den heer J. J. Weve, *architekt der gemeente Nijmegen, in de vergadering der Afdeelmg Amsterdam van de „Maatschappij tot Bevord. der Bouwk." op 24 Januari, 1896.*

(Vervolg en slot van blz. 89.)

Onmiskenbaar is de rijke fantasie, ten toon gespreid in de werken der vroegste kunstenaars behoorend tot deze richting. Een dwaling zoude het evenwel zijn, hierin de uitdrukking te bespeuren van ernstige, diepe gedachten, of van blijdschap wegens de bevrijding uit knellende banden.

Veeleer zien wij in deze werken de gevolgen der spontane opwelling van een geestdriftig gemoed, dat, onder den invloed van een onstuimig dringend voortbrengingsvermogen en zich zelf van zijn kracht bewust, aan den machtigen stroom van scheppingskracht de vrijheid geeft om los te barsten en zich te verspreiden, als gold het een kinderspel, dat door zijn naieve frischheid slechts behagen, nooit schaden kon.

Maar het onschuldigste spel kan in ernst verkeeren.

Was ditmaal de duur daarvan kort, de gevolgen, die het na zich sleepte, zouden voortduren tot in eeuwen en nog heden, laat zich het einde in een verre toekomst niet voorzien.

Wel volgde bezadigder stemming op het dartele vermaak, wel werden wetten geschapen en regels gegrondvest, om, als het ware, voor nieuwe uitspatting te behoeden, maar de tijd der sobere vormenspraak was voorbij.

Als „barokstijl" eerst pralend in opgeblazenheid, daarna als „rococo" getooid in het lichte gewaad der Parijsche grisette, wuft als de tijdgeest, wulpsch als de zeden aan een bedorven koningshof, niettemin geheel het beschaafd Europa medevoerend als in een dollen, ja waanzinnigen rondedans, zijgt de kunst der renaissance ten laatste uitgeput en machteloos neder, als het ware, zich schamend voor haar verleden, maar te fier om te bezwijken.

Een nieuwe wedergeboorte moet haar nog eenige jaren leven schenken, zij het ook niet in den frisschen bloei van vervlogen dagen, dan toch in de gewaande grootheid harer afkomst

Nog eenmaal zal de antieke wereld als voorbeeld worden gesteld, waaraan zich de kunsten hebben te spiegelen.

Maar de ziel van het kunstleven was uitgeput. De laatste vonk der bezieling verglom. De doode oudheid kon uit zich zelf geen leven mededeelen en zoo brak het meest kunstlooze van alle tijdperken aan, ingeleid door de revolutie!

* * *

Diepe nacht volgde den laaien gloed dier geweldige omwenteling. De menschheid snakte naar licht, naar troost, maar daar was geen *kunst*, die als een bode uit beter gewesten, het hart kwam verhelderen, wijzende op de geheimzinnige, troostvolle bron van haar bestaan.

Dan, wat nood! Was er dan geen vonk achtergebleven bij het zwaaien van de fakkel der verwoesting?

Aan die vonk kon men immers het licht ontsteken, dat de vrijmaking der geesten en het geluk der menschheid onfeilbaar moest medebrengen.

En aan dien glimp ontstak men het ongestadige, steeds in kleur en kracht wisselende, matte schemerlicht der moderne wijsbegeerte!

Materialisme, Positivisme, scepticisme en zooveel andere stelsels, te veel om hier te worden opgesomd, volgden elkander en overstroomden de wereld naar alle zijden.

Maar kunst kwam er niet. En toch, de menschheid heeft van nature behoefte aan kunst, wordt onweêrstaanbaar door haar aangetrokken, kan zonder haar levenwekkenden adem niet ontwikkelen.

Inmiddels zette de wetenschap reuzenschreden.

De middelen van verkeer werden tot in het ongelooflijke verbeterd. Afbeeldingen van vroegere kunstwerken werden op reusachtige schaal verbreid.

Een nieuwe wetenschap, de philosophie van het schoone, de aesthetica trad op.

Maar de kunst leeft niet van dorre bespiegelingen, ook niet van herinneringen aan het vervlogene.

Zij eischt inspiratie, een ziel, die gevoelig is voor het hoogere, het betere, het edele!

Wie zal haar die levensvoorwaarde brengen?

Het materialisme van onze dagen?

Maar het materialisme kent geen ziel, hoogstens ondoorgrondelijke eigenschappen, werkende uit blinde noodzakelijkheid. Bij haar geen vrijheid, derhalve ook geen hoogere beginselen. Bij haar geen toekomst, dus ook geen ideaal waarnaar te streven. Bij haar geen geestdrift, geen gloed, dus ook geen kunst!

Zullen dan de pessimisten ons beter helpen?

Maar hun hopelooze levensbeschouwing, zal in de kunst niet brengen wat het hart versmaadt.

De pantheïsten dan, de ijveraars voor de wijsheid uit het oosten, zij toch, zullen zeker uit het vaderland der zonne een sprank aanvoeren van dien heiligen gloed, die het hart verwarmen, den geest verlevendigen zal.

IJdele waan! Vormen zullen zij verzamelen, vreemde gewassen overplanten op den voorvaderlijken bodem, maar leven zullen zij die vormen niet inblazen, zoolang hunne idealen niet hooger stijgen dan de wijsbegeerte, welke zij toejuichen.

Want in tegenspraak met het innerlijkste getuigenis van den mensch is de wet van de zich steeds vernieuwende wisseling, is het verlies van zijn zelfbewustzijn, is zijn schijnbestaan in een wereld van schijn.

's Menschen afhankelijkheidsgevoel verbiedt hem het ideaal der zelfaanbidding. De hem ingeschapen liefde tot zich zelf is in strijd met het denkbeeld der eeuwige vernietiging, met dat van het verlies zijner persoonlijkheid.

Slechts de kilte des grafs omkleedt een wijsbegeerte, die in vernietiging haar troost zoekt. Ook de kunst, die door zulken geest wordt aangeblazen moet koud en zonder leven zijn, daar zij een levensuiting met het leven zelf verwart.

Maar zijn er dan niet anderen, die buiten het getwist staan der philosophen, die verre daarboven verheven, met juisten blik bespeuren, dat de taak der kunst slechts zijn kan, subjectieve ideeën weêrtegeven en zoodoende haar een nieuwe, eeuwigdurende toekomst hebben geopend? Is van hun werk dan geen heil te wachten?

Wij behoeven slechts terug te keeren naar het eerste gedeelte van onze voordracht, om een antwoord gereed te vinden.

De subjectieve gewaarwording vertegenwoordigt geen ideaal. Hare waarde, in zooverre zij schoon is, is geheel afhankelijk van de objectieve schoonheid, die buiten haar staat.

Verwante geesten mogen elkanders gevoelens bewonderen, daarmede hebben zij nog niets anders gedaan dan een bewijs van eigenliefde geven. De waarde dier bewondering ligt buiten de subjectiviteit.

Het impressionisme, als uiting van den individueelen indruk, zonder met diens objectieve waarde rekening te houden, is onvereenigbaar met het begrip van monumentaliteit in de kunst.

De impressie, als zoodanig, zonder degelijken grondslag, is het vluchtigste, het veranderlijkste van alle wezens.

Van haar kan geen blijvende waarde, geen monumentaliteit uitgaan.

Haar werken behagen òf alleen aan sommige ingewijden, om de door ons aangehaalde redenen, òf om het daaraan ten koste gelegde talent.

Want talent en kunst zijn twee zeer onderscheiden zaken, die niettemin, in onze dagen, schromelijk met elkander worden verward.

Aan ware kunstenaars heeft het zeldzaam, wellicht nooit geheel, ontbroken, maar hun getal was immer betrekkelijk gering.

Groot daarentegen was ten alle tijde het getal van hen, die schitterden met talenten; hetzij door verworven kennis, hetzij door volmaaktheid van hun techniek.

Zoomin als evenwel letterkundige belezenheid den schrijver, de meest volkomen kennis van taal en versbouw den dichter maken, zoomin is hij schilder of beeldhouwer in de hoogste beteekenis van het woord, die de natuur met groote getrouwheid weet te kopiëeren, of wel is hij ornamentist, die de hem bekende versieringsvormen weet na te bootsen en werktuigelijk te rangschikken.

Maar evenmin is bouwmeester, in de beteekenis van kunstenaar, degene die vroegere of latere stijlperioden in het hoofd heeft geprent en naar aangenomen schema een gebouw weet samentestellen of een façade te ontwerpen.

Van hoeveel waarde de door aanleg en oefening verkregen talenten voor een volmaakte kunstuiting ook zijn mogen, op zich zelf, hebben zij geen beteekenis, tenzij het heilig vuur der poëzie hen beziele, tenzij een uit de diepte opwellend „*Sursum Corda*” geest en leven schenke aan den op zich zelf dooden, stoffelijken vorm.

Want de kleinste sprank van ware poëzie is meer waard dan alle talenten te samen.

Hoe onvolmaakt ook het talent ontwikkeld zij en hoe laag, dientengevolge, een kunstwerk ook staan moge, waar *poëzie* doorstraalt kan nog immer van kunstgenot, hoe gering dan ook, sprake zijn.

Waar poëzie ontbreekt, kan geen talent, hoe schitterend ook, een werkelijk kunstwerk voortbrengen.

De hoogste kuntstuiting is evenwel aan uiterst zware voorwaarden verbonden.

Diepe, verheven poëzie eischt een haar waardigen, eveneens verheven vorm te harer vertolking en deze kan slechts door een groot talent worden geschapen.

Maar de poëzie blijft de ziel van het kunstwerk.

Haar te leeren kennen en begrijpen is des kunstenaars eerste taak. Haar in zijn werken uit te drukken het eigenlijke, het eenige doel van zijn streven.

Daarom moet hij niet alleen voor poëzie ontvankelijk

zijn, maar ook de middelen beheerschen om haar weder te geven.

Die middelen kunnen, tot in zekeren graad, ontleend worden aan de nalatenschap van vroegere geslachten. Zoolang zij de gewenschte idee in zich zelf op de meest volkomen wijze uitdrukken, zijn zij immers buiten den kunstenaar en behouden zij hunne waarde voor alle tijden.

Zal echter de kunstenaar de hoogste voor hem bereikbare plaats innemen, zal hetgeen anderen, vóór hem, reeds gezegd hebben, door hem met nieuwe zeggingskracht worden herhaald, dan moet hij met de oude middelen steeds nieuwe vormen weten te scheppen en daardoor de oorspronkelijkheid toonen, die de voorwaarde is der genieën.

* * *

Uiterst gering is het getal der ware, verheven kunstgenieën, welke in den loop der tijden geschitterd hebben.

Eveneens gering is hun getal in onze dagen.

Talrijker zijn zij, die door de poëzie der verheven kunstuitingen aangetrokken, in de voetstappen treden der meesters.

Ofschoon geen sterren van schitterende lichtkracht, helpen zij naar vermogen mede om het licht te doen stralen dat zij van anderen ontvingen, datzelfde licht, hetwelk ook de grootmeesters verlichtte. Zij hebben daardoor aanspraak op onze hulde en aanmoediging.

Het grootst in getal zijn, vooral in onze dagen, zij, die dorstend naar hooger licht, dit in de eerste plaats afsmeeken van de kunst.

Aan de beoefenaars der kunsten derhalve, om hun voor brood geen steenen te geven.

Dat daarom de kunstenaar, vóór ieder ander, van de waarde der poëzie doordrongen moge worden, hare inderdaad *heilige* beteekenis begrijpe, hare hooge afkomst waardeere.

Van haar, van de *goddelijke* poëzie, niet van de dorre wijsbegeerte, moet het licht opgaan, dat onze sombere tijden zal verhelderen, dat den weg zal wijzen naar een betere toekomst, de verloren eenheid herstellen, de harten tot elkander brengen zal.

Door hare hulp moet het terneder gedrukte gemoed worden opgeheven, de glimlach der blijde hoop weder op het gelaat worden getooverd, de vreugde aan de harten worden teruggegeven.

Aan U, kunstenaar, om daarin voor te gaan.

Doordrongen van de hooge, van de heilige roeping, die gij volgt, zult gij het ideale, het hoogere in uwe scheppingen trachten uittedrukken, het lage en gemeene, zelfs het zinnelijke, weten te vermijden, uit elk uwer werken dat „*Sursum Corda*" doen opstijgen, dat weerklank vindt in de harten van allen, die voor poëzie ontvankelijk zijn.

Dat van uwe lippen, met volle instemming des harten die heerlijke bede van Da-Costa vloeie:

O! dat uw kracht weer in mij woon!
O poëzy! o, troost mijns levens!
Gij moeder van het zichtbre schoon,
En waarheidsleeraresse tevens!
Vergader gij tot één geheel
Elk nog onsamenhangend deel
Der bouwstof, die 't verstand vergadert.
En rijze er op Uw harpgeluid
Een tempel voor den hemel uit,
Van levend zielscement dooraderd.
Keer tot me Uw lieflijk aangezicht,
En 'k zal het leven weer ontvangen.
Mijn oog ontsluit zich, en 't ziet licht.
Mijn oor, en 't hoorde hemelzangen!
Mijn borst verbreedt zich, vol van moed.
Mijn hart ontvlamt in heldengloed.
(Wie zal mij in mijn geestdrift krenken?)
Mijn ziel verbreekt haar engen band,
En voelt zich aan dat oord verwant,
Waar 't leven loven is, geen denken.

Wanneer een dergelijke bede uit de harten van velen welt, wanhope geen onzer aan een nog schoone toekomst voor de kunst.

J. P. N. DA SILVA.

De Maatschappij t. Bev. der Bouwkunst ontving het bericht van het overlijden van haar oudste Eerelid, waarschijnlijk ook de oudste architect van Europa, Ridder Joaquim, Possidonio, Warcisso da Silva, geboren te Lissabon, den 17en Mei 1806, en den 12en dezer aldaar overleden.

Da Silva's vader bekleedde eene hooge positie aan het hof van Portugal en was gesteld over de Koninklijke paleizen; toen het hof in ballingschap naar Brazilië vertrok, verkoos hij mede te gaan, zoodat de jonge Joaquim zijn prille jeugd in Amerika doorbracht.

In 1821 in zijn vaderstad teruggekomen, begon hij zich op de bouwkunst toe te leggen, onder de leiding van den toenmaals beroemden architect Domingos Antonio da Sequeira, en schilderde hij onder leiding van Lendim. Voor het schilderen vooral scheen hij veel talent te bezitten; reeds op 18-jarigen leeftijd werd hem een medaille toegekend voor een schets, een onderwerp uit de Romeinsche geschiedenis voorstellende. Hij volgde zijn leermeester da Sequeira naar Parijs, die hem als leerling voorstelde op het atelier van Huyot, hem in kennis bracht met Charles Percier, en hem in 1827 als leerling deed opnemen aan de Academie — thans Ecole — des Beaux-Arts.

Ten gevolge van de revolutie van 1830 vertrok da Silva naar Rome, waar hij twee jaren verblijf hield. Hier was het, dat hij zijne archeologische studiën op bouwkunstig gebied, te Parys begonnen, met grooten ijver voortzette. Te Parys weder teruggekeerd, was hij gedurende ruim een jaar werkzaam onder leiding van Fontaine bij den bouw der galerie d'Orléans voor den hertog van Orléans en de binnenbetimmering en meubileering der Koninklijke woonvertrekken in de Tuileriën, voor Louis-Philippe.

Na zijn terugkeer te Lissabon in 1833 werd hij al zeer spoedig benoemd tot hof-architect, en voerde in die betrekking een aantal belangrijke werken uit. Vermeldenswaardig daaronder zijn in de eerste plaats: de verbouwing van het klooster San Bento tot vergadergebouw der Cortes; het nieuwe Koninklijke paleis te Alfeito, dat van Ajuda voor Koningin Maria Pia en een voor den hertog de Loulé. Talrijk zijn de restauratiën, verbouwingen en verfraaiingen van een aantal vorstelijke paleizen en lustsloten, waaronder vooral vermelding verdienen die van de paleizen van Abrantes en van Pombol voor de Keizerin-weduwe van dom Pedro IV, en die van het paleis Necessidades, dat daardoor een vorstelijk lustslot en tevens museum voor retrospectieve schoone kunsten werd.

Niet alleen echter als architect maakte da Silva grooten naam, veel meer is hij, in het buitenland, bekend als een

ongemeen vruchtbaar schrijver over archeologisch bouwkunstige onderwerpen. Talrijk zijn zijne officieele verslagen aan zijne Regeering, die hij gedurende meer dan veertig jaren vertegenwoordigde op alle archeologische congressen, op die van architecten en ingenieurs, en zelfs op die voor sociale wetenschappen.

Zijne buitengewone algemeene ontwikkeling gaven hem naar aanleiding van die bijeenkomsten een aantal geschriften in de pen, opgesteld en uitgegeven zoowel in zijn moedertaal als in het Fransch, die veel hebben bijgedragen tot de groote vlucht die gedurende de laatste vijftig jaren Portugal genomen heeft op het gebied van kunst en van wetenschap.

Met da Silva is de grootste archeoloog van onzen tijd ten grave gegaan.

Zijn land en volk eerde hem; hij was Eere-architect van het Koningrijk Portugal, en bekleedde als edelman een hooge waardigheid aan het hof; hij was lid der Kon. Academie van schoone kunsten te Lissabon, president en oprichter van de Kon. Vereeniging van architecten en archeologen in Portugal, Eere-voorzitter van het bestuur van het door hem opgerichte Archeologisch Museum van het Carmo; maar ook in het buitenland werden zijne groote verdiensten erkend en werd hij benoemd tot Eerelid van het Kon. Instituut van Britsche architecten, lid van het Institut de France, Eerelid van de Maatschappij t. Bev. der Bouwkunst, correspondeerend lid van de Société Centrale der Fransche architecten, enz.

Da Silva's gevoel van jeugd, zijn bewonderenswaardige werkkracht en opgewektheid zijn hem — als een naar lichaam en geest door de natuur mild bevoorrechte — tot in hoogen ouderdom bijgebleven. Wie hem nu 12 jaren geleden, op een architecten-congres te Nizza mocht ontmoeten, kon hem zijn 78 jaren onmogelijk toemeten, maar zag en waardeerde in hem den ernstigen, maar tegelijk levenslustigen geleerde, nog als in de volle kracht zijns levens. Weinige jaren geleden woonde hij nog een feestvergadering van het Instituut de France te Parijs bij.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAGEN *door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam uitgeschreven in 1896.*

1STE PRIJSVRAAG. *Ontwerp van een Turngebouw.*

Het terrein, rechthoekig van vorm, lang 25 M. en breed 25 M. met afgeschuinden hoek van minstens 2.5 M. gevellengte is gelegen op den hoek van twee straten.

Het gebouw moet bevatten:

a. Een ruimen ingang met dito vestibule door flinke tochtdeuren afgesloten

b. Een ruime kleedkamer waarin groote kasten tot berging van turncostumes, en langs de wanden kapstokken met haken. Deze kleedkamer moet in directe verbinding staan met de na te noemen turnzaal.

c. Eene douchekamer in verbinding met voornoemde kleedkamer, en voorzien van eenige lavabo's.

d. Eene groote turnzaal van minstens 250 M². oppervlakte, behalve uit de kleedkamer ook direct van uit de vestibule toegankelijk. Deze zaal moet door staand licht verlicht worden en moet voorzien zijn van eene houten lambriseering van 2 M. hoogte. Voor het bergen van turntoestellen moet de noodige gelegenheid bestaan.

e. Eene schermzaal groot minstens 60 M². met gelegenheid voor berging van schermgereedschappen.

f. Bij de turnzaal eene tribune voor toeschouwers, direct van uit de vestibule door middel van eene trap toegankelijk en buiten de zaalruimte vallende.

g. Een spreekkamertje op den beganegrond.

h. Een ruime bestuurskamer waarin eenige kasten.

i. De noodige goed verlichte ruime privaten en urinoirs.

k. Eene conciergewoning met afzonderlijken toegang van af den openbaren weg, doch ook in directe verbinding met het turngebouw staande, en bevattende 3 kamers, keuken en verdere accessoires.

Verlangd worden:

1°. De platte gronden van beganegrond en verdieping.

2°. De beide gevels.

3°. Twee doorsneden, alle op eene schaal van 1 à 100.

4°. Een détail van het inwendige van de turnzaal.

5°. Een détail van een gedeelte van een der gevels beide op eene schaal van 1 à 20.

De teekeningen moeten alle in inktlijnen geteekend zijn; de verdere afwerking wordt vrijgelaten.

Voor de drie beste en ter bekroning voorgedragen ontwerpen worden uitgelooft:

Als 1ste prijs de Zilveren Medaile en het getuigschrift der Vereeniging benevens f 75.—.

Als 2de prijs de Bronzen Medaille en het getuigschrift der Vereeniging benevens f 50.—.

Als 3de prijs het getuigschrift der Vereeniging.

Ter mededinging worden uitgenoodigd alle Nederlanders.

2DE PRIJSVRAAG. *Ontwerp van een Winkelpui.*

De breedte van het perceel waarvoor de pui moet dienen is 9 M. van hart op hart erfscheidsmuren; buiten deze maat mogen geene lijsten en dergelijke omgewerkt worden; het terrein wordt geschat ter weerszijden ingebouwd te zijn.

De winkelvloer ligt 0.20 M. boven de straat, de winkelverdieping is hoog 4.70 M. van vloer tot vloer.

Boven den winkel ligt een entresol, hoog 3.35 M. van vloer tot vloer, ingericht als magazijn en geacht door middel van eene opene trap in onmiddellijke verbinding met den winkel te staan.

Voor het boven deze entresol gedachte bovenhuis moet een geheel afzonderlijken toegang gemaakt worden; de winkelingang mag daarmede niet gecombineerd worden.

De door schuiframen afgesloten etalagekast moet 1 M. diep zijn en in verband daarmede eene tochtdeur worden aangebracht.

In de borstwering moet gelegenheid zijn voor de verlichting van den onder den winkel gedachten kelder.

Het winkelraam moet door een rolblind kunnen worden afgesloten.

De keuze van de te gebruiken materialen voor de pui is vrij; vormen en constructie moeten echter in overeenstemming zijn met het karakter dier materialen.

Verlangd worden:

Opstand, plan en doorsnede van de pui met etalagekast, met aanduiding van de constructie op eene schaal van 1 à 20.

De teekening moet in inktlijnen worden uitgevoerd, de verdere afwerking wordt vrijgelaten.

Voor de twee beste en ter bekroning voorgedragen ontwerpen worden uitgeloofd:

Als 1ste prijs de Bronzen Medaille en het getuigschrift der Vereeniging benevens f 50.—.

Als 2de prijs het getuigschrift der Verdeniging.

Ter mededinging aan deze prijsvraag worden uitgenoodigd. alleen zij die op den datum van uitschrijving dezer prijsvragen, lid zijn van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15den September 1896 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten secretaris *Jonkerfransstraat 49.*

Ontwerpen *na* dien datum ingezonden blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen en stukken moeten met een motto gemerkt, en verder vergezeld zijn van een gesloten brief, waarin naam, kwaliteit- en woonplaats van den ontwerper, en van een tweeden dito waarin een correspondentieadres vermeld is Op beide brieven moet het motto der teekeningen voorkomen.

Het schrift tot toelichting der teekeningen of dat op de teekeningen zelf voorkomende, moet door eene andere hand, dan die des vervaardigers. geschreven zijn.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken, vóór de uispraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:

Karel Muller, Eduard Cuijpers, W. Kromhout Czn., architecten te Amsterdam. Henri Evers, C. N. van Goor, architecten te Rotterdam, bestuursleden van B. en V.

De Jury heeft het recht, wanneer geen antwoord ter volle be

kroning kan worden voorgedragen, aan het Bestuur van Bouwkunst en Vriendschap voor te stellen, de uitgeloofde prijzen op andere wijze dan de bovengenoemde te verdeelen en toe te kennen aan zulke antwoorden, die zij meent dat daarop aanspraak hebben.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na den uitslag der beoordeeling, allle antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd kan geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van het Bestuur van Bouwkunst en Vriendschap.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitslag der bekroningen zal op een der eerstvolgende wintervergaderingen van Bouwkunst en Vriendschap bekend gemaakt en de ingekomen ontwerpen, aldaar voor het eerst geëxposeerd worden. Het rapport der Jury zal alsdan ter inzage liggen, en tevens in de voornaamste Bouwkundige bladen verschijnen.

De uitreiking der bekroningen geschiedt in de Algemeene Vergadering in Januari 1897 te houden, tot welker bijwoning de bekroonden tijdig zullen worden uitgenoodigd.

Namens het Bestuur,
HENRI EVERS, *Voorzitter.*
C. N. VAN GOOR, *1ste Secretaris.*

Rotterdam, 15 April 1896.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Haarlem. 8 April 1896. Deze vergadering was, blijkens het convocatie-biljet, in hoofdzaak gewijd aan de behandeling van de antwoorden op de door het Hoofdbestuur gestelde vragen.

Vooraf kwam echter ter tafel een schrijven van het Hoofdbestuur, waarbij aan de afdeelingen financieele medewerking werd verzocht voor een prijsvraag, door het Hoofdbestuur uit te schrijven.

Het gold hier een nieuwe poging, om door middel van een prijsvraag, een getuigschrift voor de afdeelingen te verkrijgen.

Op twee gronden meende de vergadering in deze geen medewerking te kunnen verleenen, ten eerste: omdat zij van oordeel was, dat de kosten van deze, evenals van andere van het hoofdbestuur uitgaande prijsvragen, uit de algemeene kas moeten bestreden worden.

Ten tweede: omdat de toestand der afdeelingskas dit jaar geen bijzondere uitgaven toelaat.

Indirect kon toch door de afdeelingen in deze steun verleend worden, wanneer het Hoofdbestuur voor haar reproducties van het bekroonde ontwerp tegen betaling beschikbaar wilde stellen.

Hierna werd overgegaan tot de behandeling van de vragen van het Hoofdbestuur.

Voor de vragen 10 en 11 was geen commissie benoemd.

De rapporten op de Nos. 1, 4, 5, 6, 9, 12 en 13 werden, sommige na toelichting of eenige wijziging, door de vergadering goedgekeurd en zullen aan het Hoofdbestuur opgezonden worden.

Die van de Nos. 2, 3, 7, en 8 vonden op verschillende gronden bestrijding, zonder dat echter het debat tot een voor de meerderheid aannemelijke oplossing leidde.

Besloten werd daarom die vragen in een volgende bijeenkomst opnieuw in behandeling te nemen.

Nadat nog door een der leden een nieuw soort dakbedekking (Ruberoid roofing) werd getoond en de in het bijbehoorende prospectus vermelde voordeelen van deze bedekking waren besproken, werd ter bezichtiging gesteld een collectie van de „Achener Skizzen" waarbij de leider verschillende toelichtingen gaf en de wijze van ontstaan van dit werk uiteenzette.

Na dankbetuiging van den Voorzitter werd de vergadering gesloten.

BERICHTEN.

In het gebouw der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, zal van af Zondag 26 April des voormiddags 12 uur, tot en met Zondag 3 Mei, dagelijks van 10 tot 4 uur, eene tentoonstelling plaats hebben van teeken-, boetseer- en schilderwerken, vervaardigd door de leerlingen der Academie.

De verzameling reclame-affices van Fransche teekenaars, gediend hebbende bij de lezing van den heer H. P. Berlage Nz. op 24 dezer, blijven nog tot en met Woensdag a. s. tentoongesteld in het Maatschappelijk Gebouw.

Op 69-jarigen leeftijd is te Antwerpen overleden de bekende Belgische architect François Baeckelmans, professor aan het Instituut supérieur des Beaux-Arts te Antwerpen, lid van de Kon. Commissie voor de monumenten enz.

Baeckelmans dweepte om zoo te zeggen, met den Romaanschen stijl, en liet dien bij voorliefde door zijn leerlingen toepassen.

Zijn meest bekende werk, gebouwd in vereeniging met zijn broeder Louis (reeds overleden) is het Paleis van Justitie te Antwerpen; verder bouwde hij verscheidene kerken, o. a. die van Laer, St. Amand en Sempst, met zijn broeder, en de kerk St. Jaen, te Borgerhoudt, tevens de schoonste zijner kerken, met Henri Beyaert.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 1,
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3.
Opzichter voor kunst-, grond- en havenwerken 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 1.
Bouwkundig Teekenaar 1.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 1.

AGENDA.

Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, Afdeeling Amsterdam. 538ste Vergadering (huishoudelijk) op *Vrijdag 1 Mei 1896*, des avonds te 8 uur, *in het gebouw* Marnixstraat 402.

1. Bespreking van Kandidaten voor de verkiezing van leden voor het Hoofdbestuur der Maatschappij.
2. Mededeeling en bespreking van eene rechtskundige zaak omtrent gemeenschappelijke muren, in te leiden door een Amsterdamsch Rechtsgeleerde.

Namens het Bestuur
B. J. OUËNDAG, *Secretaris.*

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 27 APRIL.

Amsterdam (Herbest.). Het uitvoeren van eenige herstellingen aan de openbare lagere hulpschool der 1e klasse no. 34, op den hoek van de Kraijenhoff- en 2e Leeghwaterstraat.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 0.60 (met één teekening). Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent gemeente-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, n.m. van 2—4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Amsterdam. Het leveren van straatblokken van djatihout.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter Stads-drukkerij, tegen betaling van f 0.15. Inl. worden gegeven ten kantore van den stads-ingenieur op het raadhuis, kamer no. 106, v.m. van 10—12 u., gedurende de week, welke der besteding voorafgaat.

Amsterdam. Het leveren van trottoirbanden.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. met één teek. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stads-drukkerij, tegen betaling van f 0.40. Inl. worden gegeven ten kantore van den stads-ingenieur op het Raadhuis, kamer no. 106, v.m. van 10—12 u., gedurende de week, welke der besteding voorafgaat.

Beek en Donk N. (Br.). Het bouwen van een woonhuis.

De architect W. Molenbroek te Rotterdam. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen in het café van Lanners te Donk. Aanw. gedaan.

DINSDAG 28 APRIL.

Amsterdam. Het maken van artillerie-inrichtingen aan de Hembrug, (3de gedeelte). Raming f 33350, onder beheer der Genie te Amsterdam.

De genie v.m. 10 u. op het bureel der Genie alwaar bilj. in te leveren tot 27 April n.m. 3 u., de bestekken ter lezing liggen en met inschrijvingsbiljetten en inl. te bekomen zijn. Inl. zijn ook te bekomen bij den kapitein-ingenieur F. J. v. Burgstede, aan de Hembrug

's-Gravenhage. De vertimmering en herstelling van het rechtsgebouw te Winschoten. Ram. f 11100.

Door het Dep. van Justitie n.m. 2 u., in een der lokalen van gen. departement. Het bestek met teek. ligt van 18 April af ter inzage in het Rechtsgebouw te Winschoten en is op aanvrage tegen betaling van f 1.60 verkrijgbaar bij de Gebrs. van Cleef Spui den Haag. Aanw. gedaan

Eysden. (Limb.) Het restaureeren van de kerktoren te Eysden.

Het gemeentebestuur n.m. 3 u. Aanw. ter plaatse op den dag der aanbesteding des n.m. $1^1/_2$ u. Plan en bestek liggen ter inzage op de gemeente-secretarie. Bestek is ad 50 cent verkrijgb. Inl. bij den heer Jorna, architect te Roermond.

Geertruidenberg. Het bouwen van eene verdieping op het lage gedeelte van de kazerne aan den Markt, te Geertruidenberg, onder het beheer der Genie te Breda. Raming f 10850.

De Genie v.m. 11 u. in het hotel Santbergen alwaar het bestek ter inzage ligt. Bilj. in te leveren tot 28 April n.m. 3 u. bij den opzichter van fortificatiën, bij wien bestekken, inschrijvingsbilj. en inl. te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

Steenbergen. Het bouwen van een woonhuis en graanschuur met gedeeltelijke bijlevering der materialen.

De heeren P. J. Korst en J. Maas, n.m. 3 u. in het café van J. de Hoeij. Bestek en teek. liggen ter inzage in genoemd koffiehuis. Inl. te bekomen bij J. Flooren te Steenbergen. Aanw. op den dag der aanb. v.m. 10 u.

WOENSDAG 29 APRIL.

Almelo. Het bouwen van een heerenhuis aan de Wierdenschestraat.

De architect H. A. Witzand Bzn., n.m. 4 u. in het café Schreuder, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1,60 te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. 29 April, v.m. $11^1/_2$ u.

Zuidhorn. Het verbouwen van het oude gemeentehuis in een dubbel woonhuis met schuur.

De heer Js. van Bruggen, n.m. 5 u., in zijn logement, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen en elk à f 0.50 te bekomen zijn. Inl. geeft de architect M. Fiets. Aanw. 27 April n.m. 3 u.

DONDERDAG 30 APRIL.

Amsterdam. Het bouwen van een dubbel pakhuis met kademuur, en los- en laadsteiger ter vervanging van de opstallen, staande aan de Hoogte van den Kadijk No. 23, 25 en 27 aldaar voor de Naaml. Venn. Pakhuizen-Maatij.

De architect H. Moen G. Pzn, 's midd. 12 u., in het gebouw van „de Maatij. tot bevordering der Bouwkunst", Marnixstr. 402. Inl. geeft gen. architect. Bestek en teek à f 3.50 te bekomen ter drukkerij van J. H. De Bussij, Rokin 60, aldaar.

St.-Jacobi-Parochi. *a.* Het afbreken van het oude en het weder opbouwen van een nieuw strandhuis; *b.* het vernieuwen van de brug bij het strandhuis van de Bildtpollen; *c.* de levering van 5400 M., 5 bij 28 c M., Amerikaansch grenen planken, lengte minstens 6 M.

Het bestuur van het waterschap „Het Nieuwe Bildt", v.m. 10 u., in het strandhuis. Op voorw. verkrijgb. bij den secretaris van het waterschap J. de Jong te St. Anna-Parochie. tegen betaling van f 1, wat het strandhuis, en van f 0.50 per ex., wat de brug betreft. Aanw. gedaan.

Kampen. Het bouwen van 4 heerenhuizen naast het Groot-Burgerweeshuis aan den Cellenbroedersweg te Kampen.

De architecten W. Koch en Zn., n.m. 1½ u., in het hotel „de Moriaan". Bestek à 25 cts. en de lichtdruk-teek. à f 1,50 per stel verkrijgb. bij de architecten. Aanw. gedaan.

Maassluis. Het verbouwen van het hotel „de Moriaan".

De a chitect A. Dirkzwager. te Rotterdam, 's midd. 12 u., in voorn. hotel. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij den boekh. Lintjes. Aanw. gedaan.

Rotterdam. Het bouwen van een villa op een terrein aan den Oost-Varkenoordschen weg nabij het station IJsselmonde.

De architect P. G. Buskens, te Rotterdam en de bouwk. J. D. Uiterlinde, te IJsselmonde, v.m. 10 u., in het Poolsch koffiehuis te Rotterdam, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1,50 te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. 28 April, v.m. 11 u.

Rotterdam. Het amoveeren van panden no. 105 en 107 aan de Visschersdijk en het ter plaatse bouwen van een winkelhuis.

De architect W. C. Coepijn, v.m. 10 u., in het hotel Coomans. alwaar bestek en teek. ter inzage liggen en te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 1 MEI.

Breda. Het bouwen van drie woonhuizen met verdieping. benevens pakhuis en stalling, op een terrein gelegen aan de Kloosterlaan te Breda.

De architect J. M. Marijnen v.m 10½ u. in het café „de Beurs van Breda", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen.

Enschedé. Het verbouwen van een ketelhuis en het vergrooten eener fabriek aan den Bothof te Enschedé voor de firma Nico ter Kuile en Zonen.

De architect G. Beltman A. Gzn. 's midd. 12 u, in het hotel „de Graaf". Bestek en teek. à f 2,50 te bekomen bij voorn. architect. Aanw. 30 April v.m. 9 u.

ZATERDAG 2 MEI.

De Wijk. (Dr.). Het bouwen van een stoomzuivelfabriek.

De architect J. Carmiggelt, te Hoogeveen, n.m. 2 u., bij J. Eemten, te De Wijk, bij wien van af 25 April, bestek en teek. ter inzage liggen, alsmede bij de Wed. R. Lommers, te Meppel. Bestek en teek. ad f 1.50 verkrijgb. bij gen. architect, die ook inl. geeft. Aanw. 2 Mei v.m. 10 u.

MAANDAG 4 MEI.

Amsterdam. Het bouwen van een centraalbureau voor den burgerlijken stand en de bevolking op het terrein van het te sloopen perceel no. 451 (voormalige rectorswoning) en een gedeelte van perceel no. 453 (Politiebureau) aan den Singel

Het gemeentebest., 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stads-drukkerij, tegen betaling van f 2,25 (met drie teekeningen.) Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent gemeente-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, nam. van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen voor den dag der aanbesteding.

Breda. 1⁰. Het bouwen van een woonhuis aan den Tramsingel voor den directeur der gemeente-reiniging; 2⁰. Het maken en stellen van drie openbare waterplaatsen; 3⁰. het leveren en plaatsen van twee cementsteenen beerputten met leidingen voor de privaten van de eerste openbare school aan de Houtmarkt; 4⁰. Het leveren van kiezelzand voor voetpaden.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. Bestekken en voorw. liggen ter gemeente-secretarie ter inzage en inl. zijn op het bureau der gemeente werken verkrijgb. v.m tusschen 9 en 12 u. Aanw. 29 April v.m. 10 u.

Joure. Het amoveeren van de Tolhuisbrug te Joure en het daar ter plaatse maken van een gemetselden onderbouw met bijkomende werken.

Het gemeentebestuur van Haskerland. Bestekken zijn à f 0.50 ter gemeente-secretarie verkrijgb. Bilj. moeten worden bezorgd ten gemeente-huize vóór 4 Mei a.s. Aanw. 27 April 's middags 12 uur.

Rijswijk. (Z.-H.) Het bouwen van een kerk met toren en pastorie.

Het R.K, Paroch. kerkbestuur van den H. Bonifacius, v.m. 11 u. Bestek en teek à f 5 te bekomen bij de Gebr. J. en H. van Langenhuijzen te 's Hage. Inl. geeft de architect Nic. Molenaar te 's Hage.

DINSDAG 5 MEI.

's-Gravenhage. Het bouwen van 6 bewaarders woningen bij de Strafgevangenis te Utrecht en daarmede in verband staande werken. Ram. f 15400.

Door het Dep. van Justitie n.m. 2 u., in een der lokalen van gen. Departement. Het bestek met teek. ligt ter inzage in de Directiekeet bij het Huis van Bewaring ald. en is op aanvrage tegen betaling van f 1.60 verkr: bij de Gebrs. van Cleef. Spui, den Haag. Aanw. Woensdag 29 April 1896 n m 2 u., op het terrein bij de strafgevangenis.

's-Gravenhage. Het bouwen van 2 woningen voor beambten en het vernieuwen van eene ophaalbrug en eene losse brug, beiden met landhoofden en vleugels, alles met het uitvoeren van daarmede verband houdende werken, ten behoeve van het Rijksopvoedingsgeticht Veldzicht te Avereest, in 2 perceelen en in massa. Raming van perceel 1 f 5100. Raming van perceel 2 f 3250.

Het Prov. bestuur, n.m. 2 u. Het bestek no. 67 met teek. ligt van af 18 April, ter inzage aan het Rijksopvoedingsgesticht voorn. en is à f 1.60 verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef, boekh. te 's-Gravenhage. Inl. zijn te bekomen bij den ingenieur-architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Departement van Justitie en bij H. Burgmans, te Avereest, opzichter over gemeld Opvoedingsgesticht. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 6 MEI.

Urk. Het bouwen van een openbare lagere school met 12 lokalen met toebehooren.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inzage op de Secretarie en à f 1,— te bekomen bij den heer R. de Boer, v. d. Leij, te Urk. Aanw. 5 Mei, v.m. 10 u. en n.m. 4 uur.

VRIJDAG 8 MEI.

's-Gravenhage. Het bouwen van een heerenhuis, een winkelhuis met afzonderlijke bovenwoning, stal- en koetshuis enz. te stichten op een terrein aan den Bezuidenhoutschen weg, waarop thans gelegen zijn de perceelen No. 67-71.

De architect B. W. van Liefland, namens zijn principaal in een der lokalen van het Hotel Gentral te 's-Gravenhage. Bestek en teekeningen zijn verkrijgbaar ten kantore van den architect Bezuidenhout 23a tegen betaling van f 3.—, alwaar tevens 's morgens van 9—11 uur, inlichtingen zullen te verkrijgen zijn. Aanwijzing in loco zal worden gegeven op Maandag den 4den Mei des morgens ten elf ure.

DINSDAG 12 MEI.

Utrecht. Bestek No. 708. Het maken van de grond- en kunstwerken, het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels, het maken, verplaatsen, wijzigen en opruimen van gebouwen en inrichtingen en het verrichten van diverse werken, ten behoeve van de uitbreiding van het station Boxtel. Begrooting f 70,000. De Maat. tot Expl. van S.S. n.m. 2 u. (locale tijd) in het Centraalbureau bij het Moreelsche Park. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park. en aan het bureau van den heer Sectie-Ingenieur H. van der Kun, te Breda, en is aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen. tegen betaling van f 2.50. Inl. worden gegeven aan het Centraalbureau en door den heer Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 5den Mei 1896 ten 10 ure voorm. (West-Europ. tijd).

Afloop van AANBESTEDINGEN.

13 APRIL.

Oudshoorn. Het afbreken en weder opbouwen van een woonhuis. Door den heer D. v. Berkel.

Laagste inschrijver A. v. Dam, Aarlanderveen, f 1298, gegund.

Sellingen. (Gr.). Het bouwen van een woonhuis. waarin broodbakkerij op een terrein gelegen te Sellingen, onder bijlevering der benoodigde materialen etc. Raming f 1565. Door den heer W. Mellema.

Eenige inschrijver: G. de Ruiter, Wedde, f 1700. Voorloopig nog niet gegund.

Meppel. Bestek G. Verrichten van onderhoudswerken, verf- en behangwerken, met bijlevering van de materialen, aan de gebouwen, kunstwerken en verdere werken, behoorende tot de lijnen Zwolle-Leeuwarden en Meppel-Groningen, in 12 perceelen. Door de Maatij. tot Expl. van S. S.

Laagste inschrijvers:
Perc. 1. A. Blaks Jr., Meppel, f 4980.
Perc. 2. Gebrs. Aberson, Steenwijk, f 4780.
Perc. 3. B J. Overwijk, Heerenveen, f 2640.
Perc. 4. R. Post, Meppel, f 1590.
Perc. 5. R. Assendorp, Meppel, f 1565.
Perc. 6. H. Nieland, Wirdum, f 1459.
Perc. 7. J. Franken, Heerenveen, f 1600.
Perc. 8. J. Franken, idem, f 1200.
Perc. 9. J. Franken, idem, f 774.
Perc. 10. W. K. Wits, Leeuwarden f 416.
Perc. 11. J. Bakker, Beilen, f 605.
Perc. 12. J. Bakker, Beilen, f 370.

14 APRIL.

Lisse. Het amoveeren van een woonhuis en het daar ter plaatse weder opbouwen van een winkel- en koffiehuis. Door den heer C. van Leeuwen, caféhouder.

Laagste inschrijver N. Laan, Nieuwvennep f 2024.

15 APRIL.

Grouw. (Fr.): Het afbreken van de heerenhuizinge en het bouwen van eene stoomzuivelfabriek te Grouw. Door den heer G. W. v. d. Meer.

Laagste inschrijver J. H. Bos, Twijzel, f 25951, gegund.

Gellikum. (Geld.). Het bouwen van een boterfabriek, met bijlevering van alle materialen. Door het bestuur der Coöp. Roomboterfabriek.

J. van der Weerden, Rumpt. f 1865, gegund.

Hengelo (Ov.). Het maken van een fabrieksgebouw op een terrein in de nabijheid van het station G. O. L. S. Door de architecten V. d. Goot en Kruisweg.

Laagste inschrijvers Kleerebezem en Koster, f 4450.

Stad a/h Haringvliet. Het bouwen van een bouwmanswoning met graanschuur gelegen in den polder Nieuwenblok onder de gemeente Den Bommel. Door den heer L. van Es Vogel, te Willemstad.

Laagste inschrijver D. Mooijaart, Oude-Tonge, f 13590.

Venloo. Het bouwen van 2 woonhuizen met bijlevering van alle materialen op een terrein buiten de Geldersche poort. Door den architect H. Seelen.

Laagste inschrijver B. Spreeuwenberg, f 6600, gegund.

16 APRIL.

Amsterdam. Het afbreken der perceelen aan den Heiligenweg No. 43 en 45 te Amsterdam en het daar ter plaatse bouwen van

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

2 MEI 1896. 16e JAARGANG. No. 18.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling): r. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

73ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De 73ste Algemeene Vergadering zal gehouden worden op Donderdag 28 Mei 1896, des morgens te elf uur in het Maatschappelijk Gebouw, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Agenda der Vergadering.

1. Opening van de vergadering.
2. Verslag van het Bestuur over het afgeloopen jaar.
3. Verslag van de Commissie van Financiën.
4. Rapport van de Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van de Commissie van Financiën, over 1895. Uitloting van 5 aandeelen in de geldleening groot f 65,000.
5. Mededeeling van den uitslag der verkiezing van Bestuursleden.
6. Benoeming, door den Voorzitter, van drie leden eener Commissie van stemopneming.
7. Verkiezing van een Voorzitter.
8. Mededeeling der conclusiën van het rapport van beoordeelaars der Prijsvragen.
9. Uitreiking van de bekroningen voor de Prijsvragen.
10. Behandeling der begrooting voor 1897.
11. Bepaling van de plaats der Algemeene September-vergadering.
12. Behandeling van voorgestelde wijzigingen in de Wet.
13. Behandeling van de antwoorden op de vragen in 1895 door het Hoofdbestuur gesteld.
14. Discussie over vragen of voorstellen, door Leden of het Hoofdbestuur in de vergadering gedaan, en die tot geen stemming aanleiding geven.
15. Voordracht van den heer J. R. de Kruyff, over Oostersche Tapijten.
Aan deze voordracht is eene uitgebreide tentoonstelling in de vergaderzaal verbonden.

Na afloop der vergadering zal waarschijnlijk een bezoek worden gebracht aan een eerlang te openen gebouw te Amsterdam. Heeft het in gebruik nemen van dit gebouw plaats vóór den 29sten Mei, dan zal het bezoek aan de inrichting daarvan niet kunnen doorgaan.

Des namiddags te 6 uur zal gelegenheid bestaan tot het deelnemen aan een gemeenschappelijken maaltijd, tegen f 2.50 per persoon, zonder wijn, op eene nader in dit Weekblad te vermelden plaats.

Heeren Leden die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, worden beleefd maar tevens *zeer dringend* verzocht zich uiterlijk vóór 27 Mei a. s. daartoe aan te melden bij den Secretaris der Maatschappij.

WIJZIGING VAN EENIGE ARTIKELEN DER WET.

In de maand Februari j.l. werd te Utrecht eene vergadering gehouden van de Besturen der Afdeelingen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, waarin besloten werd aan het Hoofdbestuur voor te stellen, om eenige wijzigingen in de bestaande Wet der Maatschappij te brengen. Aan eene commissie werd door die vergadering opgedragen de besproken denkbeelden te formuleeren, en naar aanleiding daarvan ontving het Hoofdbestuur de volgende concept-wetsbepalingen, met verzoek deze in de aanstaande Mei-vergadering ter tafel te brengen.

Concept-Wetsbepalingen.

I. De gewone leden der Maatschappij worden ingedeeld in zooveel kringen als er afdeelingen zijn, zonder dat zij genoodzaakt zijn lid der afdeeling te worden.

Ter behandeling van zaken de Maatschappij betreffende, belegt de afdeeling eene vergadering van hare gewone leden, en van de leden der Maatschappij tot haren kring behoorende. Op deze vergadering hebben alleen de stemgerechtigde leden der Maatschappij recht van stemming.

II. Op de Algemeene Vergaderingen der Maatschappij wordt gestemd door de vertegenwoordigers der afdeelingen, welke het resultaat van het stemmen-aantal zal zijn, zooals dit in haren kring is uitgebracht, d. w. z. het juiste bedrag van het aantal stemmen *vóór* zoowel als *tegen* het in stemming gebrachte voorstel.

III. De afdeelingen hebben het recht aspirant-leden aan te nemen. Deze hebben geen recht van stemming, noch in zaken der Maatschappij, noch in die der afdeelingen. De contributie der aspirant-leden vloeit geheel in de kas der afdeelingen.

Afdeelingen welke van deze bepaling gebruik maken,

doen afstand van het recht van restitutie voor ieder gewoon lid, tevens lid der afdeeling, bedoeld bij art. 47 [8]) der Wet. *)

Redactie.

1. In de uitgaven der Maatschappij stelt de redactie een vooraf te bepalen plaatsruimte beschikbaar (platen en tekst) voor iedere afdeeling. De bijdragen van het bestuur der afdeeling ontvangen, worden onder zijn naam en verantwoordelijkheid opgenomen, voor zoover de beschikbaar gestelde plaatsruimte toelaat.

2. Elk afdeelingsbestuur is verplicht te zorgen, dat zooveel en snel mogelijk berichten over hetgeen in zijn kring voorvalt voor de uitgaven der Maatschappij aan de redactie worden toegezonden. Het benoemt daartoe een correspondent, die werkt onder toezicht en verantwoordelijkheid van het afdeelingsbestuur. Aan dit bestuur wordt aan het eind van het jaar een zeker honorarium, naar verhouding van de ontvangen berichten, uitgekeerd.

3. De afdeelingen zullen een zeker percentage ontvangen van de netto-opbrengst der advertentiën uit haren kring en door bemiddeling van het bestuur of de leden der afdeeling aan den uitgever of de redactie toegezonden.

Dit concept werd ingevolge de Wet door het Hoofdbestuur in handen gesteld van eene commissie van (minstens 5) leden der Maatschappij, zijnde de heeren A. R. Freem, W. de Jong, H. Cramer, Jacques Leijh, C. B. Posthumus Meyjes en J. Mutters Jr., welke commissie het onderstaande rapport daarover heeft uitgebracht.

Aan het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

De ondergeteekenden, door Uw Bestuur benoemd, teneinde, ingevolge art. 53 (oud 57) der Wet onzer Maatschappij, rapport uit te brengen over de wetswijzigingen in onze handen gesteld,

hebben de eer U mede te deelen:

Dat zij in hunne vergadering van 14 Maart j.l. de voorstellen hebben behandeld en tot de conclusie zijn gekomen, dat zij hunne volle adhaesie kunnen betuigen met de algemeene strekking, in die voorstellen bedoeld;

dat zij echter van meening zijn, de volgende redactiewijzigingen te moeten voorstellen:

a. In „Concept-Wetsbepalingen" sub I te lezen:

„Departementen", in plaats van het woord kring, daarin genoemd.

b. Sub III, de laatste clausule geheel te doen vervallen en in plaats daarvoor art. 44 (oud 48) [6]) der wet te wijzigen als volgt:

„Een getal van acht gewone of kunstlievende leden der „Maatschappij wordt vereischt om eene afdeeling uit te „maken, enz."

Van art. 47 (oud art. 51) [8]) de 2e alinea geheel te doen vervallen en alsdan te lezen:

„De afdeelingen zijn vrij in hun financieel beheer."

Verder stellen ondergeteekenden voor, art. 48 (oud art. 52) [9]) ingevolge de 1e alinea van punt III (concept-wetsbepalingen) hierboven bedoeld, alsdan te lezen:

„De afdeelingen kunnen slechts tot leden aannemen de „gewone-, buitengewone- en kunstlievende leden der Maa„schappij. De afdeelingen hebben het recht, personen t„den leeftijd van 25 jaren, die geen leden zijn der Maa„schappij, als aspirant-leden aan te nemen, op voorwaarde „bij huishoudelijk reglement der afdeelingen te regelen.

Wat aangaat de punten van „Redactie" in onze hande gesteld, kunnen de ondergeteekenden adviseeren, de geheel over te nemen, behoudens wijziging van het woor „kring" in „departement."

Het komt ondergeteekenden voor, dat met deze gewi zigde Wetsbepalingen een zuiverder toestand wordt gebore wat betreft de stemmingen op de algemeene vergaderinge der Maatschappij, evenals de financieele regeling tussche de Maatschappij en de Afdeelingen, en meenen met voll overtuiging U deze gewijzigde Wetsbepalingen te kunne aanbevelen.

(Volgen de handteekeningen van de leden der Commissie.)

Naar aanleiding van dit rapport en de ingediende voor stellen tot Wetswijziging heeft het Hoofdbestuur de ee uit te brengen het volgende

PRÆADVIES.

Het Hoofdbestuur, zich in het algemeen met de voor stellen en het rapport der Commissie kunnende veree nigen, meent echter de volgende wijzigingen te moeten aanbevelen:

A. In de concept-wetsbepalingen, en daarmede in ver band ook in de bepalingen omtrent de redactie, he woord „kring" te vervangen door „correspondentschap," waardoor niets aan de bedoelingen van de voorstellers wordt te kort gedaan, maar dat beter aansluit aan den bestaanden toestand.

B. Punt II van de concept-bepalingen te lezen als volgt

In de algemeene vergadering der Maatschappij wordt over huishoudelijke zaken, de Maatschappij betreffende, gestemd door de vertegenwoordigers der afdeelingen, welke een stemmen-aantal uitbrengen, naar verhouding van het aantal gewone leden der Maatschappij, tot haar correspondentschap behoorende.

Die verhouding is als volgt:

van 1—10	gewone leden brengen	1 stem uit;
„ 11—20	„ „ „	2 stemmen uit;
„ 21—35	„ „ „	3 „ „
„ 36 - 50	„ „ „	4 „ „
„ 51—65	„ „ „	5 „ „
en iedere 20	„ „ meer brengen	1 stem uit.

De individueele stemming op de algemeene vergaderingen, huishoudelijke zaken de Maatschappij betreffende, vervalt dus.

Ter nadere opheldering van deze verhoudingsgetallen, en ten einde den invloed duidelijk te maken welke de afdeelingen elk voor zich zelf en tegenover andere afdeelingen kunnen uitoefenen, wordt hieronder opgave gedaan van het aantal gewone leden — behalve die welke thans niet bij eene afdeeling zijn ingedeeld — dat op dit oogenblik gerekend wordt te behooren tot de verschillende afdeelingen, en van het aantal stemmen dat deze afdeelingen dientengevolge op een algemeene vergadering zouden kunnen uitbrengen.

Amsterdam	met	127	gewone leden, brengt	9	stemmen uit.
Arnhem	„	21	„ „ „	3	„ „
's-Gravenhage	„	62	„ „ „	5	„ „
Groningen	„	7	„ „ „	1	stem „
Haarlem	„	34	„ „ „	3	stemmen „
Rotterdam	„	42	„ „ „	4	„ „
Utrecht	„	51	„ „ „	5	„ „

Deze regeling wordt voorgesteld om te voorkomen, dat

*) De kleine cijfers, bij de nummers der wetsartikelen gevoegd, verwijzen naar de artikelen van de bestaande Wet, achter het praeadvies van het Hoofdbestuur afgedrukt.

en afgevaardigde zou bekleed zijn met een imperatief mandaat, hetgeen door de voorstellers niet kan zijn beloeld. Immers zou dan elke discussie vruchteloos en elke behandeling van een amendement, tijdens de vergadering voorgesteld, onmogelijk worden.

Hierbij zij opgemerkt, dat de verkiezing voor de bestuursleden der Maatschappij blijft zooals die thans in de Wet is geregeld, en alzoo het karakter eener individueele stemming behoudt.

C. Punt III zooals het is voorgesteld, te behouden, en deze bepaling in te lasschen bij art. 48[9]), zonder wijziging van art. 47[8]).

Omtrent de door de Commissie aanbevolen redactiewijzigingen, preadviseert het Hoofdbestuur alsnog:

Het voorgestelde sub b, betreffende art. 44[6]) der Wet aan te nemen; waarbij echter hier ter plaatse gewezen moet worden op het ongewijzigd van kracht blijven van art. 46[7]).

Wat betreft de bepalingen aangaande de redactie meent het Hoofdbestuur, dat deze niet in de Wet van de Maatschappij behoeven opgenomen te worden, maar dat zij, na door de Algemeene vergadering te zijn goedgekeurd, beschouwd moeten worden als nadere toelichting van de tegenwoordige artikelen 21[2]) en 22[3]) of van art. 49[10]) der Wet

Het preadviseert deze bepalingen vast te stellen, na er de volgende wijzigingen in te hebben aangebracht:

Het woord „kring”, zooals hierboven reeds is aanbevolen, te vervangen door „correspondentschap”, en het woord correspondent door „verslaggever.”

Sub 2 toe te voegen: Voor de verslagen der afdeelingsvergaderingen wordt geen honorarium uitgekeerd.

Sub 3, achter de woorden „een zeker percentage” te voegen: „vast te stellen na afloop van het boekjaar.”

CONCLUSIE.

(zie de gewijzigde wetsartikelen.)

Aan art. 39[5]) der Wet, betreffende de „Vergaderingen”, toe te voegen: de bepaling B van het praeadvies;

aan art. 44[6]) der Wet, betreffende de „Afdeelingen”, de volgens A van het praeadvies gewijzigde bepaling I van de concept-wetsbepalingen;

aan art. 48[9]) der Wet, als 2e alinea, de bepaling III van genoemd concept;

voorts de 1e alinea van 44[6]) te wijzigen als volgt:

„Een getal van acht gewone- of kunstlievende leden der Maat„schappij wordt vereischt om een afdeeling uit te maken.”

Het Hoofdbestuur der Maatsch.,
C. MUYSKEN. Voorzitter.
C. T. J. LOUIS RIEBER, Secretaris.

Door het Hoofdbestuur der Maatschappij wordt tevens voorgesteld om in de zinsnede van art. 16[1]), luidende:

Deze commissie dient, namens het bestuur, in vereeniging met den Secretaris, in de vergadering bedoeld bij art. 36, 1°. lid *(dit is de vergadering van het Hoofdbestuur met de Voorzitters en Secretarissen der Afdeelingen)* de rekening en verantwoording in over het afgeloopen jaar en eene begrooting voor het volgende, enz.

de laatste woorden te wijzigen als volgt:

„eene begrooting voor het loopende,” enz.

en in verband daarmede in art. 38[4]), sub. 10, de aanwijzing:

Behandeling der begrooting voor het volgende jaar.

te wijzigen als volgt:

Behandeling der begrooting voor het loopende jaar.

Ter verklaring van dit voorstel wordt verwezen naar de toelichting van het Hoofdbestuur op de ingediende concept-begrooting voor 1897. *(Deze concept-begrooting zal in een volgend Weekblad worden opgenomen).*

De artikelen der bestaande Wet, ter sprake komende bij deze voorstellen zijn de volgende:

1) Art. 16. Het beheer van de geldmiddelen en verdere eigendommen der Maatschappij is toevertrouwd aan het Bestuur, dat daartoe drie leden uit zijn midden aanwijst, die de commissie van financiën uitmaken, met dien verstande, dat aan haar toegevoegd wordt de Algemeene Secretaris, die belast is met het dagelijksch beheer der gelden. Deze commissie dient, namens het bestuur, in vereeniging met den Secretaris, in de vergadering bedoeld bij art. 36, 1e lid, de rekening en verantwoording in over het afgeloopen jaar en eene begrooting voor het volgende, waarop alle posten bedoeld in de art. 2 en 13 afzonderlijk moeten worden vermeld; zij legt daarbij over een staat van de bezittingen der Maatschappij met vermelding van de daarop rustende lasten of daaruit voortvloeiende baten.

2) Art. 21. Het Bestuur van iedere afdeeling is belast met het correspondentschap. In plaatsen waar geene afdeeling gevestigd is, kan een lid-correspondent benoemd worden.

Het Bestuur kan ook eenige bij elkander liggende plaatsen vereenigen ter vorming van een correspondentschap.

3) Art. 22. De afdeelingen en de correspondenten zenden aan het Bestuur bericht van hetgeen in hunne nabuurschap belangrijks op het gebied der bouwkunst, en wat daarmede in verband staat, geschiedt.

Zij bevorderen zooveel mogelijk de algemeene bekendheid der Maatschappij en de uitbreiding van het ledental.

4) Art. 38. In de Algemeene Mei-Vergadering wordt de hieronder vermelde volgorde in acht genomen;

1°. Opening der vergadering;
2°. Verslag van het Bestuur, met betrekking tot zijne bemoeiingen en van al hetgeen in het afgeloopen jaar in en met de Maatschappij is voorgevallen, benevens van de vergadering, vermeld in art. 36, sub. 1;
3°. Verslag van de commissie van financiën over haar gehouden beheer;
4°. Rapport der commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar, volgens art. 37;
5°. Mededeeling van den uitslag der verkiezing van Bestuursleden:
6°. Benoeming door den Voorzitter eener commissie van drie leden tot stemopneming;
7°. Verkiezing van een Voorzitter:
8°. Mededeelingen der conclusiën van het rapport van beoordeelaars der prijsvragen;
9°. Uitreiking der bekroningen;
10°. Behandeling der begrooting voor het volgend jaar:
11°. Bepaling van de plaats der Algemeene September Vergadering;
12°. Bespreking van ingekomen voorstellsn;
18°. Discussie over vragen of voorstellen door het Bestuur of de leden op de vergadering gedaan, en die tot geen stemming aanleiding geven;
14°. Sluiting der vergadering.

De voorstellen, die ter Algemeene Vergadering zullen worden behandeld, worden met de gronden waarop zij rusten, en zoo noodig met het prae-advies van het Bestuur, in hoofdzaak in den beschrijvingsbrief vermeld. Minstens veertien dagen vóór de vergadering zullen de desbetreffende stukken aan de leden worden toegezonden.

5) Art. 39. De vergaderingen sub 2 en 3 in art. 40 genoemd, zijn mede bestemd tot het bespreken van vragen, het houden van voorlezingen, het doen van mededeelingen, het geven van kunstbeschouwingen of tot andere met het doel der Maatschappij overeenkomende werkzaamheden.

De ter bespreking gestelde vragen worden telken jare in November bekend gemaakt.

6) Art. 44. Een getal van acht leden der Maatschappij wordt vereischt om eene afdeeling uit te maken.

Met toestemming van het Bestuur der Maatschappij kunnen afdeelingen aanvankelijk met minder dan acht leden worden opgericht.

De afdeelingen worden genoemd naar de plaats van hare vestiging.

De samenvoeging van eenige plaatsen tot één afdeeling is geoorloofd.

[7]) Art. 46. De afdeelingen kiezen gewone leden der Maatschappij tot haren Voorzitter en Secretaris. Zij zenden jaarlijks, vóór den 1sten April, aan het Bestuur der Maatschappij een verslag in van haar toestand en werkzaamheden.

[8]) Art. 47. De afdeelingen zijn vrij in haar financieel beheer. Zij ontvangen eene geldelijke toelage uit de kas der Maatschappij voor elk lid der afdeeling, dat tevens gewoon, buitengewoon of kunstlievend lid is der Maatschappij.

[9]) Art. 48. De afdeelingen kunnen slechts tot leden aannemen de gewone, buitengewone en kunstlievende leden der Maatschappij.

De afdeelingen hebben evenwel het recht, personen tot den leeftijd van 23 jaren, die geen leden zijn der Maatschappij, tot hunne vergaderingen toe te laten, op voorwaarden bij huishoudelijk reglement door de afdeelingen te regelen.

[10]) Art. 49. Iedere afdeeling benoemt uit hare leden eene commissie tot het verzamelen van stukken, geschikt ter opneming in het Tijdschrift der Maatschappij, en tot het opmeten en in teekening brengen van oude Nederlandsche gebouwen.

De volgens de conclusie van het praeadvies gewijzigde wetsartikelen luiden dus als volgt.

Art. 38. In de Algemeene Mei-Vergadering wordt de hieronder vermelde volgorde in acht genomen:

1°. Opening der vergadering;

2°. Verslag van het Bestuur, met betrekking tot zijne bemoeiingen en van al hetgeen in het afgeloopen jaar in en met de Maatschappij is voorgevallen, benevens van de vergadering, vermeld in art. 36, sub 1;

3°. Verslag van de commissie van financiën over haar gehouden beheer;

4°. Rapport der commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar, volgens art. 37;

5°. Mededeeling van den uitslag der verkiezing van Bestuursleden;

6°. Benoeming door den Voorzitter eener commissie van drie leden tot stemopneming;

7°. Verkiezing van een Voorzitter;

8°. Mededeeling der conclusiën van het rapport van beoordeelaars der prijsvragen;

9°. Uitreiking der bekroningen;

10°. Behandeling der begrooting voor het loopende jaar;

11°. Bepaling van de plaats der Algemeene September Vergadering;

12°. Bespreking van ingekomen voorstellen;

13°. Discussie over vragen of voorstellen door het Bestuur of de leden op de vergadering gedaan, en die tot geen stemming aanleiding geven;

14°. Sluiting der vergadering.

De voorstellen, die ter Algemeene Vergadering zullen worden behandeld, worden met de gronden waarop zij rusten, en zoo noodig met het praeadvies van het Bestuur, in hoofdzaak in den beschrijvingsbrief vermeld. Minstens veertien dagen vóór de vergadering zullen de desbetreffende stukken aan de leden worden toegezonden.

Art. 39. De vergaderingen sub 2 en 3 in art. 36 genoemd, zijn mede bestemd tot het bespreken van vragen, het houden van voorlezingen, het doen van mededeelingen, het geven van kunstbeschouwingen of tot andere met het doel der Maatschappij overeenkomende werkzaamheden.

De ter bespreking gestelde vragen worden telken jare in November bekend gemaakt.

In de algemeene vergaderingen der Maatschappij wordt over huishoudelijke zaken, de Maatschappij betreffende, gestemd door de vertegenwoordigers der afdeelingen, welke een stemmen-aantal uitbrengen naar verhouding van het aantal gewone leden der Maatschappij, tot haar correspondentschap behoorende. Die verhouding is als volgt:

van 1	tot 10	gewone	leden	brengen	1	stem uit;
„ 11	„ 20	„	„	„	2	stemmen uit;
„ 21	„ 35	„	„	„	3	„ „
„ 36	„ 50	„	„	„	4	„ „
„ 51	„ 65	„	„	„	5	„ „
en iedere	20	„	„ meer	„	1	„ „

Art. 44. Een getal van acht gewone- of kunstlievende leden der Maatschappij wordt vereischt om eene afdeeling uit te maken.

Met toestemming van het Bestuur der Maatschappij kunnen afdeelingen aanvankelijk met minder dan acht leden worden opgericht.

De afdeelingen worden genoemd naar de plaats van hare vestiging.

De samenvoeging van eenige plaatsen tot één afdeeling is geoorloofd.

De gewone leden der Maatschappij worden ingedeeld in zooveel correspondentschappen als er afdeelingen zijn, zonder dat zij genoodzaakt zijn lid der afdeeling te worden.

Ter behandeling van zaken de Maatschappij betreffende, belegt de afdeeling eene vergadering van hare gewone leden, en van de leden der Maatschappij tot haar correspondentschap behoorende. Op deze vergadering hebben alleen de stemgerechtigde leden der Maatschappij recht van stemming.

Art. 48. De afdeelingen kunnen slechts tot leden aannemen de gewone, buitengewone en kunstlievende leden der Maatschappij.

De afdeelingen hebben het recht, aspirant-leden aan te nemen. Deze hebben geen recht van stemming, noch in zaken der Maatschappij, noch in die der afdeelingen. De contributie der aspirantleden vloeit geheel in de kas der afdeelingen.

Afdeelingen welke van deze bepaling gebruik maken, doen afstand van het recht van restitutie voor ieder gewoon lid, tevens lid der afdeeling, bedoeld bij art. 47 der wet.

De afdeelingen hebben evenwel het recht, personen tot den leeftijd van 23 jaren, die geen leden zijn der Maatschappij, tot hunne vergaderingen toe te laten, op voorwaarden bij huishoudelijk reglement door de afdeelingen te regelen.

AFDEELING AMSTERDAM. In de huishoudelijke Verg. der Afdeeling, gehouden op Vrijdag 1 Mei, zijn tot candidaten voor de verkiezing van leden voor het Hoofdbestuur der Maatschappij gesteld:

de heeren Eduard Cuypers en H. P. Berlage Nzn. te Amsterdam, J. Mutters Jr. te 's Gravenhage en J. J. Weve te Nijmegen.

De Voorzitter, de heer C. B. Posthumus Meijjes, verklaarde om verschillende redenen een candidatuur niet te kunnen aanvaarden.

DE EUROPEESCHE INRICHTINGEN VOOR BRUGGENBOUW.

In „The Engineering News" behandelt Elmer L. Corthell de vraag of Europeesche inrichtingen voor ijzerconstructies ook in het vervolg bij den bouw van groote bruggen in Europa de concurrentie hebben te vreezen van dergelijke inrichtingen in Amerika, en beantwoordt die vraag door berekeningen, in verband met den bouw van de Kornhausbrug te Bern, bevestigend.

Voor genoemde brug was na lange overwegingen wat de situatie en het karakter van de ijzerconstructie betrof, een algemeen ontwerp gemaakt door den stadsingenieur van Bern, Hugo de Linden. Gebaseerd op dit ontwerp was voor het verkrijgen van een gedetailleerd ontwerp met prijsopgave eene internationale mededinging opengesteld. De ingenieur Corthell was van plan aan dezen wedstrijd mede te doen en trad daartoe in onderhandeling met de Phönix Bridge Cie, om, zooals hij zegt, op die manier de Amerikaansche industrie gelegenheid te geven eene monumentale constructie in het hart van Europa uit te voeren.

De voorbereidende studiën waren reeds gemaakt, toen zich moeilijkheden voordeden die beletten, dat verder aan het plan gevolg kon worden gegeven. Die moeilijkheden bestonden voor een deel in de hooge Zwitsersche invoerrechten op geconstrueerd ijzer en voor het andere in de

[d]en heerschende lage prijzen van staal- en ijzerconstructies in Duitschland.

De concurrentie bleef daarom beperkt tot Zwitserland, Duitschland en Italië, daar ook Frankrijk door den toen heerschenden toltarief-oorlog niet mededong. Door berekeningen toont Corthell nu aan, dat in April 1895 bij de toen geldende prijzen van ijzer en staal in Amerika, het lang niet onmogelijk geweest ware, dat Amerika een geducht concurrent had kunnen zijn.

De in Amerika steeds lager wordende prijzen van ijzeren en stalen brugconstructies, die voornamelijk verklaard kunnen worden door het verminderen van den menschelijken arbeid tengevolge van de goedkoopere ontginning van het materiaal en van de steeds meer toenemende machinale bewerking, doen met zekerheid vermoeden, dat in de toekomst bij groote werken de Europeesche inrichtingen voor bruggenbouw met gunstig gevolg door Amerika zullen worden verslagen.

O.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeiing 's-Gravenhage. 24 April 1896. Aanwezig 20 leden. De waarnemende Voorzitter, de heer Mondt. deelt mede, dat de Voorzitter en de Vice-voorzitter, de heeren Knuttel en Mutters, door ambtsbezigheden verhinderd zijn de vergadering bij te wonen en hij dus hedenavond het presidium zal vervullen. Hij wijdt een woord van welkom aan den heer W. Schlüsen, voor het eerst ter vergadering tegenwoordig, en beveelt hem de belangen der afdeeling aan.

De notulen der vorige vergadering worden voorgelezen en onveranderd goedgekeurd, waarna de waarnemende Voorzitter mededeelt, dat door het bestuur besloten is dit jaar geen excursie te houden, waartegen geen der aanwezige leden bezwaar heeft.

Het nieuw voorgestelde lid, de heer K. Cramer te Delft, wordt alsnu geballoteerd en met algemeene stemmen als lid der afdeeling aangenomen.

In plaats van de aftredende leden van het Hoofdbestuur werden door het bestuur de volgende candidaten aanbevolen:

Vacature J. R. de Kruyff (niet herkiesbaar) de heer C. B. Posthumes Meijjes te Amsterdam.

Vacature Ed. Cuypers (herkiesbaar), de heer Ed. Cuypers.

Vacature C. H. Peters (bedankt), de heer Joh. Mutters Jr., architect te 's-Gravenhage.

Vacature L. C. Hezenmans (bedankt), de heer J. J. Weve, Gemeente-architect te Nijmegen.

Bij de bespreking werden genoemde heeren niet bestreden, met algemeene stemmen candidaat gesteld en door den Voorzitter warm aanbevolen.

De heer Michel T. Philips verkrijgt nu het woord tot het houden zijner voordracht over Hardsteen (petit Granite). Was zijne lezing het vorige jaar meer gericht tot den kunstenaar, het onderwerp van hedenavond is meer van belang voor den constructeur. Spreker geeft, alvorens te komen tot de bewerking en exploitatie, een geologisch overzicht, beschrijft hoe de gesteenten zijn ontstaan en verdeelt ze in vier soorten.

a. Kalksteenrotsen, *b* zandsteenrotsen, *c* granietrotsen, *d.* vulcanische rotsen.

In de bouwkunde worden voornamelijk de twee eerste soorten gebruikt. De kalksteenen wil hij verdeeien in drie soorten:

1^0 zachte of poreuse; 2^0 halfharde en 3^0 harde kalksteenen; de laatste laten zich polijsten, en behooren tot de hardsteenen, de kalksteenen en de marmers. Graniet, porfier en syeniet komen in groote afmetingen voor en zijn zeer hard; porfier is van beide anderen haast niet te onderscheiden en is voor straatkeien zeer geschikt. De draagkracht dezer steenrotsen is zeer groot, het delven en bewerken is echter zeer kostbaar.

Petit granite wordt in België gevonden, het splijt recht en hobbelig en biedt weerstand aan eene belasting van 844 kilo per cM^2.

Deze steen is hygrometrisch, bevriest niet en laat zich in zeer dunne afmetingen gebruiken. De veerkracht er van is zeer groot waarvoor spreker als voorbeeld aanhaalt een dorpel van 5 M. lengte die $\pm$ 1 cM. was doorgezakt en later bij behoorlijke ondersteuning tot den normalen vorm terugkeerde. Platen van 20 tot 10 m.M. dikte kan men gemakkelijk er van zagen.

De ontginning geschiedt door boor- of klopmachines die de lagen doorboren; de blokken varieeren van 1 tot 6 M^3 inhoud; de keuring geschiedt door den appareilleur of werkmeester die ook de bestemming bepaalt.

Voor het zagen der blokken gebruikt men stoomzagen, die op elke voorname exploitatie voorkomen. Onder de verbeteringen, daarin aangebracht, behoort het zagen door middel van een staaldraad zonder eind, loopende over schijven die gedreven worden door een stoomwerktuig, waardoor eene snelheid van 6 tot 8 M in de seconde verkregen wordt.

De staaldraad bestaat uit drie in elkaar gedraaide draden van zacht staal; ze kan eene zaagsnede maken van 20 M lengte. Het voordeel dezer bewerking is, dat het steenverlies bijna nul is en de draad ook voor andere doeleinden kan gebruikt worden

Een ander werktuig is de cirkelvormige diamant-zaag, die echter zeer kostbaar is en daarom weinig wordt toegepast.

Deze voordracht, die door verschillende bewerkte monsters steen werd opgehelderd, werd door de vergadering met aandacht gevolgd en, na den dank van den Voorzitter, door de aanwezige leden toegejuicht. Van de gelegenheid tot opheldering werd door enkele heeren gebruik gemaakt, waarvoor de spreker zich beschikbaar stelde.

Bij de behandeling der door het Hoofdbestuur gestelde vragen bleek, dat slechts voor twee vragen antwoorden waren ingekomen; n.l. voor vraag 5 en vraag 10. Het laatste antwoord lokte eenige bespreking uit, en enkele heeren gaven hunne ondervinding omtrent dit artikel ten beste.

Door den heer Fles werden een paar eigen gemaakte sloten vertoond. op de Haagsche Ambachtsschool vervaardigd. De degelijke afwerking bewees, dat het onderwijs in dit vak in goede handen is. Iets nieuws op dit gebied was de beweging van het slot door een kruk, die niet rammelt, eene vinding van den heer Looman.

Als vervolg op de methode van den heer Morre tot het metselen van ellipsbogen uit één porringpunt, had de heer Fles een toestel bedacht, waardoor het bezwaar werd opgeheven om voor iedere ellipsboog een andere mal te moeten construeeren. Het bestaat uit een ruit, waarvan twee zijden steeds in het verlengde der voerstralen moeten liggen; de diagonaal der ruit geeft dan de richting der stootvoegen aan.

Mede werd door genoemde heer een nieuwe constructie medegedeeld van een ellipsboog op rechtstanden van ongelijke hoogte; deze constructie was door een wiskundige gecontroleerd en juist bevonden. Nadat de waarnemende Voorzitter den spreker voor deze mededeelingen had dank gezegd, sloot hij de vergadering, de aanwezige leden een tot weerzien toeroepende, tot de eerstvolgende gewone vergadering in de maand September.

Afdeeling Groningen. 24 April 1896. Na lezing en goedkeuring der notulen geeft de Voorzitter het woord aan den heer Steenbeek voor zijn lezing over „Zien en Teekenen".

Na iets te hebben gezegd van de inrichting van ons oog en van de waarneming van het geziene met de hersenen, staat spreker stil bij het verschil tusschen het zien met de oogen alleen, en het zien met de hersenen. Veel, dat onze oogen wel degelijk waarneemt, maakt op de hersenen geen of slechts een zeer vluchtigen indruk, en zelfs is er veel dat we dagelijks zien, zonder dat we er ons op een gegeven oogenblik een eenigszins juiste voorstelling van zouden kunnen maken. Velen weten b. v. niet, dat de 4 op de wijzerplaat van hun horloge niet met IV maar met IIII is voorgesteld, en zoo zijn er talrijke voorbeelden. die doen zien, dat we lang niet alles waarnemen, wat ongetwijfeld door ons oog moet zijn opgenomen.

Dat waarnemingsvermogen, waarin de een zich in veel grootere mate mag verheugen dan de ander, is natuurlijk te ontwikkelen en het aangewezen middel daartoe is het teekenen. Men moet iets goed gezien hebben om het te kunnen teekenen, dus in teekenen ligt de dwang om goed te zien. Veel is en wordt nog gestreden over de meest doeltreffende methode van teekenen. Spreker ging de voor- en nadeelen na van de meest gebruikelijke methoden, en gaf ten slotte als zijn meening te kennen, dat de beste methode is. de methode van het „geheugenteekenen"; d. w. z. het teekenen van voorwerpen in de dagelijksche omgeving van den leerling, uit het geheugen, nadat hij ze eerst goed bezien heeft.

Dit is een zeer beknopt verslag van de in details uitgewerkte lezing, die met de meeste belangstelling werd gevolgd en die den

Voorzitter noopte spr. hulde te brengen namens alle aanwezigen.

In de pauze die hierop volgde. vertoonde de Voorzitter, in aansluiting aan zijne voordracht in de vorige vergadering over vraag 8 der Maatschappij (Groninger gevelsteen), eenige steenen, dakpannen enz., behandeld met kiezelzuur-oplossing en calcium-preparaat, waaruit op treffende wijze de goede uitwerking van dit verbetermiddel bleek.

De heer Alons dringt aan op het nemen van een abonnement op „Architectura", waartoe zal worden besloten indien de financiën dit blijken toe te laten.

De gezelschapsreis naar Assen wordt bepaald op een Zondag in de maand Juli.

De 1e Secretaris die met 1° Mei naar Assen is verplaatst, neemt afscheid van de Afdeeling en wordt door den Voorzitter met waardeerende woorden toegesproken.

De kunstbeschouwing bestond uit „Entwürfe Moderner Möbel" van Anton Huber, en een verzameling „Pflantzen-Ornamenten" beschikbaar gesteld door den heer Riepma.

BERICHTEN.

De Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs zal Zaterdag 9 Mei te 's Gravenhage eene buitegewone algemeene vergadering houden. waarin besproken zal worden een tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal te richten adres in zake het Ontwerp van Wet tot wijziging van het Bestuur der Polytechnische School.

Bovendien zal er rapport worden uitgebracht over de voorstellen van de Commissie der Maatschappij tot bevordering van Nijverheid in zake het Vakonderwijs.

De vaste brug, welke over de slotgracht toegang geeft tot het Muider Slot, is sedert eenigen tijd wegens bouwvalligheid afgebroken. Zij zal vervangen worden door en ouderwetsche klapbrug.

Op uitnoodiging van een twaalftal ingezetenen van Rotterdam is een vergadering in het Raadhuis daar ter stede gehouden, bijgewoond door ongeveer 60 personen. om de mogelijkheid te overwegen van de oprichting van een standbeeld of gedenkteeken voor Maarten Harpertsz. Tromp, te Rotterdam, in 1898, het 300ste gedenkjaar van Tromp's geboorte. De vergadering werd geleid door den heer F. B. s' Jacob, Burgemeester, die in zijn inleidingswoord er op wees, dat Tromp het grootste deel van zijn leven aan land te Rotterdam had doorgebracht, waar tal van herinneringen aan zijn naam zijn vastgeknoopt.

Het plan is met den meesten bijval begroet, en moet beschouwd worden een bepaald Rotterdamsch karakter te dragen.

Op voorstel van den burgemeester werd daarop een commissie van 30 leden benoemd. die het recht zal hebben zich nog eenigen te assumeeren en welker namen later zullen worden bekend gemaakt. Bij acclamatie werd de burgemeester tot Eerevoorzitter aangewezen, welke benoeming door hem werd aanvaard.

Naar wij hopen, zullen onder de later bekend te maken namen ook die voorkomen van eenige architecten, beeldhouwers en schilders, die uit den aard der zaak de aangewezen krachten zijn om vooral de moeielijke voorbereidende werkzaamheden der commissie in het goede spoor te leiden.

De tentoonstelling van teeken-, boetseer- en schilderwerken, vervaardigd door de leerlingen der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, gedurende den afgeloopen cursus, is Zondag 3 Mei voor 't laatst, van 10 tot 4 uur. te bezichtigen in het gebouw der Academie. Vier met tropheën en sierplanten getooide zalen zijn daarmede gevuld.

In twee daarvan ziet men architectonische ontwerpen naar eene vluchtige schets van den leeraar, en voorts de vrije ontwerpen. Wat deze laatsten betreft is dit jaar weder een wedstrijd gehouden, met de opgaaf:

Een landwoning voor een vermogend celibatair, op heuvelachtig terrein vrij staande in een tuin, bevattende souterrain, bel-etage en eerste verdieping. Er waren zes mededingers. De heer J. W. Theijssen heeft den eersten prijs gekregen. Aan den heer A. Otten is echter een eervolle vermelding gegund. Het oordeel over het werk dier beiden was vrijwel gelijk; beiden hadden 22 van de 25 punten. Maar het ontwerp van den heer Theijssen voldeed beter aan den eisch van eenvoud, die in de opgaaf was gesteld.

PERSONALIA.

Tot leeraar in het bouwkundig teekenen aan de ambachtsschool te Groningen is benoemd de heer N. W. Lit, aldaar.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1;
Opzichter voor kunst-, grond- en havenwerken 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 1.
Bouwkundig Teekenaar 2.

Van af 1° December 1895 tot ult°. April 1896 zijn bij het Bureau ingekomen 17 aanvragen van architecten. boden 13 opzichters en teekenaars zich aan. en werden 8 opzichters of teekenaars door bemiddeling van het Bureau geplaatst.

TECHNISCHE MEDEDEELINGEN.

Tramwegen. In *Frankrijk,* waar de eerste tramweg te Parijs in 1854 geopend werd, waren in 1894 reeds 1795 K.M. weg in exploitatie, waarvan de aanlegkosten ongeveer 211 millioen frs. hebben bedragen; in het begin van 1895 was de lengte der banen gestegen tot 1881 K.M.

Engeland, waar de eerste tram in 1860 te Birkenhead geopend werd, had in 1876 nog slechts 254 K.M. weg in exploitatie; in 1887 bedroeg die lengte echter reeds 1418 K.M. waarvan de aanlegkosten bijna 161 millioen gulden zijn. In 1893—94 werden 617 millioen personen vervoerd.

In de *Vereenigde Staten van Noord-Amerika,* bestond reeds in 1832 een tramweg, te New-York; thans zijn in die Staten 20.000 K.M in exploitatie.

De Australische Kolonie *New-South-Wales* had in 1894 een tramnet ter lengte van 94 K.M. waarover 65 millioen personen werden vervoerd.

In *Oostenrijk* was de lengte der stoom-trambanen reeds meer dan 100 K. M. met een vervoer van 6,7 millioen personen; de lengte der paarden-tramwegen bedroeg toen bovendien 157 K. M.

Hongarije bezat in 1892 ongeveer 159 K. M. tramwegen, gedeeltelijk stoom-, gedeeltelijk paardentram.

Nederland. De eerste tram (paardentram) werd in 1863 aangelegd van 's-Gravenhage naar Scheveningen. In 1893 waren er 33 ondernemingen die tramwegen exploiteerden; de lengte van het net bedroeg 710 K. M., waarover 41 millioen personen en 269.000 ton goederen vervoerd werden.

In *Italië,* waar de trambanen, even als in Nederland, op grootere schaal dan elders, gebruikt worden voor het vervoer van goederen, werd in het jaar 1878 de eerste stoomtram geopend, dat is de lijn Cuneo-Borgo San Dalmazzo. (N.B. Paardentrams waren er vóór dien tijd vele, o. a. in Triest, Turijn.) In 1891 bedroeg de lengte der in exploitatie zijnde lijnen 2539 K. M.; die lengte is thans reeds meer dan 3000 K. M.

Cement-bestrijking voor draagbalken. In plaats van menie kan voor ijzeren draagbalken gebruik worden gemaakt van een bestrijking met cement. De balken worden zorgvuldig van stof en vuil gereinigd, met behulp van grove heiboenders, daarna met in water gedompelde en uitgewrongen lappen of stijve witborstels vochtig gemaakt, en ten slotte tweemalen bestreken met een tamelijk dikke pap van Portland-cement, waarin fijn en tevens scherp, goed gereinigd zand.

De dragende of ingemetselde balkeinden worden bestreken vóór het inmetselen, het vrij blijvende gedeelte daarna.

Balken op deze wijze behandeld, reeds voor geruimen tijd, vertoonen geen verandering van de cement-grauwe bestrijking.

Zeitschr. d. Oesterr. Ing. u. Arch. Vereines.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

9 MEI 1896. 16e JAARGANG. No. 19.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De agenda van de 73ste Algemeene Vergadering, op Donderdag 28 Mei 1896, is in het vorige nummer van het Weekblad opgenomen.

Na afloop der vergadering zal des namiddags ten 6 ure gelegenheid bestaan tot het deelnemen aan een gemeenschappelijken maaltijd in het Victoria-Hôtel tegenover het Centraal-Station te Amsterdam, à f 2.50 per persoon, zonder wijn.

Heeren Leden die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, worden beleefd maar *zeer dringend* verzocht, zich uiterlijk vóór 26 Mei a.s. daartoe aan te melden bij den Secretaris der Maatschappij.

Na afloop der Vergadering zal gemeenschappelijk een bezoek worden gebracht aan de eerlang te openen „Overdekte Bad- en Zweminrichting" aan den Heiligenweg te Amsterdam, gebouwd naar de plannen van de heeren Karel Muller en Jonas Ingenohl.

De aandacht van belanghebbenden, zoowel leden als nietleden der Maatschappij, wordt gevestigd op de aanstaande jaarlijksche *Tentoonstelling van Bouwkunst*, waarvan het Reglement is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad No. 13 van 28 Maart j. l.

Inzendingen voor deze Tentoonstelling worden ingewacht vóór 17 Mei a.s.

Aan de leden van de Maatschappij wordt bekend gemaakt, dat de heeren H. P. Berlage Nzn. te Amsterdam en J. J. Weve te Nijmegen hebben medegedeeld, geen kandidatuur voor het lidmaatschap van het Hoofdbestuur te kunnen aanvaarden.

Het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam deelt hierbij mede, dat de heer H. P. Berlage Nzn. te Amsterdam, niet in aanmerking wenscht te komen als candidaat voor lid van het Hoofdbestuur der Mij. en het Bestuur der Afdeeling, ingevolge de gehouden besprekingen op de Vergadering van 1 Mei j.l, alsnu tot candidaat heeft gesteld, den heer Th. G. Schill, Architect te Amsterdam.

CONCEPT-BEGROOTING 1897.

Het Hoofdbestuur voldoet hierbij aan de bepaling der Wet en legt over eene begrooting van ontvangsten en uitgaven over het jaar 1897.

Het ontveinst zich niet, dat het opmaken van eene begrooting ruim 9 maanden vooruit, eigenaardige moeielijkheden met zich brengt en zulk eene begrooting slechts een zeer betrekkelijke waarde kan hebben. Immers de omstandigheden die invloed hebben op de inkomsten en uitgaven onzer Maatschappij, laten zich moeielijk zoo lang vooruit met zekerheid voorzien en kunnen zich in dien tijd wijzigen. Eene aldus vastgestelde begrooting kan gedeeltelijk haar waarde verliezen, zoodat het Bestuur soms tot afwijkingen gedwongen is. Het is daarom, dat het Bestuur, in verband met zijn voorstel tot wetswijzing *), voorstelt deze cencept-begrooting in de a. s. Mei-vergadering alleen te bespreken en voorloopig vast te stellen.

Het meer dan gewoonlijk uittreden van Gewone leden op 31 December 1895 en het achteruitgaan van de baten der permanente tentoonstelling deden het Hoofdbestuur het jaar 1896 met eenige bezorgdheid te gemoet zien. Met voldoening kan het echter bij deze constateeren, dat dank zij het meer dan gewoonlijk toetreden van gewoneen kunstlievende leden in de eerste maanden van dit jaar, en dank zij de offervaardigheid van een groot aantal leden, de geregelde dienst van het jaar 1896 volkomen is verzekerd.

Intusschen zijn de middelen om den financieëlen toestand meer blijvend te versterken, bij het Hoofdbestuur in ernstige overweging.

---

*) Dit voorstel luidt om art. 38 ad 10 te lezen:
„Behandeling der begrooting van het loopende jaar".
Zie Bouwk. Weekblad No. 18 van 2 Mei 1896.

CONCEPT-BEGROOTING van Ontvangsten en Uitgaven voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst over het jaar 1897, opgemaakt en voorloopig vastgesteld in de Vergadering van Voorzitters en Secretarissen der Afdeelingen en het Hoofdbestuur op 9 April 1896.

	VERMOEDELIJKE ONTVANGSTEN.	1896.	1897.
1	Contributie van 512 Gewone leden ad f 15.—	f 8,310.—	f 7,680.—
	Contributie van 15 Buitengew. leden ad f 7.50	„ 105.—	„ 112.50
2	Contributie van 80 Kunstliev. leden ad f 5.—	„ 280.—	„ 400.—
3	Contributie van 100 Afdeelingsleden ad f 1.—	„ 250.—	„ 100.—
4	Opbrengst doorloop. Tentoonstelling	„ 1,350.—	„ 1,250.—
	Huur: entresol	„ 200.—	„ 200.—
	Lokaalhuur: aanbestedingen. arbeidsraad	„ 50.—	„ 100.—
	Lokaalhuur: afdeeling Amsterdam .	„ 100.—	„ 100.—
5	Opbrengst advertentiën Bouwkundig Weekblad	„ 2,000.—	„ 2 200.—
	Rente.	„ 20.—	„ 24.—
	Verkoop van drukwerken	„ 50.—	—
6	Huur van het kleine achterlokaal . .	—	„ 500.—
	Onvoorziene baten.	„ 150.—	—
		f 12,865.—	f 12,666.50

	VERMOEDELIJKE UITGAVEN.	1896.	1897.
	Weekblad, Tijdschrift. Oude Gebouwen	f 3,500.—	f 3,500.—
1	Redactiekosten	„ 1,600.—	„ 600.—
	Ter beschikking van garanten . . .	„ 145.—	—
	Prijsvragen	„ 70.—	„ 70.—
	Toelage aan de Afdeelingen voor leden	„ 250.—	„ 210.—
	Onderwijs	„ 10.—	—
	Bibliotheek	„ 100.—	„ 100.—
	Reiskosten voor Bestuurs- en Commissieleden.	„ 225.—	„ 225.—
1*a*.	Drukwerk, schrijfbehoeften	„ 75.—	„ 150.—
1*b*.	Vrachten en diverse onkosten . . .	„ 25.—	„ 50.—
	Onderhoud gebouw- en meubilair . .	„ 150.—	„ 150.—
	Personeele belasting.	„ 466.—	„ 466.—
	Grondlasten	„ 248.50	„ 248.50
	Assurantie.	„ 93.50	„ 93.50
	Vuur, licht, water	„ 242.—	„ 242.—
2	Schoonhouden tentoonstelling . . .	„ 200.—	memorie.
	Tractementen	„ 2,600.—	„ 2,600.—
	Portier tevens belast m. schoonhouden	„ 300.—	„ 300.—
	Rente 4 % van f 64,000.—	„ 2,580.—	„ 2,560.—
	Aflossing van de leening	„ 500.—	„ 500.—
	Tentoonstelling Bouwkunst.	„ 20.—	„ 20.—
	Diverse Crediteuren	—	„ 300.—
3	Rente-rekening (rekening-courant) . .	—	„ 40.—
	Niet afgeloste obligatiën	—	„ 200.—
	Batig saldo (onvoorzien).	„ 65.—	„ 41.50
		f 13,465.—	f 12,666.50

TOELICHTING.

1. Door het bekende schrijven van Dr. P. J. H. Cuypers, gericht aan een groot aantal leden der Maatschappij, met uitnoodiging om vóór 31 December 1895 hun lidmaatschap op te zeggen, ontvielen de Maatschappij ruim een veertigtal leden (gewone ad f 15). Sedert Januari 1896 traden weder 25 Gewone Leden toe. Dit gevoegd bij het aantal dat om andere redenen bedankte, maakt dat het aantal Gewone Leden met 1 April 1896 was: 492. Wij nemen aan, dat dit getal in den loop van het jaar 1896 minstens nog met een 20tal zal vermeerderen.
2. Het aantal Kunstlievende Leden vermeerderde sedert Januari 1896 met 30, zoodat dit tot 69 klom. Wij nemen aan, dat dit in de loop van dit jaar met minstens 11 Leden zal toenemen.
3. De Afdeelingsleden zullen verminderen in verband met de laatste wetswijziging.
4. Het geraamde bedrag voor 1897 is de opbrengst van het jaar 1896, opgemaakt in de maand April van dit jaar.
5. De opbrengst der advertentiën heeft over 1895 f 2200 bedragen.
6. Geraamd in verband met gevoerde en nog te voeren onderhandelingen.

1. Deze post kan lager dan in 1896 geraamd worden door de toezegging van verschillende medewerkers om hun werk ten behoeve van de Uitgaven gratis te leveren. Ook voor 1896 zal het geraamde bedrag ad f 1600 niet geheel worden besteed.
1*a* en 1*b*. Verhoogd in verband met het cijfer van f 600 in 1.
2. De mindere uitgebreidheid van de tentoonstelling thans, maakt dat de portier belast kan worden met het schoonhouden. Wanneer echter hetzij door meedere opbrengst van de permanente tentoonstelling of van lokaalhuur, de inkomsten daarvan het geraamde bedrag overtreffen, ligt het in de bedoeling van het Bestuur de post van f 200 niet van de begrooting te doen vervallen.
3. Vroeger op onkosten gebracht.

REORGANISATIE DER P. S.?

Ik meen dat het was bij de installatie der Huygens-ommissie, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken erklaarde Kunsten en Wetenschappen *onder* zich te ebben. Sommigen die de K. en W. als hoofdletters chreven, lachten ongeloovig. Bij mij echter kwam de schijnbaar oneerbiedige, doch niet aldus bedoelde, vergelijking op van een broeische kip, en ik verheugde mij p het vooruitzicht, als allerlei nuttige maatregelen ten ate van Kunst en Wetenschap zouden zijn uitgebroeid. Vooral werd door velen uitgezien, met blijde verwachting, aar het oogenblik dat een met veel ophef aangekondigd kuikentje uit de schaal zou kruipen: de reorganisatie der Polytechnische School. Onder de vakmannen was men het l lang eens, dat de P. S. niet meer aan de eischen van len tegenwoordigen tijd voldoet; het even degelijke als ijvige rapport der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs gaf een monumentaal getuigenis van deze opinie — de Haagsche Afdeeling van Bouwkunst droeg een steentje bij n zake de opleiding van architecten. Toen nu de Minister verklaarde het met een en ander eens te zijn en en voorstel tot reorganisatie in het vooruitzicht stelde, werd dit met ingenomenheid begroet.

Het duurde nog eenigen tijd eer het ei was uitgebroed, doch nu is het kuikentje ter wereld gekomen en den volke vertoond. Maar ook wat een stumperdje, 't is om medelijden mede te hebben. Zoo het diertje niet spoedig aan bloedarmoede sterft, moge het bijtijds geslacht worden — nimmer zal het toch den basse-cour tot eer verstrekken, nimmer tot eierleggende kip opgroeien.

Wij behoeven hier niet in den breede uiteen te zetten welke omvangrijke wijzigingen in de opleiding van ingenieurs, architecten en technologen worden gemaakt. De technische wetenschap is sinds de stichting der P. S. met reuzenschreden vooruitgegaan — de electro-techniek heeft met bliksemsnelheid een plaats veroverd — de architectuur wordt niet langer alleen als een kunde maar ook als kunst beschouwd. En dit alles en nog zooveel meer ging bijna geheel *langs* de P. S.; de docenten mochten zooveel doenlijk met den nieuweren tijd meegaan — zij konden weinig doen waar de onderwijsinrichting bij het oude bleef.

En dit alles erkennende, stelt Mr. van Houten voor .... een curatorium te stichten.

Ieder die weet hoeveel zaken van het Rijk in de veelheid van adviesen verdrinken, of zoo dit niet het geval is, er door worden vertraagd, zal schrikken bij het vooruitzicht een commissie meer te zien ontstaan om over de P. S. belangen voor te lichten. Doch men zou er zich in kunnen troosten, als die commissie, zich tot het tijd-kostende maar overigens gewoonlijk onschuldige werk van adviseeren moest bepalen. Anders wordt het, nu dat curatorium mêe moet gaan besturen — waar home-rule voor een dergelijke inrichting zoo dringend noodig is.

Doch de voor- en nadeelen van een curatorium kunnen te zijner tijd besproken worden, zoodra een plan tot reorganisatie der inrichting aan de orde is. De grootste grief tegen dit wetsontwerp is zeker wel dat de Minister beginnen wil met het einde.

Wij, bouwkundigen, wanneer wij een gebouw moeten vernieuwen, beginnen niet met de pannen. Bij een inrichting welke vernieuwing behoeft zal men m. i. blijk geven van praktischen zin, om ook te beginnen met de fundeering na te zien en de afdekking voor het laatst te bewaren.

Maar de Minister wenscht de gewijzigde bestuurs inrichting met het curatorium als hoeksteen, ten einde de groote reorganisatie voor te bereiden. Vreemd schijnt ons dit. De Minister is natuurlijk volkomen op de hoogte van den tegenwoordigen toestand en kent de bezwaren die zich doen gevoelen — anders zou de behoefte aan reorganisatie niet door hem zijn erkend, het plan daartoe niet door hem zijn aangekondigd. Het curatorium heeft den Minister daaromtrent niets meer te leeren, integendeel zal zelf vermoedelijk veel kunnen vernemen vóór het even goed op de hoogte zal zijn. En wat de nieuwe, de vurig gewenschte regeling betreft — wanneer de Minister nog niet voldoende is voorgelicht, hij benoeme een Staatscommissie welke het omvangrijke werk der commissie uit de Burg. Ingrs., dat der hoogleeraren en anderen nog eens zou kunnen overdoen, maar wel verstandiger zal zijn.

Maar hij benoeme *nu* geen *blijvende* commissie, geen commissie boven en buiten den Raad van Bestuur.

Wanneer dit wetsontwerp wet wordt, zal het zeker nog jaren duren, eer het hooger technisch onderwijs in ons land naar de eischen des tijds is ingericht. En er is geen enkel jaar te verliezen, zonder nadeel voor onze aanstaande technici en derhalve voor ons land. Of geldt het hier geen landsbelang? Men zou het afleiden uit de kalmte waarmede dit ontwerp door publiek en pers wordt aangezien. Hoe anders zou het zijn als een wijziging van Lager of Hooger onderwijs aan de orde werd gesteld? Gevoelt men zich misschien zoo incompetent? Waarom die zelfkennis hier verondersteld, waar die bij andere landsbelangen zelden blijkt. Of wel meent men, dat de Nederlanders door hun aanleg knappe technici worden, welke ook de inrichting van het onderwijs zij? Een compliment door de Nederlandsche technici niet in dank aangenomen, als daardoor hun moeite om kennis te vergaren, om van den aanvang af zich harmonisch te ontwikkelen, noodeloos wordt verzwaard.

Moge de Minister alsnog gaan inzien dat de reorganisatie van het hooger technisch onderwijs geen uitstel kan lijden en anders de 2e Kamer hem dit duidelijk maken.

6 Mei 1896. EEN TECHNICUS.

ANTWOORDEN OP DE VRAGEN 1895.

Vraag 1. „Wat kan door de Maatschappij tot bevordering der „Bouwkunst gedaan worden ter bevordering der Kunstnijverheid in „Nederland."

I. *Antwoord der Afdeeling Haarlem.*

Hoewel de inrichtingen van lager en middelbaar onderwijs, maar vooral de kunstnijverheids- en ambachtsscholen, den zin en het gevoel voor kunst meer en meer onder zekere klasse onzer maatschappij opgewekt hebben, toch staat de algemeene ontwikkeling hier te lande op het gebied van kunstnijverheid nog op lage trap.

Het zonderlinge geval zal zich voordoen, dat een kunstkenner, die schilderijen en beeldhouwwerken streng critiseert, de meest smakelooze meubelen en versieringen in zijn eigen omgeving duldt, zonder daarvan de minste onaangename gewaarwording te ondervinden; hij ziet het over het hoofd.

Op de plaats zelve dus, van waar een aanwijzing voor het schoone uitgaat, vindt het afgekeurde een onderkomen. Men ziet dan ook, dat vele van onze groote Nederlandsche inrichtingen, hoewel misschien financieel vooruitgaande, geheel te gronde gaan uit een oogpunt van kunst, omdat een slechte copie van buitenlandsch fabrikaat dikwijls meer

voordeel afwerpt en duurder betaald wordt, dan voortbrengselen, geheel door eigen kracht en kennis met moeite verkregen.

Hoeveel honderde voorwerpen worden de wereld der luxe ingezonden en daar geroemd, niettegenstaande zij de eerste toets der critiek niet kunnen doorstaan. Men lette slechts op de zilverwerken, als: trekpotten, vorm Louis XV, met renaissance hengsel.

Hoeveel meubelen toonen door slechte profileering, ornamentatie en verhouding der onderdeelen, dat de maker niet begrepen heeft, waarom hij deze aanbracht, waarnaar hij ze bepaalde?

Voorbeelden te over zijn er om te bewijzen, hoe slecht de publieke smaak geleid wordt. Door industrieelen, die zich geen moeite geven een ernstige studie van schoone en redegevende vormen te maken.

Het ligt, dunkt ons, op den weg van heeren architecten (dus ook op dien van de Maatschappij), tot verbetering mede te werken. Vele hebben dit reeds begrepen en toonen dat door daden.

Een architect van studie en fijnen smaak, kan veel ten goede medewerken, niet alleen door in bestekken voldoende omschrijvingen te geven van uit te voeren detailwerken op kunstnijverheidsgebied, maar ook door de bestelling en uitvoering daarvan geheel onder zijne leiding te doen geschieden, en vooral door toe te zien, dat de arbeid van kunstnijveren redelijk betaald wordt.

Wordt er in een bestek een som uitgetrokken voor decoratief werk, dan zal de aannemer, die zijne berekening maakt, zeker hiervoor een lager cijfer noteeren, wel wetende, dat hij, als hem het werk gegund wordt, dit onderdeel voor veel lageren prijs zal kunnen uitbesteden.

Zijn zoeken is dan ook niet in de eerste plaats naar diegenen, die in staat zouden zijn goed werk te leveren, maar naar het goedkoopste adres. En goedkoop en goed gaan weinig samen.

Het gevolg hiervan is, dat een inrichting van den tweeden rang overvloedig werk heeft en een andere den moed benomen wordt, zich met ernst op goed werk toe te leggen.

Houdt de architect echter in deze de macht geheel aan zich en vertrouwt hij het uitgetrokken werk toe aan die handen, die hij daarvoor het best berekend acht, dan zullen de meeste kunstindustrieëlen, die hunne belangen begrijpen, trachten op de hoogte van hun vak te komen en goed werk te leveren; dan zullen zij zich van goede krachten moeten voorzien en zelf grondige studie dienen te maken. De jongelui der Kunstnijverheidsscholen zullen niet langer met moeite een schamel loon gaan verdienen, maar meer en meer gevraagd en gewaardeerd worden. De Kunstnijverheidsscholen zullen daardoor meer en meer gaan bloeien en er zal een groote verandering ten goede ontstaan, die zich o.m. zal uiten in een meer orgineele opvatting en kunstrichting.

Hoeveel patroons, aan het hoofd van groote industrieele inrichtingen staande, zijn er, die een bepaalde school doorloopen hebben en zich een studie hebben gemaakt van stijl of aestetica?

De meesten hebben hun kantoorboeken den geheelen dag onder den neus en zien met meer genoegen, wanneer aan het eind van het jaar een flink winstcijfer voor den dag komt

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zal dus, door dergelijke bepalingen in het belang der kunstindustrie aan te bevelen, reeds veel goeds tot stand kunnen brengen. Verder kan zij moreelen steun geven door b.v. prijsvragen uit te schrijven voor verschillende takken va nijverheid, op het bouwvak betrekking hebbende.

Dit zal beter werken dan het geven van tentoonstellinge waar meer op effect dan op goeden smaak gewerkt word

REGO VETH.

INGEZONDEN.

TRAS MET CEMENT VERMENGD.

Het onderstaande heb ik uit goede bron geput, en daar ik ve succes had met mijne brochure, waarin ik vermeen bewezen t hebben, dat zuiver tras altijd minstens 7 % gloeiverlies zal aa toonen, en niemand tot op heden het tegendeel daarvan heeft be weerd, waag ik het u te verzoeken dit in uw Weekblad ee plaatsje te gunnen.

Eenigen tijd geleden werd mij verteld, dat in Duitschland proeve werden genomen met een mengsel van tras, cement en zand tegenover een mengsel van cement en zand, zonder tras, om na te gaan welk van beide het beste tegen zeewater bestand is. Di kwam mij zeer belangrijk voor met het oog op de werken aa onze zeeweringen, en dezer dagen ontving ik de uitslag van di onderzoek voor zooverre het gereed was.

De trekvastheid der proefblokjes, samengesteld uit tras, cement en zand, aangemengd met en verhard in zeewater, na 1 etmaal in de lucht en 89 etmalen onder water, bleek ongeveer 132 te zijn, als de trekvastheid van proefblokjes van cement en zand, *zonder tras*, onder dezelfde voorwaarden bereid en verhard, 100 is.

Het tras was zuivere Andernachsche, met minstens 7 % gloeiverlies. Het cement voldeed ruimschoots aan de normen-proef. Het zand was normaalzand en het water was dat der Noordzee, met 3 % zoutgehalte.

Ik twijfel niet, of er zal hierover spoedig meer licht verspreid worden; intusschen blijf ik gaarne bereid aan belanghebbenden meer gedetailleerde cijfers te laten zien.

Ik verzoek u beleefd dit schrijven eenvoudig te beschouwen als eene beknopte en voorloopige mededeeling, omdat ik nog nimmer in de vakbladen iets over deze zaak gelezen heb.

Hoogachtend
A. E. BRAAT.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam, 24 April 1896. Na opening van de vergadering, lezing en goedkeuring der notulen, werd het nieuw aangenomen lid van de Afdeeling, de heer J. van Wijngaarden door den Voorzitter verwelkomd en hem de belangen der Afdeeling warm aanbevolen.

Hierna deelde de Voorzitter mede, dat op Vrijdag 1 Mei a. s. eene huishoudelijke vergadering zal worden gehouden ter bespreking van candidaten voor de verkiezing van leden van het Hoofdbestuur van de Mij. en vermoedelijk in die bijeenkomst mededeeling geschieden zal van eene rechtskundige zaak omtrent gemeenschappelijke muren, in te leiden door een Amsterdamsch Rechtsgeleerde.

Daarna werd het woord verleend aan den heer H. P. Berlage Nzn. die tot onderwerp zijner lezing gekozen had „de Fransche teekenaars en hunne teekenwijze."

Het was nog niet zoo heel lang geleden, zeide spreker, dat wat men de toegepaste teekenkunst zou kunnen noemen, slechts beperkt bleef tot het illustreeren van boeken en tijdschriften en men niet dacht, dat er nog eene andere richting bestond waarop die kunst zich zou kunnen bewegen.

Deze versieringswijze, de reclame- of affiche versiering, hoewel nog in het begin, heeft reeds, dank zij de voortreffelijke dingen die groote artisten daarin gewrocht hebben, eene groote hoogte bereikt en is begrijpelijk geworden voor ieder.

De voorgangers dezer moderne kunst waren de Fransche teekenaars Daumier en Gavarni, bekend door hunne carricaturen in geïllustreerde tijdschriften, hoewel het genre oorspronkelijk Engelsch was.

In beide landen ontwikkelde zich eene school van beoefenaars dezer kunst, waarvan de Engelsche school vermoedelijk de krach-

[..]igste zal zijn, omdat zij een strengere stijlkundige verluchting wil [..]geven dan de Fransche en daarom ook meer architecturaal is.

De heer Berlage, die speciaal de Fransche kunstenaars wilde [..]behandelen, gaf achtereenvolgens eenige levensbijzonderheden van enkele dezer artisten, als Alfred Grévin, Willette, Forain, Mars, Steinlen, Hendrik Grabiel Ibels, Nederlander van geboorte, verder Ferdinand Bac, Caran d'Ache, Jules Chéret de meest populaire teekenaar, Toulouse Lautrec, Grasset, illustrateur en architect, en anderen.

Door eene groote collectie reclame affiches en illustraties welke in de zaal geëxposeerd waren en waarbij teekeningen van de hier genoemde artisten waren, verkreeg men een duidelijk overzicht van de verschillende eigenaardigheden dezer kunstenaars.

Spreker eindigde zijne belangrijke voordracht met de hoop uit te spreken, dat ook in ons land een afficheerkunst mocht ontstaan en meende, dat al moge ons de Fransche chic ontbreken, wij daartegenover kunnen stellen de meer ernstige zijde van de teekenkunst, d. w. z. ernstig bedoeld in den zin van strakke lijnen en beter begrip van vlakversiering.

Door een warm applaus betuigde de vergadering hare ingenomenheid met de gehouden voordracht. De Voorzitter, den heer Berlage dankende, betreurde het dat het werk van den heer Berlage op dit gebied niet geëxposeerd was, opdat de leden konden zien met hoeveel succes de heer Berlage zich op dit terrein bewoog.

Op verzoek van den heer Arn. A. M. Brüning is de collectie reclame-affiches nog enkele dagen in het maatschappelijk gebouw geëxposeerd gebleven.

BERICHTEN.

In de onlangs gehouden Algemeene Vergadering van het bekende en zoo nuttig werkende Genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix, te Leiden, werden na eene rede van Prof. Dr. J. M. van Bemmelen de onderscheidingen aan de leerlingen der inrichting uitgereikt,

Voor de buitengewone vijfjaarlijksche prijsvraag (een ontwerp van een kerkgebouw voor eene welvarende Protestantsche dorpsgemeente, met toren, consistorie en catechisatiekamer en kosterswoning) erlangde H. W. Brouwer een prijs van f 150. De oorspronkelijk uitgeloofde prijzen konden niet uitgereikt worden.

Voor bouwkundige werkstukken (het vervaardigen van een op te geven dakkozijn op halve ware grootte, van grenenhout; de daarbij behoorende teekeningen, in flinke potloodlijnen uitgevoerd, over te leggen) waarvoor 3 mededingers waren, werd de eerste prijs, gr. bronz. med., toegekend aan J. Vallentgoed; de 2e pr., kl. bronz. med., aan J. Key.

Voor de werktuigkundige prijsvraag, voor ornamentteekenen en voor boetseeren werden verschillende prijzen toegekend.

Diploma's werden uitgereikt 42 in getal, voor wis- en natuurkunde, beschrijvende meetkunde en doorzichtkunde. Bovendien werden 79 eervolle vermeldingen toegekend.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.
Opzichter voor kunst-, grond- en havenwerken 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 5;

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", aflevering 4 van 15 April 1896. Het temmen van Zebra's, door H. J. C. — Het samenvouwbaar rijwiel, door A. J. S. — Gedwongen en vrijwillige samenleving (vervolg en slot), door Dr. H. J. Calkoen. — Hyacinthus orientalis en Tulipa gesneriana op Holland's bollenvelden, door J. Valckenier Suringar — Aanvullingsberichten omtrent het acetyleen en zijn toepassingen, door Dr. L. Bleekrode. — Een welkome gast uit verre landen, door C. J. B. — De chemische processen van de ademhaling, (vervolg), door Dr. R. G. Rijkens. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 11 MEI.

Arnhem. Bestek no. 13. Het verbouwen van het gemeentehuis en de woning voor den concierge, het bouwen van een raadzaal en het verrichten van verschillende werken. Begrooting f 29000.

Het gemeentebest., v.m. 11½ u. Aanw. op 4 Mei, 10½ u., in het gemeentehuis. Inl. aan het bureau gemeentewerken ten gemeentehuize alle werkdagen tot den dag der aanbesteding, van 10—12 u. Bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en 6 teek. tegen betaling van f 2,50 aldaar verkrijgbaar.

Arum. De bouw van vier arbeiderswoningen, aldaar.

Het bestuur der vereeniging „Door arbeid tot Verbetering," afd. Wonseradeel, 's av. 6 u.. in het logement van D. Westra, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. De aanbesteding zal geschieden onder timmerlieden in Wonseradeel, welke leden der vereeniging zijn.

Avereest. Bestek no. 6. Het bouwen van: *a.* een woning voor een kantoorchef; *b* een brugwachterswoning met alle daarbij behoorende werken, in de nabijheid van het tramstation bij de Staatssp. te Dedemsvaart.

De directie der Dedemsvaartsche stoomtram-Maatschappij n.m. 1½ u. Gr. tijd in hotel Steenbergen Het bestek ligt ter inzage in de wachtkamers der tramtations Zwolle; Dedemsvaart, Avereest, Hardenberg en is à f 0.50 te bekomen ten kantore der Maatschappij te Avereest. Inl. worden gegeven door den directeur der Maatchappij. Aanw. op het terrein 8 Mei ten 12 uur.. (Gr. tijd.)

Tiel. Het bouwen van een pakhuis enz., voor den heer D. Mijs.

De architect G. Formijne, n.m. 2½ u. in het hotel Corbelijn. Bestek en teek. liggen ter inzage en zijn verkrijgb. bij gen. D. Mijs. Inl. geeft gen. architect. Aanw. gedaan. Alleen voor inwoners van Tiel.

DINSDAG 12 MEI.

Aalten. Het bouwen eener stoomzuivelfabriek. met stoomschoorsteen, met bijlevering van alle materialen, arbeidsloonen enz.

Het bestuur der Aaltensche coöper. zuivelfabriek n.m. 2 u. in de societeit op het Brik. alw. bestek en teek. ter inzage liggen en zijn deze ad f 1,50 verkrijgb. bij het bestuur. Inl. geeft de bouwk. W. Jansen te Didam. Aanw, 12 Mei v.m. 11 u.

Assen. Het verbouwen van de Westerschool, in de Gymnasiumstraat te Assen.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek en teek. zijn ter secretarie te bekomen tegen f 1. Aanw. gedaan.

Diepenveen. Het bouwen van een steenen duiker in den Waterdijk van Salland aan de schipbeek onder de gemeente Diepenveen.

Het gemeentebestuur v.m. 11 u., bestek en teek. liggen ter secretarie ter inzage.

Utrecht. Bestek No. 708. Het maken van de grond- en kunstwerken, het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels, het maken, verplaatsen, wijzigen en opruimen van gebouwen en inrichtingen en het verrichten van diverse werken, ten behoeve van de uitbreiding van het station Boxtel. Begrooting f 70,000. De Maat. tot Expl. van S.S. n.m. 2 u. (locale tijd) in het Centraalbureau bij het Moreelsche Park. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park. en aan het bureau van den heer Sectie-Ingenieur H. van der Kun, te Breda, en is aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 2.50. Inl. worden gegeven aan het Centraalbureau en door den heer Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 5den Mei 1896 ten 10 ure voorm. (West-Europ. tijd).

WOENSDAG 13 MEI.

Arnhem. Bestek No. 17. Het leveren van 60000 stuks ironbricks.

Het gemeentebestuur v.m. 11½ u. Inl. alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, van 10—12 uur, aan het bureau gemeentewerken in de kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet à f 0,50 verkrijgb. aan het bureau gemeentewerken ten gemeentehuize.

's-Gravenhage. Het bouwen van den Watertoren onder bijlevering der benoodigde materialen met uitzondering van de gegoten ijzeren buisleidingen en het reservoir, te Tilburg.

De heer H. P. N. Halbertsma, Hoofdingenieur der Tilburgsche Waterleiding, namens de heeren Th. A. v. d. Broek en G. W. v. Barneveld Kooy Jr., n.m. 1 u., in het Zuid-Hollandsche koffiehuis. Bestek en teek. is verkrijgb. tegen f 2 aan het bureau van den Hoofdingenieur voorn. van Speykstraat 5, alw. dagelijks v.m. 10—12 u., inl. zijn te bekomen. Aanw. 11 Mei v.m. 11½ u., op het bouwterrein van den watertoren aan den Bredaschen straatweg tegenover de school der Missionarissen te Tilburg.

Lage Zwaluwe. Bestek 2. Het maken van een schuur voor landbouwbedrijf groot pl.m. 300 M². Bestek 3. Een dito schuur oppervlakte pl.m. 200 M². Bestek 4 en 5. Het gedeeltelijk amoveeren en restaureeren van een woonhuis met 4 arbeiderswoningen.

De architect F. A. De Jongh, te 's-Hage, 's midd. 12 u., in het café van C. De Visser, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft gen. architect. Aanw. gedaan.

Losser. 1°. Het bouwen van drie schoollokalen enz. aan het bestaande schoolgebouw te Dorp Losser. 2°. Het maken van schoolmeubelen voor genoemde schoollokalen.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u., in het hotel Smit. Bestek met teek. liggen van af 1 Mei a. s. in genoemd hotel ter inzage en zijn verkrijgb. bij den architect, van perceel 1 à f 1,50 en van perc. 2 à f 1. Inl. zijn te bekomen bij den architect H. E. Zeggelink te Enschedé. Aanw. op het terrein den dag der besteding, des midd. 12 u.

Meppel. Het bouwen van een woonhuis aan den Stationsweg.

De heer A. Wiersinga, 's av. 8 u. in het café van de Wed. Ogterop, bij wie van af 6 Mei bestek en teek. ter inzage liggen; deze zijn à f 1 alsmede inlicht. te bekomen bij den architect H. Witzand. Aanw. 13 Mei v.m. 9 u.

Oudshoorn. Het afbreken der kalkbrug, ontruimen der opzitten, dempen der sloot en bijkomende werken.

Het gemeentebest., v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage op de secretarie. Inl. geeft de gem. opzichter Aanw. gedaan.

Tilburg. Het bouwen van een heerenhuis met stal, remise en verdere werken aan het stationsplein voor den heer C. Mommers.

De architect H. Bekkers n.m. 6 u., in het café van de wed. J. Marinus, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 2 te bekomen zijn bij voorn. architect.

Ulvenhout. Het bouwen van een woonhuis met stalling en mouterij op een perceel gelegen aan de Rijksweg te Ulvenhout.

De architect P. A. Oomes en J. v. d. Plas, te Breda, v.m. 10 u., in het café van J. Smeekens, te Ulvenhout, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen Aanw. gedaan.

Wormerveer. Het bouwen van een stokerijgebouw enz. op het terrein van de gemeentegasfabriek.

Het gemeentebestuur. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen ten kantore der fabriek. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 14 MEI.

's Gravenhage. Het verbouwen van een perceel No. 33 a/d Veenestraat tot winkelhuis met magazijnen en verkoophal voor de Groote Bazar de Zon firma I. von der Möhlen te Amsterdam.

De arch. A. Jacot en W. Oldewelt te Amsterdam n.m. 2 u., in het ZuidHoll. koffiehuis a/d Groenmarkt te 's Hage. Bestek en teek. ad f 2,50 bij de archit. en bij den heer G. Belinfante te 's Hage Spuistraat. 58.

Vlissingen. Het amoveeren, weder opbouwen en inrichten tot winkelhuis van het Pand aan de St. Jacobstraat wijk F no. 72, te Vlissingen.

De bouwk. Chr. Geldof. Het bestek met de teek. ligt voor gegadigden, welke ingezetenen van Vlissingen zijn, ter inzage ten huize van den heer W. Geldof, Groenewoud, aldaar, alwaar tevens inl. worden verstrekt 11 Mei, des 's av. $6^1/_2$ u.

VRIJDAG 15 MEI.

Bussum. Het bouwen eener stoom-boek- en handelsdrukkerij, op een terrein gelegen aan de Kanelstraat.

De architecten J. v. d. Goot en Kruisweg te Hengelo (Ov.) en Bussum, 's midd. 12 u. in het hotel de Rozenboom, alwaar bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 15 Mei v.m. $9^1/_2$ u.

Dordrecht. Het verbouwen der magazijnen Voorstraat 248.

De heer C. Hiensch n.m. 3 u. in het café „Central" alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect C. v. d. Hoogenband. Aanw. 13 Mei v.m. 10 u.

's Hertogenbosch. Het afbreken van bestaande en opbouwen van nieuwe huizen in de Parochiestraat.

Het kerkbestuur van St. Jacob ten koffiehuize der Wed. Spierings. Inl. en bestek te verkrijgen bij J. B. van Wolfsbergen E No. 21.

Oosthuizen. Het amoveeren van de bestaande en het daarna ter plaatse bouwen van een boerderij in de Beemster aan de Oosthuizerstraatweg.

De bouwk. C. E. Dekker te Zaandijk. Best. en vier teek. liggen in het koffiehuis van Bos te Oosthuizen en in het koffiehuis „De Zwaan" te Zaandijk ter inzage en zijn tegen f 2.25 verkrijgbaar bij gen. bouwk., die tevens dagelijks inl. verstrekt

Rotterdam. Het maken van den onderbouw eener ijzeren loods aan de Wilhelmina kade voor rekening der Rotterd. Lloyd.

De architecten Muller & Drooglever Fortuyn 's midd. 12 u. in het Poolsch koffiehuis alw. best. en teek. ter inzage liggen en ad f2,50 verkrijgb. zijn. Aanw. 12 Mei v.m. 11 u.

Zaamslag. Het gedeeltelijk afbreken en weder opbouwen van de landbouwschuur en eenige bijkomende werken, met bijlevering van bouwstoffen, op de hofstede bewoond door J. de Putter. in den Grooten Huissenspolder. gemeente Zaamslag.

De heer Collet d'Escury v.m. 9 u. Bestek met teek. liggen ter inzage te Zaamslag, in het logement bij G. de Visser en bij den bouwk. J. Wisse Jz. Bij laatstgenoemden zijn nadere inl. te verkrijgen. Inschrijvingsbiljetten in te leveren ten kantore van den Hoog Welgeb. Heer Baron Collot d'Escury, rentmeester van het Kroon-Domein enz. te Hontenisse. Plaatselijke aanw. gedaan.

Zutphen. Het bouwen van 21 arbeiderswoningen aan de Tavema-Singel aldaar.

Het bestuur der David-Evekins-Stichting, v.m. 11 u., in café „Bellevue", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Bestek ad. 50 ct. verkrijgb. in Thieme's Boek- en muziekh. Inl. geeft de architect D. Lijsen. Aanw. 14 Mei 's namid. 2 uur.

ZATERDAG 16 MEI.

De Steeg. I. (Herbest.). Het bouwen van een woning voor het hoofd der school te Spankeren. II. Het maken, leveren en stellen van schoolmeubelen voor de school te Laag Soeren.

Het gemeentebestuur n.m. 1 u., in het gemeentehuis te De Steeg. Bestekken ter lezing en te bekomen op de secretarie. Inl. geeft de gemeente-opzichter W. Honig te Velp. Aanw. gedaan.

Groningen. Het verbouwen van perc. K. 180 in de Oude Kijk in 't Jatstraat, aldaar.

De architect W. P. Ros 's av. 8 u. in hotel „Kisch" alw. bestek en teek. ter inzage liggen van af 6 Mei en is bestek ad. 50 ct., teek. à f 1, alsmede inl. te bekomen bij gen. architect.

Meppel. Het vergrooten van het bestaande ijzermagazijn en het bouwen van een emballage pakhuis voor M. De Hes.

De architect P. Janzen 's av. 9 u. in de nieuwe stadsherberg, alw. bestek en teek. ad. 75 ct. verkrijgb. zijn. Inl. geeft gen. architect. Aanw. 13 Mei v.m. $11^1/_2$ u.

MAANDAG 18 MEI.

Amsterdam. Bestek No. 652. Het maken van eene uitbreiding en wijziging aan het stationsgebouw te Naarden—Bussum. Begrooting f 8740.

De H. IJ. S. M. n.m. $1^1/_2$ (Greenw.) in het centraal personen station. Het bestek is tegen f 1 verkrijgb. aan het Centr.-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak aldaar, Bureau Weg en Werken, Kamer 154. Aanw. 13 Mei v.m. 11 u. (Greenw.)

Callantsoog. De aan- en verbouw der o. l. school aldaar. Raming f 3500.

Het gemeentebestuur. Bestek en teek. ad. f 1 verkrijgb. ter secretarie te Schagerbrug. Aanw. 11 Mei.

DINSDAG 19 MEI.

Amersfoort. Het vergrooten van het woonhuis, wijk G. No. 270b aan den Soesterstraatweg te Amersfoort.

De heeren Executeuren der nalatenschap wijlen de heer C. Scheltus Jzn., n.m. 2 u., in het hotel „de Vergulde Zwaan". Bestek en teek. liggen in bovengenoemd hotel ter inzage en zijn tegen toezending van f 1.15 verkrijgb. bij den boekh. J. J. Berends. Aanw. op het bouwterrein zal worden gegeven door den architect W. H. Kam, 15 Mei, v.m. 11 u.

Amsterdam. 1⁰. Het bouwen van eene bergplaats voor den vervoerbaren ontsmettingsoven, voor brancards enz., bij het hospitaal te Amsterdam. Raming f 1400; 2⁰. het bouwen van eene zaagselloods bij de militaire bakkerij te Amsterdam. Raming f 1500; beide onder het beheer der Genie te Amsterdam.

De Genie, v.m. 10 u., te haren bureele, Plant-Lijnbaansgr. 1, alw. biljetten in te leveren vóór 18 Mei, n.m. 3 u., van af 9 Mei bestekken ter inzage liggen en met bilj. en inl. verkrijgb. zijn.

Rotterdam. Het bouwen van een winkel- en woonhuis aan de Noordblaak 97 hoek Keizerstraat aldaar.

De architecten T. L. Kanters & Zoon n.m. $2^1/_2$ u., in het Poolsch koffiehuis aldaar alw. bestek en teek. van af 5 Mei ad f 2 verkrijgb. zijn.

Rotterdam. Het maken van de uitbreiding van school No. 4 aan den Schulpweg in de voormalige gemeente Charlois, en eenige daaruit voortvloeiende werkzaamheden.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. liggen ter inzage op de plaatselijke secretarie en in het stads-timmerhuis en zijn tevens voor f 0,50 verkrijgb. bij Wed. P. van Waesberge & Zn. Nadere inl. zijn te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanw. 15 Mei, v.m. 11 u

WOENSDAG 20 MEI.

Barsingerhorn. Het maken van een regenwaterbak, bij de Ned. Herv. Kerk te Haringhuizen.

De afdeeling „Barsingerhorn" van de vereeniging „Het witte Kruis". Het bestek ligt ter lezing bij den opzichter K. Beek. Inschrijvingsbiljetten op zegel moeten franco worden gezonden vóór 20 Mei aan den secretaris Dr. Th. W. Beeker te Barsingerhorn.

Tiburg. Het opruimen der bestaande en het bouwen eener nieuwe brug voor gewoon en tramwegverkeer over de Ley in den weg van Tilburg naar Koningshoeven.

Het gemeentebestuur v.m. 11 u. Bestek ad f 0,40 verkrijgb. en teek. ter inzage ter secretarie. Aanw. 18 Mei n.m. 3 u.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

27 APRIL.

Beek en Donk (N.Br.) Het bouwen van een woonhuis, Door den architect W. Molenbroek te Rotterdam.

	Nov. opleveren.	Maartopl.
G. de Vries, Helmond	f 23700	f 23300
G. de Groot	23500	23603
Jos. Swinkels Helmond	23400	22500
H. Verhagen	23403	22950
M. Linsen	22777	52177
A. v. Gasselt, Venloo	22600	22100
A. v. Gestel, Geldrop	22400	22400

Nog niet gegund. De overigen aldaar.

28 APRIL.

Eysden (Limb.). Het restaureeren van de kerktoren te Eysden. Door het gemeentebestuur.

Zonder de levering der bouwmaterialen, welke de gemeente, als eigenaar van den toren zelf levert. Lemmens, Valkenburg, f 1370; Schenk, Maastricht, f 1320; M. Janssen, Wijk-Maastricht, f 1275, gegund.

30 APRIL.

Amsterdam. Het bouwen van een dubbel pakhuis met kademuur, en los- en laadsteiger ter vervanging van de opstallen, staande aan de Hoogte van den Kadijk No. 23, 25 en 27 aldaar voor de Naaml. Venn. Pakhuizen-Maatij. Door den architect H. Moen G.Pzn.

W. de Vlugt en B. Domhof, f 175900; R. Cruijf, f 174600; Gebr. Terlingen, f 174324; H. C. Dorlas, f 173440; H. Rietsnijder en Zn., f 168900; Th. Ligthart, f 168400; J. N. Hendrix, f 167800; P. Duinkers, f 165000; B. Vlasman, Utrecht, en G. van Spanje, Haarlem, f 164300; E. H. Helle, f 163250; J. Koster en Zn., f 162364; L. de Neef Lzn., N.-Amstel, f 162000; H. J. Meekers, f 160220; P. A. Warners, f 158750; J. M. Pinxter, f 157726. De overigen aldaar.

Art. 6 van het bestek bevatte een bepaling. dat op 15 November a. s. het geheele werk geheel in orde moest worden opgeleverd.

Voor elken dag overwerken, later dan den gestelden termijn zou de aannemer verbeuren een som van f 200 en bovendien na 30 November 1896 f 1000 per maand.

Tegen deze bepalingen werd door alle aanwezige aannemers protest aangeteekend, die alle weigerden hun biljetten in te leveren, wanneer niet aan de volgende voorwaarden werd voldaan:

1e dat de opleveringstermijn met 2 maanden zou worden verlengd.

2e de boete voor de late oplevering zou worden gesteld op vijftig gulden per dag.

3e dat werkstaking zou worden beschouwd als force majeure en recht zou geven op tijdverlenging.

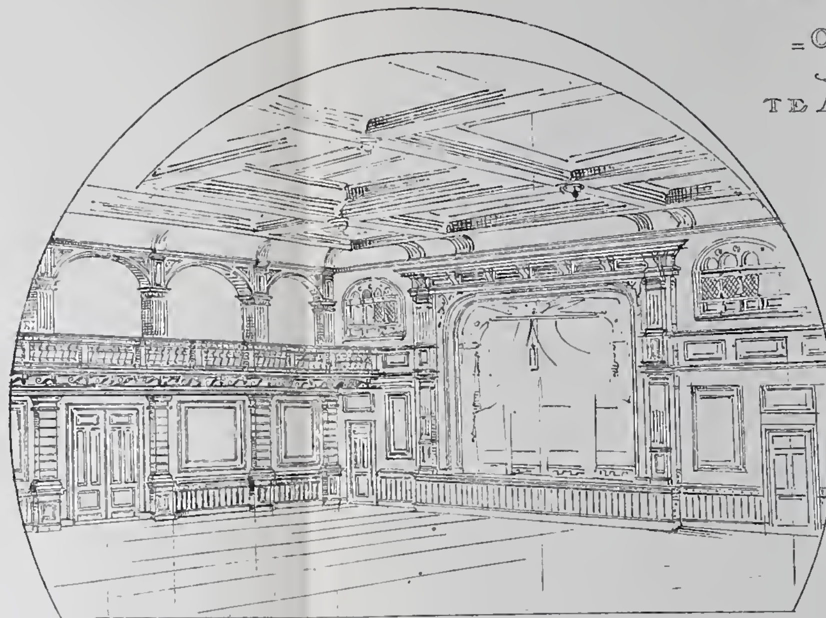
Nadat de heer Moen met zijn lastgevers had geconfereerd, verklaarde hij in bovengenoemde voorwaarden te zullen treden, echter bedingende, dat force majeure bij werkstaking dan alleen zou worden erkend, indien deze niet ontstond door een dagelijksch geschil met een werkman, maar wel wanneer de werkstaking op het werk in één of meer vakken nagenoeg algemeen zou zijn

Kampen. Het bouwen van 4 heerenhuizen naast het Groot-Burgerweeshuis aan den Cellenbroedersweg te Kampen. Door de architect W. Koch en Zn.

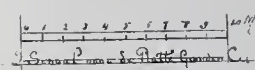
Vereenigings gebouw „Ons Huis" te Amsterdam

Gevel

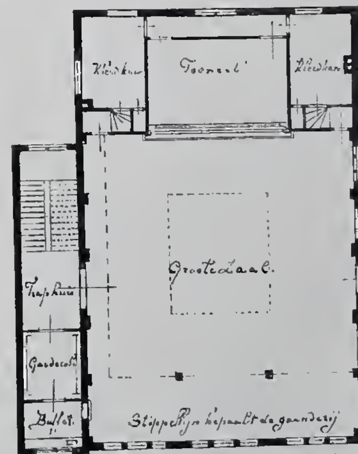
Groote Zaal

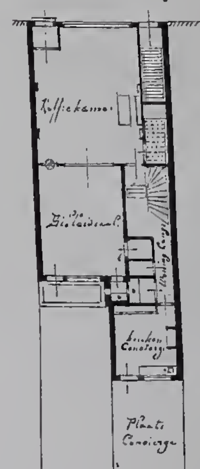

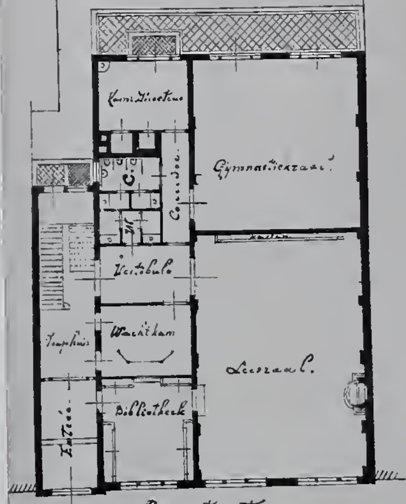

Eerste Verdieping

Tweede Verdieping

Begane Grond

Posthumus Meyjes arch.

Lith. Wegner & Mottu Amst.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

16 MEI 1896. 16e JAARGANG. No. 20.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

PRIJSVRAGEN 1895.

Volgens de conclusie van het rapport der Jury over de antwoorden, ingekomen op de prijsvragen in 1895 door de Maatschappij uitgeschreven, zijn de volgende bekroningen toegekend.

1e Prijsvraag, onderwerp een „Volkshuis". Ingekomen 8 antwoorden;

2e prijs aan het ontwerp, gemerkt met een circel in een driehoek (geteekend).

3e prijs aan het ontwerp „In haast."

Eervolle vermelding aan het ontwerp „All right."

De eerste prijs werd niet toegekend; de 2e prijs bestaat uit de zilveren Medaille en het getuigschrift; de 3e prijs uit de bronzen Medaille en het getuigschrift der Maatschappij.

Op de IIe prijsvraag, onderwerp een „Eereboog", kwamen 2 antwoorden, op de IIIe, onderwerp een „Staldeur", kwam 1 antwoord in.

Geen dezer is bekroond geworden.

Heeren inzenders der bekroonde ontwerpen worden uitgenoodigd aan het Bestuur der Maatschappij toestemming te geven tot het openen van de bij hunne ontwerpen gevoegde naambrieven.

Afdeeling Amsterdam. Het Bestuur van de Afd. Amsterdam deelt hierbij mede, dat de heer Th. G. Schill, architect te Amsterdam, verklaard heeft eene candidatuur voor lid van het Hoofdbestuur der Maatschappij niet te kunnen aanvaarden.

Het Bestuur stelt nu tot candidaat de heer A. C. Bleijs, bouwmeester te Amsterdam, die in de huishoudelijke Vergadering van de Afd., gehouden op 1 Mei, reeds candidaat was gesteld, en toen had bedankt, doch zich nu beschikbaar stelt en verder de heer J. A. Mulock Houwer, Gemeente-Architect van Deventer.

De candidaten van de Afdeeling Amsterdam zijn thans de heeren: Eduard Cuypers, Architect te Amsterdam; J. Mutters Jr., Architect te 's Gravenhage; A. C. Bleijs, Bouwmeester te Amsterdam en J. A. Mulock Houwer, Gemeente-Architect van Deventer.

BIJ DE PLAAT.

HET VEREENIGINGSGEBOUW „ONS HUIS" TE AMSTERDAM.

Het gebouw, waarvan op de plaat de plattegronden, de voorgevel en het aanzicht der groote zaal zijn aangegeven, werd in de Rozenstraat te Amsterdam gebouwd en in den zomer van het jaar 1892 in gebruik genomen.

In het sousterrain zijn de inrichtingen voor centrale verwarming en ventilatie gelegen.

Het gebouw bevat op den beganen grond:

een ruime leeszaal met bibliotheek en aangrenzende wachtkamer;

op de eerste verdieping:

een cursus-kamer met amphitheatersgewijze oploopende banken, een ruim aangrenzend vertrek, eenige clubkamers en een keuken voor den kook-cursus, benevens een afgescheiden concierge-woning;

verder op de tweede verdieping:

een groote zaal voor ruim 500 menschen, met tooneel, kleedkamers en buffet.

Daar het niet te ruime bouwterrein het noodzakelijk maakte om met ieder hoekje te woekeren, werd de groote zaal op de bovenste verdieping geplaatst, ten einde aldus de grootst mogelijke oppervlakte van het terrein te kunnen beslaan.

Ruime gangen, onbrandbare trappen, goed verlichte retirades, garderobes enz., waren vereischten voor een gebouw, dat op sommige avonden 600 à 700 menschen moet kunnen bevatten, over alle vertrekken verspreid.

Daar volgens de bouwverordening het gebouw niet boven een bepaalde hoogte, uit de straat gemeten, mocht worden opgetrokken, werd de gaanderij en een gedeelte der groote zaal in de bekapping doorgetrokken.

Deze ligging der groote zaal gaf tevens de gelegenheid om haar van boven door een ruime daklantaarn van overvloedig daglicht te voorzien, hetgeen voor tentoonstellingen enz. een noodzakelijk vereischte was.

Bij openbare aanbesteding werd het werk opgedragen aan den minsten inschrijver, den heer R. Cruyff, aannemer te Amsterdam, die zich op degelijke wijze van zijne taak kweet.

C. B. Posthumus Meyjes.

ANTWOORDEN OP DE VRAGEN 1895.

Vraag 1. „Wat kan door de Maatschappij tot bevordering der „Bouwkunst gedaan worden ter bevordering der Kunstnijverheid in „Nederland."

II. *Antwoord der Afdeeling Utrecht.*

Tot het beantwoorden dezer vraag stelle men zich op een geheel neutraal standpunt, en onderzoeke hoe of werkelijk de toestand ten opzichte van de kunstnijverheid in ons land is.

Komt men tot de ontdekking, dat de kunstnijverheid bij andere landen ten achter staat, of dat de kunstnijverheid, die eenmaal eene zekere hoogte heeft bereikt, aan 't kwijnen is, dan kan men daarnaar zich regelen met het geven van een antwoord op de vraag.

Gesteld, dat de kunstnijverheid achter staat bij andere landen, dan zou men, ten einde die te bevorderen, moeten beginnen na te gaan, hoe men deze tak van nijverheid beoefent, om daarna te trachten eenzelfden weg in te slaan.

Is het een feit, dat onze kunstnijverheid in verval verkeert, dan moeten middelen beraamd worden om haar uit dien toestand op te heffen.

De ondergeteekenden van oordeel zijnde, dat niet een achterstaan bij anderen, maar een achteruitgang is waar te nemen, hebben gemeend meer op dit laatste te moeten letten, en te trachten een antwoord te geven op de gestelde vraag.

Bevordering der kunstnijverheid is in het algemeen gelegen in de volksontwikkeling.

Naarmate een mensch van zijn jeugd af aan op het schoone in de kunst opmerkzaam is gemaakt, naar die mate zal hij ook weten te waardeeren en trachten zelf kunst voort te brengen. Niet, dat iedereen die onderwijs in schoonheidsleer heeft ontvangen, in staat zal zijn, een genie te worden, want dit laatste is een aangeboren iets; maar hij zal, behalve dat hij zelf iets goeds kan leveren, ook een goed oordeel kunnen vellen.

Leverancier en kooper moeten met elkander samenwerken, en niet kunnen dulden, dat uit den vreemde de toon wordt aangegeven, zooals nu veelal het geval is.

Om dit te bereiken, moet, volgens ondergeteekenden, op de lagere school reeds aanschouwelijk onderwijs in schoonheidsleer worden gegeven, dit op de andere, hoogere scholen worden voortgezet, en op de vakscholen en werkplaatsen in beoefening worden gebracht. Dit onderwijs moet goed zijn, d.w.z. de onderwijzers moeten met ernst hun taak opvatten. Zoo spoedig het kan, moeten zij den leerling leeren *zelf te denken*, want hierin ligt de grootste kracht om het euvel op te heffen; niet door *nabootsen* wordt kunst openbaar.

Zal men kunnen spreken van kunstvoortbrengselen, dan moeten die voorwerpen ook een stempel van eigen opvatting dragen.

Tevens zullen in de vakscholen kleine musea's moeten worden opgericht, om den smaak van den leerling op te wekken.

Dat bij dit alles eene zware taak rust op de onderwijzers, zal wel geen nader betoog behoeven, en zal op diens bekwaamheid in het geven van onderwijs meer dan tot dusver behooren gelet te worden.

In zoover algemeene ontwikkeling.

Deze te bevorderen, kan voor een groot gedeelte op den weg der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst liggen, omdat bouwkunst en kunstnijverheid hand aan hand gaan. Is bij de een vooruitgang te bespeuren, dan zal die ook bij de andere zijn op te merken.

De vervlogen tijden hebben het ons zelf geleerd. Zij die de architectuur verstonden, stelden ook alles in 't werk om de kunstnijverheid tot een hooge trap van ontwikkeling te brengen.

De Maatschappij van Bouwkunst kan dat doen door het onderwijs te steunen, en gade te slaan, wenken te geven aan besturen en hoofden der scholen, zoo dit voor degelijk onderwijs mocht blijken noodig te zijn, en verder door prijsvragen en wedstrijden uit te schrijven, en daaraan het uitreiken van diploma's te verbinden.

W. de Jong.
Alb. Nijland.

Vraag 2. Indien een examen voor den architect wenschelijk en verplichtend wordt geacht, welke wijze is dan de beste, om deze examens in te voeren en verplichtend te stellen.

Antwoord der Afdeeling Utrecht.

Het beantwoorden dezer vraag is niet zoo gemakkelijk als ze te stellen, want indien een examen voor den architect wenschelijk en verplichtend wordt geacht, moet wel in de eerste plaats overwogen worden, wat het werk is van een architect, om daarna de middelen aan te kunnen wijzen, die voor de vorming van dien werkkring noodig en verplichtend zijn.

Wat moet een architect zijn?

Een architect moet in de eerste plaats een zelfdenkend en zelfstandig persoon wezen;

hij moet de architectuur in al zijne hoedanigheden van het begin der bouwkunst tot op den tegenwoordigen tijd kennen;

hij moet niet voor zich zelven het gemak van gebouwen en inrichtingen regelen, doch rekening houden met de behoeften der menschheid;

hij moet, rekening houdende met deze behoeften, hieraan constructies verbinden die het uit den aard der zaak vraagt; en

hij moet bij dat alles het een met het andere zoodanig weten te maken, dat hij door zijn werk een taal spreekt die, op waarheid gegrond, zoowel voor het uiterlijke als inwendige, boeit.

Hij zal dus niet moeten navolgen, doch eigen brein laten werken, en in staat zijn eene goede voorstelling te kunnen maken; worden deze niet door hem op den voorgrond gesteld, dan is hij gewoon bouwmeester, die veelal leeft onder wat een ander voor hem gedacht en gedaan heeft.

Tot het verkrijgen van deze wetenschap en hoedanigheid den weg aan te wijzen, gaat slechts ten deele;

want men kan onderwijs in kunstgeschiedenis ontvangen, de verschillende behoeften der menschheid bestudeeren, de constructies daaraan verbonden in al haar eischen toepassen, doch de hoedanigheid (het genie) die hem tot een kunstenaar (architect) maakt, kan niet worden onderwezen. Het is een persoonlijk iets, dat niet door anderen kan gedeeld worden.

Kunst is een gevoelsuiting, die zich openbaart, zoodra aan het geleerde vrij spel wordt gelaten.

Indien dus, om bij de vraag zelve te blijven, een examen voor een architect vereischt en verplichtend wordt geacht, dan moet dat volgens de meening van ondergeteekenden zich beperken, en in ieder geval uit twee deelen bestaan.

Eerstens een examen voor *bouwmeester*, en tweedens een ɛamen voor *architect*.

(Ieder zou volgens een examen bouwmeester kunnen jn: doch niet allen architect.)

Voor het eerste examen zou men den weg in kunnen laan, die reeds door het Hoofdbestuur voor dat van bouwundig opzichter is gebaand, omdat een architect (bouwneester) boven een opzichter in ieder geval met die verischten moet bekend zijn.

Aangenomen dat men een examen eischt, dan moet dit ok overeenkomstig het programma van bouwkundig opichter zijn, doch natuurlijk in uitgebreider zin.

Men bedenke wel, dat reeds op de Polytechnische school pleiding voor architect plaats vindt, maar in verbinding net die van ingenieur, en het kwam ondergeteekenden aarom ook voor, alsof de vraag juist hierop gegrond was, e vakken van architect van die van ingenieur te scheiden.

Het programma voor examen van Bouwmeester zou dus ngeveer moeten zijn:

Zoo mogelijk door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst uit te schrijven (desnoods onder Rijkstoezicht.)

A.

1⁰. Het maken van eene omschrijving over een bouwkundig ontwerp.

Op het schrijven van duidelijk en goed leesbaar Hollandsch zal gelet worden.

2⁰. Het rekenen, toegepast op de bouwkunde. Splitsing van dit vak voor zoover het op de P. S. wordt onderwezen (overleg.)

3⁰. De meetkunde voor zoover noodig bij het maken van begrootingen.

Zie verder opmerking ad 2.

4⁰. De Stelkunde.

Zie verder opmerking ad 2.

5⁰. Beschrijvende meetkunde.

Zie verder opmerking ad 2.

6⁰. Bedrevenheid in het gebruik van een Vademecum.

7⁰. Kennis en het gebruik van meet- en waterpasinstrumenten.

Het uitbakenen van rechte- en gebogen richtingen op het terrein.

Het opmeten en in teekening brengen van terreinen en gebouwen.

8⁰. Het opmeten en in teekening brengen van bouwkundige details.

Handteekenen, in het bijzonder bouwkundige ornamenten.

Kennis der Bouwstijlen.

9⁰. Het maken van duidelijke detailteekeningen betreffende: houtconstructie, Steenconstructie, IJzerconstructie en kennis van dakbedekkingen, ventilatie, verwarming enz.

10⁰. Kennis der in de burgerlijke bouwkunde gebruikt wordende bouwstoffen, met hare voornaamste eigenschappen en gebreken.

11⁰. Kennis der gereedschappen en werktuigen, stellingen en formeelen;

en verder alle gereedschappen, die in de burgerlijke bouwkunst gebruikt worden.

12⁰. Kennis van het maken van bestekken, begrootingen, materialen-staten, administratie.

13⁰. Kennis van bouwwetgevingen en de Algemeene Voorschriften.

14⁰. Bekendheid met de verschillende bouwambachten; hiervoor moeten de kandidaten verschillende werken als opzichter of aannemer hebben uitgevoerd.

15⁰. Hij moet den leeftijd van 25 jaren bereikt hebben.

16⁰. Het maken van een ontwerp van eenvoudigen omvang.

Het programma voor het examen van Architect zou dus ongeveer moeten zijn.

B.

1 tot en met 16 als voor dat van Bouwmeester.

17⁰. het maken van een ontwerp, naar een opgegeven onderwerp; hiervan een artistiek geheel maken, en uitvoerig uitgewerkt, onder toezicht of controle van deskundigen.

Zooals dat voor bouwkundig opzichter geschiedt, moet ook vrijgelaten worden waar men wenscht te studeeren.

Heeft men dus eene inrichting gevolgd, hetzij van Rijkswege of van particulieren, dan kan geen graad van *Bouwmeester* verleend worden, zoo niet aan het examen A, — en geen graad van *architect*, zoo niet aan de examens A en B is voldaan.

Wij meenden hiermede te kunnen volstaan, wijl in hoofdzaak, volgens onze bescheiden meening, dit de weg is die ingeslagen zoude kunnen worden, om tot het doel te geraken.

Met nadruk wijzen wij op het euvel, dat vele zich noemende architecten te weinig praktisch en theoretisch ontwikkeld zijn.

De zorg door het publiek aan den architect toevertrouwd, moet waarborgen opleveren voor eene goede en degelijke uitvoering.

Nog zij opgemerkt, dat vele architecten te weinig administratieve kennis bezitten, en dit tijdens uitvoeringen tot groot ongerief van besteder en aannemer is.

W. DE JONG.
ALB. NIJLAND.

VRAAG 3. Wat leert de afbraak van oude gebouwen ten opzichte van vroeger gebruikte fundeeringwijze?

Wat leert de ervaring omtrent het gebruik maken van oude fundeeringen in nieuwe gebouwen?

Antwoord der Afdeeling Haarlem.

In vele gevallen, zoo niet in de meeste, blijkt bij het sloopen van oude gebouwen, dat hunne fundeeringen in slechten staat zijn, zoowel de gemetselde (bij z.g. op „staal" gefundeerde) als de houten fundeeringen.

Bij eerstgenoemde is het kenmerkende, dat ze veeltijds weinig grondvlak hebben, sommigen zelfs niet veel breeder dan de dikte der opgaande muren.

Bij laatstgenoemde ontwaart men dikwijls, dat te groote zuinigheid is betracht. Zelden toch zijn de palen gaaf, vaak van allerlei houtsoorten, zooals de bosschen deze hier te lande opleverden.

De veel gebruikte beuken, berken, popelen en andere inlandsche palen (veeltijds niet meer dan slieten) blijken totaal vergaan te zijn.

Het elzen- en wilgenhout daarentegen wordt meestal gaaf teruggevonden. Uit den aard der zaak zijn de meeste dier palen zeer kort en licht.

De fundeeringplaten of vloeren kenmerken zich door geringe zwaarte en slechte houtsoort. Het slechtste schijnt daartoe nog goed genoeg geacht te zijn; dikwijls klaar-

blijkelijk niet anders dan schalen of andere spintige afval van 't minste allooi. Somtijds ontbreken ook de kespen en schuithouten.

Vele dier houten fundeeringen liggen boven den grondwaterstand. Dit is trouwens nog al eens 't gevolg van het inklinken van den bodem vooral in de alluviale gronden van ons polderland, en het dientengevolge verlagen van het waterpeil der polders en waterschappen.

De houten fundeeringen, aldus boven water gekomen, gaan natuurlijk sneller tot verrotting over.

In het algemeen blijkt, dat bij zeer oude bouwwerken aan de fundeeringen veel minder zorg en kosten werden besteed dan aan de tegenwoordige, en dat te groote zuinigheid daarbij heeft voorgezeten.

Misschien is dit voor een deel toe te schrijven aan gemis aan ervaring en oordeelkundig toezicht, alsook aan het gebruik van minder doelmatige heistellingen en werktuigen, dan waarover men tegenwoordig beschikken kan.

De ondervinding, opgedaan van de fundeeringswijze van het voorgeslacht, komt in zooverre het tegenwoordige ten goede, dat men daaruit de leering kan trekken, dat sommige houtsoorten voor fundeering totaal ongeschikt zijn, en dat, hoe prijzenswaard zuinigheid ook zijn moge, deze vooral hier, bij al te groote toepassing, ook al weer de wijsheid bedriegt, en eindelijk, dat aan fundeeringen, hetzij op staal, hetzij paalfundeeringen, roosterwerken of welke andere ook, nimmer te veel zorg en kosten besteed kunnen worden.

Omtrent het gebruik maken van oude fundeeringen voor nieuwe gebouwen, valt met het oog op het vorenstaande gemakkelijk te besluiten, dat het gebruik daarvan in den regel niet moet worden aanbevolen, tenzij men al zeer overtuigd zij, dat die in alle opzichten soliede zijn.

Daar, waar slechts de minste twijfel bestaat, behooren die door nieuwe vervangen te worden.

J. G. Michielse.
W. J. Geijl JCz.
P. Kleiweg Dyserinck.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem, 6 Mei 1896. De notulen der vorige vergadering werden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen was het verslag over 1895 van de Woning-Vereeniging „Openbaar Belang" alhier, hetwelk ter kennisneming aan de leden zal worden rondgezonden. Tot afgevaardigde naar de Algemeene Vergadering op 27 Mei e. k. werd benoemd de heer A. R. Freem.

In behandeling kwam een voorstel van den heer Freem tot het indienen van een adres aan den Gemeenteraad alhier om aan te dringen tot het opnemen van een afzonderlijk hoofdstuk over de constructie der gebouwen in de nieuw te maken bouwverordening. De voorsteller lichtte dit nader toe en wees op de gebrekkige constructie van vele huurwoningen en ook op de lichtheid der balkdragende muren, die bij vele perceelen soms 12 à 13 meter hoogte hebben en slechts een steen zwaar zijn. Spreker was de meening toegedaan, dat men omtrent dit adres niet in details moest treden en dit geheel aan de technici moest overlaten; hij bracht in herinnering, dat in 1886 een lijvig rapport in zake de toen voorgestelde bouwverordening gemaakt was, waarvan men weinig succès had, maar was van oordeel, dat de toen geopperde bezwaren in de uitvoering thans minder zwaar zullen wegen.

Besloten werd een adres in dien geest aan den Raad te zenden en de conceptie daarvan aan het bestuur overgelaten.

In verband met de voorgenomen excursie naar 's Bosch en het kasteel „Heeswijk" op 3 Juni a. s. stelde de Voorzitter de heer V. G. A. Bosch een door hem vervaardigde teekening ter bezichtiging, waarop dit slot zooals het zich in 1600 en nà de restauratie in 1870 voordeed, en voegde daarbij eenige geschiedkundige m dedeelingen over het kasteel, zijne verschillende eigenaren, zij bewoners en de kunstschatten die het bevat.

De heer Freem gaf hierna als kunstbeschouwing de door he ontworpen plannen voor eene Evangelisch Luthersche kerk alhi en ontving daarvoor den dank der vergadering.

Met een toepasselijk woord werd deze laatste bijeenkomst dit saizoen door den Voorzitter gesloten, waarop de heer P. Evekir een welverdiende hulde bracht aan den Voorzitter, die steeds m warmte de belangen der Afdeeling voorstaat en met woord daad de vergaderingen tracht vruchtbaar te maken aan het doe met welke woorden de aanwezigen door een krachtig applau instemden.

BERICHTEN.

Dinsdag ochtend, den 12en Mei had te Amsterdam de eers steenlegging van het door de R. K. Ziekenverpleging te bouwe Gasthuis plaats en was Haarlems Doorluchtige Kerkvoogd Mg Casper, Joseph, Martinus Bottemanne zelf deze plechtigheid kome waarnemen.

Het terrein was gesierd met vlaggen en groen, terwijl over d kapel een tent van zeildoek was geslagen.

De steen welke gelegd werd, vormt de hoeksteen van het koo der kapel.

De steen was een kubus van Belgisch graniet, van 40 bij 40 b 40 c.M., waarin een gat gehakt was voor de looden bus van 2 bij 7 c.M. waarin de oorkonde ingesloten werd. Het gat wer dichtgemaakt met een steen welke met lood werd aangegoten

De steen had tot opschrift:

Illustrissimus et Reverendissimus
Dominus
Caspar Joseph Martinus
Episcopus † Harlemensis
Me posuit
IV Idus Majas MDCCCLXXXXVI.

De oorkonde was op perkament geteekend door den heer Ale Bleijs. Bovenaan het blad bevond zich eene voorstelling de Liefdadigheid, waarop de tekst in het Latijn volgde.

Zij werd onderteekend door den Bisschop van Haarlem, de Deken van Amsterdam, Bestuurderen der R. K. Ziekenverpleging de Wethouder Mr. Schölvinck, den Architect Bleijs en den Aan nemer Van Groenendaal.

Verder waren tegenwoordig de pastoors en rectoren der sta Amsterdam, vele Eerw. Zusters der R. K. Ziekenverpleging, d professoren Place en Guye, doctor Hanlo, de heeren Kuiper, Be lage en Leguit, welke laatste vijf de jury waren over de bouw plannen.

Onder vele kerkelijke ceremoniën, de zegening van het zout e het water, de besproeiing van de plek waar het kruis was ge plant, de zegening en het leggen van den eersten steen, liep dez feestelijkheid begunstigd door het schoone weder, ten einde.

PERSONALIA.

De oud-directeur der publieke werken van Nieuwer-Amstel de heer W. de Groot, is den directeur der publieke werken t Amsterdam toegevoegd als adjunct-ingenieur.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.
Opzichter voor kunst-, grond- en havenwerken 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 5.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

23 MEI 1896. 16e JAARGANG. No. 21.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

73ste ALGEMEENE VERGADERING.

De volledige agenda van de 73ste Algemeene Vergadering te houden op Donderdag 28 Mei 1896, is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad van 2 Mei j.l.

In deze vergadering zal door den heer J. R. de Kruyff eene voordracht worden gehouden over

Oostersche Tapijten.

Ter verduidelijking van deze voordracht wordt in de vergaderzaal eene uitgebreide tentoonstelling gehouden van Oostersche tapijten, en van plaatwerken daarop betrekking hebbende.

Na afloop der Vergadering zal gemeenschappelijk een bezoek worden gebracht aan de eerlang te openen

„*Overdekte Bad- en Zweminrichting*"

aan den Heiligenweg te Amsterdam.

Des namiddags te 6 uur zal gelegenheid bestaan tot het deelnemen aan een gemeenschappelijken maaltijd in het Victoria-Hôtel tegenover het Centraal-Station te Amsterdam à f 2.50 per couvert zonder wijn.

Heeren Leden die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, worden *beleefd* maar **zeer dringend** verzocht zich uiterlijk vóór 26 Mei a. s. daartoe op te geven aan den Secretaris der Maatschappij.

PRIJSVRAGEN 1895.

Door de Jury van beoordeeling voor de antwoorden ingekomen op de prijsvragen door de Maatschappij in 1895 uitgeschreven, zijn toegekend:

de 2e prijs, zijnde de Zilveren Medaille en het Getuigschrift der Maatschappij, aan den heer J. G. van Gendt A.Lzn., architect te Amsterdam, voor het ontwerp van een „Volkshuis", gemerkt met een cirkel in een driehoek.

de 3e prijs, zijnde de Bronzen Medaille en het Getuigschrift der Maatschappij, aan den heer J. Van Wijngaarden, bouwkundig teekenaar te Amsterdam, voor het ontwerp van een „Volkshuis", met het motto „In haast."

RAPPORT DER JURY

voor de prijsvragen in 1895 uitgeschreven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Zijn ingekomen:
op prijsvraag No. 1, Een Volkshuis, 8 antwoorden;
op „ No. 2, een Triomfpoort, 2 antwoorden;
op „ No. 3, een Staldeur, 1 antwoord.

PRIJSVRAAG No. 1. 8 antwoorden onder de motto's „In haast"; „Cirkel in driehoek" *(geteekend)*; „All right"; „Grand"; „Drie rakende cirkels" *(geteekend)*; „MB"; „D" en „Gelria."

„*In haast.*" De gedachte die aan het plan zoowel als aan de gevel-architectuur ten grondslag ligt, is zeer juist. De groote zaal is goed gelegen, maar ofschoon de rangschikking der lokalen zeer goed is, nemen de dienstlokalen te veel ruimte in beslag. Ook is de ingang te bekrompen en is de ligging der privaten en urinoirs slecht, en zijn deze te bekrompen.

Het trappenhuis is te bekrompen van opvatting en de vestibule te klein. De groote zaal is slecht van verhouding en heeft geen directe verbinding met de dienstlokalen en den hoofdingang.

Ook op de eerste verdieping is de indeeling goed maar geldt het zelfde bezwaar van den hoofdtoegang. Twee trappen zijn overbodig; ware maar één ruimere aanwezig, dan zou daardoor het plan minder verbrokkeld zijn.

De schuine muur wordt beneden niet aangetroffen, hetgeen als een constructieve fout kan worden beschouwd.

De 2e en 3e verdieping zijn evenzeer goed ingedeeld, ofschoon het jammer is, dat de tweede trap, overigens uitmuntend van ligging en voor den dienst, niet doorgaat.

Het ware in beginsel beter geweest de gangen aan den buitenkant, dus aan de gevels te houden, voor goede circulatie, verlichting, ventilatie enz.

Van de architectuur kan worden gezegd, dat de praktische kern van het plan in de gevels goed is uitgedrukt. Maar in den vorm laat de architectuur te wenschen over. Vooral zijn de bovenverdiepingen onbehaaglijk en eentoonig. Er is bovendien geen harmonie tusschen de beide beneden verdiepingen met die daarboven, terwijl in den zijgevel zeer storend is de overgang tusschen de architectuur der zaal en die der dienstlokalen.

Het inwendige heeft weinig karakter.

Het is jammer, dat de ontwerper met zijn goeden opzet niet is kunnen komen tot een meer bestudeerde oplossing. want de elementen waren zeer zeker daartoe aanwezig.

Cirkel in driehoek. De algemeene opzet is te luxueus en niet in 't karakter van een volkshuis, waar toch oeconomie op den voorgrond staat.

De zaal is niet prettig van vorm, te vierkant, met voor de dagverlichting storende steunpunten. De dienstlokalen zijn te klein.

Een juistere groepeering en betere ligging der privaten ware gewenscht geweest. De voorzalen zijn te smal om tot iets te kunnen dienen. Toch kan behoudens deze fout worden gezegd, dat de distributie en eenvoud van het plan alle lof verdienen.

Minder goed is de eerste verdieping, waar de toegang tot leeszaal en dienstlokalen en de ruimte voor urinoirs te klein zijn.

De indeeling der 2e en 3e verdieping is goed. Van de gangen geldt het zelfde als bij het vorige plan.

De architectuur, ofschoon niet volkomen het karakter van het gebouw weergevend, vooral wat de bovenverdiepingen betreft, is zeer verdienstelijk. De bekroningen zijn het minst geslaagd. Het geheel is te rijk.

De hoofdlijnen van het detail zijn goed.

All right. Het plan geeft een eenvoudige goede indeeling te zien. De dienstlokalen zijn goed, al is de trap te klein.

Constructief zit het geheel goed in elkaar.

De eerste etage is wat versnipperd.

De bovenzaal is hoog, waardoor te veel ruimte voor de slaapzalen verloren gaat.

De slaapverdiepingen zijn goed ingedeeld, vooral wat de gangen betreft, die hier zeer doelmatig aan den buitenkant zijn gelegen.

Van de architectuur kan worden gezegd, dat de gevels niet rationeel zijn gedacht. Zij brengen het plan niet tot uiting. Geen der verdiepingen verraadt haar bestemming. De bovenzaal met klein balkon heeft geen passend karakter, — is te veel raadzaal. De hooge topgevel is doelloos en gezocht. Het geheel doet aan een Duitsch raadhuis denken. Jammer dit onjuiste uitgangspunt, omdat het ontwerp zoo ernstig is behandeld, van vormenkennis getuigt en veel kwaliteiten heeft.

Het detail is verdienstelijk en het geheel goed geteekend.

De nu volgende ontwerpen zijn van eene veel mindere kwaliteit, zoodat de beoordeeling daarvan zeer kort kan zijn.

Grand. Het plan is onduidelijk; de gevels, die aan een magazijn doen denken, hebben weinig karakter.

Drie rakende cirkels. Het plan is in hoofdlijnen niet gelukkig, ofschoon de dienstlokalen gunstig zijn gelegen. De trap is te ver van den uitgang verwijderd.

Op de 1e verdieping is de toegang tot de groote zaal onvoldoende en zijn de gangen te smal.

De architectuur is die van slechte burgerwoonhuizen.

MB. De koffiehuiszaal is zeer slecht van vorm en toegang. De dienstlokalen zijn ingewikkeld en niet juist gelegen.

Op de 1e verdieping zijn trap en toegang te nauw.

De architectuur is slecht van vorm.

D. Het plan is zeer gezocht door de vele uitbouwtjes en dergelijke.

De garderobe is te groot, en de dienstlokalen zijn ingewikkeld.

De bovenzaal is slecht van vorm. Beter zijn de slaapzalen ingedeeld.

De architectuur komt niet uit het plan voort en is gezocht, veroorzaakt door de plan-indeeling.

Gelria. Het plan mist de eenvoudige circulatie. De architectuur is zwak.

Prijsvraag No. 2. 2 antwoorden onder de motto's: „scepter en kroon" en „Nederland."

Bij de beoordeeling kan alweer direct de groote moeilijkheid worden geconstateerd van een dergelijke opgaaf, daar aan monumentaliteit moet worden voldaan, terwijl het tijdelijke karakter van een dergelijk bouwwerk geen oogenblik uit het oog mag worden verloren.

Het eene antwoord heeft alleen op de eerste, het andere op de tweede kwaliteit alleen gelet.

Scepter en kroon. Behalve dus het reeds genoemde gebrek van geen tijdelijk karakter te dragen, geeft het bovendien nog eene slechte stadspoort te zien, en is veel te druk en overladen. Het is jammer van het enorme werk dat aan de teekening is besteed.

Nederland. Dit mist daarentegen alle monumentaliteit en kan dus evenmin als geslaagd worden beschouwd.

Prijsvraag No. 3. 1 antwoord onder motto „Eenvoud."

Eenvoud. Ofschoon in hoofdlijnen dit ontwerp wel geslaagd is te noemen, is het in de onderdeelen, wat de constructie betreft, b.v. paneelen en ijzerwerk, onvoldoende. Het rechthoekig verband is voor het groote gewicht te zwak en de hengsels zeer zeker ook.

CONCLUSIE.

De jury meent naar aanleiding van haar rapport te moeten voorstellen:

1e Prijsvraag: driehoek in cirkel (geteekend), 2e prijs.
„In haast", 3e prijs.
„All right", eervolle vermelding.

De antwoorden op de twee andere prijsvragen zijn niet van dien aard om voor bekroning in aanmerking te komen.

Henri Evers.
W. B. van Liefland.
H. P. Berlage Nz.
J. A. Mulock Houwer.
Ed. Cuypers.

ANTWOORDEN OP DE VRAGEN 1895.

Vraag 7. Welke zijn de voor- en nadeelen van het gebruik van Belgische metselsteen tegenover ons inlandsch fabrikaat, en welke zijn de oorzaken van het steeds toenemend gebruik van eerstgenoemde steensoort?

Antwoord der Afdeeling Utrecht.

De voordeelen aan het gebruik van Belgischen metselsteen verbonden, tegenover ons inlandsch fabrikaat, zijn van financieëlen aard, en het toenemend gebruik in sommige streken van ons land is er het onmiddelijk gevolg van.

De redenen waarom die steenen voor lagere prijzen kunnen geleverd worden dan de inlandsche, zijn in hoofdzaak te zoeken in het verschil in prijs van de brandstoffen, de gunstige ligging der grondstof, waardoor veel arbeid gespaard wordt, en het goedkooper stoken in ringovens. Voor schoon gevelwerk zijn in het algemeen de ingevoerde soorten niet geschikt, wat echter niet in zich sluit, dat in België geen goede gevelsteenen worden vervaardigd.

De wijze van bewerking geschiedt dan uit den aard der zaak met meer zorg en niet in de gewone ringovens, maar in welf- of panovens, waardoor de prijzen echter belangrijk stijgen; derhalve is voor den invoer van die soorten, tegenover onze fraai gevormde en goed doorbakken gevelsteenen, geen voordeel te zoeken.

Nadeelen aan het gebruik van Belgischen metselsteen verbonden zijn — als zij oordeelkundig verwerkt zijn — aan ondergeteekenden niet bekend.

P. van der Weiden.
J. W. Mijnlief.
W. A. G. Jansen.

Vraag 8. Het is meermalen voorgekomen, dat Groninger gevelsteen, hoofdzakelijk de roode, niet bestand is tegen de inwerking der buitenlucht. De door speciale bewerking verkregen gladde opperhuid laat zich na eenigen tijd los, waarna eene zachte substantie overblijft, en aanleiding geeft tot ontsiering en vochtige muren. Wat is hiertegen te doen, om de opperhuid te beschermen en zoodoende de aangename roode kleur te behouden?

Is de fabrikage dezer steenen ook voor verbetering vatbaar!

Antwoord der Afdeeling Utrecht.

In het algemeen kan afschilferen van baksteen ontstaan door:

1e zachtheid;
2e door aanwezigheid van lucht tusschen de klei;
3e door spanning tusschen de verschillende deelen;
4e door chemische verbindingen;
5e door de soort grondstof.

Het onderzoek op eenige monsters licht roode Groninger gevelsteen gedaan, en die de in de vraag bedoelde gebreken vertoonden, bracht aan het licht, dat die steenen zwaar waren geperst, maar van eene zachte substantie, welke bij ons waalrood konde worden vergeleken, en daardoor reeds voor gevelwerk geen aanbeveling kunnen verdienen.

Wordt de klei zwaar geperst, en bevat die klei lucht, zoo wordt die lucht samengeperst, en zet zich na de

persing, vooral bij 't bakken, weer uit, en veroorzaakt blaasjes, ingeval de lucht zich aan het oppervlak der steenen heeft verzameld; dergelijke blaasjes werden bij de onderzochte soorten aangetroffen, en vergruisden toen daar met eenig voorwerp op geklopt werd, zeer gemakkelijk. Heeft de *lucht* er het splintertje nog niet afgedrukt, dan is er veel kans, dat zij dit later zal doen, geholpen door de inwerking van vocht, vorst, of de chemische werking van metselspecieën.

Wat tegen het euvel is te doen, en toch de licht roode kleur te behouden, — ziedaar eene vraag die gemakkelijk gesteld kan worden, maar minder gemakkelijk, zonder practische proefnemingen, te beantwoorden is. In de provincie Groningen, waar uit den aard der zaak die steenen wel worden gebruikt, bestrijkt men de gevels veelal met eene laag olie, en wordt de muur daardoor minder toegankelijk voor vocht; dit is echter een maatregel welke het *fabriekaat niet* verbetert en een bewijs, dat die steenen voor gevelwerk niet bijzonder geschikt zijn.

De waarde van het fabrikaat zal verbeteren wanneer die steenen harder worden gebrand, waardoor echter een donkerder kleur door de werking van ijzeroxyde verkregen wordt.

De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat door andere kleimenging, en wellicht door een andere wijze van stoken, goede resultaten zijn te bereiken; dit zou echter uit proefnemingen moeten blijken, zoodat er dus hier geen afdoend antwoord op gegeven kan worden.

P. van der Weiden.
J. W. Mijnlief.
W. A. G. Jansen.

NIEUWE ZOLDERING-CONSTRUCTIE VAN DRIJFSTEEN OP BANDIJZER.

De eenerzijds tot nu toe bij vakgenooten waargenomen belangstelling en waardeering voor de bekleedingssytemen Kleine, Schürmann enz. — zoogenoemde concurrentiesysteemen —, anderzijds echter de gebreken die meer of minder nog aan deze systemen kleven, zooals: het noodzakelijke van een beschieting, de omstandigheid dat de soliditeit van de bekleeding afhankelijk is van de bekwaamheid der metselaars en de kwaliteit van den mortel, en dientengevolge hooge prijzen, enz. — hebben de Rheinische Baumaterialiën Industrie F. A. Beny te Weissenthurm-Neuwied er toe gebracht om hunne in Duitschland en thans ook in andere landen gepatenteerde drijfsteenen (tufsteen) in den handel te brengen, aan eene zijde voorzien van gleuven, ten einde daarmede horizontale massieve bekleedingen op bandijzer te vervaardigen.

De voordeelen aan dergelijke zolderingen verbonden, zijn o. a. de volgende: zij zijn zeer goedkoop, goedkooper dan houten zolderingen met balken, of ook zolderingen met ijzeren balken volgens de systemen Kleine, Schürmann, Stolte, Hanza enz. bij minstens even groote soliditeit; geringe hoogte noodig voor de constructie; groot draagvermogen; lichtheid; zij zijn terstond droog en dadelijk te gebruiken, vlug en door iederen gewonen metselaar zonder formeelen aan te brengen; zij kunnen worden aangebracht tusschen of op ijzeren of houten balken, onverschillig op welke afstanden deze liggen, maar dan op meer of minder zware bandijzers; zij zijn hygiënisch, brandvrij en vrij van zwamvorming, isoleerend voor warmte en geluid, en kunnen bepleisterd worden; het materiaal is ook uitstekend geschikt om er wanden, trappen, raam- en deurafdekkingen en vooruitspringende muurdeelen, als kroonlijsten enz., van te maken.

De samenstelling van zolderingen uit zoogenaamde drijfsteen kan op verschillende wijzen geschieden, naar gelang van de afstanden tusschen de balken, de belasting of het doel. In het algemeen gelden de volgende regels:

Bij kleine belasting en geringe afstanden der balken worden de drijfsteenen in gewoon verband, droog tegen elkaar gelegd, met hunne gleuven op de dwars van balk tot balk of van draagvlak tot draagvlak reikende hoogkantige bandijzers, 16 tot 25 m.M. hoog en 1 tot 2 m.M. dik; de platen worden aan de onderzijde bepleisterd en terstond bedekt met vullingsmateriaal, zooals droog zand, puimsteen, slakken enz.

Bij meerdere belasting en grootere afstanden der balken, b.v. 1 à 1,5 M., worden de drijfsteenen niet, zooals boven aangegeven, vlak tegen elkander geplaatst, maar met sparing van een voeg van ongeveer $\frac{1}{2}$ c.M.; de platen worden dan aan de onderzijde bepleisterd en vervolgens dunne cementmortel over de bovenzijde gegoten.

Bij nog grootere belastingen en tusschenruimte der balken wijder dan 1,5 M., worden de drijfsteenen niet droog maar met dunne cementmortel tegen elkander geplaatst, en de bekleeding behandeld als in het voorgaande geval.

De gebruikelijke afmetingen der drijfsteenen volgens het patent Beny zijn 25 bij 12 bij 10 c.M.; per M^2 zijn dus 32 steenen noodig, vertegenwoordigende een gewicht van ongeveer 68 K.G.

De drijfsteenen voor de beschreven doeleinden zijn alleen verkrijgbaar bij de Rhein. Baumat. Industrie F. A. Beny, Weissenthurm-Neuwied.

Een Deskundige.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Haarlem, 11den Mei 1896. Als eerste punt der agenda kwamen in behandeling, de vragen 2, 3, 7 en 8, door het Hoofdbestuur gesteld, welke vragen in de vorige vergadering onafgedaan gebleven waren.

Ook nu was voor vraag 2 geen overeenstemming in de betreffende Commissie verkregen.

De vraag luidde:

„Indien een examen voor den architect wenschelijk en verplichtend wordt geacht, welke wijze is dan de beste om dat examen in te voeren en verplichtend te stellen?"

De meerderheid der Commissie had echter een uitvoerig rapport opgesteld, waarin zij de redenen ontvouwde, waarom door haar een examen voor den architect niet wenschelijk wordt geacht.

Na voorlezing daarvan volgde een geanimeerd debat en bleek aan 't slot daarvan, bij de stemming, dat de meerderheid der Commissie voor haar denkbeeld geen meerderheid vond in de vergadering, waar het gevoelen de overhand behield, dat een examen in de technische vakken toch mogelijk en in 't belang van 't publiek zal zijn.

Hoe dat examen moet ingericht worden en welke vakken het zou moeten omvatten, zou nader door een der voorstanders uitgewerkt worden.

Het rapport op vraag 3 (Welke practische waarde heeft de studie der hoogere mathematische wetenschappen voor den Architect?), dat die vraag in ontkennenden zin beantwoordde, werd daarna eenstemmig aangenomen.

Het negatieve antwoord was gegrond op de meening, dat de gewone dagelijksche constructies geen directe toepassing van hoogere mathematiek vorderen, terwijl voor buitengewone gevallen waar qualiteit en vorm van het materiaal uit berekeningen moeten afgeleid worden, een samengaan van architect en ingenieur zeer goed mogelijk wordt geacht.

Hierna werd rapport uitgebacht op de vragen 7 en 8. Daar echter een der Commissieleden, die sommige punten mondeling zou toegelicht hebben, niet ter vergadering aanwezig was, werd de verdere behandeling uitgesteld tot de volgende bijeenkomst.

Uit de daarop gevolgde stemming voor candidaten voor het Hoofdbestuur bleken daartoe gekozen te zijn de heeren:

Th. G. Schill en Eduard Cuypers, beiden van Amsterdam, de heer Mutters, architect te 's-Gravenhage en de heer P. Kleiweg Dyserinck van Haarlem.

Om zooveel mogelijk deelneming aan de stemming te bevorderen, had het bestuur der afdeeling den leden verzocht de stembiljetten mede ter vergadering te brengen of wel ze spoedig den Secretaris toe te zenden, die voor opzending naar het stembureau zou zorg dragen.

Wel had er aan dit verzoek ruimer voldaan kunnen worden, doch onder de ingekomen biljetten, was dat van den Nestor en Eere-Voorzitter der afdeeling den 80 jarigen heer J. H. Stoel Az, die hiermede alweer een bewijs gaf van zijn onverflauwde belangstelling in de Maatschappij.

Als afgevaardigden naar de algemeene vergadering, die 28 Mei a. s, te Amsterdam in het Maatschappelijk gebouw zal gehouden worden, werden gekozen de heeren Jacques Leijh en P. Kleiweg Dyserinck, terwijl de heer Geijl zich op verzoek voor plaatsvervangend lid beschikbaar stelde.

De in uitzicht gestelde bezichtiging van het prachtwerk „Wiener-Monumental-Bauten" moest ook ditmaal weder uitgesteld worden, daar de verder nog beschikbare tijd geheel werd ingenomen door het onderzoek naar de qualiteit van eenige door den heer A. J. Stoel Jr. daarvoor gedeponeerde potbuizen, een soort ijzerharde buizen, waarbij het glazuur niet afzonderlijk wordt opgebracht, maar dit door de gloeihitte zich uit het materiaal zelf daarop afzet.

Daarna werd deze laatste vergadering van dit seizoen gesloten met een hartelijk woord van den Voorzitter, die meende te mogen constateeren, dat de bijeenkomsten in het jaar 1895-96 zich gekenmerkt hebben door eene trouwe opkomst van de leden en door eene degelijke behandeling van de zoovele aan de orde gebrachte zaken.

BERICHTEN.

De gemeenteraad van Zutphen heeft besloten tot restauratie van de oude hal in de Hofstraat, welke gebruikt wordt voor botermarkt. De plannen daartoe zijn vervaardigd door den heer Jos. Cuypers, en bedoelen eene herstelling in den oorspronkelijken toestand, waarvan de kosten zijn geraamd op f 13.000.

In de Bredasche Courant van 17 Mei trekt Dixi heftig te velde tegen een geval dat in Breda trouwens nog al opzien heeft verwekt. Het betreft een besluit van den gemeenteraad van 9 dezer, omtrent het onderhands gunnen van den bouw eener woning voor den directeur van de stadsreiniging, nadat er eene openbare aanbesteding heeft plaats gehad, waarbij de inschrijvingssommen verre boven de begrooting (deze naar wij meenen f 5400) te hoog waren.

Dixi noemt deze handelwijze een knoeien in de ergste en in de ergerlijkste mate, die elken eerlijken handel en elke openbare aanbesteding op den duur illusoir maakt. Het eenigste technische raadslid, de architect Lijdsman, heeft er zich tegen verzet, en er op gewezen, dat eene herbesteding de gewone weg was om te trachten een lagere inschrijving te verkrijgen.

Bij dit geval is het opmerkelijk, dat een aannemer die niet heeft ingeschreven, na de besteding vrijwillig heeft aangeboden hetzelfde werk voor f 1000 minder dan de laagste inschrijving bedroeg, te willen maken. Daar deze aannemer niet in staat wordt geacht tot onedele concurrentie, maar vele werken van de stad aanneemt, moet er, volgens den schrijver in de Bred. Cour., iets anders achter zitten, om den schijn: de begrooting is toch goed, te bewaren.

Welke redenen den gemeenteraad genoopt hebben om een dergelijk besluit te nemen, is ons onbekend; het is evenwel een onhandig besluit, dat protest moest uitlokken, tenzij vooraf openlijk door den raad een te verdedigen motief voor zulk een onderhandsche gunning ware opgegeven.

De Gemeenteraad van Amsterdam heeft thans besloten tot slooping van de Willemspoort, aan het einde der Haarlemmerstraat gelegen; reeds jaren geleden werd dit besluit als 't ware voorbereid door het bouwen van een brug naast, in plaats van in de as der poort. Toen had, met eenig overleg, en een andere minder onverklaarbare regeling van verkeerswegen, het voorloopig doodvonnis achterwege kunnen blijven, en had men met het bouwwerk geschiedkundige herinneringen levendig kunnen houden.

Het was op den 27 November 1840, dat Koning Willem II zijn intocht deed binnen Amsterdam, waar zijn inhuldiging den volgenden dag plaats had. Dit was de eigenlijke inwijding der poort.

Het ontwerp van dit bouwwerk in klassieken trant, helaas hoofdzakelijk in pleisterwerk maar toch genoeg waarde bezittende om onderhouden en bewaard te blijven, werd geleverd door C. Alewijn, destijds Commissaris van Publieke Werken der stad Amsterdam.

De Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs heeft zich per adres tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal gewend, waarin zij de Kamer eerbiedig verzoekt, naar aanleiding van het thans ingediende ontwerp van wet tot wijziging van het bestuur der Polytechnische School,

„het daarheen te willen leiden, dat in de plaats van deze partieele wijziging van de wet op het Middelbaar Onderwijs met betrekking tot de bestuursinrichting van de Polytechnische school, eene volledige wettelijke reorganisatie van het hooger technisch onderwijs worde ter hand genomen.

Mochten onverhoopt aan het volgen van dezen weg onoverkomelijke bezwaren verbonden zijn en tot de instelling van een Curatorium aan de P. S. worden besloten, dan verzoekt de Vereeniging met aandrang, om het ingediende wetsontwerp althans in dier voege te wijzigen.

1o. dat het Curatorium niet worden belast met het bestuur der school, maar optrede als een College van toezicht en advies;

2o. dat aan gemeld College bij de wet de opdracht worde verstrekt om in overleg met het Bestuur der P. S. zoo spoedig mogelijk voorstellen te doen, welke kunnen lijden tot eene volledige; wettelijke reorganisatie van het hooger technisch onderwijs.

3o. dat het bestuur der P. S. worde geregeld in verband met de instelling van Afdeelingen met zelfstandig bestuur".

De Commissie van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem heeft, in navolging van dergelijke inrichtingen in het buitenland, aan het Museum een werkplaats verbonden voor het maken van reproductiën van kunstvoorwerpen en teekenvoorbeelden, ten dienste van het teekenonderwijs en aanverwante vakken.

Aanvrage van prijzen en photographische afbeeldingen der teekenvoorbeelden en alle nadere inlichtingen, moeten gericht worden aan den conservator van het Museum en directeur der school voor kunstnijverheid te Haarlem, den heer E. Von Saher.

Het nieuwe station te 'sHertogenbosch, gebouwd naar de plannen en onder directie van den heer Ed. Cuypers zal waarschijnlijk den 18en Juli a.s. geopend worden, bij welke gelegenheid gedurende drie dagen feestelijkheden zullen plaats hebben, waaronder van officieelen aard.

Bij de opening van het nieuwe station te Groningen, door den heer Gosschalk gebouwd .... niets van dien aard.

Naar wij vernemen, is door de Fabrikanten van Houtbereiding hier te lande een request gezonden aan Zijne Exellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, houdende het verzoek aan Z. Exc. om alsnog te willen overgaan tot wijziging van § 327 der A. V. van Dec. 1895.

Adressanten verklaren daarin, uitdrukkelijk zich niet te kunnen onderwerpen aan de keuringswijze van gecreosoteerd hout, zooals die in genoemde paragraaf is voorgeschreven, op gronden, nader aan Zijne Exc. uiteen te zetten.

In afwachting van de beslissing in deze door den Minister te nemen, kan het voor belanghebbenden nuttig zijn op dit adres reeds nu de aandacht te vestigen, daar de bedoelde A. V. reeds in verschillende bestekken worden genoemd en adressanten heb- „ben verklaard, dat zij ernstig bezwaar meenen te moeten maken „tegen het aanvaarden van Creosoteerwerk, onder dit voorschrift „vallende."

Het stuk is geteekend door:
Cornelis Gips Cornelis Zoon— Dordrecht.
J. A. v. Ommen v. Guylik—Amsterdam.
Hens en Co.—Zwolle.
G. J. Krol en Co.—id.
v. Zwaay en Co.—'sBosch.
Mevr. Wed: Mr. C. Mirandolle—Rotterdam.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.
Opzichter voor kunst-, grond- en havenwerken 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 6.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

o MEI 1896. 16e JAARGANG. No. 22.

UREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
UREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor
ndië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De tentoonstelling betreffende Oostersche tapijten, gehouden bij gelegenheid van de Algemeene Vergadering op 8 Mei j. l., blijft nog geopend tot en met Maandag Juni a. s.

De toegang is kosteloos.

AFDEELING AMSTERDAM. De ontwerper van het antwoord gemerkt „Bell", ingezonden op de prijsvraag voor een Telefoongebouwtje, wordt verzocht een correspondentieadres op te geven.

JAARVERSLAG 1895—1896.

Aan
de Leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij heeft de eer u het volgende verslag aan te bieden over den toestand en de werkzaamheden der Maatschappij gedurende het tijdsverloop van 1 Mei 1895 tot 1 Mei 1896.

Leden. Het aantal leden op ult. December 1895 bedroeg 552 gewone, 13 buitengewone, 55 kunstlievende en 228 afdeelingsleden.

Het jaar 1896 ving aan met een getal van 465 gewone-, 10 buitengewone-, 51 kunstlievende- en 110 afdeelingsleden.

Het verlies van dit betrekkelijk groot aantal leden is aan verschillende oorzaken, ditmaal ook buitengewone, toe te schrijven.

Door den dood verloor de Maatschappij o. a. de volgende leden, die gedurende vele jaren haar en hare werkzaamheid krachtdadig steunden, de heeren: J. E. van den Arend, te Haarlem, op 15 Juli 1895; W. C. A. Staring, in November 1895; L. E. Asser, te 's Gravenhage op 30 Juli 1895; Joh. Franse, te Amsterdam, op 9 October 1895.

De voornaamste oorzaken van den teruggang van het ledental zijn de volgende.

In de eerste plaats trekken de voortdurend verrijzende nieuwe plaatselijke bouwkundige en vak-vereenigingen een aantal personen tot zich; in stede van eene samenwerking om gezamenlijk meer tot stand te kunnen brengen dan ieder afzonderlijk dit zou kunnen — in plaats daarvan verbrokkelen zich de krachten en heerscht een streven om kleine gezelschappen op te richten, uit den aard der zaak zonder veel invloed. Het is niet deze Maatschappij alleen, die met dit treurige feit te worstelen heeft, maar bijna alle vereenigingen van eenigen omvang.

Dan ook heeft de Maatschappij al sinds geruimen tijd, maar vooral in 1895, gestaan tegenover systematische tegenwerking van ontevredenen en onvoldanen; zij stond bloot aan een scherpe kritiek, op een zeer enkele uitzondering na anoniem, meestal onrechtvaardig en doorvlochten met onjuiste voorstellingen en grieven, welke door verschillende dagbladen, zonder zich bewust te zijn van de bedoelingen van het gepubliceerde, als waar werden overgenomen en zoodoende ruim verspreid.

Verder een rondschrijven van den oud-Voorzitter der Maatschappij, den heer Dr. P. J. H. Cuypers, die, naar aanleiding van een na te melden adres van het Hoofdbestuur der Maatschappij aan de Tweede Kamer in zake een voorgenomen restauratie van de Grafelijke zalen op het Binnenhof te 's Gravenhage, in ruimen kring leden der Maatschappij aanzocht om voor hun lidmaatschap te bedanken. Meer dan 40 gaven aan die roepstem gehoor, en de heer Cuypers trof daarmede de Maatschappij, in plaats van haar bestuurders, tegen wie hij langs meer openlijken en dan alleszins te verontschuldigen weg had kunnen optreden.

Gedeeltelijk is het verlies reeds te boven gekomen door de toetreding van een aantal gewone en kunstlievende leden. De Maatschappij telt op dit oogenblik: 492 gewone-, 10 buitengewone, 70 kunstlievende-, en 110 afdeelingsleden.

Hoofdbestuur. Na de Mei-vergadering van 1895 waren de heeren F. H. van Malsen en J. Verheul Dzn. aan de beurt van aftreden, en niet herkiesbaar. In hunne plaats werden gekozen de heeren V. G. A Bosch te Arnhem, en L. C. Hezenmans, te 's Hertogenbosch, welke laatste wel schriftelijk betuigde de eervolle benoeming aan te nemen, maar, nimmer op een der bestuursvergaderingen tegenwoordig geweest zijnde, nog niet geïnstalleerd was toen hij in December 1895 als bestuurslid bedankte; ook de heer C. H. Peters bedankte als bestuurslid wegens het optreden van het Hoofdbestuur in zake de restauratie der Grafelijke zalen.

In de Commissie van Financiën werd in de plaats van den heer Van Malsen als lid benoemd de heer V. G. A. Bosch.

Correspondenten. De correspondenten bleven, even als reeds vele jaren te voren, ijverig werkzaam; gelukkig zijn in dit verslag geen mutatiën te melden.

Boek- en plaatwerken. Even als in het vorige jaar, zag het Bouwkundig Weekblad het licht, uitgebreid met de beschikbare gelden voor het opgeheven Tijdschrift. Vele waren echter — zooals gevreesd werd — de klachten over het gevouwen en gekreukt ontvangen der soms kostbare platen. Deze klachten vooral waren het, die het Hoofdbestuur deden besluiten het Tijdschrift weder voort te zetten, een besluit waarmede het meerendeel der redactie zich kon vereenigen.

De eerste aflevering van het 14de deel van het Bouwkundig Tijdschrift verscheen in Februari; de tweede zal waarschijnlijk in Juni het licht zien.

Het Hoofdbestuur roept hier ter plaatse de welwillende hulp in van de leden der Maatschappij, om door het afstaan van teekeningen en bijdragen, vooral dit tijdschrift eene waardige plaats te doen innemen onder zijne zuster-uitgaven.

Door deze wijziging is de uitgebreidheid van het Weekblad ingekrompen; toch wordt getracht om dit blad de sympathie der leden niet te doen verliezen. Ook daarvoor wordt hunne medewerking ingeroepen, en ook dit hebben de voorstellen ten grondslag, den leden reeds bekend gemaakt en uitgegaan van de afdeelingen; van hare medewerking wordt door de redactie terecht veel verwacht.

De aflevering Oude Bestaande Gebouwen kon door onvoorziene omstandigheden eerst in Januari 1896 verschijnen.

Bijeenkomsten. De 71ste Algemeene Vergadering werd den 31sten Mei 1895 te Amsterdam gehouden, bijgewoond door een groot aantal leden. Na afloop der bijeenkomst werd een bezoek gebracht aan de Tentoonstelling, waar ruim 30 leden zich aan een gezelligen disch in de mailboot vereenigden.

Met het oog op de Internationale Tentoonstelling van 1895 werd de 72ste Algemeene Vergadering insgelijks te Amsterdam gehouden, en wel op 19 September. De vrij talrijk opgekomen leden waren de gasten der Amsterdamsche afdeeling, die een dejeuner aanbood. In den namiddag werd na de vergadering een bezoek gebracht aan den Nieuwen Stadsschouwburg, waar de architect van het gebouw, de heer Jan Springer, de bezoekers ontving en rondleidde; daarna werd het pas geopende Stedelijke Museum in oogenschouw genomen.

Den 2den Augustus werd te 's Gravenhage eene buitengewone bestuursvergadering gehouden, van de Voorzitters en Secretarissen der afdeelingen met het Hoofdbestuur, in welke bijeenkomst de Voorzitter der Maatschappij o. a. eene uitvoerige voordracht hield over het al of niet wenschelijke van eene reorganisatie der Maatschappij, naar aanleiding van hetgeen in den laatsten tijd in vakbladen was geschreven over de roeping van de Maatschappij, en het standpunt dat zij behoorde in te nemen, beide zaken waarover men het in die bladen niet eens was. Na afloop dezer vergadering waren het Hoofdbestuur en de vertegenwoordigers van de besturen der afdeelingen te gast bij de Afdeeling 's Gravenhage, eerst aan een dejeuner, daarna in hare vergadering, waarin door den heer C. H. Peters eene interessante voordracht werd gehouden over de opleiding tot architect. Nadat een bezoek was gebracht aan het door den heer P. du Rieu gebouwde Spaarbankgebouw, en aan kerken, gebouwd door de heeren Van Liefland en Molenaar, werd door velen gezamenlijk het middagmaal gebruikt.

De bij de wet voorgeschreven vergadering van de Voorzitters en Secretarissen der afdeelingen met het Hoofdbestuur, in de maand April, werd den 9den dier maand gehouden. Daarin werd de concept-begrooting over 1897 besproken, en naar aanleiding daarvan besloten om een voorstel aan de Algemeene leden-Vergadering te doen, om voortaan in de Mei-vergadering de begrooting van het dan loopende jaar vast te stellen, en niet die, zooals tot nu toe, van het volgende jaar. Hoe langer hoe meer toch was gebleken, dat men onmogelijk bijna een jaar van te voren een begrooting kon opmaken.

In deze vergadering werden tevens breedvoerig de voorgestelde wetswijzigingen besproken, en voor het nazien der rekening en verantwoording van de Commissie van Financiën volgens rooster de afdeelingen aangewezen, die een lid in deze commissie van onderzoek zullen benoemen. Dit zijn de afdeelingen Arnhem, 's Gravenhage en Rotterdam.

Prijsvragen. Op de Ie prijsvraag in 1895 uitgeschreven, onderwerp een „Crematorium, werden 3 antwoorden ingezonden, waarvan dat van den heer W. van Boven, architect te Groningen, bekroond werd met den eersten prijs, zijnde de verguld zilveren medaille en het getuigschrift.

De tweede prijs werd niet toegekend; de derde, zijnde de bronzen medaille en het getuigschrift, aan den heer P. Doorn Wzn.. architect te Alkmaar.

Het onderwerp voor de IIe prijsvraag was een „Getuigschrift"; er kwamen 6 antwoorden in, doch een volledige bekroning werd aan geen daarvan toegekend.

De jury stond evenwel ter aanmoediging en erkenning van verdiensten een som van *f* 30 toe aan het ontwerp van den heer Louis Koch te Zwolle, en *f* 20 aan elk der ontwerpen van de heeren H. J. van Dijk te Amsterdam, en J. P. van den Berg te Haarlem.

Op de derde prijsvraag, onderwerp een teekentafel, kwamen geen antwoorden in.

In 1895 werden de volgende prijsvragen uitgeschreven voor ontwerpen van:

I. Een volkshuis, waarop 8 antwoorden inkwamen.
II. Een eereboog, „ 2 „ „
III. Een staldeur, „ 1 antwoord inkwam.

De prijsvragen voor 1896, waarvoor de antwoorden in December a. s. worden ingewacht, zijn:

I. Een blok van vier heerenhuizen.
II. Een getuigschrift.
III. Een buiten schuifdeur-kozijn met schuifdeuren.

Bovendien moge hier nog vermeld worden de prijsvraag voor een hoofd van het Bouwkundig Weekblad, uitgeschreven door de redactie van dat blad. Van de 45 ingekomen antwoorden werd met den eersten prijs bekroond, dat van den heer W. L. Bruckman; de 1e premie verwierf het ontwerp van den heer K. de Bazel, de 2e dat van den heer H. Ellens.

Handelingen van de Maatschappij. In de eerste plaats dient vermeld te worden, dat het Hoofdbestuur in 1895 de herziening ter hand nam van de „Honorarium-Tabel voor bouwkundige werkzaamheden", vastgesteld door de Algemeene Vergadering van 31 Mei 1888. Het benoemde daartoe eene commissie, wier rapport en voorstellen werden behandeld in de Algemeene Vergadering van 31 Mei 1895. De herziene tabel, gewijzigd hoofdzakelijk waar het geldt de omschrijving van de klassen waarin de bouwwerken zijn ingedeeld en de toelichting voor de toepassing en het gebruik der tabel, werd na een degelijke discussie in laatstgenoemde vergadering vastgesteld, en daarna afgedrukt in het Bouwkundig Weekblad n⁰. 27 van 6 Juli 1895. De groote belangstelling die bij deze herziening van vele zijden werd aan den dag gelegd, was een hernieuwd bewijs van de algemeene invoering en de nuttige werking van deze tabel.

Het hoofdbestuur had op verzoek van het Gemeentebestuur van Bolsward een advies uitgebracht over de restauratie van het raadhuis daar ter plaatse, waarvan de werkzaamheden in Augustus 1895 werden voltooid. Als bewijs van waardeering voor den steun bij deze herstelling verleend, bood de Gemeenteraad van Bolsward aan de Maatschappij eene som van *f* 500 aan, welk geschenk dankbaar werd aanvaard.

In November 1895 werd door het Hoofdbestuur besloten tot de oprichting van een Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars, aan welk besluit met den meesten spoed uitvoering gegeven werd, en de laatste dagen van die maand reeds gebruik van die nieuwe inrichting werd gemaakt; een bewijs alzoo, dat er, wat de opzichters betreft, behoefte aan bestond. Trouwens, deze was reeds van andere zijde gebleken, en in zekeren zin, maar op zeer bescheiden wijze en niet openlijk, deed het bureau der Maatschappij reeds herhaalde malen dienst de onderhandelingen voerende tusschen architecten en opzichters. Thans worden wekelijks in het orgaan der Maatschappij de aanvragen van de architecten en de krachten die zich beschikbaar stellen, vermeld. Gedurende de eerste vijf maanden van het bestaan van dit Bureau voor plaatsing zijn 17 aanvragen van architecten ingekomen, boden 13 opzichters en teekenaars zich aan, en werden 8 opzichters of teekenaars door bemiddeling van het Bureau geplaatst.

Toen uit de Staatsbegrooting voor 1896 bleek, dat op het Hoofdstuk Binnenlandsche Zaken, afdeeling Kunsten en Wetenschappen, eene som van *f* 1000 was uitgetrokken voor het ontwerpen van een plan voor eventueele restauratie van de Grafelijke Zalen op het Binnenhof te 's Gravenhage, een monument waarvan het onderhoud toen behoorde bij het departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, meende het Hoofdbestuur zich tegen het goedkeuren van dien post te mogen verzetten. Het deelde in een uitvoerig adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal de redenen mede, waarom het der Volksvertegenwoordiging verzocht hare goedkeuring te onthouden aan het toestaan der aangevraagde gelden. Dit adres werd, nadat het openbaar was gemaakt, gesteund door een adres van adhaesie, onderteekend door bijna 30 personen, voor het groote meerendeel architecten. De betreffende post der begrooting werd in de zitting van de Tweede Kamer op 13 December 1895 behandeld; bij die gelegenheid werd een amendement van de Commissie van rapporteurs op het genoemde Hoofdstuk, met het doel om den post voor de afdeeling K. en W. met het aangevraagde bedrag van *f* 1000 te verminderen, aangenomen.

In 1894 ontving het Hoofdbestuur een verzoek van B. en W. van Lochem, om een advies te verstrekken over eene eventueele restau-

ratie van het Raadhuis aldaar, dagteekenende van het jaat 1634. Het Hoofdbestuur heeft gemeend het aanzoek te moeten inwilligen en benoemde uit zijn midden eene Commissie, bestaande uit de heeren C. Muysken, C. H. Peters en V. G. A. Bosch, ten einde bij het Bestuur een advies in te dienen over de plannen, die door de Gemeente aan het Hoofdbestuur zullen worden voorgelegd. Intusschen maakt de heer C. H. Peters, wegens zijn bedanken als Bestuurslid geen deel meer uit van de Commissie.

In de maand Februari 1896 werd in het Maatschappelijk Gebouw wederom, thans ten vierdemale, het examen afgenomen voor het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, door de Maatschappij ingesteld bij besluit der Algemeene Vergadering van 23 Mei 1891. Aan dit examen werd deelgenomen door tien kandidaten, waarvan aan vijf het Diploma kon worden uitgereikt.

Vertegenwoordiging van de Maatschappij. Het Hoofdbestuur heeft ook in het afgeloopen jaar de Maatschappij vertegenwoordigd, daar waar het zulks nuttig achtte of daartoe werd uitgenoodigd.

Bij de feestelijke inwijding van het gerestaureerde Raadhuis te Bolsward, werden Voorzitter en Secretaris van het Hoofdbestuur en de commissie, die advies aan de Gemeente uitbracht, uitgenoodigd. De voorzitter en de commissie gaven aan de uitnoodiging gehoor, en mochten getuigen zijn van de uiting van waardeering en dankbaarheid der Gemeente voor de hulp, door de Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst verleend. Het Gemeentebestuur vereerde bij die gelegenheid de Maatschappij eene perkamenten oorkonde, waarin het feit der restauratie wordt vermeld.

In September 1895 werd hier ter stede het eerste Internationale Congres voor Brandwezen gehouden. De voorzitter der Maatschappij en de voorzitter harer afdeeling werden uitgenoodigd in het Comité zitting te nemen; beiden namen die uitnoodiging aan. Later werd de secretaris der Maatschappij aangezocht als secretaris van dit Congres op te treden, nadat de eerstbenoemde secretaris door ziekte genoodzaakt was geworden zijne medewerking op te geven. Ook aan dit verzoek werd voldaan.

Als een uitvloeisel van het Nationale Congres voor Vakopleiding enz., in het vorige jaar te Amsterdam gehouden, werd door de Maatschappij ter bevordering van Nijverheid eene Commissie benoemd ter bespreking van de kwestie der handboeken en van het afleggen van proeven van bekwaamheid voor het ambacht, daarmede voldoende aan uitgesproken wenschen op dat Congres. Het Hoofdbestuur van de Maatschappij, uitgenoodigd om zich te doen vertegenwoordigen in deze commissie, benoemde den heer G. E. V. L. van Zuylen tot zijn gedelegeerde; de heer Van Zuylen, Eerelid der Maatschappij, nam deze benoeming aan.

(Wordt vervolgd.)

Prof. Dr. ALLARD PIERSON.

Den 27sten dezer is Prof. Allard Pierson in den ouderdom van 65 jaren op zijn buitenverblijf de Veldhorst nabij Zutfen overleden.

Allard Pierson werd in 1831 te Amsterdam geboren, studeerde te Utrecht in de theologie en werd predikant te Leuven en daarna te Rotterdam, vervolgens werd hij te Heidelberg beroepen als buitengewoon hoogleeraar, woonde nog eenigen tijd ambteloos te Utrecht en werd toen de Academie te Amsterdam in 1877 verheven werd tot gemeentelijke Universiteit, aan die inrichting benoemd tot hoogleeraar in aesthetica, kunstgeschiedenis en moderne litteratuur.

Menig lid der Maatschappij tot Bevordering de Bouwkunst, die Pierson onder hare Eereleden mocht tellen, zal zich ongetwijfeld nog de bezielende feestrede herinneren, door Prof. Pierson uitgesproken ter herdenking van het vijftigjarig bestaan van de Maatschappij op 27 Mei 1892.

Zijn optreden was, evenals altijd, een feest voor zijne hoorders; zijn stijl toch — of hij sprak of schreef — was immer fijn en sober, hoogst gekuischt en treffend, en bovenal toch rein natuurlijk; geen enkele gemaniereerde wending die aan een omwerking van een eerste gedachte deed denken of deze zelfs deed vermoeden: zijn stijl was de zonder moeite, dadelijk fraai geuite vorm die geen herziening behoefde. De indruk die zijn werk te weeg bracht, was ook daardoor altijd groot, steeds van dien aard als slechts van een man van buitengewone geestvermogens kan worden verwacht.

Pierson laat aan het nageslacht en aan zijn leerlingen een heerlijken schat van boeken en gedachten na die voor alle tijden zullen blijven.

R.

PRIJSVRAGEN.

Aan Bestuurderen der Afdeeling Amsterdam van de Mij t. Bev. der Bouwkunst.

Ingevolge Uwe vereerende opdracht hebben ondergeteekenden de eer U het navolgende rapport, als hun oordeel, mede te deelen over de ontwerpen: Hallo, Een Gedachte en Bell, ingezonden op de door Uwe Afdeeling uitgeschreven prijsvraag van een Publiek Telefoon-Gebouwtje.

In het algemeen ontbreekt aan de ingezonden ontwerpen het eigenaardig en bescheiden karakter voor een dergelijk gebouwtje gewenscht.

Het meest voldoet daaraan nog het ontwerp Hallo, waarvan het plan eenvoudig en goed is opgevat.

Waarom heeft de ontwerper de bekoepeling der Telefoonzaal niet uitwendig aangegeven, in plaats van het geheele gebouwtje met die onsierlijke mansarde bekapping te overdekken, waardoor het silhouet veel zal te wenschen overlaten.

De overgang van het vierkant van het middendeel der Telefoonzaal tot den koepel, zal wel anders moeten worden uitgevoerd dan hier is geteekend; de pendentiefs ontbreken.

De uit- en inwendige ordonnantie, waarvan de verhoudingen niet onverdienstelijk, zijn droog ontworpen.

Het paviljoenachtige wordt gemist en doet het geheel meer denken aan een kapel op een begraafplaats.

De appliques aan de gevels, aan linten opgehangen, met guirlandes daaronder, zijn niet gelukkig; de detailleering is over het algemeen zwak en de combinatie van de verschillende sprongen in de kroonlijsten bij de frontons onduidelijk.

Het teekenwerk is droog en onvast, vooral is het ornament zwak gedacht en uitgevoerd.

Van het ontwerp Een Gedachte, waarvan het plan eenige overeenkomst heeft met het vorige, is de ingang slecht gecombineerd en bekrompen.

Uitwendig met zijn toren, herinnert het aan enkele waaggebouwen uit den tijd der Nederlandsche renaissance, doch blijkt uit de compositie en de details maar al te duidelijk, dat ontwerper die verre van meester is.

De toren, ontworpen op een rechthoekig grondvlak, zal daardoor geen gelukkig silhouet verkrijgen. Waarom daarvoor den kwadraatvorm niet aangenomen? Het plan biedt daartoe alle gelegenheid.

Overigens is die bijna *vijftien meter* hooge toren voor het doel waaraan het gebouwtje zal moeten beantwoorden totaal overbodig.

Het teekenwerk kan op geen lof aanspraak maken en bewijst een nog ongeoefende hand.

Het ontwerp Bell is te grootsch en te rijk voor het beoogde doel ontworpen. Het plan geeft den indruk van eene monumentale koepelkerk met kapellenkrans, terwijl het uitwendige daarentegen door zijn overlading en peuterige details den indruk geeft, als te zijn ontworpen voor een tentoonstellingspaviljoen van een fabrikant van zinkwerken.

Waartoe die kostbaar aangelegde dienst- of zoldertrap en de ruimten tusschen de spreekcellen?

Het privaat onder de trap is bekrompen, en in aanmerking nemende de elders in het plan verspilde ruimten, op een geschikter plaats te ontwerpen.

De bovenverlichting der telefoonzaal, die een ingewikkelde en zorgvuldig uitgevoerde samenstelling zal vereischen, wordt door de in de buitenmuren aangebrachte lichtopeningen overbodig geacht.

De compositie der verschillende architectonische details, zoowel als het teekenwerk, verdienen allen lof en de jury betreurt, dat

de ontwerper zich niet door meerderen eenvoud bij den aanleg en het uitwerken van zijn ontwerp heeft laten beheerschen.

Naar het oordeel der Jury bezit geen der ingezonden ontwerpen genoegzame verdiensten om voor eene bekroning in aanmerking te komen of daaraan den 2en prijs toe te kennen; zij stelt echter voor, aan den ontwerper van het ontwerp ingezonden onder het motto Bell, eene Eervolle vermelding toe te kennen, voor de *artistieke uitvoering* van zijn ontwerp.

De Jury,
H. P. BERLAGE Nz.
A. SALM G. Bz.
JAN SPRINGER. *Rapporteur.*

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst, Amsterdam 28 Mei 1896. In afwachting van het officieele verslag over de 73ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij, worden hieronder in 't kort eenige mededeelingen gedaan omtrent het verhandelde in die vergadering.

Het verslag van het Bestuur over het afgeloopen jaar, in dit blad opgenomen, werd gedeeltelijk voorgelezen, waarna de Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van de Commissie van Financiën rapporteerde, dat de administratie in goede orde was bevonden.

Van de geldleening werden uitgeloot de aandeelen n⁰. 4, 160, 276, 471 en 630.

Bekend werd gemaakt, dat tot leden van het bestuur waren gekozen de heeren: Ed. Cuypers met 54, J. Mutters Jr. met 54, J. A. Mulock Houwer, met 32 en A. C. Bleys met 31 stemmen. De heeren Cuypers, Mutters en Bleys ter vergadering aanwezig, namen de benoeming aan.

Hierna werd met algemeene stemmen op drie na tot Voorzitter der Maatschappij herkozen de heer C. Muysken.

Aan den heer J. Van Wijngaarden, ter vergadering aanwezig, werd met een hartelijk woord van den Voorzitter de bekroning uitgereikt, hem toegekend voor zijn ontwerp voor een „Volkshuis." De andere prijswinner, de heer J. G. Van Gendt ALzn., was niet aanwezig.

Na de goedkeuring der begrooting voor 1897 werd bepaald, dat de Algemeene Vergadering in September a.s. te Delft zal worden gehouden.

De voorstellen tot wijziging van eenige artikelen in de wet, lokten weinig discussie uit, en zij werden aangenomen, zonder geamendeerd te zijn, volgens het praeadvies van het Bestuur, opgenomen in het Weekblad No. 18 van 2 Mei j.l.

Wegens het vergevorderde uur en de lezing die den leden wachtte na de rustpoos, werden de antwoorden op de vragen niet behandeld maar uitgesteld tot September.

Op voorstel van het Bestuur der Maatschappij werd de heer P. Peereboom, Burgemeester der gemeente Bolsward, tot Eerelid der Maatschappij benoemd; ware het hoofd der Gemeente niet zoo kranig en doortastend opgetreden, het schoone raadhuis te Bolsward zou wellicht nu reeds een ruïne zijn geweest. De Nederlandsche bouwkunst heeft daarom groote verplichtingen aan den heer Peereboom

Na eene pauze hield het bestuurslid de heer J. R. de Kruyff, Directeur der Rijks School voor Kunstnijverheid, een belangrijke en boeiende voordracht over Oostersche tapijten. De vergaderzaal bood voor die gelegenheid een ongewonen aanblik aan: de wanden waren behangen met verschillende soorten van Oostersche tapijten, terwijl weder andere specimen den vloer gedeeltelijk, en ook de tafels bedekten; verder waren een groot aantal prachtige platen geëtaleerd, allen betrekking hebbende op tapijten, en de ornamenteele versiering daarvan. Na het einde der lezing behoefde de Voorzitter niet veel te voegen bij het luide applaus der toehoorders; dit bewees genoegzaam de dankbaarheid voor het genotene.

Aan het einde der vergadering bracht de heer Muysken, als Voorzitter, een woord van eerbiedige hulde aan de nagedachtenis van den heer Allard Pierson, Eerelid der Maatschappij, wiens overlijden pas werd vernomen. Nederland was veel aan dien geleerde verschuldigd, en ook deze Maatschappij. Door het opstaan van hunne zetels betuigden de aanwezigen hunne instemming met deze hulde.

Na de vergadering brachten de leden een bezoek aan de eerlang te openen overdekte bad- en zweminrichting aan den Heiligenweg, gebouwd door de heeren K. Muller en J. Ingenohl. Dit bouwwerk, zeker merkwaardig uit een oogpunt van constructie, werd met groote belangstelling en onder geleide der bouwmeesters in oogenschouw genomen; het is in zijne soort niet alleen het grootste hier te lande, maar heeft ook het grootste zwembassin, dat ooit elders werd gesticht, zijnde dit even groot als dat te Dortmund. Dat het gebouw inwendig nog niet geheel gereed is, was juist van belang voor de vele vakgenoten: later kan de inrichting natuurlijk niet meer zooals nu in alle onderdeelen bezichtigd worden.

Ten zes ure vereenigden zich eenige leden aan een gemeenschappelijken maaltijd in het Victoria Hotel, waaraan als gasten ook aanzaten de bouwmeesters van het bezichtigde bouwwerk.

BERICHTEN.

Naar aanleiding van het bericht, in het vorige Weekblad over de feestviering bij gelegenheid van de aanstaande inwijding van het stationsgebouw te 's Hertogenbosch, wordt ons medegedeeld, dat indertijd te Groningen toch wel sprake is geweest en goeden wil werd getoond om de opening van het gebouw aldaar ook van Gemeentewege niet onopgemerkt te doen voorbijgaan. De plannen zijn toen echter tot veler leedwezen niet doorgegaan.

In het algemeen wordt in het buitenland bij de steenlegging of inwijding van openbare gebouwen meer geestdrift door gemeentebesturen en bevolking getoond; hier te lande ondervindt een bouwwerk bijna nooit zulk een bewijs van belangstelling, en daarop willen wij hier nog eens wijzen.

Zijn wij goed ingelicht, dan zullen den Gemeenteraad van Amsterdam binnenkort voorstellen van B. en W. bereiken, ten doel hebbende de stichting van een nieuwe Koopmansbeurs op het thans gedempte gedeelte van het Damrak, volgens plannen die reeds de goedkeuring hebben verworven van eene Commissie uit den handel voor de beursbouw, en de Commissie van bijstand voor de publieke werken.

De prijzen van bouwterreinen in Parijs geven nog al groote verschillen te zien. Volgens de laatste officieele taxatie b. v. liggen de duurste terreinen van geheel de stad aan de rue Tiquetonne in het 2e arrondissement, waar de M². niet minder dan 1800 frs. waard is; de goedkoopste terreinen in hetzelfde arrondissement liggen aan de rue d'Aboukir en zijn 800 frs. waard.

In het 1e arrondissement zijn de duurste terreinen, in de rue Hérold, 1500 frs. waard, en de goedkoopste, in de rue Saint-Roch, 900 frs.

De allergoedkoopste terreinen vindt men in het 12e arrᵗ, waar de duurste daaronder 70 frs. kosten, aan de avenue Daumesnil; de goedkoopste liggen aan de rue des Meuniers, en zijn 20 frs. waard, een prijs die ook geschat is voor de terreinen aan den boulevard Davoud, in het 20e arrᵗ., waar echter de hoogste waarde 200 frs. is, voor terreinen aan de rue de Belleville.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.
Opzichter voor kunst-, grond- en havenwerken 1.

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 5.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

6 JUNI 1896. 16e JAARGANG. No. 23.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

JAARLIJKSCHE TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST.

De jaarlijksche tentoonstelling van Bouwkunst is dagelijks geopend van 10 tot 4 uur in het Gebouw Marnixstraat 402, te Amsterdam.

De toegang is kosteloos.

INZENDINGEN.

G. van Arkel.
Schetsontwerp v. d. Huize Zwaanwijk.

P. J. Bekkers en Arn. A. M. Bruning.
R. K. Kerk te Reusel.

H. P. Berlage Nz.
Proeflokaal der Amsterdamsche likeurstokerij „'t Loodsje" te Parijs.
Kantoorgebouw der Assurantie Maatschappij „de Nederlanden" te Amsterdam.
Woonhuis te Groningen.
Eetkamer-betimmering en schoorsteen in het atelier eener villa te Hilversum.
Uithangbord.
Buffet en zitbank, in eikenhout, voor eene villa te 's Graveland.
Titelvignet voor het Weekblad „Vulkaan."

B. van Bilderbeek Jr.
Deur van den oostelijken zijgevel der cathedraal van Guingamp (Finistère.).
Hoofdingang der Santa Maria del Mar te Barcelona.

Jb. Faber.
Ontwerp voor eene Villa.
Ingang van het Paleis van Justitie te Brussel.

A. L. van Gendt.
Villa te Amsterdam.
Winkelhuis te Amsterdam.
Buitenverblijf „Rozenhof" te Dordrecht.
Blok van drie heerenhuizen te Amsterdam.
Schouw in het koffiehuis „De Munt."

A. L. van Gendt en J. G. van Gendt A. Lzn.
Villa te Hilversum.
Stal en remise der Amsterdamsche Omnibus Maatschappij te Amsterdam.
Melkinrichting en roomboterfabriek „Plancius" te Amsterdam.

A. Huet.
Ontwerp voor een stoomgemaal met snelloopende dubbelwerkende pompen; bewerkt door C. P. Stoel, en met medewerking van P. A. Schroot voor het architectonische gedeelte.

A. Huet en J. J. L. Bourdrez.
Ontwerp voor eene overbrugging van het Y te Amsterdam.

C. B. Posthumes Meijjes
Vereenigingsgebouw te Hengelo.
Huishoudschool te Amsterdam.
Snouck van Loosen-park te Enkhuizen.
Vereenigingsgebouw „Ons Huis" te Amsterdam.
Winkel aan de Groote Markt te Delft.
Façade der Nederlandsche afdeeling van de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1889.
Villa Silvana te Driebergen.
Belvédère te Driebergen.
Van Limmink-Stichting te Amsterdam.
Villa te Hilversum.
Diaconessenhuis te Haarlem.
Patientengebouw te Heemstede.
Restauratie der St. Eusebius-Kerk te Arnhem.
Ontwerp voor een Protestantsche Kerk.
Ontwerp voor een Belvédère.

H. Wesstra Jr. en H. P. Berlage Nz.
Kantoorgebouw der Assurantie Maatschappij „de Nederlanden" te 's Gravenhage.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Antwoorden ingekomen op de in 1895 uitgeschreven prijsvragen voor:
Een Volkshuis;
Een Eereboog.

Afdeeling Amsterdam van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst.
Antwoorden ingekomen op de in 1896 uitgeschreven prijsvragen voor:
Een Telefoongebouwtje.

JAARVERSLAG 1895—1896.

Vervolg van bladz. 136.

Gebouw. Omtrent het gebouw kan voorloopig alleen dit worden medegedeeld, dat ernstig getracht wordt naar eene meer rendeerende exploitatie der beschikbare ruimte in het gebouw.

Het Hoofdbestuur vestigt in verband daarmede de aandacht der leden op de eigenaardige gelegenheid die het gebouw aanbiedt om er — tegen geringe vergoeding — hunne aanbestedingen en

aanwijzingen te houden. Reeds door enkele leden wordt daarvan gebruik gemaakt; mag het bij allen — die een werk te Amsterdam uitvoeren — regel worden.

Bibliotheek. Even als vorige jaren, werd een ruim gebruik gemaakt van de bibliotheek en van de gelegenheid om boek- en plaatwerken, ook buiten Amsterdam, ter leen te verkrijgen.

Zoowel door ruiling met de werken der Maatschappij, als door geschenken, allen in het Weekblad vermeld, werd de inrichting in het afgeloopen jaar niet onbelangrijk uitgebreid.

Tentoonstellingen. Terwijl enkele nieuwe inzendingen in de zalen der Permanente Tentoonstelling van bouwartikelen zijn opgesteld, zijn eenige andere verwijderd; de toestand is daardoor ongeveer gebleven als in het vorige jaar, ook wat het bezoek betreft. Over dit laatste valt niet te klagen; het werd bevorderd door een aantal kleinere speciale tentoonstellingen in de vergaderzaal, uitgaande van de Maatschappij, of wel door de verhuring aan particuliere instellingen.

Zeer goed geslaagd en belangrijk was de jaarlijksche Tentoonstelling van Bouwkunst 1895, waar de inzending van den heer Jacob F. Klinkhamer voor de rubriek uitgevoerde bouwwerken met de zilveren medaille der Maatschappij werd bekroond. Meerdere onderscheidingen werden niet toegekend.

Onderwijs. Het Hoofdbestuur blijft een open oog houden voor het vakonderwijs. Het heeft dit in het afgeloopen jaar, en vooral op het Congres voor Vakonderwijs getoond, al konden enkele personen zich blijkbaar niet vereenigen met de richting in het onderwijs, door dat bestuur voorgestaan.

Het blijkt, dat het ambachtsonderwijs aan vele scholen op dit oogenblik op den goeden weg is, en dit heeft het Hoofdbestuur in het afgeloopen jaar met voldoening kunnen constateeren.

Het Hoofdbestuur heeft wel eens het verwijt gehoord, dat het zich de reorganisatie der Polytechnische School niet genoegzaam aantrok. Aangezien echter de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs reeds eene uitgebreide commissie, waarin ook de bouwkunst door een lid werd vertegenwoordigd, had benoemd, om een rapport over het polytechnisch onderwijs uit te brengen, waaraan wenken werden vastgeknoopt voor eene mogelijke reorganisatie der Polytechnische School te Delft, meende het Hoofdbestuur geen advies te moeten geven, daar dit allicht tot verwarring aanleiding konde geven.

Afdeelingen. In het afgeloopen jaar ontvielen aan de Maatschappij drie afdeelingen, die te Leeuwarden, gesticht in 1881, waarvan de val, na het vertrek van haren verdienstelijken Voorzitter den heer J. E. G. Noordendorp, al dadelijk verwacht werd; die te Alkmaar, welke, niettegenstaande den ijver en den goeden wil van haar bestuur niet de gewenschte en noodige uitbreiding kon krijgen en, gesticht in 1892, in 1895 weder werd opgeheven; dan nog een der oudste afdeelingen, die te Leiden, dateerende van 1868, maar die ook reeds in 1894 na het vertrek van haren toemaligen Voorzitter den heer D. E. C. Knuttel, teekenen van kwijning bleek te geven. Dat de wetswijziging van 1895 gedeeltelijk tot die afscheiding heeft bijgedragen, mag als feit worden aangenomen: de afdeelingen, voor een gedeelte althans, beschouwden het behoud der rubriek Afdeelingsleden van de Maatschappij als een vereischte voor hare instandhouding, terwijl het Hoofdbestuur op goede gronden deze leden beschouwde als te zijn grootelijks nadeelig voor den bloei der Maatschappij; en nu sprak de Algemeene Vergadering van Mei 1895 de noodzakelijkheid uit van de afschaffing der afdeelingsleden, ten gunste van de opvatting van het Hoofdbestuur.

Ook te 's Gravenhage is om dezelfde en andere redenen getracht de afdeeling los te maken van de Maatschappij; die afdeeling bleef echter behouden, dank zij het krachtig aaneengesloten optreden van het meerendeel harer leden.

Hoewel van laatstgenoemde afdeeling onder de gegeven omstandigheden nog geen jaarverslag is ingekomen, blijkt toch uit de verslagen harer laatste vergaderingen onder het nieuwe bestuur, dat er ijverig gearbeid wordt om haar aan hare juiste bestemming te doen beantwoorden.

Van de afdeelingen Amsterdam, Arnhem, Groningen en Utrecht zijn jaarverslagen ingekomen, waaraan het volgende wordt ontleend.

Vertrouwende dergelijke verslagen nog van de afdeelingen 's Gravenhage, Haarlem en Rotterdam te ontvangen, zal het daaraan ontleende later in het Weekblad ter kennis der leden worden gebracht.

Amsterdam. Deze afdeeling, de grootste, heeft een zelfde ledental als in het voorafgaande jaar, in 't geheel 119; in zooverre is zij vooruitgegaan, dat het aantal harer gewone leden met 4 is toegenomen, dit ten koste van haar betrekkelijk gering aantal afdeelingsleden.

Dank zij den ijver van haar bestuur, werden zeer belangrijke voordrachten op de vergaderingen gehouden, die daar een aantal getrouw opkomende belangstellenden, te weinig echter in getal, werden bijgewoond en zeer gewaardeerd.

In September werd den leden de gelegenheid geboden, om te Utrecht eenige gebouwen in oogenschouw te nemen; hoogst voldaan keerden zij die daarvan gebruik maakten huiswaarts.

In 1895 schreef de afdeeling drie prijsvragen uit, tot onderwerp hebbende: 1°. een notenhouten kast voor een salon; 2°. een petroleumlamp boven een tafel; 3°. een eikenhouten mantel van een hangklok tevens wand-étagère. Alleen op de eerste prijsvraag kwamen antwoorden in, drie in getal, waarvan dat van den heer E. Verschuyl met den eersten prijs werd bekroond; de tweede prijs, toegekend aan den heer C. L. Stal, kon niet worden uitgereikt, daar de bekroonde geen lid was eener afdeeling van de Maatschappij, en dit volgens het programma een vereischte voor medewerking was.

De kas der afdeeling sluit met een batig saldo.

Arnhem. Het aantal leden bedraagt 29, waarvan 11 tevens gewoon- en 3 tevens kunstlievend lid der Maatschappij zijn.

Tusschen Februari 1895 en Maart 1896 werden zeven vergaderingen gehouden, aan sommige waarvan ook kunstbeschouwingen waren verbonden; bovendien werd door eenige leden in Juni een bezoek aan Hoorn en Enkhuizen gebracht, en werden in Augustus de nieuwe werken van de gemeentelijke gasfabriek in oogenschouw genomen. De onderwerpen der op de vergadering gehouden voordrachten, en de daar besproken vragen, waren zeer belangrijk.

Het maken van een type van een arbeiderswoning voor een blok van minstens tien woningen op een vrij terrein nabij een stad, met begrooting van kosten, die evenwel het bedrag van *f* 1000 niet mochten te boven gaan, — dit was het onderwerp van een door de afdeeling uitgeschreven prijsvraag, die natuurlijk groote belangstelling wekte. Van de 14 ingekomen antwoorden werd dat van den heer H. Liefting met den tweeden prijs bekroond — de eerste werd niet toegekend —, terwijl in afwijkin[g] van het programma aan twee ontwerpers van plannen een geldelijke belooning werd uitgekeerd.

Wat betreft de kas der afdeeling is een gering nadeelig saldo op het boekjaar 1896 overgeschreven moeten worden.

Utrecht. Het ledental der afdeeling is in het afgeloopen jaar met 7 vermeerderd, en bestaat thans uit 28 leden, tevens gewoon lid, en 11 tevens kunstlievend lid der Maatschappij; bovendien telt zij 8 afdeelingsleden.

Gedurende het afgeloopen jaar werden 5 vergaderingen gehouden, en hadden eenige kunstbeschouwingen plaats. Bovendien werd door 17 leden deelgenomen aan een tocht naar Gouda.

De financieele toestand dezer afdeeling is gunstig.

Groningen. Deze afdeeling verloor 2 leden, zoodat zij op dit oogenblik 19 leden telt, waaronder 2 afdeelingsleden. Geen nieuwe traden echter toe. Het afscheiden van drie andere afdeelingen van de Maatschappij, en het feit dat blijkens sommige in het afgeloopen jaar genomen besluiten de gedachte aan een mogelijken dood bij haar ontwaakt, zijn voor de afdeeling verontrustende verschijnselen.

Op de maandelijksche vergaderingen werden behalve belangrijke voordrachten, ook kunstbeschouwingen gehouden, die op den Zondag volgende op de vergadering, voor het publiek toegankelijk gesteld en tamelijk goed bezocht werden.

In het afgeloopen jaar werd geen gezelschapsreis gemaakt, maar een gemeenschappelijk bezoek gebracht aan het ter plaatse toen in aanbouw zijnde stationsgebouw.

Moge de wensch vervuld worden, aan het einde van het jaarverslag der afdeeling geuit: dat zij nog eenmaal moge worden de eerste en eenige bouwkundige vereeniging in Groningen, en zoodanig de plaats innemende die haar als afdeeling der Ma[at]schappij rechtmatig toekomt.

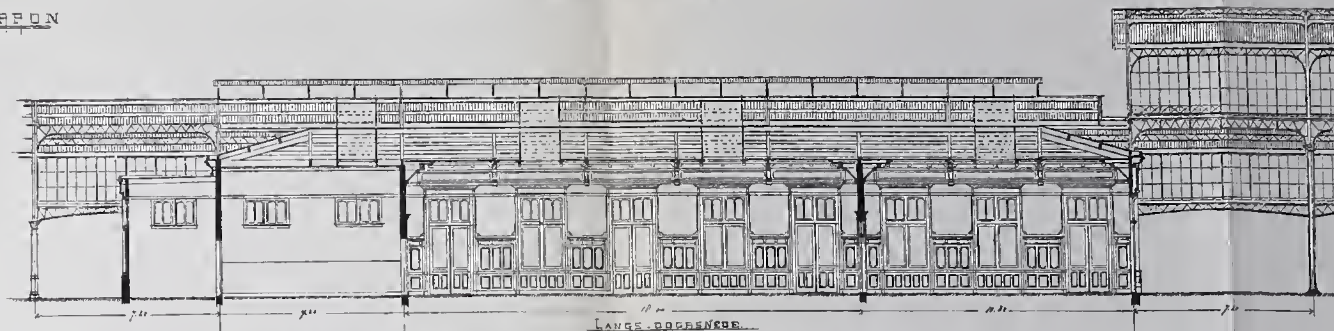
Dat inderdaad de afdeelingsleden, door niets aan de Maatschappij verbonden dan door hunne verplichting om *f* 1 contributie te betalen, schadelijk waren voor de Maatschappij, bewijst het feit, dat enkele eertijds bloeiende afdeelingen, er ten laatste bovenmatig veel bezaten, zooals die te Leiden 57, tegenover 11 gewone- en kunstlievende leden; dat die te 's Gravenhage ten slotte 76 afdee[lings-]

Parkstation te Johannesburg

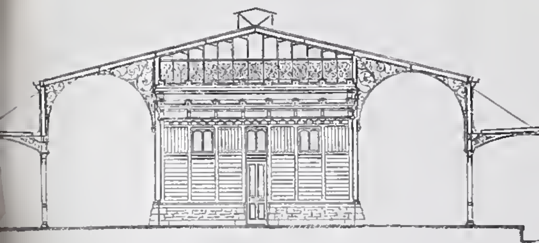
Zuid-Afrika.

Houten gebouwen op het Middenperron

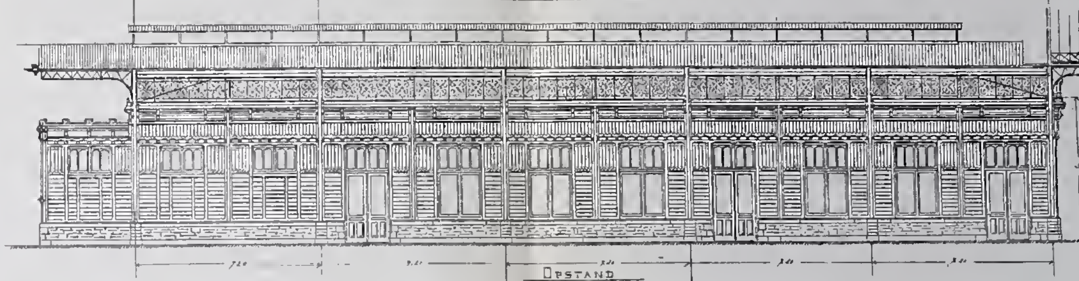
Schaal 1 à 100.

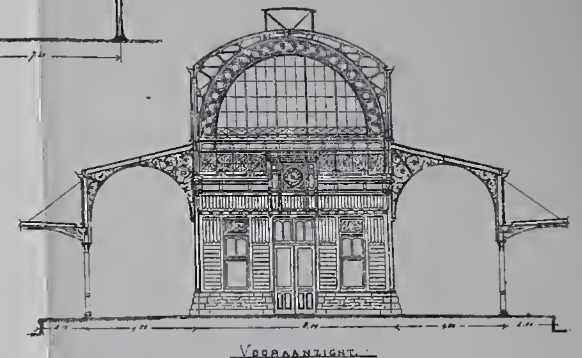
Langsdoorsnede.

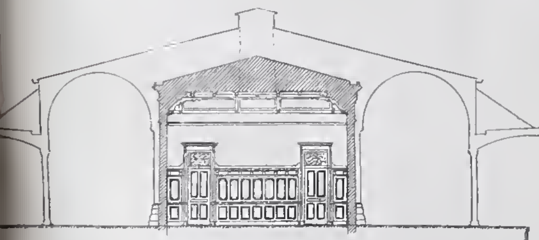
Achteraanzicht.

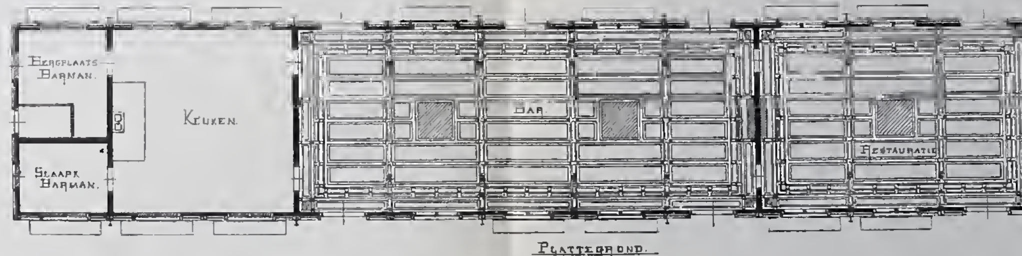
Opstand.

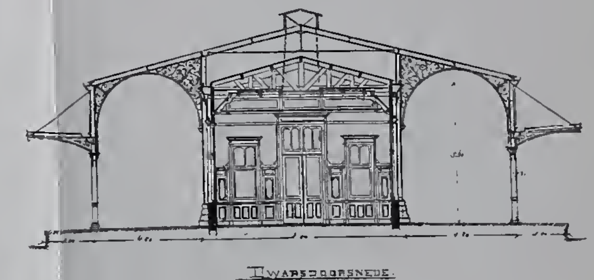
Vooraanzicht.

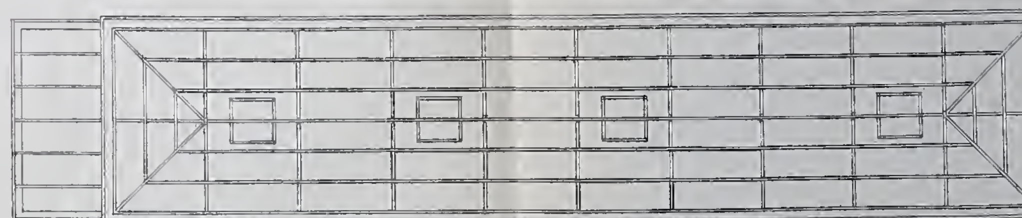
Dwarsdoorsnede. Bar.

Plattegrond.

Dwarsdoorsnede.

Kapgrond.

Amsterdam 30 Mei 1895.

Behoorende bij het Bouwkundig Weekblad van 6 Juni 1896 N°23

lingsleden bezat, tegenover 58 leden tevens lid der Maatschappij. Hoewel natuurlijkerwijze geen stem moetende hebben in zaken de Maatschappij betreffende, spraken toch vele afdeelingsleden in die gevallen mede, in laatstgenoemde afdeeling nog al eens op onheuschen toon; zij waren het ook, die het ijverigst werkten voor oprichting van onafhankelijke plaatselijke vereenigingen.

Thans komen voorstellen tot wetswijziging in behandeling, waarmede door de besturen der afdeelingen, in vereeniging met het Hoofdbestuur, beoogd wordt het voortbestaan en den bloei der afdeelingen, en ook haar meerderen invloed op den gang der Maatschappelijke zaken te bevorderen.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij vergadert Donderdag 11 Juni, des namiddags één uur, in het Maatschappelijk gebouw.

STATIONSGEBOUW TE JOHANNESBURG, TRANSVAAL.

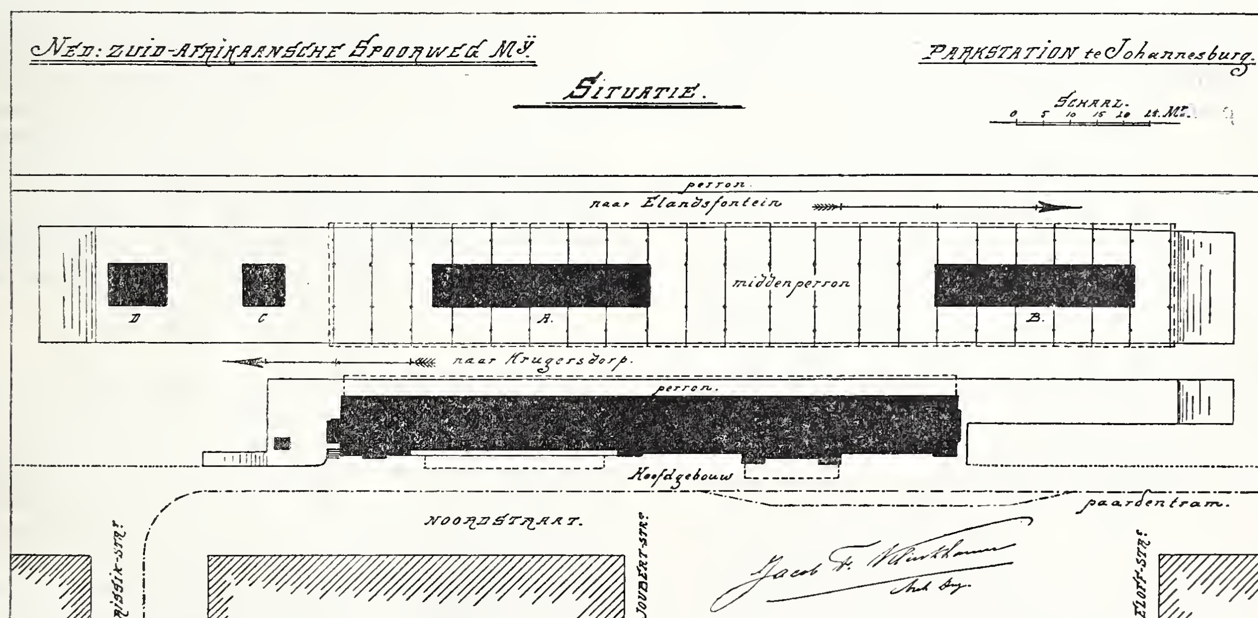

Heel goed herinner ik mij nog de overvolle zaal in het gebouw van de Vrije Gemeente te Amsterdam, toen de Transvaalsche deputatie, bestaande uit de heeren Kruger, Smit en du Toit in 1883 ons land bezocht en laatsgenoemde aldaar een rede hield over hun land en gewag makende van de hartelijke ontvangst en sympathie hier te lande allerwegen ondervonden, de hoop uitsprak, dat die belangstelling zich ook mocht uiten in medewerking bij het tot stand komen van de spoorwegverbinding van de zee naar Pretoria.

Wel gewaagde hij toen reeds van de rijkdommen die Transvaal aan delfstoffen in haar schoot verborg, maar niemand vermoede nog hoe of eens op het hooge veld bij het kleine dorpje Johannesburg goudaders zouden worden gevonden, alle vroegere gevondene in andere gedeelte der aarde in rijkdom verre overtreffende.

Ontegenzeglijk was hier belangstelling voor dat stamverwante volk wier daden getuigden van dien fieren onafhankelijkheidszin, die altijd weerklank vindt in Hollandsche harten; maar toen het op deelneming aan die spoorwegonderneming aankwam vroeg men zich af wat daarvan wel de toekomst kon zijn, gescheiden van de zee door Portugeesch gebied en loopende door een zoo schaars bevolkt land.

Als financieële onderneming was zij dan ook vrij gewaagd, in alle geval twijfelachtig, en enorm de bezwaren die waren te overwinnen.

Langzamerhand bekoelde dan ook de opwinding, maar de onderneming zou nog wel geslaagd zijn zoo niet een Indische crisis alle andere plannen op den achtergrond stelde en slechts kapitaal beschikbaar bleef om in Indië te redden wat te redden viel.

Aan die spoor dwars door dit onbekende Zuid-Afrika werd toen niet meer gedacht.

Niet echter alzoo bij die kleine schaar mannen, die thans als de vaders genoemd kunnen worden van die grootsche spoorwegonderneming, die den naam draagt van de Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij (*). Zij hadden het geloof in de toekomst dat bergen verzet.

Ontzaglijk waren de moeilijkheden, die zij hadden te overwinnen, en aangenaam zal het mij zijn later (indien ik meer tijd heb) daarvan meer mede te deelen en de geschiedenis na te gaan van de wording dier grootsche spoorwegonderneming, opgeteekend in het gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van de opening der lijn op 1 Januari 1895.

Thans moet ik volstaan met de korte mededeeling als begeleiding van de plaat, dat in Johannesburg, dat kleine plaatsje, dat in 10 jaren van een dorpje een stad van beteekenis geworden is, een stationsgebouw zal worden gebouwd waarvan hierbij eenige teekeningen gaan.

Het station is een zoogenaamd eilandstation, welk type ik bekend veronderstel en waarvan dat te 's Gravenhage hier te lande het meest bekend is.

De wachtkamers, restauratie, bar en eenige dienstlokalen zijn gelegen op het middenperron, dat door een 156 meter lange bekapping is overdekt.

Later zal een hoofdgebouw aan de straat, bevattende de groote vestibule met bijbehoorende kantoren en alle verdere dienstlokalen, daarmede in verbinding worden gebracht.

(*) J. Groll, oud-Directeur v. d. Ned. Ind. Spoorwegen.
D. Maarschalk. Oud-Inspecteur Generaal der Staatsspoorwegen op Java.
R. W. J. C. van de Wal Bake. thans Directeur der N. Z. A. S. M. te Amsterdam.
J. L. Cluysenaar. Directeur-Generaal der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in Nederland.
Prof. Mr. N. G. Pierson.
A. L. Wurfbain.
A. C. Wertheim.
G. H. Boissevain.
H. J. de Marez Oyens.
Prof. Mr. J. P. Moltzer.
A. D. de Marez Oyens.

De geheele bekapping, volgens mijn ontwerp gemaakt bij de firma L. J. Enthoven te 's Gravenhage, is in Februari reeds verzonden en zal nu wel zijn opgesteld. De perrongebouwen zijn ook verzonden en de binnenbetimmeringen daarvan zullen weldra volgen.

Deze gebouwen onder de bekapping gemerkt *A* en *B* zijn vervaardigd van Amerikaansch grenenhout, terwijl alle deuren en ramen van teakhout zijn.

Hoewel deze gebouwen niet aan de bekapping verbonden zijn vormen zij daarmede toch een geheel, daar de à jour bewerkte paneelen boven de kroonlijst een goeden overgang vormen tusschen gebouw en bekapping en tevens een voortdurende ventilatie onderhouden.

Met het oog op het klimaat en de groote temperatuursverschillen hebben deze gebouwen eene afzonderlijke bekapping en zijn de buitenwanden voorzien van een baksteen achtermetseling.

Inwendig worden in de hoofdlokalen teakhouten lambriseeringen aangebracht ter hoogte van ongeveer 2.25 Mr. en de daarboven in het gezicht komende muurvlakken fijn geschuurd. De plafonds worden betimmerd en geschilderd en als balkzolderingen met op doek geschilderde paneelen behandeld.

De vloeren in deze lokalen zijn met marmeren tegels belegd in verschillende kleuren en in eenvoudige verdeeling; de achterwanden en vloeren van gekleurd marmeren schouwen worden met tegels bekleed van onze voornaamste plateelbakkerijen. Buiten de overkapping bevinden zich op het midden-perron een steenen gebouwtje *D.* bevattende de W. C. en de toiletten voor Heeren en een dito gebouwtje gemerkt *C.* dienende als wachtkamer voor de Kaffers, waarvoor in de vestibule van het hoofdgebouw een afzonderlijk kaartjesbureau wordt gemaakt.

In hoofdzaak worden alle materialen zooveel mogelijk hier te lande bewerkt, gemerkt en volkomen zeewaardig verpakt afgeleverd en voor rekening van de Maatschappij naar Zuid-Afrika verzonden, die ook onder hare leiding een en ander ter plaatse laat stellen en afwerken. (*)

Afgescheiden van het streven der Maatschappij om de Nederlandsche Industrie te bevoordeelen, is deze manier van werken, een gevolg van de enorm hooge arbeidsloonen in de Transvaal, zoodat het toch, in weerwil van de transportkosten, kosten voor opstelling, etc. die nu nog in rekening moeten worden gebracht voor de spoorwegmaatschappij, voordeeliger is het werk op deze wijze tot stand te brengen, dan alles in de Transvaal uit te laten voeren.

Amsterdam, Juni 1896.

JACOB F. KLINKHAMER,

Architect-Ingenieur.

(*) Zoo is, zooals reeds gemeld is, de ijzeren bekapping uit de fabriek van de firma L. J. Enthoven te 's Gravenhage. De houten gebouwen met de binnenbetimmeringen van Gebr: van Malsen te 's Gravenhage. Het marmerwerk van G. en J. Cool te Amsterdam. Zinkwerk en gesmeed ijzerwerk van F. W. Braat te Delft. Geschilderd glas van J. L. Schouten te Delft. Tegels van Delft en „Rozenburg" te 's Gravenhage. Decoratieschilderwerk van Van Hilten en Oosterbaan te Amsterdam. Toilet-artikelen en kronen, etc. van de firma van den Berg en Co. te Amsterdam. Haarden van Becht en Dyserinck te Amsterdam. Sloten en ijzerkramerijen van de firma De Haan en Co. Alhier.

BERICHTEN.

Het Kon. Instituut van Ingenieurs vergadert Dinsdag 9 Juni a. s. te 's Gravenhage.

Voordrachten zullen gehouden worden: door den heer Stang, omtrent de vraag waarop het voornamelijk aankomt bij het maken van goed werkende draineerleidingen;

door den heer R. H. Gockinga, over toldeuren en tolkleppen in sluisdeuren;

door den heer J. Schroeder van der Kolk over de uitkomsten van proeven omtrent den wrijvingsweerstand van klinboutverbindingen;

door den heer A. Huet over de uitkomsten van proefnemingen met stoomketels.

Op maandag 20 Juli a. s. zal in het Oranje-Hotel te Wageningen de 16e Algemeene Vergadering van de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs worden gehouden. Bij die gelegenheid wordt een tentoonstelling georganiseerd van schilderijen en schetsen, betrekking hebbende op Wageningen en omstreken.

Op de vergadering zelve zal o. a. besproken worden: „de concentratie der leerstof met betrekking tot het teekenonderwijs."

De heeren Jan Hamer en Co. te Amsterdam hebben een prijslijst met afbeeldingen hunner liften verspreid; daaronder zijn groote en zeer duidelijke afbeeldingen naar de werkelijkheid van hunne normaal spijzenliften: de draaier-lift en de console-lift.

Daar de liften in woonhuizen over het algemeen zeer weinig in afmetingen verschillen, heeft de firma Hamer de goede gedachte gehad deze normaal-type te vervaardigen, die voor de meeste toestanden passend is, die in voorraad gemaakt kan worden en dus aanmerkelijk minder kost dan een eigen gemaakte lift, waarvan men zich allicht wil bedienen maar die nog al eens teleurstelling baart door allerlei gebreken en onvolmaaktheden.

Bij nauwkeurige beschouwing van deze prijslijst zal men opmerken, dat de kosten niet opwegen tegen het zeer groote gemak dat deze liften in alle opzichten opleveren, zonder dat men bevreesd behoeft te zijn voor kosten van onderhoud.

In de vorige week is de laatste hand gelegd aan het sloopen van den zoogenaamden „Beschuittoren" te Enkhuizen. Men had gemeend bij de afbraak nog iets te zullen vinden wat eenige aanwijzing zou kunnen verstrekken omtrent het jaar der stichting van den toren; er is echter niets van dien aard gevonden, zoodat de juiste tijd van stichting van het gebouw in het duister blijft.

Het is gebleken, dat de fundeering van den toren bestond uit ongeveer 200 korte palen, waarop 7 dennenhouten platen van 10 c.M. dikte lagen. De afmetingen der steenen in de fundeering zijn ongeveer gelijk aan de thans in gebruik zijnde; zij zijn hard en blauwachtig van kleur. Het opgaande metselwerk bestond uit een soort van reuzenmoppen van 6 bij 13 bij 26 c.M.; het was aan den voet 1 meter dik.

De klok — getaxeerd op eene waarde van f 700, evenals de zware verguld-koperen windwijzer en de vergulde uurwijzers, zijn nog het eigendom van den slooper. Het uurwerk schijnt geen bijzondere waarde te bezitten; het is van gehard ijzer vervaardigd.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1;
Opzichter voor grond- kunst-, en havenwerken 1.

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 6.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

13 JUNI 1896. 16e JAARGANG. No. 24.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

EEN CONTRACT.

De Luiksche Afdeeling van de Société Centrale d'Architecture de Belgique heeft een concept contract opgemaakt tot regeling van de onderlinge verplichtingen tusschen bouwheer en architect, hetwelk wij hieronder laten volgen:

Honorarium Contract.

Tusschen de ondergeteekenden, 1e de heer ....
.... Aanbesteder,
wonende te ...., ter eenre zijde,
en 2e de heer .... Architect,
wonende te ...., ter andere zijde,
is het volgende overeengekomen:

De architect verbindt zich te leveren het bestek, de plannen en teekeningen benoodigd voor het bouwen van .... te ....
en de uitvoering van de werkzaamheden te leiden tot aan de geheele voltooiing van het bouwwerk.

Het honorarium wordt berekend tegen .... 0/0 van de kosten van het werk en van de daarvoor benoodigde leveranciën, waaronder begrepen die zaken welke buiten de aanbesteding worden gehouden. Het wordt vastgesteld volgens de totale kosten van het voltooide bouwwerk en in elk geval volgens een som, welke niet lager is dan .... en bovendien vermeerderd indien het werk tijdens de uitvoering mocht worden uitgebreid. (Zie 3.°)

De termijnen van betaling van het honorarium worden geregeld als volgt:

1e ³/₅, zijnde .... 0/0 van de totaalkosten van de aanneemsom op den dag van de gunning van het werk of binnen 30 dagen nadat de benoodigde gegevens voor de aanbesteding zijn verstrekt.

2e ²/₅, zijnde 0/0:

A. over elk bedrag aan den aannemer uit te betalen. binnen 30 dagen nadat het laatste certificaat van betaling aan den aannemer zal zijn afgegeven, of binnen 30 dagen na de eerste oplevering van het werk.

B. Over het bedrag van alle tot het werk behoorende leveranciën buiten de aanbesteding gehouden, en wel zoodra deze in het werk zijn aangebracht.

3e. In geval dat tijdens de uitvoering meerder werk wordt opgegeven, zal aan den architect bovendien moeten worden uithekeerd ..... 0/0 van het bedrag van die werken, boven de ..... 0/0 van de totale kosten van het werk.

De verschillende zaken benoodigd voor de aanbesteding zijn:

A. Het bestek ....;
B. De plattegronden van ....;
C. De doorsnede ....;
D. De gevel ....;
E. De andere zaken welke in verband met de uitvoeringen naar behoefte van het werk zullen worden verstrekt zijn:

Alle details, zoo noodig met toelichtingen, benoodigd voor de levering van de steenhouwwerken;
van de timmerwerken;
van de metaalwerken;
van de stucadoorwerken.

Het toezicht op de uitvoering van het werk wordt gerekend op .... bezoeken.

Indien het werk buiten de stad gelegen is, zal aan den architect voor deze bezoeken bovendien worden uitgekeerd een bedrag van fr. 7.20 voor elke vacatie van 3 uren en tevens de reiskosten worden vergoed door zijn lastgever.

Voor elke vacatie wordt de tijd berekend van vertrek van het station te Luik tot aan de terugkomst aldaar. Onderdeelen van eene vacatie worden voor volle vacatiën in rekening gebracht.

Voor alle onvoorziene bepalingen in deze overeenkomst verklaren de ondergeteekenden zich te zullen houden aan de honorarium tabel van den architect, vastgesteld in 1886 door de Chambre Syndicale des Architectes en door de Société Centrale d'Architecture de Belgique, herzien door de Afdeeling Luik.

Alle geschillen zullen worden onderworpen aan de beslissing van twee arbiters (bemiddelaars respectievelijk door beide partijen benoemd). In geval de beide arbiters niet tot overeenstemming mochten komen, kiezen zij een derde, die uitspraak zal doen in het hoogste ressort en zonder beroep.

Mocht het gebeuren, dat de twee arbiters het niet eens kunnen worden over de keuze van een derde, dan zal deze worden benoemd door den President van de Rechtbank te Luik.

De kosten van arbitrage zijn voor de partij die in het ongelijk wordt gesteld, en ingeval beide partijen over een gedeelte hunner vordering in het ongelijk worden gesteld in verhouding door de arbiters te bepalen.

De beslissing van de arbiters zal zijn als een uitspraak in het hoogste ressort gewezen, zonder verhaal, beroep of cassatie.

Opgemaakt in duplo te................ den...........

Bovenstaand contract goedgekeurd.

De Aanbesteder. De Architect.

....

Eigenaardig en zeer bedenkelijk is het in dit contract, dat het aantal bezoeken aan het bouwerk reeds vooruit wordt bepaald. Mogelijk is het zeer zeker, om b.v. vooraf vast te stellen, dat men één of twee maal per week het werk zal bezoeken, doch het komt ons voor, dat eene dergelijke reglementeering wel wat te ver gaat en een architect beter doet zijne bezoeken te regelen naar de behoefte van het werk, dan zich te houden aan vooraf vastgestelde tijden.

Niet geheel te billijken is het ook, dat voor bezoeken buiten de stad nog vacatie-gelden in rekening worden gebracht. Ieder architect, die wel eens buiten de stad zijner inwoning heeft gebouwd, weet, dat de bouwleiding in dat geval veel tijd vordert en men veel tijd verliest in verband met den loop van treinen, etc. Daar de uitgaven voor den bouwheer daardoor evenwel niet worden verhoogd, is het dus voor dezen onverschillig waar de architect woont en kan de laatste zijne woonplaats vestigen in welke plaats hij verkiest, en daarvoor meestal aan de groote steden de voorkeur geven omdat daar toch het meeste gebouwd wordt. Worden nu evenwel de kosten voor den bouwheer verhoogd wanneer hij een architect kiest, wonende buiten de plaats waar het bouwwerk zal worden opgericht, dan kan het niet uitblijven of de keuze van een architect zal daardoor eenigszins beperkt worden en diens werkkring meer van plaatselijken aard blijven, hetgeen zeker niet gewenscht wordt.

In het algemeen heerscht in het contract een geest van reglementeering welke niet altijd in staat is het goede doel te bevorderen, en worden daarentegen zaken die men zou wenschen daarin opgenomen te zien, gemist.

Een architect kan immers alle volgens het contract verlangde teekeningen verstrekken, d.w.z. aan het reglement beantwoorden en toch oorzaak zijn, dat slechte resultaten, wat de uitvoering betreft, daarvan het gevolg zijn. Is het wel mogelijk zoo iets te reglementeeren?

Omtrent het geval, dat een van de partijen voor den afloop van het contract mocht komen te overlijden of het werk om andere reden wordt gestaakt, wordt niets vermeld; tenzij de genoemde honorarium tabel daarin voorziet, het welk wij niet kunnen beoordeelen? Opmerkelijk evenwel is de wijze waarop de arbitrage plaats heeft en wel der overweging waard.

Welke leemten ook in het hier besproken contract voorkomen, toch ware het wenschelijk, dat voor ons land daarvan een verbeterd formulier bestond.

O.

SPECULATIE-BOUW.

Onder de punten van beschrijving voor de 45ste Vergadering der Vereeniging ter Bev. van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland komt o. a. de volgende vraag voor:

„Welke is de invloed van den speculatie-bouw in onze groote steden op de Bouwkunst, op de bouwvakken en op de werklieden?"

Over die vraag is bij de Afdeeling Amsterdam der Vereeniging het volgende rapport ingekomen, opgemaakt door eene commissie bestaande uit de heeren: Mr. A. J. Cohen Stuart, Ed. Cuypers, Mr. J. Kruseman, E. de Langen, J. F. Staal en C. T. J. Louis Rieber, de laatste, rapporteur.

In onze groote steden wordt in de laatste jaren op speculatie gebouwd op eene wijze, die alleszins aanbeveling verdient. Wij zouden in die plaatsen woonhuizen kunnen aanwijzen, gebouwd met het doel van geldbelegging en winst, huizen die zeer voldoende, ja goed aan de eischen voldoen, gebouwd naar plannen van architecten, berekend voor hunne taak.

Het zal echter de bedoeling van den steller der vraag wel niet zijn geweest, om voorgelicht te worden met betrekking tot deze bouwwerken. Het woord speculatie-bouw is ongetwijfeld door hem in geheel anderen, in slechten zin bedoeld; hij heeft natuurlijk daarbij het oog gehad op dat bouwen, dat geknoei, waarvoor het volk te Amsterdam eene andere benaming heeft gevonden, dien van *revolutie-bouw*. Wat daarmede bedoeld wordt, kan moeilijk uit het woord zelve worden afgeleid, maar dit staat vast, het woord heeft niet zijn ontstaan te danken aan de bedoeling om iets goeds uit te drukken, noch aan de vertolking van een begrip waarin waardeering ligt opgesloten.

Die slechte soort van speculatie-bouw dan, is afkeurenswaardig in alle opzichten.

Gewoonlijk worden de woonhuizen — want deze zijn het voornamelijk die door de bouwers als 't meest winstgevend worden beschouwd — wat inrichting en uiterlijk betreft, ontworpen door onbevoegden, aangezien de middelen ontbreken om meer bevoegde personen te raadplegen.

Het uiterlijk is gewoonlijk afstootend, ontworpen zonder eenig begrip van goede verhoudingen, samengesteld uit onderdeelen die als in één zelfden vorm zijn gegoten, met toevoeging van enkele wanstaltige details, toch meestal beweerde versieringen, welke niet de diensten doen die zij schijnen te moeten verrichten en op plaatsen aangebracht waar zij niet behooren voor te komen. Door vorm en kleur leveren die ontwerpen een maar al te sprekend bewijs van de onkunde, den onontwikkelden smaak en de onbeschaafde keuze van den samensteller.

Geen persoon van eenige ontwikkeling zal echter zijn goeden smaak bederven door het aanschouwen van zulke wanstaltigheden; de bouwkunst, als kunst, zal er niet onder lijden, noch een harer ernstige beoefenaren er een navolgenswaardig voorbeeld in vinden.

Het spreekt wel van zelve, dat deze manier van bouwen, hoeveel nadeelen er ook aan verbonden zijn, niet geheel kan worden tegengegaan. Wel echter zouden de Gemeentebesturen, bij het geven van vergunning tot bouwen, de ontwerpen in handen kunnen stellen van bevoegde beoordeelaars om wenken te geven tot wijziging en verbetering, wat vorm en kleur betreft; immers, ten nutte van het algemeen behooren de plannen ook beoordeeld te worden door de hoofden der Brandweer ter plaatse, met het oog

p brandgevaar, en door een praktisch hygienist-bouwkunlige, wat betreft de hygiëne der woning. Die beide laatste pecialiteiten zullen ten opzichte van vele punten samen noeten werken om tot een goede inrichting, meer bepaald an de woning, te kunnen geraken.

Wordt met gestrengheid aan de noodzakelijke eischen ast gehouden, dan zal reeds daardoor den revolutie-bouver een „halt" op zijnen weg geplaatst zijn. Wij meenen ierbij op te moeten merken, dat bij ons te lande nog eel te weinig, ook van overheidswege, acht gegeven wordt p de hygiënische eischen van de woning.

De bedoelde speculatie-bouw levert belangrijke gevaren p voor de bouwvakken en de werklieden in die vakken. Alle onderdeelen van het gebouw, tot welk ambacht ook ehoorende, moeten bijna in alle gevallen met den meesten poed en met de geringste middelen worden samengesteld. Voor goed afgewerkten arbeid is geen tijd en is geen geld, en het noodzakelijk gevolg daarvan is, dat de werkman leert knoeien, dat hij zijn ambacht tevens verleert. Vooral voor de jongere ambachtslieden is zulk werk van zeer verderfelijken invloed. Daarbij komt nog, dat de loonen niet door deze soort speculatie-bouw gedrukt worden, dat elfs goed betaald en te lang gewerkt wordt, altemaal aansporingen om alles maar zoo spoedig mogelijk in elkaar e zetten, of dit gebrekkig geschiedt of niet. Veelal komen le timmerwerken voor deze gebouwen van goedkoop werk everende timmerfabrieken, liefst uit het buitenland, ten adeele van onze eigen degelijk werkende industrie, en eeft de werkman die stukken dan slechts te plaatsen en ij te werken; voor 't overige verdient die timmerman lan een goed loon voor grof werk.

Een gevaar voor den persoon van den werkman dreigt hem in de zuinigheid die op het geheele werk moet worden in acht genomen; voorzieningen voor zijn veiligheid, voor zijn welzijn, die in de groote steden van overheidswege onvoldoende (kunnen) worden gecontroleerd, zullen p de schrielste wijze worden genomen, zoolang het staatsoezicht op den arbeid nog niet die volkomenheid heeft ereikt, waartoe het weldra zal kunnen worden opgevoerd.

De ons voorgelegde vraag zou allicht uitgebreid kunnen worden, als volgt: Kan die nadeelige invloed, indien hij is aangewezen, worden tegengegaan?

Als deze uitbreiding der vraag bevestigend kon worden eantwoord, dan zou de bespreking van het oorspronkelijke vraagpunt meer nut kunnen stichten. Maar dat antwoord zal helaas niet anders dan ontkennend luiden. Wel zou de afkeurenswaardige speculatie-bouw zeer bemoeilijkt kunnen worden door strenge beperkende bepalingen van overheidswege, met het oog op hygiëne, brandgevaar enz. — meer echter niet.

Die soort bouw toch wordt grootelijks in de hand gewerkt door sommige personen en hypotheekbanken, die zich niet ontzien gelden te verschaffen, *zelfs* daar, waar geen voldoende waarborgen bestaan voor het ten volle, en volgens de eischen, die men stellen *moet*, tot stand komen van het werk; zoo ook door het verstrekken van credriethypotheken aan personen die niet eens middelen bezitten om de overdrachtskosten van het bouwterrein te betalen. Die banken en personen zijn de grootste steun voor het voortwoekeren van het kwaad; zonder hare medewerking staat elke andere beperkende bepaling machteloos.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Kon. Instituut van Ingenieurs, 9 Juni 1896. In deze vergadering werd door den Voorzitter medegedeeld dat de Raad van Bestuur de Conrad's premie had toegekend aan den heer H. J. E. Wenckebach, ingenieur bij de Exploitatie-Maatschappij voor Staatsspoorwegen te Utrecht, voor zijne verhandeling over het roesten van ijzeren bruggen en de middelen om dit te voorkomen, voorgedragen in de vergadering van 9 April 1895.

Deze premie wordt om de 5 jaren toegewezen aan de in dat tijdvak in de werken van het Instituut verschenen verhandeling, die het belangrijkste of nieuwste onderwerp op ingenieursgebied behandelt.

In die zelfde vergadering werd besloten, om f 100 aan te bieden aan Directeuren der Maatschappij van Nijverheid, ten einde een oorspronkelijk handboek te verkrijgen voor het onderwijs in de beoefening van het timmervak.

Tevens werd een voorstel goedgekeurd, om zich tot de Tweede Kamer te wenden met de mededeeling, dat het Instituut zich vereenigt met de algemeene strekking van het adres, door het bestuur der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs aan de Kamer ingediend naar aanleiding van het aanhangig ontwerp van wet tot wijziging van het bestuur der Polytechnische School. Met algemeene stemmen, op twee na, werd dit voorstel goedgekeurd.

Van den Raad van Bestuur moesten aftreden volgens de wet de heeren G. J. de Jongh, I A. Lindo en J. F. W. Conrad, de heeren J. Z. Stuten en Dr. E. F. van Dissel hadden bedankt. In hunne plaats werden gekozen de heeren: W. F. Leemans, E. H. Stieltjes, J. D. Donker Duijvis, F. M. van Panthaleon, baron van Eck en G. B. H. F. Alpherts.

Afdeeling „Arnhem." *Excursie naar 's Bosch enz:* Op Woensdag 3 Juni te 7.20 v.m. vereenigden zich aan het spoorwegstation alhier een twaalftal leden dezer Afdeeling tot het doen van de jaarlijksche Zomer-Excursie.

Was het de laatste jaren gewoonte geworden een tweedaagsche excursie te houden, thans was deze tot één dag bepaald, en daarvoor 's Bosch en het kasteel „Heeswijk" gekozen, terwijl de deelnemers door onzen voorzitter, den heer V. G. A. Bosch, aan den middagdisch waren genoodigd op zijn landgoed „Selden Sate", te Middelrode.

Onder een aangenamen spoortocht arriveerden wij te 8.46 te 's Bosch waar wij aan het station werden opgewacht door onzen voorzitter en de architect van het nieuwe station, de heer Ed. Cuypers. Na ons in de stations-restauratie met de meer en meer gebruikelijke limons-squash te hebben verkwikt, werd allereerst een bezoek gebracht aan het nieuwe stationsgebouw, hetwelk zoowel uit- als inwendig met de meeste belangstelling en bewondering werd bezichtigd, en algemeen was men het er over eens, dat dit station het schoonste in den lande kan worden genoemd.

Bij het verlaten had de architect, die ons zoo welwillend had rondgeleid om dit schoone werk in al zijne bizonderheden te aanschouwen, tevens de beleefdheid ons aan het buffet in een der nog niet geheel voltooide wachtkamers een verfrisschende morgendrank aan te bieden.

Stadwaarts begaven wij ons naar het raadhuis ter bezichtiging van de wandbeschilderingen in de vestibule, en vervolgens naar het atelier van den beeldhouwer den heer H. van der Geld, waar het uiterst fijne en kunstige beeldhouwwerk van een door hem vervaardigd eikenhouten altaar en communie bank voor een kerk te Duisburg aller aandacht trok. Daarna ging het naar de St. Janskerk ter bezichtiging van de restauratie-werken aan de buitenzijde, terwijl ook in het inwendige van het gebouw een vluchtigen blik werd geworpen.

Onderwijl was de tijd voor de lunch aangebroken, waaraan door den hôtelhouder van de Eenhoorn, de heer G. Aarts Janssen, behoorlijken zorg was besteed en vooral de vlugge bediening ons goed te stade kwam daar wij met den tram van 12.46 naar Heeswijk wenschten te stoomen, en den weg naar het station van den stoomtram, door de stad wilden wandelen om tegelijk de beroemde gevelversiering van de „Groene Jager" op te nemen.

Omstreeks 2 uur te Heeswijk aangekomen, begaven wij ons naar het kasteel, waar ons tot alle localiteiten, onder geleide toegang werd verleend. De prachtige zalen met de daarin zich bevindende kunstschatten gaan alle beschijving te boven; helaas de korte tijd dien wij daar konden doorbrengen, deed ons slechts alles zeer oppervlakkig zien.

Alsnu volgde een wandeling naar Middelroode waarbij zich het grappige incident voordeed, dat wij na 1/4 uur gaans ons voor een brug over het riviertje de Aa geplaatst zagen, waarvan het geheele dek was weggebroken en alleen de jukken nog het bewijs leverden dat er een brug had bestaan.

Aan de overzijde bevond zich een boerenhofstede doch de bewoner daarvan was niet te bewegen ons de behulpzame hand te bieden om de tegenovergestelde oever te bereiken. Wij zagen toen „Selden Sate" op ongeveer 5 minuten afstand voor ons liggen. Goeden raad was duur en er zat dus niet anders op dan in de brandende zon de beenen maar weer op te nemen om langs een anderen omweg van ½ uur gaans onze bestemming te bereiken.

Op „Selden Sate" aangekomen waren wij al heel spoedig onze vermoeienis vergeten, daar door de goede zorg van onzen gastheer, wij ons op het gazon onder het lommer aan delicieuse geglaceerde dranken konden verfrisschen. Na een korte wandeling door een gedeelte van het waarlijk schoone landgoed begaven wij ons te half zes aan tafel of beter gezegd aan het feestmaal, want dat was het in den waren zin van het woord. De fijnste spijzen en de heerlijkste dranken die men maar bedenken kan, werden rondgediend en menige hartelijke toast werd ingesteld op de Maatschappij, de Afdeeling, den gastheer en zijn gezin enz: Een echt jovialen, opgewekten en gezelligen toon bleef tot het einde toe heerschen waartoe niet weinig bijdroeg de aanwezigheid van den heer Ed. Cuijpers en den wethouder van publieke werken alhier, de heer J. Everts die eveneens als gasten van den voorzitter de excursie hadden medegemaakt.

Bij het gebruik van een pouce-café onder de waranda, was de tijd tot vertrek spoedig aangebroken. Ruim half negen kwamen twee rijtuigen voor, om ons naar het station Rosmalen te brengen, van waar wij den terugtocht naar onze woonplaats verder per spoor vervolgden. Hoogst tevreden en voldaan keerden wij huiswaarts maar bovenal met een dankbare hulde aan onzen gullen gastheer voor de aangename en recht hartelijke wijze waarop hij ons heeft gerecipieerd.

BERICHTEN.

De heer A. M. Tromp van Holst, wonende op het buitenverblijf Randebroek bij Amersfoort, eenmaal het verblijf van Jacob van Campen, en de heer O. G. H. Heldring, majoor der infanterie en medebestuurder der oudheidkundige vereeniging Flehite te Amersfoort, zijn door aankoop eigenaars geworden van een vlak bij Amersfoort gelegen heuveltje, thans genaamd Olieberg, dat door den heer Heldring na vele nasporingen gebleken is te zijn de plaats van het doolhof, in het midden der 17e eeuw aldaar gesticht door Everard Meyster. Beide heeren zijn voornemens om dit doolhof in zijn oorspronkelijken toestand te doen herstellen door den tuinarchitect H. F. Hartogh Heys van Zouteveen.

Het hakhout van het heuveltje gekapt zijnde, kan met vrij groote zekerheid nog worden aangewezen, hoe de inrichting van dit doolhof is geweest. althans worden daartoe nu meerdere gegevens verstrekt.

Dit doolhof, een der meest beroemde uit de 17e eeuw, was een der tallooze liefhebberijen van den stichter, die het bezong in een vers: „Des Weerelds Dool-om-Bergh ontdoold op Dool-in-Bergh" (van daar wellicht de nog voortlevende naam de Olieberg); dit gedicht was den heer Heldring een nadere aanwijzing voor de plaats van het doolhoof.

Everard Meyster was een zonderling, aan wien o.a. toebehoorden de fraaie buitenplaats Nimmerdor bij Amersfoort en het huis de Krakeling te Utrecht.

In ons blad van 30 Mei j.l. kwam het volgende bericht voor:

Zijn wij goed ingelicht, dan zullen den Gemeenteraad van Amsterdam binnen kort voorstellen van B. en W. bereiken, ten doel hebbende de stichting van een nieuwe Koopmansbeurs op het thans gedempte gedeelte van het Damrak, volgens plannen die reeds de goedkeuring hebben verworven van eene commissie uit den handel voor den beursbouw, en de Commissie van bijstand voor de publieke werken.

Het Handelsblad van 11 Juni j.l. zegt daaromtrent: „Deze mededeeling is onjuist". Het zegt dit met een aanloop die doet vermoeden dat met dit onjuist meer bepaald bedoeld wordt onwaar. En toch is de mededeeling waar, wat de hoofdzaak betreft. Immers, zooals het Handelsblad zelve erkent. zijn er schetsplannen van den plattegrond en de indeeling goedgekeurd, en wel door eene Raadscommissie voor den Beursbouw, door ons Commissie uit den handel genoemd.

Wij nemen aan, dat de Commissie van bijstand voor de publieke werken de schetsplannen bovengenoemd, nog niet in een harer vergaderingen heeft behandeld, daar de Raadscommissie voor den beursbouw, zooals het Hbl. zegt nog geen definitieve plannen heeft ingediend. Die Raadscommissie zal echter toch wel weten, of de Commissie van bijstand tegen een beurs is op het Damrak zooals wij de plaats daarvan hebben aangeduid; weet zij dit, dan zou het toch onnoodig werk zijn om schetsplannen voor dat emplacement te doen maken.

Officieel moge de volledige Commissie van bijstand nog geen kennis dragen van plannen, officieus zal dan toch wel voeling tusschen de beide genoemde Commissiën bestaan of bestaan hebben; dit zoude tenminste rationeel zijn.

Het Hbl. zegt met beslistheid: Wij vernemen, dat door deze Commissie ad hoc (daarmede de Raadscommissie bedoelende) de schetsplannen van den plattegrond en de indeeling zijn goedgekeurd.

Nu, dit is de hoofdzaak — die ook wij vermeld hebben; als deze plannen en (wat wel 't zelfde mag zijn) de indeeling, zijn goedgekeurd, is daarmede ook het algemeene denkbeeld omtrent onderlinge ligging van de beurslokalen goedgekeurd.

In het einde der maand Juli e.k. zal het examen worden afgenomen voor hen, die voor de betrekking van adspirant-ingenieur voor het stoomwezen in aanmerking wenschen te komen.

Er kunnen drie adspirant-ingenieurs voor het stoomwezen benoemd worden; aan die betrekking is eene jaarwedde verbonden waarvan het minimum en maximum f 1200 en f 1600 bedraagt.

Zij, die aan het examen wensehen deel te nemen, moeten zich daartoe vóór 1 Juli e.k. bij gezegeld adres aanmelden bij den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid. Voor verdere bijzonderheden zie de St.-Ct. No. 133.

De eind-examens der Rijks-Normaalschool voor teekenonderwijzers en der Rijksschool voor Kunstnijverheid zullen in het openbaar worden afgenomen in het Rijks-Museumgebouw te Amsterdam, op 26 Juni e.k. en volgende dagen.

Zooals van verschillende zijden gemeld wordt, zijn thans bij het Departement van Waterstaat plannen in voorbereiding tot vervanging van de oude steenen Maasbrug van Maastricht door een ijzeren.

De heer G. Emmingmann, architect te Amsterdam, die in den loop van het vorige jaar een beursplan bij den gemeenteraad indiende, waarbij gelet was behalve op een praktisch ingericht gebouw ook op het tot stand komen van een breede avenue Centraalstation-Dam, heeft zich dezer dagen met een adres tot den gemeenteraad van Amsterdam gewend, waarin hij verklaart met verwondering te hebben kennis genomen van het bericht, als zou den heer H. P. Berlage Nzn. zijn opgedragen een beursplan te ontwerpen op het gedempte Damrak; met verwondering, omdat ditzelfde terrein na rijp beraad door den gemeenteraad voor ongeschikt werd verklaard, en B. en W. thans alleen in opdracht hebben te onderzoeken, in hoeverre door verbouwing van de bestaande beurs verbetering kan worden verkregen.

Daar volgens het plan van den adressant bewezen is, dat ook zonder onteigening — die volgens de Tweede Kamer niet ten algemeene nutte is en waarvoor deze reeds een onteigeningswet afkeurde — eene beurs mogelijk is waarbij gelet wordt op een breede avenue Centraalstation-Dam, meent hij met klem te moeten opkomen tegen het ontwerpen van plannen, die het Damrak als toegang tot Amsterdem, voor goed zouden verbrokkelen.

De heer Emmingmann meent, dat er geen bezwaar kan bestaan om ook het publiek, dat door het opofferen van den Damrakverkeersweg belanghebbende is, met het nieuwe ontwerp in kennis te stellen, vóór het verder in niet openbare vergaderingen wordt goedgekeurd; hij noodigt daarom B. en W. uit. het bedoelde ontwerp (waarmede de Commissie uit den Raad voor de beursbouw zich reeds vereenigde) voor het publiek ten toon te stellen.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 10, waarbij 6 ook voor Bouwkundig Teekenaar, 1 voor Uitvoerend Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3, waarbij 1 ook voor Bouwkundig Opzichter;

Bouwkundig Teekenaar 5, waarbij 2 ook voor Bouwkundig Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Uitvoerend Opzichter 1 ook voor Bouwkundig Opzichter;

Opzichter voor grond- kunst-, en havenwerken 1.

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

20 JUNI 1896. 16e JAARGANG. No. 25.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST 1896.

De jaarlijksche Tentoonstelling van Bouwkunst in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam, blijft geopend tot en met Zaterdag 28 Juni a.s.

De tentoonstelling is geopend dagelijks van 10 tot 4 uur, behalve op Zondag 21 dezer.

De toegang tot de Tentoonstelling is kosteloos.

De eerstvolgende vergadering van het Hoofdbestuur der Maatschappij zal plaats hebben op Donderdag 25 Juni a.s. des voormiddags te elf uur.

ANTWOORDEN OP DE VRAGEN 1895.

VRAAG 9. *Welke zijn de voor- en nadeelen van het dekken met leien met haakjes?*
Welke is de beste leibedekking?

I. *Antwoord der Afdeeling Amsterdam.*

Het dekken van leien met haakjes is sedert een vijftiental jaren bij verschillende gebouwen toegepast.

Beschouwt men deze dakvlakken, dan blijkt het, dat de haakjes welke van ijzer zijn, hetzij gegalvaniseerd of niet, genoegzaam geheel op de bocht, waar het haakje om de lei grijpt, zijn doorgeroest. De eene lei na de andere raakt dan los en het leiendak moet worden verdekt.

De leien dak en die met koperen haakjes, en wel roodkoperen haakjes, zijn gedekt, zijn beter gebleven, doch ook hier zijn de haakjes voor zooverre zij aan de buitenlucht zijn blootgesteld, steeds sterk geoxideerd.

De nadeelen zijn nog bovendien het minder vastliggen der leien dan wanneer deze zijn gespijkerd.

Het voordeel der bedekking met haakjes is de gemakkelijke wijze van herstellen van gebroken leien, door het uitbuigen der haakjes en het inboeten van een nieuwe lei. Zijn de haakjes echter te sterk geoxideerd, dan vervalt ook dit voordeel, daar de haakjes dan afbreken bij het ombuigen.

De erkend beste leibedekking welke, mits met zorg gedekt, eeuwen kan liggen, is die met Moezelleien in couvertdak, gespijkerd met zware roodkoperen leinagels. Bij het dekken moet de lei nauwkeurig behakt worden volgens zijn natuurlijke draad.

De Moezellei is ongeschikt om er maasdak van te maken, daar de draad gewoonlijk dwars in de lei loopt, doch daardoor bij uitstek geschikt voor couvertdak.

C. B. POSTHUMUS MEIJJES.

II. *Antwoord der Afdeeling Arnhem.*

Om de beantwoording van het eerste gedeelte van de vraag beter tot haar recht te doen komen, meen ik, dat het beter is eerst het tweede gedeelte te behandelen en wel:

„Welke is de beste leibedekking?"

In de eerste plaats is voor een goede bedekking een goed materiaal een hoofdzaak, zoodat de beste leien voor de leibedekking zeer zeker aan te bevelen zijn.

De Moezelleien en ook de Fransche Remogne leien, zijn over 't algemeen de beste, en wat bedekking betreft, is het couvertdak het meest (vooral om de vele voordeelen) aan te bevelen.

Waar bij de dekking als maas-, schulp- en puntdak de leien elkander horizontaal en vertikaal dekken, is dit bij het couvertdak niet het geval.

Om eenigszins nader de constructie van het couvertdak te verklaren, het navolgende:

Alleen de onderste rij leien (zoogenaamde aanzet leien) loopt horizontaal, overigens loopen de rijen in schuine richting en overdekt in elke rij de eene lei de andere, met een rand of overlap van 7 à 8 c.M. breedte.

Het loopen in schuine richting bevordert de afloop van

het water beter, en belet het minder opzuigen daarvan, wat zeer zeker een groot voordeel is boven de bedekkingen van maas-, schulp- en puntdak.

Waar de leien elkander voor $^2/_3$ bedekken bij maas-, schulp- en puntdak, is dit bij couvertdak veel minder en geeft de laatste bedekking een leienbesparing van 20%.

Na deze voorafgaande beschouwing blijkt dus, dat couvertdak de beste en voordeeligste wijze van bedekking is. bij een groote leienbesparing; vooral bij toepassing, voor groote daken van kerken bijv., geeft dit bij een besparing van 20% ook 20% minder belasting dan bij alle overige leibedekkingen.

Het eerste gedeelte der vraag luidt:

„Welke zijn de voor- en nadeelen van het dekken met leien met haakjes?"

Aan het dekken van leien met haakjes zijn, mijns inziens, meerdere nadeelen dan voordeelen verbonden. Een der voordeelen is zeer zeker, dat een leiendak met haakjes gemakkelijker te herstellen is; vooral het inbrengen van nieuwe leien (bijboeten zoogenaamd) kan beter geschieden, dan dat de leien met nagels zijn bevestigd.

Een der groote nadeelen is echter, dat bij geringen wind een vervelend geklepper wordt veroorzaakt van de leien, omdat deze veel losser liggen dan wanneer zij met nagels zijn bevestigd.

In geen geval zijn haakjes of nagels van ijzer aan te bevelen, als zij niet gegalvaniseerd zijn, en verdient bovenal koper de voorkeur.

Voor iedere lei wordt een haakje of twee nagels gebruikt, en verdient 't laatste, wegens de goedkoopte, nog de VOORKEUR BOVEN HAAKJES.

J. G. V. D. BERG.

VRAAG 10. *Welke is de ondervinding omtrent hout-cement voor daken en ander waterdicht werk?*

Antwoord der Afdeeling 's-Gravenhage.

Het mag overbodig schijnen voor mannen tot het bouwvak in betrekking staande, de goede eigenschappen en de samenstelling van een hout-cementdak op te sommen en uiteen te zetten.

Niemand toch, of hij heeft die daken gezien of ervan gehoord. Het nieuwe is er af.

Zooals elke nieuwigheid heeft het hout-cementdak in den beginne tegenstand gevonden, doch langzamerhand zijn de meeste tegenstanders in voorstanders veranderd. Zijn doelmatigheid voor scholen en fabrieken, waar geen zolderruimte noodig is, voor heerenhuizen en villa's waar men dienstbodenvertrekken behoeft, niet onder de pannen, en voor platten of uitbouwen (de laatste wel inzonderheid) aan andere huizen, wordt niet meer betwist. Om de meer gelijkmatige temperatuur onder het hout-cementdak wordt het geapprecieerd.

Aan het aestetische bezwaar, dat platte daken niet passen in ons klimaat, is door deskundigen tegemoet gekomen, door boven den gevel een mansarde kap te construeeren, waarin van achterendeuren, toegang gevende tot het platte dak. De onooglijke zinken platten waar de regen kletterend en spattend op neervalt, zullen door het nettere hout-cementdak worden verdrongen.

Het vertrouwen in zijn duurzaamheid, in de onaantastbaarheid voor climatorische invloeden, beschermd als het wordt door zand en grint tegen de zonnestralen, win[t] meer veld. Zelfs de grootste tegenstanders, de lood- e[n] zinkwerkers, beginnen hier en daar het huikje naar de[n] wind te hangen en erkennen de geschiktheid ervan.

Zoo heeft zich het hout-cement een plaats onder d[e] hedendaagsche bouwmaterialen veroverd en zal het zic[h] handhaven zoolang er nog geen nieuwere stof word[t] uitgevonden, die het als dakbedekking overtreft.

Of een hout-cementdak goed is, zal afhankelijk zijn va[n] twee zaken: de deugdelijkheid van het materiaal en d[e] zorg waarmede dat wordt verwerkt. De specie, n.m. he[t] hout-cement, moet altijd taai en lenig blijven; ook bij d[e] grootste afkoeling mag geen verharding ontstaan.

De bedekking dier specie moet uitsluitend geschiede[n] met zuiver Maaszand en met grint van niet al te grov[e] soort; de ervaring van lange jaren heeft ons geleerd, da[t] dit de beste waarborg oplevert voor de voortdurend[e] dekking der specie.

Meermalen bleek het ons, dat op platten waar men minder nauwlettend daarmede te werk ging, gewoon duinzand in stede van Maaszand was gebruik, en somwijlen nog mindere stof; het dak was alsdan blootgesteld aan 't wegvloeien niet alléén van dat zand, maar ook van het grint, tengevolge waarvan herhaalde bedekking noodig wordt.

De werklieden moeten alle in de praktijk voorkomende moeilijkheden kennen, en deze weten te overwinnen. Zij moeten een groote mate van routine hebben en het hooge belang van hun werk inzien.

Er zijn in het werk van den hout-cementeur geen trappen van kwaliteit; zijn werk is een van beide: het is goed of het deugd niet.

In het laatste geval is de materieele schade voor huiseigenaar en huurder of gebruiker aanzienlijk. Daarom kunnen alleen zeer ijverige, degelijke en volkomen vertrouwbare personen met het leggen eener hout-cementbedekking worden belast, en deze kunnen nog alleen dan een goed dak maken, indien zij doorkneed zijn in hun vak en beschikken over goed materiaal.

Men kan op het oog, een goed hout-cement dak niet van een slecht onderscheiden; dat moet de ervaring leeren.

Daarom is en zal het hout-cementdak altijd blijven een zaak van vertrouwen, en kunnen wij den Pruisische Minister van Landbouw, Domein- en Boschwezen nazeggen wat hij in zijne aanschrijving aan de onder hem ressorteerende Bouwinspecteurs voorhield; het leggen dezer daken mag echter zonder uitzondering slechts aan ten volle vertrouwbare firma's worden opgedragen.

J. A. HOUTMAN.

EEN REUZEN-THEATER.

Een voor architecten belangrijk bouwwerk, vooral wat de afmetingen betreft, is het onlangs geopende Empress Theatre te London.

Dit gebouw overtreft in dien zin de meest bekende gebouwen van dergelijken aard en gelijkt, met zijne bekapping van 67 meter spanning bekroond door een enorme lantaarn met rondloopende gaanderij, eenigszins op een station.

De totale hoogte van deze in steen en ijzer uitgevoerde colossale constructie is ongeveer 36 meter.

Om een denkbeeld te geven van de oppervlakte die

lit gebouw inneemt, dient gezegd, dat die gelijk is aan en der grootste pleinen in London, Trafalgar Square, lat is bijna 2 H.A. De oppervlakte ingenomen door de Opéra te Parijs bedraagt nauwelijks 1 H.A.

Het Empress Theatre biedt ruimte aan voor 5000 toeschouwers, terwijl de Opéra te Parijs slechts 2200 personen kan bevatten en het Auditoruim te Chicago 4000.

Het tooneel, gebouwd naar aanwijzingen van den directeur Imre Kiralfy, is zoo geconstrueerd, dat het geheel gewijzigd kan worden naar de behoefte van het tooneelstuk, zoodat zoowel drama's, vaudevilles, als uitgebreide feeëriën vertoond kunnen worden, doch voornamelijk laatstgenoemde voorstellingen.

Dit tooneel, eenig op de wereld, heeft eene diepte van 50 meter bij eene breedte van 74 meter, zoodat zich daarop een 6000 tal personen, de bevolking dus van een klein stadje, gemakkelijk kunnen bewegen.

Het is begrijpelijk, dat bij zoo een reuzenbouw voor de veranderingen van het decoratief stoomkracht gebezigd is, welke kracht ook noodig is voor de beweging van het voordoek, dat bij een hoogte van 26 meter een breedte heeft van ongeveer 79 meter.

Behalve de acteurs, het balletpersoneel, de figuranten en het orchest zijn ruim 500 personen aan dit theater verbonden.

Het schijnt, dat het doel meer is geweest een groot dan wel een mooi gebouw te maken, daar de bouwkosten in verband met de afmetingen vrij gering zijn en slechts $2^1/_2$ millioen gulden hebben bedragen. Daarentegen heeft het Auditorium te Chicago ongeveer 5 millioen gulden gekost en de Opéra te Parijs, naar men zegt, 50 millioen.

O.

EEN DER HOOGSTE WOONHUIZEN VAN AMERIKA.

Onlangs is op den Broadway te New-York het gebouw der American Surety Building voltooid, dat in hoogte alle andere overtreft. Het is eigenlijk een reuzentoren van 85 Engelsche voet in het vierkant, bij eene hoogte van 314 voet of 95.7 Meter. Het bevat 400 kamers, één trap en 6 liften. Zooals uit het onderstaande zal blijken, is het geheele gebouw op een bijzondere wijze brandvrij geconstruëerd.

Alle ijzeren zuilen in het gebouw zijn met eene ongeveer $3^1/_2$ duim dikke bekleeding van vuurvaste tegels voorzien en verder in pleister gedecoreerd.

De vloer-constructie bestaat uit 15 Eng. duim hooge I liggers, waar tusschen een soort van vuurvaste trogwulven zoodanig zijn aangebracht, dat de steenen welke onmiddelijk aan de liggers sluiten, aan de onderzijde van flenzen voorzien zijn, zoodat zij de onderflens van de liggers volkomen tegen het vuur beschermen. Aan de onderzijde zijn deze welven vlak afgepleisterd en van boven voorzien van eene bedekking met asch-beton, waarin de richels voor bevestiging van den houten vloer zijn aangebracht, zoodat elke verdieping door een 17 Eng. duim vuurvaste bedekking is afgesloten.

In het geheele gebouw bevindt zich trouwens geen enkele plek waardoor het ijzer aan het vuur kan blootstaan.

Deze geheele bouw bestaat, op Amerikaansche wijze, uit een ijzeren geraamte dat aan alle zijden tegen winddruk diagonaal versterkt is, en geeft een goed denkbeeld van de samenwerking van de ingenieurs en architecten in Amerika.

O.

BERICHTEN.

De beelden die op het middengedeelte van den voorgevel van de Kanselarij te Leeuwarden stonden, en daarvan in 1894 verwijderd werden, zullen binnen kort hunne oude standplaatsen wederom innemen.

Men zal zich herinneren, dat bij den aanvang der restauratiewerken van den gevel der Kanselarij deze beelden werden verwijderd, en te Leeuwarden algemeen de vrees werd gekoesterd, dat zij door torentjes of pinakels zouden vervangen worden.

De te Leeuwarden gevestigde Vereeniging „Nijverheid" richtte zich dan ook met een verzoekschrift tot Hare Majesteit de Koningin-Regentes, met het eerbiedig verzoek Haren veelvermogenden invloed aan te wenden om te voorkomen, dat het oorspronkelijk karakter der Leeuwarder Kanselarij zou worden verminkt door de weggenomen beelden niet weder op hunne oude plaats op te stellen. Men wenschte vurig, dat het geheel van het Kanselarijgebouw blijve vormen het schilderachtig schoone, gelijk niet alleen het tegenwoordige geslacht, maar ook de voorvaderen dit steeds hebben gekend en gewaardeerd.

Dit adres werd verzonden in de eerste dagen van Januari 1895, en spoedig daarop ondersteund door adressen van den Leeuwarder gemeenteraad, van het Friesch Genootschap en van meer andere vereenigingen en particulieren.

Na lang wachten ontving het bestuur der Vereeniging „Nijverheid" in Maart 1895 een schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarin bericht werd, dat de beelden slechts tijdelijk van het gebouw waren verwijderd, in verband met de daaraan te verrichten herstellingen.

Verder schreef de Minister, dat een inmiddels ingesteld onderzoek naar de vraag of de gevel van het gebouw geacht kon worden oorspronkelijk met de beelden versierd geweest te zijn, geleerd had, dat die beelden van eenigszins jongeren datum zijn en niet in overeenstemming met de decoratieve behandeling van den gevel, doch dat, bij de onzekerheid welke *andere* voltooiïng de oorspronkelijke architect voor die decoratie bedoeld heeft, besloten is om de beelden hunne vroegere plaats weder te doen innemen; de helft der beelden was dan ook, volgens den Minister, reeds in 1894 te 's-Gravenhage, hersteld, terwijl de herstelling van de overige in den loop van 1895 zou volgen.

Omtrent de nu afgeloopen restauratie der beelden, die geschied is door den beeldhouwer Reetema te 's-Gravenhage, kunnen wij het volgende melden.

Het groote beeld dat op den top staat, werd oorspronkelijk gehouden voor het beeld van Keizer Karel V. Enkelen waren er die het aanzagen voor de afbeelding van Karel den Groote, ook enkelen hielden het voor eene voorstelling van de Godheid.

Thans leest men in de dagbladen, o. a. in het Nieuws van den Dag dat overigens goed over deze zaak schijnt te zijn ingelicht, dat het beeld voorstelt „God de Vader;" menigeen zal intusschen, indien niet het tegendeel is te bewijzen, aan de oudere lezing blijven hechten, en er Karel V in blijven zien, ten minste als het oude beeld volkomen gelijk is gebleven aan het nieuwe, want bij deze *restauratie* is, naar het N. v. d. Dag vermeldt, het 2.15 M. hooge oude beeld *geheel vernieuwd*. Het nieuwe beeld, met de *nieuwe* beteekenis, stelt nu voor een bejaard man, met langen baard en het hoofd gedekt met een soort van tiare. De kleeding bestaat uit een lang kleed zonder sleep, waaronder de voeten uitsteken. De man heeft in eene hand een rijksappel, in de andere een scepter; beide symbolen geven de macht aan.

Het vernieuwde beeld is van Bentheimer zandsteen, evenals de acht andere beelden die alleen zijn schoongemaakt, doch niet bijgewerkt.

Curatoren der Amsterdamsche universiteit hebben, ter vervulling van de vacature ontstaan door het overlijden van Dr. A. Pierson, en in overeenstemming met het advies der faculteit voorgesteld om het onderwijs in de aesthetiek en kunstgeschiedenis voorshands op te dragen aan een buitengewonen hoogleeraar en daartoe te benoemen de heer Jhr. Dr. J. Six, hoogleeraar aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

B. en W. hebben den raad voorgesteld tot deze benoeming over te gaan, op eene jaarwedde van f 1000, benevens het aandeel in de lesgelden bij verordening bepaald.

In de zitting van den raad op 17 dezer werd de heer Six tot buitengewoon hoogleeraar benoemd.

De Académie des Beaux-Arts van het Institut de France heeft in hare zitting van 6 Juni j.l. tot buitenlandsch associé gekozen den Nederlandschen architect, Dr. P. J. H. Cuypers.

De Académi mag, volgens hare reglementen, slechts tien buitenlandsche associés bezitten. Door het overlijden van den heer J. P. N. da Silva te Lissabon, omtrent wiens leven wij in het Weekblad van 25 April j.l. eenige bijzonderheden mededeelden, was een plaats opengevallen, die thans is ingenomen door onzen landgenoot.

De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden heeft in hare vergadering van 18 Juni j.l. een twintigtal gewone leden benoemd; de eer dier benoeming is o. a. ten deel gevallen aan den heer C. H. Peters, Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

De aanvraag van gelden voor den bouw van een nieuw rechtsgebouw in de Hofstraat te 's-Gravenhage, ter vervanging van 't oude huis van Groen van Prinsterer op den Korten Vijverberg — waarin thans de Haagsche Rechtbank op onvoldoende wijze is gehuisvest, — die aanvraag van den Minister van Justitie is door de Tweede Kamer in de zitting van 17 Juni j.l. niet toegestaan, niettegenstaande de nieuwe bouw slechts f 60.000 meer zou kosten — na verkoop van 't huis op den Vijverberg — dan de nu noodzakelijke verbouwing en uitbreiding door aankoop van een strook gronds van 80 M. lengte en 13 M. breedte; een strook, zooals de heer Conrad terecht in de Kamer zeide, beter geschikt voor een Kegelbaan dan voor een rechtsgebouw.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam*.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 10, waarbij 6 ook voor Bouwkundig Teekenaar, 1 voor Uitvoerend Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3, waarbij 1 ook voor Bouwkundig Opzichter;

Bouwkundig Teekenaar 5, waarbij 2 ook voor Bouwkundig Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Uitvoerend Opzichter 1 ook voor Bouwkundig Opzichter;

Opzichter voor grond- kunst-, en havenwerken 1.

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 22 JUNI.

Amsterdam. Den bouw van een woonhuis aan de Jan Luijkenstraat ald.

De architect Jacob F. Klinkhamer in het Gebouw der Maatschappij van Bouwkunst ald. Bestek en teek. zijn verkrijgbaar ter drukkerij van Kleijnenberg, Rokin n⁰. 30 à f 1,50. Aanw. gedaan.

Delft. Het bouwen van 3 woonhuizen, een machineschoorsteen en eenige bijkomende werken.

De architect G. v. d. Kaaden Gzn., n.m. 6 u., in het café „Bellevue". Zuidwal, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen terwijl zij à f 1 te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Haarlem. Het verbouwen van perceel n⁰. 8, aan de Lange Bogaardstraat te Haarlem.

De architect S. J. W. Mons, n.m. 3 u., in het café „Neuf". Bestek en teek. zijn à f 1. verkrijgb. ten kantore van den architect, Groote Houtstraat 103, waar inl. worden verstrekt.

Heusden. Het bouwen van een gasthuis en aanhooren; met bijlevering der bouwstoffen.

Het R.K. Paroch. kerkbestuur der H. Catharina, n.m. 2 u., in het R.K. Liefdegesticht. Bestek en teek. zijn verkrijgb. à f 2,50 bij den boekh. W. Bergmans, Tilburg. Nadere inl. ten kantore van den architect Leo Goyaerts te Tilburg. Aanw. op den dag der aanbesteding v.m. 10 u.

Leiden. Het gedeeltelijk afbreken van perceel Langegracht N⁰. 190 en het bouwen van vijf werkmanswoningen.

De architect W. Fontein, v.m. 11 u., in hotel Rijnland. Inl. geeft gen. architect. Aanw. gedaan.

Lochem. Het bouwen eener nieuwe school.

Het gem. bestuur, v.m. 11 u. Bestek en teek. ad f 1 vanaf 15 Juni ter secretarie verkrijgb. Aanw. gedaan.

De Punt (Gr.). Het bouwen eener fabriek met bijlevering van materialen en transporten.

Den heer Alb. Hartlief, te Eelde, n.m. 5 u., ten huize van de Wed. M. v. Bruggen, te de Punt, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen.

Wageningen. Het bouwen van een Hoogere Burgerschool aan den straatweg van Wageningen naar Arnhem.

Het gem. bestuur. n.m. 2 u. Bestek ter inzage op de secretarie en met teek. à f 2 aldaar te bekomen. Aanw. gedaan.

DINSDAG 23 JUNI.

Avereest. Het verbouwen der Christ. school.

Het bestuur van voorn. school, n.m. 6 u. in het hotel Steenbergen, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de heer R. ten Kate Wzn.

Bussum. Het bouwen van een schuur en stal met wagenhuis en bijkomende werken.

De architect J. F. Everts, 's midd. 12 u., in het hotel „Vlietlaan" alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 22 Juni v.m. 11 u.

Groningen. Het gedeeltelijk afbreken en verbouwen van eene winkelbehuizing met bovenwoning, aan de Vischmarkt te Groningen met de leverantie van al het daartoe benoodigde.

De architect K. Hoekzema 's av. 8 u. in hotel „Kisch" alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Best. ad 50 ct. is ald. en bij gen. archit. verkrijgb. bij wien bilj. in te leveren vóór 23 Juni 's av. 7 u. en inl. verkrijgb. zijn.

Hellendoorn. Den ver- en bijbouw van het gemeentehuis met de daarachter gelegen woning.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek ter gemeente-secretarie te bekomen tegen betaling van f 1 terwijl de teek. ter inzage ligt te Hellendoorn op de gemeente-secretarie en ten huize van G. J. Harbers, en te Nijverdal bij E. Teesselink. Nadere inl. worden verstrekt door den bouwk. J. H. Teesselink te Helledoorn. Aanw. 23 Juni, v.m. 10 uur.

Hillegom. Het vernieuwen en herstellen van het post- en telegraafkantoor.

Het gem. bestuur, v.m. 11 u. Bilj. in te leveren tot v.m. 10 u. Voorw. ter lezing op de secretarie. Aanw. gedaan. (Alleen voor inwoners der gemeente).

Hoogeveen. Het verbouwen van een woonhuis voor den heer M. Wijnberg.

De architect J. Carmiggelt, 's av. 7½ u., in het hotel Luinge, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 23 Juni, v.m. 10 u.

Ophemert. Het maken van eenige herstellingen aan de Kerk te Ophemert. (Als inschrijvers worden uitgenoodigd leden der Herv. Kerk.)

De kerkvoogden der Herv. Gemeente v.m. 11½ u. in het café van G. v. Mil, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft archit. G. Formijne te Tiel. Aanw. 23 Juni voorm. 9 u.

Winschoten. Het verbouwen zijner behuizing en smederij aan de Langestraat alhier.

De heer C. Bartelds. Bestek en teek. liggen ten zijnen huize ter inzage en zijn bestekken te bekomen. Inl. verstrekt de architect K. de Grooth.

WOENSDAG 24 JUNI.

Deventer. Het afbreken van een woonhuis op den hoek van de Polstraat en de Melksterstraat te Deventer en het terzelfder plaats bouwen van een graanpakhuis.

De architect J. D. Gantvoort, voorm. 11 u., in het gebouw der Bouwkundige Vereeniging. Bestek en teek. liggen ter inzage in het gebouw der Bouwk. Vereeniging en in gen. woonhuis, en zijn à f 1,50 per stel verkrijgb. op het bureau van den architect. Aanw. gedaan. Inl. geeft de architect J. D. Gantvoort.

Dordrecht. Het verbouwen van het winkelhuis Steegoversloot 33 te Dordrecht.

De architect B. Kloosterman, 's av. 7 u., in het Nederl. koffiehuis Zahn. Bestek en 2 teek. zijn te verkrijgen in bovengenoemd koffiehuis. Inlevering der Biljetten 24 Juni, n.m. 5 u., en opening der biljetten n.m. 7 u, bij den heer L. van Dongen. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 25 JUNI.

Arnhem. Het verbouwen van het huis No. 74, 75 en 76 in de Rijnstraat aldaar.

De architect J. W. Boerbooms, v.m. 11 u., in het koffiehuis van Hermsen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Bestekken ad 50 ct. verkrijgb. en teek. ad f 1. bij den boekh. J. J. van Mastrigt.

Delft. (Bestek n⁰. 61 dienst 1896—1897). Het maken van eene steenglooiing tot afsluiting van het Zuidwestelijk einde van den strandmuur met steenglooiing tegenover de Keizerstraat te Scheveningen.

Dijkgraaf en Hoogheemraden van Delfland, v.m. 11 u., in het gemeente landshuis. Het bestek is van af 13 Juni ad f 1.50 verkrijgb. ter secretarie van Delfland, alw. bilj. zijn in te leveren vóór 24 Juni, n.m. 4 u. Inl. geeft de ingenieur van Delfland te Delft en de opzichters J. Vreugdenhil Pzn. te 's-Gravenzande en J. de Bruyne en N. Geverding, te Scheveningen. Aanw, 19 Juni, v.m. 10 u.

Doornenburg. Het afbreken van een huis en het bouwen van een nieuw woonhuis aan „Peppelengraaf", aldaar.

De heer A. W. v. 't Hullenaar n.m. 4 u., in het koffiehuis van W. Derksen, alw. bestek en teek. van 17 Juni ter inzage ligt. Inl. geeft genoemde. Aanw. 25 Juni n.m. 1 u.

Kampen. Het bouwen van vier ziekenzalen c. a., in den tuin van het boven-Gasthuis te Kampen.

Regenten der Vereenigde Gast- en Proveniershuizen, n.m 1½ u. in het Buiten-Gasthuis. Het bestek en de lichtdruk zijn à f 1,25 per stel, en afzonderlijke bestekken à f 0,40 verkrijgb. bij den architect; zij zullen ter inzage liggen in het hotel „De Moriaan" aldaar. Aanw. gedaan.

Tiel. Het bouwen van een ziekenzaal met badkamer enz.

De regenten van het Oud Burger Mannen- en Vrouwenhuis, 's av. 8 u., in de regentenkamer, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect G. Formijne. Aanw. 25 Juni, v.m. 11 u.

Zutphen. Het bouwen van een nieuw Boerenwoonhuis te Toldijk gemeente Steenderen.

De Regenten in het Oude en Nieuwe Gasthuis n.m. 2 u. Bestek en teek. liggen ter inzage bij Winderink aan den Bremer. Inlicht. geeft C. Boogman te Steenderen, bij wien ook het bestek ter inzage ligt. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 26 JUNI.

Castenraai (Limb.) Het restaureeren en voegen van het priesterkoor aan den kapel aldaar, alsmede het plaatsen van nieuwe ramen met bijlevering van materialen.

Het kerkbest., n.m. 3 u.. ten huize van G. Deponti, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 26 Juni van 11 tot 2 u.

Leeuwarden. Het bouwen van een bezink-

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

27 JUNI 1896. 16e JAARGANG. No. 26.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door het Hoofdbestuur der Maatschappij is in zijne vergadering van 25 Juni j.l. benoemd tot Vice-Voorzitter, de heer Ed. Cuypers, lid van dat Bestuur.

TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST 1896.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij heeft de volgende onderscheidingen toegekend:

de zilveren medaille voor ontwerpen van *uitgevoerde* bouwwerken, met meerderheid van stemmen, aan den heer C. B. Posthumus Meijjes, te Amsterdam;

de zilveren medaille voor ontwerpen van *onuitgevoerde* bouwwerken, met algemeene stemmen, aan den heer G. van Arkel, te Amsterdam;

een zilveren medaille voor ontwerpen op het gebied der kunstnijverheid, met algemeene stemmen, aan den heer H. P. Berlage Nzn., te Amsterdam.

Het Hoofdbestuur heeft het volgende adres verzonden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal,

Geeft eerbiedig te kennen het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, dat het met groote belangstelling heeft kennis genomen van den inhoud van het door Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken aanhangig gemaakt ontwerp van wet tot wijziging van het Bestuur der Polytechnische School te Delft,

maar tevens van de bedenkingen tegen dit wetsontwerp ontwikkeld in de vergadering van de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, gehouden op 9 Mei 1896 te 's-Gravenhage, en waaromtrent conclusiën zijn aangenomen die de Vereeniging onder uwe aandacht heeft gebracht in een adres aan uwe Kamer, gedateerd 9 Mei 1896, en

dat het zich vereenigt met de algemeene strekking en den inhoud van dit adres.

Het heeft daarom de eer Uwe Kamer eerbiedig maar met aandrang te verzoeken het daarheen te willen leiden dat eene geheele wettelijke reorganisatie van het hooger technisch onderwijs worde ter hand genomen, of, mochten daaraan te groote bezwaren zijn verbonden, het aanhangige wetsvoorstel dan te wijzigen zooals dat aan Uwe Kamer verzocht wordt door de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs.

Amsterdam, 25 Juni 1896.

Het Hoofdbestuur van de Mij.
t. bev. d. Bouwkunst,
C. Muysken, *Voorzitter.*
C. T. J. Louis Rieber, *Secretaris.*

ANTWOORDEN OP DE VRAGEN 1895.

Vraag 5. *In oude gebouwen op slappen bodem, op houten fundeering gebouwd, komen menigmaal verzakkingen voor van binnenmuren en gevels.*

Welke middelen moet men toepassen om deze gebreken te herstellen, wanneer door bovenliggende binten en vloeren of door aangrenzende perceelen, het inheien van eene nieuwe paalfundeering onmogelijk is?

Op welke wijze kunnen onder dergelijke omstandigheden soliede fundeeringen voor machineblokken, brandkelders enz. worden aangelegd?

Antwoord der Afdeeling Amsterdam.

De hieronder volgende methoden van fundeering worden toegepast in de gevallen als in vraag 5 hierboven bedoeld.

1o. Door middel van bogen of balken.

Wanneer de omgevende bouwmuren geen scheuren vertoonen en de aanwezige houten fundeering zich in goeden staat bevindt, dan worden in vele gevallen door steenen bogen, ijzeren of houten liggers de te dragen lasten daarop overgebracht.

Het behoeft zeker geen betoog, dat dergelijke constructiën geen zekeren waarborg geven en slechts in enkele gevallen toegepast kunnen worden; veeltijds wordt de

draagkracht der oude fundeering overschat tot schade en nadeel van den betrokkene.

2⁰. Door het inheien van korte palen.

Hiertoe wordt in den kelder de bodem ontgraven, ter diepte van het grondwater.

Daarna wordt een sterk houten vat, veelal een oud teervat, met ijzeren hoepels versterkt, in den grond geplaatst met de bovenzijde onder het niveau van het grondwater. De grond onder en in het vat wordt zoo diep mogelijk verwijderd. In het vat worden daarna paaltjes geslagen, zoolang als de beschikbare ruimte in het sousterrain zulks toelaat, doorgaans van vier tot zes M., en in zoo groot aantal als het vat kan omsluiten. Na afloop hiervan worden de koppen der palen met de bovenzijde van het vat gelijk gemaakt en tusschen de palen beton gestort en zoo vast mogelijk aangestampt. Hierop wordt een houten vloer ter dikte van 8 c.M. bevestigd, waarop het metselwerk wordt opgetrokken.

Hoewel in vele ondergeschikte gevallen deze methode als voldoende kan worden aanbevolen, beantwoordde deze op den duur niet met zekerheid aan het doel, voor gevallen waar belangrijke lasten gedragen moeten worden en hoofdsteunpunten moeten verkregen worden van blijvenden aard.

3⁰. Door betonstorting.

Hiervoor wordt een ruimte ontgraven, vierkant of rond, klein of groot, al naar omstandigheden of behoeften. Rondom wordt eene schoeiing van baddings zoo diep mogelijk in den grond gedreven en door een gordel van liggende ribben in- en uitwendig omgeven.

De grond wordt daarin zoo diep mogelijk uitgegraven of uitgebaggerd.

Binnen deze bekisting wordt zand gestort, dat daarna vast wordt aangestampt. Eene belasting, minstens 1½ maal zoo groot als de later te dragen last, wordt daarop aangebracht in den vorm van baksteen of wat daarvoor in de nabijheid te vinden is. Wanneer geen verzakkingen meer na verloop van eenigen tijd zijn waar te nemen, wordt deze belasting verwijderd, het zand gedeeltelijk uitgegraven en een betonblok, ter dikte overeenkomstig de bestemming, daarop aangebracht. Na verloop van eenigen tijd wordt ook dit andermaal belast en afgewacht of zettingen plaats hebben. Blijkt het, dat geen zettingen waarneembaar zijn, dan wordt het metselwerk hierop aangelegd. Voor vrij staande machine-blokken werd deze methode dikwijls met succes toegepast.

4⁰. Door middel van een roosterwerk.

Door den aanleg van een zwaar roosterwerk wordt zeer dikwerf de fundatie gevormd van gedeeltelijke bouwwerken, meestentijds onafhankelijk van het gebouw opgetrokken, b. v. voor kelders en brandkluizen.

Conclusie. Alle deze hierboven vermelde methoden van fundeering hebben het nadeel te zijn aangelegd op samendrukbaren bodem, en hoewel de traagheid van den bodem door deze methoden belangrijk zal zijn vermeerderd, zullen toch na verloop van tijd de inzinkingen van dien bodem zettingen tengevolge hebben, welke vroeg of laat de toelaatbare grens zullen overschrijden.

Op tal van plaatsen, als b. v. te Amsterdam enz. worden aangetroffen, hebben ervaren bouwkundigen ondervonden, dat zelfs paalfundeeringen tot op 10 M. diepte, slechts belast met kleine halfsteens uitbouwtjes, wegzakten, omdat de vaste zandbodem niet was bereikt.

Alleen in het geval, wanneer de te dragen last in overeenstemming is met het belastbaar oppervlak en de vaste bodem bereikt is, kan volkomen zekerheid op den duur verkregen worden.

Hiervan uitgaande, meent de rapporteur nog eene andere methode in overweging te mogen geven, welke volkomen de hier bovengemelde bezwaren opheft.

Het is bekend, dat sedert tal van jaren te Amsterdam en in dergelijke gronden waar veel puin onder fundeeringen, en andere hindernissen worden aangetroffen, zonder bezwaar belangrijke boringen werden uitgevoerd, hetzij ter verkrijging van water of voor het plaatsen van lift-schachten.

Voor de uitvoering van dergelijke boringen is een vrije hoogte van 3 à 3.5 Meter boven het niveau van het grondwater voldoende. Deze hoogte van 3 à 3.5 M. is bijna zonder uitzondering te verkrijgen, voor de gevallen als in de vraag hierboven bedoeld.

Door middel van boringen zoude het dus mogelijk zijn eene kolom of betonpaal door ijzer versterkt in den bodem te plaatsen onder een bestaand bouwwerk, van af de vaste zandlaag tot aan de oppervlakte van den grond, zonder door inheien of dreuning de omgevende muurwerken in gevaar te brengen.

Kosten berekening. Aangezien de kosten een belangrijke rol spelen bij de keuze van aanleg eener fundeering, volgt hieronder als voorbeeld een berekening van kosten voor het maken van een fundeering in een bestaand gebouw, welke in staat kan geacht worden met volkomen zekerheid 100.000 K.G. te dragen.

Neemt men aan, dat hiervoor noodig zullen zijn 4 palen ieder van 0.25 à 0.26 M. diameter, zoodat de belasting per c.M². ± 50 K.G. bedraagt, dan zijn de kosten daarvan als volgt:

4 boringen ter diepte van ± 13 M. met boorbuizen wijd 0.30 M. inwendige diameter	*f* 480.—.
4 × 13 M. geklonken ijzeren pijp gemiddeld *f* 3.— per M.	156.—.
4 × 13 M. getrokken ijzeren pijp gemiddeld *f* 1.— per M.	52.—
2.6 M³. Portl. cementspecie per M³. *f* 40.—	104.—.
4 gegoten ijzeren schoenen à *f* 10.—	40.—.
transport, onvoorziene uitgaven etc. etc.	168.—.
te samen	*f* 1000.—.

Deze kosten zijn berekend in overleg met eene firma, welke tal van boringen in ons land verrichtte.

Uitvoering. De uitvoering moet plaats hebben als volgt: De oude sousterrainvloer van het bestaande gebouw moet op de plaats der aan te leggen fundeering worden weggebroken, en de gronden afgegraven tot aan het niveau van het grondwater, of een weinig dieper al naar mate de vloer van de daarboven gelegen verdieping hooger of lager ligt. Kan door de te geringe hoogte van de sousterrainverdieping geen voldoende hoogte voor het doen der boringen verkregen worden, dan zal ook een gedeelte van den vloer der daarboven gelegen verdieping opgebroken moeten worden.

Hierna worden de boorbuizen, in dit geval inwendig wijd in diameter 0.30 M., in den grond gebracht, telkens bij lengten van 2 Meter, welke op elkander geschroefd worden.

Door draaiing gepaard met belasting, en verwijdering van den grond inwendig uit de boorbuizen, kunnen deze gemakkelijk in den bodem doordringen.

De hoedanigheid van den grond die aan het ondereinde van de buizen wordt aangetroffen, wijst aan of de gewenschte diepte verkregen is.

In dat geval gaat men over tot plaatsing van de ge-
onken ijzeren buis, wijd in diameter ± 0.26 M.; hierna ordt Portl. cement in zakjes in deze buis nedergelaten ı op den bodem aangestampt.

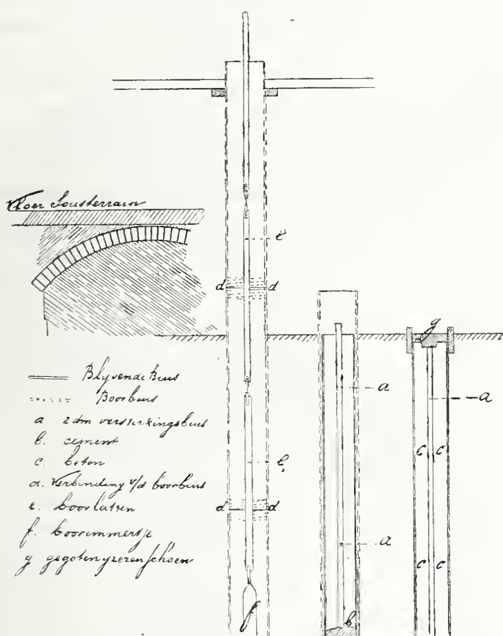
Na versteening van het cement wordt in het midden ter ərsterking van de betonpaal, een 2e getrokken ijzeren uis geplaatst, en het water uit de buis verwijderd, voor ɔover dat voor de bestorting der cementspecie noodig is.

Deze bestorting geschiedt zoowel in als om de 2e ijzeren ijp, en bestaat uit 1 deel cement en 2 deelen zand.

Wanneer deze specie voldoende versteend is, worden de orspronkelijke boorbuizen uit den grond getrokken, zooals ıit geschiedt bij de gewone pijpweiboringen, waarna rondom le blijvende buis zooveel mogelijk zuiver zand gestort vordt.

Deze van plaatijzer geklonken buis dient uitsluitend als

mantel om de cementspecie te kunnen storten, en kan later, na versteening, geheel gemist worden, dus gerust door het grondwater worden aangetast.

De inwendige 2e getrokken pijp is toch geheel in de cementspecie gehuld, en zooals bij het systeem Monier gebleken is, tegen oxydatie beschermd; buitendien kan door het inbrengen van dun staafijzer, de paal extra versterkt worden.

Boven den grond, zoo hoog of laag als de omstandigheden dit vereischen, kan als opsluiting een gegoten ijzeren schoen op de paal worden bevestigd, in verbinding met de getrokken ijzeren buis, waarop later de houten of ijzeren binten of muren kunnen dragen.

F. W. M. Poggenbeek.

EEN ENQUÊTE OVER DE MODERNE BOUWKUNST.

De Fransche architect Frantz Jourdain heeft in het vorige jaar tot verschillende bekende personen het verzoek gericht, een oordeel te willen uitspreken over de moderne bouwkunst. Slechts weinige hebben aan het verzoek voldaan en dan nog zeer onbelangrijke antwoorden gegeven, zooals o.a. Alph. Daudet en Roty. Van meer beteekenis doch lang niet malsch is het oordeel van den bekenden teekenaar Grasset, die ongeveer het volgende schrijft:

Om te beginnen, zoo zegt Grasset, vind ik de bouwkunst in verval en geloof ik, dat de oorzaak daarin is gelegen, dat het meerendeel der hedendaagsche architecten niet zijn artisten bovenal, doch meer mannen van zaken, uitstekend geschikt voor notarissen.

Het beroep eischt echter hartstochtelijke artisten voor teekening en vorm, geboren bekwame teekenaars, gevoelige artisten met sterke emoties.

Het moeten zijn mannen met groote werklust en die zich niet alléén bepalen tot het uitoefenen van toezicht of de zaken te administreeren, daar deze bezigheden aan speciale beambten kunnen worden toevertrouwd.

Wel vindt men onder hen tal van verstandige, zelfs buitengewoon verstandige personen, doch verstand alleen is niet voldoende. Bovendien moeten het zijn fiere en sterke karakters.

De moderne architectuur mist kloekheid zoowel als geest, er wordt niet gestreefd naar oorspronkelijkheid, doch oude formules worden steeds toegepast.

Hierna spreekt Grasset zeer ironisch over de veelvuldige toepassing van het ijzer.

Het schoone en eenige materiaal, de natuursteen, dat zich leent tot edele vormen, wordt verlaten.

Men droomt niet dan over het ijzer. . . . . .

Deze ijzer-architectuur is verschrikkelijk, daar zij de dwaze aanmatiging heeft van alles te laten zien. Wanneer men vroeger een zichtbare bekapping moest maken — er zijn daar nog genoeg fraaie voorbeelden van — dan versierde men die met groote zorg.

Tegenwoordig toont men het magere, arme en leelijke ijzer met al zijn hulpmiddelen van boutjes, kruizen, etc. Vervolgens bevestigt men hieraan ter versiering ellendige dingen als gegoten consoles, cartouches van gestampt zink, aangeschroefde rosetten, etc. Een of twee verfstreken en het geheel is voltooid. Zie daar dan de bouwkunst der toekomst!

Toch geloof ik, dat de toekomst minder treurig zal zijn, want de bouwkunst is juist geboren uit de behoefte om het zuiver nuttige te versieren.

Dit juist vergeten de ijzermenschen.

Om ijzerconstructies te kunnen daarstellen, hoe verbazingwekkend ook, wordt geen talent vereischt. Men zal zich later wellicht verwonderen, dat verstandige menschen hebben medegedaan aan dezen locomotiefstijl.

De constructies die bestaan, zijn niet anders dan leelijke loodsen zonder eenige verhouding. Waarom gebruikt men het ijzer niet zooals men riet of takken bezigt om manden te vlechten? Men kon dan geheel Parijs bedekken met zoo een licht en elegant gewelf, hetwelk geheel nieuw zou zijn.

Alleen het gesmeed ijzer is artistiek. Het gietijzer, hoe groote diensten dit ook kan bewijzen, is een leelijk materiaal en volstrekt niet te vergelijken met het brons of koper.

Wanneer men niet verandert van opvatting, dan zal de toekomst ons gebouwen te zien geven als een soort van kisten of doozen van ijzer, met aangeklonken banden die de illusie van kroonlijsten moeten geven en voorzien van ijzeren frontons. Men kan dan verder aan die gebouwen bevestigen een groot aantal vuiligheden, als cartouches, consoles, rosetten en dergelijke fraaiigheden.

De steen wordt tegenwoordig te veel behandeld als een vormlooze stof, opgestapeld tot groote blokken. De verborgen voegen geven dan een groote massa te zien welke men weder verkleint door er allerlei nietigheden in te snijden

als of het boter ware. Men vergeet, dat juist de hoogte van de lagen de schaal voor de versiering moet aangeven....

Het in Frankrijk gevolgde stelsel van prijsvragen vindt in Grasset een ernstig bestrijder, waaromtrent hij o. a. zegt:

Een van de andere zaken waardoor de kunst verlaagd wordt, zijn de prijsvragen. Ieder weet hoe het daarmede gesteld is; waarom doet men dan nog mede? Ieder mensch moest genoeg geweten bezitten om zich niet in verzoeking te laten brengen tot mededinging.

Dat men zich toch overtuigd houde, dat zelfs onder goede condities het oordeel van de prijsrechters niet anders kan zijn dan het gemiddelde van hunne meening, en, daar de geniën gering in aantal zijn en de middelmatigheden in overvloed aanwezig, het oordeel van een jury dikwijls van weinig waarde is.

De tegenwoordige architect is te weinig een man van sta-vast in de bouwkunst, te weinig beeldhouwer of teekenaar of ornamentist. O! jawel; mooie teekeningen kan hij maken, zooveel als gij wilt, maar, dat is niet voldoende.

Een gebouw met zijne lijstwerken is als 't ware een figuur, een schilderij, een ornament — of als een kop, die mooi of leelijk kan zijn naarmate van slechts zeer kleine verschillen in de trekken.

Ook het Parijsche woonhuis moet het ontgelden.

De architecten, zegt Grasset, doen als visschers, die op hun bureaux uit den rommel van cartouches, pilasters etc., bij toeval het een of ander ophalen waarmede zij de woning versieren.

Tot besluit van dit scherpe stuk voegt Grasset er aan toe, dat hij nog boeken zou kunnen vullen met te spreken over de moderne bouwkunst.

O.

BERICHTEN.

Bij dit nummer van het Weekblad behoort een bijvoegsel, voor welks inhoud wij de bijzondere aandacht van den lezer inroepen.

De jonge Vereeniging tot bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland, ontstaan op 25 Januari dezes jaars, beoogt verbetering en uitbreiding van de vakopleiding voor den handwerksman. De overtuiging, dat het voorgestelde doel, door steun te verleenen aan deze Vereeniging, weldadige gevolgen zal hebben, zal ongetwijfeld voor velen een aansporing zijn om als lid toe te treden.

Een uitvoerig verslag verscheen omtrent het Museum van Kunstnijverheid en de daaraan verbonden school, over het jaar 1895.

Daarin vindt men o. a. medegedeeld, welke kleine tentoonstellingen van bijzonderen aard werden gehouden. Vooral verdient vermelding eene tentoonstelling in 1894 van kleine Engelsche fantasie-meubeltjes, waarvan het gevolg is geweest, dat deze meubeltjes nu ook hier te lande worden vervaardigd. Zij zijn op bestelling nagebootst, maar zij hebben ook gediend om andere gewijzigde meubelen in dergelijken geest te maken. Er zijn thans te Haarlem enkele werkplaatsen waar voor een groot deel niet anders dan zulke meubeltjes vervaardigd worden. Dit pleit voor het praktische nut van het museum.

In 1895 werden een aantal belangrijke periodieke tentoonstellingen gehouden op allerlei gebied, waaronder uitgemunt heeft die van textiele kunst, door niet minder dan 2500 personen bezocht.

De werkplaats voor de vervaardiging van reproductiën naar kunstvoorwerpen heeft in 1895 niet zoo gunstig gewerkt als in andere jaren. Voor het onderwijs werden een zestal afgietsels vervaardigd; degelijke en eenvoudige voorbeelden, zeer geschikt voor den overgang van blokmodellen naar het ornament. Voor het museum werden verschillende afgietsels gepolychromeerd.

De werkplaats is nu echter in volle werking, en de krachten daaraan verbonden, maken dat aan alle aanvragen kan worden voldaan.

Een verzameling teekenvoorbeelden werd aan het Schoolmuseum te Amsterdam gezonden, waardoor zij op uitgebreider schaal onder de aandacht van de onderwijzers zal kunnen komen.

Het museum werd in 1895 door 8977 personen bezocht.

De School van Kunstnijverheid telde 235 leerlingen. De heer K. Sluyterman, die gedurende 5 jaren als leeraar aan de school was verbonden, verliet die in Januari 1895, tengevolge van zijn benoeming als leeraar aan de Polytechnische School te Delft. Aan den heer M. D. Krop werd het onderwijs der hoogere klasse voor ornamentale compositie en de ornamentale afdeeling voor decoratieschilders opgedragen, en aan den heer J. v. d. Berg, oud leerling, het onderwijs der lagere klassen voor ornamentteekenen.

Daar de voor het teekenonderwijs beschikbare ruimte onvoldoende is geworden, moest de klasse voor het Kunstnaaldwerk worden opgeheven. Van lieverlede waren de meeste leerlingen kandidaten geworden voor de acte handwerken, die later geen neiging toonden de school verder te bezoeken; bovendien hadden zich voormalige leerlingen als onderwijzeres voor het kunstnaaldwerk te Haarlem gevestigd.

De avondschool werd door 89 leerlingen bezocht, waaronder 42 die bovendien ook overdag de lessen bijwonen.

Op de vergadering van gedelegeerden van patroons en werklieden te Amsterdam, gehouden op 16 Juni j.l. in zake de bespreking der circulaire onlangs door Timmerliedenvereenigingen verzonden, is gebleken een misverstand te bestaan, daar de gedelegeerden der Patroons-Vereenigingen geen mandaat ontvingen om over de vaststelling van den werkdag van 10 uren en een loon van 25 cents per uur voor de timmerlieden te beraadslagen.

De gedelegeerden der Gezellen-Vereenigingen verzoeken nu in een circulaire aan de Patroons-Vereenigingen om hare afgevaardigden zulk een mandaat te geven, opdat overeenstemming kunne verkregen worden omtrent de punten in de eerstgenoemde circulaire vervat.

Zij vestigen verder nog de aandacht op het volgende:

1°. Dat hoewel het tegenwoordige loon en de werktijd in 1894 is vastgesteld, dit is geschied tegen het advies der commissie uit architecten-, patroons- en werkliedenvereenigingen, die toen alreeds den werkdag van 10 uren als maximum en 25 cents loon per uur als minimum aangaven.

De gezellen verwachten nu, dat deze regeling thans in toepassing zal worden gebracht.

De gedelegeerden stellen ten aanzien van den werktijd voor, dezen vast te stellen als volgt: van 1 April tot 1 November tusschen 6 uur 's morgens en 6 uur 's avonds, met inbegrip van 2 uren rust; en voor de overige dagen van 7 uur 's morgens tot 6 uur 's avonds met inbegrip van 1 uur schafttijd.

2°. Te bepalen, dat voor een nieuwen bouw geen overwerk worde toegestaan en volgens een op te maken tabel naar de begrooting de duur van een werk vastgesteld worde.

Hierdoor, zoo meenen de gedelegeerden, kan er een eind gemaakt worden aan de haast van particulieren, waarvan de nadeelige gevolgen zoowel door den patroon als den gezel ondervonden worden.

3°. Vast te stellen op welke voorwaarden mag worden overgewerkt aan die perceelen waar, bij verbouw als anderszins, het bedrijf of de woning gevestigd blijft.

Verder zijn de volgende bepalingen omtrent stukwerk en het misbruiken van onvolwassen werkkrachten aangenomen.

a. Door de commissie uit patroons en werklieden zal vastgesteld worden een minimum tarief voor verschillende onderdeelen van het werk, hoofdzakelijk voor den zoogenaamden eigenbouw.

b. Er zal worden bepaald, dat geen werkstukken zullen worden vervaardigd buiten het werk of den winkel van den patroon, uitgezonderd hetgeen op stoomfabrieken vervaardigd wordt.

c. Zij die geen volwassen gezellen zijn, mogen voor niet meer dan 20 percent deel uitmaken van de werkkrachten, werkzaam bij iederen patroon.

Ten aanzien van de verzekering tegen ongelukken was het oordeel eenstemmig, dat patroons hun werklieden behooren te verzekeren tegen ongelukken; als maatstaf werd twee-derde van het weekloon van een gezel gesteld.

In het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zal gedurende de maanden Juli en Augustus een tentoonstelling gehouden worden van ontwerpen, schetsen, teekeningen en modellen, die betrekking hebben op het kunstambacht en vervaardigd zijn door den architect Dr. P. J. H. Cuypers.

De Staats Ct. no. 146 bevat de statuten der vereeniging „Nederlandsche Aannemersbond" gevestigd te Amsterdam.

De vereeniging stelt zich ten doel het bevorderen en behartigen van de belangen der aannemers in Nederland.

Zij tracht dit doel te bereiken door:

a. het verkrijgen van wijziging en verbetering der artikelen van het burgerlijk wetboek, handelende over aanneming van werk;

b. het doen en bevorderen van al zoodanige stappen, welke kunnen leiden tot het verkrijgen eener billijke redactie der thans op de uitvoering van werken van toepassing zijnde Algemeene Voorschriften en Administratieve Bepalingen;

c. het bemiddelend optreden bij geschillen tusschen directiën en aannemers, waar de opvatting der eersten strijdig mocht zijn met recht en billijkheid;

d. het bestrijden van elke oneerlijke en onedele concurrentie door wettelijke middelen;

e. het vormen van een fonds tot ondersteuning van aannemers, die, volgens het oordeel van den bond, ondersteuning behoeven en verdienen.

Leden van den bond moeten zijn aannemers van werken in Nederland, en zij die als zoodanig door het bestuur worden erkend.

De bond bestaat uit afdeelingen en uit algemeene leden.

De Raad van Bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs heeft gekozen tot President, de heer W. F. Leemans, tot Vice-President de heer C. Lely, en tot Penningmeester de heer M. J. van Bosse.

Tot Secretaris werd op nieuw voor het volgend driejarig tijdvak benoemd de heer J. Tideman, die daardoor het 37e jaar van zijn Secretariaat intreedt.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 10, waarbij 6 ook voor Bouwkundig Teekenaar, 1 voor Uitvoerend Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3, waarbij 1 ook voor Bouwkundig Opzichter;

Bouwkundig Teekenaar 5, waarbij 2 ook voor Bouwkundig Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Uitvoerend Opzichter 1 ook voor Bouwkundig Opzichter;

Opzichter voor grond- kunst-, en havenwerken 1.

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

Aantal geplaatste sollicitanten:

Een Bouwkundig Opzichter-teekenaar.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 29 JUNI.

Amsterdam. Bestek n⁰. 42. Het bijbouwen van vier klasselokalen en een speelvertrek naast en een bergplaats op de 1e verdieping van de Openbare Lagere school der 2de klasse letter U aan de 2de Parkstraat.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. ter stads-drukkerij. Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-gem. architect, op het raadhuis kamer 105 van 2 tot 4 u., gedurende de 3 laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Dieren. Het vergrooten en verbeteren van het achterhuis aan de bouwhoeve „Oldenhave" te Drempt, en het bouwen van een varkenshuis aan den bouwhoeve „Groot Nijhof" aldaar.

De administratie van „Het Hof te Dieren" n.m. 2 u. in het Veerhuis. Bilj. in te leveren vóór 29 Juni 's midd. 12 u. bij den rentmeester J. Kroese. Bestek en teek. liggen van af 22 Juni ter inzage bij W. Meijerink en de Zwaan te Hoog-Keppel. Aanw. door den architect G. J. Uiterwijk te Dieren 26 Juni v.m. 10 u. Aanvr. bij de hoeve „Groot Nijhof."

Hengelo (Ov.) Het bouwen eener dubbele woning, voor rekening van W. F. Bonhaar te Hengelo.

De architecten J. v. d. Goot en Kruisweg 's av. 7½ u., in het stations koffiehuis, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 29 Juni v.m. 11 u.

Vlissingen. Het bouwen van een fabriek. De heeren Van Verre en van Houte Lzn. n.m. 4 u. Bestek en teek. liggen ter inzage bij den heer W. Stofkoper, groote Markt te Vlissingen. Aanw. op den dag der besteding, v.m. 11 u.

DINSDAG 30 JUNI.

Avereest. Het bouwen eener kerk op een terrein bij Sluis 5 der Dedemsvaart, met gedeeltelijke bijlevering der materialen, door den kerkeraad der Gereform. kerk aldaar.

De gecommitteerden tot den kerkbouw n.m. 1 u., bij H. Snijders, aan de Balkbrug bij wien van af 22 Juni bestek en teek. ter inzage liggen. Inlicht. geeft de bouwkundige H. Burgmans. Aanw. gedaan.

Deventer. Het afbreken en herbouwen van een woonhuis aan de Nieuwstraat No. 51.

De heer C. Liesker, 's av. 6 u. in 't café van J. T. van Poorten, alw. van af 22 Juni bestek en teek. ter inz. liggen. Inlicht. geeft de architect G. te Riele Wz. Aanw. 26 en 30 Juni, n.m. 5 u.

Enschede. Het verrichten van diverse schilderwerken aan fabrieken.

De firma Nico ter Kuile en Zonen te haren kantore. Het bestek ligt in de portierskamer ter inzage. Aanw. en nadere inl. geeft G. Beltman AGz., architect.

's-Gravenhage. Den verbouw van het gebouw te Maastricht waarin gevestigd zijn de kantoren van de hypotheken en van het kadaster en het onderhouden en herstellen van dat gebouw, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbest. tot en met 31 Maart 1899.

Het ministerie van Financiën, 's midd. 12 u. Het bestek ligt ter lezing aan het minist. van Financiën, aan het bur. van den rijksbouwm. in het 2e district, Fluweelen Burgwal 16, te 's-Hage, aan dat van het prov. bestuur van Limburg en aan het kantoor van de Hypotheken en van het kadaster te Maastricht. Inlicht. worden gegeven door den rijksbouwm. en door den opzichter der landsgebouwen H. J. P. F. van Ewijk te 's-Bosch. Aanw. gedaan.

Groenloo. Het bouwen van een woonhuis met bijlevering van alle daartoe behoorende benoodigde materialen, transporten, arbeidsloonen enz., nabij den Hemminkmolen te Beltrum.

De heer Antoon Grootzevert, 's av. 7 u. Bestek en teek. van af 23 Juni bij Hilbers ald. ter inzage. Inlicht. geeft Hemmink, molenaar.

Huizen (N.-H.). Het bouwen van een boerderij enz., voor rekening van den heer H. Kos Lz., te Huizen.

De architect W. Kooij. Bilj. in te leveren tot 29 Juni, n.m. 12 u. Bestek en teek. ter inzage bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Rijswijk (Z.-H.). Het bouwen van twee woonhuizen te Rijswijk, (gedeeltelijk van voorhanden zijnde materialen).

De bouwk. C. Klapwijk, v.m. 11 u., in het café Witsenburg, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen.

Venraai. Het bouwen van een sacristie met kelder en verdieping voor bergplaats enz., bij den R. K. kerk aldaar.

Het R. K. Paroch. kerkbest., n.m. 6 u., ten huize van den heer H. Poels-Camps, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen.

WOENSDAG 1 JULI.

Arnhem. Bestek n⁰. 16. Het vergrooten van school VII Hommelstraat, met zes leerlokalen enz., en het maken van meubelen. Begrooting f 31500.

Het gemeentebestuur, v.m. 11½ u. Aanw. op 23 Juni n.m. 2 uur op het bouwterrein achter school n⁰. 7. Inl. zijn verkrijgb. alle werkdagen van 10—12 uur, aan het bureau gemeentewerken ten gemeentehuize, alwaar het bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en 3 teek. tegen betaling van f 2 verkrijgb. is.

Breda. Het bouwen van 2 burgerwoonhuizen met aanhoorigheden op een terrein aan den Emer sectie A. no. 1768 gemeente Prinsenhage.

De architect F. P. Bilsen, 's av. 8 u., in 't café van J. B. Nefkens, bij wien bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft gen. architect.

's-Gravenhage. Het bouwen van een woonhuis aan de Nieuwe Molstraat no. 6 aldaar.

De Architect J. W. Bosboom. Bestek en teek. à f 1.75 te bekomen ten kantore van den architect, Nieuwe Molstraat 22.

Haarlem. Het bouwen van een tapperij en slijterij met bovenwoning, op een terrein gelegen aan de Kruisstraat, hoek Ridderstraat, plaatselijk geteekend No. 17 kad. sectie C. No. 554, te Haarlem.

De architect J. B. Lasschuit v.m. 11 u., in het lokaal „Weten en Werken". Bestek en teek. zijn à f 1,50 per stel verkrijgb. bij den architect, Nieuwe Gracht 31, waar tevens inl. worden verstrekt. Aanw. gedaan.

Langerak. Het herstellen van het metselwerk aan den kerktoren aldaar.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Bestek in het raadhuis der gemeente ter inzage. Aanw. op den dag der aanbesteding v.m. 10 u.

Rijen (N.Br.). Het bouwen van 25 burgerwoningen op een terrein gelegen aan den grintweg van Rijen naar Gilze, in de onmiddellijke nabijheid van het station Gilze-Rijen. Voor den heer Eug. van Siebergen.

De architect J. M. Marijnen te Breda, n.m. 12½ u., in het koffiehuis der Wed. C. Wilmen. Bestek en teek. liggen behalve in genoemd koffiehuis, ook ter inzage bij P. Jonkers, Stationsplein te Breda. Inl. geeft gen. architect.

Usquert. *a.* Het vergrooten van het schoolgebouw door opbouwing van 2 lokalen; *b.* Het restaureeren van het bestaand gebouw; *c.* Het leveren van de benoodigde schoolmeubelen.

Het gemeentebestuur, n.m. 4 u. Bestek en teek. zijn ter secretarie tegen betaling van f 1.50 verkrijgb. en liggen ter inzage bij H. Boerma Jr. Nadere inl. geeft de architect P. M. A. Huurman te Groningen. Aanw. 29 Juni, n.m. 3 u.

DONDERDAG 2 JULI.

Leiden. De verbouwing en vergrooting der R. K. kerk a/d Hartenbrug en het amoveeren van eenige perceelen en annexen.

Het kerkbestuur O. L. Vr. Onbevl. Ontv., v.m. 11 u., in het hotel „Rijnland" Bestek en teek. zijn à f 5 te bekomen bij den architect J. H. Tonnær, Voorstraat 27 te Delft. Aanw. gedaan. Tot deze besteding worden alleen ter mededinging opgeroepen R. K. aannemers.

Oldenzaal. Het verbouwen van een perceel, staande aan de Kerkstraat te Oldenzaal.

De architect W. Elzinga te Hengeloo, 's av. 7 u., in het café van T. A. de Jong, te Ol-

denzaal, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 2 Juli n.m. $3^1/_2$ u.

IJmuiden Het vergrooten van het Koning Willemshuis.

Het bestuur van voorn. gesticht, n.m. 1 u., in het tehuis voor Zeelieden. Bestek en teek. à f 2. te bekomen bij Ruijgrok, Oude Gracht, Haarlem. Inl. geeft de architect J. Wolbers, te Haarlem. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 3 JULI.

's Gravenhage. (Herbest.) De bouw van een postkantoor met directeurswoning en bijkomende werken te Rozendaal.

Raming f 14.400

De Minister van W., H. en N., aan het gebouw van het ministerie in een harer lokalen.

Het bestek ligt ter lezing aan het Min. van W., H. en N.; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal n° 16 te 's Gravenhage; aan dat van het Prov. bestuur van Noordbrabant, en is voorts op franco aanvrage, tegen betaling der kosten, te bekomen bij de boekhandelaars Gebr. van Cleef, Spui No. 28*a* te 's-Gravenhage, en door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Nadere inl. zijn te bekomen bij voorn. Rijksbouwmeester en bij den Opzichter voor de Landsgebouwen: H. J. P. F. van Ewijk te 's Hertogenbosch. Aanw. 26 Juni v.m. 11 u.

Heukelum. Het maken van een gebouw en verdere werken voor een stoomgemaal.

Dijkgraaf en Heemraden van den polder Heukelum, v.m. $10^1/_2$ u., op de poldersecretarie. Bilj. in te leveren tot 2 Juli, n.m. 6 u. Bestek en teek. zijn tegen betaling van f 2.50 per stel verkrijgb. op de secretarie van den polder. Aanw. gedaan, op het terrein, door den architect A. v. d. Haven van Overslingerland.

ZATERDAG 4 JULI.

Amsterdam. Het verbouwen van het perceel Leidschestr. 39 tot inrichting voor magazijn, enz.

Dordrecht (Herbest.). Den opbouw van twintig dubbele arbeiderswoningen, op een terrein, gelegen aan de Noordzijde der Lijnbaan.

De architect H. W. Veth, v.m. 11 u., in het koffiehuis „Koophandel en Zeevaart" alwaar bestek en teek. ter visie liggen Aanw. gedaan.

Den Ham. (Ov.). Het restaureeren der Pastorie der N. H. G. te Den Ham.

De archit. M. Viets te Zuidhorn 's av. 7 u. bij Vogelzang te Den Ham, alw. best. en teek. ter inz. liggen en à f 1 te bekomen zijn bij voorn. archit. Aanw. 4 Juli n.m. $4^1/_2$ u.

Hoogezand. Het bouwen van 4 behuizingen, elk bevattende 4 woningen, aan de Knijpslaan

De architect A. Schreuder, 's av. 8 u., ten huize van J. H. Roelfsema, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1,50 te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. 4 Juli, v.m. 11 u.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

15 JUNI.

Breda. Het met steen bezetten van 256 M. buitendijk van den Carolinapolder te Dinteloord. Door den Waterbouwkundige F. A. H. v. d. Vaart, te Oud-Gastel.

P. Sterk, Heukelum, f 3800; K. Leenman, Giesendam, f 3798; G. Kampsteeg, Bolnes (Ridderkerk), f 3700; L. D. de Rooij, Dinteloord, f 3700; A. Oosters, Willemstad, f 3633; J. Hack, Gastel, f 3397; P. Kloot, De Werken, f 3358; Jac. Bronwasser, Sliedrecht, f 3350; A. Blokland, Werkendam, f 3242; Corn. de Ruijter, Soeterwoude, f 3120; L. Stuij, Sliedrecht, f 3097; A. Looden, Oud-Beijerland, f 2930, gegund.

Dinxperloo. Het bouwen van een roomboterfabriek. Door het bestuur.

H. te Hennepe, f 916; J. te Brake, f 910; J. Uffink, f 858; J. H. Roerdink, f 828; J. Lammers, f 799; G. ter Heurne, f 775; F. van Hal, f 771; J. W. Kolenbrander, f 770; G. H. te Beest, f 665. gegund. Allen aldaar.

Zeist. Het bouwen van een houten loods voor berging van cokes, aan de gasfabriek en verschillende werkzaamheden aan de woning aldaar. Door het gemeentebestuur.

W. Klomp, f 1393; E. van den Brink, f 1290; A. van Krimpen, f 1290; G. R. Timmerman, f 1195; C. Bussche, f 1117; Wed. Pijper, f 1095; P. C. van Es, f 1071; G. F. Geijtenbeek, f 1054. Allen aldaar.

16 JUNI.

Breda. Het bouwen van een pakhuis, remise en paardenstal met twee bovenkwartieren op een terrein gelegen zuidzijde aan den Lagen Weg, gemeente Teteringen, een en ander met inbegrip van de benoodigde materialen. Door den architect F. P. Bilsen.

Hoogste inschrijver, M. Dijkens, Terheijde, voor f 10109,70; laagste, W. v. Oosterhout, Breda, voor f 8705.

Harmelen. Het maken van een gebouw en verdere werken voor een stoomgemaal. Door het bestuur van het Waterschap „Haanwijk".

Gebr. Kaasjager, Zalt-Bommel, f 7850; L. J. Metz, idem, f 7680; D. de Wit, Harmelen, f 7600; W. Bouwman, IJsselstein, f 7300; M. Visser, Papendrecht, f 6995; L. Mouissie, Bussum, f 6937. D. Barneveld, Utrecht, f 6640; C. Fluit, Woerden, f 6280; N. Blok Jr., idem, f 6260; C. W. den Hoed, Stolwijkersluis, f 6250; A. van Wensveen, Amsterdam, f 6200; G. de Hoog Hz., de Lange Weide, f 6190; A. van Soest, Kockengen, f 5999; H. de Hoog, Waarder, f 5994; S. van Soest, Mijdrecht, f 5495; J. D. van Tilburg, Oegstgeest, f 5440; H. de Goederen, Linschoten, f 5432; C. van Tilburg, Oegstgeest, f 5440; H. de Goederen, Linschoten, f 5432; C. van Tilburg, Nooddorp bij Delft, f 5365. Gunning aangehouden.

Kornhorn onder Doezum (Fr.). Het bouwen eener Christelijke school met 2 lokalen en onderwijzerswoning. Door het bestuur der Christ. Schoolvereeniging.

H. van der Meulen, Doezum, f 4080; O. P. Offerenga, Donkerbroek, f 3749. Boven de begrooting, niet gegund,

17 JUNI.

Enschedé. Het bouwen van drie heerenhuizen op een terrein gelegen naast de pastorie aan de Oldenzaalsche straat te Enschedé.

Het kerkbestuur der R. K. Parochie St. Jozeph.

J. A. Averink, f 18820; H. A. Vleege, f 18800; G. Huckriede, f 18800; G. Derksen en J. M. Tönis, f 18687; J. H. Varvik, f 18679; G. J. Sluijmer, f 18300, H. Mastenbroek en W. Hartman, f 18137; G. en G J. Lasonder, f 18117; H. ten Cate, f 18010, G. W. Wegereef, f 17870; B. J. Turin, f 17444; F. H. Wijdeveld, f 17410. Allen aldaar.

Goïngarijp. Het bouwen van eene stoomzuivelfabriek met directeurswoning etc. te Alkmarijp. Door den heer R. F. de Boer.

P. J. Vonk, Ureterp, f 37373; A. v. d. Wijk, Lippenhuizen, f 35860; K. Talman, Boornbergum, f 33977; K. J. Kalt, Heerenveen, f 33877; S. Kuindersma en P. Jongbloed, Joure, f 33498; W. Burgij, Terwispel, f 34250; A. F. Gaastra, Oosterend, en J. Schiere, J. v. d. Leij, Arum, f 31357; Corn. Boornbergum, f 30963; J. Bos, Twijzel, f 30680; J. en A. v. d. Veen, Augustinusga, f 30560.

Voorstonden (Gelderl.) Het bouwen eener nieuwe schuur met bijlevering van materialen. Door den heer W. Tekelenberg.

Smidswerk: Velkamp, f 46,90; Ten Broek, f 35,75; W. Remmelink, f 34.

Timmerwerk: Bovendorp, f 339; J. D. Boesewinkel, Voorstonden, f 315; Bilderbeek, Warnsvelt f 296.

Metselwerk: C. Hannink, f 500; A. C. Carmiggelt, f 490; Wesselink, f 415; Wigman, f 414; A. Schut, f 400.

Massa; G. Boestoel, f 889; Bovendorp, f 854; G. W. Kerkkamp, f 784; Bilderbeek, Warnsveld, f 720. In massa gegund aan Bilderbeek. De overigen te Brummen.

Zutphen. Het verbouwen van perceel D no. 132 in de Laarstraat. Door den architect H. A. Ezerman.

H. v. d. Klip, f 3090; A. Schut, Brummen, f 3050; H. Koorderma, f 3000; A. P. Pasman, f 2999; H. Wesselink, Warnsveld, f 2961; H. Revelman, f 2960; W. Kerkmeijer, f 2958; Gebr. Rood, f 2893; H. Langenberg, f 2888; A. J. Uiterwijk en Zoon, f 2834; De overigen aldaar.

18 JUNI.

Gronau (Duitschland.) Het bouwen van ruim 2600 M². shed bouw, het metselen van keermuren en het graven van een reservoir met verdere werken op een terrein bij de fabrieken te Gronau, onder beheer van den architect G. Beltman, AGzn., Door de firma Gerrit van Delden en Co.

P. G. van Balen, Nieuwe-Schans, f 60300; F. Morselt, Borne, f 51000; J. P. Broekhoven, Hengeloo, f 49600; B. J. Turin, Enschedé, f 48950; D. J. van Riemsdijk, Sliedrecht, f 48550. Jeunink en Wagelaar, Enschedé f 48550; G. J. Sluijmer, idem, f 48200; G. Huckriede, idem, f 48030; H. J. te Siepe, Winterswijk, f 47870; B. Plasmann, Epe, (Duitschland), f 44700. Gunning 8 dagen in beraad gehouden.

Hoogezand. Het bouwen van eene winkelbehuizing en een dubbel woonhuis te Hoogezand Zuidzijde Winschoterdiep, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde, in twee perc. en in massa. Door de heeren M. en D. Alfing.

Met Waalsteen. H. A. Edeler, Siddeburen, f 9075; A. Siekman, Hoogkerk, f 8912; R. Wieringa, Ulzum, f 8710; H. Moorman, Bedum, f 8530; J. E Wolrich, Hoogezand, f 8461; H. Huisman, Onderdendam, f 8340; Gebr. Dieters, Foxham, f 8338; H. Waslander, Noordbroek, f 8328; A. Daanje, id, f 8040; H. Schenkel, Zuidbroek, f 7788; J. Priet, Beerta, f 7493, gegund.

Met Prov. steen. H. Waslander, f 8178; J. Priet, f 7387, gegund.

Utrecht. Het vergrooten van een administratiegebouw en het bouwen eener nieuwe drukkerij en toebehooren. Door den architect P. J. Houtzagers.

A. de Kemp, f 36275; H. M. de Koff, f 33357; B. Grootenboer, f 30900; W. A. G. Jansen, f 30870; J. H. de Vos, f 29279; Toewijzing aangehouden. Allen aldaar.

19 JUNI.

's-Gravenhage. Het bouwen van 3 dubb. heerenhuizen aan het Sweelinckplein hoek Koningin Emmakade (Duinoord). Door den architect Z. Hoek.

A. Heetkamp, f 47400; A. Michaël, Aalburg, f 47300; J. H. Pepping, f 47100; B. Krijnen, f 47000; A. de Haan, f 46400; A. P. K. Hardeman, f 45600. De overigen aldaar.

20 JUNI.

Deil (Geld.) Het gedeeltelijk afbreken en vernieuwen van de torenspits te Enspijk. Door het gemeentebestuur.

W. Schroot, Deil, f 327; K. van der Pijl, Beest, f 325; J. H. van Berchem, Opijnen, f 243; Th. Jansen, Rumpt, f 230.

Rotterdam. Het bouwen van een woonen winkelhuis, aan de Leuvehaven O.Z. Door den architect A. W. Meijneken.

In het bestek kwam een artikel voor hetwelk zegt: De uitlegging van bestek en teekening verblijft aan de directie. 19 aannemers trokken zich terug en leverden geen biljetten in, als dit artikel niet geroijeerd werd, zoodat slechts 3 biljetten inkwamen namelijk: N. C. Giltaij, f 21170; P. van Linschoten Pzn., f 19760; N. van der Laan, f 16520. Allen aldaar.

22 JUNI.

Amsterdam. Den bouw van een woonhuis aan de Jan Luijkenstraat te Amsterdam.

Door den architect J. F. Klinkhamer.

	Volgens bestek.	Met eikenhouten betimmering.
H. C. Dorlas. . . .	f 26100	f 27400
R. Cruijff.	25600	26880
W. Greve.	26000	26600
L. L. D. Zuijderhoek.	25740	26340
D. H. Zeevat. . . .	24948	26148
G. J. van Steeden. .	24990	25990
J. P. van Hulstein. .	24950	25940
Gebr. Terlingen. . .	24288	25238
D. Cerlijn en Zn. en A. J. de Haan. . .	23100	23450
Th. Ligthart. . . .	22990	23230
H. J. Burée. . . .	22240	22620
F. de Bruin. . . .	21127	21427

De Punt (Gr.). Het bouwen eener fabriek met bijlevering van materialen en transporten.

Door den heer Alb. Hartlief, te Eelde.

	oplevering 15 Aug.	oplevering 5 Sept.
A. Zwaving, Eelde. .	f 3580	f 3750
H. Windrich, Eelde. .	3968	—
A. Siekman, Hoogkerk.	3635	3745
H. Moorman, Bedum. .	3840	3700
U. Wienhoven, Groningen.	4485	—

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

4 JULI 1896. 16e JAARGANG. No. 27.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PARIJS IN 1900.

„Le clou de l'Exposition de 1900 que le Sénat va voter?.... Mais ce sera Paris, tout simplement: Paris; dont on va commencer la grande toilette; Paris qui.... etc., etc."

Le Figaro 22 Juin 1896.

De Fransche Minister van Handel en Nijverheid heeft bij beschikking van 21 April l.l. het programma vastgesteld voor een prijsvraag betreffende ontwerpen van twee tentoonstellingsgebouwen welke zullen verrijzen op de plaats van het Palais de l'Industrie en van het tegenwoordige Pavillon de la ville in de Champs-Elysées te Parijs.

Ofschoon de mededinging uitsluitend voor Franschen is opengesteld, zijn devolgende aan het program ontleende bepalingen eene verdere mededeeling wel waard.

Ten behoeve der mededingers wier namen zijn ingeschreven, worden situatie-teekeningen beschikbaar gesteld met aanduiding van de grenzen van beide gebouwen.

Deze limiten zijn vastgesteld in overeenstemming met het algemeene plan van de tentoonstelling van 1900; zij zijn zoo getrokken, dat de fraaie boomgroepen ter plaatse kunnen behouden blijven.

Voor elk der beide gebouwen heeft de mededinging en de beoordeeling der ontwerpen afzonderlijk plaats. De mededingers hebben dus de keuze om één of wel beide ontwerpen uit te werken mits zij het plan d'ensemble leveren van den tuin-aanleg, de beplantingen, parterres, waterwerken en verdere motieven die tot het effect van dit gedeelte van de tentoonstelling kunnen bijdragen.

Bij het maken der ontwerpen moet rekening worden gehouden met den geprojecteerden verbindingsweg tusschen de Champs-Elysées en de Esplanade des Invalides; er moet getracht worden de bestaande beplantingen zooveel mogelijk te sparen.

Den mededingers wordt overigens volkomen vrijheid gelaten in de samenstelling der gebouwen, die een blijvend karakter zullen dragen en bijgevolg van deugdzame bouwstoffen zullen opgetrokken worden; geheel overeenkomstig hunner bestemming als tentoonstellings-paleis zullen zij een monumentaal uiterlijk hebben, en versierd worden in overeenstemming met de bouwplaats.

In 1900 zal het groote gebouw gebruikt worden tot tentoonstelling van kunstwerken dezer eeuw (schilderkunst, cartons, teekeningen, lithographiën, beeldhouwwerken, etsen, gravures, bouwkunst en kunstonderwijs).

Deze honderdjarige tentoonstelling zal o.a. bevatten een reeks salons waarin meesterstukken van Kunst en Kunstnijverheid uit de meest karakteristieke tijdperken dezer eeuw zullen zijn opgesteld.

Het gebouw zal ten minste veertigduizend M² beschikbare ruimte (beganegrond en verdieping te samen) moeten aanbieden.

Na 1900 zal dit paleis in de eerste plaats gebruikt worden voor de jaarlijksche tentoonstellingen van kunstwerken: „les Salons annuels des beaux arts". Met die bestemming is rekening te houden bij de keuze van verlichting der zalen waarvan er een voor muziekuitvoeringen zal worden ingericht.

Het kleine gebouw zal in 1900 tot tentoonstelling van retrospectieve Fransche kunst worden gebruikt, later kan het dienen voor kunstmuseum, voor het houden van wedstrijden, examens, vergaderingen enz.; de beschikbare oppervlakte zal zevenduizend M² (beganegrond en verdieping) bedragen.

Bij het maken der ontwerpen zal er op gelet worden, dat de gebouwen niet mogen schaden aan het vergezicht naar het westen van Parijs.

De mededingers moeten leveren:

a. een plan d'ensemble van beide gebouwen met hunne toegangen op de schaal van 2 mM. per Meter;

b. een plattegrond-teekening van een of van beide gebouwen met lengte- en dwarsdoorsneden op de schaal van 5 mM. per Meter;

c. het aanzicht van den hoofdgevel naar de zijde van den nieuwen toegangsweg, schaal van 1 cM. per M.

d. de aanzichten van de achter- en zijgevels op de schaal van 5 mM. per M.;

e. eene nota van toelichting; en

f. eene begrooting per M³ inhoud of per M² horizontale projectie der gebouwen.

Als maximum-bouwkosten zijn gesteld: Zestien millioen francs voor het groote en vier millioen voor het kleine paleis. De kosten van aanleg van beplanting en verdere versiering der toegangen zijn niet begrepen in deze bedragen.

De mededingers moeten hunne ontwerpen onderteekend, dan wel anoniem inzenden vóór 4 Juli 1896.

De ontwerpen zullen beoordeeld worden door een jury van zeven en veertig leden.

De Minister van Handel en Nijverheid zal fungeeren als Voorzitter der jury, overigens bestaande uit Staatsambtenaren en autoriteiten op het gebied van handel, nijverheid en kunst, het tentoonstellingsbestuur, den Prefet van de Seine, acht leden door den Minister te benoemen, acht leden door den gemeenteraad van Parijs aan te wijzen en twaalf leden bij geheime stemming te kiezen door de mededingers wier projecten onderteekend zijn.

Met het oog op die stemming zal onmiddelijk na de sluiting van den termijn van inlevering der ontwerpen een lijst met de namen der publieke mededingers aan de deur van het stemlokaal worden aangeplakt.

Geen der mededingers kan jury-lid zijn.

Bij beslissing van de jury kunnen de volgende belooningen worden toegekend:

Voor het ontwerp van het groote gebouw,

een eerste prijs van	15000 francs
een tweede „ „	12000 „
een derde „ „	8000 „
een vierde „ „	6000 „
een vijfde „ „	4000 „
te samen	45000 francs.

Voor het ontwerp van het kleine gebouw,

een eerste prijs van	5000 francs
een tweede „ „	4000 „
een derde „ „	3000 „
een vierde „ „	2000 „
een vijfde „ „	1000 „
te samen	15000 francs.

Het verslag van de handelingen der jury zal gedrukt en uitgegeven worden.

De ontwerpen zullen gedurende acht dagen na de publicatie van het jury-verslag worden tentoongesteld.

De bekroonde ontwerpen worden het eigendom van de inschrijvers der prijsvraag die er naar willekeur over kunnen beschikken.

De uitschrijvers behouden zich het recht van handelen in alle kwesties betreffende de prijsvraag voor, zoowel ten opzichte van de definitieve ontwerpen, als ten aanzien van de leiding en de uitvoering van den bouw; zij zullen kennis nemen van het rapport der jury, die bijgevolg zal hebben te overwegen of er aanleiding bestaat om een der in de eerste plaats bekroonde ontwerpen met, dan wel zonder medewerking van den ontwerper ter uitvoering voor te dragen.

Tot dusverre het programma der prijsvraag waarvan de uitslag met veel belangstelling wordt tegemoet gezien.

Op den ijzermannen en anti's, architecten met en zonder officieel diploma! Staakt voor een wijle uw twistgeschrijf in zake kunst, maar toont, door mededinging in dezen publieken prijskamp, dat gij waarlijk kunstenaar zijt; weerlegt de bewering van uw landgenoot Grasset, dat geen talent vereischt wordt om ijzerconstructies hoe verbazingwekkend ook, te kunnen daarstellen" (1)! Reeds aan uw tentoonstellingsgebouwen van 1889 hebt gij getoond wat de toepassing van getrokken ijzer, faïences en gebrand glas vermag.

'S-GRAVENHAGE Juni 1896.

J. K. M. LINDHOUT.

(1) Bouwkundig Weekblad van 27 Juni l.l.

EEN FEESTUITGAVE.

De vereeniging der besturen van Duitsche Spoorweg Maatschappijen zal 28 Juli a. s. te Berlijn in eene gewone vergadering haar vijftigjarig bestaan herdenken.

Het hoofddoel dezer vereeniging is, om door gemeenschappelijk overleg en door het werken in overeenstemming met elkaar, „de belangen van zich en die van het publiek te behartigen."

Klein begonnen, heeft de vereeniging in den loop van haar bestaan een grooten invloed uitgeoefend op de technische, de wetenschappelijke en rechtelijke ontwikkeling van het spoorwegnet in midden-Europa. Thans omvat zij alle Duitsche, Oostenrijksche en Hongaarsche banen, voorts vier Nederlandsche, drie Belgische, een Luxemburgsche, de Rumeensche Staatsbanen en een Poolsch-Oostenrijksche baan, ter gezamenlijke lengte van een zeer eerbiedwaardig aantal K.M.

Nadat reeds op 27 September 1825 de eerste werkelijke spoorbaan in Engeland, die van Stockton naar Darlington, was geopend, volgde in Duitschland op 7 December 1835 de opening van den eersten spoorweg, die der Nürnberg-Fürther baan. Daarna werd op 24 April 1837 de lijn Leipzig-Dresden geopend en op 29 October 1838 de lijn Berlijn-Postdam; Nederland volgde met de opening der lijn van den Hollandschen IJzeren Spoorweg op 24 September 1839.

Na de stichting der laatstgenoemde Pruisische lijn, werd het spoorwegwezen in Duitschland geregeld bij de nog heden van kracht zijnde wet van 3 November 1838, die echter al spoedig door belanghebbenden werd beschouwd als hinderlijk voor de goede financieele uitkomsten der maatschappijen, welker vrijheid van handelen te zeer scheen beperkt te worden. Men wenschte eenige gewraakte bepalingen te zien opgeheven. Deze overwegingen waren de aanleiding, dat de Berlin-Stettiner Spoorweg Maatschappij de overige Pruisische maatschappijen opriep tot gezamelijk overleg, op 10 November 1846 te Berlijn. Bespreking van de wijziging der wet van 1838 was het hoofddoel der bijeenkomst, waaraan toen reeds werd deelgenomen door 10 maatschappijen, met 1568 K.M. lengte van de 17 bestaande of in aanbouw zijnde lijnen met 1970 K.M. lengte.

Het was in deze vergadering dat eene commissie benoemd werd om, voorgelicht door de reeds opgedane ondervinding, een nieuwe spoorwegwet te ontwerpen, en dat ook eene vereeniging werd opgericht onder den naam „Verband der Preussischen Eisenbahnen", waarvan het doel — reeds boven aangegeven — daar tevens werd geformuleerd en vastgesteld.

In 1847 groeide het aantal deelnemende besturen tot veertig aan, nadat besloten was, dat alle Duitsche geconcessioneerde maatschappijen tot de vereeniging konden toetreden; haar naam werd daarbij gewijzigd in: „Verein Deutscher Eisenbahn-Verwaltungen."

Deze vereeniging telt op dit oogenblik 74 directiën, die 80,998 K.M. exploiteeren.

Ter gelegenheid van de herdenking van den 50-jarigen stichtingsdag dezer Vereeniging is een feestgeschrift ver-

chenen, waarin uitvoerig is te boek gesteld wat door haar is gedaan en tot stand gebracht. Met bescheiden middelen, met wijze maar wel overwogen bedachtzaamheid, heeft deze oudste spoorwegvereeniging — hoewel klein begonnen —, waar zij meende iets te moeten doen, iets grootsch en blijvends tot stand gebracht, en hebben de in haar vereenigde spoorwegbesturen in edelen wedijver samengewerkt om aan het doel ten volle te beantwoorden.

Feitelijk liggen hare groote verdiensten in het verledene. Toch zal zij nog steeds iets te doen vinden in het belang der maatschappijen, van het reizend publiek en van den handel. Behalve haar eigen orgaan staan haar op technisch gebied daarbij ten dienste o.a. het technische bijblad van het vereenigings-orgaan, zoo gewaardeerd in de kringen waarvoor het in het bijzonder is bestemd, en bovendien haar fonds, waartoe zij jaarlijks bijdraagt om in de mogelijkheid te zijn elke drie jaren premiën tot een bedrag van f 18.000 uit te loven voor aangebrachte en erkende verbeteringen in de constructie, de materialen of de exploitatie, van alles wat tot het gebied der spoorwegen behoort.

Het behoort niet tot ons bestek om een uitvoerige beschrijving te geven van hetgeen in het zeer volledige en kostbare werk, de feest-uitgave, wordt behandeld; hoofdzakelijk is het af te leiden uit het doel der Vereeniging, bovengenoemd. Wij vestigen echter de bijzondere aandacht op het voor technische kringen zeer belangrijke werk, dat o. a. groote waarde heeft voor de ontwikkelingsgeschiedenis van de spoorwegen en hunne exploitatie.

Het omvangrijke werk is met groote zorg uitgevoerd; de typographische behandeling der Berlijnsche drukkerij van Nauck is boven lof verheven; zij getuigt van grooten smaak. Het boek vangt aan met een reeks van 28 portretten van uitblinkende, deels reeds overleden, deels niet meer werkzame mannen op het gebied van het spoorwegwezen, die het streven en de werkzaamheid der nu feestvierende Vereeniging werkdadig hebben gesteund en zich verdienstelijk hebben gemaakt voor hare ontwikkeling; onder die mannen vinden wij ook drie Nederlanders herdacht: den in 1893 overleden heer Bake, tot 1881 directeur der Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij, den heer Dr. Ameshof, tot 1890 president-directeur der Nederlandsche Rijnspoorweg Maatschappij, en den heer 's Jacob, van 1869 tot 1879 directeur-generaal der Nederlandsche Staatsspoorwegen. De uitvoering dezer portretten, naar de clichés geleverd door de firma Meyssenbach, Riffarth en Co. te Schöneburg bij Berlijn, en hunne rangschikking op de platen, is uitmuntend te noemen.

Het geheel is verzameld in een prachtstempelband, betrekkelijk eenvoudig, waarvan uitvoering het atelier van den boekbinder Fritsche te Leipzig eer aandoet. L.

ANTWOORDEN OP DE VRAGEN 1895.

VRAAG 11. *Wat is in den kring uwer Afdeeling bekend omtrent het in den handel gebrachte dakpik ter bescherming van zinken daken?*

Kan het gebruik hiervan wellicht aanbeveling verdienen tot beveiliging van zink tegen zeewater?

Oefent het zeewater een merkbaar nadeeligen invloed uit op het zink van gebouwen aan de kust?

Antwoord der Afdeeling Utrecht.

Het dakpik wordt in Nederland in den handel gebracht door de heeren Jonge en Hoogbruin, loodgieters enz. te Amsterdam.

Uit een prospectus van genoemde heeren blijkt ten duidelijkste, wat het dakpik is en waartoe het kan gebezigd worden.

Ondergeteekenden meenen, dat het dakpik vooral aanbeveling verdient tot het bestrijken van zinken en metalen daken; het is ons gebleken, dat eene ijzeren kapbedekking volkomen waterdicht is te krijgen door het aanbrengen van dakpik; o.a. diene daartoe de ondervinding bij de oude overkapping van het station Amsterdam Weesper-Poort opgedaan. De bedekking daarvan was op verschillende plaatsen geheel verteerd en er waren zelfs verschillende kleine openingen in waar te nemen, zoodat eene enorme last van lekken werd ondervonden. Ten einde, alvorens tot geheele vernieuwing over te gaan, dit lekken zooveel mogelijk tegen te gaan, werd een gedeelte der bedekking met dakpik bestreken; de openingen werden met in dakpik gedrenkte moltonlappen bedekt, en de resultaten daarvan bleken allergunstigst; zelfs bij de hevigste regens werden bij de aldus behandelde gedeelten der dakbedekking niet de minste lekkages meer waargenomen.

Ter bescherming van zinkbedekkingen werden o.a. bij de Staatsspoorwegen te Amsterdam een groot gedeelte der zinkbedekking eener goederenloods, en te Utrecht een gedeelte der bedekking van het oude Centraalbureaugebouw bestreken. Ofschoon tot heden bij die dakbedekking niet de minste herstellingen noodig bleken en ook geen lekkages waren waargenomen, zal het toch wel bij een vijf- à zestal jaren tijds te bepalen zijn, of de uitkomsten werkelijk zoo gunstig zijn als verwacht wordt.

Dat het dakpik een beschermend beschutmiddel is tegen bijtende stoffen, is ons gebleken uit het feit, dat b.v. een stukje zink, in een schoteltje waarop geest van zout, spoedig tot vertering overging, terwijl zink met dakpik bestreken, in hetzelfde vocht neergelegd, bleek voldoende bestand te zijn tegen de invloeden van dit zuur.

De bovengenoemde firma deelt ons o.a. nog mede:

„In een Duitsche metaalfabriek, in de zoogenaamde zuurkamers waar het messing gebaad wordt, had men onophoudelijk last, dat de kalk op de muren in een tijdsverloop van 4 à 6 weken zoodanig door de zuren die zich in die kamers bevinden, aangetast werd, dat de laag moest worden vernieuwd; nadat men de wanden echter met dakpik heeft bestreken is het verteren van de kalk in de laatste twee jaren niet meer waargenomen. Waar het dakpik een voldoend beschermend middel blijkt te zijn tegen zulke sterk bijtende en verterende zure dampen, zal het zeker ook doelmatig zijn tegen het zout van het zeewater en tevens, zooals onze prospectus zegt, tegen de verbrandingsproducten uit de schoorsteenen van fabrieken enz., mede een zeer groot kwaad voor metalen daken.

In vergelijking van andere verfstoffen is ons bij de beide aangehaalde bedekkingen gekleken, dat het volkomen bestand is tegen elke temperatuursverwisseling; het blijft zijne elasticiteit, zijne taaiheid behouden, zoodat het bij het werken van het zink of ijzer waarop het is aangebracht, niet de minste scheurtjes vertoont, dus geheel gaaf blijft, wat als hoofdzaak is aan te merken voor het doel waarvoor het werd aangebracht.

Het is gebleken, dat niet alleen zinken, doch ook plaatijzeren dakbedekkingen het meest verteren tengevolge der verbrandingsproducten uit fabriekschoorsteenen, locomotieven enz.

Tot voorbeeld moge dienen, dat behalve de dakbedekking van het station Amsterdam Weesper Poort, o.a. ook

de dakbedekking van de overkapping van het station Arnhem bijna geheel verteerd is tengevolge der verbrandingsproducten uit de schoorsteenen der locomotieven.

Met laatst bedoelde overkapping is men tot bijna geheele vernieuwing moeten overgaan.

Dat het een feit is, dat de verbrandingsproducten het zink doen verteren, is o.a. gebleken bij het zeer vlakke dak op het oude Centraalbureau-gebouw der Staatsspoorwegen te Utrecht; de kosten van herstelling en vernieuwing der dakbedekking, nadat door aanbrenging der centrale verwarming op de binnenplaats eene groote schoorsteen was gemaakt, heeft bijna het dubbele bedragen van de herstellingen voor dien tijd.

Het dakpik moet op de zinkbedekkingen zoo niet in kokenden toestand, dan toch flink verwarmd worden aangebracht, en goed dekkend met flinke borstels met lange stelen worden uitgestreken. Die laag aan te brengen dakpik dient eene dikte van ± 2 m.M. te hebben. Het meest gewenscht is het, de bestrijking met dakpik in den zomer te bewerkstelligen.

Wat de kosten betreft, is gebleken, dat het leveren van en bestrijken met dakpik op zinken of ijzeren daken eene uitgave vordert van gemiddeld 26 tot hoogstens 30 cents per M^2.

Ondergeteekenden geven dus als hunne meening te kennen, dat bij metalen dakbedekkingen van zink of ijzer, vooral op plaatsen waar veel fabrieksschoorsteenen zijn, of waar de bedekkingen aan andere schadelijke stoffen of uitwasemingen zijn blootgesteld, het de meeste aanbeveling verdient, met het oog op kostbaar onderhoud, deze met dakpik te bestrijken.

Wat betreft den prijs per M^2. in verband tot dien van asphaltpapier of dergelijke bedekking, meenen ondergeteekenden, dat het voor dit doel niet zoo aanbevelenswaard is, als wel tot behoud van de meer kostbare metaalbedekkingen.

Wat het slot van vraag 11 betreft, hebben ondergeteekenden gemeend in de eerste plaats inlichtingen te moeten inwinnen aangaande zinken daken aan de kusten van ons land.

Verschillende informaties dienaangaande luiden eenstemmig, dat zinkbedekkingen aan de kustplaatsen geen meerdere mate van slijtage vertoonden dan daar, waar zij niet aan de zeelucht waren blootgesteld; wel werd daartegenover geconstateerd, dat de uit fabrieksschoorsteenen komende verbrandingsproducten een zeer nadeeligen invloed uitoefenden op zinkbedekkingen.

Ten einde nog meerdere zekerheid omtrent den invloed van het zoutgehalte op het zink te verkrijgen, zijn door ondergeteekenden 3 stukken zink, ± 0.30 bij 0.30 c.M. groot, onderscheidenlijk van de nummers 20, 16 en 14, na allereerst uiterst nauwkeurig gewogen te zijn, in de zoutkeet alhier gedurende een drietal weken blootgesteld aan de uit de bakken opstijgende zoutdampen; na verwijdering en zoo veel mogelijk schoonmaken, werden de verschillende stukken weder nauwkeurig gewogen; het bleek toen dat zij iets in gewicht waren toegenomen; dit is toe te schrijven aan een zekeren aanslag, die zich op het zink had vastgehecht.

Zij meenen dus als hun gevoelen te kunnen mededeelen, dat het zeewater of zoutstoffen geen merkbaren nadeeligen invloed op het zink uitoefenen.

Utrecht, 13 Januari 1896.

A. J. Vreeswijk.
J. Krap.

BERICHTEN.

Wij ontleenen het volgende aan „De Telegraaf."

Voor rekening van een Engelsch kunstliefhebber zullen de beroemde geschilderde glazen van het kerkgebouw der Ned. Herv. gemeente te Ter Aa (Utr.) worden gerestaureerd. Deze glazen, di dagteekenen uit het begin der 17e eeuw, waren door den tan des tijds in een deerniswaardigen toestand gebracht, zoodat he te vreezen stond, dat eerlang van dit gedenkstuk der Oud-Nederlandsche schilderkunst niet veel meer over zou zijn. Gelukkig zal di vrees niet bewaarheid worden. De glazen zijn thans verzonden naar het welbekend atelier van den heer Schouten te Delft.

Tot president van het Kon. Britsch Instituut van architecten is voor het jaar 1896—1897 gekozen de heer George Aitchison, te London, geen onbekende op het vaste land van Europa.

Gedurende de maand Mei zijn op den ouden Punischen doodenakker bij Carthago 27 graven blootgelegd, waarin een aantal merkwaardige zaken zijn gevonden als: fraaie vazen van Grieksche oorsprong, voorwerpen van albast en van ivoor, scarabeën, amuletten, bronzen spiegels, gouden sieraden enz.

Het belangrijkste voorwerp is echter een zeer primitief lampje, dat nog het merk van haar herkomst duidelijk aantoont. Dit is een Punische inscriptie van vijf letters, met een naald in het materiaal gegrift.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 10, waarbij 6 ook voor Bouwkundig Teekenaar, 1 voor Uitvoerend Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3, waarbij 1 ook voor Bouwkundig Opzichter;

Bouwkundig Teekenaar 5, waarbij 2 ook voor Bouwkundig Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Uitvoerend Opzichter 1 ook voor Bouwkundig Opzichter;

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De natuur", aflevering 5, van 15 Mei 1896. Een schematische borstkas. Een zeer eenvoudig en bruikbaar toestel, door Dr. H. J. Calkoen. — De chemische processen van de ademhaling (vervolg en slot), door Dr. R. G. Rijkens. — Het rekenkwadrant van Dr. S. Levänen, door A. G. Wythoff. — De afkomst van de zijderups, door Dr. H. J. Calkoen. — Een nuttig gebruik van de kracht der golven, door H. — Verscheidenheid op fotografisch gebied, door Dr. J. E. Rombouts. — De Banaan of Pisang op Java, door Binang. — Hyacinthus orientalis L. en Tulipa gesneriana L. op Hollandsch's bollenvelden (vervolg en slot), door J. Valckenier Suringar. — Ontwikkelingsapparaten voor acetyleengas, door Dr. L. Bleekbode. — Ozoon, door D. Ingerman. — Korte mededeeling. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Boekaankondiging, door H. J. C. — Correspondentie.

„De natuur", aflevering 6, 1896. Het hoogste op het gebied van hondendressuur, door Dr. J. E. Rombouts. — De Glossometers, door J. C. Bosch. — Een nieuwe raderboot. — Bij twee radiografieën, door Dr. P. Schuringa. — Ozoon, (vervolg) door D. Ingerman. — Uredineeën (roestzwammen), door C. E. Destrée. — Eerwaardig door ouderdom hoogte of standplaats, door Dr. H. J. Calkoen. — De Paardestaarten, door J. Sturing. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

11 JULI 1896. 16e JAARGANG. No. 28.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

HET ATJÈHSCHE WOONHUIS.

Thans, nu zoo veler gedachten dagelijks voor een wijle in beslag worden genomen door onze landgenooten op het oorlogsterrein van Groot-Atjèh en menigeen daardoor iets meer wenscht te weten van zeden en levenswijze van onzen aartsvijand op Sumatra's noord-westelijke punt, is het — dunkt ons — niet onbelangrijk een schets te geven in beeld en schrift van het Atjèhsche woonhuis.

Wij zijn daartoe in staat door het in dezen tijd zoo dikwijls aangehaalde en geraadpleegde prachtige werk „De Atjèhers" van Dr. C. Snouck Hurgronje, op last der Regeering in 1893 uitgegeven. In deel I daarvan vindt men eene plaat, waarvan een eenigszins verkleinde reproductie bij dit blad is gevoegd, en eene uitvoerige beschrijving waaraan het een en ander zal worden ontleend. De teekening voor het werk van den heer Snouck Hurgronje werd destijds in Atjèh gemaakt door den heer M. Donk, ambtenaar bij den Waterstaat, terwijl de noodige toelichting omtrent de constructie werd verstrekt door den heer L. J. C. van Es, ingenieur van den Waterstaat in Ned. Indië.

De inrichting van alle woonhuizen in Atjèh is vrij wel een zelfde; de gevels zijn altijd naar het oosten en het westen gericht, zoodat de ingang op het zuiden of noorden ligt.

Het huis bestaat óf uit drie, óf uit vijf vakken tusschen de hoofdspanten zooals dat op de bijbehoorende plaat. In het eerste geval is het aantal stijlen van den romp van het huis 16, in het tweede 24. Om zich dus een huis van drie vakken voor te stellen, heeft men van onze afbeelding slechts alles weg te denken wat zich aan ééne zijde van den doorgang bevindt.

Soms dient de achtergalerij zelve tevens tot keuken, waardoor dus het daartoe dienende verlengstuk van het hier afgebeelde huis wegvalt.

Bij uitbreiding der familie, door het huwelijk eener dochter, wordt dikwijls aan de oost- of westzijde van het huis een verlengstuk aangebracht, dat zich, wat den vloer betreft, bij de achtergalerij aansluit. Eenige nieuwe stijlen worden dan naast die galerij gezet om een hulpdak te dragen, dat verder op het hoofddak rust. Onvermogende ouders die hun dochter geen afzonderlijk huis in hunne nabijheid kunnen geven, trekken zich dan, wat hun intieme leven aangaat, in het nieuwe bijgebouw terug, het oorspronkelijke binnenvertrek aan de jonggehuwden overlatende 1).

Om het huis bevindt zich een erf of tuin, door een flinke heining omgeven. Op een erf kunnen meerdere huizen staan, die dan aan gehuwde dochters uit hetzelfde gezin behooren, of aan vrouwen die van dezelfde vrouw afstammen. Een aantal van deze huizen met erven vormt een gampòng, op zich zelve weder met een heining omgeven.

De ruimte onder de woning dient tot bewaarplaats van brandhout, rijst, den rijststamper, de pers om olie uit klappers te winnen enz. Hier huizen des daags de honden, bokken, schapen, hoenders, vechthanen enz. Koeien en buffels hebben afzonderlijke stallen. Er bevindt zich tusschen dat alles ook gewoonlijk een schommelwieg. De vrouwen zetten er het weefsel op 't getouw en verrichten er soms eenig huiselijk werk, waarvoor dan een gedeelte met een schutting is afgezet.

Door de huisdeur betreedt men de voorgalerij, het gedeelte der woning waar oningewijden worden toegelaten; deze galerij is van het overige deel van het huis gescheiden door een beschot, waarin zoowel de deur van het binnenvertrek als een in den doorgang voerende opening die door een deur of gordijn gesloten is. Een bank dient er soms den heer des huizes tot legerstede in zeer warme tijden; hier hangt tegen den wand alles wat tot diens bedrijf behoort.

De doorgang, die zich in een huis van drie geledingen aan de eene zijde —, in een van vijf geledingen in het midden tusschen de twee kamers bevindt, wordt alleen door de huisgenooten, familieleden, vrouwen of zeer intiem bekende mannen betreden, daar hij slechts toegang geeft tot de achtergalerij, het gewone verblijf der vrouwen, die daar

1) Men neme hierbij in aanmerking, dat bij vele echt patriarchale instellingen in Atjèh, ook nog gelden eenige overblijfselen eener vroegere heerschappij van het matriarchaat.

hun dagelijksch werk verrichten; deze achtergalerij is de eigenlijke huiskamer, soms echter tevens keuken, en bewaarplaats van keukengereedschap.

Het heiligste van het huis vormt de eigenlijke kamer, het slaapvertrek, door een deur van de achtergalerij bereikbaar; dat vertrek wordt slechts betreden door man en vrouw, de kinderen, en de bedienden der vrouw. Gewoonlijk is de vloer met matten bedekt, de zoldering aan het oog onttrokken door een daaronder gespannen wit kleed; de wanden zijn met kleeden behangen, waarop aan de bovenzijde randen zijn aangebracht, uit ruitvormige stukjes laken van verschillende kleur bestaande, een patroon dat in Atjèh zeer dikwert tot versiering wordt aangewend. Een dergelijke maskeering van zoldering en wanden heeft in de andere deelen van het huis alleen bij feestelijke gelegenheden plaats.

Het slaapvertrek bevat de legerstede, bestaande uit een lage bank met ligmatras, en veelal omgeven door een musquiten gordijn. Een kist dient tot bewaarplaats van kleedingstukken en lijfsieraden.

Het op de plaat afgebeelde huis, een van vijf vakken, heeft twee kamers.

Het geheele huis behoort in Atjeh tot de roerende goederen. De hoofddeelen van het eigenlijke geraamte zijn met pen en gat aan elkaar verbonden; alle pennen zijn echter veel te klein voor de gaten en worden daarom met behulp van groote keggen vastgeslagen. Ieder Atjèher kent de geëikte samenstelling dezer Atjèhsche huizen; het uit elkaar nemen en elders weder opzetten van zulk een getimmerte is dan ook inderdaad het werk van een oogenblik.

Verkoopt de Atjèher een huis, dan is het steeds de bedoeling, dat de kooper het medeneemt naar de plaats zijner woning; zoo vindt men in grooten getale huizen uit de Bovenlanden in de Benedenlanden geplaatst, omgekeerd echter zelden, wijl het bouwmateriaal in de Bovenlanden overvloediger is.

Erg stevig staat zelfs het meest solide Atjèhsche huis niet. Men behoeft slechts aan een der stijlen te rukken om het geheele gebouw te doen trillen. Dit middeltje neemt dan ook de moordenaar, de inbreker of de ongeoorloofde minnaar van vrouw of dochter te baat, om waar te nemen of de tijd ongunstig is voor de uitvoering van zijn voornemen; het geroep „wie schudt daar aan mijn huis" is voldoende den belager daarvan te overtuigen. Het is echter moeilijk een huis des nachts binnen te dringen, daar de deuren aan de binnenzijde met houten grendels zijn gesloten, en elke beweging binnenshuis, ook wegens de weinige soliditeit van den vloer, de bewoners zal wekken.

De Atjèher, een onberedeneerd fanatist, is zeer bang dat zijn woning „bezeten" zal zijn, waardoor de bewoners veel van ziekte zullen te lijden hebben. Om zijn huis voor zulke booze invloeden te bewaren, berekent hij vooraf den gunstigen tijd om met den bouw te beginnen; bij dat begin, de plaatsing namelijk van twee der stijlen die als hoofdstijlen gelden, met den balk die ze verbindt, worden daarom verschillende gebeden en formulieren opgezegd, die de booze geesten verwijderd houden.

De beide stijlen, die in het (slaap)vertrek komen te staan, heeten „vorst" (radja) en „vorstin" (poetröë). Men kiest daarvoor stijlen van zoo gaaf mogelijk hout en plaatst eerst den vorst, daarna de vorstin. Deze stijlen, een enkele maal ook meer andere, worden ter bevordering van het heil der bewoners van boven bedekt met een stuk wit doek, waarop voorts een stuk roode stof wordt gelegd; daardoor schijnt het als waren de koppen der stijlen met een tulband bedekt.

Bij het betrekken der woning, bij welke gelegenheid een godsdienstige maaltijd wordt gehouden, en na plechtigheden of feestelijkheden waardoor de „heete" of onheilbrengende machten in ongewenschte beweging komen, worden hoofdzakelijk de genoemde stijlen „verkoeld", dat is besprenkeld met meelwater; dit verkoelen heeft een onheilwerende werking.

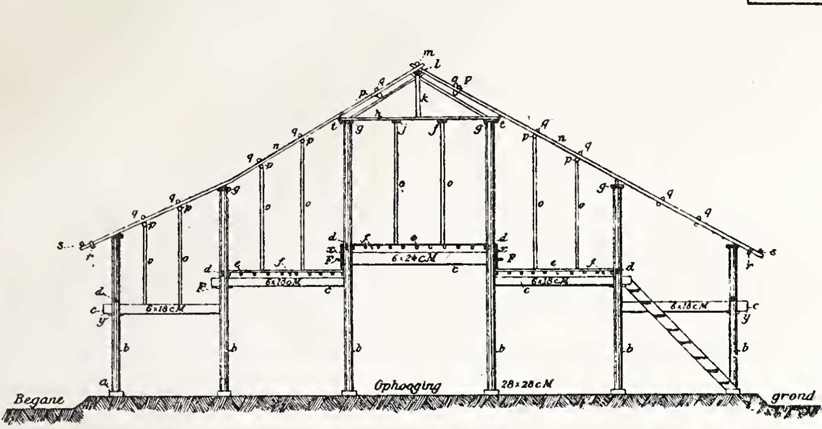
Na deze korte beschrijving zullen wij aangeven uit welke constructieve deelen het huis bestaat; deze zijn in de afbeelding aangegeven met letters, die verwijzen naar de hier volgende verklaring.

a. neuten, rustende op een ophooging, ongeveer 30 c.M. boven het maaiveld; daarop staan:
b. hoofd- en afdakstijlen.
c. dwars-ondersloven en
d. langs-ondersloven, beiden door de stijlen heen.
e. vloerbalkjes.
f. vulbalken op de dwars-ondersloven, dienende om de vloerbalkjes, die minder hoog zijn dan de langs-ondersloven, te dragen.
g. langs-bovensloven over de hoofdstijlen.
h. dwars-bovensloven, tevens bindbalken der kapsspanten.
j. plafondhangers (slechts in enkele huizen is een plafond).
k. nokstijlen, geplaatst naast de half over elkander gekeepte kapbeenen, steunende op zeer breede bindbalken.
l. nok, waarover *m*, langshout, om de sparren te drukken.
n. (mannelijke) hoofddaksparren, die naar beneden uitsteken; de andere (vrouwelijke) sparren loopen slechts tot den rand.
o. wand- of tusschenstijlen.
p. gordingen, dragende de daksparren.
q. langshouten om de (niet altijd voorkomende) bijsparren op de gording te drukken.
r. plaat aan de onderzijde van het dak, waardoor de hoofdsparren worden gestoken.
s. rib, waartegen de dunne bijsparren rusten.
t. twee langsbalken, waardoor de bovensloven der eindgevels heensteken, ver genoeg om de balken *u* der beide geveldriehoeken op te nemen, in welke balken ook de bovensloven der lange hoofdstijlen en de plafondhangers worden opgenomen.
v. sluiting van den uitspringenden, tevens voorover hellenden geveldriehoek.
w. gevelplank tegen de koppen der dakgordingen, welke er met pennen doorheen steken.
x. wandplaten, sluitende de openingen ontstaan door het verschil in hoogte der midden- en zijvloeren.
ij. opsluitkeggen.
z. voetlijsten tot het onzichtbaar maken van de vloerbalken, waarboven eerst de wand aanvangt. Deze wandbasis heeft gewoonlijk een fragmentarische paneelversiering.
A. langsplanken van den wand boven den vloer en de voetlijsten.
Daarboven begint de wandversiering.
B. Horizontale belegstukken op de langsplanken.
C. Versiering met vierkanten, gevormd door half over elkander gekeepte latten.
D. Versiering, bestaande uit hartvormige openingen.
E. Traliewerk, tot afsluiting van de open driehoekige vakken boven de wanden van de zijgalerijen, in de gevels.
F. Treden tusschen de zij- en middenvloeren.

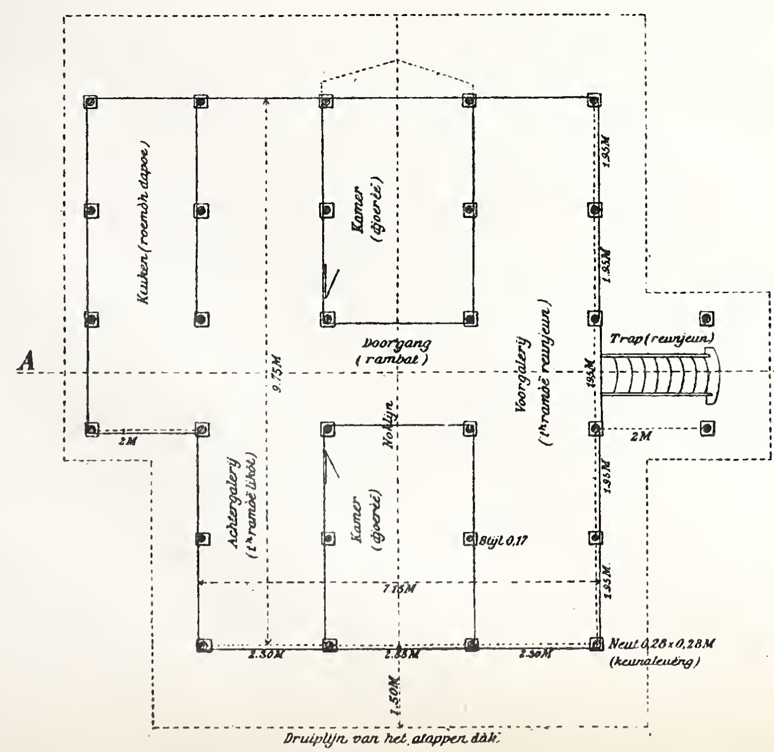
ATJÈHSCH WOONHUIS.

Schaal der: aanzichten 0 1 2 3 4 5 M
doorsnede en den plattegrond. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 M

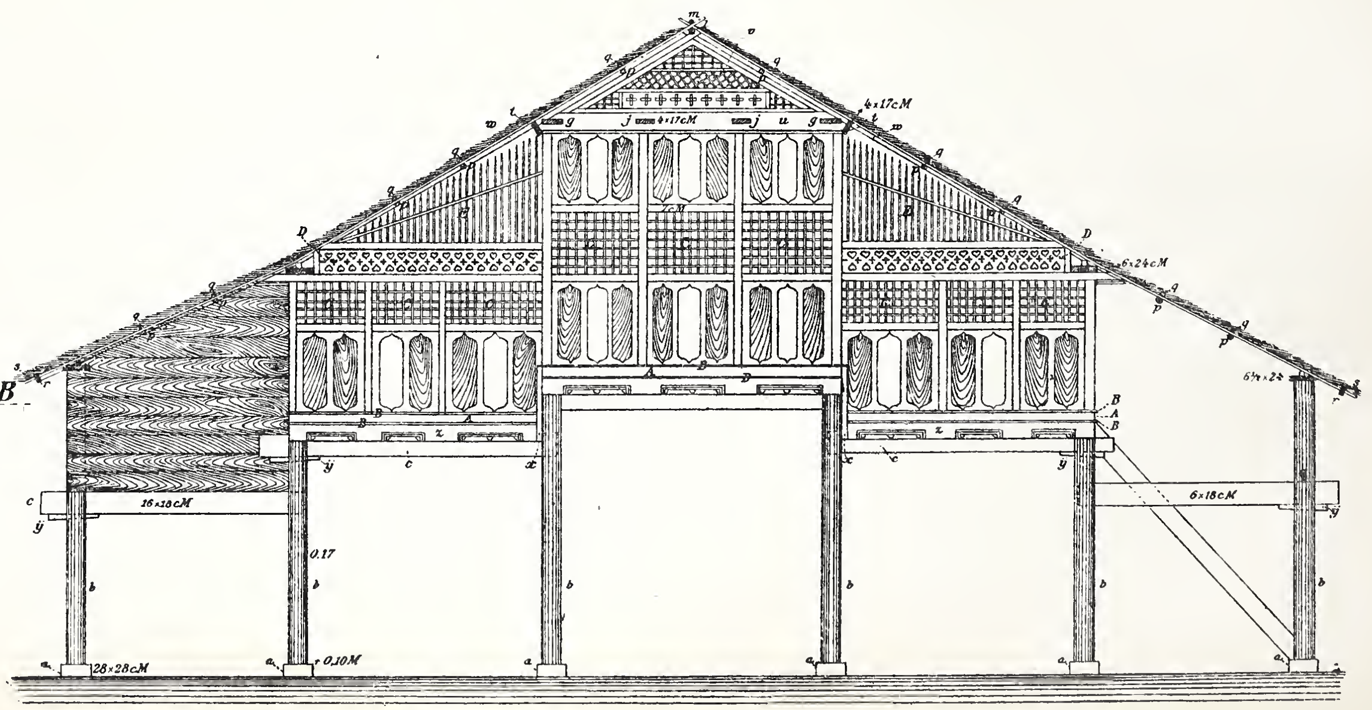
Doorsnede van het geraamte AB

Plattegrond van het geraamte

Gevelaanzicht

Ophooging – WN
28×28cM
17cM

PHOTO-LITH: WEGNER & MOTTU AMST

Behoorende bij het Bouwkundig Weekblad van 11 Juli 1896 No 28.

De vloer bestaat uit planken, of uit gespleten bamboe met rotan aaneengenaaid.

De dakbedekking bestaat uit palmbladeren of nipahbladeren. Wanneer deze is gesteld, wordt boven den nok een bedekking van gevlochten klapperblad gelegd.

Tot bescherming van de trap dient een afdak (in het lengte aanzicht op de plaat zichtbaar) dat op twee stijlen rust, overigens een verlengstuk van het hoofddak is.

R.

HET MONUMENT OP DEN KYFFHÄUSER.

Sedert de roemrijke tijden, waarvan de ruïne van den ouden burcht op den Kyfthäuser getuigenis aflegt, mochten de schoone landouwen, tusschen den Harz en het Thüringerwoud gelegen, een zoo feestelijke pracht en keizerlijke praal niet aanschouwen, als gedurende de dagen, waarop zich met keizer Wilhelm II alle Duitsche vorsten of hunne vertegenwoordigers vereenigden, om een grootsch gedenkteeken te wijden aan de herinnering van de glansrijke wedergeboorte van het Duitsche keizerrijk.

Waar de Barbarossa-toren, als 't laatste overblijfsel van het slot der Hohenstaufen zich dreigend in de lucht verhief, door de weelderige phantasie der sage, als 't ware omhuld met een kleed, geweven uit de dorstende begeerte en het steeds gekoesterd verlangen naar de vervulling van de grootsche gedachte dier wedergeboorte, is in 't midden van het Duitsche land en van de aan historische herinneringen zoo rijke omgeving, een nieuw monument verrezen, gewijd aan den Keizer onder wiens regeering het schitterend beeld dier sage tot vervulling kwam.

Een trotsch bouwgewrocht met machtige terrassen is op den Kyfthäuser verrezen, de geheele landstreek beheerschende, getuigenis gevende van Duitsche trouw en Duitsche kracht.

Bruno *Schmitz* ontwierp het indrukwekkend geheel. Emil *Hundrieser* en Nikolaas *Geiger* brachten het plastische leven in beeldgroepen aan.

Door de Krieger Vereine is het belangrijk bedrag van 1.300.000 mark, voor de stichtingskosten benoodigd, bijeengebracht, en is het daardoor gestempeld als een hulde van het Duitsche leger, den grooten Keizer gebracht.

Door een machtig half cirkelvormig terras, met monumentale borstwering afgesloten, zijn de verschillende hoogten der stijle berghellingen vereenigd, en voert een aantal massieve treden naar een plateau, vanwaar ter wederzijden breede trappen naar den voet van den eigenlijken toren leiden. Op dat plateau rust op drie bogen een romaansche hal, die een hof omsluit, waar zich in aansluiting met de voeting van den toren, de zittende statue van Keizer Barbarossa, door Geiger gemodelleerd, verheft. De massieve onderbouw wordt geflankeerd door vier trotsche hoekpijlers, die 't jonge monument omsluiten, dat aan den voet met tropheeën is versierd. Het in koper gedreven standbeeld des Keizers, met allegorische figuren rijk bedeeld, is in de voorste nis opgesteld. Een sterk sprekende kroonlijst sluit den vierhoekigen toren af, waarboven een tamboer die, koepelvormig afgewerkt, de Keizerskroon draagt. Het ornamentale deel bestaande uit Rijksadelaars, kronen, wapens, kapiteelen enz. is door den beeldhouwer Vogel bewerkt.

De lengte van dezen geheelen monumentalen aanleg is 131 Meter bij eene breedte van 96 Meter. Van af den voet van het met afwisselende hoogten van 20 tot 12 Meter aangelegde ringvormige terras is de geheele hoogte 81 Meter, waarvan het gedeelte, boven het platform van het terras, 61 Meter inneemt. De torenvoet is, boven het plint gemeten, 20 Meter. De hoogte van 't standbeeld des Keizers, in de werkplaatsen van H. Seitz te München vervaardigd, is van den hoef van 't paard tot de helmspits 8,76 Meter; dat van de groep Germaansche krijgers aan den voet van 't beeld gelegerd, is 4.82 Meter; de Genius der Historie is 5.20 Meter hoog. Dit zijn groote afmetingen, voor dit buitengewoon monument, dat zich in geschiedkundige strekking aansluit aan 't Hermann-Denkmahl in 't Teutoburgerwoud, en dat in 't Niederwald met de statige „Germania". Het overtreft echter beiden in kunstwaarde en afmetingen.

J. E. G. N.

ELECTRISCHE BEWEEGKRACHT VERKREGEN DOOR WINDMOLENS.

Onder bovenstaanden titel is bij de Erven H. Van Munster en Zn. te Amsterdam in druk verschenen het antwoord van den heer J. Van Heurn, Civ. Ing. te 's-Gravenhage, op de prijsvraag, een drietal jaren geleden uitgeschreven door de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid. Men zal zich herinneren, dat de Mij. een aanwijzing wenschte van de middelen die dienen kunnen om arbeidsvermogen door windmolens te verkrijgen, langs electrischen weg op te zamelen, over te brengen of vervoerbaar te maken.

Hetgeen in het bijzonder gewenscht werd, was nader omschreven in een tweetal vragen.

Het antwoord van den heer Van Heurn is in drie gedeelten verdeeld; het eerste bevat het onderzoek naar het jaarlijksch vermogen van den windmolen hier te lande, waarna in de beide andere gedeelten de bovengenoemde vragen beantwoord worden, luidende:

1°. Hoeveel arbeidsvermogen kan een gewone windmolen, in vereeniging met een electrische accumulator, gemiddeld per etmaal leveren; welke motorische inrichting is hiertoe noodig en hoeveel kost in dat geval één paardekracht — uur?

2°. Kunnen de nieuwe windmotoren uit een economisch oogpunt op uitgebreide schaal tot het accumuleeren en tot het benutten van de bewegingsenergie van den wind worden toegepast?

Zoo ja, welke inrichtingen zijn hiertoe noodig?

In het slot bespreekt de schrijver de mogelijkheid of ook langs mechanischen weg de bewegingsenergie van den wind economisch geacumuleerd kan worden.

Het antwoord, opgezet in de meening dat werkelijk hier te lande grooter gebruik zou zijn te maken van de windkracht, door haar te accumuleeren langs electrischen weg, daar toch reeds van elders de mogelijkheid was aangetoond om haar in den vorm van electriciteit op te zamelen en in licht of in mechanischen arbeid om te zetten, — dat antwoord heeft den schrijver groote teleurstelling gebracht, omdat zijne onderzoekingen niet tot bemoedigende uitkomsten hebben geleid en zij geenszins aan zijne verwachtingen hebben voldaan. Immers, het werk van den schrijver leert ons, dat de totale arbeid, dien een gewone windmolen hier te lande over het geheele jaar verricht in ongunstige jaren, dus in tijden van weinig wind, veel geringer is dan het bedrag dat daarvoor in den regel wordt

aangenomen, en dat bovendien de wind hier zoo onregelmatig voorkomt, dat men, ter verkrijging van een regelmatig te verdeelen arbeid zulk een groot aantal accumulatoren zou noodig hebben en daardoor de kosten zoo zouden stijgen, dat uit een economisch oogpunt nog geen sprake kan zijn van een benuttiging op groote schaal.

Nu moge dit resultaat teleurstellend zijn, ongetwijfeld ook voor hen die de vraag gesteld hebben, de belangrijke wetenschappelijke arbeid door den heer Van Heurn verricht, wordt er niet minder om, noch mag allermist van weinig waarde worden geacht; integendeel, hoewel menigeen wellicht een illusie is ontnomen, aan de hand van de beschouwingen van den schrijver kan men voorloopig het vraagstuk als opgelost ter zijde leggen, althans voor ons land. Elders bestaan — en hierop wijst de schrijver ook — gunstiger omstandigheden voor het benutten van de windkracht.

BERICHTEN.

Heden is de nieuwe overdekte bad- en zweminrichting aan den Heiligen weg te Amsterdam voor het publiek geopend.

Beneden in het gebouw vindt men de ketels en de machinerieën voor de electrische verlichting, voor het verwarmen van badwater, voor de verwarming van het gebouw; verder zijn er de waschkamer met de toestellen voor het wasschen, drogen enz. Alle door stoomkracht gedreven.

In een anderen vleugel beneden, zijn de douche-kamer, waar allerlei douches kunnen verstrekt worden, en de inrichtingen en lokalen voor Turksche en Russische baden. Deze laatste zullen eerst over enkele weken verkrijgbaar zijn.

Een zeer aangenamen indruk maakt de vroolijk uitziende ruimte met het zwembasin, $27\frac{1}{2}$ M. lang en $13\frac{1}{2}$ M. breed, tot nu toe het grootste bassin van dien aard in Europa. Het diepste gedeelte is 2.75 M., dus diep genoeg voor liefhebbers om met behulp van een springplank te duiken.

Een waterval, voortdurend neerdalend van een kunstmatige rotspartij, met levende planten en waterspuwende Japansche kikkers, padden en schildpadden ververscht het bassin. Marmeren trappen aan weerszijden van den waterval geven toegang tot het bassin, waarvan de bodem glooiend afdaalt tot aan het diepste gedeelte.

Rondom het zwembassin bevinden zich de kleedkamers; daarboven op de verdieping de badkamertjes voor kuipbaden, 49 in getal, uitstekend en net ingericht.

Er zijn voorts overal behoorlijke wachtkamers; beneden zal een klein restaurant worden ingericht.

Het gebouw is, hetgeen als bekend genoeg mag worden aangenomen, ontworpen door de heeren J. Ingenohl en Karel Muller; aannemers waren de heeren J. Koster en Zonen.

Het geheel maakt een zeer goeden indruk; met eenvoudige middelen is het gebouw tot stand gekomen, hetgeen echter allerminst geschaad heeft aan de goede indeeling en inrichting, waarop wij nader meer uitvoerig terug zullen komen.

In September a. s. zal een vergelijkend onderzoek plaats hebben van kandidaten voor de betrekking van adspirant-ingenieur van den Waterstaat hier te lande. Daartoe worden toegelaten Nederlanders, die een voldoend examen als civiel-ingenieur hebben afgelegd aan de Polytechnische School te Delft, mits zij op 1 Jan. e. k. niet ouder dan 28 jaar zijn.

Verdere bijzonderheden bevat de Staats-Courant No. 155.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 10, waarbij 6 ook voor Bouwkundig Teekenaar, 1 voor Uitvoerend Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1, ook voor Bouwkundig Opzichter;

Bouwkundig Teekenaar 5, waarbij 2 ook voor Bouwkundig Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Uitvoerend Opzichter 1 ook voor Bouwkundig Opzichter;

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3.

Aantal geplaatste sollicitanten:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 13 JULI.

Baardwijk (N.Br.). Het bouwen van een brandspuithuisje met bijkomende werken.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12. Bestek en teek. liggen elken werkdag ter inzage op het gemeentehuis. Aanw. op den dag der besteding v.m. 10 u.

Enschedé. Het vergrooten der bestaande gieterij en smederij.

De firma Tattersall en Holdsworth, 's av. 7 u., te haren kantore. Bestek en teek. liggen ter inzage aan het kantoor der Firma, alwaar tevens verdere inl. te bekomen zijn.

Enschedé. Het bouwen van twee woonhuizen met werkplaats op een terrein aan den Lipperkerkweg.

De heer H. S. Scholte, 's av. 8 u., in 't café van Joch. Hemken, alw. bestek en teek. ter inz liggen. Inl. geeft H. A. Fleenge. Aanw. 13 Juli, v.m. 9 u.

Gorinchem. Het verrichten van verfwerken aan de gemeente-eigendommen.

Het gemeentebestuur, n.m. $2\frac{1}{2}$ u. Het bestek ligt ter lezing ter gemeente-secretarie. Aanw. gedaan.

Vlissingen. Het afbreken van een woonhuis enz. op den hoek van de Palingstraat en Wijnbergsche kade wijk K nos. 113 en 114, en het op die plaats bouwen van een winkelhuis met bovenwoning.

De architect M. J. Ketting, 's av 8 u., in het hotel „Du Commerce". Het bestek en de teek. liggen in bovengen. hotel ter inzage, terwijl op alle werkdagen verdere inl. zijn te bekomen bij den architect. Inschrijvingen worden alleen ingewacht van in Vlissingen gevestigde aannemers.

DINSDAG 14 JULI.

Bunschoten. Het bouwen van een burgemeesterswoning met secretarie.

Het Gemeentebestuur n.m. 3 u. Bestek en teek. ter inzage op het raadhuis. Aanw. 14 Juli v.m. $10\frac{1}{2}$ u.

Donk (N.-Br.). Het bouwen van een blok huizen en aanhooren, met bijlevering van al de daartoe noodige materialen.

De heer M. P. van Thiel, te Beek en Donk, n.m. 5 u., in het café van H. Verhagen. Bestek en teek. zijn à f 1, verkrijgb. van af 3 Juli, bij Jos. Swinkels, bouwkundige te Helmond, bij wien ook inl. te bekomen zijn.

Ginneken. Het bouwen van een heerenhuis te Ginneken, met bijlevering der daarvoor benoodigde materialen.

De architect J. M. Marijnen, v.m. 10 u., in het café van A. Weterings te Ginneken, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

's-Gravenhage. *a.* Het bouwen van eene R. K. kerk met pastorie en bijbehooren voor de Parochie van O. L. Vr. van Goeden Raad. *b.* Het bouwen van een gesticht voor Liefdezusters. *c.* Het bouwen van een woonhuis.

De architect Nic. Molenaar in het Zuid-Holl. koffiehuis. Bestekken met teek. zijn tegen betaling van f 7 per ex. verkrijgb. gesteld bij de firma Gebrs. J en H. van Langenhuijsen te 's-Gravenhage. Inl. zijn dagelijks te bekomen aan het bureau van gen. architect van 9 tot 4 u.

Groningen. Het afbreken van twee perceelen gemerkt L. n^{0}. 21 en 22 aan den hoek van de Noorderkaden N Z. en de Zoutstraat aldaar, waarin smederij, en het daar bouwen van een nieuwe smederij met magazijn en twee bovenwoningen onder bijlevering van alle materialen enz., namens de Directie der Groninger-Rotterdammer Stoomboot-Maatschappij aldaar.

De architect H. C. Scheffel Gzn., 's av. $8\frac{1}{2}$ u. in 't café der Wed. J. K. Niejenhuis, alwaar de teek. ter inzage ligt; bestek ad 50 ct. is aldaar en bij genoemden architect verkrijgb. alsmede bij laatstgen. ook inlichtingen. Biljetten in te leveren vóór 14 Juli 's av. $7\frac{1}{2}$ u. in gen. café. Aanw. gedaan.

Groningen. De bouw van een wachthuis voor de ambtenaren der invoerrechten en accijnzen te Delfzijl. Raming f 2895.

De Directeur der Directe belastingen enz., v.m. 11 u., te zijnen bureele. Het bestek ligt ter lezing aan het ministerie van Financiën, aan de bureelen van den Rijksbouwmeester in het 1ste district te 's-Gravenhage, van het Prov. Bestuur van Groningen en van gen. directeur, alsmede aan de kantoren van de ontvangers der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen in de betrokken en naburige gemeenten. Het is voorts kosteloos te bekomen bij voorn. directeur. Inl. worden gegeven door voorn. Rijksbouwmeester en door den opz. der landsgebouwen W. A. Hof, Groningen. Aanw. gedaan.

Heemskerk. Het bouwen van eene Openbare school waarin zes lokalen met toebehooren

Het gemeentebestuur. v.m. 11 u. Bestek en teek. liggen ter inzage in het raadhuis te Heemskerk, werkdagen tusschen 10 en 2 u., in café L'Espérance, Bakenessergracht te Haarlem, en in hotel „De Zon", Breestraat te Beverwijk, is de teek. te bezichtigen. Ten kantore van den architect C. L. M. Robbers Raamsingel 38 te Haarlem, zijn bestek en teek. à f 1.25 verkrijgb. Aanw. gedaan.

Nijmegen. 1. De levering van 4700 M. gegoten ijzeren buizen en hulpstukken voor

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

18 JULI 1896. 16e JAARGANG. No. 29.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

HET NIEUWE STATION DER STAATSSPOORWEGEN TE 's-HERTOGENBOSCH.

Heden, 18 Juli, wordt het nieuwe station der Staatsspoorwegen te 's-Hertogenbosch ingewijd.

Sinds eenigen tijd bestaat bij de Maatsch. tot Exploitatie van Staatsspoorwegen de hooggewaardeerde gewoonte om den bouw van stations- en andere gebouwen van eenigen omvang op te dragen aan architecten van naam. Daardoor is afwisseling ontstaan en vertoonen niet alle gebouwen langs een zelfde lijn, een gelijken karaktertrek, zooals dat eertijds in het buitenland het geval was.

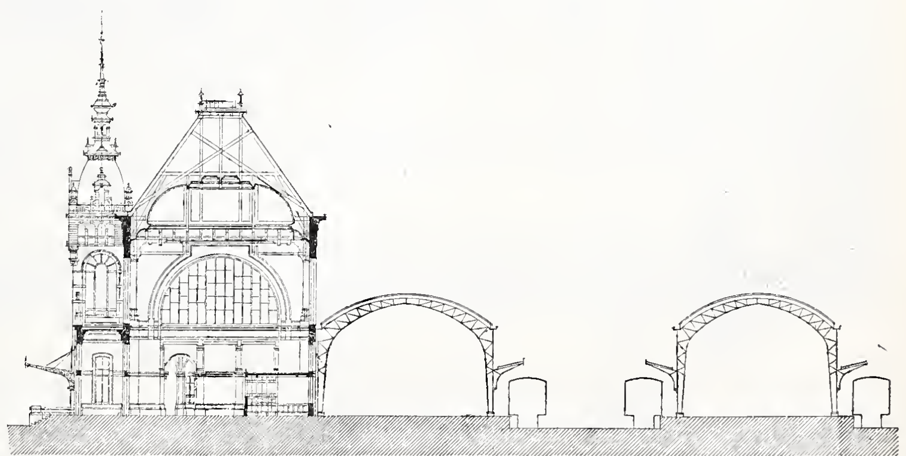
Zoo werd het ontwerpen van het station te 's-Hertogenbosch opgedragen aan den heer Ed. Cuypers te Amsterdam, en is een gebouw ontstaan, dat in wijden kring geroemd wordt, én wat de indeeling betreft — die ook voor dit station hoofdzakelijk door de Staatsspoorwegen zelve is aangegeven — maar ook en wel zeer bepaald om het architectonische uiterlijk. Dit laatste is niet van die eenvoud, die in dezen tijd dikwijls betracht wordt en soms wel wat gezocht simpels krijgt, maar waarvoor een toekomst schijnt weg gelegd te zijn; integendeel, het uiterlijk is rijk versierd.

De groote onderdeelen van het gebouw, zooals de plattegrond die aanduidt, zijn duidelijk in het uiterlijk gescheiden gebleven en op zich zelf behandeld, zonder evenwel te schaden aan een harmonisch geheel dat een werkelijk grootschen indruk maakt, integendeel medewerkend tot het vormen van een zeer gunstig silhouet.

Het gebouw ligt recht tegenover den Stationsweg en is aan de stadszijde 124 M. lang; het is verdeeld in een midden- of hoofdgebouw, geflankeerd door twee torens, twee eindgebouwen en twee lagere tusschengedeelten. Het geheel is opgetrokken van nageperste roode Friesche steen met zandsteen; het sousbassement is van hardsteen dat bij de torens van het middengedeelte, van zware blokken zandsteen en hardsteen, hooger dan het eerste plint.

Aan de stadszijde is tusschen de beide torens, boven de marquise, een zandsteenen borstwering aangebracht, waarin de rijke omlijsting van een electrische klok, gedragen door twee engelen, waarbij ter weerszijden de wapens van Nederland en van Brabant, door leeuwen vastgehouden. In de omlijsting der klok zijn de teekens van den dierenriem aangebracht; daaronder en daarboven emblemen die betrekking hebben op de tijd, als zon, maan, enz.; de klok is bekroond door een hemelglobe. Ter verlichting van de vestibule zijn in de vier gevels van dit hoofdgebouw groote halfcirkelvormige ramen gespaard, met zandsteen omlijst en met gekleurd glas bezet. De sluitsteen in den boog om het raam van den hoofdgevel is een gekluisterd mannenfiguur, zinnebeeldig het spoorwegverkeer voorstellende; onder de bekronende lijst van het hoofdgebouw zijn aan de stadszijde in zandsteen aangebracht de wapens der verschillende landen van Europa, aan de overige zijden die der provinciën en hoofdsteden van Nederland benevens de monogrammen van H.H. M.M. de Koningin en de Koningin-Regentes.

STATION TE 'S-HERTOGENBOSCH.

Doorsnede over de Vestibule.

De sluitsteenen der raam-togen in de tusschengebouwen stellen in het linker gedeelte voor de vier door den mensch beheerscht wordende elementen, benevens de kracht, — in het rechter gedeelte de vijf werelddeelen.

Het linker eindgebouw is boven de wachtkamer 3e klasse ingericht tot woningen voor den stationschef en den restaurateur; het rechter eindgebouw bevat de machines voor verwarming en verlichting en de woning van den sous-chef en den machinist. De torens tegen de eindgevels bevatten de trappen naar de woningen.

De daken zijn bedekt met blauwe en paarsche leien, de laatste van buitengewoon mooie kleur. De toon van die dakvlakken doet bijzonder goed in het geheel.

De hoofdingang onder de marquise van het hoofdgebouw geeft toegang eerst tot een tochtportaal, even breed als de groote vestibule; dan geven twee breede dubbele tochtdeuren toegang tot de ruim en vroolijk verlichte vestibule, waarin men terstond het bureau voor plaatskaarten opmerkt, van teakhout, met ramen bezet met gekleurd glas, het geheel staande op een hardsteenen plint. Dit gepolijste plint gaat langs de vestibule-wanden door; de kolommen en muurpilasters zijn van rood marmer, hunne kapiteelen van brons. Het gebrand glas is wel eenvoudig, maar maakt met de georneerde banden, als omlijsting, een zeer gunstig stemmenden indruk. Het plafond is in groote vakken met enkele banden krachtig gekleurd. Al de kleuren zijn hier in goede harmonie met elkander, zoodat ook daardoor de indruk van het geheel een zeer aangename is. De eenvoudige vloer is van granito.

Links is tegen den wand der vestibule een basrelief geplaatst, voorstellende een vrouwenfiguur, den reiziger wijzende naar de toegangen tot de wachtkamers en de restauratie voor de reizigers in de 1e en 2e klasse. Het eerst komt men in de restauratie zaal, een ruim lokaal met rijke betimmeringen en groot buffet. De verwarmingslichamen staan daar tegen vlakke nissen, niet onder schouwen, op een gepolijst hardsteenen bazement; de nissen, met een vlakke lijst van hardsteen omgeven, zijn bezet met Engelsche vlakke tegels, waarboven een vak met tegels uit de fabriek „Rozenburg", die bij de drie daar aanwezige apparaten den reiziger herinneren aan de wijze lessen daar te betrachten: „Eet wat gaar." „Drink wat klaar is." „Spreek wat waar is."

Vlak naast deze restauratie ligt de wachtkamer voor 1e en 2e klasse reizigers, en daarnaast de dameswachtkamer. Ook deze lokalen zijn weelderig afgewerkt en gedecoreerd. In eerstgenoemd lokaal zijn achter de twee verwarmingslichamen eveneens vlakke nissen aangebracht, geheel ingericht als de reeds genoemde. De reiziger leest er den groet „Welkom" en „Goede reis."

Bij deze lokalen behooren keurige toilet-kamers, die uit een sanitair oogpunt niet beter ingericht konden zijn.

De wanden en de door balken in vakken verdeelde plafonds in deze wachtlokalen zijn in vlakke tinten geschilderd, met ornamentale versiering, ontleend aan het dieren- en plantenrijk, geestig geteekend en verwerkt. De kleuren en de verdeeling der wanden door sterk geaccentueerde banden, zijn brutaal van opvatting; nergens echter is de harmonie verbroken. De conceptie is brutaal gedurfd, maar beschaafd.

STATION TE 'S HERTOGENBOSCH

Al de genoemde decoratie-schilderwerken werden uitgevoerd naar ontwerpen en onder de leiding van den heer K. Sluyterman, leeraar aan de Polytechnische School te Delft.

De meubels in deze lokalen, waarvan de vormen door den architect zelve zijn aangegeven, zijn fraai en doelmatig; die in de dames-wachtkamer zijn in zuiver Engelschen geest behandeld.

De ruime wachtkamer 3e klasse in het linker eindgebouw is eenvoudig maar doelmatig ingericht en versierd; er is, evenals in alle andere wachtkamers, een parketvloer.

Op het perron vindt men naast het gebouw de retirades met toiletkamer, hoogst doelmatig ingericht; alle wanden zijn daar met tegels bezet of met verglaasde tegels. Het zal werkelijk moeilijk zijn elders een betere en nettere inrichting te vinden.

Station te 's Hertogenbosch.

Situatie.

0 5 0 15 20 25 Meter

2e Perron

Wachtverblijf

Retiraden

Perronovergang

1ste Perron

Los- en Laadplaats

Retiraden

Wachtkr. 3e

Restauratie

Wachtkr. 1e en 2e

Dames salon

Vestibule

Lokalen voor den Dienst

Ketelhuis

Machinek.

Retiraden

Stations-plein

Toegangsweg n/a Losloods

Goederen loods

Dienstwoning

Bouwterrein.

Stationsweg

Bouwterrein.

Photo-Lith: Wegner & Mottu Amst.

Behoorende bij het Bouwkundig Weekblad van 18 Juli 1896 No 29.

Het gebouw wordt van uit een central punt — in het eindgebouw rechts — verwarmd en kan zoowel met gas als door electriciteit verlicht worden. Al de leidingen daarvoor zijn zooveel doenlijk gelegen in een tunnel onder het gebouw.

Bij het emplacement van het station behooren twee ruime perrons, die verbonden zijn door middel van een brug, waaronder de treinen doorgaan, waartoe trappen en hellenden vlakken toegang geven. De perrons zelve zijn met ijzeren bekappingen overdekt, elk meer dan 400 M. lang.

Op het tweede dezer perrons is geplaatst een doelmatig ingericht gebouwtje met wachtkamers en een buffet voor doorgaande reizigers. Deze vertrekken zijn wat eenvoudiger behandeld, overigens in den zelfden geest als de vertrekken in het station. In de nabijheid staat wederom een gebouwtje met toiletten enz.

Dit nieuwe stations-gebouw bevat met recht al die gemakken, die de reiziger van heden ten dage eischt in de groote pleisterplaatsen op zijn weg, — als dat comfort waarmede hij langzamerhand is verwend geworden.

De uitvoering van het geheele werk dat, wat dit gebouw betreft, ongeveer f 300.000 heeft gekost, verdient zeer bijzonderen lof; een groot deel daarvan komt toe aan den heer A. van Vliet, hoofdopzichter, maar ook aan den heer H. R. Hendriks, aannemer te Amsterdam. Onder het geleverde en goeduitgevoerde artistieke werk mag niet vergeten worden te wijzen op de beeldhouwwerken van de heeren van Bossche en Crevels te Amsterdam, het gesmeed ijzer van de heeren Braat te Delft en het gekleurde glas van den heer Hawinkels te Swalmen.

De architect, de heer Ed. Cuypers, heeft heel wat moeten zoeken, heel wat studie en zorg moeten offeren aan dit gebouw. Dit is geen veronderstelling, maar blijkt duidelijk. In de eerste plaats moet op de geslaagde indeeling, silhouet en kleur van den 124 M. langen voorgevel gewezen worden; het eentoonige, het vervelende in een lagen gevel van zulk een lengte te boven te komen, is op zich zelf reeds een groote verdienste.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

KUNSTREIS NAAR APELDOORN.

Op den 9en Juli 1896 vereenigden zich 21 leden der afdeeling Utrecht des morgens te half negen uur aan het station Utrecht-Maliebaan tot het ondernemen van een kunstreis naar Apeldoorn.

Bij aankomst aldaar wachtte ons de Heer C. M. Gardenier, civiel ingenieur, welke zich bereid verklaard had dien dag onze gids te zijn; van af het station werd allereerst een wandeling gemaakt door het dorp: verschillende in den laatsten tijd gestichte gebouwen werden met aandacht bezichtigd, waarna men eene wandeling deed door het Wilhelmina- en Oranjepark, welke allersmaakvolst zijn aangelegd en waarin verschillende zeer schoone en zeer uitgebreide villa's gelegen zijn. In de nabij het Oranjepark gelegen societeit werd een oogenblik de gewenschte rust genomen en werd ons door onzen geachten gids een heerlijke morgendrank aangeboden; vanaf de societeit werd de wandeling voortgezet naar de nieuwe kerk (ontwerp van den heer architect J. Verheul). Na eerst het uitwendige in oogenschouw genomen te hebben en nadat ieder niets dan lof had voor de schoone architectonische vormen van het geheel, werd overgegaan tot bezichtiging van het inwendige der kerk.

Behalve aan het flink getimmerde en rustige houten plafond werd de meeste aandacht gewijd aan den preekstoel, niet alleen om zijn mooie betimmering, dan wel meer om zijn eigenaardige constructie; tegenover den preekstoel is gelegen de rijk betimmerde loge of zitplaatsen bestemd voor Hare Majesteiten de Koninginnen; er werd medegedeeld, dat beide getimmerten werden gemaakt in de timmerfabriek van den heer van Malsen te 's Hage voor een bedrag van ± f 7000; tevens werd bezichtigd het nieuwe orgel geleverd door den heer Witte te Utrecht; de vestibule toegang gevende tot bedoelde zitplaatsen zag er vorstelijk uit, minder was dit echter het geval met het daaraan grenzende vertrek dienende als garderobe. Na bezichtiging der kerk werd de tocht per omnibus voortgezet door de Loolaan naar het hotel de Keizerskroon, waar onder de veranda een tweede ontbijt gereed stond waaraan door allen eer gedaan werd en dat in de ruimste mate aller tevredenheid wegdroeg.

Na dus de maag flink te hebben versterkt was het eerst aan de beurt de bezichtiging van het paleis; met uitzondering van de woon- en slaapvertrekken der vorstinnen, welke niet toegankelijk waren, werden de meeste overige vorstelijke vertrekken bezichtigd; in de zoo schoone vestibule prijkte o. a. het levensgroot door Martens geschilderde portret van wijlen onzen koning Willem III, sinds korten tijd aldaar geplaatst; het trappenhuis met zijne verschillende wapentrofeeën, harnassen, schilden, vaandels en vlaggen is zeer schoon te noemen; mede was men vol bewondering over de oudiëntie- en receptie zalen en in 't bijzonder over de schilderijenzaal met zijn heerlijk licht en waardevolle schilderstukken; uit alles wat men zag sprak de vorstelijke waardigheid. In de statige kapel werd de bijbel bezichtigd welke indertijd aan koning Willem III was aangeboden ter herinnering aan hetgeen zijne majesteit had gedaan tijdens den watersnood. Na bezichtiging van het paleis werd een wandeling gemaakt in het achter het paleis gelegene park met zijn schoone vijvers, waterval, prachtig geboomte en verrassende uitzichten; niet te vergeten is de eigenaardige ligging van het Oude Loo welke ons aan afgeloopen eeuwen doet denken en de lieve speeltuin met chalet der Koningin; is de mededeeling juist dan heeft dit park eene oppervlakte van ongeveer 70 bunders. Hoewel noode moest men van deze prachtige omgeving scheiden, omdat de rijtuigen reeds stonden te wachten, bestemd voor den rijtoer; deze had plaats over den Amersfoortscheweg, de langenberg en het Reigersbosch naar de Tol, waar even werd verpoosd, om de beroemde put te bezichtigen. De put heeft eene diepte van circa 72 meter, een flinke degelijk gebouwde vrouw, bewoonster van het tolhuis nabij de put, stelde ons in de gelegenheid alle bijzonderheden te weten te komen, allereerst werd een brandend kaarsje in de put afgelaten, waardoor men in de gelegenheid was, om niet alleen de goeden loodrechte stand der put te kunnen zien, maar ook de diepte daarvan, acht schenken water werden in de put gelost en bij de achtste hoorde men eerst de eerste het water bereiken; in de put is mede een flinke echo; de bedoelde vrouw was goed geoefend om de echo te doen hooren en de opmerking van een der leden was zeker niet ongegrond, dat het aan haar te zien was dat de put goed water gaf.

Na den dorst met een heerlijk glas bier gelescht te hebben werd de rijtoer over den Dassenberg en door de Soerensche bosschen voortgezet naar Hoog Soeren; onderweg deed zich nog het geval voor van op een ± honderd meter afstand van den weg een paar herten te zien, welke een oogenblik daar stil stonden, doch in minder dan geen

tijd evenwel uit 't gezicht verdwenen waren; bij de uitspanning Eikendal werd weder eenige oogenblikken verpoosd en eenige ververschingen gebruikt, waarna de terugtocht langs den Soerenschen grindweg plaats had; Op dezen weg had men o. a. een prachtig panorama op het dorp Apeldoorn. Ongeveer zes uur bereikte men weder het hotel de Keizerskroon, alwaar men zich na eenigen rusttijd aan een gemeenschappelijken maaltijd vereenigde. Na deze genotvollen tocht heerschte aan tafel de aangenaamste toon, waar zeker ook aan bijdroeg het keurige nette diner en de zoo goede en vlugge bediening, zoodat een woord van lof den eigenaar van dit hotel niet mag worden onthouden.

De eerste toost aan tafel, door den voorzitter, werd gewijd aan onzen geachten gids, den heer Gardenier, aan wien werd dank gebracht voor zijn geleide en bemoeiingen op dezen dag; natuurlijk vondt deze toost de meest hartelijken deelneming van alle aanwezigen.

Ten ongeveer half tien verliet men het Schoone Apeldoorn om naar het oude Sticht terug te keeren, allen ten zeerste voldaan over het aangename dat dezen dag had opgeleverd.

BERICHTEN.

Zooals bekend is, werden de heeren J. W. Boerbooms, A. R. Freem en J. J. Weve, de beide eersten architecten te Arnhem, de laatste Gemeente-architect te Nijmegen, benoemd om een onderzoek in te stellen naar de vermoedelijke oorzaken van het instorten van een gewelf in de in aanbouw zijnde kerk der Eerw. Paters Jesuiten, aan de Molenstraat te Nijmegen. Die instorting had plaats op den 3den April 1896. Deze deskundigen stelden hun rapport vast op 18 April 1896.

Het is naar aanleiding van dit rapport, dat de Officier van Justitie hoogstwaarschijnlijk de instructie in deze zaak heeft ingetrokken, aangezien er geen bepaalde feiten in het rapport vermeld worden, die een vervolging zouden kunnen wettigen.

Het zeer uitvoerige rapport geeft allereerst een duidelijke beschouwing over den gewelfbouw in kerken. Daarna hebben de deskundigen zich de vraag gesteld. in welk opzicht is beantwoord geworden aan al de eischen die bij de degelijke overwelving van een beduidende ruimte, zooals in dit geval, konden gesteld worden. Zij gaan dan vervolgens de onderstaande punten na: *a* de vorm van het welf, *b* de gebezigde materialen en *c* de wijze van uitvoering.

Na deze beschouwingen, die wederom zeer helder in het licht stellen wat bij den bouw van gewelven behoort in acht genomen te worden, komen de deskundigen tot de volgende conclusie:

1 De juiste oorzaak van het instorten van het wulf is niet met zekerheid aan te geven.

2. De vorm van het gewelf was voldoende om, bij zorgvuldige uitvoering, een blijvende stabiliteit te verzekeren.

3. De bij de uitvoering gebezigde materialen lieten in sommige opzichten te wenschen over, vooral het gebezigde metselzand, maar in deze tekortkoming kan niet de eenige reden gezocht worden voor het gebeurde. De reeds voltooide nog aanwezige kerkwulven zijn met dezelfde of soortgelijke materialen gemetseld, zonder bepaald wantrouwen te wekken in hun sterkte.

4. De achtervulling der welfkolken had zorgvuldiger behooren te geschieden. Bij gebruik van droge ballast ware het metselen van muurtjes achter de diagonaalbogen sterk aan te bevelen geweest.

De specie, verwerkt in de benedenste welfgedeelten, had met meer zorg moeten gekozen worden. Als regel wordt daarvoor een niet te slappe portland-cementspecie verwerkt waardoor spoedige verstijving is gewaarborgd.

5. De werkzaamheden, die na het sluiten van het welf zijn verricht, hebben met overeiling en onder gebrekkig toezicht plaats gegrepen. Het was onvoorzichtig de formeelen zoo spoedig na het lossen te verwijderen, daar er geen overtuiging bestond en bestaan kon, dat het welf niet zou nazakken.

Zelfs ware het beter geweest met lossen eenige dagen te wachten, omdat sommige gedeelten van het metselwerk te weinig versteend waren.

De gevaren van het verwijderen der formeelen verbonden, zijn niet zwaar genoeg gewogen, en voldoende contrôle op de noodige voorzorgsmaatregelen is niet uitgeoefend.

Schuren tegen den welfring door het touw waarmede de formeelen werden nedergelaten, is niet bewezen, maar kan zeer gemakkelijk worden aangenomen als te hebben plaats gehad, in welk geval hierin een oorzaak zou zijn te vinden, die de vernieling van het welf na zich sleepte en waarbij dan de overige, kleinere of grootere gebreken, die het welf en zijn constructie aankleefden, moeten hebben samengewerkt.

6. Het metselen van het welf heeft ten nadeele van de sterkte met te groote onderbreking van tijd plaats gehad, waarschijnlijk tengevolge van de belangen, die de aannemer der welf metselwerken ook elders te behartigen had.

Dientengevolge was de welfmassa tijdens het ongeval zeer ongelijkmatig versteend.

7. De hoofdaannemer is voor een groot gedeelte ontlast van alle op hem rustende verantwoording, doordat bepaalde personen zijn aangewezen om het welf te metselen, tegen welke aanwijzing hij moeielijk had kunnen protesteeren. Zoomin met het metselen als met het lossen der formeelen heeft zich de hoofdaannemer daarenboven bemoeid, wegens de onaangename houding die de deskundige welfmetselaars tegen hem en vooral tegen zijn onderbaas, als onkundigen, aannamen.

In het einde der vorige week is te Amsterdam vrij onverwacht overleden de heer J. A. Schuurman, oud-Directeur van Publieke Werken aldaar, tot nu ongeveer een jaar geleden.

Tijdens zijn directeurschap zijn belangrijke werken tot stand gekomen. wij behoeven slechts te wijzen op de werkzaamheden ter voltooiing van de Handelskade, het bouwen van het Abattoir, het Wilhelmina gasthuis, de aanmerkelijke uitbreiding van het Liernurstelsel enz.

Van af Zondag 12 Juli tot den 27sten der maand zijn in de School voor Kunstnijverheid te Haarlem tentoongesteld de teekeningen en werkstukken der leerlingen, vervaardigd gedurende den afgeloopen cursus.

De algemeene zomer-vergadering van de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs zal den 25sten Juli a.s. gehouden worden in het gebouw der Diergaarde te Rotterdam.

Na afloop der vergadering zal onder leiding van den Directeur der Gemeentewerken den heer G. J. de Jongh. een stoomboottocht worden ondernomen ter bezichtiging der haveninrichtingen en andere belangrijke werken.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 10, waarbij 6 ook voor Bouwkundig Teekenaar, 1 voor Uitvoerend Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1, ook voor Bouwkundig Opzichter;

Bouwkundig Teekenaar 5, waarbij 2 ook voor Bouwkundig Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Uitvoerend Opzichter 1 ook voor Bouwkundig Opzichter;

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

Aantal geplaatste sollicitanten:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

[M]AATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

[2]5 JULI 1896. 16e JAARGANG. No. 30.

[B]UREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
[B]UREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
[U]ITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
[A]bonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor [In]dië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

ANTWOORDEN OP DE VRAGEN 1895.

Vraag 12. *In welke gevallen is, aan het uitwendige van gebouwen [en] andere getimmerten, Amerikaansch grenenhout aan te bevelen? Wat is over het algemeen van de toepassing van dit materiaal bekend?*

Antwoord der Afdeeling Haarlem.

Belast met de beantwoording van de vraag betreffende [he]t Amerikaansch grenenhout, meen ik, dat wij even [m]oeten nagaan wat het meest kenmerkende onderscheid [is] tusschen dit hout en het meer gebruikelijke vuren en [gr]enenhout.

Het blijkt reeds dadelijk, dat terwijl het vurenhout [ee]n zeer gering harsgehalte bezit, dit voor het grenenhout [be]langrijk meer is, en dat het Amerikaansch grenen een [ze]er hars- en terpentijnachtige houtsoort is. Het soortelijk [g]ewicht van deze houtsoorten in drogen toestand is voor [h]et vuren 0.5, voor het grenen 0.6 en voor het Ameri[k]aansch grenen bijna 0.7. (1)

Dit groote vetgehalte van Am. grenenhout biedt in vele [g]evallen een bezwaar aan voor de toepassing.

In den houthandel toch, komt dit hout, voor zooverre [h]et als rib- en plaathout gezaagd is, bijna niet anders dan [i]n versch gezaagde partijen voor. Meestal blijven de bollen [o]ngezaagd, en worden gezaagd wanneer de bestellingen [in]komen.

Bij onze hedendaagsche wijze van bouwen, waar alles [b]ij aanneming gaat, wordt door een steeds kleiner wordend [a]antal patroons een noemenswaarde voorraad gehouden om [s]teeds droog hout in voldoende hoeveelheid te hebben.

In de meeste gevallen zal dus slechts hout beschikbaar [z]ijn, dat meer of minder nat is.

Bij vuren en grenen doen zon en wind spoedig, althans [s]poediger, hunne opdrogende werkzaamheid gelden dan [b]ij Am. grenen. De aanwezigheid van de groote hoeveel[h]eden hars- en vetachtige bestanddeelen beletten het in [h]et hout aanwezige vocht, anders dan zeer langzaam [n]aar buiten te werken.

Het gevolg hiervan is, dat waar dit hout geverfd wordt, [d]e verf zich bij het uitwerken van het vocht tot blaren trekt en loslaat, of wel, dat de verflaag zoozeer het uittreden van het vocht belet, dat dit in het hout aanwezig blijft, en het zoodoende vestikt.

Is het dus van belang bij het gebruik van iedere houtsoort, om droog materiaal te verwerken, in veel hoogere mate doet zich nog bij Am. grenen deze noodzakelijkheid gelden.

Meestentijds wordt echter het Am. grenen niet geverfd, maar blank gelaten, nl. in de olie geschuurd en gevernisd, omdat het, zóó bewerkt, eerst tot zijn recht komt, daar het zeer mooi gevlamd is en, geolied zijnde, een warme geel-bruine kleur heeft. De eisch van droog materiaal doet zich ook bij deze bewerking gelden, omdat anders de vernis geheel intrekt en dof wordt. Gevaar voor verstikken van het hout is hierbij evenwel veel geringer. De fraaie kleur, het duurzame, fraaie van het materiaal en de mooie teekening der vlammen (2) doet het Am. grenen daarom een ruime toepassing vinden, overal waar men aan de gebouwen veel „charpente apparante" toepast, o.a. bij gebouwen van allerlei aard die in vakwerk zijn opgetrokken, verder buitenhuizen en villa's in Zwitserschen trant, stal- en koetshuizen en dergelijke gebouwen.

Voor verschillende kleinere gebouwen, die geheel van hout zijn gemaakt, zien wij overal het Am. grenen hoe langer hoe meer gebruiken en bewijzen verschillende wachthuisjes, remises, muziektenten, politieposten, laiteries, contrôlegebouwtjes enz. met welk gunstig gevolg dit materiaal meewerkt tot verkrijging van een pittoresque geheel.

Bij gebouwen waar het slechts een ondergeschikte rol bekleedt, vindt het Am. grenenhout, speciaal voor voordeuren, veel toepassing.

Het verdient aanbeveling vooral daar, waar het Am. grenen gebezigd wordt aan de oost- en zuidgevels van gebouwen, om in plaats van ijzeren draadnagels, koperen te bezigen, omdat bij niet zeer nauwkeurig onderhoud van de dekkende vernislaag van het hout, de ijzer oxydatie zwarte vlekken en strepen in het hout veroorzaakt, die er niet uit te verwijderen zijn.

Hierbij dient opgemerkt te worden, dat het Am. grenen voor blank werk veel en zorgvuldig onderhoud vereischt, en daar waar het aan het uitwendige van een gebouw is aangebracht goed in de vernis dient te worden gehouden.

Waar deze vernislaag onvoldoende is, werkt de vettige

zelfstandigheid van het hout meê om gemakkelijk roet en stof te doen aankleven, dat zich innig met de oppervlakte van het hout verbinden gaat en waardoor het na korteren of langeren tijd zwart en vuil gaat worden en de fraaie eigenschappen verliest. (3)

De beantwoording van het 1e gedeelte der vraag kan dus m. i. zijn, dat Amerikaansch grenenhout zeer aan te bevelen is voor landelijke gebouwen en villa's, waarbij gestreeft is om met lijnen- en vormenspel van de omgevende natuur in harmonie te zijn. Voorts voor de hierboven genoemde kleinere gebouwen en in het algemeen daar, waar men er naar streeft de polychromie van het gebouw te verkrijgen door de kleurschakeeringen van de natuurlijke kleuren der materialen.

Omtrent hetgeen in het algemeen van de toepassing van dit materiaal bekend is, het volgende.

Voor zooverre mij bekend, vindt het veel toepassing, voldoet het goed en biedt het verscheidene voordeelen boven andere houtsoorten aan in de volgende gevallen:

Voor vloeren in magazijnen, scholen en openbare gebouwen, voor allerlei timmerwerken in de tuinierderij en warmoesierderij, als broeikassen, warme en koude bakken, loodsen enz., waar de deelen ongeschaafd gelaten en geteerd worden.

In sommige gevallen kan het met voordeel gebezigd worden voor vloerribben in de plaats van de zooveel duurdere eiken ribben.

Veel gebruik wordt er van gemaakt voor lambrizeeringen en betimmeringen in openbare gebouwen, vooral daar waar men om economische redenen niet tot het gebruik van eiken kan overgaan en bezwaren tegen schilderen zich voordoen. (5)

Ook voor balklagen vindt het, vooral in de laatste jaren, veel toepassing. Bij dit gebruik, kan vooral het bezigen van nat hout nadeelige gevolgen hebben, daar de balkeinden, die in de muren komen, om de hierboven vermelde redenen zeer licht vermolmen.

Het verdient daarom aanbeveling om bij het optrekken van een gebouw de steenen vóór de kopeinden der balken er uit te laten, tot de gevels afgewerkt worden, om deze kopeinden gelegenheid tot drogen te geven, en verder om kopeinden en strijkbalken in plaats van te meniën, liever met carbolineum te bestrijken, waardoor ze meerdere gelegenheid hebben het vocht uit te laten werken (6)

Wij kunnen bij deze opsomming van de verschillende toepassingen van Am. grenen, nog met een enkel woord wijzen op de plaats, die dit materiaal zich ook in het meubelmakersvak heeft veroverd.

Vooral de buitenlandsche industrie benuttigt het voor het vervaardigen van slaapkamer-ameublementen. Het biedt dit voordeel boven andere houtsoorten aan, dat men van het omslachtige en tijdroovende boenen en poetsen en in de was wrijven bevrijd is, en volstaan kan met de meubelen nat af te nemen.

Op huishoudelijk gebied en op het gebied van sport vindt Am. grenen ook ruime toepassing. Om slechts één voorbeeld te noemen, kunnen we wijzen op de duizende en duizende sportwagens die er in de laatste jaren in den handel zijn gebracht, en op zoovele kleinere artikelen van dit materiaal vervaardigd.

G. Persijn.

Aanteekeningen.

(1) Het gaandeweg grootere gebruik dat er van Am. grenen gemaakt wordt vindt zijn oorzaak vooral daarin, dat het hoe langer hoe moeielijker wordt zich in den hou handel van goed grenen te voorzien.

(2) Het hout mag evenwel niet al te zeer gevlamd zi en niet al te groote vlammen hebben, daar zulks veel op een inferieure kwaliteit duidt, die losser vezel hee dan de kortdradige weinig gevlamde soorten.

(3) Voor een groot deel zal dit wel toe te schrijven zij aan de omstandigheid, dat er zoo veel en zoo dikwij met slechte vernis wordt gewerkt. Veelal schroomt me niet met barnsteenvernis te werken. Het gevolg is, dat n korten tijd de spiritus, waarmee de barnsteenvernis berei is, vervlogen is en het hout zijn dekkende laag mist.

(4) Prachtige vloeren kan men met Am. grenen make op de wijze zooals o.a. in Maastricht veelal gewerkt word De vloeren met blinde vernageling, het liefst met kopere nagels en daarna gedrenkt met een afkooksel van d groene schillen van noten. De vloeren droog zijnde, worde daarna in de was gewreven en verder geheel onderhoude als parket vloeren, waarmee ze veel overeenkomst hebbe

(5) Voor de behandeling van Am. grenen, waar he voor binnenwerk blank wordt gebruikt, en in het alge meen voor betimmeringen, houten plafonds enz. waa men het hout zijn oorspronkelijke kleur wil doen behou den, is het nieuwe materiaal genaamd houtvuller, o poriënvuller, zeer aanbevelenswaardig; met deze stof be handelde timmerwerken vindt men op groote schaal toe gepast in de nieuwe gebouwen der stedelijke gasfabriek te Arnhem.

(6) Voor balklagen verdient Am. greenen eigenlijk geen aanbeveling; het kan ten minste wegens de kortvezeligheid en brosheid van het hout niet concureerren tegen de ve deugdzamer Rijnlandsche dennen balken.

Vraag 13. *Hoedanig is uw oordeel over het toepassen van zinken versieringen, soms als steen gekleurd, vooral bij openbare en andere belangrijke gebouwen, daar waar vroeger lood of koper werd gebruikt?*

Antwoord der Afdeeling Amsterdam.

Deze vraag is met enkele woorden te beantwoorden.

Het is voorzeker een gevolg van den geest des tijds, om veel voor weinig geld te verlangen, dat het degelijke en soliede materiaal als het lood of het koper voor dakversieringen wordt vervangen door het zink.

Hoe voortreffelijk dit materiaal moge zijn, wanneer het met alle zorg is bewerkt, zoodanig dat het vrij kan werken, kan rekken en krimpen, zoo slecht is het waar het wordt vastgezet en zich dus bij temperatuurswisselingen niet vrij kan bewegen.

Bij torentjes, dakvensters en wat niet al tegenwoordig van zink wordt gemaakt, wordt dit op de hoeken en overal vastgesoldeerd, kan dus niet werken, en moeten er scheurtjes in ontstaan, waardoor inwatering met al de gevolgen daarvan. Kan men bij het bouwen alle zinken knutselarijen vermijden, men doe het; en wordt het zink toegepast voor versieringen, dan blijve het materiaal zichtbaar, doch worde het niet als steen of wat ook gekleurd.

C. B. Posthumus Meijjes.

KAÏRO IN BERLIJN.

Het bezoek aan het onderdeel der Berlijnsche Industrietentoonstelling dat Kaïro heet, is uit een praktisch oogpunt misschien niet zoo nuttig als een kijkje in de koloniale afdeeling, — maar minder leerzaam en ontspannend is het zeker niet. In tegenstelling van die laatste afdeeling,

maakt Kaïro in Berlijn een algemeenen indruk die verrassend en harmonisch is. Het doel toch, om den bezoeker een wijle het Oostersche leven te doen medeleven, is hier volkomen bereikt. Wanneer men zich in de steegjes, straten en op de pleintjes beweegt, tusschen het gewoel der echte Arabieren, dan denkt men zich werkelijk niet in Europa te zijn. Beneden, zand, — echt Treptower woestijnzand; boven de blauwe hemel, of de grijze — die ook in 't Oosten niet altijd te vermijden is —, en zoo wijd het oog kan staren niets dan: Epypte.

De toegang tot dat Egypte is een fraaie Moorsche poort; heeft men die achter zich, dan ontwaart men dadelijk een sierlijke muziek-kiosk met palmen omgeven, waar elken middag droomerige Oostersche muziek wordt uitgevoerd door de lijfkapel van den Kedive, onder directie van den kapelmeester Binbaschi Faltis Effendi, een gebruinde Tzech.

Wij zijn nu op het Mohammed-Ali-plein, omgeven door een reeks van restaurants, in Oostersch karakter, maar waar echt Duitsche namen ons herinneren, dat we eigenlijk toch niet in het morgenland zijn, en dat we ons op Noordsche wijze kunnen restaureeren. Al die westerlingen, waarvan het hier krioelt, en onze omgeving doen ons echter vermoeden, dat er een plezierboot uit Engeland of Amerika in deze Duitsche kolonie in Egypte is aangekomen. Eigenlijk moet men. bij een bezoek aan deze afdeeling, zorgen in een stemming te zijn, zoodat dit vermoeden een overtuiging is geworden; eerst dan is het genot het ware. Men gaat dan bij Lagnado en Co. zien, hoe de Egyptische cigaretten gemaakt worden. De winkelier, de heer Ismalun, heeft 26 bewoners van de oevers van den Nijl daar — dat is in Treptow — aan 't werk. Koop daar eenige van die geurige cigaretten, of blijf bij Ismalun een goede Nargileh (waterpijp) rooken; maar niet te lang. Laat niet te veel van den Perzischen Tumbeli-rook door uwe longen gaan; het zou anders kunnen geschieden, dat de vaste Treptower bodem onder uwe voeten ging wankelen, dat gij een zonderlingen indruk zoudt krijgen van al de duplicaten van tempels, Moskeën, enz. die schommelend voor u verrijzen.

Al spoedig treft ons de Moskee Kait Bey, een der mooiste bouwwerken van de Arabieren in Egypte. De schilder Lehman heeft eer van zijn werk; trouwens hij is meer dan drie maanden aan de oevers van den Nijl geweest om schetsen te nemen, die voor de constructie en decoratie van het gebouw noodig waren.

Door een zijgang komen wij in het diorama van de beroemde graven der Khalifen, en weinig oogenblikken later staan wij vol bewondering voor den tempel van Edfu. Het is alsof de echte hier is neergezet. Tusschen de machtige Rhamses-statuen door, betreden wij de inwendige grootsche zuilenhal, waar met veel smaak een kleine tentoonstelling is gearrangeerd van Oostersche zaken, op kunst en wetenschap betrekking hebbende, en tevens een overzicht gevende van de producten des lands. Het merkwaardigste echter is hier een gedeelte der uitgebreide wapenverzameling van den Khedive, waarbij o.a. het prachtige zwaard van Mohammed Alis, den grondlegger van de dynastie der tegenwoordige Khediven.

Naast dien tempel van Edfu, die van Philae; in de onmiddelijke nabijheid de Nijl, met al de hulpmiddelen tot irrigatie en het vruchtbaar maken der dorre oevers: de sâkijje en de schadûf, het eerste een scheprad met emmers en raderwerk, het tweede een scheptoestel met hevelwerk.

Dat Nijl-tafreel wordt schilderachtig verlevendigd door een Bedouïnen-kamp. Zooals gewoonlijk zijn de heeren er op uit; zij doen namelijk hun werk, dat is, zij slenteren door de straten van Kaïro en maken zich onderling vroolijk over de zotte kleeding der westersche vrouwen, zij drijven daar kameelen of ezels, zoeken allerlei kleinigheden te verkwanselen, in een woord zij zijn aan hun aangenomen werk op elke gewilde manier het straatlawaai te verhoogen en den vreemdeling en Berlijner te doen gevoelen, dat hij niet in Treptow maar in Kaïro is. De dames Fatima. Aischa, Umm, Raiga, Za, Djeballah, meest alle prachtige typen uit Noord-Afrika, zijn met de kinderen in hun tenten, of stoffeeren het landschap.

De gezamelijke bewoners van dit kamp en de hun toebehoorende 30 kameelen. 30 renpaarden, 40 ezels, buffels en andere dieren, het geheel staande onder bevel van hun heer en meester den kranigen Scheikh Schu'aib, zij allen voeren af en toe in een arena scènes op, uit het Bedouïnen leven; of deze een overval in de woestijn, of een bruiloft voorstellen, het heidensch tumult is altijd even groot, maar het spel, als werkelijkheid.

Ook hebben zich in Kaïro neergezet, speciaal tijdens deze Berlijnsche tentoonstelling, een aantal vrome mannen die hun eigen bedehuis hebben, de Mu-aijjad-Moskee, welker zuivere kopie hier heel wat heiliger wordt gehouden, dan haar Egyptisch orgineel, terwijl tenminste in het echte Egypte de ongeloovige onder de noodige voorzorgen wel een Moskee mag betreden, is deze hier voor dergelijke kafirs onmeedoogend gesloten. Zijn voet, zelfs van schoeisel ontdaan, mag niet over den drempel van 't gebouw. Men kan zich intusschen vergenoegen met een blik door de open vensters der voorhal te laten gaan over de kalme Dzikr, dat zijn de godsdienstoefeningen van de acht Derwischen daarbinnen, met hun prior behoorende tot de orde der Weli of heiligen: Abdel Kadir el Kilani of kortweg Kadirijja-orde. De hoofdpersoon met zijn witten tulband in deze Moskee is de eerwaardige Scheikh Mohammed Ibn Othman el Barrodi, hier eigenlijk een manusje-van-alles; hij vervult namelijk de betrekkingen van Muezzin of oproeper tot het gebed, van Imam of voorganger in het gebed, van Khatib of prediker, en van leermeester der Egyptisch-Treptower jeugd.

Een kijkje in deze Moskee is waarlijk hoogst belangrijk vooral voor hem wien het niet gegeven zal zijn het echte Oosten te bezoeken. De heerschende ernst bij al het doen van den Derwisch is zoo natuurgetrouw, niet nagemaakt.

Links van den Kait Ben-Moskee ontwikkelt zich het echte Kaïrosche stadsleven. Voor ons ligt de hoofdstraat Gamalijja, met haar groot aantal bazars en winkeltjes, waar hier en daar in de voordeur gewerkt wordt, waar allerlei echte en onechte snuisterijen voor spotprijzen worden aangeboden, òf met aristocratische onverschilligheid, òf met groot lawaai, naar gelang de koopman is Arabier, Tuneziër, Algarijn, of Egyptenaar, Syriër, Jood of Turk. Het is hier geheel en al zooals in Kaïro. Er is een koffiehuis volkomen ingericht zooals daar; er is eenvoudig alles te vinden wat het Kaïrosche hart maar wenschen kan. Men kan er verder den grootsten man ter wereld zien, den reuzen Arabier Hazan Ali; een eeuwigdurend Syrisch bruilofstfeest; la danse du ventre, tout comme chez nous, en al wat de tentoonstellingen in 1883 te Amsterdam, in 1889 te Parijs, in 1894 te Antwerpen te zien gaven in hun speciaal Oostersche hoekjes.

Er is op geen der vorige tentoonstellingen echter een Egyptisch stadsgedeelte zoo treffend en harmonieus weergegeven, als dit Kaïro in het Treptower park. Er is veel wat twee jaren geleden te vinden was in Antwerpen,

toen meer verspreid; het is dan ook het geheel, dat den treffenden indruk maakt, dat de illusie groot doet zijn, mits de hemel helder zij en de zon de smoezelige kleedij der Oosterlingen weer kleurig maakt.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Nu er Sprake is van de *on*voldoende verlichting der *Rembrandtzaal* in het Rijks-Museüm te *Amsterdam*, komt het mij *niet* ongepast voor te herinneren aan hetgeen te lezen staat in het (slechts uit 3 jaargangen bestaande) 1e deel (1879) van „de *Nederlandsche Kunstbode*, onder leiding van Dr. Jan ten Brink. (Haarlem — *W. J. de Graaff*). N⁰. 15 28 Juni 1879, bl. 119. *Binnenlandsche Berichten.*

„Even als dit indertijd te *Weenen* plaats vond is op last der „Regeering op de terreinen van het Nieuw Museum te *Amsterdam* „een tijdelijk lokaal opgetrokken, om praktisch te kunnen onder- „zoeken aan welke wijze van verlichting de voorkeur gegeven „dient te worden. Met dit onderzoek zijn belast de Commissie „van toezicht en de Directeuren van 's Rijks Museum en van het „Prentkabinet aldaar, de Referendaris chef der afdeeling Schoone „Kunsten, de Voorzitters der Schilderkundige Genootschappen „Arti et Amicitiae en Pulchri studio, en de heeren van den Bergh, „Gosschalk en Lingeman.

„Het proeflokaal heeft de afmetingen van de Groote zalen van „het nieuw Museum, en in de verschillende vakken van het „gebouw zijn de onderscheiden stelsels van verlichting toegepast. „Een aantal schilderijen is in het gebouw opgehangen, ten einde „behoorlijk te kunnen oordeelen over de inrichting waaraan de „voorkeur te geven is. In de Vorige week is met het onderzoek „een aanvang gemaakt. en naar wij meenen heeft het een bevredigend „resultaat opgeleverd.

„Zij, die te Amsterdam dit proeflokaal zien en nagaan dat de „afmetingen daarvan alleen den omvang van de bovenverdieping „van het nieuw Museum vertoonen, kunnen zich een denkbeeld „vormen van de inderdaad kolossale proportiën der nieuwe „Stichting."

Deze mededeeling, niet onderteekend zijnde, schijnt evenwel een officieël karakter te dragen Daar er thans 17 jaar verloopen zijn zullen *al* de genoemde Heeren Leden der Commissie wel niet meer kunnen getuigen, in hoever de verlichting der Rembrandtzaal overeenkomt met de toenmaals goedgekeurde.

Het *proeflokaal* is toentertijd aanbesteed voor een som van f 17.000. – maar het verkregen resultaat schijnt *niet* aan het oogmerk te hebben beantwoord.

De nog in leven zijnde Heeren Beoordeelaren van het systeem van verlichting zouden daaromtrent de noodige inlichting kunnen verstrekken, *o. a.* de Heer Referendaris chef der afdeeling schoone Kunsten en de Heer *I. Gosschalk*.

Amsterdam, 22 Juli 1896.

G.

BERICHTEN.

De stedelijke regeering van Brussel heeft den heer Paul Saintenoy, architect van den graaf van Vlaanderen, belast met den bouw van een paviljoen, te plaatsen in het park van de in 1897 te Brussel te houden internationale tentoonstelling.

Daarbij is echter de voorwaarde gemaakt, dat het paviljoen eene reproductie zal zijn van het oude paleis der Hertogen van Brabant, dat eertijds te Brussel stond tusschen de Place Royale en het Park. Dit paleis bevatte, tusschen vele gedeelten van middeleeuwschen oorsprong, ook een zeer merkwaardige Gothische Kapel; het werd onder anderen nog vergroot door Aartshertog Albert en Aartshertogin Isabella, maar is in 1777 gesloopt.

Paul Saintenoy, professor in de kunstgeschiedenis en archeologie, is een man van groote verdiensten en die zich ongetwijfeld met de grootste nauwgezetheid van zijn overigens zeer zware taak zal kwijten. Het is wel reeds zeker, dat zijn werk een attractie der aanstaande wereldtentoonstelling zal zijn.

Het gebouw is bestemd, om de tentoonstelling der stad Brussel zelve te herbergen.

De Stct. bevat het verslag van den toestand der rijksacademie van beeldende kunsten over 1895.

Deze inrichting beleefde in 1895 haar vijf en twintigste jaar.

Het staat niet aan ons, zoo schrijft de commissie van toezicht, in eene waardeering te treden van het nut dat ons vaderland gedurende dat vijf en twintigjarig tijdvak van de instelling heeft mogen ondervinden.

Slechts mogen wij dankbaar herdenken, dat de heer Aug. Allebé, thans directeur der rijks-academie, gedurende die 25 jaren onafgebroken aan de academie werkzaam is mogen zijn. Gaarne spraken wij op den 21sten November 1895 hem onzen dank uit voor de groote toewijding, door hem gedurende al die jaren aan de opleiding van jonge kunstenaars en kunstenaressen besteed. Hij heeft krachtig medegewerkt, om op het gebied van de kunst bij deze jeugdige artisten den geest te verheffen en het bewustzijn der roeping helder te maken.

Het getal dergenen die aan de academie onderwijs ontvingen, bedroeg in Januari 1895 57, van welke 17 vrouwelijke leerlingen. Van dezen kwamen 34, onder welke 16 vrouwelijke leerlingen, voor het volle onderwijs. De overige 22, onder welke 1 vrouwelijke leerling, kwamen uitsluitend voor de teekenlessen van 's weeks vijfmaal twee uur, hetzij ter klasse die naar beeldhouwwerk, of ter klasse die naar het leven teekent.

Bovendien was 1 mannelijke leerling, litt. student aan de universiteit te Amsterdam, uitsluitend tot de Colleges in de aesthetica en kunstgeschiedenis ingeschreven.

Aangezien in 1895 geene personen begiftigd waren met het jaargeld bedoeld bij art. 15 der wet van 26 Mei 1870, had er in het Academiegebouw geene tentoonstelling hunner kunstwerken plaats.

In het afgeloopen jaar werd eene oproeping gedaan tot een wedstrijd in de schilderkunst.

Er meldden zich 5 mededingers aan, van welke slechts 2 tot den prijskamp konden worden toegelaten. De jury vond echter na afloop van den prijskamp geene aanleiding tot toekenning der gouden of zilveren medaille, bedoeld bij art. 13 der wet. Daarmede verviel ook voor onze commissie de aanleiding, om tot de toekenning van een jaargeld te adviseeren.

Tengevolge van veler wenschen, uitgesproken bij het Congres voor Nijverheidshygiëne en Reddingswezen in 1890 te Amsterdam gehouden, dat uit die bijeenkomst een blijvend congres voor openbare gezondheidsregeling en reddingswezen mocht geboren worden, zijn thans aan de leden van bovengenoemd Congres de statuten verzonden van het „Nederlandsch Congres voor openbare gezondheidsregeling."

Men kan van dat Congres lid worden tegen betaling van f 5 jaarlijks.

Het voornemen bestaat, om ongeveer medio September van dit jaar het volgende Congres bijeen te roepen, te 's Gravenhage, waarop vermoedelijk de woningshygiëne en de drinkwatervoorziening der steden aan de orde gesteld zullen worden. Reeds hebben zich een viertal deskundigen, geneeskundigen en ingenieurs, bereid verklaard deze punten in te leiden

Voorzitter van het Congres is de heer J. Heemskerk Az.; Onder-Voorzitter de heeren J. F. W. Conrad, G. van Overbeek de Meijer en H. J. A. M. Schaepman; Secretaris en Plaatsvervangend Secretaris de heeren W. P. Ruijsch en R. H. Saltet.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 10, waarbij 6 ook voor Bouwkundig Teekenaar, 1 voor Uitvoerend Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1, ook voor Bouwkundig Opzichter;

Bouwkundig Teekenaar 5, waarbij 2 ook voor Bouwkundig Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Uitvoerend Opzichter 1 ook voor Bouwkundig Opzichter;

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

Aantal geplaatste sollicitanten:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

1 AUGUSTUS 1896. 16e JAARGANG. No. 31.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, zal van af Woensdag 5 Augustus tot en met Zondag 9 Augustus a.s. dagelijks van 10 tot 5 uur ter bezichtiging worden gesteld een buffet en een toonbank, welke vervaardigd zijn in de werkplaatsen der stoomfabriek voor timmerwerk van de heeren Gebr. Van Malsen te 's-Gravenhage.

Deze werkstukken zijn ontworpen door den heer Jacob F. Klinkhamer, en vervaardigd voor rekening van de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij.

De toegang tot deze tentoonstelling is vrij.

In deze week is een begin gemaakt met de verzending, aan de Leden der Maatschappij, van de 2e aflevering van het Bouwkundig Tijdschrift, jaargang 1896.

De 3e aflevering van dit Tijdschrift zal spoedig volgen. Deze zal o.a. bevatten: drie platen met details van plafond-ontwerpen van August Terwesten en een plaat met een afbeelding van een plafond-ontwerp van Mattheus Terwesten (*het levensbericht van de Terwestens* komt reeds voor in de 2e aflevering); verder eenige platen, met toelichting, van de nieuwe overdekte Zwem- en Badinrichting aan den Heiligenweg te Amsterdam.

Het Bestuur der Maatschappij vergadert Donderdag a.s. 6 Augustus te Amsterdam.

FRANSCHE TEEKENAARS.

Door H. P. Berlage Nzn.

Het is nog niet zoo heel lang geleden dat, wat men de toegepaste teekenkunst zou kunnen noemen, bepaald bleef tot het illustreeren, of als men wil verluchten, van boeken en tijdschriften.

Er werd niet aan gedacht, dat de teekenkunst nog een richting kon uitgaan, die voeren zou op allerlei wegen, en daardoor een uitgebreidheid van toepassing zou vinden zoo groot, dat we, ofschoon nu reeds allerlei nieuwe en mooie dingen ziende, toch nog pas aan het begin zijn van een om zoo te zeggen geheel oorspronkelijke kunst.

Het illustreeren van boeken was op zich zelf natuurlijk volstrekt niet nieuw; integendeel. Want wat ons de groote meesters van vroeger tijd in die soort versiering laten zien, geldt, evengoed als hun overige kunstwerken, tot een voorbeeld voor alle tijden; we kunnen dan ook gerust zeggen, dat de moderne teekenaars door hun werken weer gekomen zijn tot wat ze nu doen.

De versieringswijze heeft, het spreekt van zelf, alle stijlperioden meegemaakt, een renaissance boekje is direct te onderkennen van een middeleeuwsch, enz. Dit „entre parenthèses."

Maar het moet er eindelijk wel toe komen, dat het zoo sterk aangrijpend modern leven, niet zoo zeer zich uitend in gemeenschapszin, niet zoo zeer in gemeenschappelijke daden als wel in een richting die dan ook echt modern, dat is 19de eeuwsch, is, tot de publicatie zijn toevlucht neemt.

De geweldige vermenigvuldiging van alles wat gezegd, geschreven of wat ook maar gedaan wordt, is een echt kenmerk van onzen tijd, een kenmerk dat geen periode van vroeger heeft gekend. En een gevolg, als men wil, van dit feit, is de reclame.

Maar macht krijgen, staat gelijk met tyranniseeren; en tegelijk met het toenemen der reclame is zij ook geworden de 19de eeuwsche tyran, dat wil zeggen de artistieke tyran. Zij staat betrekkelijk voor niets; zij neemt alles en nog wat in beslag, en het zijn niet alleen de stadbewoners die nergens een mooi stads- of architectuurstuk meer kunnen zien of het is beplakt met het een of ander bord of affiche, maar zelfs buitenmenschen worden met de tegen alles aan schreeuwende kleuren en lijnen achtervolgd.

En nu wil het ongeluk, of liever de publiceerende en reclame-makende bent meent, en zeker niet ten onrechte, dat „een mooie reclame" juist is, wat het kunstlievend publiek leelijk noemt, dus dat de doeltreffende mooiheid in omgekeerde rede is met de artistieke mooiheid van het bewuste stuk. En dit is begrijpelijk van het standpunt dat de publiciteit inneemt, die wil dat de affiche zoo

duidelijk mogelijk zichtbaar moet zijn, dus zoo hard mogelijk tegen de omgeving of achtergrond moet afsteken.

Dat er intusschen een mooi duidelijk zichtbaar, en een dito leelijk bestaat, kwam niet bij hen op, en dat kon ook niet, toen de kunstenaar zich nog niet met de zaak bemoeide.

Het is dus geen wonder, dat de tyrannie van het publiceeren eenvoudig ondraaglijk werd, en nog is; maar ook, dat het nu eenmaal als een noodzakelijk kwaad is gaan beschouwen. een kwaad waartegen dan ook niets te doen valt. En inderdaad is dit tot op zekere hoogte werkelijk het geval; want gesteld al, dat men in staat ware van alle annonces kunstwerken te maken, dan nog zouden die annonces die een zekere maat overschrijden, toch altijd blijven vloeken tegen de omgeving. Maar altijd toch nog beter dan de nu dikwijls alles verpletterende letter- en figuur-aanplaksels, die geheele stadsgedeelten ruïneeren. Men onderscheidt geen gebouwen meer, men ziet alleen de wanstaltigste prenten en opschriften.

Het is begrijpelijk, dat het kunstenaars waren die zich aan die geweldige leelijkheden van het moderne stadsleven het meest ergerden en natuurlijk kunstenaars uit die groote wereldsteden het eerst, waar het publiceeren den grootsten omvang kreeg.

Naar Jules Chéret.

En het waren niet de schilders; d.w.z. hun ergernis zal ook wel groot zijn geweest, maar zij rekende het niet op hun weg te liggen om te probeeren aan die leelijkheid een eind te maken; nu is dat wel wat anders geworden — natuurlijk, zoo gaat het altijd; maar zij vonden het een te ordinair werk, niet artistiek, zij, werkende voor de kunstsalons en niet voor de menschen op straat; aristocratisch, wilden zij hun kunst houden, want kunst is immers aristocratisch, zooals van velen de meening is.

Zij namen geen voorbeeld aan hun groote voorgangers, die juist zochten naar publieke plaatsen voor hun kunst, en juist graag deelnamen aan wat maar te doen was om kunst ook practisch aan een doel te doen beantwoorden.

De groote schilders zijn bijvoorbeeld altijd vooraan gegaan in het maken van ontwerpen bij alle mogelijke feestelijkheden enz.

Hoe onzinnig het eigenlijk is om artiesten in verschillende rangen te zetten, toch doet men het; en zoo zijn het, om bij de nu eenmaal gevolgde usance te blijven, kunstenaars van bescheidener titel geweest dan hen die men gelieft schilders te noemen, die, maar daarom niet minder kunstenaars, die het eerst met de daad hebben getracht verbetering te brengen in wat men in het algemeen de illustratie noemt, en alles wat met de publicatie in verband staat, en waarvan als onderdeel de reclame, de affichage kan worden genoemd.

En toen eenmaal daarmede een begin was gemaakt, werd het bijna mode om te trachten van elken boekband, van alle geïllustreerde boekwerken, van geïllustreerde couranten, van affiches enz. kunstwerken te maken. Hiermede nu is het veld voor kunstenaars van allerlei soort talent en temperament enorm groot geworden. En hun werk is dan ook niet uitgebleven.

Men kan zich niet genoeg verheugen over die werkelijk wonderbaarlijk mooie en interessante dingen, die de laatste jaren ons op dat gebied hebben te zien gegeven, te meer omdat we zeker kunnen zeggen nog pas aan het begin te zijn van die eigenaardig 19e eeuwsche, welhaast 20ste eeuwsche tak van kunst; en juist daarom, omdat deze tak zoo zuiver maatschappelijk, zoo echt voor de gemeenschap is.

Dat soort kunst is er om populair te worden; de architectuur zou het al lang hebben moeten en kunnen zijn; maar het is niet de schuld van het zoogenaamde domme publiek, dat zij het nog niet is, maar de schuld der architecten zelf, die zooveel leelijke, dat is karakterlooze en verschillende dingen maken, waardoor het publiek niets van die kunst kan begrijpen.

Naar Dorne.

De teekenkunst echter, in den vorm zoo straks genoemd, is het reeds geworden; en dat kan ook niet anders, want die kunst is begrijpelijk geworden voor een ieder, omdat zij met een realistischen tevens een zeer eenvoudigen vorm verbindt.

Het is niet mijne bedoeling een soort van overzicht te geven van de moderne teekenkunst, omdat dit natuurlijk veel te uitgebreid zou worden. Ik wil, niet meer dan ter toelichting van affiches, reclameprenten, illustraties enz., meer speciaal van Fransche kunstenaars, die zeker zooal niet voorgegaan, dan toch in deze soort kunst eene prioriteit bezitten, — ik wil slechts enkele namen en levensbijzonderheden van teekenaars noemen.

De voorgangers der moderne teekenaars zijn de Franschen Daumier en Gavarni, bekend om hun carricaturen en geïllustreerde tijdschriften; en geen wonder, dat wat men de moderne teekenkunst noemt, in Parijs het meeste

bloeit, omdat het alweer de Fransche hoofdstad is, waar het moderne leven, waarvan juist die soort teekenkunst de uiting is, het scherpst wordt gevoeld.

Toch is het genre van Daumier en Gavarni niet oorspronkelijk Fransch, maar Engelsch.

Hogarth is de groote meester, die de zoogenaamde carricatuurkunst heeft gemaakt tot wat ze nu is.

Daumier en Gavarni zijn in Frankrijk overtroffen, Hogarth in Engeland niet. Maar in beide landen heeft zich nu een school ontwikkeld van moderne teekenaars, beide even belangrijk in hun soort; maar de Engelsche school zal vermoedelijk blijken de krachtigste te zijn, omdat zij nog meer is wat men toegepaste, of liever practische teekenkunst zou kunnen noemen, een teekenkunst die meer direct versiering, dat wil zeggen een strengere stijlkundige verluchting wil geven dan de Fransche; deze blijkt meer architecturaal te zijn dan de Fransche; reden waarom zij, ik herhaal het nog eens, zal blijken en reeds blijk geeft van de invloedrijkste te zijn, een invloed die zich in geheel Europa, en ook in Frankrijk zelf, sterk doet gevoelen.

De Fransche versiering is wat men, hoewel valschelijk, gewoon is meer decoratief te noemen, gevolg van de meer realistische behandelingswijze.

Ik neem de Fransche school ter behandeling die, hoewel niet zoo interessant als de Engelsche, toch zeker meer amusant is. Ik begin dus met, volgens de rij, de voornaamste.

Niet meer onder de levenden behoort Alfred Grévin, een der trouwste medewerkers van het „Journal Amusant" en „Le Petit Journal", geboren in 1827. Hij was eerst ambtenaar aan den Spoorweg Paris-Lyon-Méditerrannée, gedurende welken tijd hij in zijn vrije oogenblikken op alle stukjes papier die hij kon machtig worden en zelfs, zoo men verhaalt, in de registers der Maatschappij Parijsche typen teekende.

Een vriend van hem toonde zijn schetsen aan den directeur van het „Journal Amusant", waarna hij medewerker werd aan het wereldberoemde blad, waardoor het „genre Grévin", dat een ieder kent, in de wereld kwam.

Volgt Willette. In zijn werk vindt men noch de helle kleuren van Chéret, noch de stoerre lijnen van Caran d'Ache. Hij is door alle directeuren van artistieke blaadjes geëxploiteerd, en leidde een zeer arm leven.

Zijn satirieke prenten brachten hem eens in handen van het gerecht, omdat hij naar diens meening de democratische Republiek te veel had gehekeld.

Hij behoorde tot die bekende artistieke bende van de beroemde kunstenaarskroeg „le Chat noir", trouwens nagenoeg alle teekenaars die nog zullen worden genoemd, en was dan ook medewerker aan het weekblad dat door den eigenaar van den „Chat noir", Monsieur Salis, werd uitgegeven.

Hij was bijgenaamd Pierrot, als vroegere medewerker aan een geïllustreerd artistiek weekblad, en een kostbaar uitgegeven album „Pauvre Pierrot", ten doel hebbende den ouden Pierrot uit de pantomime te moderniseeren, en als hoofdfiguur voor een moderne opvatting van het tooneel te laten figureeren.

Hij laat, als alle kunstenaars van zijn slag, de „bourgeoisie satisfaite."

Als teekenaar ging hij later over naar „le Courier Francais", verliet deze weer, om weder aan het weekblad „le Pierrot" te komen, waarvoor hij nu week aan week politiek-satirieke platen leverde. Dit geregeld klaar staan, ging hem niet goed af, zoodat het blad het jaar 1889 niet beleefde, en hij in 1894 weer aan „le Courier Francais" kwam.

Willette heeft vele affiches gemaakt. Beroemd is zijn reclame-prent voor het Nouveau-Cirque.

Alles wat Willette produceert is vol gracie. De vrouw is zijn geliefd model; voor haar doet zijn teekenstift alles. Maar hij overdrijft niet, hij is waar.

Wanneer Willette iets te zeggen heeft, teekent hij het en het wordt altijd begrepen.

Zijn werk is dat van een dichter, vol jeugd, frischheid en van zeldzame levenskracht, soms wat melancholiek, maar altijd aantrekkelijk. Willette is niet alleen uitstekend teekenaar maar ook een even uitstekend lithograaf. Zijn meesterstuk is de „Verloren Zoon", het ook bij ons goed bekende affiche voor de voorstelling der aardige pantomime.

Op Willette volgt Forain, zeker een der begaafsten, die vóór 1890 uitsluitend werkte voor den „Courier Francais", later ook aan het „Journal Amusant". Hij is een realist, èn in datgene wat hij afbeeldt, namelijk het demi-mondaine en burgerlijke leven der Fransche hoofdstad, èn in de wijze van afbeelding, die zeer schetsmatig is.

Voor den „Courier Francais", ontwierp hij een serie schetsen getiteld „Chez les satisfaits". De titel is voldoende om te bewijzen, dat ook hij, evenals Willette, deze tak van burgerluidjes niet goed kan uitstaan. Hij werkte aan verscheidene dag- en weekbladen en levert dus, wat verbazend is, ettelijke composities per dag.

Forain heeft niettegenstaande zijn enorm drukke bezigheden toch nog tijd kunnen vinden drie affiches te maken, getiteld: „Lexposition des arts de la femme", „La femme d'affaires" (voor een roman) en „l'Exposition du cycle",

Een zeer bekend teekenaar is Mars, ook medewerker aan verscheidene bladen, als „Le Journal Amusant", „Le Petit Journal pour Rire", „l'Illustration", „La Vie moderne", „le Charivari" „La Revue illustrée", „the Graphic", „Daili Graphic" en „The illustrated London News", waarin hij o.a. een serie studies over Nederland uitgaf; want hij werd uitgestuurd naar Friesland om onze vermaarde schaatsenrijders te zien. Doch toen hij aankwam viel de dooi in, waarop hij naar Amsterdam ging en een reeks Nes-studies uitgaf, onder den titel: „Amsterdam la Nuit". Hij verhaalt van een mooi meisje uit een Scheveningsch melkhuis, die zich na lang smeken liet uitteekenen en toen zij hare beeltenis zag, blozend uitriep „'t is zonde!", 't geen Mars natuurlijk vertaalde door: „c'est un péché".

Zijn teekenwijze is zoeter dan van de vroeger genoemden, maar zeer populair.

Onsterfelijk zijn onder anderen zijn typen Guy, Gontran en Gaston.

Geniaal is Mars niet, maar een nauwgezet ijverig werkman.

(Wordt vervolgd.)

BERICHTEN.

Uit Maastricht wordt het volgende aan het Nieuws van de Dag geschreven.

„Onze Gemeenteraad zal weldra geroepen worden om over eene kwestie te beslissen, welke de gemoederen hier nog al in beweging houdt. Zij betreft het al of niet afbreken van de bestaande Maasbrug en hare vervanging door eene ijzeren brug.

Terwijl velen vóór die afbraak zijn, omdat zij daarvan een goeden waterafvoer verwachten, zijn anderen van oordeel, dat het doel — voorkomen van overstroomingen — toch niet zal bereikt worden, en verklaarden weder anderen zich, wegens de historische en oudheidkundige waarde van die brug, bepaald tegen hare opruiming.

De Raad is in voor- en tegenstanders verdeeld; het advies der Kamer van Koophandel is voor de afbraak."

Wij kunnen hier nog aan toevoegen, dat in het begin dezer maand zich, evenals in Februari 1894, eenige burgemeesters van aan de Maas, tusschen Eijsden (stroomopwaarts) en Roermond (stroomafwaarts) gelegen gemeenten, een adres hebben gericht aan den Minister van Waterstaat betreffende deze kwestie.

De adressanten betreuren, dat de werken, door de Regeering tot verbetering van het vaarwater ontworpen en die reeds een begin van uitvoering hebben gekregen. gestaakt zijn geworden, daar er geen bevredigende oplossing tot stand is kunnen komen over de noodzakelijke verbetering van de Maasbrug.

Volgens hunne meening mag die brug geen hinderpaal blijven voor de verwezenlijking van de door de Regeering ontworpen onontbeerlijke verbeteringswerken. Zij stellen het vaste vertrouwen in de welwillendheid der Regeering. die zich door geen voorwendselen zal laten overhalen om het herstel van de bevaarbaarheid der Maas tusschen Maastricht en Venlo achterwege te laten.

Wij hopen intusschen, dat het doel van het afbreken — het voorkomen van overstroomingen en van den last daardoor aan eenige woningen veroorzaakt — nog eens goed zal overwogen worden; bij zeer velen toch bestaat de twijfel, of dat doel wel zal bereikt worden.

Het zou ten hoogste te betreuren zijn, indien een monumentale steenen brug als die te Maastricht, de eenige van dien aard hier te lande, aan het onbereikbare werd opgeofferd.

Met 1 Juli 1896 zijn in eene Naamlooze Vennootschap overgegaan de beide firma's: Machinefabriek Gebr. Figee te Haarlem en het Electrotechnisch Bureau P. H. ter Meulen en Co. te Amsterdam.

Deze Vennootschap draagt den naam van Haarlemsche Machinefabriek, voorheen Gebr. Figee, Haarlem. Zij zal de tot nu, elk afzonderlijk, gedreven zaken voortzetten; het steeds meer noodzakelijk worden van een regelmatige samenwerking van de machine-industrie met de electro-techniek, voornamelijk op het gebied der electrische krachtoverbrenging, maakte eene vereeniging van beide zaken wenschelijk.

Als Directeur treedt op de heer Hendrik Figee. vroeger firmant der firma Gebr. Figee; tot Onderdirecteuren zijn benoemd de heeren J. F. Hulswit, vroeger technisch Directeur bij de firma Gebr. Figee. en F. C. Dufour, voorheen lid der firma P. H. ter Meulen en Co.

Commissarissen in de Vennootschap zijn de heeren C. Lely, J. W. Repelius en Jhr. F. Teding van Berkhout.

Aan de Noortbrabanter ontleenen wij het volgende:

De bezoekers der kathedraal van Den Bosch kennen de schoone oude muurschildering, nabij de St. Antonius-kapel, welke voor eenige jaren toevallig onder de kalklaag werd gevonden — Christus stervende aan het kruis, tusschen de H. Maagd en St. Jan en aan den voet van den Calvarie-berg, twee reeksen figuren in aanbiddende houding; mannen in roode en grauwe tabbaards, met de beugeltasch op zijde en met hoeden. waarvan de vorm in de nieuwere bolronde hoofddeksels wordt teruggevonden; vrouwen gedekt met zwarte faliën in kleurrijk gewaad.

Niet alleen om zijn oudheid is dit gedenkstuk merkwaardig, (het dagteekent van 1444), maar het is bovendien voortreffelijk uitgevoerd en blijkt het werk te zijn van een meester. Door tijdsverloop had het evenwel vrij veel geleden, zoodat een herstelling noodig was. Die herstelling heeft thans plaats gehad en is uitstekend geslaagd; met tact en groote zorvuldigheid is het oude schilderwerk gezuiverd en opgehaald, en het prijkt nu weder in de oorspronkelijke kracht en schoonheid zijner kleuren zoodat het een groot en eerbiedwaardig sieraad der St. Janskerk vormt.

Het opschrift onder deze muurschildering luidt als volgt:

Int iaer ons heeren MCCCC en de XLIII doe sterf Katrine, Jordens dochter van Driel, Willem Jacobs soen van den Wiel wijf was, aen die minderbrueder Slach, die sterf op Sint Simen ende Juden avent. Bit voer die ziel.

In het Museum van Kunstnijverheid, te Haarlem, is thans tentoongesteld een aan de Kon. Tapijtfabriek te Deventer geknoopt tapijt, naar een ontwerp van H. J. Bouhuijs. teekenaar aan die fabriek. en door hem geteekend als hospitant op den cursus van toegepaste kunst aan de School voor Kunstnijverheid, te Haarlem.

De tentoonstelling van Dr. P. J. H. Cuypers verheugt zich in een druk bezoek. Beoefenaars van de meest verschillende kunstambachten, uit vele plaatsen van ons land, hebben deze tentoonstelling bezocht.

In de Staten-vergaderzaal van Middelburg bevinden zich fraaie en zeer kostbare gobelins van den Middelburgschen naaldkunstenaar J. de Maecht, die echter door den tijd zeer veel geleden hebben en gedeeltelijk slecht zijn gerestaureerd in een tijd dat men niet zoo goed als thans daarvan op de hoogte was, noch ook om dergelijke kunstwerken in waarde te houden of te behandelen zooals het behoort.

Een dezer gobelins is thans aan een verjongingskuur onderworpen geworden in de werkplaatsen van de firma Guinot te Parijs.

Die herstelling schijnt zeer geslaagd te zijn, zoodanig dat gehoopt wordt, dat ook de andere behangseltapijten uit de Staten-vergaderzaal op eenzelfde wijze zullen behandeld worden.

Het buffet met toonbank, dat van 5 tot en met 9 Augustus a.s. in het Gebouw van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst wordt tentoongesteld, is bestemd voor de wachtkamers van het Park-station te Johannesburg in Transvaal.

Van dit Station werden afbeeldingen met een toelichting gegeven in het Bouwkundig Weekblad No. 23 van 6 Juni 1896.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 9, waarbij 6 ook voor Bouwkundig Teekenaar, 1 voor Uitvoerend Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1, ook voor Bouwkundig Opzichter;

Bouwkundig Teekenaar 5, waarbij 2 ook voor Bouwkundig Opzichter en 1 voor Opzichter-teekenaar;

Uitvoerend Opzichter 1 ook voor Bouwkundig Opzichter;

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

Aantal geplaatste sollicitanten:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

TECHNISCHE MEDEDEELINGEN.

Kosten van centraal verwarmingen. De kosten van aanleg van de centrale-verwarmingsinrichtingen voor eenige belangrijke bouwwerken uit den laatsten tijd in Duitschland uitgevoerd, zijn per M^3. ombouwde ruimte als volgt:

Gebouw voor den Rijksdag	*f* 3.36	Totale kosten	*f* 479470
Rijks Gerechtsgebouw	„ 1.53	„	„ 100470
Raadhuis te Hamburg	„ 1.47^5	„	„ 126947
Justitiegebouw te München	„ 1.63	„	„ 168830
Garnizoens lazareth in Potsdam (*)	„ 2.75^5	„	„ 56442
Rijks-verzekeringsgebouw	„ 2.46	„	„ 90442

D. Grove. Ausführ. v. Heizungs- u. Lüftungs-Anlagen.

(*) Paviljoen systeem.

VERBETERING.

Het vorige Bouwkundig Weekblad, No. 30 van 25 Juli, vangt aan met een „Antwoord op vraag 12". Daarbij staat vermeld, dat dit antwoord, betreffende het gebruik van Amerikaansch grenenhout, afkomstig is van de Afdeeling Haarlem.

Dit moet zijn: Afdeeling Arnhem, terwijl de onderteekening van het stuk moet zijn: J. Persijn Jr., en niet G. Persijn.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

8 AUGUSTUS 1896. 16e JAARGANG. No. 32.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam. Het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam deelt hierbij mede, dat bij genoegzame deelneming op *Vrijdag 21 Augustus 1896* eene Excursie zal plaats hebben naar *'s-Hertogenbosch* tot bezichtiging van:

Het nieuwe Stationsgebouw van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, het Stadhuis en de St. Janskerk, waarna het kasteel te Heeswijk zal worden bezocht.

Vertrek uit Amsterdam 's morgens te 7.20 uur (spoortijd) van het station Weesperpoort.

Aankomst te 's-Hertogenbosch 's morgens 8.49 uur (spoortijd.)

Leden van de Maatschappij die aan deze excursie wenschen deel te nemen, worden verzocht vóór Zaterdag 15 Augustus a. s. aan den ondergeteekende te melden, of zij al of niet deelnemen aan den gemeenschappelijken maaltijd te 's-Hertogenbosch.

Namens het Bestuur:

B. J. Ouëndag,
Secretaris.

1. Van Eeghenlaan.

FRANSCHE TEEKENAARS.

Door H. P. Berlage Nzn.

(Vervolg van blz. 191.)

Een van de vruchtbaarste en tevens knapste teekenaars van den laatsten tijd is Steinlen. De oudste teekeningen van dezen kunstenaar zijn pas van 1884, 1885 en 1886. Hij debuteerde ook in „le Chat noir", het weekblaadje dat door den reeds genoemden directeur, den heer Salis, werd uitgegeven. En zeker toevallig debuteerde Steinlen met geïllustreerde katten-histories, dat wil zeggen hij gaf een serie episoden uit het leven van katten, van een verbazende juistheid en kracht van expressie; want hij kent de kat beter dan de dames Lambert en Ronner.

Maar behalve katten teekent hij ook allerlei andere beesten, even goed, zoodat het vermoeden gewettigd is, dat hij buiten moet hebben gewoond.

Maar hij doet meer. Hij gaat met zijn vriend Bruant, de bekende volksdichter, den buiten-boulevard op en de achterbuurten in, om boeven en deerns te bestudeeren, en dan geven zij samen geïllustreerde liederen uit. „Dans la rue" is onder anderen een dergelijke bundel.

Maar teekenaars als Steinlen hebben, evenals dagbladschrijvers, een orgaan noodig, en natuurlijk een belangrijker

Naar Steinlen.

orgaan dan het blaadje van Salis. Forain is ook eerst goed bekend geworden, nadat hij Grévin in het „Journal Amusant" was opgevolgd.

Steinlen vond nu zijn orgaan in den „Gil-Blas illustré", dat des Zaterdags verschijnt, en herdrukken bevat van kleinere romans en verzen van nog al luchtig brutalen inhoud. Het heeft vooral aftrek om de platen, en om de moderne liedjes met muziek er bij, die dan door Steinlen worden geïllustreerd.

De serie teekeningen die de hoogst geniale teekenaar voor „Gil-Blas" heeft gemaakt, behoort ongetwijfeld tot het knapste wat men als illustratie zien kan, zeer realistisch, en slechts in twee kleuren, zwart en rood, die later met een paar zijn vermeerderd.

Tot de Parijsche élégance heeft Steinlen zich nooit aan-

getrokken gevoeld; hij is de schilder van den werkman. Op straat, waar hij zijn typen zoekt, heeft hij dikwijls den baliekluiver en zijn gezellin ontmoet. Ook onderwerpen van minder kuische liefde heeft hij geteekend, hetgeen bij Fransche teekenaars in 't algemeen, maar zeker bij teekenaars van het leven der Parijsche buiten-boulevards in 't bijzonder geen verbazing wekt.

Steinlen heeft ook kostelijke reclameprenten gemaakt; op deze is ook de kat zijn gelietkoosde dier gebleven.

Een teekenaar van zeldzaam talent, Nederlander van geboorte, is Hendrik Gabriel Ibels, anarchist, en daarom medewerker aan het bekende blaadje van die partij: „Père Reinard".

Hij debuteerde in 1891 op de tentoonstelling der independenten te Parijs, met werk dat herinnerde aan onzen talentvollen, helaas vroeg gestorven landgenoot Vincent van Gogh; daarna gaf hij een vreemde waaierbeschildering, worstelaars getiteld, een echt oorspronkelijk tafreel van arme kermisgasten die met gewichten werken ten aanschouwe van publiek.

Sedert wordt zijn werk meer en meer karakteristiek.

Voor het „Théatre libre" verlucht hij programma's; de „Echo de Paris" vraagt schetsen voor zijn geïllustreerde nummers. Hij hekelt ook op vinnige wijze de „bourgeois"; meesterstukjes van teekening, met een breede omlijsting, en doezelig vlak ingevuld, heeft hij voor dat doel gemaakt.

Nog maar drie jaar geleden heeft Ibels zijn eerste affiche gemaakt. Het was dat van „Mévisto", monologen-zegger van het „Concert de 'l Horloge", een pierrot ten volle uit. Deze affiche is langen tijd zijn meesterwerk gebleven; hij heeft het nu overtroffen door zijn „Mévisto" van het „Concert de la Scala", verscheidene malen gepubliceerd; het stelt voor de omgeving van Parijs, gedomineerd door een fabriek met roode daken, waarvan roode schoorsteenen de bedrijvigheid bewijzen. In de verte een spitter, dichterbij een soldaat die naar stad gaat, nog dichterbij een werkman die op het gras gezeten een pijp aansteekt. En voorop Mévisto zelf, die dat schouwspel gadeslaat. Het is door een groote molligheid, door een ternauwernood directen toets dat Ibels een buitengewoon effect bereikt. Zijn personen, goed op hun plaats, zeggen wat ze zeggen moeten, en kunnen niet anders beteekenen dan zij beteekenen. Zij ademen leven, en leven is de atmosfeer die hen omgeeft.

Het laatste aanplakbiljet van Ibels en waarschijnlijk zijn beste, is door hem geteekend voor een tentoonstelling zijner werken. In aardigen vorm vertoont de teekenaar de voornaamste typen die hij heeft bestudeerd: Arlequin, Pierrot en Herkules. Dit biljet in teere kleuren is vermoedelijk niet door de voorbijgangers opgemerkt, maar zeer zeker wel door de artiesten; het is geen compositie in den echten zin van het woord, maar het heeft een eigenaardige bekoring, die men niet aantreft in een der voorafgegane.

Alvorens tot Caran d'Ache over te gaan noemen wij even de namen van Ferdinand Bac en Heidbrinck.

Bac is de getrouwe plaatjes-leverancier van het grootendeels door dames uit de groote wereld volgeschreven weekblad: „La Vie Parisienne", hetgeen laat zien, dat zijn figuren alle volgens een zelfde soort worden gemaakt, dat aan Mars doet denken, maar echt weêrgevend de Parijsche élégance. Ook affiches heeft hij gemaakt; behalve voor tentoonstelligen zijner werken, twee merkwaardige, namelijk over de „Femme moderne", dat wil zeggen de bekende zangeres IJvette Guilbert en de dito danseres Loïe Füller.

Dan Heidbrinck, op het eerste gezicht niet geniaal, maar toch zeer serieus teekenaar, maker van talrijke eclameteekeningen voor een geïllustreerd blad; groot in het maken van kleine tafreeltjes van het Parijsche straat- en burgerluidjes-leven.

Thans Caran d'Ache, de bijna wiskunstig zuiver teekenende kunstenaar, uiterst primitief van doen. Vandaar dat Caran d'Ache's schaduwbeelden in „le Chat noir" geheel Parijs hebben doen toestroomen.

Hij is het die het lachwekkende, het komieke in den omtrek van den mensch ziet. Het voornaamste kenmerk van zijn kunst is dan ook, dat hij de komische lijnen verheft tot hoofdmoment zijner compositie. Maar niet alleen menschen, ook dieren, paarden en honden b.v., volgt hij in hun bewegingen, zoodat zijn series, doorgaans zonder bijschrift, toch voldoende alles zeggen.

Hij is beroemd geworden door zijn epos in Chineesche schimmen, den veldtocht naar Rusland voorstellende.

Hij werkt of samen met humoristen, ter verluchting hunner verhalen, òf alléén; en dan zijn bekend om hun prachtigen humor: „l'Album de Caran d'Ache," en „Les Courses dans l'Antiquité". Hij is vooral karakteristiek door het gebruik der rechte en der S-vormige lijnen, die hij prachtig weet te verwerken.

Hij is een der uitvoerigste en toch schijnbaar een der soberste teekenaars, omdat de middelen die hij gebruikt zoo eenvoudig zijn. In den volsten zin van het woord is hij een lijn-virtuoos.

De onderwerpen die hij behandelt, zijn legio. Hij bespot de „gommeux" zoowel als de burgerluidjes en de ijzervreters. Zijn paarden-fantaisie is onovertroffen. Hij heeft het renpaard voor eeuwig belachelijk gemaakt en zijn eigenaar erbij; het manege-paard en het fiacre-paard evenzeer. Eindeloos zijn zijne charges op de menschelijke dwaasheden.

Als illustrateur van boeken, van een zeldzame vruchtbaarheid en fijne opmerkingsgave, is hij minder gelukkig als affiche-teekenaar. Toch heeft hij er enkele gemaakt voor l'Indépendance Belge, la Vie d'hiver, etc. Zijn laatste werk is ongetwijfeld het beste, gecomponeerd voor de Russische tentoonstelling op het Champs de Mars. Het stelt een kozak voor op een prachtig paard; op den achtergrond zwarte silhouetten van ruiters die zich in de verte verliezen.

De meest populaire teekenaar, de uitvinder en tegelijk de koning der Fransche affiche is Jules Chéret.

Er bestaat heden ten dage in Frankrijk geen artiest die zoo de bewondering van het publiek heeft weten te winnen als Chéret.

Zijn belangrijk werk beoordeelende, kan men gerust zeggen, dat de kritiek overal welwillend is geweest; allen zonder onderscheid hebben de decoratieve kwaliteiten van dien schitterenden teekenaar erkend, die zich gevormd heeft buiten elke school om, en die zonder mededinger is gebleven. Zich losmakende van de gebruikelijke teekenen voorstellingswijze schiep hij een nieuw ideaal; zijn werk is als een vroolijk, levendig en schitterend lied, dat niet dan prettige gedachten wekt. Bij alle beoordeelaars laat het een indruk achter van volmaakte zuiverheid; het schijnt eene directe uiting van zuiver Franschen smaak.

Onder de hartstochtelijke bewonderaars van Chéret's kunst behooren onder anderen Huysmans, Roger, Markx en Louis Morin, mannen die men zeker niet de bevoegdheid tot oordeelen zal ontzeggen; zij vinden in hem iets terug van Watteau, Trajouard, Tiepolo of de Goya. Die vergelijking, ofschoon van een zeer ver verwijderden oorsprong, is zeer zeker voor onzen tijdgenoot zeer vereerend.

Inderdaad herinneren enkele vluchtige trekken aan die vroegere meesters, maar per slot van rekening doet

iet er al zeer weinig toe of Chéret op Watteau of Goya gelijkt. Al studeerende zal Chéret zeker wel eens werken van Trajouard of Tiepolo hebben gezien en bestudeerd, naar toch is zijn talent zeer oorspronkelijk gebleven.

Hij heeft in de kunst een zoo supérieure plaats ingenomen, dat verscheidene Fransche schilders van naam zijn invloed ondervinden en daar ook eerlijk voor uitkomen. Dit is zeker een zeldzame maar zeer verdiende hulde.

Zijn palet is ook waarlijk betooverend. Wanneer men bedenkt, dat door de combinatie van drie of vier, zelden vijf kleuren, en schijnbaar zonder moeite, Chéret tot zulk een buitengewoon effekt komt, dan staat men verbaasd. Het is natuurlijk niet zonder aanhoudend ijverig werken, dat Chéret er toe gekomen is, verscheiden malen zijn manier om te werken, met een ware liefde voor de kunst. Er ligt ook een enorme afstand tusschen zijn eerste affiche voor de opéra „Orphée aux enfers", in 1858, — een enorme afstand tusschen zijn kleuren van toen en de krachtige blauwe en roode toetsen waartegen nu zijn figuren uitkomen en die zóó juist op hun plaats zijn. dat men hun afwezigheid onbegrijpelijk zou vinden.

In zijn tegenwoordige composities is het zwart verdwenen en vervangen door het blauw, dat er de illusie aan geeft en het geheel harmonieus en warmer maakt. Niets is overgelaten aan het toeval, en hij is volkomen zeker van zijn teekenstift.

Naar Jules Chéret.

Men mag van zijn kunst zeggen wat men wil, maar hij heeft te Parijs, en dientengevolge nu langzamerhand overal, een industrie geschapen, echt modern, en die wonderbaarlijk bloeit en dus zeer vruchtbaar is, en daarbij een school gevormd voor alle drukkers. En dat alles is waarlijk geen geringe verdienste.

Chéret is een self-made man. Hij ging als lithograaf naar Londen, waar hij zich spoedig onderscheidde als costuum teekenaar voor balletten en feeëriën. In 1871 keerde hij naar Parijs terug, met het doel om daar aanplakbiljetten te maken in Engelsche manier, en met Chéret kwam de kunst-affiche in de wereld.

Chéret heeft dat door en door Fransche genre geschapen dat, wat opvatting betreft, aan Grévin doet denken, maar veel belangrijker, en dat met een kleurenbrio, dat op honderd meters de aandacht trekt en u naar muurschutting of wat ook doet loopen. Het is alweer het „ewig weibliche" waar een Franschman nu eenmaal niet buiten kan, maar zeker niet in den zin als door Goethe bedoeld, maar wel zooals de Franschman zich dat het liefst denkt, dat is: zeer kort gerokt zoowel van boven als van onder, dat altijd het middenpunt vormt der artistieke compositie.

Van een streng ornamentale opvatting zooals wij Hollanders, in navolging of als men wil overeenstemming met de Engelschen, ons liefst een affiche denken, is bij Chéret geen sprake; maar ze is een realistische, op het papier neergesmeten teekening, die door de wonderbaarlijke kleuren-expressie de indruk geeft van een prachtige aquarel.

Chéret werkte enkele malen met vier, doorgaans met drie kleuren; rood, geel, blauw en soms groen. Maar dat geel gaat van 't zacht fluweelige, door 't maneschijngeel naar 't nog vluchtiger stofgoud. Zijn rood is dat van pioenrozen, die hij zijn vrouwen in den schoot werpt; maar het is ook het kersrood der schoentjes, het rose-rood der gaasachtige rokjes, het rood dat geen rood meer is, en in de atmosfeer schijnt te golven, zooals er des nachts roodachtigheid golft boven Parijs. Zijn groen gaat tot het bijna onkleurige reflexie-groen dat men, bij zeker licht, in de bosschen kan waarnemen als het pas geregend heeft. Zijn blauw wordt soms violet. Hij plaats het dan achter zijn schreeuwend geel en rood, waardoor de achtergrond van zijn teekening doet denken aan de hel.

Chéret teekent zijn affiches niet alleen; hij drukt ze ook, en als lithograaf doet hij wonderen.

Het is hier misschien de plaats om eens even te wijzen

Naar Jules Chéret.

op den enormen vooruitgang der lithographie in de laatste jaren. Hoeveel moeilijkheden zijn niet overwonnen moeten worden, hoeveel onvruchtbare proeven genomen, alvorens te komen tot het procédé dat in den beginne toch maar zeer matige resultaten gaf.

Tegenwoordig zijn het in Parijs, en het is Chéret geweest die deze beweging is begonnen, de drukkersfirma's van Chaix, Charles Veneau, Camin en Bataille, die proeven trekken van enorme afmetingen, en van een bewonderenswaardige uitvoering, dank zij de voortreffelijke machines.

Wat zou Aloys Sennefelder zeggen, de beroemde uitvinder der lithografie, wat Godefroy Engelman, de vernuftige ontdekker der chromolithografie, die niet anders kenden, dan de eenvoudige maar toch zeker werkende handpers; wat eindelijk een Joseph Rose Lemercier, die trouwens lang genoeg geleefd heeft om de kleurendruk door de machine gemaakt te zien. Zeker zou hen het gezicht dezer reusachtige afdrukken toch eigenlijk met trotsch vervullen.

Wat zouden zij zeggen wanneer men ze onderrichtte omtrent de tegenwoordige procédés der gravure.

Lemercier, de laatst overgeblevene van het drietal, kende verscheidene dezer procédés; maar wat een enorme vlucht hebben deze sedert hun dood niet genomen!

Wat zou eindelijk Firmin Didot zeggen, dien in 1850 het eerst op het denkbeeld kwam om de geoefende hand van den graveur door de zuivere werking der chemie te vervangen.

Ook moet de naam van Gillot worden onthouden (vader en zoon), want aan den laatste hebben we te danken de bewonderenswaardige uitvoering van de „Quatre fils d'Aymon" van Grasset, een werk dat zoo straks nog even zal worden genoemd.

(Wordt vervolgd.)

ARBEIDERSVERZEKERING.

Eenigen tijd geleden verscheen een academisch proefschrift over „Arbeidersverzekering" van Mr. L. H. W. Regout, ingenieur, die zich in zijn geboortestad Maastricht al sedert geruimen tijd op practisch gebied met nijverheidsbelangen heeft bezig gehouden. Dit geschrift, alzoo niet van een pas gepromoveerd student maar van een man die men ervaring kan toerekenen, mag niet terzijde gelegd worden door hen, die zich met het vraagstuk der *verzekering* van den arbeider in het algemeen, bezig houden.

De schrijver zegt in zijn geschrift:

„Ofschoon in het algemeen geen voorstander van uitgebreide Staatsbemoeiing, acht ik Staatstusschenkomst gewettigd, wanneer het particulier initiatief niet toereikend is om een zaak van overwegend algemeen belang tot stand te brengen. Zonder twijfel is de verzekering der arbeiders in het algemeen belang wenschelijk, en het particulier initiatief is gedeeltelijk uit onwil, doch grootendeels uit onmacht, ontoereikend. Hierin ligt dus de rechtsgrond van Staatsbemoeiing."

Een der belangrijkste gedeelten van het proefschrift is zeker dat, waarin een critisch overzicht wordt gegeven van de „Wetgeving" op de verzekering in verschillende Staten. Vooral in Duitschland is men over die regeling zeer ontevreden. Tal van grieven worden er tegen aangevoerd, die een gevolg zijn van erkende gebreken of wel van het zoo eigenaardige karakter van dit onderdeel der Duitsche wetgeving. Dit immers heeft alleen op het oog het verleenen van invaliditeits-pensioenen, niet van pensioenen wegens hoogen leeftijd.

Door de industrieelen wordt dan ook geweeklaagd over de uiterst bezwarende geldelijke lasten der wetgeving. De zeer omslachtige organisatie met een nasleep van daaruit voortvloeiende formaliteiten zijn een voortdurend schrikbeeld voor den werkgever die, wil hij niet telkenmale in aanraking met den rechter komen en soms strenge strafbepalingen op hem zien toegepast, een zeer bijzondere studie dient te maken van de groote massa wetsbepalingen en de daarop betrekking hebbende nadere besluiten.

Maar niet alleen klagen deze nijverheidsmannen; ook het meerendeel der werklieden is ontevreden, omdat de wet in de gewone gevallen slechts hen in bescherming neemt, die het al arbeidende tot een hoogeren dan zeventigjarigen leeftijd hebben gebracht. Den overigen arbeiders worden immers slechts luttele voordeelen aangeboden van hunne geldelijke bijdragen, omdat de uitvoering der wetsbepalingen te duur schijnt te zijn.

Mr. Regout eindigt zijn proefschrift met een door hem opgesteld ontwerp, waarvan de bedoeling is bepalingen te geven omtrent de verzekering tegen ziekte, ongelukken, invaliditeit *en den ouden dag*, voor Nederlandsche werklieden.

Zijn stelsel is, tegenover het Duitsche, blijkbaar goedkooper, en naar het zich laat aanzien ook practischer.

BERICHTEN.

In het Gebouw van de Mij. t. Bev. der Bouwkunst is nog tot en met Zondag 9 dezer te zien het buffet met toonbank voor de wachtkamers Ie en IIe klasse in het Parkstation te Johannesburg in Zuid-Afrika.

Het is vervaardigd van donker Engelsch-Indisch teakhout, prachtig van kleur, in de werkplaatsen der Gebrs. Van Malsen te 's-Gravenhage; het koperwerk van de toonbank is van de firma Schütz te Zeist en Braat te Delft, en dat van het buffet is door de firma Van Wijk te 's-Gravenhage geleverd; het geheel, naar het ontwerp van den heer Jacob F. Klinkhamer te Amsterdam.

De uitvoering doet de genoemde industriën alle eer aan; vooral — en dit is hier de hoofdzaak — is het timmerwerk uitstekend uitgevoerd, ook het snijwerk volgens de eischen van goed werk.

Men heeft zich bij de beschouwing van dit werkstuk te verbeelden, dat het lokaal waar het komt te staan, eene ruim 2 M. hooge houten lambriseering heeft, en de wand achter het buffet geheel betimmerd is, dat de bevloering van het bar-lokaal uit ingelegd marmer bestaat, en dat door den ontwerper natuurlijk te voldoen was aan tal van eischen, die hem zijn gesteld, zooals dat gewoonlijk het geval is.

Een der algemeene eischen van zulk een bar is, dat de aandacht van den voorbijganger getrokken wordt en hij als 't ware gedrongen wordt iets te gebruiken. Alles moet dus opvallend zijn tot de bar-maids toe. Vandaar waarschijnlijk de groote gedetailleerdheid, die trouwens minder in het oog zal vallen wanneer het buffet zal pronken met schitterend glas- en kristalwerk en op de toonbank een paar groote koperen kandelaars en al het blinkend vaatwerk tot bewaring van etenswaren en versnaperingen zullen staan.

L.

Bij de firma Scheltema en Holkema te Amsterdam is verschenen eene: Toelichting bij de wandschildering, ter herinnering aan den Kathedraalbouw in de groote halle van het Bossche raadhuis door A. J. Derkinderen."

De wandbeschildering voor den tweeden wand in genoemd raadhuis is thans tentoongesteld in de zalen der Maatschappij Arti et Amicitia te Amsterdam.

In die toelichting, die men werkelijk noodig heeft bij de bezichtiging der schilderingen, wordt de architectonische gesteldheid der te versieren halle geschetst, en beschreven hoe het samenstel van wandvakken benut is om „daarop te getuigen van wat den bouwers tot hun werk bezielde."

Omtrent de opvatting der schildering zegt de heer Derkinderen zelve:

„De middeneeuwsche kerken zijn wel de meest grootsche voortbrengselen van gemeenschappelijken arbeid die wij kennen in deze landen. En zij waren niet alleen het product van der allerbesten samenwerken, maar ook het geheiligde oord van aller liefde, weten en gelooven.

Déze Eenheid te vieren is de bedoeling van mijn werk.

Wat de vorm aangaat, waarin ik dit deed, heb ik slechts ten slotte te herhalen, wat reeds aan het hoofd der Toelichting bij de Processie (1889) gedrukt stond, nu echter met de woorden van Alberdingk Thijm die het geheele merkwaardige stuk van Viollet-le-duc over schilderkunst vertaalde.

De kunst, die voegt aan het omlijste doek, aan de schilderij, welke dan ook hare grootte zij, is geheel iets anders dan de schildering, die de muren en gewelven van een zaal moet bedekken. De kunstbarende volken hebben in de bouw-schilderkunst niets anders dan vlak gekleurde tafereelen gezien."

De timmerlieden-vereenigingen te Amsterdam hebben zich onlangs tot de patroons gewend, om, behalve verschillende andere zaken, ook 10 uur per dag te mogen werken tegen 25 cents per uur.

Namens de patroons-vereenigingen is geantwoord, dat deze wel willen medewerken om het stukwerk en de onvolwassen werkkrachten op elk werk te regelen benevens het verzekeren tegen ongelukken, maar dat zij een loon en een regeling van den werktijd, zooals de gezellen deze voorstelden, niet wenschelijk achtten.

Door de gezamelijke gezellen-vereenigingen is nu opnieuw een schrijven aan de patroons gericht, waarin zij mededeelen, dat het uitspreken van iets, dat niet wenschelijk is, bij hen de overtuiging niet heeft gevestigd, dat hetgeen zij vragen onmogelijk of onbillijk zal blijken te zijn. Zij blijven derhalve vasthouden aan hun eisch.

PERSONALIA.

Bij Kon. besl. zijn benoemd tot Adjunct-Inspecteurs van den Arbeid: F. W. Bakema, 2e chef der afdeeling fabricage van de Nederlandsche gist- en spiritusfabriek te Delft; D. Blanson Henkemans, laatstelijk werktuigkundige bij de Kon. paketvaart-maatschappij, te Oppenhuizen; J. J. Klompe, technoloog te 's-Gravenhage; C. C. A. Last, luitenant ter zee 2e kl. te Willemsoord, gemeente Den Helder; M. Raven, technisch ambtenaar bij het Ministerie van Koloniën, te Dusseldorf; I. P. de Vooys, werktuigkundig ingenieur, te Delft; eerstgenoemde met 1 October a.s., en de overigen met 1 September a.s.

De minister van waterstaat, handel en nijverheid; gezien de artt. 2 en 3 van het kon. besluit van 2 April 1896 (Stbl. nº. 63), gelet op het kon. besluit van 30 Juli 1896, nº. 31; heeft goedgevonden te bepalen; dat, te rekenen van 1 September 1896, zal bevoegd zijn: in de 1ste arbeids-inspectie de adjunct-inspecteur van den arbeid I. P. de Vooys, wien als standplaats wordt aangewezen de gemeente Breda; in de 2de arbeids-inspectie de adjunct-inspecteur van den arbeid J. J. Klompe, wien als standplaats wordt aangewezen de gemeente Rotterdam; in de 3de arbeids-inspectie de adjunct-inspecteur van den arbeid C. C. A. Last, wien als standplaats wordt aangewezen de gemeente 's-Gravenhage; in de 4de arbeids-inspectie de adjunct-inspecteur van den arbeid M. Raven, wien als standplaats wordt aangewezen de gemeente Amsterdam; in de 6de arbeids-inspectie de adj-inspecteur van den arbeid D. Blanson Henkemans, wien als standplaats wordt aangewezen de gemeente Groningen; dat, te rekenen van 1 October, zal bevoegd zijn in de 5de arbeids-inspectie de adj.-inspecteur van den arbeid F. W. Bakema, wien als standplaats wordt aangewezen de gemeente Zwolle.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor: Bouwkundig Opzichter 3. Bouwkundig Opzichter-teekenaar 13. Bouwkundig Teekenaar 3.
Aantal aanvragen voor: Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

15 AUGUSTUS 1896. 16e JAARGANG. No. 33.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie ³/₂ maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

VERSLAG *van de 73ste Algemeene Vergadering van Donderdag 28 Mei 1896 te Amsterdam.*

Het Bestuur was vertegenwoordigd door de heeren: C. Muysken, Voorzitter; J. R. de Kruyff, Vice-Voorzitter; V. G. A. Bosch, Ed. Cuypers, D. E. C. Knuttel, I. H. J. van Lunteren en C. T. J. Louis Rieber, secretaris.

De presentie-lijst was geteekend door de Eereleden, de heeren: A. N. Godefroy, J. H. Leliman, J. F. Metzelaar en G. E. V. L. van Zuylen,

en door de leden, de heeren: H. P. van den Aardweg, A. C. Bleijs, A. E. Braat, F. J. Bremmer Hzn, Arn. A. M. Bruning, H. Cramer, H. C. Dorlas, P. Kleiweg Dyserinck, Ed. G. A. Fol, A. R. Freem, F. W. van Gendt JGzn, H. Gompertz, H. J. de Groot, J. H. P. Janse, E. Jelsma, A. J. Joling, W. de Jong, P. F. Laarman, H. J. de Lange, Jacq. Leijh, C. B. Posthumus Meijjes, H. Moen GPzn, H. J. Mondt, J. Mutters Jr, Alb. Nijland, F. W. M. Poggenbeek, J. L. Schouten, Jan Springer, J. H. Stoel Jr, K. Swagerman Pz, J. W. C. Tellegen, E. Verschuijl, H. Wakkie, J. Wolbers, H. J. Wolter en J. van Wijngaarden.

De Voorzitter, de heer C. Muysken, de Vergadering openende, sprak haar als volgt toe:

Mijne Heeren, zeer geachte medeleden!

Namens het Hoofdbestuur der Maatschappij heet ik u hartelijk welkom op deze 73ste Algemeene Vergadering.

Wat er sedert ons laatste samenzijn in September jongstleden in onze vereeniging is voorgevallen, is in hoofdzaak u door ons Weekblad reeds bekend.

Ik zal u dus thans met die feiten niet lang bezighouden, te meer nu u zoo aanstonds, door het uitbrengen van het jaarverslag, de voornaamste gebeurtenissen nog eens in herinnering zullen worden gebracht.

Wel is het mij aangenaam u hier de verzekering te mogen geven, dat vooral in de laatste maanden het Bestuur de ondervinding heeft opgedaan, dat onze Maatschappij nog een groot aantal leden telt die getoond hebben belang in haar te stellen, haar beste krachten over hebben om haar te steunen en haar een warm hart toedragen, omdat zij overtuigd zijn, dat nauwe aaneensluiting, vooral ook in dezen tijd, noodig is, en de instandhouding eener zelfstandige vereeniging van bouwkundigen, die over het geheele land hare leden telt, voor de bouwkunst en hare beoefenaren in Nederland van het hoogste belang is.

Helaas te meer betreuren zij daarom den geest van verdeeldheid en de neiging in onze Maatschappij om zich af te scheiden, en zich te vereenigen tot plaatselijke kleine groepjes, die allen zelfstandig en onafhankelijk van elkaar wenschen werkzaam te zijn, en niet zelden trachten elkaar afbreuk te doen. Zoo zijn er in Nederland reeds een tiental dezer plaatselijke vereenigingen.

Verschil van meening kan en moet er zijn: maar dat is nog geen reden om zich van elkaar af te scheiden. Wanneer men de geschiedenis onzer Maatschappij nagaat, dan zal men zien, dat bij verschil van meening toch een samengaan mogelijk is.

Ik hoop, dat men zal inzien, dat het heerschen van verdeeldheid niet is in het belang der Nederlandsche bouwkunst. Mogen wij daarom ook vandaag toonen, het *„eendracht maakt macht"* te begrijpen, en laat ons hopen dat bij onze besprekingen en ons samenzijn getoond zal worden, dat wij bereid zijn eendrachtig samen te werken.

De Secretaris bracht daarna, op verzoek van den Voorzitter, het jaarverslag van het Hoofdbestuur uit. Dit verslag (opgenomen in het Bouwkundig Weekblad van 30 Mei 1896,) werd voorgelezen, voor zooverre de hoofdpunten.

Vervolgens verzocht de Voorzitter den heer H. Cramer, om het verslag uit te brengen over het naar de boeken ingesteld onderzoek door de commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van de Financieele Commissie.

De heer Cramer verklaarde, ook namens zijn mede-lid den heer A. R. Freem, dat de commissie de boeken en het geldelijk beheer in de beste orde had bevonden, zoodat zij voorstelde de Financieele Commissie te dechargeeren van haar gehouden beheer.

De Voorzitter betuigde namens het Hoofdbestuur zijn dank aan de heeren Cramer en Freem voor hun onderzoek en uitgebracht verslag, waarna aan den wensch tot decharge van de Financieele Commissie werd voldaan.

Hierna volgde de voorlezing van het proces-verbaal opgemaakt door de Commissie van stemopneming voor Bestuursleden, bestaande uit de heeren J. N. Landré. A. van der Lee, H. Moen G. Pzn., B. J. Ouëndag en F. W. M. Poggenbeek. Daaruit bleek, dat tot leden van het Hoofdbestuur waren gekozen de heeren:

Ed. Cuypers, te Amsterdam, met 54 stemmen; (herkozen).
J. Mutters, Jr. te 's-Gravenhage, „ 54 „
J. A. Mulock Houwer, te Deventer, „ 32 „
A. C. Bleijs, te Amsterdam, „ 31 „

Overigens verkregen de volgende heeren het achter hunne namen vermelde aantal stemmen:

J. J. Weve, te Nijmegen, 15
Th. G. Schill, te Amsterdam, 9
C. B. Posthumus Meijjes, te Amsterdam, 8
P. Kleiweg Dyserinck, te Haarlem, 7
H. P. Berlage Nzn., te Amsterdam, 5
J. F. Klinkhamer, „ „ „ 3
Tien verschillende leden verkregen 1 stem.

De heeren Ed. Cuypers en J. Mutters Jr., ter vergadering aanwezig, ontvingen de gelukwenschen van den Voorzitter, nadat zij beiden verklaard hadden hunne benoeming te willen aanvaarden

den. Het was, zoo zeide de Voorzitter, het Bestuur zeer aangenaam, den heer Cuypers wederom bestendigd te zien in zijn midden, en den heer Mutters daarin te zien opgenomen.

Thans, zeide de Voorzitter, rust op mij de niet aangename plicht, om een groet tot afscheid te brengen aan den heer J. R. de Kruyff, het nu afgetreden Bestuurslid, volgens de wet der Maatschappij niet herkiesbaar. In 1877 reeds had de heer de Kruyff zitting als Bestuurslid, en bleef die functie, met tusschenruimten eens van één jaar en eens van twee jaren, waarnemen, tevens van af 1888 tot op heden Vice-Voorzitter. In 1880 kwam de nieuwe Wet tot stand en daarmede verschenen de nieuwe uitgaven. Het is de heer de Kruyff, die daartoe een grooten stoot heeft gegeven, waardoor de Maatschappij een tijdperk van grooten voorspoed gedurende een tiental jaren heeft mogen doorleven. Ik geloof, dat er nu weer eens een opfrissching noodig is in onze Maatschappij, thans echter niet uitgaande van den heer de Kruyff.

Namens de Vergadering en het Bestuur is hier een woord van dank gepast aan den heer de Kruyff, voor al hetgeen hij voor de Maatschappij heeft gedaan. Wij spreken daarbij echter de hoop uit, dat hij bij voortduring even groote belangstelling voor haar zal blijven koesteren als tot nu toe.

De heer de Kruyff betuigde zijn dank voor deze hartelijke woorden, en de leden voor den vriendelijken weêrklank daarvan; hij dankte ook het Bestuur voor de steeds ondervonden welwillendheid. Wanneer ik straks, zei de spreker, de bestuurstafel ga verlaten en aan de overzijde daarvan zal plaats nemen, en wetende dat elk gewoon lid der Maatschappij even nuttig kan zijn als een Bestuurslid, wees dan overtuigd, dat ik ook als gewoon lid mijne krachten gaarne aan de Maatschappij zal blijven wijden.

De heer J. H. Leliman hoopte, dat de heer de Kruyff niet heenging om niet meer aan de bestuurstafel terug te keeren. Spreker wees op den voorspoed die men tijdens zijn eigen presidentschap in de Maatschappij had gekend, en de moeilijkheden waarin de Maatschappij was gekomen door de stichting van haar gebouw. De heer de Kruyff had te kennen gegeven, dat hij het Bestuur verliet om daarin niet weder terug te keeren. Maar zijn medewerking tot de wijzigingen die met de wet van 1880 in de Maatschappij waren gebracht, verplichten hem op nieuw een plaats aan de bestuurstafel in te nemen, zoodra hij daartoe geroepen werd.

De keuze van een Voorzitter aan de orde zijnde, werden de heeren J. Mutters Jr., A. R. Freem en C. B. Posthumus Meijjes benoemd tot leden der commissie van stemopneming.

De heer Posthumus Meijjes deelde na de stemming mede, dat 39 biljetten waren ingeleverd, waarvan één in blanco; verder, dat waren uitgebracht op de heeren C. Muysken 36 stemmen, op de heeren Ed. Cuypers en C. B. Posthumus Meijjes ieder één stem, zoodat de heer Muysken herkozen was.

De Voorzitter dankte de leden zeer voor het andermaal in hem gestelde vertrouwen en verklaarde, wederom gaarne voor een jaar nog zijn beste krachten te willen wijden aan de belangen der Maatschappij. De heer Muysken wilde zich echter geenszins ontveinzen hoe moeilijk het voor een Voorzitter was om in een tijd van verdeeldheid de zaak gaande te houden en ambitie te wekken. Hij hoopte evenwel, dat de Maatschappij door vereende krachten haar standpunt zal weten te handhaven. Voorts gaf hij thans reeds den raad eens te denken aan zijn opvolger in het aanstaande jaar, daar dan voor hem de tijd van aftreden is gekomen. Spreker bedankte daarop de stem-commissie.

Uit de voorgelezen conclusiën van het rapport van beoordeelaars der prijsvragen in 1895 uitgeschreven, bleek, dat twee onderscheidingen waren toegekend aan ontwerpen ingezonden op de eerste prijsvraag, onderwerp een „Volkshuis", en wel, de tweede prijs, de zilveren medaille en het getuigschrift, aan den heer J. G. van Gendt A.Lzn. te Amsterdam, en de derde prijs aan den heer J. Van Wijngaarden, aldaar. Geen der ontwerpen ingezonden op de IIe of de IIIe prijsvraag was bekroond geworden.

De heer van Gendt bleek niet ter vergadering aanwezig te zijn, wel echter de heer J. van Wijngaarden, wien met een hartelijk woord van den Voorzitter de behaalde bronzen medaille der Maatschappij werd overhandigd.

Den heer A. C. Bleys, ter vergadering gekomen zijnde, werd door den Voorzitter in kennis gesteld met de keuze die op hem gevallen was. De heer Bleijs verklaarde zich daarop gaarne bereid zijne benoeming te aanvaarden.

De Voorzitter verzekerde ook den heer Bleijs, dat zijne benoeming het Bestuur aangenaam was.

Nadat de concept-begrooting voor 1897 door den heer I. H. J. van Lunteren als lid der Financieële Commissie uit het Bestuur was voorgedragen en toegelicht, verklaarde de heer Leliman, dat hij gewoon is hier ter plaatse de waarheid te vernemen en het hem daarom leed had gedaan toen eens een begrooting werd voorgelegd die niet sluitende was. Nu echter is die voor 1897 sluitende, hetgeen hem ten zeerste verheugt.

Spreker veroordeelde de naamlooze critiek, die in enkele vak- en weekbladen voorkomt, en tegen alles te velde trekt wat door de Maatschappij gedaan wordt; hij zou liever zien, dat de anonieme schrijvers ter vergadering kwamen, om daar ter plaatse hun stem te doen hooren.

De heer Leliman stelde voor hulde te brengen aan het Bestuur voor de indiening van deze sluitende begrooting, daarbij den leden den raad gevende niet — zooals door sommigen — te veel te eischen, maar rekening te houden met de middelen; voorts stelde hij voor deze concept-begrooting goed te keuren, maar daarbij het Bestuur het recht te verleenen om op de verschillende posten onderling te kunnen overschrijven.

De Voorzitter wenschte hieraan toe te voegen, dat er een voorstel in behandeling zal komen, om in het vervolg elk jaar vast te stellen in de Mei-vergadering de begrooting van het dan loopende jaar. Het is toch zeer bezwaarlijk om, zooals thans, bijna een jaar van te voren een begrooting op te maken en goed te keuren. Ook wenschte de Voorzitter er op te wijzen, dat op de begrooting voor 1897 voorkomt een post groot f 500 wegens te ontvangen huur van een der lokalen, omdat er maatregelen zijn genomen die de hoop doen voeden, dat deze verhuring zal doorgaan. Spreker stelde daarom voor, de beschouwingen over deze begrooting verder te laten rusten en haar nog niet definitief vast te stellen.

Nadat de begrooting voorloopig was goedgekeurd, werd overgegaan tot de uitloting van vijf aandeelen in de geldleening ad f 65.000; achtereenvolgens werden de nummers 630, 276, 4, 471 en 160 voor aflossing aangewezen, inwisselbaar na 1 Juli a. s.

Hierna werd de plaats gekozen waar de September-vergadering zal worden gehouden. De Voorzitter stelde Delft voor, en vroeg aan den heer J. L. Schouten, of Delft de vergadering zou kunnen ontvangen en of hij genegen was de behulpzame hand te verleenen bij de regeling van het bezoek der leden.

De heer Schouten verklaarde gaarne zijne medewerking te verleenen, waarna besloten werd in September te Delft te vergaderen.

De wijziging van eenige artikelen in de wet (*) thans in behandeling komende, herinnerde de Voorzitter aan de redenen dier wijziging, en bracht het eerst in discussie het voorstel van het Hoofdbestuur, om de begrootingen der Maatschappij in het loopende jaar — dus niet meer een jaar van te voren — vast te stellen. Deze wijziging is ruimschoots toegelicht geworden; in hoofdzaak geschiedt zij, omdat in een loopend jaar meer en betere gegevens kunnen aanwezig zijn, om met meerdere zekerheid de inkomsten en uitgaven vast te stellen.

Art. 38 der wet, deze wijziging bevattende, werd vervolgens aangenomen.

Bij de behandeling van art. 39 stelde de heer Lelieman de vraag, of het Bestuur van meening was, dat een wijze van stemmen in de algemeene vergadering over huishoudelijke zaken, zooals die in dat artikel wordt voorgesteld, wel goed zal werken en of deze niet een aanleiding zou kunnen worden tot intriges.

De heer D. E. C. Knuttel bracht nu in herinnering, dat vele leden der Maatschappij niet in de gelegenheid zijn om naar de vergaderingen te Amsterdam op te komen, dus ook niet over zaken de Maatschappij betreffende hun stem kunnen uitbrengen, hetgeen hen onaangenaam is. Volgens de voorgestelde regeling worden nu alle leden bij een correspondentschap ingedeeld; dat wil zeggen: de Afdeelingen blijven bestaan in hunne tegenwoordige betrekking tot de Maatschappij, maar bij elke Afdeeling worden ingedeeld de leden der Maatschappij die in de nabijheid wonen van den zetel der betreffende Afdeeling, en deze gezamenlijke leden vormen dan een Correspondentschap. De leden die bij eene Afdeeling worden ingedeeld, en geen lid dier Afdeeling behoeven te zijn, kunnen tot het bijwonen eener vergadering der leden van de Afdeeling worden opgeroepen ten einde over huishoudelijke zaken, de Maatschappij betreffende, te beraadslagen en tevens te stemmen. Op deze wijze kunnen alle leden medewerken aan de Maatschappelijke zaak en daarop hun invloed uitoefenen. Deze regeling is voorgesteld in hoofdzaak, om de klachten te niet te doen, dat men zonder ter vergadering te Amsterdam te komen

(*) De gewijzigde artikelen der Wet zijn opgenomen in het Bouwkundig Weekblad No. 18 van 2 Mei 1896.

geen invloed heeft, en dat Amsterdam alle andere Afdeelingen zou overstemmen.

De Voorzitter voegde hieraan nog toe, dat het Hoofdbestuur gemeend heeft, zich niet tegen deze regeling te moeten verzetten, omdat ook de Afdeelingen deze in haar belang schijnen te achten. De tegenwoordige wijze van stemming is meer dan eens gebleken niet in den zin der Afdeelingen te zijn, en nu er een voorstel wordt gedaan om aan die grief tegemoet te komen, moet het Bestuur daarmede wel rekening houden. Of de belangstelling daardoor echter zal vermeerderd worden, dat zal nog moeten blijken.

Het gewijzigde art. 39 wordt aangenomen, en art. 44 in behandeling genomen.

De heer I. H. J. van Lunteren stelde de vraag, aan wie de beoordeeling blijft, welke zaken in een vergadering van het Correspondentschap kunnen behandeld worden; spreker wenschte dit gaarne in deze vergadering te zien uitgemaakt.

De heer Knuttel lichtte het voorstel toe, waarin de bedoeling ligt opgesloten om aan de Besturen der Afdeelingen, die natuurlijk het eerst in kennis worden gesteld met de voorstellen van het Hoofdbestuur of die zelve voorstellen in eene algemeene vergadering der Maatschappij wenschen te doen, de beslissing te laten over het al of niet behandelen der voorstellen in een vergadering van het Correspondentschap.

Het gewijzigde art. 44 aangenomen zijnde, komt art. 48 in behandeling.

De heer Leliman heeft niets tegen dit artikel, maar vindt alleen den naam aspirant-lid niet goed, en niet juist uitdrukkende wat er mede bedoeld wordt. Hij wenschte een anderen naam.

De Voorzitter was van oordeel, dat de heer Leliman een geheel andere beteekenis aan dien naam hechtte, dan de bedoeling daarvan is.

Nadat ook art. 48 ongewijzigd was aangenomen, deelde de Voorzitter mede, dat eenige nadere bepalingen omtrent de redactie, door de vergadering der afdeelingsbesturen die ook de reeds behandelde wijzigingen in overweging had gegeven, zijn geformuleerd geworden. De Voorzitter las de drie op de redactie betrekking hebbende artikelen voor en verzekerde, dat het Bestuur der Maatschappij daarmede rekening zal houden als zij door de Algemeene Vergadering zullen zijn goedgekeurd.

De heer V. G. A. Bosch verklaarde nader, wat bedoeld werd met het percentage in de opbrengst der advertentiën door bemiddeling van de afdeelingen bezorgd aan het Bouwkundig Weekblad. Die uitkeering aan de Afdeelingen zou na elk boekjaar moeten worden bepaald, en zal eerst plaats hebben, wanneer het blijkt, dat een bedrag aan advertentiën is ingekomen hooger dan het bedrag hetwelk daarvoor begroot is.

De artikelen omtrent de redactie, die niet in de Wet zullen worden opgenomen, maar daarom toch bindend voor het Hoofdbestuur zijn verklaard, werden vervolgens goedgekeurd.

De Voorzitter drukte thans de hoop uit, dat de Wet, zooals die nu gewijzigd is, stabiel moge blijven, en niet weder in elke vergadering, zooals dit in de laatste jaren het geval was, zal worden gewijzigd. De verklaring moest hem van het hart, dat het hem voorkwam, dat dit stabiel blijven niet zoo zeer van de Wet zelve afhangt, dan wel van de leden. Hij hoopte dat zijn meening waarheid zou blijken te zijn.

Nadat het voorstel van den Voorzitter was aangenomen om de behandeling van de antwoorden op de in 1895 gestelde vragen uit te stellen tot in de September-vergadering, werd het voorstel van het Hoofdbestuur ter tafel gebracht, om den Burgemeester van Bolsward, den heer P. Peereboom, tot Eerelid der Maatschappij te benoemen. De Voorzitter, dit voorstel nader toelichtende, verklaarde welke verplichtingen de bouwkunst in het algemeen aan den heer Peereboom had. Ware dit hoofd der Gemeente Bolsward niet zoo kranig en doortastend opgetreden, het schoone raadhuis aldaar zou wellicht nu reeds een volslagen ruïne zijn geweest. Met de benoeming die thans voorgesteld wordt, zou tevens hulde gebracht worden aan het Gemeentebestuur van Bolsward.

Dit voorstel werd met instemming begroet en aangenomen.

Gebruik makende van de gelegenheid om vragen tot het Bestuur te richten of voorstellen te doen, die tot geen stemming aanleiding geven, verkreeg de heer Arn. A. M. Bruning het woord om er op te wijzen, dat, zooals hij had vernomen, het examen voor bouwkundig opzichter hetwelk thans door de Maatschappij wordt afgenomen, te moeilijk is. Hij vroeg, of dit niet te veranderen ware.

De Voorzitter wees er den heer Bruning op, dat het programma voor deze examens is goedgekeurd door de Algemeene Vergadering. Reeds 4 malen waren de examens afgenomen en had spreker deze bijgewoond, maar nog van geen der examinatoren was hem daarover een klacht ter oore gekomen, noch had hij vernomen, dat het examen te zwaar was. Men moest ook wel in aanmerking nemen, dat het diploma van Bouwkundig Opzichter moet blijven een bijzondere onderscheiding.

De heer Bruning dankte voor deze inlichtingen.

De heer A. R. Freem verkreeg vervolgens het woord om een vraag te stellen over de honorarium-tabel. Het was deze: of het Hoofdbestuur niet zou kunnen zorgen, dat de tabel eene meer officieele werd, waardoor veel zou voorkomen worden wat bij haar gebruik tot moeilijkheden aanleiding kan geven, en voorts, of niet uit het Hoofdbestuur eene vaste commissie zou kunnen worden benoemd om bij voorkomende geschillen tijdens den bouw van een werk, raad te geven en oordeel te vellen.

De Voorzitter wees er op, dat er op een bouwwerk wel altijd verschil van meening over de uitvoering enz. zal ontstaan, maar dan lag het toch zijns inziens voor de hand, dat velen liever arbitrage zullen wenschen dan uitspraak van een vaste daarvoor aangewezen commissie.

Door den heer V. G. A. Bosch werd medegedeeld, dat het hem al meermalen was voorgekomen, dat gevraagd werd, waarop de berekening van het honorarium gegrond was. In dergelijke gevallen moet men den rechter de honorarium-tabel voorleggen.

De heer Freem deelde daarna uitvoerig mede wat hem nu onlangs was voorgekomen, waardoor hij zich onrechtvaardig behandeld en tevens benadeeld achtte.

De heer van Lunteren wees er op, dat de architect wien een werk wordt opgedragen, terstond de honorarium-tabel moet voorleggen aan dengene die hem een opdracht doet.

Nadat de heer Freem nog meer in bijzonderheden was getreden over het door hem ter sprake gebrachte geval, werd ook door den heer J. W. C. Tellegen aangevoerd, dat alle tijdens en na den bouw opkomende moeilijkheden over betaling van honorarium aan den architect alleen zijn te ondervangen, door het vooraf maken van een contract met hem die last geeft tot het bouwen. Moge daardoor niet in alles voorzien kunnen worden, het is toch voor alle gevallen aanbevelenswaard.

Ook de heer E. G. A. Fol bracht een geval ter sprake, de berekening van honorarium betreffende, dat eenige discussie uitlokte.

De vergadering bleek het ten slotte eens te zijn met den heer Knuttel die verklaarde, dat de architect wel honorarium in rekening mag brengen over het bedrag van meerder werk bij eenig bouwwerk uitgevoerd, maar dat daartegenover het totale honorarium moet verminderd worden met dat gedeelte, wat betrekking heeft op mogelijkerwijze minder uitgevoerde werken.

De vergadering werd daarna verdaagd tot het nemen van een rustpoos.

Te 2 ure werd de vergadering heropend en trad de heer J. R. de Kruyff als spreker op, met eene voordracht over „Oostersche Tapijten", aan welke voordracht eene uitgebreide tentoonstelling in de vergaderzaal was verbonden, omvattende echte en nagebootste Oostersche tapijten, en geweven stoffen, enz., afbeeldingen daarvan en van andere voortbrengselen van Oostersche kunst, allen betrekking hebbende op de versiering der Oostersche tapijten.

Dat deze belangwekkende en leerzame voordracht zeer in den smaak der toehoorders was gevallen, bleek bij het einde daarvan uit de luide teekenen van waardeering en dank der vergadering.

De Voorzitter, den heer de Kruyff namens de vergadering dank brengende, wees op dit applaus, en betuigde ook zijne erkentelijkheid voor de merkwaardige tentoonstelling door den heer de Kruyff voor deze vergadering bezorgd. De Voorzitter vroeg bovendien, of de heer de Kruyff zijne voordracht, althans gedeeltelijk, zou willen afstaan tot plaatsing in het Tijdschrift der Maatschappij.

Dit laatste werd door den heer de Kruyff toegezegd.

De Voorzitter nam daarop het woord, om de vergadering in kennis te stellen van het heden morgen ontvangen treurige bericht van het overlijden van Prof. Dr. A. Pierson, Eerelid der Maatschappij. Nederland is veel aan dien geleerde verschuldigd; de kunst in het algemeen verliest in hem een groot beoefenaar; ook deze Maatschappij was veel aan hem verplicht, onder anderen door zijn optreden als feestredenaar bij gelegenheid van de viering van het 50-jarig bestaan der Maatschappij in 1892. Laat ons, zeide de Voorzitter, hier eerbiedig hulde brengen aan de nagedachtenis van den heer Allard Pierson.

De leden brachten deze hulde, van hunne zitplaatsen opstaande.

De Voorzitter betuigde daarop zijn dank aan het Bestuur der Maatschappij Arti et Amicitiae, dat welwillend had medegewerkt tot de tentoonstelling door het daarvoor afstaan van eenige tapijten.

Ook bracht de Voorzitter zijn dank aan de leden voor hunne tegenwoordigheid.

De heer Leliman wenschte nog een enkel woord te zeggen. Hij bracht o. a. den heer de Kruyff hulde, omdat hij in zijne interessante voordracht ook recht liet wedervaren aan het werk der Nederlandsche tapijtfabrieken, die een hoog standpunt in de industrie innemen. 't Zou echter ook aan ondankbaarheid grenzen, zeide spreker, als ik geen erkentelijkheid betoonde voor de kranige vergadering en de zeer goede en geslaagde expositie. Ik hoop, dat de Maatschappij nog lang onder den invloed van een degelijk Bestuur zal staan, opdat zij zal mogen vooruitgaan. Maar daarbij blijft dat Bestuur rekenen op de belangstellende leden.

Hierna sloot de Voorzitter de vergadering.

Aldus vastgesteld in de Bestuursvergadering van 6 Augustus 1896.

De Secretaris.
C. T. J. Louis Rieber.

PRIJSVRAGEN.

De stedelijke regeering van Triest heeft eene internationale prijsvraag uitgeschreven voor het leveren van plannen voor een nieuw krankzinnigengesticht in Triest.

De hoofdvoorwaarden van het programma zijn de volgende:

1. Aan de mededingers wordt volle vrijheid gelaten wat betreft de aesthetische behandeling van het ontwerp, en de indeeling der afzonderlijke gebouwen, echter met verplichting om de voorwaarden van het programma te volgen.

2. De ontwerpen moeten uitgewerkt worden volgens de bepalingen van het programma, en onderteekend zijn door den ontwerper, of voorzien van een motto; dit motto moet herhaald worden op een gesloten couvert, bevattende de namen voluit en het adres van den vervaardiger.

De mededingers moeten een vertegenwoordiger in Triest aanwijzen.

3. De beoordeeling der plannen en toewijzing der prijzen is opgedragen aan een jury, bestaande uit een lid van den gemeenteraad als Voorzitter, den directeur van het stedelijk bouwdepartement den stads physicus, twee ingenieurs of architecten en twee artsen.

4. De jury komt te Triest samen, binnen vier weken na het inleveren der plannen, en moet binnen twee maanden de bekroonde ontwerpen aanwijzen. Hare uitspraak is onaantastbaar.

5. De bekroonde ontwerpen worden het eigendom der stad, die zich het recht voorbehoudt over toewijzing der uitvoering. De mededinger verplicht zich ingeval zijn ontwerp wordt uitgevoerd, de noodige technische hulp te verleenen onder nader vast te stellen voorwaarden.

6. De twee beste ontwerpen worden, naar gelang hunner verdiensten, bekroond met een eersten prijs van 5000 G. öst W., en een tweeden groot 2500 G. öst W.

7. De ontwerpen kunnen tot 10 April 1897 worden ingeleverd aan het adres: „dem Sekretariate des Bürgermeisteramtes Triest."

Later inkomende ontwerpen worden niet meer aangenomen.

Het stedelijk bestuur, dat steeds bereid zal zijn het programma op aanvrage toe te zenden, deelt tevens mede, dat het stedelijk bouwdepartement en het „Stadtphysikat" zijn aangewezen om aan de mededingers alle door hen gewenschte inlichtingen te verstrekken.

In 1897 zal te Dordrecht, op initiatief van de Vereeniging voor Vak en Kunst, eene Nationale Tentoonstelling van Oude en Nieuwe Kunstnijverheid worden gehouden.

Voor deze Tentoonstelling wordt een reclamezegel gewenscht. Ter verkrijging daarvan zal een prijsvraag worden uitgeschreven waarbij voor het beste ontwerp een prijs van f25 wordt uitgeloofd.

Als leden der jury voor de prijsvraag zullen optreden de heeren Jan Veth, te Bussum, A. F. Gips en A. le Comte te Delft.

BERICHTEN.

Tot het in September a. s. te houden vergelijkend onderzoek naar de bekwaamheid van candidaten voor de betrekking van adspirant-ingenieur van den Rijks-Waterstaat is bij Kon. besluit van 6 dezer eene commissie ingesteld, bestaande uit de Heeren: J. M. F. Wellan, hoofdinspecteur van den Rijks-Waterstaat, als voorzitter; — H. E. de Bruyn. hoofdingenieur, belast met den algemeenen dienst van 's Rijks Waterstaat; — B. Hoogeboom, Hoofdingenieur van den Rijks Waterstaat in het 6e district; — dr. C. A. Scheltema, hoogleeraar aan de Polytechnische School; — dr. P. Zeeman Gz., id. id.; — mr. H. A. Hoofd, hoofdcommies bij het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid; — E. R. van Nes van Meerkerk, ingenieur, van den Rijks Waterstaat te 's-Gravenhage; — en jhr. F. L. Ortt, ingenieur van den Rijkswaterstaat te 's-Gravenhage, tevens als secretaris.

Dinsdag 8 Sept. a.s. vergadert het Kon. Instituut van Ingenieurs te 's Hertogenbosch. In deze vergadering zullen voordrachten gehouden worden door de heeren Jhr. F. E. P. Sandberg, over den bovenbouw der brug over de nieuwe rivier bij Heusden; J. G. H. Schoth, omtrent de brug over het verruimde Heusdensch kanaal.

Na afloop der vergadering zal per boot een tocht gemaakt worden naar Heusden en de werken in verband met den sluisbouw bij Andel.

Den volgenden dag zullen de leden in de gelegenheid worden gesteld tot bezichtiging van eenige gebouwen te 's Hertogenbosch, als het nieuwe Stationsgebouw, het Stadhuis, de St. Janskerk; des namiddags zal een bezoek worden gebracht aan het kasteel Heeswijk.

In de onlangs gehouden jaarlijksche vergadering van den Raad van Bestuur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, werden o.a. twee punten besproken, hoogst belangrijk voor den bloei van de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid.

Het eerste betrof de uitbreiding der schoollokalen, waartoe weldra, dank den welwillenden steun der Hooge Regeering en van eenige in het kunstambacht belangstellende personen, zal kunnen worden overgegaan.

Het tweede punt gold het vestigen van een leerwerkplaats voor goud- en zilversmeden in de school, waaraan in ons land zoo groote behoefte bestaat.

Om deze vestiging tot een goed resultaat te brengen, zal voorloopig een beroep gedaan worden op de symphathie en medewerking van de Nederlandsche fabrikanten en industrieëlen, die bij eene dergelijke werkplaats belang hebben. Daarom wenscht de Raad van Bestuur allereerst de gevoelens van vakmannen te vernemen, om de voorgestelde vestiging zoowel aan de eischen van de praktijk als aan de artistieke eischen te doen beantwoorden.

Tijdens zijn verblijf in Ned. Indië heeft de Koning van Siam o.a. ook een bezoek gebracht aan de overblijfselen van den Boeroe-Boedoer. Z. M. was zoo opgetogen daarover, dat hij besloot nog een dag langer te vertoeven dan aanvankelijk bepaald was.

Dit bezoek heeft waarschijnlijk onverwachte gevolgen en kan van groot belang zijn.

Z. M. heeft namelijk van bouw, inrichtingen enz. van Boeddhatempels eene geheel andere verklaring gegeven dan de tot nu toe algemeen aangenomene. Het gevolg hiervan is, dat Dr. Groneman nu naar Siam zal gaan en daar zal bestudeeren alles wat betrekking heeft op den godsdienst van Boeddha in verband met tempelbouw. Deze bekende geleerde en schrijver zal dan later eene nieuwe beschrijving van den tempel van Boeroe-Boedoer geven.

PERSONALIA.

Met 1 November a. s. is aan W. Verwey Az., op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als hoofdingenieur van den Rijks-Waterstaat 2e klasse; — en zijn, met ingang van dien datum, benoemd tot hoofdingenieur van den Rijks-Waterstaat 2e kl. P. H. Kemper, thans ingenieur 1e kl., en bevorderd tot ingenieur van den Rijks-Waterstaat 2e kl., A. B. Marinkelle thans Ingenieur 3e klasse en tot ingenieur van den Rijks-Waterstaat 3e kl. A. R. van Loon, thans adspir.-ingenieur.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor: Bouwkundig Opzichter 3. Bouwkundig Opzichter-teekenaar 12. Bouwkundig Teekenaar 2. *Aantal aanvragen voor:* Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2; Bouwkundig Teekenaar 1. *Aantal geplaatste sollicitanten:* Bouwkundig Teekenaar 1; Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

22 AUGUSTUS 1896. 16e JAARGANG. No. 34.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

74ste Algemeene Vergadering.

De 74ste Algemeene Vergadering zal gehouden worden te Delft op Donderdag 24 September a.s., des morgens 10¾ uur in de Raadzaal van het Stadhuis, door het Gemeentebestuur van Delft daartoe welwillend ten gebruike afgestaan.

In een volgend blad zal een volledig programma van deze vergadering worden gegeven.

TOEZICHT OP WONINGEN.

Gezondheids-commissiën in groote steden hier te lande zijn niet zóó werkzaam geweest als dit de bedoeling bij hunne instelling kan geweest zijn. Zij traden voor de buitenwereld op bij epidemiën, als grachten onwelriekende geuren verspreidden, als woningen die geen woningen mochten zijn, onbewoonbaar moesten verklaard worden; maar, hoewel met Van Alphen overtuigd, dat:

„Gezondheid is de grootste schat
Om vergenoegd te leven,"

hebben zij heel weinig invloed kunnen oefenen op het bouwen van gezonde woningen, alleen een enkele maal waar het gold de woningen voor arbeiders. Het scheen wel of niet ieder burger evenveel recht had op een gezonde woning; men behoeft de huurhuizen in vele groote steden slechts te zien bouwen of te onderzoeken, om spoedig tot de overtuiging te komen, dat er geen acht is geslagen op velerlei eischen, die „vergenoegd doen leven." De zuinigheid van den huizen-verhuurder heeft zijn wijsheid bedrogen, en hij heeft zijn eigenbelang al te veel boven dat zijner huurders gesteld.

Wij gaan echter langzaam vooruit.

Op het congres voor Nijverheidshygiëne en Reddingswezen, in 1890 te Amsterdam gehouden, werd de wensch uitgesproken, dat uit die bijeenkomst, een blijvend congres voor openbare gezondheidsregeling mocht geboren worden. En in 1896 wordt wel wat hals over kop het „Eerste Congres voor openbare gezondheidsregeling" bijeen geroepen. In de laatste dagen van Juli verscheen de oproeping om reeds medio September aanwezig te zijn; wie dus niet vooraf gewaarschuwd of uitgenoodigd is om iets mede te deelen, zal in dezen bijna algemeenen vacantie-tijd weinig kunnen samenstellen.

In 1892, op het Congres voor Bouwkunst van de Maatschappij t. Bev. der Bouwkunst, waren niet minder dan zeven sprekers over verschillende hygiënische onderwerpen opgekomen. De conclusie van een dezer, „dat aan een uitgebreider onderwijs in de hygiëne, en speciaal voor den architect, een plaats zou worden ingeruimd aan de Polytechnische School", kan misschien spoedig in aanmerking komen bij de voorgenomen reorganisatie dezer School. Bovendien is toen zeer bijzonder de aandacht gevestigd op de woning-hygiëne, en is de belangstelling van menig architect daardoor grooter geworden.

In Juli 1894 besliste de Amsterdamsche Gemeenteraad tot instelling van een sanitair woningtoezicht, en teneinde den Directeur van den Gezondheidsdienst (Dr. Sallet) in de gelegenheid te stellen zich persoonlijk op de hoogte te stellen van den aard en de werking van dat toezicht in vele Engelsche steden, werd hem opgedragen een dienstreis in Engeland te maken, waarvan door hem een belangrijk verslag is uitgebracht, en waaruit een ontwerp-verordening is voortgevloeid, betreffende het woningtoezicht voor Amsterdam, den 21sten October aan B. en W. ingediend.

Thans verklaren B. en W. zich in hoofdzaak met de voorstellen van dien Directeur te vereenigen en deelen in de overtuiging, dat, al zijn zonder tusschenkomst van den wetgever geen afdoende maatregelen tegen onhygiënische woningtoestanden te treffen, toch binnen de perken van het thans bereikbare van een georganiseerd sanitair woningtoezicht goede gevolgen zijn te verwachten. Na voldoenden

tijd van werking van dit toezicht kunnen daaruit voorstellen volgen om de verordening op het bouwen aan te vullen teneinde misstanden te bestrijden.

Ook wij deelen die overtuiging.

Het toezicht zal in den aanvang met omzichtigheid en veel tact moeten geschieden; het zal als 't ware een populaire voordracht over hygiënische eischen moeten zijn voor de woningeigenaars, hen de overtuiging gevende dat ook hun belang bij de zaak gemoeid is. Mèn zal bekwame en beschaafde mannen moeten uitzoeken om het toezicht uit te oefenen; bekwaam om bij dat toezicht de noodzakelijke deugdelijke adviezen te geven; beschaafd om door hun optreden die adviezen ingang te doen vinden. Immers, met *eischen* te stellen, die men gaarne ontduikt, komt men niet veel verder, wel met *goeden* raad; en onbewoonbaarverklaring zal wel niet alléén de taak zijn van het toezicht, noch ook den niet-wetenden huizenbouwer het afgekeurde te doen wijzigen tot het eindelijk genade vindt.

Wij kunnen echter niet geheel medegaan met den Directeur en B. en W., waar deze meenen, dat het woningtoezicht zich niet zal inlaten met de eischen te stellen aan, en het toezicht op hetgeen gebouwd *wordt*, maar zich bepalen moet tot hetgeen reeds gebouwd *is* en te dezen aanzien zich bovendien beperkt tot eene contrôle welke het gebouwde toetst aan hygiënische eischen.

Dat is verkeerd. Men voorkome noodzakelijke wijzigingen en groote kosten *na* den bouw, door *voorafgaande* beoordeeling van de plannen daartoe; zoo worden immers bouwplannen van fabrieken vóór den bouw te recht onderworpen aan het oordeel der Inspecteurs van den Arbeid, die dan in de gelegenheid zijn nuttige wenken te geven welke gaarne worden aangenomen.

Zou het, om een voorbeeld te noemen, niet eindelijk noodzakelijk zijn, dat alle stadswoningen, op poldergrônden te bouwen, van den bodem werden afgesloten door grondgewelven, om te voorkomen dat het huis, als een zuigenden schoorsteen werkende, de nadeelige stoffen uit den bodem in de woning voert?

Zijn op het gebied van leidingen, riolen, enz. geen goede raadgevingen te verstrekken?

Als daarbij de redenen ontwikkeld worden waarom die raad gegeven wordt, zal men wijs handelen, — de adviseur en de geadviseerde.

Wel wordt door B. en W. aanbevolen een voortdurend contact tusschen de diensten van het woningtoezicht en de bouwpolitie, maar waar deze laatste reeds een zeer groot arbeidsveld heeft, en gemeenlijk te weinig personeel, daar zal dat contact telkens verbroken worden. Bovendien zijn, in 't algemeen gesproken, verschillende takken van dienst elkander ook niet altijd even behulpzaam.

Wellicht staat nog iets dat minder gewenscht is, voor de deur.

De Directeur van den Gezondheidsdienst heeft voorgesteld om aan te stellen één bouwkundige, jaarwedde *f* 2500—3500, één hoofdopzichter, jaarw. *f* 1500—2500, en vier opzichters van ieder *f* 1200—1700; totaal minimum *f* 8800. Maar, nu wenschen B. en W. den bouwkundige te doen vervallen en te bepalen, dat de hoofdopzichter tevens bouwkundige moet zijn, en dat niet 4 maar 6 opzichters benevens een klerk worden benoemd. De uitgaven worden dan *f* 100 meer.

Nu zouden 6 opzichters zeker beter zijn dan 4; maar het *niet aanstellen* van een bouwkundige zou te betreuren zijn, wanneer met „bouwkundige" is bedoeld, zooals 't behoort: een architect, die wat weet van woninghygiëne, maar bovendien genoeg onderlegd is om „na eenigen tijd uit eigen ervaring te kunnen spreken," iets dat B. en W. ook wenschen van het woningtoezicht.

De eischen, te stellen aan iemand die begint met een jaarwedde van *f* 1500, kunnen niet hoog zijn; toch is het zeer wenschelijk om als hoofd der te benoemen opzichters iemand te hebben, die door zijn studies den weg weet te vinden om van meet af het denkend hoofd der afdeeling te zijn, en tevens zijn voorschriften ook in verband met de praktijk van bouw en inrichting der woning weet te geven.

Het is dan ook te hopen, dat de Gemeenteraad den bouwkundige, door den Directeur van den Gezondheidsdienst voorgesteld, zal handhaven.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

———©———

SCHIERMONNIKOOG.

In „The Building News" van 31 Juli 1896 geeft in een ingezonden stuk Mr. Harry Hems eene korte beschrijving van dit eiland en deelt daarbij de volgende bijzonderheden mede:

Drie en een half jaar geleden kocht de Graaf von Berndorff, wonende te Wehningen nabij Dörmitz, lid van den Duitschen Rijksdag en in het bezit van een groot fortuin, het geheele eiland, zoodat Schiermonnikoog, ofschoon werkelijk een gedeelte van de provincie Friesland, eigenlijk Duitsch eigendom is.

Graaf von Berndorff heeft het plan opgevat om het westelijk deel van het eiland, dat nu een treurige aaneenschakeling van zandheuvels is, tot een deftige zeebadplaats te veranderen.

Scheveningen, zoo lang het meest populaire zeebad van de Hollanders, zal weldra *„verzanden"* en Helgoland, eenmaal Engelsch, maar nu eene Duitsche badplaats, verliest langzamerhand zijne deftige reputatie. Daar dus noch het Noord-Westelijk deel van Duitschland noch dat van Holland in het bezit zijn van een werkelijk goede badplaats kan het niet anders of Schiermonnikoog zal in de toekomst een toevluchtsoord worden voor beide landen.

De architect George Thilen, te Hamburg, is door Graaf von Berndorff belast met het maken van de ontwerpen voor de gebouwen, die volgens den heer Harry Hems, die de plannen heeft gezien, een Vlaamsch karakter dragen.

Graaf von B. heeft het voornemen om de werken tegelijkertijd uit te laten voeren en daarmede in het volgende najaar een aanvang te maken. Deze werken bestaan uit den aanleg van een groot park, twee groote hotels, een heerenhuis, Protestantsche en R. K. Kerken, een sanatorium voor zieke kinderen, eenige openbare gebouwen, en niet minder dan vijftig vrijstaande villa's.

De schrijver herinnert er aan, dat zijne landgenooten, de heeren Lee and Sons, van Westminster, de uitvoerders waren van het Noordzee-Kanaal en dit werk van ongeveer 2 millioen ponden sterling tot voldoening van allen in Holland hebben voltooid, en daardoor aan de „goedaardige bewoners" een uitstekend en practisch voorbeeld hebben gegeven van het werk dat de Engelschen kunnen tot stand brengen. Hij twijfelt dan ook niet, dat ernstige pogingen van de eene of andere Engelsche firma om de werken te Schiermonnikoog uit te voeren, tot gunstige resultaten zouden leiden.

Daar op het eiland zelf geen arbeidskrachten of materialen aanwezig zijn en alles over zee naar het eiland ge-

ıcht moet worden, meent de schrijver, dat de uitvoering ı. de werken, hetzij door Engelschen, Hollanders of ıitschers, geheel onafhankelijk is van hen die dit werk ıneemt. O.

EEN PAARDENSTAL TE LONDEN.

In de Farringtonstreet te Londen is onlangs ten beıeve van de Great Northern Railway een stalgebouw ·maakt, waarin de stallen boven elkander zijn aangebracht. Het gebouw bestaat uit vier verdiepingen, waarvan één ıneden den beganegrond. Deze benedenverdieping en de ırdieping gelijkstraats worden geheel voor magazijn, ıederbergplaatsen, etc. ingenomen, terwijl de beide ıvenste verdiepingen, elk hoog ongeveer 3.50 M. tot allen zijn ingericht.

Aan de smalle zijden van het gebouw zijn in de plaats ın trappen hellende wegen gemaakt, met flinke bordesın, welke gemakkelijk door paarden kunnen worden ıstegen.

Midden door het geheele gebouw loopt een lichtkoker, elke voorzien is van een glazen kap. Om dezen lichtoker zijn ter breedte van 2.50 M. gaanderijen aangeracht, die naar de eigenlijke stallen voeren, en door zeren schuifdeuren daarvan zijn afgesloten. De stallen zijn erschillend van afmetingen en bevatten 10 tot 20 standen, lk lang 2.90 M., breed 1.80 M., zoodat op de beide tages 200 paarden gestald kunnen worden. De vaste afcheidingen tusschen de standen zijn van Pitch-pine aan le bovenzijde met ijzer bekleed. De gegoten ijzeren voorıosten van de standen zijn van haken voorzien voor het ıphangen van de tuigen.

Elke afdeeling is voorzien van waterleiding, ventilatieıoker en afvoerkoker. Ruiven zijn niet aangebracht, daar le paarden gevoederd worden met fijn gesneden voeder.

De vloeren bestaan uit welven van Portland-Cement vaarop eene afdekking met asch voor isolatie, en daarna vlak in cement afgewerkt.

Op alle vloeren is eene dikke laag turfstrooisel aangeıracht.

Verder zijn in het gebouw eenige hydraulische liften ıanwezig om het voeder, dat in de beneden verdieping machinaal wordt gesneden, naar de stallen op te voeren.

Een smidswerkplaats, een kamer voor den veearts en woningen voor het stalpersoneel, maken dit gebouw tot een volledige inrichting op een betrekkelijk kleine oppervlakte. O.

UITSTAPJE VAN DE LEDEN DER AFDEELING UTRECHT.

Op Maandag den 3en Augustus 1896 maakten een twintigtal leden der Afdeeling Utrecht van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst een uitstapje naar de Bilt, ten einde de verschillende gebouwen en inrichtingen te bezichtigen van het aldaar gestichte Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut.

Ter plaatse aangekomen werden zij opgewacht door den heer Dr. M. Snellen, Hoofddirecteur van genoemd Instituut, en den heer Rijksbouwmeester D. E. C. Knuttel.

In een der kamers van het Hoofdgebouw, alwaar langs de wanden de verschillende teekeningen der gebouwen en inrichtingen waren tentoongesteld, bracht Dr. Snellen de aanwezigen op de hoogte van het doel en de exploitatie van het Instituut. In het bijzonder deelde hij hen mede, welke groote moeielijkheden men had gehad in het bekomen der geschikste materialen voor den bouw van het Paviljoen der absolute waarnemingen, welke materialen niet in het minst ijzerhoudend mochten zijn. Na een zeer groot aantal genomen proeven is het evenwel den heer Knuttel mogen gelukken materialen te bezigen, welke na scheikundig onderzoek bleken niet ijzerhoudend te zijn en dus door Dr. Snellen werden geschikt geacht. Een tweede groote moeielijkheid was daarin gelegen, dat men voor de lokalen van de „Variatiebepalingen" altijd eenzelfde temperatuur moest hebben, dat eerst mogelijk werd o.a. door het maken van dubbele wanden, gevuld met turfstrooisel, het invoeren van drooge lucht, afgekoeld in een ijskelder, enz.; de bezwaren zijn voortreffelijk uit den weg geruimd.

Nadat de heer Knuttel de noodige verklaring en toelichting had gegeven omtrent de tentoongestelde plannen, werden de verschillende gebouwen onder diens leiding en den met den bouw belasten Opzichter M. C. Wente met de meeste belangstelling bezichtigd; eveneens werd de van Amerikaansch grenenhout, à jour vervaardigde toren beklommen, van waaruit men een prachtig panorama had te bewonderen.

Alle aanwezigen hadden meer dan lof over de inrichting, constructie enz. der gebouwen. Daar men mocht vernemen, dat de heer Knuttel dien bouwtrant in het Weekblad meer uitvoeriger zal beschrijven, achten wij het wenschelijk hierover nu niet uit te weiden, uit vrees van minder juiste mededeelingen te doen.

De voorzitter was de tolk van alle aanwezigen, toen hij de heeren Dr. Snellen en Knuttel in korte doch welgemeende woorden dank bracht voor hetgeen den leden alhier ter bezichtiging was aangeboden, alsmede voor hun geleide en zoo gedetailleerd verstrekte inlichtingen en verklaringen. (Wegens bijzondere omstandigheden eerst heden geplaatst.)

BOEKAANKONDIGING.

BAUMATERIAALKUNDE.

Onder bovenstaanden titel is een nieuw veertiendaagsch tijdschrift verschenen, gedeeltelijk met Franschen en Duitschen tekst en een officieel gedeelte als: „Organ des Internationalen Verbandes für die Materialprüfung der Technik."

Het tijdschrift staat onder redactie van Professor H. Giessler te Stuttgart, richt zich tot allen, die belangstellen in de materialen, en wenscht hare lezers bekend te maken met den vooruitgang, de verwerking en de onderzoekingen der materialen, zoowel natuurlijke als kunstmatige; dus in het kort de volle aandacht te wijden aan de stof waarmede men bouwt.

Hoewel men nog geen beslist oordeel kan vellen, wat dit tijdschrift zal opleveren, daar slechts de twee eerste nummers zijn verschenen, zoo kan deze uitgave met vreugde worden begroet.

In het algemeen toch is de kennis der materialen tamelijk

oppervlakkig en worden vele fouten begaan, die bij meerdere bekendheid met de stof vermeden konden worden.

Wanneer de redactie nu, hetgeen ook haar voornemen schijnt te zijn, het blad niet uitsluitend inricht voor geleerden of laboratoriums, doch ook denkt aan de groote schare practici, die geen wetenschappelijke opleiding genoten hebben, dan kan het niet anders of haar lezerskring zal zich sterk uitbreiden, daar meerdere kennis op dit gebied tegenwoordig veler verlangen is.

Een goede toekomst kan dit blad dus tegemoet gaan.

O.

BERICHTEN.

Te Dordrecht is het waarborgfonds van f 25.000 voor de tentoonstelling van oude en nieuwe kunstnijverheid die aldaar gedurende driemaanden in 1897 zal worden gehouden, binnen weinige dagen volteekend.

In het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam wordt, van Zondag 23 Augustus tot en met Dinsdag 1 September, eene tentoonstelling gehouden van het werk der leerlingen van de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand.

Zooeven zijn verschenen de voorwaarden met atlas, onder welke ter bebouwing worden uitgegeven de terreinen voor de uitbreiding van het bebouwd gedeelte der gemeente Leeuwarden, gelegen ten noorden en ten zuiden van het Nieuwe Kanaal. De atlas bevat een overzichtskaart op 1 à 1250, en zeven kaarten waarop de verschillende bouwblokken op 1 à 500, en het plan van aanleg zijn voorgesteld. Dit plan is ontworpen door den Directeur der Gemeentewerken, den heer W. C. A. Hofkamp.

Ten noorden van het Nieuwe Kanaal, en daaraan grenzende, zijn ontworpen een uitgebreid exercitie-veld en harddraverij-banen, bijna geheel en al omgeven door een villa-park. De zuidzijde van het Kanaal, ter volle breedte van de tegenoverliggende harddraverij-banen, wordt insgelijks door een villa-park ingenomen, over een lengte, langs het Kanaal, van ruim 500 M. De overig bouwblokken liggen achter deze villa-parken, het geheele terrein de uitbreiding tusschen twee bruggen over het Kanaal, op ± 9 M. van elkaar verwijderd.

Het geheel kan een fraai nieuw stadsgedeelte worden; de ge lukkig gedachte aanleg bevat daartoe in de eerste plaats alle gegevens.

De terreinen worden uitgegeven in koop of in altijddurend erfpacht; daarbij zijn echter voorwaarden gemaakt omtrent d bebouwing, aanleg van open blijvende terreinen enz., waardoo men de richtige uitvoering van het ontworpen plan in handen blijft houden. Zoo zullen dan ook de teekeningen van de te stich ten gebouwen en van de afsluitingen der open terreinen doo B. en W. van Leeuwarden moeten worden goedgekeurd.

PERSONALIA.

Bij Min. beschikking is bepaald, dat, met 1 November a.s., de benoemde Hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat 2e kl. P. H Kemper zal dienst doen in het 7e district, ter standplaats Maas tricht; — en dat met dien datum de ingenieur van den Rijkswater staat 2e kl. W. K. du Croix, thans toegevoegd aan den ingenieu Kemper, zal belast zijn met den dienst van het Noordzeekanaal voor zooveel betreft de nieuwe werken ter standplaats Amsterdam.

De ingenieur 3e kl. H. L. van Hooff, thans toegevoegd aan den ingenieur in het 5e rivierarrondissement, zal toegevoegd zijn aan den ingenieur Du Croix.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 12.
Bouwkundig Teekenaar 2.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 24 AUGUSTUS.

Amsterdam. *a.* Het vergrooten van de bestaande houten hulpschool in de 1e Spaarndammerdwarsstraat; *b.* het verbouwen van de openbare lagere school Lr. M. aan de Plancïusstraat, tot een school voor 520 kinderen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter Stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1,50 (met twee teekeningen). Inl. worden gegeven ten kantore van den adsistent-gemeente-architect op het Raadhuis, kamer n°. 105, des nam. van 2 tot 4 uur, gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Assen. Het bouwen van een kantoorgebouw aan den Oostersingel te Assen.

De architect G. v. Houten, 's av. 7 u., in de zaal van W. v. Houten. Bestek en teek. te bekomen bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Culemborg. Het bouwen van een woonhuis buiten de Slotpoort aldaar, met bijlev. van alle materialen.

De heer Hermkes, nam. 3 u. in het koffiehuis van Vulta. alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de bouwk. J. H. van Groenendael te Hilversum. Aanw. 24 Aug. v.m. 10 uur.

Zuid-Scharwoude (N.-H.). Het bouwen van een magazijn voor gegadigden aan den Langedijk.

De bouwk. A. Vis, te Oudkarspel, 's av. 7 u., in het lokaal van A. Kist, te Zuid-Scharwoude, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen.

DINSDAG 25 AUGUSTUS.

Hengelo. (Ov.) Het bouwen van twee woonhuizen op een terrein gelegen aan den tweeden Emmadwarsweg te Hengelo.

De architect W. Elzinga 's av. 8 u., in het café van J. Wilmink. alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 25 Aug v.m. 10 u.

Nijmegen. De levering van honderd veertig duizend eenigszins getrokken bovenvoetsche straatklinkers.

Het gemeentebestuur n.m. 2 u. Bestekken zijn op franco aanvrage à f 0,10 per exemplaar verkrijgb. ter gemeente-secretarie.

Veenendaal. Het verbouwen van het gebouw achter de kerk (vlas) en in te richten voor woonhuis.

Het gemeentebest. v.m. 10½ u. Bestek en teek. liggen ter secretarie ter inz. tot en met 22 Aug. 's midd. 12 u. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 26 AUGUSTUS.

Dordrecht. Het bouwen van 16 burgerwoningen in een perceel aan het Korte Kromhout N°. 8, alhier.

De aanbesteder, v.m. 11 u., in het lokaal van J. C. v. d. Horst. Groenmarkt. Bestek en teek. liggen in voorn. lokaal ter inzage. Bestekken zijn verkrijgb. à 75 cent bij Z. van Schelt, Singel 106. Aanw. op 24 Aug., v.m. 11 uur.

Nijmegen. Het bouwen van een vergaderlokaal met bewaarschool en conciergewoning.

De architect D. Semmelink, n.m. 2 u., in het hotel „Het Hof van Brabant", alw. bestek en teek. ter inzage liggen terwijl zij à f 2.50 te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. 24 Aug., v.m. 10 u.

Nijmegen. Het verlengen van de prise d'eau te Rosendaal (N.-Brabant).

De directeur der Waterleiding-Maatschappij, 's midd. 12 u., te zijnen bureele „Villa Alpha". Bestek en teek. is aan genoemd bureau verkrijgb. tegen f 0,50. Inl. worden door besteder verstrekt op den morgen voor de besteding. Plaatselijke aanw. geeft de administrateur der Waterleiding te Rosendaal.

DONDERDAG 27 AUGUSTUS.

Dragten. Het van binnen en buiten verven van zes gebouwen, 19 bruggen enz., volgens bestek en voorw., die tegen vooruitbetaling van 25 cent zijn te verkrijgen bij den opzichter des Polders, den heer L. de Goed te Beetsterzwaag, in 2 perceelen en in massa.

Het bestuur van den „Grooten Veenpolder", in Opsterland en Smallingerland, v.m. 11 u., bij J. H. van der Meulen.

VRIJDAG 28 AUGUSTUS.

Enschedé. Het bouwen van een schoolgebouw met bovenlokaal en meubelen naast het bestaande schoolgebouw.

De vereeniging tot stichting en instandhouding van scholen met den Bijbel voor

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

29 AUGUSTUS 1896. 16e JAARGANG. No. 35.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De eerstvolgende vergadering van het Bestuur der Maatschappij wordt gehouden op Donderdag 3 September a.s., des voormiddags te elf uur, in het gebouw Marnixstraat 402.

Vier en zeventigste Algemeene Vergadering.

De 74ste Algemeene Vergadering zal gehouden worden te Delft, op Donderdag 24 September a. s., des morgens te 10¾ uur in de Raadzaal van het Stadhuis, door het Gemeentebestuur daartoe welwillend ten gebruike afgestaan.

Ter voorbereiding en veraangenaming van deze bijeenkomst heeft zich op uitnoodiging van het Bestuur der Maatschappij eene Commissie gevormd, bestaande uit de heeren: J. L. Schouten, F. W. Braat Jr., K. Sluyterman, M. A. C. Hartman en J. H. W. Leliman.

In overleg met deze Commissie is het volgende programma opgemaakt.

Donderdag 24 September, des morgens te 10¾ uur, vergadering in de Raadzaal van het Stadhuis.

Door den heer J. L. Schouten zal 't een en ander worden medegedeeld over de gebouwen die door de leden worden bezocht, gevolgd door eenige toelichtingen over de, in de Raadzaal te houden, tentoonstelling van gebrand glas uit zijn atelier 't Prinsenhof aldaar.

Te 12½ uur, déjeuner in Stads Doelen.

Na het déjeuner zullen onder leiding der Commissieleden bezoeken worden gebracht, ter keuze van de leden, aan: De Nieuwe Kerk; de Oude Kerk; de historische zaal „het Prinsenhof"; de Polytechnische School; de fabriek van Delftsch aardewerk, van den heer Labouchère; de Koninklijke stoomfabriek van werken in zink en andere metalen, van de heeren Braat, en het atelier van gebrand glas 't „Prinsenhof", van den heer J. L. Schouten.

Te half 5 uur, samenkomst der leden in het huis van den heer L. van Meerten, aan het Oude-Delft No. 199.

Te 6 uur, gemeenschappelijke maaltijd in Stads-Doelen, tegen f 2.50 het couvert zonder wijn.

Den leden, die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, wordt beleefd maar **dringend** verzocht, **uiterlijk** *vóór 22 September* a.s. hiervan kennis te geven aan den heer J. L. Schouten, Schoolstraat, Delft.

FRANSCHE TEEKENAARS.

Door H. P. BERLAGE NZN.

(Vervolg van blz. 198.)

Een getrouwe van den „Salon des indépendants" is de eigenaardige echt fin-de-siècle kunstenaar Toulouze Lautrec, in korten tijd zeer populair geworden.

Zijn manier van voorstellen is die van het intens leelijke. Zijn prenten gelijken een geweldige satire. Hij zoekt zijn typen op de buiten-boulevards en op de publieke bals van het minste allooi, waar ook de „bohème artistique" komt. Hij is een uitnemend teekenaar van reclame-prenten, voor boeken, tingeltangels enz. Zijn manier is geweldig brutaal; groote breede penseel-omtrekken, enkele vlakke kleuren, maar deze prachtig van toon.

Hij is ongetwijfeld de meest excentrieke der aanplakbiljet-teekenaars.

Ook hij beeldt de vrouw af. Beeldt Grasset haar af als een wezen uit het verleden, met een aureool, dat respect inboezemt; is zij voor Chéret een wezen vol gratie en verleiding, slechts haar charmes verbergend en geroutineerd in de kunst om te behagen; is zij voor Willette bijna een kind nog, maar toch reeds ietwat bedorven; voor Lautrec is zij een wezen dat in niets meer gelooft, alles gezien heeft, alles weet en wie het hospitaal wacht.

Zijn werk is dan ook melancholisch en tevens philosofisch, maar merkwaardig talentvol. Het is als een nieuwe

taal die deze teekenaar spreekt; en hij heeft goed bestudeerd wat hij ziet.

Hij heeft ze bestudeerd, die geblankette vrouwen, verwoest zooals hij ze ons toont, en hij stelt ze ten toon in al de ruwheid van haar bestaan. Lautrec ziet niet vroolijk, maar hij ziet zeer juist.

De wijze waarop hij teekent bewijst een volkomen meesterschap; hij brengt in de kunst een nieuwe wijze van voorstelling; een enkele toetst is voldoende om zijn gedachten weer te geven. Zijn kennis van den vorm, zijn kunde in het teekenen, zijn vaste hand veroorloofden hem aan dien toets de grootste juistheid te geven, aan die eenvoudige lijn, leven en kleur. In zijn teekening is niets onnoodig of onberedeneerd, alles wat niet gemist kan worden, is er.

Niettegenstaande de eenvoudigheid der middelen zijn Lautrec's composities buitengewoon decoratief.

Als kleur gebruikt hij de vlakke tint, zijn sterke effecten worden verkregen door de tegenstellingen van zwart en wit, die wonderen zijn van handigheid en weten.

Naar Toulouse Lautrec.

Een der merkwaardigste affiches in dat genre is zijn „Reine de joie." Zijn eerste affiche was voor den „Moulin Rouge." Toen zijn gekomen zijn portretten van Bruant, den reeds genoemden zanger, vriend van Steinlen, en daarna enkele andere.

Ik kom nu tot een zeer merkwaardig Fransch kunstenaar, die echter in zijn werk heelemaal niet gelijkt op dat van zijn hier genoemden tijdgenoot, namelijk Eugène Grasset.

Grasset is illustrateur en architect. Het is misschien wel wat oneigenlijk deze twee kwaliteiten afzonderlijk te noemen, maar ik doe het, omdat hij in beide kunsttakken even voortreffelijke dingen maakt.

Zijn werk nu, is van een Engelsch karakter; men zou hem, zonder het te weten, voor een Engelschman houden, zoo streng gestyleerd is zijn werk, misschien juist wel daarom, dat hij ook architect is, maar daarom zeker niet alleen; want Fransche architecten toonen heelemaal nog geen neiging tot een andere stijlopvatting dan wat het groote kunstverleden der Lodewijken hen heeft gegeven.

Grasset is voor het groote publiek een onbekende; maar hij heeft voor zijn forsch persoonlijke kunst, die een sterk archaïsch, en dat is dus zeker niet Fransch, karakter draagt, een kleinen kring van bewonderaars, die met ongeduld uitzien naar alles wat een sterk cachet van oorspronkelijkheid draagt; en ook deze heeft men natuurlijk, niettegenstaande het daareven opgenoemde, in Frankrijk ook.

In die kringen, waar men hoopt op een vernieuwing der decoratieve kunst, daar wordt de naam genoemd van Grasset als van een onovertrefbaar meester; de aankondiging van een zijner werken roept een plotselinge en onweerstaanbare nieuwsgierigheid wakker, want men weet, dat hij niet alleen een volkomen teekenaar, een trotsch colorist, maar ook een ziener is, enorm ontwikkeld, die in staat is als een Oostersch schilder de kleuren der onveranderlijke natuur te mengen tot een harmonieus geheel.

Ook ontwikkelt Grasset een enorme kennis in zijn decoratieve composities, waar de wisselvalligste flora, in haar meest exotische manifestatiën, zich mengt met allerlei

naar Toulouse Lautrec.

arabesken, voluten, nieuw Gotische attributen, rosetten, enz.

Men kan op eene geïllustreerde bladzijde van Grasset tusschen het lijstornament ontdekken een ware schat van vindingrijkheid.

Hij illustreerde onder anderen het boek getiteld: „l'Histoire des quatre fils d'Aymon" op een bewonderenswaardige wijze; en dit boek maakte hem bekend.

Grasset werd geboren in 1850 in Fransch-Zwitserland, te Lausanne, in een oud huis uit de vorige eeuw, waarvan de architectuur en de betimmering in zuiveren „stile Louis quinze" een des te kostbaarder bezit was, omdat van daaruit een prachtig panorama zichtbaar was op veelkleurige daken, een hoek van het meer van Genève en de bergen van Savoye. Dit uitzicht was zonder twijfel van invloed op den jongen teekenaar, want men vindt in zijn werk terug telkens wederkeerende voorstellingen van groote panorama's waar aan het eind een rivier of meer schittert aan den voet van rotsachtige heuvels.

De eerste en levendigste kunstimpressie gaven hem de fantastische gravures van Gustave Doré, de illustraties van Dante, don Quichotte, enz.

Hierna was zijn roeping beslist. Zijn teekenleeraar raadde zijn ouders aan hem schilder te laten worden; maar in die dagen geleek een dergelijk beroep, voor ernstige burgerluidjes gelijk te staan met een leven van ellende, eindigende met het hospitaal. Daarom zochten zij naar een tusschenweg, tevens winstgevend en toch artistiek, en zoo besloten de ouders, dat Grasset architect zou worden. Toen kwam voor hem de echte Vitruvius-studie, de architectuur volgens de bekende regelen. Hij vond deze vervelend. Op zekeren dag, Grasset was toen nog te Lausanne, kwam een Parijsch beeldhouwer bij den patroon van Grasset, die eenige „dessus de porte" had te decoreeren, waardoor Grasset zoo met den beeldhouwer bevriend werd, dat de twee vrienden niet meer van elkander wilden scheiden.

Grasset verliet Lausanne en ging met zijn vriend naar Marseille, later naar Egypte. Het was dààr, dat hij de

Naar Eugène Grasset.

indrukken van kleuren-rijkheid kreeg, die hem zouden bijblijven.

De twee vrienden leidden in Egypte het echte „vie de Bohème", waarna ze weer naar Frankrijk terugkeerden. Grasset was toen pas 20 jaren oud. Hij ging weer naar Lausanne om de kunstindustrie te beoefenen, maar keerde na den Fransch-Duitschen oorlog naar Parijs terug. Hij had echter niets. Een vriend recommandeerde hem aan een magazijn waar patronen werden geteekend voor stoffen, en ofschoon hij de eerste beginselen daarvan nog niet kende, was hij er zeer gauw achter. Zijn toekomst was was nu verzekerd, ofschoon hij nog enorm veel had te leeren. 's Avonds ging hij naar de teekenacademie, over dag werkte hij in zijn atelier. Hij las met passie Viollet-le-Duc, Darwin enz. Hij studeerde voorhistorische archeologie, de Japansche albums, en de encyclopédie van Hokousaï.

Hij werkt nu van alles; hij etst, en maakt voor vrienden penteekeningen, voor cotalogie mooie en kostbare reproductiën van kunstvoorwerpen, overtuigd dat alle serieus werk vroeg of laat vruchten afwerpt.

De eerste origineele proeven van den jongen meester waren illustraties bij kinderverhalen, die het devies van Grasset duidelijk doen zien: „l'art dans tout et pour tout". Tusschentijds maakte hij met groote handigheid cartons voor tapisserie van zeldzaam decoratieve kracht, en probeerde ook in meubilair wat anders te maken dan de verouderde vormen. Voor het huis van Charles Gillot heeft Grasset voortreffelijke meubels ontworpen, prachtige schoorsteenen, fantastische kronen enz.

Voor den „Chat noir" heeft hij een teekening gegeven van een tooverachtige lantaarn, die de bewondering wekt van de bezoekers. Hij maakte ontwerpen voor allerlei dingen, schijnbaar van ondergeschikt belang; maar hij behoort tot die zeldzame kunstenaars die terecht meenen, dat er evenveel kunst kan zijn in klein speelgoedje, als in een beeld of schilderij.

Ongeveer 1881 illustreerde hij het reeds bovengenoemde boek „Les quatre fils d'Aymon". Hij kreeg een passie voor

Naar George de Feure.

de Middeleeuwsche kunst, vandaar zijn overeenkomst met de Engelschen, en hij interpreteert deze op merkwaardige wijze.

Het is ontzettend jammer en het pleit waarlijk niet voor de Franschen van dezen tijd, dat zulk een bekwaam artist, in staat een eersten rang als architect zoowel als decorateur in te nemen, nog niet heeft gevonden een verstandigen Maecenas, die hem opdroeg de volledige versiering zoo in- als uitwendig van een rijke woning. Wanneer men de affreuse banaliteit ziet van de rijkste moderne woningen, want waarlijk, de Franschen hebben den naam van goeden smaak te bezitten, maar, evenals wij Hollanders nog teren op ons grootsch historisch verleden en nog niet veel anders kunnen doen dan dáárvan hoog op te geven, zoo doen de Franschen dat tegenwoordig op hun groot kunstverleden zonder in 't algemeen te kunnen wijzen op iets anders dan werkelijk wansmaak, — wanneer men die woningen ziet, dan krijgt men, zooals Guy de Maupassant ook opmerkte, medelijden en tegelijk

afschuw van die millionairs, die alleen aan het geld weten te raken, maar niet in staat zijn op te nemen, iets mooi nieuws te wenschen, of dat door hun geld te doen ontstaan.

Een decorateur als Grasset zou midden in Parijs, zelfs voor een moeilijk te bevredigen kenner, een woning kunnen maken die gelijk zou kunnen worden gesteld met de mooiste Italiaansche paleizen, maar van een zuiver moderne opvatting, zonder dingen van vroeger over te nemen en die men gerust aan het nageslacht zou kunnen overdoen als een eenig specimen van hedendaagsche decoratieve kunst. Grasset is nog jong; wenschen wij hem toe dat hij er nog een vindt.

Parijs heeft vele verzamelaars, die met veel genoegen oude voorwerpen tentoonstellen, maar het bezit geen zoekers naar wat nieuws en oorspronkelijks voor de verschillende decoratieve deelen van hun woning zelf. En voegen we er bij dat, in welke richting ook de groote stad doorkruisende, men niet zal aantreffen een proeve van architectuur die eens een ander streven vertoont dan het altijd weer „een der Lodewijken". Opmerkelijk voor een stad

Naar GEORGES DE FEURE.

die steeds nog pretendeert, en ook werkelijk niet geheel ten onrechte, van voor te gaan in de richting der kunst. De prachtigste collecties zijn dikwijls ondergebracht in ellendige vertrekken waar alles tegen elkaar vloekt. Het is dus voor Grasset zeer moeilijk zijn werk ten toon te stellen, zoodat men een goed overzicht daarvan krijgt. Zijn ontwerpen en uitgevoerde gekleurde glazen zijn evenzeer van prachtigen stijl, en het is voor Frankrijk beschamend, dat er voor vele prachtige cathedralen glazen zijn gerestaureerd door zeer middelmatige artiesten, terwijl Grasset er was om zulks te doen.

Grasset heeft ook zeer mooie affiches gemaakt; het zijn de eenige die, met die van Chéret, Lautrec en Ibels, eigenlijk typisch mooi decoratief zijn. Maar welk een onderscheid tusschen zijn affiches en die van de zoo even genoemden. Men ziet aan deze den strengen werker, die een stijlmatige behandeling verkiest boven een pittoreske; het is ook Grasset's eenige doel: „Supprimer l'imitation et le pittoresque, et remplacer les banalités par le style, le style qui est l'expression de la volonté individuelle ou collective et qui peut seul modifier la nature accidentelle dans les oeuvres d'art."

Ik zeide het reeds en de affiches bewijzen het, dat Grasset veel meer aan de nieuwere Engelsche dan aan de Fransche teekenaars doet denken. Men zou ook kunnen zien dat hij architect is, zoo streng zijn ze geteekend en omlijnd, als ontwerpen voor gebrand glas.

Nog enkele namen moeten worden genoemd.

Ten eerste Georges de Feure, een Hollander, voor wien de toekomst, en deze zal niet lang uitblijven, een plaats verzekert onder de beste en meest gewaardeerde artiesten. Hij heeft het geluk gehad met zijn eerste werk dadelijk te zijn opgemerkt; een speciale tentoonstelling, een mooi geheel van ernstige werken bracht hem op den voorgrond. Zijn decoratieve en zeer persoonlijke kwaliteiten, die soms aan het Oosten doen denken, zijn zeer verdienstelijk.

Zijn elegante aquarellen, zijn fijne en gracieuse schilderijen, soms een beetje melankoliek, vertoonen in hun harmonieuse kleuren een karakter van moderniteit en distinctie. Zij brachten hem er toe ook affiches te teekenen, en deze kunnen gerangschikt worden onder de beste der laatste jaren. Hij vindt in den drukker Bataille een getrouwen vertaler van zijn manier en heldere tonen.

(Slot volgt.)

PRIJSVRAGEN.

Onlangs deelden wij zeer in 't kort iets mede over een uitgeschreven prijsvraag voor den bouw van een krankzinnigen gesticht in Triest.

Wij hebben ons tot het gemeentebestuur van Triest gericht om nadere inlichting en ontvingen daarna het volledige, zeer uitvoerige programma met de daarbij beboorende teekeningen, die ter inzage liggen in het gebouw Marnixstraat 402.

Deze prijsvraag is eene internationale.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 12.
Bouwkundig Teekenaar 2.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", aflevering 8, van 15 Augustus 1896. Ozoon, (vervolg en slot van blz. 174), door D. Ingerman. — De nieuwere onderzoekingen omtrent de kathode-stralen, (vervolg en slot van blz. 217), door Dr. L. Bleekrode. — Schetsen uit Zuid-Afrika, (vervolg van bl. 200), door Mimosa. — De cinematograaf van de HH. Auguste en Louis Lumière, door Dr. A. van Hennekeler. — Een schematische buigspier en een schematische tusschen-ribspier, door Dr. H. J. Calkoen. — Argon en Helium, door Dr. J. W. Doyer Jzn. — Onkruid, door G. A. Kuyk. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

5 SEPTEMBER 1896. 16e JAARGANG. No. 36.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

FRANSCHE TEEKENAARS.

Door H. P. BERLAGE NZN.

(Vervolg en slot van blz. 216.)

Guillaume, wiens aantrekkelijkheid ligt in de getrouwheid waarmede hij de costumes zijner modellen weergeeft, vooral zijn vrouwelijke. Hij chargeert graag het mannenras. Zijn gave van carricaturist heeft hij meermalen gelegenheid gehad te toonen. Hij heeft voor een hoedenmagazijn koppen gemaakt van bekende tijdgenooten, die hij bedekt heeft met hoeden van verschillenden vorm; om te toonen hoever zijn studies gaan en hoe weinig moeielijkheden hij kent, heeft hij ook voor een schoenenmagazijn een serie van origineele nieuw geschoeide voeten geteekend, van af de elegante damesbottine, tot de laars van den politie-agent. Guillaume heeft zelfs op een van zijn affiches een plaats gegeven aan het hoofd van het Fransche Gouvernement, en wel op de affiche van een velocipède firma waar de cyclist van den President de gouden kroon ontvangt, een voorstelling die te amusant was om daarin gebrek aan respect te zien.

De drukker Bataille heeft het „portret affiche" uitgevonden, hetgeen zoo in den smaak bleek te vallen, dat de artisten der Cafés Concerts er zelfs over denken om voor den heer Bataille een monument op te richten.

De wijze van werken is eenvoudig. Er wordt eerst een groot portret gemaakt in photographie, en dat wordt aan den artiest gegeven, zoodat op die manier de affiche tegelijk portret en een oorspronkelijk werk is.

Een der laatste affiches van dien aard is in 1894 geteekend door den Hongaarschen artiest Musha.

De auteur heeft het succes niet gemakkelijk gezocht, door de tooneelspeelster weer te geven in de scènes van het drama „Gismonda" van Sardou.

Voor hem, zooals voor ieder, is Gismonda, Sara Bernhardt, en daarom heeft hij de groote kunstenares afgebeeld alléén, in een soort van fresco in lichte tinten, archaïsch, juist genoeg om aardige motieven van decoratie te geven en voldoende modern voor een zeer goed portret.

Hij heeft haar het kleed gegeven dat ze in de laatste acte draagt, het kleed met rechte plooien, geheel opgemaakt met zware borduursels en waarvan de breedte aan de schouders den toch reeds zoo prachtig fijnen kop, klein doet lijken. Het profiel komt uit tegen een Byzantijnschen grond, waar de naam van Sarah Bernhardt als een aureool uitkomt tegen blauw en goud.

Naar MUSHA.

Een der handen houdt het Grieksche kruis dat aan den hals hangt, de andere houdt een palmtak.

Deze affiche is zeker merkwaardig.

Daarmede wil ik de rij der Fransche teekenaars besluiten.

Nog een enkel woord over de tentoonstellingen van affiches.

Zeer zeker zou een aankondiging van een dergelijke tentoonstelling nog geen twaalf jaar geleden met een ongeloovig medelijden zijn begroet. Sedert dien tijd zijn er reeds vele geweest, en met het schitterendst succes.

In 1884 waren het drie teekenaars die zich met het teekenen van affiches bezig hielden; de een was Jules Chéret de twee anderen waren Léon en Alfred Choubrac; een der beide broers is dood; de andere heeft veel geproduceerd en heeft zich een welverdiende reputatie verworven; van het jaar 1884 dateert de eerste tentoonstelling van affiches, zonder twijfel geïnspireerd door de mooie werken van Chéret en de vruchtbare pogingen van Léon en Alfred Choubrac, georganiseerd door de zorgen van Mr. Vallet, een Franschman die gevestigd is te New-York. Er waren alleen gelithografeerde en gechromo-lithografeerde Amerikaansche affiches, zonder eenige

artistieke waarde, en alleen de aandacht trekkend door het enorm groote formaat, in Europa onbekend.

De tweede tentoonstelling had een half officieel karakter, namelijk in 1889, georganiseerd daar het comité der „Histoire retro pective du Travail", vertoonende de opeenvolging der procédés van het eind der XVIde eeuw tot nu toe.

Vervolgens hadden tentoonstellingen plaats te Nantes, Parijs, Nancy en Bordeaux; daarop een getiteld: „Exposition internationale de la publicité."

Daarop volgden ook andere landen, 't zij officiëel, hetzij door verzamelaars, namelijk: London, Brussel, Amsterdam, Chicago, enz. Te Amsterdam bij gelegenheid der

Naar Labouret.

tentoonstelling van den boekhandel in het Paleis voor Volkvlijt, en onlangs bij de firma Van Gogh.

De „Galerie de la plume" te Parijs exposeert geregeld; onder anderen de „Salon des Cents", waarvan hier een affiche is afgebeeld, door Lebegaz daarvoor geteekend.

Naar Lebegaz.

Behalve de belangstelling voor de Fransche teekenaars, hoop ik hiermede ook die voor de Hollandsche te hebben gewekt, die tegenwoordig ook druk bezig zijn, en voort mogen gaan opdat ook in ons land een belangrijke afficheerkunst ontsta. En dat kan; en ik geloof zeker, bij wat studie, met nog serieuser succes dan in Frankrijk, omdat, moge ons al wat chic ontbreken, wij met des te meer succes daartegenover kunnen stellen de meer ernstige zijde van de teekenkunst; dat wil zeggen ernstig bedoeld in den zin van strakkere lijn, en beter begrip van een stijlkundige vlakversiering, in den geest der Engelschen.

RESTAURATIE VAN DE VLEESCHHAL TE HAARLEM.

De herstellingswerken aan de Vleeschhal te Haarlem, die uitgevoerd worden onder de leiding van den Rijksbouwkundige J. van Lokhorst, zijn bijna gereed, althans wat betreft het uiterlijk van het gebouw, namelijk de bak- en zandsteenwerken, het dak, dat in een zeer slechten toestand schijnt verkeerd te hebben, het rijke ornamentwerk der dakkammen en der dakvensters, dat gedeeltelijk door den invloed van het weder, anderdeels door ontoereikend onderhoud of slechte herstelling veel geleden had.

Ook zijn vele ijzeren duimen waaraan de luiken der vensters en de deuren waren afgehangen, vervangen door duimen van brons, daar de ijzeren door het roesten de zandsteenblokken, waarin zij bevestigd waren, hebben doen springen. De meeste vensters, met modern glas bezet, zullen van eenvoudig glas in lood worden voorzien. De oude deuren aan de Marktzijde, die zeker niet meer de oorspronkelijke waren, zullen vervangen worden door deuren van blank eikenhout. De luiken der ramen zijn geverfd met de heraldische kleuren der stad, en de beide wapens van Haarlem, voorkomende in den voor- en den zijgevel, zijn in de oorspronkelijke kleuren beschilderd.

In den kelder, die overwelfd is, waarin geruimen tijd een bierhuis was gevestigd, is een waterdichte vloer gemaakt, belegd met verglaasde tegels in verschillende kleuren.

De eigenlijke Vleeschhal wordt, zooals wij reeds vroeger hebben gemeld, ingericht tot een bergplaats van het archief. Daartoe waren zeer vele herstellingen noodig; o.a. is de zeer slechte bevloering van cement vervangen door eene van Namensche tegels.

Eenige zeer gehavende vloerbalken van de eerste verdieping, waaronder er waren die 50 cM. dik zijn, en het door inwatering vermolmde eiken kaphout, zijn vernieuwd geworden, daaronder een geheel eiken kapspant met eerbiedwaardige afmetingen. Om dit nieuwe hout niet te doen afsteken bij het oude, is het voortreffelijk in kleur gebeitst.

Voorheen kon men de verdiepingen alleen bereiken langs een steenen wenteltrap, geplaatst in de Spekstraat naast het gebouw. Thans wordt een trap gemaakt waarlangs men de verdiepingen van uit de hal zal kunnen bereiken.

Inwendig, op de verdiepingen, moest het gebouw natuurlijk een groote wijziging ondergaan, wilde het bruikbaar worden voor het nieuwe doel. Er worden dus afscheidingen gemaakt voor archivaris-, sorteer-, spreek- en bodekamers en een lees- of bibliotheekkamer. Al dit timmerwerk wordt echter uitgevoerd in het karakter van den bouwtrant van het gebouw.

Ook zal, met het oog op de bestemming van het gebouw, een buisleiding voor de stoomverwarming aangelegd moeten worden.

De Vleeschhal, als zoodanig gebouwd naar de ontwerpen van Meester Lieven de Key, waartoe in 1602 besloten werd, heeft nog al eens van bestemming moeten veranderen. Het voorlaatst was de hal ingericht tot bewaarplaats van wapenen voor de stedelijke schutterij, daarna

erkreeg zij haar oorspronkelijke bestemming, die echter et meer in den geest viel. De toestand waarin het ebouw verkeerde, was intusschen van dien aard geworden, it de gemeente Haarlem moest afzien van de hooge osten eener algeheele deugdelijke restauratie. Gelukkig enwel werd de tegenwoordige bestemming tot archief-ebouw gevonden, en kon een afdoende restauratie door et Rijk worden ondernomen, waarbij de ruimte van de il zelve ongeschonden kan blijven bestaan. De inwendige ijzigingen op de bovenverdiepingen schaden het gebouw et; oorspronkelijk was daar niets aanwezig waarvan t gemis of de wijziging thans is te betreuren. Daarengen mag men dankbaar zijn, dat een der mooiste gebouwen onzer oud-Hollandsche architectuur voor langzamen ndergang is behoed en zeker deugdelijk zal worden nderhouden.

LEERBOEK VOOR DE KENNIS VAN SOMMIGE BOUWMATERIALEN.

Er is een werk verschenen, onder bovenstaanden titel, it veler aandacht ten zeerste waard is.

Niet alleen toch, dat het goede diensten kan bewijzen n hen, die zich bekwamen voor de betrekking van pzichter voor burgerlijke bouwwerken of bij den Rijks-Vaterstaat, maar het zal ook een handleiding zijn voor leeraren die aan Ambachtsscholen, Burger-avondscholen dergelijke inrichtingen verbonden zijn, om de leerngen onze meest gebruikelijke bouwmaterialen te doen ennen.

De schrijver, de heer J. Van Leeuwen Jr., civiel-ingeieur, leeraar aan de Burger-avondschool te Dordrecht, eeft met de samenstelling van dit boek een verdienstek werk verricht. Zijn handleiding is voor den leerling ereikbaar, en deze kan daarin het door den leeraar medeedeelde nazien en hem ook een wegwijzer in de praktijk ijven.

De samensteller heeft natuurlijkerwijze uit vele andere erken geput, die hij dan ook opgeeft, o.a. uit het bekende verdienstelijk werk „Onze bouwmaterialen" van den er J. A. van der Kloes, dat voor ons land in eene bealde behoefte heeft voorzien. Maar dat volumineuse boek voor een leerling vooral, wat te uitgebreid. Een der ede eigenschappen van het leerboek van den heer Van eeuwen is nu deze, dat het een beknopte handleiding niet al te beknopt, maar juist van pas en gemakkelijk or eerste studie; hij die zich dan meerder wil bekwamen, n het uitgebreidere werk van den heer van der Kloes r hand nemen.

Het komt ons voor, na eene doorbladering van het erk, dat de schrijver, in aanmerking genomen wat hij ch voorstelde te doen, het groote bezwaar van niet al uitgebreid te worden, op een zeer te waardeeren wijze eester is geworden. Toch is er intusschen nog ruimte vergebleven waar hier en daar „algemeene opmerkingen" ver verschillende materialen zijn ingevoegd, opmerkingen e bij de uitvoering van eenig bouwwerk van veel nut unnen zijn, en dan ook grootendeels zijn ontleend aan e Algemeene Voorschriften van het Departement van Vaterstaat enz.

Wij meenen, ter aankondiging, den inhoud van het erk hier te moeten doen volgen, althans wat de groote oofdstukken betreft.

Afdeeling 1. Hout.
„ 2. Natuurlijke steen.
Afdeeling 3. Gebakken en niet gebakken kunststeen.
„ 4. Mortels.
„ 5. Beton, betonstukken, betonsteen, terrazzo- en cementvloeren.
„ 6. Gips en stucadoorwerk.
„ 7. Glas.
„ 8. Asphalt en asphaltbestratingen.
„ 9. Caoutchouk en gutta percha.
„ 10. Bekleedingsmaterialen.

Na deze volgt nog een slot-afdeeling, waarin materialen behandeld worden als koolstaven voor electrisch booglicht, plafondriet, bind- en schuurmateriaal, enz.

Ten slotte bevat het boek staten met opgave van de samenstelling van mortels en beton, en met de courante handelsmaten van hout.

Over de metalen wordt alzoo in dit leerboek niets gezegd; de reden waarom dit is geschied, meldt de schrijver in de voorrede niet, maar ligt zeker in het streven om niet al te uitgebreid te worden. Bovendien duidt de titel aan, dat het leerboek handelt over sommige bouwmaterialen. Het is echter jammer, dat de metalen niet mede zijn behandeld. Laat ons intusschen hopen dat de reden daarvan deze is, dat weldra van dezelfde hand een aanhangsel zal verschijnen, waarin op dezelfde wijze als in het besproken leerboek gehandeld zal worden over de voornaamste metalen die in de burgerlijke bouwkunst en waterbouw worden aangewend. Het ijzer, onder meer andere heeft zich thans een zoodanige plaats ook in de burgerlijke bouwkunst veroverd, en wordt meest aangewend om zulke functiën te verrichten, dat de kennis van dat constructie-materiaal van het grootste gewicht is, ook voor den opzichter en uitvoerder.

Dit leerboek, dat wij voor het doel kunnen aanbevelen, kost slechts f 1. en is verschenen bij den uitgever J. P. Revers te Dordrecht. L.

INGEZONDEN.

Kerkvoogden der Ned. Hervormde Gemeente te *Asperen* stellen er hoogen prijs op dat bij den herbouw hunner onlangs afgebrande schoone kerk alles zooveel mogelijk gebracht worde in den toestand zooals die was vóór den brand.

Ook het oude meubilair wenschen zij terug te zien.

Daar deze kerk zoowel in- als uitwendig architectonisch een zeer belangrijk monument was, verdient dit voornemen allen lof.

Voor den herbouw bestaan voldoende gegevens; het overgeblevene metselwerk toch bevat de duidelijkste aanwijzing van den vroegeren toestand en ook afbeeldingen van het uitwendige zijn bekend.

Maar van het meubilair is niets overgebleven, de kerk brandde geheel uit. Alle pogingen om eene afbeelding van het inwendige der kerk te vinden zijn tot nog toe vruchteloos gebleven. In geen der bekende topografische atlassen werd iets gevonden, maar wellicht schuilt er in het schetsboek van eenige onzer architecten, schilders of teekenaars van vroeger of nu eene teekening van het inwendige of van eenig onderdeel daarvan, bijv. van den mooien preëkstoel of van het koorhek met de heerenbank, die ons als aanwijzing kan strekken voor de reconstructie van het geheele ameublement.

Ik doe nu een beroep op hen die in het bezit mochten zijn van zulk eene afbeelding en verzoek hen dringend daarvan aan mij inzage te verschaffen. Daardoor zullen

zij zich niet alleen het Kerkbestuur aan zich verplichten maar ook den dank oogsten van allen die het wel meenen met het behoud onzer monumenten.

B. W. F. VAN RIEMSDIJK,
Directeur van het Nederlandsch Museum te Amsterdam.

PRIJSVRAGEN.

SCHOUWBURG TE KIEW.

De Keizerlijke Vereeniging van Architecten te Petersburg is door het gemeentebestuur van Kiew belast geworden met het uitschrijven van een internationale prijsvraag voor het ontwerp van een Schouwburg voor de stad Kiew, plaatsruimte aanbiedende voor 1500 personen.

De kosten van het gebouw mogen de som van f 567.000 niet te boven gaan; in dit bedrag zijn niet begrepen de kosten voor aanleg van de verwarming, de ventilatie, de waterleiding, de electrische verlichting en de machineering van het tooneel.

De ontwerpen moeten zijn ingeleverd vóór 2/15 December 1896, te 7 uur des avonds, aan het bureau der bovengenoemde vereeniging, Sint-Petersburg, Moika-Kade.

De volgende prijzen worden uitgeloofd: 1e prijs f 3300; 2e prijs f 1890; 3e prijs f 1417; 4e prijs f 900; 5e prijs f 378.

De bekroonde plannen worden eigendom van den gemeenteraad van Kiew, die zich het recht voorbehoud:

1e het naar zijn oordeel meest geschikte ontwerp, geheel of gedeeltelijk, voor uitvoering te bestemmen.

2e de uitvoering in al haar details, tegen behoorlijke vergoeding, op te dragen aan den ontwerper, of aan elk ander persoon.

Voor het overige is het programma van dezen wedstrijd in overeenstemming met de reglementen voor prijsvragen, goedgekeurd door de Keiz. Vereeniging van architecten te St. Petersburg.

Leden van de jury zijn de heeren: W. L. Benois, R. A. Goedieke, professoren in de bouwkunst, Graaf P. J. Suzor, architect, eereleden van genoemde Vereeniging: A. R. Goeschwendt, K. J. Maevsky, P. O. Salmonovitch, ingenieurs architecten, en K. G. Preiss, architect, gewone leden der Vereeniging. In de jury zullen bovendien drie vertegenwoordigers van den gemeenteraad van Kiew zitting nemen.

BERICHTEN.

Aan het Nieuws van den Dag werd uit Middelburg het volgende geschreven:

In den laatsten tijd werden onze monumentale gebouwen met bijzondere zorg naar vroegeren trant hersteld en krijgen coquette geveltjes hun oud aanzien terug. Thans is weer op een der pleinen een hoekje Oud-Holland getooverd, dat op ongewone wijze de aandacht van stadgenoot en vreemdeling trekt. Een vorig jaar namelijk werd door Rijk en provincie een tweetal woningen op de Balans, aan de zijde der Abdij-gebouwen aangekocht, waarvan het eene werd gesloopt en het andere — een schilderswerkplaats — in zijn vroegeren toestand werd hersteld en een poortje met kanteelen bijgebouwd, geheel in den stijl uit die dagen — het einde der zestiende eeuw — waaruit dit gedeelte in die omgeving dagteekent. Vooral het sierlijke torentje, dat thans in zijn geheel is opgetrokken, maakt een zeer gunstigen indruk. Dit vernieuwde gedeelte zal in gebruik genomen worden voor den dienst van 's Rijks waterstaat.

Er is echter in dit hoekje van de Balans nog meer dat de aandacht vraagt. Vlak naast het bovengenoemde gebouw staan twee wel is waar anticke maar niettemin gloednieuwe geveltjes.

Een welbekend stadgenoot heeft het uiterlijk van een aangekochte woning doen herscheppen in twee geveltjes naar vroegeren eigenaardigen bouwtrant. Een huis in de Kapoenstraat te Middelburg en de gevel van een woning over het raadhuis te Veere dienden daartoe als model.

De oudheidlievende architect, die door het Rijk met de zorgen voor de Abdij-gebouwen werd belast, (dit is de heer J. A. Frederiks. *Red.*) gaf ook hierbij het denkbeeld aan de hand.

Door het een en ander is een brokje Oud-Hollandsch marktplein verrezen, niet in papier en doek nagevolgd, maar in heuschen steen opgetrokken, dat weer een sieraad te meer is voor het aantrekkelijk uiterlijk der oude Zeeuwsche veste.

Het bestuur der Nederlandsche Vereeniging tot voorkoming v ongelukken in fabrieken en werkplaatsen heeft drie adress gericht aan de Regeering, aandringende:

1e op eene Rijkswet, bepalende, dat in elke gemeente e bouwverordening moet bestaan, voorschriften bevattende met l oog op de veiligheid van werklieden:

2e om wettelijke regeling der Kamers van Arbeid zoov mogelijk te bevorderen:

3e op wettelijke verzekering van werklieden tegen geldeli gevolgen van ongeluk in en door den arbeid, de premie te beta door den patroon, die wettelijk verplicht zou worden werklie te verzekeren bij particuliere maatschappijen, voldoende aan wettelijke waarborgen, of bij eene staatsverzekeringsbank.

Den 22sten Augustus j.l. is op 54 jarigen leeftijd te Leeuward overleden de heer G. J. Hennink, Gemeente architect van Hoo

De heer Hennink bevond zich tijdelijk bij familie te Leeuward

Bestuurderen der Maatsch. „Arti et Amicitiae", Beschermvrou H.M. de Koningin Regentes,

der Maatsch. tot Bevordering der Bouwkunst, Beschermvrou H.M. de Koningin Regentes,

van het Genootschap „Architectura et Amicitia" en

van de Afdeeling Amsterdam der Maatsch. tot Bev. d. Bou kunst hebben zich gewend tot den Burgemeester van Amsterd met een schrijven, waarin er op gewezen is, dat in de Commis van ingezetenen voor de ontvangst van Hare Majesteit Konin Wilhelmina bij gelegenheid van Harer Majesteits inhuldigi binnen Amsterdam in het jaar 1898, geen enkel kunstenaar zitti heeft.

Door bijzondere welwillendheid van H. M. de Koningin Regen werd het bestuur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarl in de gelegenheid gesteld om gedurende eenige dagen in museum ten toon te stellen de Kunstvoorwerpen in zilver, H.H. M.M. werden aangeboden als huldeblijken bij de bezoe aan Zwolle en Maastricht, en die door den heer Brom te Utre werden vervaardigd. Deze tentoonstelling is geopend van 6 14 September a. s.

De lokalen der school voor Kunstnijverheid te Haarlem zul worden uitgebreid. In een bijgebouw zullen acht zalen word ingericht voor de afdeeling teekenen en schilderen, ook n levend model.

Door deze uitbreiding komen lokalen beschikbaar, waarvan o. a. gebruikt kunnen worden voor noodzakelijke uitbreiding van l lokaal voor de koekerij.

In het gebouw van de Maatsch. tot Bev. d. Bouwkunst Amsterdam is ter bezichtiging gesteld een ontwerp van den h A. Huet, Hoogleeraar aan de Polyt. School te Delft, voorstelle het terrein voor eene Nederlandsche Tentoonstelling die in 1 te Amsterdam zou kunnen gehouden worden. Dit project is gedeelte van de door den heer Huet ontworpen Vrijhaven, en het gedeelte dat het eerst voor uitvoering in aanmerking kunnen komen; het moet dan aansluiten aan den hedendaagsc toestand van het Noordzee-kanaal en voorloopig geschikt zijn v de tentoonstelling in 1898.

De Vrijhaven is ontworpen aan de overzijde van Amsterda aan den vaarweg naar Noord- en Zuiderzee; zij is een uitvloei van het ontwerp eener open verbinding van Amsterdam met Noordzee, eveneens, zooals trouwens genoegzaam bekend zijn, van den heer A. Huet.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTE EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 11.
Bouwkundig Teekenaar 2.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3;
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

2 SEPTEMBER 1896. 16e JAARGANG. No. 37.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

74ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De Algemeene Vergadering zal gehouden worden te Delft, op Donderdag 24 September a. s., des morgens te 10¾ uur in de Raadzaal van het Stadhuis, door het Gemeentebestuur daartoe welwillend ten gebruike afgestaan.

Ter voorbereiding en veraangenaming van deze bijeenkomst heeft zich op uitnoodiging van het Bestuur der Maatschappij eene Commissie gevormd, bestaande uit de heeren: M. A. C. Hartman, *Voorzitter*, J. L. Schouten, F. W. Braat Jr., K. Sluyterman, en J. H. W. Leliman, *Secretaris*.

In overleg met deze Commissie is het volgende programma opgemaakt.

Donderdag 24 September, des morgens te 10¾ uur, vergadering in de Raadzaal van het Stadhuis.

Door den heer M. A. C. Hartman zal 't een en ander worden medegedeeld over de gebouwen die door de leden zullen worden bezocht.

De heer J. L. Schouten zal eenige toelichtingen geven over de, in de Raadzaal te houden, tentoonstelling van Gebrand Glas uit zijn atelier 't Prinsenhof aldaar.

Te 12½ uur, déjeuner in Stads Doelen.

Na het déjeuner zullen onder leiding der Commissieleden bezoeken worden gebracht, ter keuze van de leden, aan:

De Nieuwe Kerk; de Oude Kerk; de historische zaal „het Prinsenhof"; de Polytechnische School; de fabriek van Delftsch aardewerk, van den heer Labouchère; de Koninklijke stoomfabriek van werken in zink en andere metalen, van de heeren Braat, en het atelier van gebrand glas „'t Prinsenhof", van den heer J. L. Schouten.

Te half 5 uur, samenkomst der leden in het huis van den heer L. van Meerten, aan het Oude-Delft No. 199.

Te 6 uur, gemeenschappelijke maaltijd in Stads-Doelen, tegen f 2.50 het couvert zonder wijn.

Den leden, die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, wordt beleefd maar **dringend** verzocht, **uiterlijk** *vóór* **21** *September* a.s. hiervan kennis te geven aan den heer J. L. Schouten, Schoolstraat, Delft.

Bij de Uitgevers van dit blad zijn verkrijgbaar exemplaren van de Honorarium-Tabel voor Bouwkundige Werkzaamheden met daar aangehechte nota.

De prijzen zijn: 10 cents per stuk; bij 50 Ex. f 2.—; bij 100 Ex. f 3.—.

BORO BOEDOER.

Zooals vroeger in dit blad reeds werd medegedeeld, heeft het bezoek van Z. M. den Koning van Siam aan de tempels Boro Boedoer en Mendoet op Java tengevolge gehad, dat een ander licht is opgegaan omtrent oorsprong en beteekenis vooral van eerstgenoemde Tjandi, die zonder voorbehoud beschouwd moet worden als het meest merkwaardige Javaansche gedenkteeken van ouden Hindoegodsdienst.

Zeer gegrond is thans de verwachting, dat dit ander licht het ware zal zijn, daar de Koning van Siam iemand is, die uitgebreide studiën heeft gemaakt over dezen godsdienst, en geacht mag worden de beste kenner daarvan te zijn. Des te meer nog is die uitkomst te verwachten, nu Dr. Groneman door den Koning is uitgenoodigd hem in zijn rijk te komen bezoeken, om nadere gegevens over den ouden Hindoe-godsdienst te verzamelen. Deze geleerde, den man die reeds zoo enorm veel gedaan heeft voor de oude gedenkteekenen van Nederlandsch Indië, vooral op Java, en een uitgebreide kennis daarover bezit, is daardoor den weg gebaand om zelve na te vorschen, of omtrent Boro Boedoer werkelijk tot nu toe een dwaling heeft bestaan.

Over dat grootsche bouwwerk lezen wij nog de volgende berichten in „Insulinde", Weekblad gewijd aan koloniale zaken.

Aan het verslag van een op 17 Juli gehouden bestuursvergadering van de Archeologische Vereeniging te Djokjakarta, opgenomen in de „Mataram", ontleenen wij:

„*Bezoek van Z. M. den Koning van Siam aan de Boro Boedoer en Mendoet.* Over dit onderwerp houdt dr. Groneman ten slotte een lezing, welke met zeer veel belangstelling wordt aangehoord. De resultaten toch van dit bezoek zijn, dat het thans is gebleken, dat beide Tjandi's tot nog toe door alle autoriteiten op archeologisch gebied, als Junghuhn, Kern, enz., ten onrechte zijn gehouden voor tempels van de noordelijke (Mahayanistische) kerk. In tegenstelling met die zienswijze betoogde Z.M. de koning van Siam op goede gronden, dat bedoelde tempels door de beleiders van de Hinayanistische (zuidelijke) kerk moesten zijn gebouwd, een zienswijze, waarmede dr. Groneman zich ten laatste moest vereenigen, daar alle oogenschijnlijk daarmede strijdende beelden, welke op den tempel voorkomen, werden verklaard. Na voorlezing deelde dr. Groneman mede, dat hij het plan had het geschrevene ter opneming aan te bieden in het tijdschrift van 't Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen".

* * *

Men schrijft aan de N. Vorst.

Op het feest te Mangkoe Negaran over de oudheden sprekende, heeft Z.M. de Koning van Siam te recht de opmerking gemaakt, dat de woorden Prambanan en Boro Boedoer, door de Javanen verminkt zijn.

Prambanan moet zijn Brahmanan. omdat de tempel gewijd was aan den God des vuurs Batara Brahma.

De aanhangers van dezen Dewa heeten Brahmanen hetgeen beteekenen wil: Vuurvereerders.

Eveneens is het woord Boro Boedoer verbasterd; het moet zijn Botto Boedho wat eigenlijk beteekent leger van Boedho.

JOHAN GREGOR MEMHARDT.

In den 14en jaargang van het Bouwkundig Weekblad, n°. 38 van 17 November 1894, werden in eene bijdrage, getiteld „Hollandsche ingenieurs in dienst van de voorgangers van den grooten Keurvorst", vertaald naar Dr. Georg Galland, ook eenige wetenswaardigheden medegedeeld omtrent Johan Gregor Memhardt, die beschouwd werd als een der voornaamste van de Hollandsche architecten en ingenieurs, door Keurvorst Georg Wilhelm naar den Brandenburgsch-Pruisischen staat geroepen, en wiens verdiensten ten opzichte van Berlijn van groote beteekenis zijn geweest.

Deze Memhardt werd tot op heden beschouwd uit Holland geboortig te zijn, op aanwijzing van Nicolai, wiens opgaven echter al meermalen gebleken zijn niet altijd even vertrouwbaar te zijn. Dr. Galland twijfelde echter reeds in 1894 aan het Nederlanderschap van Memhardt en noemde hem, waarschijnlijk een onderdaan van Pfalzgraaf Wolfgang Wilhelm, of achtte hem geboortig uit het zuidelijk deel van het nog in Spaansche handen zijnde Gelderland.

Voor het eerst komt Memhardt's naam voor in schriftelijke bevelen van Keurvorst Georg Wilhelm, uit Königsberg gedateerd van 17 Juli 1640; en bekend is het, dat toen Friedrich Wilhelm den troon besteeg, hij onder anderen ook Memhardt van zijn vader overnam, en wel als „reizend ingenieur", voor vestingbouw-werken. Memhardt is geweest een zeer voortreffelijk bouwmeester, wiens buitengewone gaven hem zelfs geleid hebben tot het vervullen van het eerste burgemeestersambt van Berlijn — Friedrichswerder.

Nu is het evenwel den heer Galland gebleken, dat Memhardt volstrekt geen Hollander was, en aan de gronden die hij daartoe in het „Centralblatt der Bauverwaltung" aanvoert, ontleenen wij het volgende:

Memhardt was de Duitsche taal in woord en geschrift volkomen machtig, iets wat van geen der andere Hollanders die naar de Mark Brandenburg gekomen zijn, kan gezegd worden. Dit feit deed dan ook den heer Galland het eerst twijfelen aan de juistheid van Nicolai's opgaven.

Verder bestaat er een verzoekschrift, einde 1647 door den meester tot den Keurvorst gericht, waarin een paar mededeelingen uit zijn jeugd voorkomen en waaruit blijkt, dat hij tengevolge van toestanden door oorlog en de reformatie veroorzaakt uit zijn vaderland verdreven werd, en toen volle 25 jaren meerendeels reizende heeft doorgebracht. Uit deze mededeeling blijkt al aanstonds, dat de vrije republiek der Nederlanden het vaderland in kwestie niet geweest kan zijn. Het geschrift geeft het jaar 1622 aan, waarin hij als evangelisch vluchteling zijn land verliet; hoogstwaarschijnlijk hebben zijne ouders toen de wijk genomen naar Holland, waar zij vrij waren, en waar hun zoon zijne technische studiën kon voortzetten onder de leiding van een bekwaam meester. Dat hij een dergelijke leiding werkelijk en met vrucht heeft genoten, bewijzen zijn latere werken, die volkomen in den geest der Nederlandsche bouw- en ingenieurskunst zijn tot stand gekomen.

De vraag waar Memhardt geboren is, werd onlangs door een toeval, althans gedeeltelijk beantwoord. In de nabijheid van het Berlijnsche „Nationaldenkmal", bij den bouw van de kademuren naast de daargelegen sluis, werd een 35 c.M. hooge en 25 c.M. breede koperen plaat ontdekt, in een dichtgesoldeerde zinken doos. De plaat draagt een inschrift, uit 1657 afkomstig, dat betrekking heeft op den sluisbouw, en waaruit blijkt, dat in dien tijd bouwmeester was: Johann George Memhart, van Linz. De eigenlijke maker van de sluis was echter de hof-timmermeester Michiel Mattijszoon Smidts „van Breda uit Brabant", zooals het zelfde inschrift zegt, waardoor ook te niet gedaan wordt de mededeeling van Nicolai, als zoude Smidts uit Rotterdam zijn. (*)

Het feit dat op deze plaat de voornaam George in plaats van Gregor voorkomt, en de eigennaam niet als elders gebruikelijk gespeld is, gaat de heer Galland stilzwijgend voorbij; zulke en nog erger onnauwkeurigheden zijn dan ook geenszins zeldzaam in den tijd dien het hier geldt.

Linz heet alzoo de geboorteplaats van Memhardt. Er bestaan echter een groot aantal plaatsen van dien naam. Op zeer aannemelijke gronden beweert de heer Galland evenwel, dat de stad in kwestie geen andere kan zijn dan de hoofdstad van Opper-Oostenrijk.

Toen in 1619 Keizer Ferdinand II den troon besteeg, braken voor de aanhangers der reformatie donkere tijden aan. In 1621 begon de tegen-reformatie, en een tiental evangelie-predikers werden het land uitgezet; zij vluchten met have en goed, gevolgd door een aanzienlijk aantal edelen en burgers. In 1622 reeds werd zelfs geen evangelische godsdienstleer in Linz aan den Donau, meer gepredikt.

Met deze gebeurtenissen nu valt het bericht uit het ver-

(*) Nachricht von den Baumeistern, Bildhauern, Kupferstechern, Malern, Stukkaturen, und andern Künstlern welche vom dreizehnten Jahrhunderte bis jetzt in und um Berlin sich aufgehalten haben und deren Kunstwerke zum Theil daselbst noch vorhanden sind, von Friedrich Nicolai. Berlin und Stettin 1786.

zoekschrift van Memhardt bijna mathematisch juist samen; en wanneer niet veel misleidt, dan mag als zeker worden aangenomen, dat de beroemde Kur-Brandenburgsche bouwmeester het eerste levenslicht heeft aanschouwd in de oude Donau-stad Linz, en geen Hollander van geboorte is.

INGEZONDEN.

Het ingezonden stukje van den heer Van Riemsdijk had ik gaarne ongemoeid gelaten, om der wille van het feu Sacré waarmede het geschreven is en om de goede bedoelingen van het Asperensche Kerkbestuur, maar zijn laatste zin heeft nu al eenige dagen op mij gewerkt en mij onrust gebaard, zoodat ik werkelijk behoefte gevoel aan een klein protestje tegen de daarin opgelegde verplichting tot dankbaarheid.

De heer Van Riemsdijk beschikt zoo maar leukweg over de dankbaarheid van allen, die het wel meenen met het behoud onzer monumenten. Met welk recht? Ik reken mij tot die rubriek van welmeeners, maar ik zie niet in dat ik dank verschuldigd zou zijn aan iemand die den heer Van Riemsdijk inzage zou verleenen van een schets of afbeelding van bedoeld meubilair. Ik zie niet in wat die te verleenen inzage te maken heeft met het *behoud* onzer oude monumenten. Wat wil de heer Van Riemsdijk behouden? Een verbrand meubilair waarvan niets over is?

„Ook het oude meubilair wenschen zij terug te zien". Dat wil ik graag gelooven, maar daar bestaat niet veel kans op. Weg weg, verloren ist verloren!

En met de inzage in een schetsboek wil de heer Van Riemsdijk het doode doen herleven. En met die teekening, die als „aanwijzing kan strekken voor de reconstructie van het geheele ameublement", wil hij een copie maken van wat geweest is!

Zeker, men zal dan iets in elkaar werken wat flauwtjes herinnert aan het vroegere, en men zal denken dat een copie van een kunstwerk zelf een kunstwerk is, en de kerkvoogden van de Ned. Hervormde Gemeente te Asperen zullen vergenoegd op hun nieuw meubilair turen, net zoo lang tot door autosuggestie hun dierbaarste wensch vervuld is, en zij het oude meubilair terug zien.

Maar moeten wij daarvoor dankbaar zijn?

J. Limburg.
Bouwk. Ingenieur.

BERICHTEN.

„Den 10en dezer deelden wij, zoo schrijft de „Locomotief", op gezag van de *Mataram* mede, dat de Archeologische Vereeniging te Djokja vijf hindoebeelden, afkomstig van Prambanan, geschonken zou hebben aan Z. M. den Koning van Siam. Wij drukten daarbij de hoop uit dat het bericht in genoemd blad zou blijken te rusten op een misverstand, daar genoemde vereeniging niet het recht heeft op zulke wijze over onze oudheden te beschikken.

Tot ons genoegen ontvingen wij dan ook het volgende schrijven van dr. Groneman:

„Niet de Archeologische Vereeniging maar het gewestelijk bestuur heeft, namens de Regeering, eenige beelden van Parambanan en Boro-Boedoer aan den Koning van Siam geschonken.

„Onze Vereeniging matigt zich geen rechten aan, die haar niet toekomen."

Het vierde geïllustreerde jaarverslag is verschenen van het Museum van Voorwerpen ter voorkoming van ongelukken en ziekten in fabrieken en werkplaatsen, en begint met de heuglijke mededeeling, dat de gunstige uitkomsten, waarop sedert de oprichting van het Museum reeds mocht gewezen worden, steeds zijn toegenomen, zoowel wat betreft het bezoek aan het Museum, als de belangstelling in het daardoor beoogde doel. Niet alleen mocht de Commissie van Bestuur ondervinden, dat de tentoongestelde voorwerpen bijzonder de aandacht trokken, maar tevens, dat zij al meer en meer in fabrieken en werkplaatsen in toepassing worden gebracht.

Omtrent het voornemen om een prijsvraag uit te schrijven, lezen wij in het verslag het volgende:

De commissie bestaande uit de heeren J. Blooker, J. D. Landré en W. Spakler, belast met het onderzoek over het uitschrijven eener prijsvraag: „op welke wijze zijn maatregelen te nemen tot voorkoming van ongelukken bij het bouwen. zoowel als bij het onderhouden van gebouwen", stelde zich de volgende 3 vragen

1. Welke oorzaken hebben de ongelukken tijdens den bouw van een perceel en welke veiligheidsmiddelen zouden daartegen kunnen worden aangewend?

2. Welke oorzaken van gevaar keeren telkens weder bij het onderhoud en schoonmaken van gebouwen, en wat zou daarin verbetering kunnen brengen?

3. Wat zijn eenvoudige middelen, om bij brand het leven van menschen te redden?

De Commissie kwam, ook na overleg met architecten, tot de conclusie, dat middelen tot voorkoming der ongelukken in het bouwvak voldoende bekend zijn, zoodat het meer aan sleur en financieele bezwaren is toe te schrijven, dat die middelen niet algemeen worden toegepast. Redenen waarom het der Commissie voorkomt, dat het onnoodig is, genoemde prijsvraag uit te schrijven.

In het jaarverslag komt o.a. een afbeelding voor van een zich in het Museum bevindend model van een bouwsteiger met schriksteiger, voetlijsten, leuningen, valborden enz., met de bevestiging der palen, schakels en kortelingen door middel van ijzeren steigerverbindingen.

De Mexicaansche regeering heeft een bedrag van 250.000 piasters toegestaan, bestemd tot dekking der kosten van een uit te schrijven internationale prijsvraag voor het ontwerp van een gebouw voor de wetgevende macht. Het programma daarvoor zal weldra onderteekend worden door den Minister voor den Handel.

De bepalingen van het programma zullen zeer beknopt zijn, en aan de ontwerpers zal groote vrijheid worden gelaten wat het artistieke gedeelte van hun werk betreft.

Het Brusselsche blad „le Petit Bleu du matin" heeft eenige mededeelingen gedaan, opgeluisterd door een schets, omtrent het paviljoen dat het oude paleis der hertogen van Brabant zal voorstellen en, zooals in ons blad reeds werd medegedeeld, op de Brusselsche tentoonstelling van 1897 zal dienst doen voor het ten toon stellen van de stedelijke verzamelingen.

Dit paviljoen zal volgens de plannen van den heer Paul Saintenoy, architect van den Graaf van Vlaanderen, worden gebouwd; het zal 48,60 M. lang en 25 M. breed zijn, en de reconstructie bevatten van de oude Groote Zaal en twee kleine bijzalen, zooals die bestonden tijdens Karel V. De constructie bestaat uit ijzer en staff.

De groote zaal wordt 41,35 M. lang en 16.50 M. breed en hoog; zij wordt door zestien ramen van 10 M. hoog verlicht en zal o. a. een schouw bevatten, met vijf nissen in de kap, elk met een beeld.

Deze reproductie zal een zoo getrouw mogelijk beeld geven van de zaal, beroemd geworden door het feit dat Karel V. daarin afstand deed van de regeering, en die afwisselend dienst deed voor het geven van luisterrijke feesten en als vierschaar.

De oorspronkelijke zaal bevatte twaalf prachtige geborduurde wandtapijten, uitgevoerd naar de cartons van Van Orley, voorstellende de jachten van Keizer Maximiliaan. Nu koestert men de verwachting, dat het Fransche gouvernement, dat twee seriën van deze tapijten bezit, een in het Louvre en een in het paleis van Fontainebleau, zijne toestemming zal geven om een daarvan tijdelijk af te staan, ten einde de inwendige inrichting van de zaal daardoor te vergemakkelijken.

In de aldus volgens oude gegevens versierde zaal, zal men den bezoeker eenige van die historische tafereelen kunnen aanbieden, waarin de Belgische steden door het ten toon spreiden van ongekende pracht zoo bijzonder hebben uitgemunt. Men spreekt reeds van voorstellingen als van een steekspel tusschen Karel de Stoute en Jacques de Lalaing, of van de abdicatie van Karel V.

Wij kunnen niet anders dan hopen, dat het ontwerp van Paul Saintenoy zal worden uitgevoerd.

Het Comité van directeuren van de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900, heeft het ontwerp goedgekeurd van den heer Girault, architect van de beide paleizen die aan de Champs-Elysées zullen verrijzen ter vervanging van het Paleis de l' Industrie.

Door „het Vaderland" werd onlangs medegedeeld. dat in de troonrede van H. M. de Koningin Regentes, de indiening van een wetsontwerp tot invoering van verplichte verzekering tegen ongelukken zal worden aangekondigd. Het bedoelde wetsontwerp, aan het Departement van Waterstaat bewerkt, heeft de strekking aan de patroons de verplichting op te leggen hun werklieden te verzekeren. Eene verzekeringsbank zal van Staatswege worden opgericht en aan de postspaarbank verbonden.

In de zitting van den Gemeenteraad van Leeuwarden, op 8 Sept. j.l., kwam o. a. in behandeling het voorstel van B. en W. om de jaarwedde (f 2400) van den directeur der gemeentewerken. den heer W. C. A. Hofkamp, te verhoogen tot f 2800, het maximum.

Een der raadsleden, de heer Oosterhoff, had wel met genoegen de voordracht gezien, omdat daaruit blijkt, dat men in den heer Hofkamp een directeur heeft die de rechte man op de rechte plaats is, en ook de Raad zich niet door zijne benoeming vergist heeft, — toch kon hij niet met het voorstel medegaan, tenzij hij beter werd ingelicht. B. en W. voerden wel aan, dat de directeur verbetering in de administratie had gebracht, dat er werken in eigen beheer worden uitgevoerd en dat hij geen werken voor eigen rekening mag uitvoeren; dat alles kon van invloed zijn, maar de Raad had het tractement destijds bepaald op f 2400 tot f 2800, en bovendien later, dat de directeur geen particulier werk mocht uitvoeren; na dit laatste besluit werd niet gewaagd van tractementsverhooging. Op deze gronden, en omdat de ambtenaar nog niet twee jaren in functie was, kon dit raadslid zich niet met het voorstel van B. en W. vereenigen.

De heer Bekhuis, hopende den Directeur nog lang te behouden en het billijk achtende het tractement te verhoogen, stelt bij amendement voor de bezoldiging op f 2600 te stellen. De waarnemende Voorzitter, de heer Troelstra, verdedigde het voorstel vooral op dezen grond, dat de Raad geoordeeld heeft, dat een directeur f 2800 waard is; hij verklaarde verder, dat als één het waard was, de heer Hofkamp dit is.

Het amendement van den heer Bekhuis is daarna met 9 tegen 4 stemmen verworpen, en het voorstel van B en W. zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 12.
Bouwkundig Teekenaar 2.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 14 SEPTEMBER.

Dragten. Het bouwen van eene kleine boerenbehuizinge te Nijega (Small.) voor H.H. Kerkvoogden der Herv. Gem. aldaar.

De heer R. Wibbelink, n.m. 6 u. Bilj. in te leveren bij den heer J. Posthumus. Bestek en teek. ter inzage in de Consistoriekamer.

Eindhoven. Het bouwen van een woonhuis met smederij aan de Paradijsstraat met bijlevering van alle materialen.

De heer M. H. v. d. Heuvel, n.m. 6 u., in het café „Bavaria", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 14 Sept. van 10—11½ u.

Groningen. Het bouwen van eene winkelbehuizing met benedenwoning en drie bovenwoningen op den hoek van de Kijk-in-'t Jatstraat en Appelstraat te Groningen.

De architect K. H. Holthuis 's av. 8 u., in het logement van B. Vos, N. Boteringestraat, alw. bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1,25 te bekomen zijn bij voorn. architect.

DINSDAG 15 SEPTEMBER.

Gouda. Het bouwen eener broodfabriek met machinekamer, wagenloods, enz. op een terrein gelegen aan de Raam te Gouda, kadastraal bekend in sectie D, n. 2222, met de leverantie van alle materialen en arbeidsloonen.

Het bestuur der Goudsche coöperatieve broodbakkerij en verbruiksvereeniging „Ons Voordeel" te Gouda, 's av. 8 u., in een der localen van den heer A. Dam aldaar. Bestek met 2 teek. zijn à f 1,50 per stel te verkrijgen bij J. H. de Wilde, bouwk., door wien tevens nadere inl. worden verstrekt.

Valthermond. (Herbest). Perc. I. Het bouwen van een schutsluis, van een sluiswachterswoning en het maken van een Dam in het Noorderhoofddiep van het Waterschap Valthe. Perc. II. Het bouwen van twee draaibruggen en twee brugwachterswoningen, het graven van een Verbindingsdiep en bijkomende werken in het Waterschap Valthe. Perc. III. Het aanleggen van een straatweg in het Waterschap Valthe, het maken van 2 tolboomen en vernieuwen van een draaibrug met bijkomende werken in dat Waterschap. Op perceelen I en II kan ook in massa worden ingeschreven.

Het bestuur van het Waterschap „Valthe" v.m. 11 u., bij Smit. Bilj. in te leveren bij A. Hadders, aldaar. Bericht aan H.H. Aannemers. De tijdstippen van oplevering zijn voor alle werken aanmerkelijk later gesteld. De ter zake in de bestekken aangebrachte wijzigingen zullen ter inzage worden gelegd, ter plaatse waar de bestekken enz. ter inzage liggen, zie de vorige aanbestedingen, en zijn gratis te bekomen bij den secretaris van 't Waterschap, J. G. Borgesius te Exloo, bij wien, tegen betaling, bestekken met teek. van alle werken zijn te bekomen. Aanw. 14 Sept., v.m. 11 u.

Woerden. Het bouwen van twee winkelhuizen met bovenwoningen aan de Voorstraat en den Wal aldaar.

De architecten Roog en V. d. Ban te Haarlem, 's m 12 u., in café Clausman te Woerden, alw. bestek en teek ter inz. liggen en zijn deze à f 2 verkrijgb. bij gen. archit. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 17 SEPTEMBER.

Amersfoort. Het bouwen van 5 arbeiderswoningen op een terrein tusschen den Arnhemschen en Leusderweg.

De architect Herm. Kroes, v. m. 11 u., in het hotel „de vergulde Zwaan", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft voorn. architect.

ZATERDAG 19 SEPTEMBER.

Utrecht. 1. Het bouwen van een schoolgebouw aan den Weerdsingel W. Z. 2. Het bouwen van een woning bij voornoemd schoolgebouw. 3. Het aanleggen van een riool, enz. en het vernieuwen van eene vaste brug in de Pijlsweertstraat (vroeger Hooglandsche Steeg) en van de rioleering en bestrating in drie ontworpen straten aan den Amsterdamschen Straatweg. 4. Het aanleggen van rioleering en bestrating in de Kievitstraat en in eene straat aan den Kwakkeldijk.

Het gemeentebestuur, n.m. 1½ u. Bestekken en teek. liggen ter inzage aan het bureau der gemeentewerken, Achter Klarenburg; no. 1, 2 en 3 van den 8en en no. 4 van den 12en Sept. af en zijn alsdaar zoomede ten stadhuize (afdeeling financiën) en bij de boekh. J. G. van Terveen en Zn. te verkrijgen tegen betaling van: No. 1 met teek. à f 1, no. 2 met teek. à f 0,50. bestek no. 3 en 4 à f 0,25 per ex. Aanw. zal plaats hebben als volgt: voor het schoolgebouw en de woning 14 Sept., v.m. 11½ u.; voor het riool enz. Pijlsweertstraat (Hooglandsche Steeg) en verdere werken 15 Sept., v.m. 11 u., te beginnen aan de Vecht.

WOENSDAG 23 SEPTEMBER.

Arnhem. Het bouwen van 10 onder- en 11 bovenwoningen op het terrein gelegen aan het Klarendalsingel, Kool- en Hovenierstraat.

Het Bestuur der Woning verg: „Openbaar Belang" des v.m. 11 u. in het Centr. gebouw Bakkerstraat. Bestek en teek. ad f 1.25 per stel verkrijgbaar aan de Directiekeet. Klarendalscheweg. Aanw. Zaterdag 19 Sept. a.s.

DINSDAG 29 SEPTEMBER.

Utrecht. Bestek n°. 716. Het opruimen van den strekdam aan den zuidelijken oever nabij de draaibrug over het Hollandsch Diep. Behoorende tot de verbetering van het Hollandsch Diep. Raming f 5800. De Maatsch. tot Expl. van S. Spoorwegen n.m. 2 u. (loc. tijd) aan het Centr. bureau der Maatsch. in het Moreelse Park. Het bestek ligt ter lezing aan het Centr. bureau en aan het bureau van den Heer Sectie Ingenieur A. J. Buis te Rotterdam en is op fr. aanvraag tegen betaling van f 1 aan eerstgen. bureau te bekomen. Inl. worden door beide bureau's verstrekt. Aanw. 22 September 12 u. 15 m. n.m. (W. E. T.)

DONDERDAG 1 OCTOBER.

Assen. Het bouwen van twee afzonderlijke paviljoenen, eene kerk, eene behuizing, eene tuinmanswoning, eene smidswoning, eene smederij, eene rioleering met zinkputten enz. te Zuidlaren, prov. Drente, met de leverantie van al het daartoe benoodigde.

De architect K. Hoekzema, te Groningen, namens het bestuur van de Vereeniging tot Chr. Verzorging van Krankzinnigen en Zenuwlijders in Nederland, gevestigd te Utrecht, n.m. 3 u. in het hotel „Het wapen van Drente", van mej. de wed. R. Kuipers te Assen. Bestek met 5 teekeningen is à f 3 te verkrijgen bij den architect en ligt ter inzage ten huize van aanbesteding en in het hotel van den heer H. Zondag te Zuidlaren. Inlevering der biljetten één uur vóór de aanbesteding, ten huize van aanbesteding in eene bus, of 6 uur vóór de aanbesteding ten kantore van den ondergeteekende. Inl. en inzage der teekeningen v.m. van 11—12 u. ten kantore van den architect. Aanw. 15 Sept. n.m. 3 u.

DINSDAG 6 OCTOBER.

Utrecht. Bestek 715. Het uitbreiden en wijzigen der spoorweghaven en het verrichten van daarmede in verband staande werken op het station Leeuwarden. Raming f 30400.—

De Mij tot Expl. van Staatsspoorwegen des nam. ten 2 u. (loc. tijd) aan het Centr. bureau in het Moreelse Park. Het bestek ligt ter lezing aan bovengen. bureau en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. J. v. Hoorn te Groningen en is aan eerstgen. bureau te bekomen à f 1.—. Inl. worden door beide bureau's verstrekt. Aanw. op het terrein zal geschieden 29 September 1 u. (West Europeesche tijd). (Zie adv.).

Afloop van AANBESTEDINGEN.

2 SEPTEMBER.

Deventer. Het verfwerk met beglazen van elf in aanbouw zijnde woningen aan de Ravestraat. Door den heer J. H. Kolkert Wzn.

Laagste inschrijver A. A. Watermulder, f 490. Gunning in beraad gehouden.

4 SEPTEMBER.

Arnhem. Het maken van eene ijzeren brug met steenen landhoofden op houten paalfundeering over de Wildt, met bijbehoorende werken nabij Elten (Pruissen). Raming f 4400. Door het Prov. bestuur.

Laagste inschrijver Joh. Bosman, Arnhem, f 5470.

Borger. Het verbouwen van 5 schoolgebouwen als: een te Borger, een te Drouwen, een te Drouwenermond en twee te Nieuwbuinen op de plaatsen no. 15 en 75 met bijlevering van al het daartoe benoodigde. Door het gemeentebestuur.

Te Borger, raming f 5549,69. Laagste inschrijver H. Scholten. Nieuwbuinen, 5095.

Te Drouwen, raming f 1617,71. Laagste inschrijver J. Linzel. f 1690.

Te Drouwenermond, raming f 2762,04. Laagste inschrijver J. Linzel, f 2990.

Te Nieuwbuinen no. 15, raming f 5092,77. Laagste inschrijver A. Boezeman, f 4753.

Te Nieuwbuinen no. 75, raming f 2821.82. Laagste inschrijver H. Groenier, f 2796. Aan de minsten inschrijvers gegund.

Breda. Het bouwen van een beneden-

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

19 SEPTEMBER 1896. 16e JAARGANG. No. 38.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

74ste Algemeene Vergadering, te Delft.

De agenda dezer vergadering is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad no. 37 van 12 September j. l.

Den leden, die wenschen deel te nemen aan den gemeenschappelijken maaltijd te 6 uur in Stads-Doelen, tegen f 2.50 het couvert zonder wijn, wordt in hun belang *dringend* verzocht, *vóór* 21 *September* a.s. daarvan kennis te geven aan den heer J. L. Schouten, Schoolstraat te Delft.

Aan later inkomende opgaven tot deelneming zal niet, of zeer bezwaarlijk kunnen worden voldaan.

VERBETERING DER WONING.

Verbetering van den toestand der woningen uit een sanitair oogpunt is een dringende taak der overheid, een noodzakelijkheid in dezen tijd.

In Duitschland is daartoe reeds een krachtige stoot uitgegaan van het Evangelisch-sociaal congres te Stuttgart, en een practische proef genomen door de regeering. Deze toch wist zich in 1895 een crediet te doen openen van 5 millioen mark, om daarmede verbetering aan te brengen in den toestand der woningen van werklieden in Staatsinrichtingen en van gering bezoldigde Staats-ambtenaren.

Bij den Pruisischen Landdag kwam onlangs een gedenkschrift over dezen arbeid in, waaruit men verneemt, dat de regeering huurwoningen heeft gebouwd in verschillende plaatsen waar gebrek bestond aan prijswaardige huizen. Daar nu echter in groote steden beschikbare huurhuizen nimmer ontbreken, zoo heeft de Staat zijne werkzaamheid bepaald gezien tot kleine en meer landelijke plaatsen. Slechts in een der grootere steden, in Posen, is de Staat in concurrentie getreden met den burgerlijken ondernemer. De 5 millioen zijn op, en de daarvan te verwachten interesten zullen gering zijn.

In 't algemeen genomen kan men zeggen, dat de uitgave van dit bedrag behoort bij die groote maatregelen tot verbetering der woningtoestanden, die door philanthropie zijn ingegeven, door gezond-egoïstische, althans begrijpelijk egoïstische belangen van den werkgever, tot heil van den werkman; dat intusschen getracht wordt het doel te bereiken op de beste wijze, maar tevens zoo billijk mogelijk, dit spreekt van zelve.

Het bereikbaar stellen van, ook uit een sanitair oogpunt, goede en tevens goedkoope woningen is niet enkel een vraagstuk voor groote steden; maar het is daar bijzonder acut en betreft er niet enkel de wenschen en behoeften der middenklassen en minder bedeelden, maar tevens het wel en wee van alle inwoners.

Het groote probleem van verbetering der woning staat niet *alleen* voor de vraag, hoe en waar de gering bedeelde burger het gezondst en goedkoopst kan wonen; zij is echter in dezen tijd als het belangrijkste deel van dat probleem te beschouwen. Met dat al mag echter niet uit het oog verloren worden, dat ook op de woning van den meer gegoede behoorlijk toezicht moet bestaan; want ook daarin zijn somwijlen toestanden op te merken, die dringend verbetering eischen, in het belang van *allen*.

De opgedane ondervinding in groote en kleine steden van Duitschland, Oostenrijk en Zwitserland — Engeland was al lang voorgegaan met een onderzoek — heeft de treurigste misstanden aan het licht gebracht; zij heeft bewezen — schrijft Prof. H. Buchner uit München — dat, juist in dit opzicht, haast geen invloed, niet alleen op het lichamelijk welzijn maar ook op den economischen en moreelen toestand eener bevolking, door andere in beteekenis overtroffen wordt, dan die der aan zich zelf overgelaten ontwikkeling, welke toestanden in het leven heeft geroepen, tot nu toe slechts het tegendeel zijnde van de gewenschte.

De statistische onderzoekingen omtrent de woningen, zooals die in een aantal Duitsche steden hebben plaats gehad, daaronder ook in München in aansluiting aan de volkstellingen van 1885, 1890, en 1895, hebben duidelijk aangetoond hoe slecht de woningtoestanden, juist uit een hygiënisch oogpunt, bij de weinig bemiddelden zijn.

Wij zullen enkele staaltjes noemen, die wel menig

stedelijk bestuur in Nederland belust zullen maken op onderzoek in eigen omgeving. Wat zou dat aan 't licht kunnen brengen?

In Berlijn werd door het onderzoek der woningen in 1885 aangetoond, dat er 2974 woningen waren, die slechts bestonden uit vertrekken waar niet gestookt kon worden. Van alle woningen hadden 10% slechts één vertrek, dat tevens bewoonbaar mocht genoemd worden; 32% hadden niet meer dan twee bewoonbare ruimten, in den regel een vertrek en een keuken; 74% van alle Berlijnsche woningen viel in de categorie van woningen met een of drie vertrekken. Daarbij zijn deze nog overbevolkt. Wanneer men nu met de statistici op dit gebied aanneemt, dat elke woning die meer dan twee bewoners op een verwarmbaar vertrek, de keuken, aanwijst, als overbevolkt moet beschouwd worden, dan bleek het, dat 33.5%, dus een derde van alle woningen, te veel bevolkt was; in die soort woningen leefde 45,5%, dus bijna de helft van de geheele bevolking van Berlijn. In sommige arbeiderskwartieren waren de verhoudingen nog ongunstiger dan deze gemiddelde cijfers aangeven; en als een zeer verzwarende omstandigheid komt daarbij nog, dat juist in die overbevolkte woningen niet slechts één gezin van man vrouw en kinderen woont, maar dat men in die huizen „schaft", en er commensalen op na houdt. Het aantal huishoudingen dat nog personen, aan het gezin vreemd, herbergde, bleek 53.787 te zijn; zelfs waren er 2298, en daaronder 874 met kinderen, die slechts over één bewoonbaar vertrek beschikten, maar waar toch nog personen, niet tot het gezin behoorende, den nacht doorbrachten.

Een dergelijke statistiek bestaat sedert 1890 ook voor München; daar waren toen bijna 3500 overbevolkte woningen.

Hoe nuttig dergelijke statistische gegevens ook wezen mogen, zij zijn geenszins toereikend om een voldoend overzicht te krijgen van den omvang der misstanden, vooral waar het den hygiënischen toestand der woning betreft; daartoe is meer noodig.

Onder de steden die zulk een volledig, op sanitaire gronden berustend woningonderzoek deden plaats hebben, staat Bazel aan de spits; op aandringen van den nationaal-economoom en statisticus Karl Bücher en ingevolge besluit van den Grooten Raad van het kanton Bazel-Stadt is daar reeds in 1889 op voorbeeldige wijze van ambtswege een algemeen onderzoek ingesteld naar den toestand der woningen, zoo veel mogelijk alles omvattende wat daarbij de aandacht verdient. Ook hiervan is de slotsom geweest, dat de toestand der woningen in een treurig daglicht werdt gesteld.

Neemt men als bescheiden eisch aan, dat een woonvertrek 20 M³., een slaapvertrek 10 M³. inhoud per bewoner moet hebben, dan werd dit minimum niet bereikt bij een derde der onderzochte woningen; meer dan een twintigste deel daarvan bezat geen slaapvertrek van dezen minimum inhoud. Het rapport over deze enquête wijst op het groote euvel van zulke toestanden, bovenal bij gezinnen met veel kinderen, waar het grootste deel der vertrekken met bedden gevuld is en zelfs meerdere personen in een zelfde bed slapen. Wanneer daar nog 5 à 6 M³. vrije ruimte in het lokaal per hoofd kunnen gemeten worden, dan is toch slechts twee derde gedeelte daarvan lucht. En welke!

Meer dan 1400 slaapkamers ontvangen slechts indirect licht. Een groot aantal schept licht en lucht van binnenplaatsjes of gangetjes tusschen hooge huismuren ingesloten. De vensters waren gewoonlijk groot genoeg, maar . . . . nooit drong er één zonnestraal door; en de lucht die zij toelieten, was bezwangerd met de miasmen gekweekt op den eeuwig vochtigen bodem der plaatsjes en gangetjes.

Zelfs in een stad als Stuttgart, met haar bij uitstek gunstige verhoudingen, ook wat den bouw van woningen betreft, zijn een menigte misstanden aangewezen en als onmiddelijk gevaarlijk voor de gezondheid gebrandmerkt, na een onderzoek ingesteld op aandringen van de „Vereeniging voor het welzijn der arbeidende klassen," dat door de gemeente werd ondersteund.

Niettemin zijn de toestanden in Stuttgart in dit opzicht oneindig veel gunstiger dan in andere steden van ongeveer dezelfde grootte. De arbeidersgezinnen bewonen er grootendeels nieuwe huizen, in luchtige gedeelten buiten het centrum der stad; daar ontbreekt het die woningen niet aan lucht en licht. Zoo hier als elders schuilt het kwaad geenszins alleen in den toestand der woningen, maar hoofdzakelijk daarin, dat twee of meerdere familiën een onderkomen hebben in vertrekken die, wat lucht en licht betreft, voldoende zijn slechts voor één gezin. Dan ontbreekt voor deze eng op elkander gedrongen personen de op sanitaire gronden noodzakelijke ruimte; dan wordt meteen de onreinheid met al haar nadeelige gevolgen grooter; dan ook doen een aantal andere laakbare toestanden hun intredé.

Tegen zulke misstanden, uit overbevolking en gebrek aan onderkomen ontstaan, zijn natuurlijk geen voorschriften van bouw-politie te maken. Dergelijke woningnood kan slechts op één wijze verbeterd worden, en wel door het goedkooper beschikbaar stellen van woningen van zeer geringen omvang, niet voor den arbeider alleen, maar voor een veel grooter deel der minder bemiddelde bevolking.

Nu zijn kleine woningen, die aan minimum vereischten voldoen, tevens de duurste. Vele oorzaken werken op verklaarbare wijze daartoe mede; zij liggen echter te veel voor de hand om ze hier op te sommen. Zoolang die oorzaken niet uit den weg zijn geruimd, kan moeilijk op groote schaal verbetering worden aangebracht. Tenzij de staat en de gemeenten zich offers willen getroosten om gronden beneden den marktprijs ter beschikking te stellen voor den bouw van goede en goedkoope woningen, een maatregel die alles behalve in het belang van den privaatgrondbezitter zou zijn, wel echter afdoende zou kunnen werken. Opofferingen van philanthropen in dit opzicht zijn zeker hoog te waardeeren; en zij zijn vooral in Nederland niet zeldzaam; maar de minder bedeelde bevolking neemt snel toe, en de philanthropie kan nimmer gelijken tred daarmede houden.

Een grooter veld dan waarover het Pruisische crediet van 5 millioen zijn weldaden heeft verspreid, heeft de Stuttgarter industrieel Paul Lechler op het oog. Zijne inzichten zijn thans overgenomen door het Evangelisch-sociaal congres.

Lechler, en na hem Schäffle, stellen de oprichting voor van een aantal gelijkmatig over Duitschland verdeelde weldadigheidsvereenigingen, aan wier hoofd mannen behooren te staan, volkomen op de hoogte van de plaatselijke toestanden. Alle vereenigingen moeten in betrekking staan tot een centrum, gevormd uit regeeringsbeambten en mannen uit het practische leven. Volgens Schäffle moet het Rijk aan die vereenigingen geen voorschotten verleenen voor het bouwen van betere woningen, maar slechts de renten waarborgen voor uit te geven bouw-pandbrieven. Het Rijk moet bouwkassen oprichten en de opbrengst der leeningen voor een zich zelf dekkende „Wohn-reform" — zoo noemt de Duitscher het — door renteverzekering

ondersteunen. De verbetering der woning in 't algemeen stelt Schäffle zich voor als een zaak, die van het hoogste belang is, die slechts op zulke behoeften heeft acht te geven, welke niet in genoegzame mate bevredigd kunnen worden door privaat-ondernemers en arbeidsgevers, vereenigingen of bouwmaatschappijen.

Dat alles is zeker bereikbaar, maar daarmede is de vraag nog niet beantwoord, of de denkbeelden van Lechler-Schäffle de meest practische zijn, en of ze, eenmaal verwezenlijkt zijnde, niet zullen blijken symptomen te hebben genezen, terwijl de kern van waaruit de eigenlijke hoofdkwaal haar verderf blijft verspreiden, onaangetast is gebleven.

Offers der regeeringen, zooals reeds genoemd, schijnen ons tot nu toe nog het beste aan de verwachtingen te zullen kunnen beantwoorden. Elders ook eens een proef te nemen als in Duitschland, zou zeker in den geest des tijds zijn.

De genoemde, voor de volksgezondheid zoo nadeelige toestanden kunnen ook verbeterd worden door een Rijkswet, waardoor gemeentebesturen gedwongen worden om maatregelen te nemen tot verbetering van woningtoestanden; die wet zal daartoe de noodige algemeene voorschriften moeten geven.

In Nederland wordt nog te weinig gestreefd naar afdoende verbetering op dit gebied; maar, waar men er nu toe overgaat, zooals te Amsterdam, een beter toezicht op de woning in het leven te roepen, daar behoort men ook zeer nauwlettend toe te zien, wie men met dat toezicht zal belasten.

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAGEN.

Op de in 1896, door Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, uitgeschreven prijsvragen zijn ingekomen de navolgende antwoorden als:

1⁰. *voor een Turngebouw* 11 antwoorden onder de motto's:

1. Op 4.	3	teekeningen en mem. van toelichting.
2. Gekruiste halters	5	„ „ „ „ „
3. Health	6	„ „ „ „ „
4. Olympia	6	„ „ „ „ „
5. Sous l'influence d'une Parissienne	4	teekeningen.
6. Rust roest	6	teekeningen.
7. Nova	5	„
8. Gut Heil	2	„
9. Sport.	5	„
10. o——o	6	„
11. 1896	7	„

2⁰. *voor een Winkelpui.* 2 antwoorden onder de motto's:

1. Bij avondlicht.	1	teekening.
2. Entre nous	1	„

Bij het bestuur der Vereeniging „Vak en Kunst", te Dordrecht, zijn zestien antwoorden ingekomen op de prijsvraag, onder de leden der Vereeniging uitgeschreven, ter verkrijging van een ontwerp voor een reclame-zegel ten behoeve van de in 1897 te houden nationale tentoonstelling van nijverheid en kunst.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Den 8sten en 9en dezer had de jaarlijksche zomervergadering plaats van de leden van het Kon.-Instituut van Ingenieurs. Aan zoo'n zomervergadering zijn altijd bezoeken aan nieuwe werken verbonden; voor deze waren gekozen het Heusdensch kanaal en de werken in verband met den sluisbouw bij Andel, die den eersten dag werden bezocht. Voor den tweeden dag stond op het programma een bezoek aan: het nieuwe stationsgebouw der Staatsspoorwegen te 's Hertogenbosch, het stadhuis en de St.-Janskerk aldaar, en het kasteel te Heeswijk.

De eigenlijke vergadering, die in de zaal van de Liedertafel „Oefening en Uitspanning" werd gehouden, duurde slechts kort waarna de leden zich per stoomboot naar Heusden begaven, en o.a. de brug in oogenschouw namen over het verruimd Heusdensch kanaal.

Deze brug is vooral merkwaardig door de eigenaardige en interessante wijze waarop haar machinale beweging plaats heeft. Wij willen dan ook daarvan zoo kort mogelijk het een en ander, mededeelen.

De brug verbindt het land van Heusden en Altena met den rechter Maasoever. Zij heeft, als draaibrug, twee doorvaartopeningen, elk 19.5 M. wijd. Ter vergelijking zij vermeld, dat de bruggen te Westervoort, Zwolle, Zutphen, Kampen, Barendrecht, Fijenoord en Dordrecht onderscheidenlijk eene doorvaartopening hebben van 15.24—16.—16.82—17.—18.—20. en 21.06 M. De assen der beide stroompijlers liggen op 50.8 M. van elkaar; de lengte der vaste overspanningen aan weerszijden van de draaibrug is 48.4 M.; de breedte der brug, gemeten tusschen de leuningen, is 6.5 en op het draaiende gedeelte 5 M., terwijl het rijvlak der brug op 7.3 M. + A. P. ligt, zijnde 0.4 M. hooger dan het midden van de toegangswegen over de kruinen der leidijken; zij is ingericht voor gewoon zwaar, en voor stoomtram-verkeer, waarbij de as der trambaan 1.25 M. uit de as der brug ligt.

De beweging van de brug kan geschieden uit de hand of machinaal. Voor deze laatstgenoemde beweging is onder tegen de brug een tandreep bevestigd. Een rondsel, dat met een op den draaipijler gesteld raderwerk verbonden is, grijpt in dien tandreep en ontvangt zijn beweging van een aan dat raderwerk gekoppelden electromoter. De benoodigde stroom wordt geleverd door een op het westelijk landhoofd opgestelden dynamo van 5500 Watts, welke door een petroleummoter van 8 paardekrachten bewogen wordt. De door den dynamo opgewekte stroom wordt onder langs de vaste overspanning naar een manipulator geleid, welke op de brug boven den westelijken pijler is aangebracht. Van hieruit wordt de stroom over den bodem der rivier naar een electromotor van 2700 Watts gevoerd.

Op elk der steunpijlers is een om hare as draaibare stang geplaatst, dragende een seinbord en een seinlantaarn, die door een tegenwicht steeds op onveilig staan. Is de brug nu geheel binnen het remmingwerk gedraaid, dan heeft zij zelve de seinen op veilig gesteld. Bij het dichtdraaien der brug worden deze seinen, nog vóór dat hare einden in de opening voor de doorvaart komen, door het tegenwicht op onveilig gesteld.

Op het riviereinde van de vaste overspanningen staat een afsluithek; dat op de westelijke moet uit de hand worden geopend en gesloten; bij dat op de oostelijke overspanning geschiedt het openen door den druk der brug bij de opzetting, en het sluiten, door tegenwichten die bij het afzetten der brug in werking komen.

Bij het machinale openen van de brug wordt eerst de petroleum-motor in werking gesteld; de vervolgens in beweging gebrachte dynamo wekt een stroom op in de geleiding, welke dynamo en manipulator verbindt. Van het landhoofd begeeft zich de wachter naar het andere einde der overspanning, sluit het hek en zet de brug af. Tegelijkertijd komen door het afzetten de tegenwichten op den oostelijken pijler in werking. Deze doen aldaar het brugge-einde rijzen, tot de onderkant der rollen gelijk komt met den bovenkant van den loopregel, lichten tevens de klink en sluiten het hek. Vervolgens wordt door middel van den manipulator een stroom van verlangde richting en sterkte naar den electromotor gezonden, die de brug in beweging brengt. Boven den steunpijler gekomen zet de brug de seinen op onveilig, en de opening is vrij voor de doorvaart. Het sluiten geschiedt in omgekeerde orde.

BERICHTEN.

De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft eene commissie ingesteld, ten einde hem van advies te dienen ter zake van het onderhoud en de eventueele herstelling van het Gerechtshof en de Groote Zaal op het Binnenhof te 's-Gravenhage.

Deze commissie bestaat uit de heeren C. Muysken, ingenieur-architect te Amsterdam, tevens voorzitter; — F. J. Nieuwenhuis, architect-directeur der gemeentewerken te Utrecht; — C. H. Peters, Rijksbouwmeester in het 1e district der landsgebouwen, en D. E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester in het 2e district der landsgebouwen, tevens secretaris.

Dinsdag 15 dezer heeft Prof. Dr. K. Martin het rectoraat der Leidsche Hoogeschool overgedragen aan zijn opvolger, Prof. Dr. A. C. Vreede, met eene rede, waarin de rector magnificus ook die musea besprekt die verbetering en uitbreiding eischen.

Hij betoogde de wenschelijkheid, dat Leiden in het bezit bleef van het Ethnographisch Museum; hij zou over deze kwestie niet in allerlei details treden maar gaf toch zijne bevreemding te kennen,

dat invloedrijke personen hun oordeel hooger stellen dan dat, 't welk door de universiteit is uitgesproken: dat het museum hier in 't belang van 't onderwijs moet blijven. Wie kan daarover beter oordeelen dan de Senaat?

Dit museum en dat van Nat. Historie zouden meer aan den eisch der studie voldoen, hulpmiddelen te zijn bij wetenschappelijke studie, als de noodige verbeteringen werden aangebracht.

Eerst als men aan de gestelde eischen zal hebben voldaan, zal aan de wetenschap zijn gegeven wat haar toekomt en zullen de acad. instellingen verlost worden van hun eigenaardige tweeslachtigheid, waar ze nu geen anderen band met de universiteit voelen, dan dat zij onder het toezicht van het curatorium staan. Spreker wil bovendien, dat de ontwerpplannen worden gemaakt *in overleg* met de vertegenwoordigers der universiteit; de tot nu toe heerschende geheimzinnigheid kan de sympathie voor deze instellingen niet verhoogen.

Het bericht in ons vorig blad opgenomen omtrent de troonrede, door H. M. de Koningin Regentes uitgesproken bij de opening der zitting van de Staten-Generaal, blijkt juist te zijn geweest. Werkelijk is in de rede aangekondigd de behandeling van een voorstel tot verplichte verzekering van werklieden tegen de gevolgen van ongevallen.

De beweegkracht van de liften in het Postkantoor te Parijs, die direct door stoom gedreven worden, en wier werking altijd te wenschen over heeft gelaten, zal door een meer practische en betere worden vervangen. Deze liften zullen namelijk door electrische liften worden vervangen. Reeds heeft een lift met electrische beweegkracht op uitstekende wijze een flinke proef doorstaan, en voortdurend op de regelmatigste wijze gewerkt.

De benoodigde electrische energie zal geleverd worden door de gemeentelijke electrische inrichting.

De voorgenomen wijziging zal de exploitatiekosten van 55.000 frs. terugbrengen tot 18.000 frs. en biedt het voordeel aan van een spoedige en zekere overbrenging van de dépêches. Bovendien wordt de hygiënische toestand van het gebouw zeer verbeterd door de opheffing der stoomreservoirs, die de temperatuur in het gebouw soms deden rijzen tot een hoogte, die onhoudbaar werd voor het dienstdoend personeel.

De prefect van de Seine heeft ingesteld eene „Technische commissie van de préfectuur der Seine", wier taak het is technische adviezen te geven over ontwerpen van allerlei aard, haar door den prefect voorgelegd.

Dit comité, dat ter vergadering wordt opgeroepen door den prefect, wordt door dezen gepresideerd; het telt twee secretarissen en een adjunct-secretaris, en bestaat overigens uit de volgende leden: drie hoofd-inspecteurs 1e klasse der ponts et chaussées; een vice-president van den algemeenen raad voor de gebouwen en een hoofd-inspecteur der gebouwen; de presidenten der Vereeniging van Fransche kunstenaars en der Nationale Vereeniging van schoone kunsten; twee leden van den hoogen raad voor schoone kunsten; den hoofd-inspecteur der geschiedkundige monumenten; drie nijverheids-ingenieurs; den Voorzitter (Garnier) en den Secretaris (Boileau) van de Centrale Architecten-Vereeniging; een oud-aannemer.

De Commissie zal belast worden met het voorloopig onderzoek van alle groote ontwerpen van publieke werken (architectonische en schoone kunsten, uitgaande van het departement der Seine. Eerst na dit voorloopige onderzoek worden de ontwerpen door den préfect voorgelegd aan den gemeenteraad of aan het departementaal bestuur.

Bij den gemeenteraad van Zaandam is ingekomen een stratenplan voor bebouwing van rijksgrond aan de Hembrug. Dit plan voorloopig bedoelende de stichting van 256 werkmanswoningen gaat uit van de coöperatieve bouwvereeniging Wilhelmina, gevestigd te Zaandam. Uitvoerders zijn de heeren J. A. G. van der Steur, bouwkundig ingenieur te Haarlem, en Tjeerd Kuipers architect te Amsterdam.

De Vereeniging „Arti et Industriae te 's-Gravenhage geeft van 16 tot 30 September eene tentoonstelling, in de lokalen van den „Haagschen Kunstkring", van schetsen en teekeningen van den architect Dr. P. J. H. Cuypers,

Deze tentoonstelling omvat, behalve verschillende ontwerpen op kerkelijk gebied, ook schetsen en teekeningen die gediend hebben voor den bouw en de decoratie van het Rijksmuseum en het Centraal Station te Amsterdam.

Den 18en dezer vergaderde ten stadhuize te Amsterdam de Beurscommissie met de Commissie van Bijstand voor de gemeentewerken, ter behandeling van de voorloopige plannen voor den bouw van eene nieuwe koopmansbeurs.

Beide Commissiën zijn het vrij wel eens geworden over deze vele jaren hangende kwestie; zij hebben omtrent het voorloopig ontwerp een besluit genomen, waarvan het gevolg is, dat de teekeningen aan B. en W. zullen worden gezonden.

Het is nu te verwachten, dat de plannen ook binnen kort in den Raad zullen behandeld worden.

Tot dusverre is van deze plannen, ontworpen door den heer H. P. Berlage Nz., bij het publiek niet anders bekend geworden, dan dat zij den bouw beoogen van een nieuwe beurs op het gedempte gedeelte van het Damrak, dat is het terrein, indertijd aangewezen in het programma voor de Beurs-prijsvraag; verder dat de breedte van de straat langs de beurs, in het verlengde van het Damrak, 30 M. zal zijn, en dat de andere lange zijde van het nieuwe gebouw zal grenzen aan eene straat van 15 M. breedte.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor: Bouwkundig Opzichter 2. Bouwkundig Opzichter-teekenaar 12. Bouwkundig Teekenaar 2.
Aantal aanvragen voor: Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.
Aantal geplaatste sollicitanten: Bouwkundig Opzichter 1.

Sedert de oprichting van dit Bureau voor plaatsing, 1 December 1895, zijn ingekomen 34 aanvragen van architecten enz.

Er boden zich 39 opzichters en teekenaars aan; door bemiddeling van het Bureau werden 22 opzichters en teekenaars geplaatst.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 21 SEPTEMBER.

Tubbergen. Het bouwen van een woonhuis te Albergen bij de kerk.

De heer J. H. Scholten Azn, n.m. 3 u., in het logement B. Hollink, alw. van af 18 September bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft gen Scholten. Aanw. 21 Septbr, v.m. 11 u.

DINSDAG 22 SEPTEMBER.

Amsterdam. Het maken van artillerie-inrichtingen aan de Hembrug (4de gedeelte.) Raming f 334.500, onder het beheer der Genie te Amsterdam.

De Genie, v.m. 10 u., op het bureel der Genie. Plantage-Lijnbaansgracht 1, alwaar bilj. in te leveren tot 21 Sept., n.m. 3 u., de bestekken na 8 Sept. ter lezing liggen en met inschrijvingsbilj. en inl. te bekomen zijn. Inl. ook te bekomen bij den kap.-ingenieur F. J. van Burgsteeden, aan de Hembrug.

Goorle (Tilburg). Het verplaatsen eener houten hulpkerk van Oosterwijk naar Goorle.

Het R. K. Parochiaal Kerkbestuur. Bilj. in te leveren aan de pastorie. Inl. geeft de architect J. Rens te Goorle.

Oudenrijn (Z.-H.). Het verbouwen van het raadhuis van de gemeente Oudenrijn.

Het gemeentebestuur, v.m. 9½ u. Bestek met teek. is tegen betaling van f 0,50 per ex. verkrijgb. bij den architect P. J. Houtzagers te Utrecht. Lucasbolwerk, hoek Nobelstraat, bij wien ook nadere inl. zijn te verkrijgen.

Rotterdam. Het maken van een laboratorium met bijbehoorende werken, ten behoeve der waterleiding achter de Oude Plantage.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek en teek. ter inzage op de secretarie en in het timmerhuis en à f 1,50 te bekomen bij de wed. P. v. Waesbergen en Zn. Aanw. gedaan.

Steenderen. Den herbouw van het verbrande woonhuis te Vree met twee bouwschuren.

De heer K. W. v. d. Water te Voorst, n.m. 3 u., bij C. Boogman, alw. van af 16 Sept. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft C. Boogman. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 23 SEPTEMBER.

Arnhem. Het bouwen van 10 onder- en 11 bovenwoningen op het terrein gelegen aan het Klarendalsingel, Kool- en Hovenierstraat.

Het Bestuur der Woning verg: „Openbaar Belang" des v.m. 11 u. in het Centr. gebouw Bakkerstraat. Bestek en teek. ad f 1.25 per stel verkrijgbaar aan de Directiekeet, Klarendalscheweg. Aanw. gedaan.

Breda. Het bouwen van eene kerk met sacristie en bijbehoorende werken.

Het R.K. Parochiaal kerkbestuur van den H. Joseph, v.m. 11 u., in het café van J. F. Jonkers alw. bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 7 te bekomen zijn bij den boekh. Ed. van Wees. Inl. geeft de architect J. J. Langelaan te Prinsenhage. Aanw. gedaan.

Odoorn (Dr.). Het bouwen van een roomboterfabrieksgebouw (stoomkracht).

De heer J. Snoeken. Bestek en teek. liggen ter inz. in hotel Meusingh-Kuipers. Inlicht. geeft de architect B. Warringa te Noordsleen. Aanw. 23 Sept., v.m. 11 u.

DONDERDAG 24 SEPTEMBER.

Amsterdam. Het bouwen van een magazijn, werkplaatsen, en kantoor op een terrein achter perceel n°. 127 a. d. Keizersgracht.

De architecten A. Jacot en W. Oldenwelt, n.m. 2 u. in het „American Hotel". Bestek en teek. à f 2.50 te bekomen bij voorn. architecten.

Cappelle a/d IJsel. Het bouwen van een gesticht tot huisvesting van bejaarde lieden te Cappelle aan den IJsel.

De regenten der van Cappellenstichting, n.m. 2½ u. Bestek en teek. zijn van af 14 Sept. ad. f 1,50 per stel, ter drukkerij J. de Jong, Wijnstraat n°. 34, Rotterdam verkrijgb. Aanw. 21 Sept. v.m. 11 u.

's-Gravenhage. Het maken van een wachtlokaal, eene werkplaats, magazijnen, en bijbehoorende werken in de gebouwen en op het erf Badhuiskade n°. 21 en 22 te Scheveningen.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek à f 0,25 te bekomen ten raadhuize en aan het kantoor der gasfabriek, alw. ook de teek. à f 0,50 verkrijgb. is en ter inzage ligt. Bilj. in te leveren tot 's midd. 12 u. Aanw. gedaan.

Rotterdam. Het bouwen van drie winkelhuizen met bovenhuizen aan den Bergweg en drie pakhuisjes met twee bovenwoningen aan de Bergstraat aldaar.

De architect W. C. Coepijn, 's midd. 12 u. in café „Frascatie", alw. bestekken en teek. ter inzage liggen en à f 2 verkrijgb. zijn. Aanw. 21 Sept. v.m. 10 u.

VRIJDAG 25 SEPTEMBER.

Rotterdam. Perc. 1 Het maken van eene paalfundeering voor eene ijzeren shed, voor ijzeren toeganghekken, en voor houten terreinafsluiting, alsmede kei- en klinkerbestrating. Perc. II. Het maken en stellen van eene

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

26 SEPTEMBER 1896. 16e JAARGANG. No. 39.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Bij gelegenheid van de 74ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij te Delft gehouden, is aldaar eene Afdeeling der Maatschappij gesticht.

VERBETERING DER WONING.

Vervolg van bladz. 233.

Keeren wij weder terug tot de bestaande toestanden. Zonder al te veel te vragen en daardoor het onderzoek te lastig te maken, moet toch nog veel tot klaarheid worden gebracht. Voornamelijk zijn inlichtingen noodig omtrent het grondoppervlak en den vierkanten inhoud der woning, het aantal en de grootte der luchtopeningen, de waterverzorging, de dagverlichting, de inrichting van privaten en afvoer van faecale en andere stoffen; dan volgen gegevens over de hoogteligging der woning, het aantal bewoners, onderhuurders kostgangers, enz., over het aantal kinderen en minderjarigen, over den gemiddelden dagelijkschen duur van het verblijf der eigenlijke bewoners in hunne woning, en het gebruik dat van een gedeelte der woning wordt gemaakt voor de uitoefening van eenig bedrijf; wenschelijk zijn ook opgaven over de huurprijzen, de termijnen van betaling daarvan, en den duur van de huur. Het spreekt van zelf, dat zulk een volledig onderzoek niet noodig is voor huizen die slechts door één gezin bewoond worden; hetgeen daarover aan gegevens noodig is, zij overgelaten aan den practischen blik van hen wie het onderzoek is opgedragen.

In voege als bovengenoemd heeft een onderzoek in Bazel en München plaats gehad, en vangt binnen kort een onderzoek in Weenen aan.

Dat de toestanden in Weenen ingrijpende verbeteringen noodig maken, bewijzen de navolgende cijfers, ontleend aan de woningstatistiek. In 1890 leefden in Weenen en de voorsteden meer dan 90.000 menschen in woningen die als overbevolkt zijn te beschouwen; er waren meer dan 23.000 woningen met bijna 65.000 bewoners, die maar uit één enkel vertrek bestonden; bijna 28.500 woningen met meer dan 76.000 bewoners, hadden geen keuken; als onderhuurders of kostgangers woonden er 93.000 personen, en ongeveer 86.500 menschen hadden geen eigenlijke woning, maar waren des nachts in gezinnen ingekwartierd.

Welke allertreurigste toestanden in de overbevolkte woningen heerschen, is meer in het bijzonder aan 't licht gebracht door von Philippovich, hoogleeraar aan de universiteit te Weenen, die persoonlijk een onderzoek heeft ingesteld omtrent vlakte- en ruimte-inhoud, en de huurprijzen van een honderdtal woningen. Het is dan ook naar aanleiding van zijne onthullingen, dat door het Oostenrijksche ministerie van Binnenlandsche Zaken de noodige stappen zijn gedaan tot verbetering der toestanden. Het is ook te verwachten, dat die niet lang zal uitblijven, daar de Keizer een belangrijk bedrag daarvoor heeft toegestaan uit het fonds tot uitbreiding der stad, en vele gaven van particulieren zijn ingekomen.

Wanneer de gemeentelijke overheid — zegt Prof. Buchner — het initiatief neemt tot een onderzoek der woningen, dan behoeft daaruit volstrekt nog niet te volgen, dat de gemeente practisch werkzaam gaat zijn en moet voorgaan in het bouwen en verhuren van kleine woningen. Wel rust een moreele plicht daartoe op haar; het is een onafwijsbare plicht van de gemeenschap, om voor de algemeene hygiënische voorwaarden waaronder hare burgers leven, voorzorgen te treffen, en tot die voorwaarden behoort ook de opheffing van den woningnood, dat is de voor geheele klassen der bevolking bestaande onmogelijkheid om te leven in woningen die genoegzaam aan hygiënische eischen voldoen, en van hunne finantieele draagkracht geen te groote offers eischen.

Het is ongetwijfeld een plicht der gemeente om daar in te grijpen, waar de aan zich zelf overgelaten toestanden tot misstanden hebben geleid; juist daaruit volgt de noodzakelijkheid, dat de gemeente zelve het woningonderzoek ter hand moet nemen om de hoedanigheid en uitgestrektheid van het euvel na te gaan. Wat de practische uitvoering van dit onderzoek betreft, is dit wellicht in enkele

steden reeds door particulieren van de schouders der gemeente genomen.

Een ingrijpen van het Rijk in deze kwestie is niet te verwachten, ook niet bij ons te lande; het vraagstuk van de woning is daartoe te veelzijdig, in zijn geheelen omvang een vraagstuk van veel te veel plaatselijken aard. Dat zal het ook steeds blijven

Verstoken van de hulp van den Staat, blijft ons nog de hulp van particuliere bouwvereenigingen over, die in de eerste plaats behoort te worden ingeroepen; dit is niet alleen de eenvoudigste weg, die de minste moeilijkheden zal opleveren, maar tevens de beste in moreelen zin. Men moet zich hier zelf weten te redden, zelf de misstanden uit den weg weten te ruimen, zooals in tal van Duitsche steden is geschied, met of zonder medewerking der gemeenten, die eensdeels verleend werd door afstand van stedelijke bouwterreinen, anderdeels door het geven van voorschotten tegen zeer billijke rente. In dit opzicht is in Frankfort a/M. een voorbeeld gegeven. Daar is door de gemeente aan een sedert lang bestaande bouwvereeniging voor den bouw van kleine woningen een goed gelegen terrein verpacht op zeer gunstige voorwaarden, die den bouw van goedkoope woningen bevorderden, zonder dat door de gemeente een noemenswaardig offer werd gebracht. Het terrein, groot 10.700 M²., is daar verpacht voor ongeveer *f* 9 per M²., terwijl na 100 jaren de huizen in eigendom aan de gemeente overgaan. Deze maatregel verdient alle aandacht, daar het voor eene gemeente van het hoogste belang is haar terreinen in eigendom te behouden.

De gemeente Ulm heeft onlangs besloten zelve een aantal goedkoope woningen te bouwen, die zij aan beambten, arbeiders of kleine nijverheidsinrichtingen wil verhuren of verkoopen. In Stuttgart daarentegen is op uitstekende wijze in den woningnood voorzien, zuiver door particuliere krachten, op initiatief van de „Vereeniging voor het welzijn der arbeidende klassen". Het werk daarover geschreven door Eduard Pfeiffer: „Eigenes Heim und billige Wohnungen", is in het algemeen zeer leerzaam.

Men krijgt bij de lezing daarvan de overtuiging, dat de velerlei bezwaren, aanvankelijk hen in den weg staande die woningverbetering betrachten, niet onoverkomelijk zijn, maar dat bij voorzichtig en doortastend optreden het doel wel te bereiken is.

Maar . . . . in de eerste plaats moet de gemeente zelve aan den arbeid; zij beginne met het onderzoek naar den toestand der woningen en toone daardoor de hooge noodzakelijkheid aan van betere en gezondere huisvesting voor geen gering deel harer inwoners. Door cijfers worde aangetoond, hoe schrikbarend veel grooter de misstanden zijn dan menigeen vermoeden kan. R.

ONTWERP VAN EEN NIEUWE KOOPMANSBEURS VOOR AMSTERDAM.

In het Gemeenteblad van Amsterdam is onder dagteekening van 9 September 1896 opgenomen het rapport van de commissie, benoemd in de Raadsvergadering van 28 Februari 1894, in zake de koopmansbeurs aldaar. Men was toen, in 1894, haast overtuigd geen nieuw gebouw meer te kunnen krijgen, en een soort van tamme tevredenheid werd — omdat men de 26 jarige kwestie beu was — voorspeld, mits de oude beurs maar wat verbeterd werd, en het hoogst noodzakelijke werd verkregen. Naar eenige beursbezoekers zeggen, is de toestand onhoudbaar; de beurs heeft gebrek aan licht, lucht en ruimte, en comfort is er heelemaal niet; de gelegenheid voor post en telegraaf is een voorbeeld van wat die niet moet zijn, zelfs de ruimte voor de telephoon, hoewel van lateren tijd, is al onvoldoende geworden.

Bovendien is de graanbeurs, een oorspronkelijk als tijdelijke uitbreiding opgevatte uitbouw, belangrijk verzakt, ja, wordt zelfs eenigzins gevaarlijk.

Er zijn echter ook andere beursbezoekers, die een nieuw gebouw nog niet zoo'n eisch achten.

In de ruim 2½ jaren, verstreken tusschen Februari 1894 en September 1896, zijn plannen tot verbouwing der beurs gemaakt, en weer gewijzigd, maar zonder dat de handel met het resultaat kon instemmen, daar alleen de ergste misstanden konden verdwijnen. De Kamer van Koophandel verklaarde, dat zij zich alleen als tijdelijke maatregel met een verbouwing kon vereenigen. Daar zulk een verbouwing nu toch f 530.000 minstens zou moeten kosten, heeft de commissie gemeend, dat zij nooit werkelijkheid mocht worden, daar het niet aanging zulk een som te verbruiken voor een tijdelijken maatregel van niet afdoenden aard.

Hoewel met dit advies aan de opdracht die de commissie had ontvangen, was voldaan, was zij toch van oordeel, dat het op haren weg lag om verder gebruik te maken van de nauwkeurige opgaven en wenschen van den Amsterdamschen handel in 't algemeen en van die der kosten van een *nieuw* beursgebouw, dat aan die *wenschen* kon voldoen en waarbij gebruik was gemaakt van de genoemde *opgaven*.

In het rapport der commissie wordt op de omstandigheid gewezen, dat bij de debatten over vroegere ontwerpen, herhaaldelijk bezwaren zijn gemaakt tegen die ontwerpen, omdat ter wille van de æsthetica te weinig op de doelmatigheid van inrichting was gelet, en dat betoogd was, dat een beurs niet alleen door architecten moet gebouwd worden, maar dat ook kooplieden daarbij advies moeten geven; die omstandigheden gaven aan de commissie moed, om een plan voor een *nieuw* gebouw aan te geven en aan B. en W. te verzoeken een architect aan te wijzen om de commissie de vereischte technische voorlichting te verschaffen, zoowel bij het beraadslagen over de plaats, als bij het nader uitwerken der plannen en de begrooting. Het was alzoo de bedoeling om de uitvoerbaarheid te onderzoeken van het bouwen eener nieuwe beurs, op den grondslag der resultaten omtrent de verbouwing van de bestaande opgedaan.

Door B. en W. werd voldaan aan het verzoek der commissie en zij droegen overeenkomstig een rapport van den Directeur der Publieke werken en na ingewonnen advies van de Commissie van Bijstand in het beheer der Publ. Werken, den heer H. P. Berlage Nz. op, haar bij te staan en zich, als het plan tot uitvoering zou komen, te beschouwen als te dien aanzien te behooren tot den dienst der Publieke Werken en gesteld te zijn onmiddelijk onder den Directeur van dien tak van dienst.

Het plan van indeeling, dat het resultaat was geweest der verbouwingsdenkbeelden, werd den heer Berlage in overweging gegeven en voorop werd gesteld, dat, ofschoon de eisch van een monumentaal gebouw niet over het hoofd mocht worden gezien, toch eene doelmatige inwendige inrichting van het gebouw hoofdzaak moest zijn.

De heer Berlage verklaarde, na rijpelijk onderzocht en overwogen te hebben, dat het van ouds door den Raad voor beurs bestemde terrein op het gedempte Damrak, de plaats die ook de commissie wenschte, voor het doel de meest geschikte is, en dat een monumentaal gebouw daar ter plaatse uitnemend zal passen in het architectonisch karakter van dat deel der stad.

De plaats, op het gedempte Damrak, is voor den handel, wegens de nabijheid van het bestaande beursgebouw en de wijze waarop de omgeving van dat stadsgedeelte zich in den loop der jaren naar de beurs als handelscentrum heeft gevormd en aan hare eischen en behoeften heeft aangepast, volgens de commissie, bij uitstek aangewezen, en zij is overtuigd, dat een bij de omgeving passend beursgebouw daar ter plaatse, als afsluiting van het nog ongedempte gedeelte van het Damrak, een goeden indruk zal maken en de entreé in de stad zeer verfraaien zal. Ook vermeldt zij nog als voordeel van deze plaats, ten eerste, dat niets behoeft te worden weggebroken, maar met den bouw onmiddelijk kan worden aangevangen, en ten tweede, dat men geen hulpbeurs behoeft te hebben, daar de bestaande beurs kan gebruikt worden totdat de nieuwe gereed is. Vooral dit laatste acht de commissie van veel gewicht, zoowel uit een financieel oogpunt, als voor den geregelden gang van zaken.

Wij herinneren er aan, dat deze plaats eenige jaren geleden door den Raad is verworpen, als ondoelmatig.

Nadat dit plan, in gemeen overleg ontstaan, de door de bouwkunde vereischte wijzigingen had ondergaan en in behoorlijken vorm was gebracht, heeft de commissie het nogmaals voorgelegd aan de Kamer van Koophandel, de Vereeniging voor den Effecten-

ONTWERP VOOR EEN BEURSGEBOUW TE AMSTERDAM
PLATTEGRONDEN · SCHAAL · 1:400

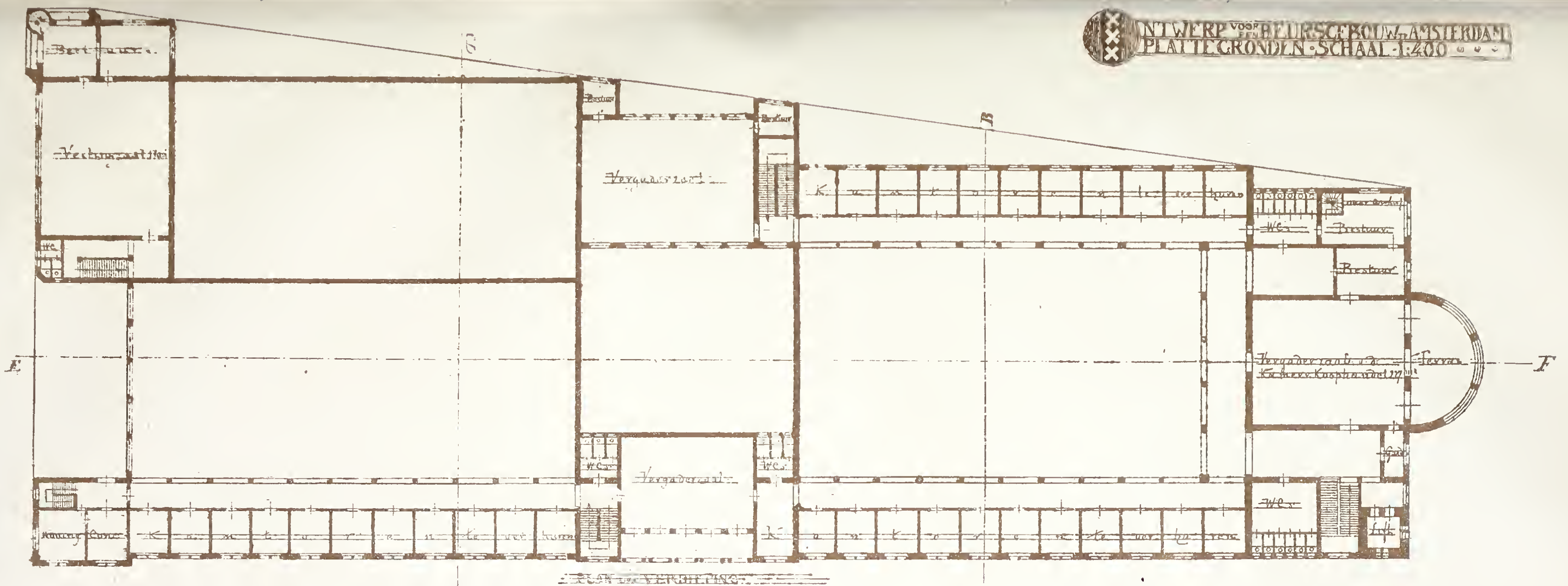

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST

andel en de Commissie voor den Graanhandel, en ook het oor-eel ingewonnen van de Directiën van Post en Telegraaf, om eker te zijn, dat ten slotte aan alle eischen van doelmatigheid as voldaan. Door allen werd verklaard, dat zij zich geheel met et plan konden vereenigen.

De Commissie voor den Graanhandel heeft zich reeds bereid erklaard om, als het plan doorgaat, f 25,000 ter beschikking van e Gemeente te stellen; bovendien wil de Vereeniging voor den Effectenhandel jaarlijksch f 5000 betalen voor het recht om en deel van de effectenbeurs voor hare leden afgeschoten te iebben.

Na de gebleken instemming van alle bij de beurs betrokken rganen en corporaties meent de Commissie, dat het in 't welbe-grepen belang der Gemeente is, wanneer de Raad aan het plan iare goedkeuring hecht en tot uitvoering onverwijld wordt over-gegaan.

Tot toelichting voegen wij bij dit blad eene plaat, voorstellende le indeeling der nieuwe beurs gelijkstraats en op de eerste ver-dieping; die plaat is eene reproductie van het plan gevoegd bij iet Gemeenteblad.

Ter verduidelijking voegen wij hier nog het volgende aan toe.

Het gebouw is ontworpen tusschen het houten hulppostkantoor en de Oudebrug-steeg; de straat tusschen de beurs en de huizen van het Damrak wordt 30 M. breed (zoo breed als de Sarpha-tistraat, als de Ceintuurbaan); de straat tusschen de beurs en de achterzijde der huizen van de Warmoesstraat wordt 12 M. breed (ongeveer zoo breed als de Leidschestraat of de Haarlemmerdijk).

Deze afmetingen zijn gevolgd naar die in het programma der prijsvraag voor een beurs in 1884.

De lange gevel aan het Damrak is 138 M., de andere lange gevel is 140 M.; de beide korte gevels zijn 55 M en 37 M. Het geheele oppervlak bedraagt 6500 M².

De afmetingen zijn, zonder aan de tegenwoordige eischen te kort te doen, bescheiden gesteld, hetgeen vooral wat de hoogte betreft daar ter plaatse gewenscht wordt. Om namelijk niet te veel te domineeren is de hoogte van het ontworpen gebouw over het algemeen niet hooger dan die der woonhuizen daar ter plaatse. Daardoor zal de Damrakgevel geheel passen bij de overzijde.

Ter vergelijking van de oppervlakken van eenige lokalen in dit ontwerp en die van de bestaande beurs, geven wij de vol-gende tabel, waaraan wij ook de cijfers toevoegen die de eischen vertegenwoordigen welke men in 1884 stelde, namelijk in het programma van de in dat jaar uitgeschreven prijsvraag.

Lokalen.	Oude Beurs.	N. Beurs.	Eischen in 1884.
Goederenbeurs	1667	1710	
Effectenbeurs	589	809	
Graanbeurs	330	825	
Beurs niet betalenden	130	145	minstens
Totaal	2716	3489	4000
Telegraafkantoor	60	77	180
Postkantoor	17	116	180
Telephoonkamer	20	212	50
Schrijfkantoor	28	75	100
Café	151	162	250

Op de verdieping is boven de vestibule aan de zuidzijde aan-gebracht de vergaderzaal voor de Kamer van Koophandel met bijbehoorende vertrekken, terwijl aan de noordzijde zich bevindt de veilingzaal, zoowel direct van buiten, als ook van de graan-beurs toegankelijk.

Verder zijn daar ontworpen 68 lokalen, dienstig voor kantoren en vereenigingen, b. v. de Vereeniging voor den Effectenhandel, welke lokalen door drie trappen en een lift bereikt en direct van de straat af toegankelijk zijn.

Een van die lokalen zal als leeskamer (newsroom) kunnen worden ingericht.

Er is bovendien nog plaats gevonden voor eenige vergaderzalen, welke voor verschillende doeleinden verhuurd kunnen worden.

Het is de bedoeling een sousterrein aan te brengen onder den geheelen middenbouw en langs de beide vleugels aan het Damrak, ter diepte van 8 M. en ter hoogte van 2.80 M. voor verschillende ondergeschikte doeleinden.

De kosten van het gebouw, met inbegrip der kosten van meubilair en centrale verwarming, van onvoorziene uitgaven en bijbehoorende bestratingswerken, zijn begroot op f 1.350.000. Hiervan in mindering brengende de bijdrage van de Commissie voor den Graanhandel ad f 25.000, blijft f 1.325.000.

De jaarlijksche som voor rente en aflossing stellende op 4½ pCt., vordert de uitvoering van het beursplan eene jaarlijksche uitgaaf van f 59,625.

De jaarlijksche opbrengsten, die hier tegenover staan, kunnen geraamd op: *a*. Bijdrage Vereeniging Effectenhandel f 5000; *b*. opbrengst nissen, banken en tafels f 30,000; *c*. opbrengst monster-kastjes graanhandel f 2000; *d*. huur bovenlokalen f 27.000; *e*. huur café restaurant f 5000; *f*. post en telegraaf f 3000; *g*. vestiaires f 5000; *h*. diversen f 2625; samen f 79 625.

Hiervan afgetrokken voor bediening, onderhoud, schoonmaken verwarming en verlichting f 20.000, blijft f 59,625.

De door de beursbezoekers te betalen vergoeding moet dus hoofdzakelijk geacht worden eene bijdrage te zijn tegenover het-geen de Gemeente voor den handel doet door het beschikbaar stellen van het terrein, waarop het gebouw zal verrijzen.

De commissie geeft in overweging de kosten van dezen bouw, tot een bedrag van f 1.350.000 te bestrijden uit geldleening, en voorts om een Raadscommissie in te stellen, bestaande uit één lid aan te wijzen door B. en W., en vier leden te benoemen door den Raad, teneinde B. en W., bij den bouw en de exploitatie van de nieuwe beurs van advies te dienen.

UIT DE STAATSBEGROOTING 1897.

Aan de Staatsbegrooting voor het volgende jaar ontleenen wij het volgende.

In de begrooting voor binnenlandsche zaken is gerekend op een bedrag van f 22.250 voor de versterking, herstelling, verbouwing en inrichting tot vergaderzalen voor de Staten van Zeeland en de afdeelingen, van den thans ontruimden vleugel, die vroeger afge-staan was tot het houden van concerten enz.

De totale uitgaven van deze, ook uit een technische oogpunt onvermijdelijke herstellings- en consolidatiewerken, wordt geraamd op ongeveer f 160,000, in verschillende termijnen te verwerken.

De voorzieningen door den toestand van het gouvernements-gebouw in Groningen vereischt en ten vorige jaren toegezegd, moeten aangehouden worden in afwachting dat de lokalen, thans bij den telegraafdienst in gebruik, ontruimd worden.

Gerekend is op f 27,220 voor de inrichting, de kasten en het verder meubilair van de nieuwe archiefgebouwen te Haarlem, Leeuwarden en Zwolle, op welk laatste tevens krachtens overeenkomst met de gemeente een uurwerk moet geplaatst worden, en voor de ver-betering van het archiefgebouw te Middelburg; f 10.000 als 1ste termijn voor den bouw van archieflokalen te Assen en f 7780 voor kosten van onderhoud der overige archiefgebouwen.

Voor de voltooiing van de restauratie der kloostergangen en van den westelijken gevel van de St. Servaas-kerk te Maastricht is gebleken, dat nog een bedrag van f 33 à f 34,000 te verwerken is, waartoe de ondersteuning van het rijk, de provincie en de burgerlijke gemeente gedurende drie jaren op den bestaanden voet noodig is. In verband hiermede is thans de 1ste termijn van deze laatste serie uitgetrokken.

Een som van 1000 is uitgetrokken voor eenige herstellingen, noodig gebleken tot instandhoudig van het zoogenaamde Span-jaardsgat, het historische bolwerk, waarlangs door middel van een turfschip de overrompeling en inneming van het kasteel van Breda in 1590 plaats vonden; deze herstellingen, geraamd op f 2500 à f 3000, kunnen gevoegelijk in verschillende termijnen geschieden.

De kerk te Asperen, waarvan Elburg, vrouwe van Langerak, in 1401 den eersten steen gelegd heeft, beschouwende als een zeer sierlijk monument, vindt de regeering alle aanleiding om de res-tauratie van dit gebouw te verzekeren door de toekenning van een subsidie van f 6000, waarvan thans de eerste helft wordt uitgetrokken.

Omtrent de stichting van een behoorlijk gebouw voor 's rijks Ethnographisch museum wordt te kennen gegeven, dat de be-staande toestand niet bestendigd kan blijven, en binnenkort op eenigerlei wijze een positieve zal moeten worden gevonden. Opdat de vraag alsdan geheel zuiver kunne worden gesteld en beant-woord, is de minister voornemens de ministerieele beschikking van 31 December 1880 te wijzigen, waarbij het museum onder de verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de rijks-universiteit te Leiden is gebracht en dit museum, wat zijn beheer en administratie betreft, te herstellen in den toestand, waarin het vóór dien tijd gedurende vijftig jaren heeft bestaan.

Nu de administratieve rangschikking van het museum onder de verzamelingen en hulpmiddelen der hoogeschool tot opvattingen aanleiding geeft, die de regeeringszorg voor de verzameling belemmeren, schijnt het noodig de organisatie van het beheer weder met den oorsprong en de bestemming der instelling in overeenstemming te brengen.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst. Op 24 September j.l. werd te Delft de 74ste Algemeene Vergadering der Maatschappij gehouden. Dank zij de hulp der Delftsche leden, in het bijzonder der leden die de commissie vormden tot voorbereiding der vergadering, droeg deze een artistiek karakter, en heerschte er een zeer prettige stemming. Men kon het zien, — de deelnemers aan den tocht naar de oude Prinsenstad, en het waren er velen, waren tot het einde toe tevreden en dankbaar. Werkelijk is er dan ook op deze bijeenkomst veel genoten.

Nadat het Bestuur der Maatschappij in de Burgemeesterskamer van het Raadhuis door B. en W. van Delft ontvangen, en de leden verwelkomd waren door den Voorzitter der Commissie van ontvangst, de heer M. A. C. Hartman, Directeur der Gemeentewerken van Delft, werd in de Raadzaal de Vergadering geopend door den Voorzitter, den heer C. Muysken, die namens het Bestuur der Maatschappij den leden een hartelijk welkom toeriep, en zijn bijzonderen dank betuigde aan het Gemeentebestuur van Delft, dat op de meest welwillende wijze het Raadhuis ter beschikking had gesteld voor deze vergadering, aan de leden der Commissie van ontvangst voor hunne goede zorgen, aan Prof. Henket, wiens tegenwoordigheid als waarnemend Directeur der Polytechnische School op hoogen prijs werd gesteld, en aan de Eereleden, de heeren Prof. E. Gugel, J. H. Leliman en J. F. Metzelaar, voor hunne hooggewaardeerde tegenwoordigheid.

De heer Hartman kreeg vervolgens het woord, en deelde den leden in korte woorden de merkwaardigste feiten van de oude geschiedenis van Delft mede, en het belangrijkste omtrent de monumenten en merkwaardige gebouwen der stad, als: het Stadhuis, de Oude Kerk, de Nieuwe Kerk, het Delflandshuis, het Prinsenhof, voorts wijzende op eenige der oudste huizen, waaronder uit den laat Gothischen tijd.

Het bleek, dat deze introductie met veel waardeering door de toehoorders was ontvangen. De Voorzitter wees dan ook daarop, toen hij namens allen den spreker zijn welgemeenden dank voor het gehoorde betuigde.

Daarna was aan het woord de heer J. L. Schouten, die een boeiende voordracht hield over „gebrand glas"; tot toelichting waren in de zaal een groot aantal ontwerpen voor gebrand glas opgehangen, en de ramen der Raadzaal geheel gemaskeerd door werkstukken uit het atelier van den heer Schouten. De zaal, met haar nu gedempt licht, en een keur van zeer fraaie teekeningen, maakte een artistieken indruk. De heer Schouten, het was duidelijk, had moeite nog kosten gespaard; hij had copieën naar oude ramen doen maken, en eenige nieuwe ramen tentoongesteld, bestemd voor eene villa te Keulen, die hoog werden geroemd. Zij waren ontworpen door den heer A. Le Comte en de cartons uitgewerkt door den heer E. W. F. Kerling; zij gaven een duidelijk denkbeeld van de groote hoogte waarop de inrichting van den heer Schouten staat, dank zij de samenwerking van talentvolle mannen.

De heer Schouten besprak de grondstoffen van het glas en zijne eigenschappen, de bewerking met kleuren en het maken van ramen van gebrand glas; hij gaf een kort overzicht van de geschiedenis der kunst op dit gebied, en vooral van het aandeel dat de Hollanders in die kunst hebben gehad. Hij huldigde daarbij den heer Le Comte als de man, door wiens hulp en artistieke leiding en voorlichting, eene oudtijds in Holland hoogstaande kunst thans weder tot niting had kunnen komen.

De voordracht van den heer Schouten werd zeer toegejuicht; de Voorzitter wees daarop, toen hij den heer Schouten namens de aanwezigen zijn dank voor het gehoorde betoonde. Uit de teekeningen en werkstukken blijkt, zeide de Voorzitter, hoe hoog uwe inrichting staat. Wij wenschen u geluk met uw streven; u hebt den moed gehad deze tak van Kunst weder op te vatten, en dat u daarin geslaagd zijt, met behulp ook van de talenten die u terzijde staan, dat bewijst de tentoonstelling in deze zaal. Ik hoop daarom op het toenemend succes uwer inrichting, en dat u nog eens een opdracht van de Delftsche burgerij zult mogen ontvangen, om deze zaal blijvend met Kunstwerk uit uw atelier te mogen versieren.

Ook deze woorden werden met geestdrift ontvangen, bewijzende de algemeene waardeering voor het kunstwerk.

Voor dat de vergadering, bijgewoond door den Burgemeester van Delft, een der Wethouders, den Gemeente Secretaris en den Directeur der Polytechnische School, werd gesloten, werden op voordracht van het Bestuur benoemd tot leden van de stemcommissie van de verkiezing voor Bestuursleden in 1897, de heeren Jacques Leijh te Haarlem, F. J. Bremmer Hzn. te 's Gravenhage, G. van Arkel en B. J. Ouëndag te Amsterdam en W. de Jong te Utrecht, die allen de benoeming aannamen, met uitzondering van den heer Ouëndag, die niet tegenwoordig was en aan wien kennis van de op hem gevallen keuze zal worden gegeven.

Nadat in een andere zaal den leden een morgendrank namens het Gemeentebestuur was aangeboden, werd in de Raadzaal een dejeuner gebruikt, aangeboden door de Delftsche leden der Maatschappij

De overige tijd moest echter nuttig besteed worden; men was dus kort bijeen, waarna men zich in groepen verspreidde om bezoeken te brengen aan die inrichtingen en gebouwen, die ieder had uitgekozen.

Schrijver van dit korte verslag heeft niet overal tegenwoordig kunnen zijn; hij meent daarom het best te doen eenvoudig te vermelden, dat de bezoeken zich bepaalden tot de Polytechnische School, die echter slechts gedeeltelijk in oogenschouw kon genomen worden, meer bepaald wat betreft de afdeelingen voor de bouwkunst; de leiding van het bezoek hadden hier welwillend op zich genomen de heeren Prof. E. Gugel, en Prof N. H. Henket; verder werden bezocht de Koninklijke stoomfabriek van werken in zink en andere metalen van de heeren Braat, de fabriek van Delftsch aardewerk van den heer Labouchère, de historische zaal „het Prinsenhof", en het atelier van gebrand glas „'t Prinsenhof" van den heer J. L. Schouten. Te ongeveer 5 uur waren weder alle leden tegenwoordig in het huis van den heer L. Van Meerten, dat zij allen gedeeltelijk kenden uit eenige reproducties, opgenomen in een vorigen jaargang van het Bouwkundig Weekblad. Maar nu zag men de werkelijkheid. En — welk een genot die te zien; de artistieke inrichting, de treffende indeeling, de rust in dit museum, de aardige door- en inkijkjes, — dat alles doet zoo weldadig, stemt zoo goed, doet een echt artistieke opvatting zoo juist waardeeren. Algemeen werd het werk der heeren Le Comte en Schouten, één van gevoelen met den heer Van Meerten, geroemd; ieder was dankbaar, in de gelegenheid te zijn geweest dit mooie woonhuis nu ook eens in werkelijkheid te kunnen bezichtigen.

De bijeenkomst eindigde in Stads-Doelen; daar werd gezamenlijk gedineerd aan een goed voorziene tafel. Ook hier zaten weer als gasten aan, de Burgemeester van Delft, de Directeur der Polytechnische School en de heer L. Van Meerten. Dat de keuze om te Delft te vergaderen geen slechte was geweest, bewees ook deze disch, waaromheen ruim veertig leden in vroolijke stemming gezeten waren. Die stemming brak dan ook los na de officieele dronken; en wie natuurlijk het hartelijkst werden herdacht, het waren allen die er zoo uitmuntend in geslaagd waren om deze tocht te maken tot eene —, ja tot de meest gelukte uit den laatsten tijd. De Commissie had op alles gelet, met alles den leden genoegen gedaan; het menu van den maaltijd is en blijve een souvenir, aan dezen tocht, niet alleen om den artistieken tooi, door den heer K. Cramer bezorgd, maar ook om de naar photo's genomen afbeeldingen uit de fabrieken die men bezocht had en uit het huis des heeren Van Meerten; de ijzeren menu-houders in verschillende soorten, artistiek van vorm en bewerking, het werk uit de fabriek der heeren Braat, blijve mede een souvenir aan deze bijeenkomst, dat met grooten dank is aangenomen.

Nog in een ander opzicht is deze bijeenkomst zeer geslaagd; er is namelijk tijdens de vergadering eene afdeeling van de Maatschappij gesticht.

BERICHTEN.

In de laatst gehouden zitting van den Gemeenteraad van Amsterdam is omtrent de voordracht tot het uitgeven van gemeentebouwterreinen een beslissing genomen. Het amendement van den Heer Pijnappel werd verworpen, en daarmede was uitgemaakt dat het uitgeven in erfpacht voortaan regel en het verkoopen van gemeentegrond uitzondering zal zijn. Ook de bouwterreinen, welke reeds voor verkoop waren aangewezen, zullen thans in erfpacht kunnen worden uitgegeven. De jaarlijksche canon werd vastgesteld op minstens $3^{1}/_{2}$ pCt. van de verkoopsom.

De voordracht door B. en W. van Amsterdam ingediend, naar aanleiding van een rapport van dr. Saltet, den vroegeren directeur van gemeentelijken gezondheidsdienst, werd aangenomen. Het hygiënisch toezicht op woningen zal nu gebracht worden onder den gemeentelijken gezondheidsdienst, en als een gevolg daarvan zal het personeel van dien tak van dienst worden uitgebreid met een hoofdopzichter-bouwkundige, zes opzichters en een klerk.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor: Bouwkundig Opzichter 2. Bouwkundig Opzichter-teekenaar 12. Bouwkundig Teekenaar 2.
Aantal aanvragen voor: Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

Sedert de oprichting van dit Bureau voor plaatsing, 1[o] December 1895, zijn ingekomen 34 aanvragen van architecten enz.

Er boden zich 39 opzichters en teekenaars aan; door bemiddeling van het Bureau werden 22 opzichters en teekenaars geplaatst.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

3 OCTOBER 1896. 16e JAARGANG. No. 40.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

DE PLANNEN VOOR BEURSBOUW TE AMSTERDAM.

Een onderdeel van de taak van een Wethouder van publieke werken is, om al hetgeen belangrijke voorstellen betreft die tot zijn departement behooren, in den Gemeenteraad toe te lichten en te verdedigen.

De vergaderingen van dien Gemeenteraad zijn openbaar, tenzij er zaken mochten behandeld worden die in het algemeen belang door openbaarheid geschaad kunnen worden.

De Raad heeft zijn „ja" of „neen" over voorstellen uit te spreken. Maar, wat hij ook zegt, hij behoort in belangrijke kwesties zijn besluit te kunnen verantwoorden door volle openbaarheid van de zaak waarover hij in het belang der burgerij beslist.

Dit alles zij in 't algemeen gezegd.

In Amsterdam staat men thans voor 't geval, dat de burgerij op zeer billijke gronden volledige openbaarheid wenscht van de laatste door B. en W. ingediende beursplannen, die spoedig in den Raad zullen behandeld worden; maar men staat er ook voor het feit, dat de Wethouder van publieke werken niet anders *verkiest* te toonen, dan schetsen van den plattegrond die in het Gemeenteblad zijn verschenen.

Zoo iets moest niet mogelijk zijn!

In het onderhavige geval zal openbaarheid de zaak in een algemeen belang toch wel niet schaden.

Wanneer openbaarmaking gevraagd wordt van de volledige plannen voor een beurs, een gebouw dat niet van tijdelijken of ondergeschikten aard, maar van groot belang is ook voor de toekomst en het uiterlijk der stad, dan moet de *Raad* althans niet schromen alsnog aan het verlangen der burgerij te voldoen; dan mag een Wethouder van publieke werken zijn macht niet zoover uitstrekken om over zijn voornemens den sluier te hangen.

Wij vertrouwen dan ook, dat in de eerstvolgende zitting van den Raad een voldoend aantal stemmen mogen opgaan om te besluiten tot de geheele openbaarmaking der gewichtige plannen.

Ook wij vragen met aandrang, zeker uit naam van zeer velen, volledige publiciteit der laatste beursplannen.

Wij vragen dit niet uit gebrek aan vertrouwen, maar omdat alreeds éen enkele wenk wellicht tot verbetering kan leiden van een plan, hetwelk duidelijk de sporen draagt van de bezwaren waarmede het in het terrein — reeds eenmaal door den Raad veroordeeld — is ingepast.

Wij vragen dit, omdat ook de Amsterdamsche nietbeursbezoekers recht hebben, ware het alleen omdat zij het wenschen, het ontwerp te zien van een monumentaal gemeentelijk bouwwerk, waarin zij uiteraard belang stellen, en omdat de geleverde schetsen onvoldoende zijn om hun belangstelling te bevredigen.

Indien de Raad nu toch besluiten mocht om zonder verdere openbaarmaking der plannen, de laatste voordracht van B. en W. omtrent den beursbouw aan te nemen, dan zal het verwijt vernomen worden, dat de nieuwe beurs als bij verrassing tot stand zal komen, omdat de Raad de beurskwestie beu is en hem lust en belangstelling tot onderzoeken en overwegen ontzonken zijn.

Een besluit onder zulke omstandigheden genomen, zou al hoogst betreurenswaardig zijn.

BORO-BOEDOER.

Wij deelden in het Bouwkundig Weekblad van 12 Sept. jl., eenige bijzonderheden mede, uit Nederlandsch Indische bladen overgenomen, omtrent de Boro-Boedoer en den tempel van Prambanan. Daaruit bleek, dat Dr. Groneman zich zou vereenigd hebben met de zienswijze van Z. M. den Koning van Siam, toen deze betoogde, dat bedoelde tempels moesten gebouwd zijn door de beleiders van de zuidelijke kerk, door brahmaansche Hindoes.

Aan een artikel van Dr. Groneman over het bezoek van dien Koning aan de Boro-Boedoer en de Prambanan, voorkomende in „de Locomotief", lezen we nu echter weder, dat de Koning toch eigenlijk gedwaald heeft bij zijne uitspraak, en beide tempels geen monumenten van Brahmaanschen oorsprong zijn.

Er was op den dag van het bezoek van den Koning te veel tijd verloren gegaan met de bestijging en bezichtiging van een gedeelte van de Boro Boedoer, om na het gebruiken van een lunch dien tempel andermaal te beklimmen en, zoo zegt verder de heer Groneman in genoemd artikel, „den Koning de merkwaardigste beeldwerken te toonen, die ik als Hindoegoden in Bodhisatwahouding, en dus als voorloopers of vroegere verschijningsvormen van den Boeddha, beschreven en verklaard had, ongeveer als de Sjiwa- en Trimoertibeelden, die in de tempels der noordelijke kerk, in Nepaul en Tibet gevonden en als Boeddha's vereerd worden; — noch ook de bodhiboomen en dagobvormige bidschellen, die evenals die Bodhisatwa's, naar mijn meening, het noordboedhistisch karakter van de Parambanan-tempels bewijzen; en zoo moesten de zuidboedhistische bezoekers, die behalve Ramayana-voorstellingen alleen de Sjiwaïtische of brahmaansche beelden gezien hadden, evenals wij vóór de ontgraving der ontegenzeglijk boedhistische symbolen, wel de toch verkeerde meening opvatten, dat deze tjanti-groep niet door Boedhisten, maar door brahmaansche Hindoe's gebouwd zijn,"

„De later in de dagbladen vermelde Koninklijke uitspraak (ook in dit Weekblad medegedeeld. Red.), dat de naam Parambanan een verbastering van Brahmanan zou zijn, vervalt hiermede van zelf. Trouwens de Javaansche namen, welke de latere Mohamedaansche Javanen, die weinig of niets meer van Brahmanisme of Boedhisme verstonden, aan deze tjandi's gaven, zijn eenvoudig ontleend aan de plaats waar, of de rivier waarbij zij gevonden werden (Kalasan, Kalibenang, Parambanan) of aan een of andere bijzonderheid of vormgelijkenis die hen trof (Séwoe, Asoe, Loemboeng), of ook wel geheel willekeurig zooals op den Dijèng aan de helden hunner geliefde wajang- of babadlegenden, en hebben dus hoegenaamd geen, soms een zeer onzinnige beteekenis."

Wij zien intusschen met belangstelling de openbaarmaking in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen tegemoet van de voordracht, door den heer Groneman in de Archeologische Vereening te Djokjakarta gehouden. Volgens het toen gesprokene, deelde de heer Groneman de zienswijze van den Koning van Siam; als namelijk het verslag juist is, daarover uitgebracht in het blad „Mataram", en dat door ons ontleend was aan het Weekblad „Insulinde." Of wel, hopen wij in het genoemde Tijdschrift de bevestiging te lezen, en de verklaring van Dr. Groneman's terugkeer tot zijn oorspronkelijke meening omtrent de stichters van het meest grootsche monument van bouwkunst in onze overzeesche bezittingen.

HET GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ ARTI ET AMICITIAE TE AMSTERDAM.

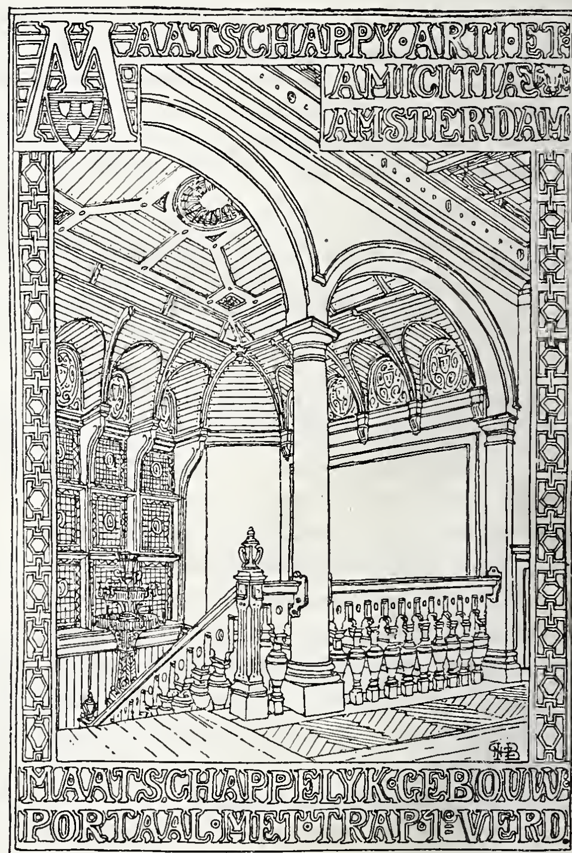
De Maatschappij Arti et Amicitiae heropende in Mei 1894, met een schitterend feest, haar gebouw, dat kort te voren een vrij ingrijpende wijziging had ondergaan.

Een nieuw, nog niet lang aan het roer zijnd bestuur had namelijk, na eene administratieve herziening der Maatschappij tot stand gebracht te hebben, in 1893 besloten om, hoofdzakelijk inwendig, een vernieuwden vorm te geven aan haar gebouw, dat in den tijd der stichting wel goed voldeed aan de toenmalige behoeften, maar nu — en wie kan dit den bouwmeester van jaren geleden euvel duiden — niet meer voldeed. De eischen van een meer omvattend werkveld der Maatschappij vorderden een beter daaraan passende indeeling; andere begrippen over kunst, fijnere smaak en meer comfort eischten een aantrekkelijker innerlijk dan voorheen, ook wat de societeitslokalen betrof die het centrum van het Amsterdamsche kunstleven behoorden te zijn.

Het doel der verbouwing — in korte woorden — was dan ook, een meer practische indeeling te verkrijgen en een geheel vernieuwde binnenarchitectuur en meubileering.

De zorg voor die verbouwing werd opgedragen aan de heeren A. C. Bleys en H. P. Berlage Nz., volgens een besluit van de stemhebbende gewone leden van Arti, genomen op 29 Maart 1893.

Van buiten heeft het gebouw slechts luttel verandering ondergaan; deze betreft voornamelijk de verplaatsing van den hoofdingang van het Rokin naar het Spui, eene wijziging die volgde uit het verlangen om de societeitslokalen eene aaneengeschakelde ligging te geven. Het poortje aan het gedempte Spui, in den geest der Hollandsche renaissance, is dus thans de hoofdtoegang tot

het gebouw. Ter wille van een betere verlichting der societeitslokalen en het geheel vervallen van den oorspronkelijken toegang en de vestibule, is beneden in den voorgevel een drielicht geplaatst.

Inwendig zijn de wijzigingen van meer beteekenis.

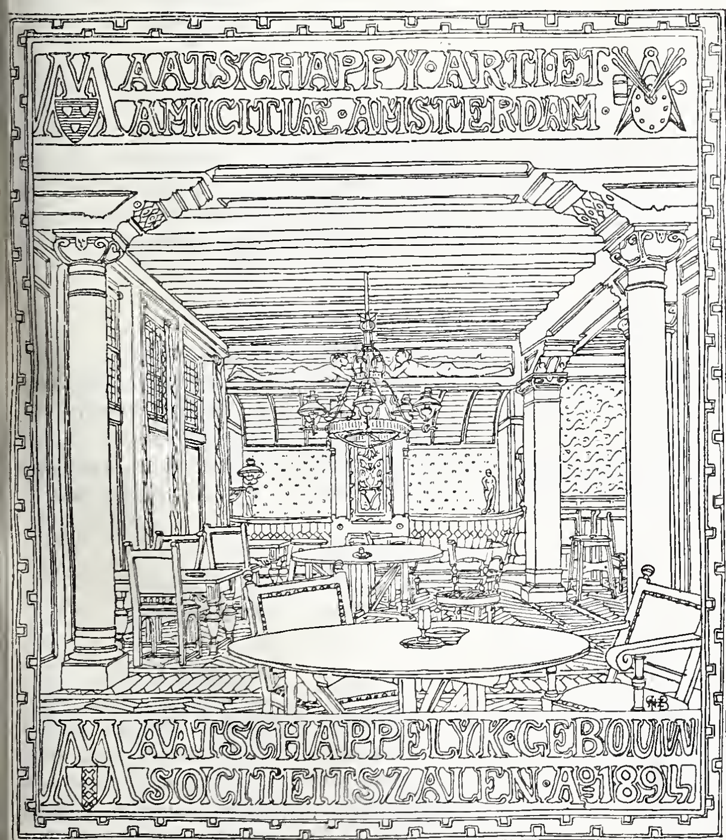
Door den nieuwen toegang aan het Spui komt men in een breeden gang, waarin rechts een doorgang naar de bureaux voor het bestuur en de administratie, en links de deuren naar de leeszaal met bibliotheek en societeitslokaal dat in verbinding is met een garderobe en de biljartzaal; deze laatste is ook te bereiken door een deur aan het einde van den gang.

De geheele gang is met een lambriseering, gedeeltelijk van marmer, gedeeltelijk van hout, bekleed en met houten gewelven in ton- en kruisvorm overtimmerd. Dezelfde eenvoudige en stemmige geest, die hier heerscht, vervolgt zich ook in de eigenlijke traphal, waarvan hier een afbeelding wordt gegeven, genomen van uit den gang, op de

erste verdieping, die toegang geeft tot de tentoonstellingszalen.

De societeitszalen vormen een aaneengesloten rij vertrekken zonder onderlinge afsluiting; zij zijn, behalve het achter de biljartzaal gelegen lokaal, dat een boeken-depot is en als vergaderzaal gebruikt wordt, allen met eikenhouten lambriseeringen betimmerd en van parketvloeren voorzien. De plafonds zijn met hout betimmerd en decoratief beschilderd, de wanden met behangsels bekleed van eigenaardig modern type, dat ook in gordijnen en draperiën is terug te vinden. Dit alles, daarbij nog de groote rijk bewerkte schoorsteenen, de gesmeed ijzeren wand- en hanglampen, en de vele decoratieve versieringen en voorwerpen die blijkbaar door een kunstenaar zijn uitgekozen en geplaatst, geven aan deze zalen een cachet van gezelligheid en voornaamheid.

De lokalen zijn onderling gescheiden door marmeren kolommen, de scheidingsbalken van het plafond dragende. - De leeszaal kan van de societeitszaal geïsoleerd worden door een zwaar gordijn, dat van den scheidingsbalk afhangt.

De lokalen zijn na de verbouwing ook voorzien van eikenhouten meubelen, die veel verscheidenheid van vorm aantoonen.

Een kijkje in die lokalen, dat wij hier insgelijks geven, kan eenigszins een denkbeeld vormen van de binnenarchitectuur en meubileering.

De eigenlijke tentoonstellingszalen hebben weinig andere wijziging ondergaan dan het aanbrengen van een glazen velum, waardoor de verlichting eenigszins rustiger is geworden, verder een stemmiger wandversiering met zeer spaarzaam aangebrachte decoratieve schilderingen.

L.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Haarlem en Omstreken. Op de vergadering van 22 Sept. jl., die bij ontstentenis van den heer Jacques Leijh, gepresideerd werd door den heer P. Kleiweg Dyserinck. werden tot afgevaardigden naar de te Delft te houden Algemeene Vergadering der Maatschappij gekozen: de heeren Jacques Leijh en W. J. Geijl J.C.zn., terwijl de heer Kleiweg Dyserinck op zich nam, zoo noodig, een dezer heeren te zullen vervangen.

Daarna werd door een der leden verslag uitgebracht over het verhandelde op de in Mei jl. te Amsterdam gehouden Algemeene Vergadering.

Blijkbaar had het ongunstige weder invloed op het bezoek van deze eerste bijeenkomst der Afdeeling in dit seizoen. Bij den aanvang toch waren slechts 9 leden tegenwoordig, welk aantal evenwel in den loop van den aanvang nog met 2 vermeerderd werd.

Zij, die afwezig waren, mogen het betreuren, dat zij daardoor de hoogst belangrijke mededeeling van den heer J. J. de Waal Malefijt van Overveen, over drinkwater en grondboringen daarvoor, gemist hebben.

Van beide zaken maakt de heer Malefijt sinds lang een ernstige studie.

Aanleiding tot deze voordracht vond spreker in het verhandelde op het door hem bijgewoonde congres van Openbare gezondheidsregeling te 's Gravenhage, terwijl de veelvuldige grondboringen voor drinkwater, die door hem, in opdracht der Regeering, in verschillende deelen van ons land worden verricht, hem de gelegenheid hebben gegeven, om het ter Congresse verhandelde aan eigen ervaring te toetsen.

De bestaande waterleidingen, ter voorziening in de behoefte van goed drinkwater voor de steden, verdienen zeker aanbeveling; maar het onbeperkte vertrouwen, dat er veelal in gesteld wordt, verdienen zij nog niet.

Immers bij de meeste leidingen worden genomen òf het rivierwater (de Maasleiding te Rotterdam) òf zakwater van de duinen (waterleiding voor Amsterdam). Beide, hoe ook kunstmatig of door zandfiltratie gezuiverd, staan op een gegeven oogenblik nog te veel bloot aan infectie, door dat het water te langen tijd onbeschermd aan de buitenlucht is blootgesteld.

Meer vertrouwen verdient het welwater, indien dit op groote diepte uit den bodem wordt opgehaald; niet nog de nortonwellen, die slechts op 20 of 30 Mr. haar water nemen.

Wanneer op 80 M. diepte het verkregen water, na chemisch en bactereologisch onderzoek, goed drinkbaar is bevonden, zal een dergelijke wel die eigenschap in bijna alle gevallen behouden, vooral wanneer de laag zuiver zand, waaruit het water genomen wordt, een dikte van 2½ à 3 M. heeft.

Is de welpijp in zulk een zandlaag gekomen, en is het water daaruit goed bevonden, dan bore men de pijp nog een meter dieper, om zeker te zijn, goed, door het zand gefilterd water boven te brengen.

Voor het verkrijgen van een behoorlijke toevloeiing van water en ter voorkoming van het onklaar worden van de wel, verdiend het aanbeveling om de geboorde buis tevens te gebruiken voor aanvoerpijp van het water, nadat daarin het filterstuk is neergelaten en de geboorde buis zooveel is opgehaald, als het filterstuk lang is. Gewoonlijk wordt echter een afzonderlijke buis in de geboorde pijp neergelaten en deze laatste daarna weggenomen, om weer elders dienst te kunnen doen. Een lang filterstuk zal voorts een goede toevloeiing van het water bevorderen. Bij een wijdte van 10 cM. (diameter) van de laatste geboorde buis kan de kwantiteit water, die geleverd wordt, enorm zijn.

Het is vreemd, dat op dit laatste zoo weinig acht geslagen wordt bij de watervoorziening van enbloc gebouwde huizen. — Thans slaat men daarvoor welpijpen tot op 20 of 30 M. diepte, die, zoo ze normaal toevloeien, nauw voldoende water leveren voor 4 à 6 woningen, terwijl bij een drievoudige diepte en een wijdte van 10 cM. voor de geboorde buis, de wateropgaaf genoegzaam is ter voorziening van 40 perceelen.

Een en ander werd door spreker met voorbeelden uit de praktijk gestaafd.

Wel is het boren (arbeidsloon en materiaal) van de laatste, per wel berekend, aanmerkelijk kostbaarder, maar daartegenover staat, dat men het aantal wellen tot minstens ⅙ terug brengt en het onklaar geraken, (dus het onderhoud) tot een minimum reduceert.

Waar alzoo hier in 't klein meestal de zuinigheid de wijsheid bedriegt, erger en bepaald oneconomisch is het de waterleiding voor een geheele stad te baseeren op ondiepe wellen.

Behalve dat ook hier, bij toepassing van diepe wellen, het aantal pijpen zooveel geringer zou behoeven te zijn, nemen de ondiepe wellen zooveel water uit den omliggenden bodem, dat binnen eenigen tijd een anders vruchtbare grond tot een dorre hei zal uitgetrokken worden. En dan nog, welk een uitgestrektheid grond

meer moet niet bij het toepassen van het ondiepe wellensysteem onteigend worden.

Ten slotte behandelde spreker nog even een grondboring, door hem te Avereest uitgevoerd, en gaf hij daarbij een overzicht van de bestanddeelen der achtereenvolgende bodemlagen, zooals die bleken uit de stoffen, welke telkens op afstanden van 5 tot 5 M. diepte werden opgehaald (veen, klei, zand, kiezel, rivierzand, grove kiezel, grof rivierzand enz.). Op een diepte van 75 M. werd boomschors opgeboord, hetgeen een verzakking van 75 M. van een oorspronkelijken bodem aantoont.

Nadat de Voorzitter den spreker namens de vergadering hulde had gebracht voor zijn duidelijke en interessante voordracht, ging men over tot het bezichtigen van een collectie photographiën van belangrijke bouw- en beeldhouwwerken, door den heer Dyserinck, op zijn reizen door Duitschland en Engeland verzameld, waarna de vergadering te ruim half elf door den Voorzitter gesloten werd.

BERICHTEN.

Den 28sten September j.l. aanvaardde de heer Jhr. Dr. J. Six zijn ambt van buitengewoon hoogleeraar in de aesthetiek en de kunstgeschiedenis aan de universiteit te Amsterdam; hij hield bij die gelegenheid een rede over: „de geschiedenis der Kunst van Grieken en Romeinen en hare plaats onder de academische wetenschappen."

De redenaar stelde in het licht, dat de geschiedenis der beeldende kunsten terecht eene plaats verwierf in de faculteit der letteren en wijsbegeerte, voor welke faculteit, die ook de geschiedenis niet noemt, de juistere benaming moest zijn: faculteit van letteren, geschiedenis en wijsbegeerte.

Na o.a. aangetoond te hebben op welke losse en vaak onbetrouwbare gegevens de antieke kunstgeschiedenis moet worden opgebouwd, stond de spreker stil bij „een groep van getuigen, die, wanneer zij behoorlijk ondervraagd worden, op den duur niet weigeren te spreken: de werken zelven der kunstenaars."

Hij schetste het verloop der kunst in Griekenland sedert de voor-Homerische tijden, en wees er op, dat de behoefte van den mensch aan kunst een soortgelijk verschijnsel is als de behoefte aan uiterlijken godsdienst en er vaak mede gepaard gaat. Het is de taak van de antieke kunstgeschiedenis in dezen zin, bloei en ondergang der Grieksche (en Romeinsche) kunst te schetsen, haren inhoud en beteekenis te verklaren, des te uitvoeriger naarmate men dieper door wil dringen in haar wezen.

De hooge waarde van de Grieksche kunst, zeide spreker, de voorbeeldige eenvoud van haar verloop en ontwikkeling, het eerstgeboorterecht van haar geschiedenis als wetenschap, hetzij men die met de ouden, met Hadrianus Junius of met Winckelmann, wil doen aanvangen, niet alleen, ook haar invloed op den groei der Westersche kunst, die voor een dieper inzicht in de werken van Italianen en Nederlanders, Spanjaarden en Franschen, kennis van de oudheid verlangt, geeft der antieke kunstgeschiedenis het eerste recht in de rij der wetenschappen aan de Universiteit te worden opgenomen.

Professor Six wijdde ook woorden van innige waardeering aan de nagedachtenis van zijn voorganger Prof. Allard Pierson.

„Het is niet zonder schroom," zoo sprak hij, „dat ik de plaats inneem van een voorganger als Allard Pierson, een man, wiens ongeloofelijke werkkracht, wiens breede ontwikkeling, wiens helder oordeel, wiens gave van mededeelen zelden zijn geëvenaard en die zich in het gemoedsleven van andersdenkenden wist te verplaatsen als geen ander. Mijn werkkracht is gering, mijn vak van studie beperkt; ik vrees vaak dat mijn phantasie mijn oordeel beheerscht en ik moet worstelen met de taal om mij uit te drukken. Ik mag er niet aan denken Pierson ooit te vervangen. Al wat ik doen kan is, te trachten door beperking tot het eene vak, dat ik zal onderwijzen, iets, door zelfstandig onderzoek, aan diepte te winnen en zoo den student te geven wat hij vóór alles noodig heeft, een wetenschap, niet uit de tweede hand."

De redenaar eindigde met een hartelijke toespraak tot zijn aanwezigen vader, en tot zijne toekomstige studenten.

Van verschillende zijden wordt aangedrongen op het openbaar maken van de eerlang in den Raad van Amsterdam te behandelen plannen voor een nieuwe beurs. Zoo heeft o.a. de heer A. W de Flines eenige opmerkingen naar aanleiding van het „Rapport in zake den Beursbouw" gepubliceerd, aan het slot waarvan er op aangedrongen wordt, dat, vóór men tot een beslissing komt, de volledige teekeningen van het plan van den heer Berlage niet alleen, maar ook die van het plan van den heer Emmingman zullen worden tentoongesteld.

De schrijver ontwikkelt zijn bezwaren tegen het nu in overweging zijnde plan, bezwaren die het terrein en de omwonenden, vooral de eigenaars der Warmoesstraatperceelen, en den toestand der terreinen voor en achter de nieuwe beurs, dat is aan de Damzijde en de Oudebrugsteeg, betreffen. Hij wenscht vooral te weten wat zal geschieden met het terrein tusschen de beurs en den Dam, daar hij meent dat er ook plannen zijn om dit te bebouwen, welke hij zeer afkeurt.

De heer de Flines, die alreeds zooveel geschreven heeft ten gunste van een Damrak-boulevard, waarvoor hem een beurs volgens het laatst opgemaakte plan in den weg zou staan, acht het 't best, niet een beurs te bouwen op het reeds meermalen afgekeurde, maar thans weder in overweging genomen terrein, maar van alle plannen nu het onder de gegeven omstandigheden meest bereikbare te nemen, dat is, het door den architect Emmingman gewijzigde plan Prins.

Dit plan, waarvan de volledige teekeningen in handen zijn van het Gemeentebestuur, is door de Raads-commissie die het nieuwe beursplan indiende, bestreden met eenige opmerkingen, welke echter door den heer de Flines worden beantwoord.

De afdeelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal hebben de rapporteurs benoemd over de ingediende wetsontwerpen. Aangewezen zijn voor het wetsontwerp tot wijziging van het bestuur der Polytechnische School, de heeren Conrad, tevens voorzitter, Lely, Drucker, Æ. Mackay en Van Kerkwijk.

Bij den Utrechtschen Gemeenteraad is ingekomen eene voordracht van B. en W. tot uitbreiding van het getal ambtenaren bij den dienst der gemeentewerken met een onder-Directeur der gemeentewerken, op een tractement van f 2400 à f 3000.

In de laatste Raadszitting is wel reeds over deze uitbreiding gesproken, maar eene benoeming heeft nog niet plaats gehad.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", aflevering 9, van 15 September 1896. De Goudvisch, door J. C. Bosch. — Onkruid. (vervolg van bl. 253), door G. A. Kuyk. — Schetsen uit Zuid-Afrika, (vervolg en slot van blz. 252), door Mimosa. — Het temmen en dresseeren van wilde dieren, door Dr. H. J. Calkoen. — De gistingsverschijnselen, door Dr. A. C. J. Snijders. — Bezoek aan een Java-Suikeronderneming, door J. van Moll. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 2.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 12.
Bouwkundig Teekenaar 2.

Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

FOLD OUT

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

10 OCTOBER 1896. 16e JAARGANG. No. 41.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

ARBEIDERSWONINGEN (BOUWONDERNEMING JORDAAN). 1)

Met een enkel woord zij hier melding gemaakt van een blok van 92 arbeiderswoningen, dat dezer dagen gereed kwam en onder leiding van den architect J. E. v. d. Pek gebouwd werd op een terrein tusschen de Goudsbloemstraat en de gedempte Lindengracht.

Deze bouw behandelt langs practischen weg het sociale vraagstuk:

„Is het opruimen van oude krotten en ongezonde huizen en het daarvoor in de plaats optrekken van gezonde woningen geldelijk zonder philantropie mogelijk."

Het antwoord is met een enkel woord niet te geven en thans nog niet mogelijk.

Voor belangstellenden zal weldra een brochure van de hand des heeren Mr. H. Kerdijk het licht zien. Deze brochure zal bovenvermelde vraag behandelen in verband met de resultaten hieromtrent door dezen bouw verkregen.

Verder verdienen deze nieuwe woningen ook uit een architectonisch oogpunt de belangstelling.

Twee hoofdeischen werden door den ontwerper op den voorgrond gesteld:

1°. veiligheid bij brandgevaar;

2°. vrijheid zooveel mogelijk voor elke woning.

Het blok bestaat als het ware uit drie evenwijdige strooken.

Een strook langs en grenzende a/d gedempte Lindengracht bevat de tweekamerwoningen.

Aan de achterzijde ontvangt deze strook licht en lucht uit een open ruimte ter volle lengte van het blok en ter breedte van 10 M. Langs den achtergevel zijn ter hoogte van elke verdieping doorloopende balkons aangebracht met houten tusschenscheidingen, waarin doordraaiende deurtjes zich bevinden aan beide zijden met lichte koperen knipjes gesloten.

De benedenwoningen, voor winkels ingericht, hebben elk eenen afzonderlijken toegang en een tuintje.

De trap, afzonderlijk toegankelijk, leidt tot 3 daar boven elkander gelegen woningen. Door een voorportaaltje zijn steeds de vertrekken van het trapbordes gescheiden om het indringen van onbescheiden blikken te verhinderen. De twee overige strooken langs de Goudsbloemstraat en van daar uit toegankelijk, bevattende eenkamerwoningen. Zoowel de voor als de daarachter gelegen strook bevat trappenhuizen en elke trap geeft ook hier toegang tot slechts 3 boven elkander gelegen woningen.

De open ruimte tusschen deze beide strooken is 4 M. breed en telkens door uitbouwen onderbroken, zoodat zich hier open plaatsen vormen van 4 bij 6 M. De vertrekken van alle verdiepingen der aan de straat gelegen strook komen aan de achterzijde op doorloopende balkons uit, welke eveneens door houten afscheidingen met deuren ingedeeld zijn. De vensters van den gevel aan de overzijde van de binnenplaats gelegen, zijn gedeeltelijk hoog boven de vloeren aangebracht, gedeeltelijk met matglas bezet. Verder zijn voor de opschuifbare deelen der vensters op eenigen afstand daarvan aan de buitenzijde houten schotten geplaatst, zoodat wel lucht kan toetreden, echter het uitzicht op de daarachter gelegen perceelen belet is. Op deze wijze is verkregen, dat de woningen zoowel van de trapzijde als aan de binnenplaats uitkomende, van elkander gescheiden zijn en dus ieders vrijheid voldoende beschermd is.

Ook de middenstrook heeft aan de achterzijde doorloopende balkons. Overal werd dus dit stelsel doorgevoerd, zoodat in geval van brand, redding en ontkoming mogelijk is wanneer het trappenhuis door vuur of rook niet meer toegankelijk is. De zolders werden door afscheidingen zoodanig ingedeeld, dat voor elke woning een kleine ruimte beschikbaar is.

Zoowel het aanzien, de constructie als de inrichting is met zorg en liefde behandeld, en der bezichtiging voor belangstellenden overwaard.

F. W. M. Poggenbeek.

1) De bijgaande teekeningen geven de plattegronden van de 1ste verdieping, benevens eene perspectief van de gevels aan de Lindengracht.

EENIGE OPMERKINGEN OVER HET RESTAUREEREN VAN MONUMENTEN VAN OUDE KUNST.

Nu in den laatsten tijd van verschillende zijden grieven zijn gerezen tegen de wijze van restaureeren onzer historische monumenten en ook het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in deze zaak met zijn adres aan de Tweede Kamer een bepaald standpunt heeft ingenomen, kan de verschijning van eene brochure, geschreven door het Hoofd der Afdeeling Schoone Kunsten in België, de heer Joseph Nève, niet anders dan allen die in deze zaak belangstellen bijzonder welkom zijn, te meer nu een alleszins bevoegd persoon daarover zijne meening zoo beslist uitspreekt.

zich zeer weinig met het behoud onzer kunstschatten

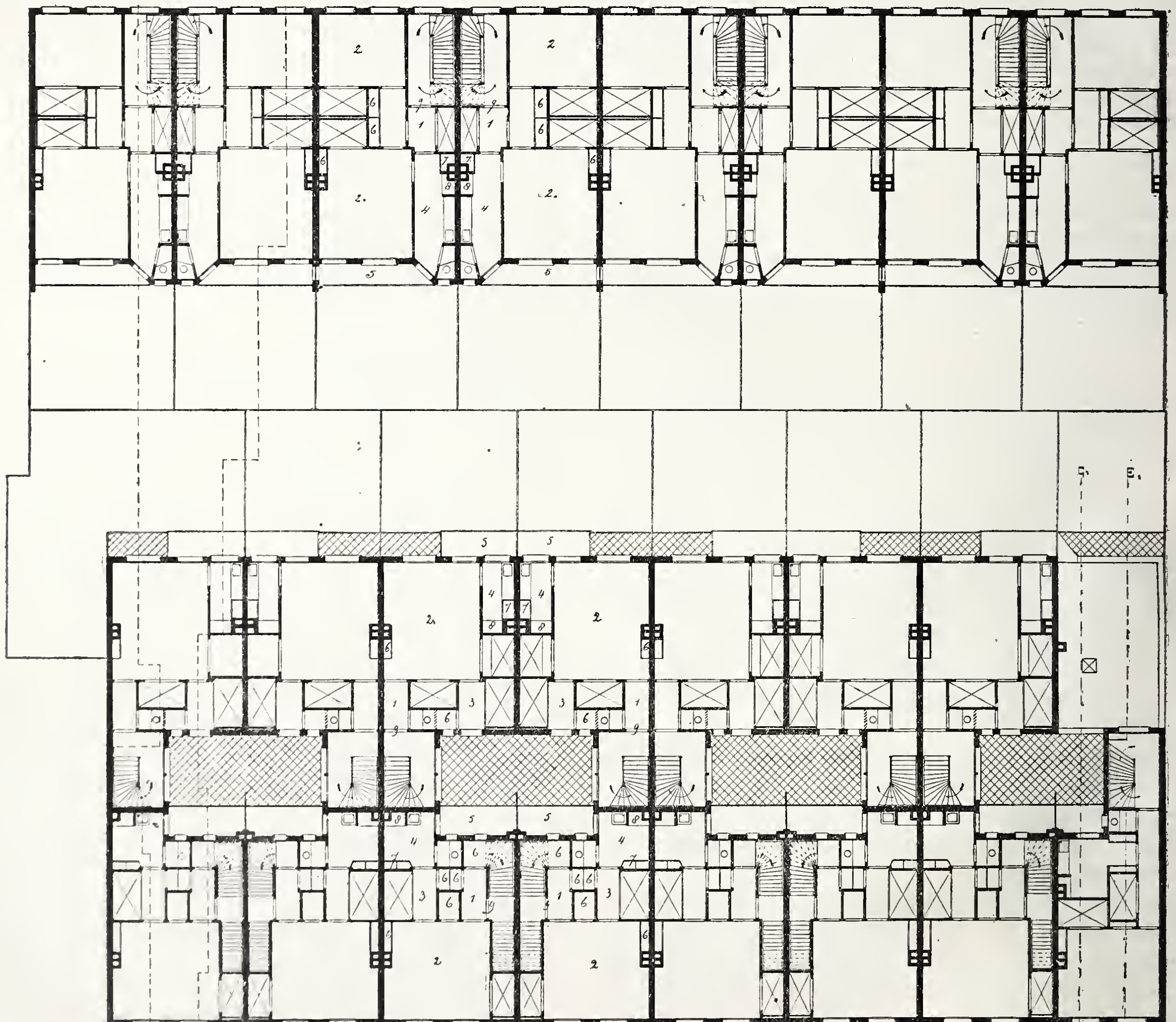
De gothische monumenten die uit den aard hunner constructie bijzondere zorg vereischen, werden geheel verwaarloosd. Door de vorst brokkelde het beeldhouwwerk af; de regen drong door de vermolmde daken en de vocht door de muren dringende en de gewelven uit elkaâr drijvende, verhaastte hun ondergang.

Deze onverschilligheid maakte kunstenaars en oudheidkenners wanhopig; kranten en boeken uit dien tijd zijn gevuld met klaagliederen.

Thans zijn de tijden veranderd en de berichten evenzeer

Het Rijk en de gemeentebesturen wedijveren om kerken raadhuizen en andere openbare gebouwen te restaureeren

Hoewel er nog veel te doen valt, zijn de resultaten reeds merkbaar. Tal van kerken, waaronder velen van beteekenis en architectonische waarde, zijn wel is waar nog

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 m.

ARBEIDERSWONINGEN. BOUWONDERNEMING JORDAAN.

PLATTE GROND VAN DE EERSTE VERDIEPING.

1. Portaal.
2. Kamer.
3. Slaapruimte.
4. Keuken.
5. Balkons.
6. Kast.
7. Glazenkast.
8. Stookplaats.
9. Woningdeur.

Deze meening komt geheel overeen met die in den laatsten tijd uitgedrukt in eenige vakbladen, en ook met de bedoeling van het verleden jaar door de Maatschappij aan de Regeering ingezonden adres.

In zijne inleiding zegt de heer Nève:

Een vijftig à zestig jaren geleden bemoeide de overheid

in een staat van jammerlijk verval; vele torens en andere kostbare overblijfsels uit het bloeitijdperk der steden hebben nog een bouwvallig aanzien; maar de stoot is gegeven en er zijn thans weinig plaatsen, monumenten bezittende, die om de een of andere rede van beteekenis zijn, die zich niet met de restauratie daarvan bezig houden en die niet bereid zijn zich daarvoor opofferingen te getroosten.

Men zou meenen. dat artisten en archeologen, nu zij hun aak gewonnen hebben, zich bevredigd toonden. Alles ›ehalve van dien. De protesten zijn levendiger dan ooit. Niet in 't algemeen keurt men de beteekenis der restauratie f; zonder volmaakt te zijn, zijn zij meestal bevredigend, ooral die van de laatste jaren.

Wat men echter heden ten dage bestrijdt, is het beginsel lat bij de restauratie wordt gevolgd. Een groot aantal velks verlichte smaak en kunstzin boven alle twijfel is, omt er toe elke restauratie als een heiligschennis te eschouwen.

Zij zijn het in deze niet eens met de architecten, 1) *naar op dit gebied moet de meening dier laatsten als erwerpelijk worden beschouwd.*

Zij meenen, dat men die historische monumenten hun erbiedwaardig aspect dat de tijd ze heeft gegeven, moet aten: de al te scherpe kanten zijn stomper geworden, de rofillen hebben hun geometrische strakheid verloren, de teen, dan eens door den regen besproeid, dan weêr door len wind gegeeseld, door het stof en het roet bevuild, ieeft een warme lichtende laag of korst gekregen. Deze ›ouwwerken zijn wel is waar bouwvallig, de torens en inakels zijn afgebroken, de muren hellen over en scheuren; le vensters waarin de kruiskozijnen eertijds een doorchijnend netwerk vormden, zijn verborgen door constructies an latere dagteekening. *Dat zij zoo. Bewaar ze in dien elfden staat zonder er iets aan te veranderen.* De bouwallen hebben een schilderachtig silhouet die men dikwijls an de in goeden staat zijnde bouwwerken mist, en de erscheidenheid van stijlen, behalve nog dat zij de opeenvolgende transformaties der kunst doet zien, is een bron an machtige en onverwachte contracten. *Met hun schoone n afgekrabde oppervlakken, hun afgewerkte details en enheid van stijl houden die gerestaureerde historische geouwen op met tot het gemoed en de verbeelding te spreken.*

Deze oude steenen, zeggen zij, danken een deel van hunne ›elangrijkheid aan hunne oudheid zelf; zij zijn getuigen eweest van de gebeurtenissen in onze geschiedenis en om lie rede zijn het reliquieën die wij eerbiedigen. Met het oog op de architectonische vormen der vervlogen eeuwen, ijn zij de eenige oorspronkelijke documenten. Gerestaureerd zijn die monumenten slechts kopieën, van hare uthenticiteit beroofd; geschikte fac-similés niet waard om oor een oogenblik de aandacht van den oudheidkenner te oeien.

De beroemde Engelsche *kunstcriticus Ruskin gaat zelfs oo ver, dat hij de mogelijkheid van eene juiste restauatie ontkent.*

Het is onmogelijk, zegt hij, even onmogelijk als het in et leven roepen der dooden, iets wat eertijds in de bouwunst schoon of grootsch is geweest, te restaureeren. Die geest, lie er enkel door de hand en het oog van den werkman an is gegeven, kan nooit weder worden teruggeroepen.

Een andere geest kan er door een ander tijdperk aan vorden gegeven, maar dan hebben wij een nieuw bouwverk.

Maar de geest van den verdwenen werkman kan niet vorden aangewezen om te verschijnen en te bevelen, om ndere handen en andere gedachten te leiden.

En wat aangaat het pogen om direct en eenvoudig te opieeren, dat is ten eenenmale onmogelijk.

Welk een kopie kan men maken van oppervlakken die neer dan een halven duim diep versleten zijn?

De geheele afwerking van het werkstuk lag in dien halven duim die weg is; indien gij poogt die afwerking te restaureeren, doet ge dat op de gis; indien gij kopieert hetgeen is overgebleven, aannemende dat een getrouwe nabootsing mogelijk zij, (en welke zorg, welke waakzaamheid en welke kosten zullen dit waarborgen) hoeveel zou het nieuwe werk beter zijn dan het oude? (*)

Ofschoon voortspruitende uit een gevoel dat men moet eerbiedigen, zijn deze theoriën niet vrij van een in het oog springende overdrijving en het zou gevaarlijk zijn toe te laten dat zij ingang vonden. Elk kunstwerk is gedoemd te vergaan zoo het niet verzorgd wordt, en de zorgen zelfs, die men neemt om het te bewaren (conserveeren), vertragen slechts zijn onvermijdelijken ondergang. Maar het is de plicht eener maatschappij die aanspraak maakt eene beschaafde te zijn, met piëteit te waken voor het schenden van de artistieke nalatenschap, en het over te dragen zoo min mogelijk beschadigd of vervallen aan het volgende geslacht, als een schat waarvan zij slechts de bewaarster is. Men moet eene groote liefde, het geloof, voor de meesterwerken der kunst hebben; maar dat geloof ontaardt in bijgeloof indien men zoover ging, dat men den tempel liet instorten om hem des te meer (te beter) te kunnen eerbiedigen.

Verstandig, met bescheidenheid en overleg restaureeren, dat is voorzorg, behoedzaamheid aan den dag leggen. Indien wij de verweerde of gebroken steenen van onze oude monumenten niet durfden te vervangen, dan zouden die weldra slechts in de herinnering bestaan.

Die overdreven eerbied zou au fond niet anders zijn dan een onhandig en egoist dilettantisme.

Maar waar houdt de maat, het overleg op. Waar zijn de grenzen der bescheidenheid.

Beweren, dat elke restauratie tot een minimum, tot het strikt noodzakelijke moet worden teruggebracht, is het uitspreken van eene formule, die men niet nader behoeft te verklaren; dank zij hare rekbaarheid zal zij geen tegenspraak uitlokken, zelfs niet bij diegenen, voor wie het restaureeren bestaat in het maken van „table rase" en het nieuw opbouwen van geheele brokstukken. Daarentegen is het duidelijk, dat de in toepassing te brengen beginselen verschillend zullen zijn naar gelang het kunstwerk een bouwkunstig monument, een schilderij of een werk van beeldhouwkunst zal zijn. Men moet dus uit het karakter, aan elk dier categorieën eigen, de daarbij te volgen regels in elk bijzonder geval afleiden.

Hierop laat de schrijver eenige beschouwingen volgen over het restaureeren van oude schilderijen, fresco's en décoratief schilderwerk hetwelk een samenhangend geheel met het gebouw vormt. De decoratieve schilderkunst, zegt hij, heeft in verband met het métier veeltijds een niet persoonlijk karakter; dikwijls bepaalt zich de artist tot het composeeren der cartons, terwijl hij het overbrengen van het eigenlijke schilderwerk op den muur overlaat aan zijne leerlingen of werklieden.

Dit verband tusschen den artist en zijn werk, zoo innig in de eigenlijke schilderkunst en minder noodzakelijk in de decoratieve schilderkunst, kan in de andere plastische kunsten, met name de bouwkunst bijna niet, of geheel niet aanwezig zijn.

(Wordt vervolgd.)

---

1) Niet alle althans in Nederland.

(*) Les sept lampes de l'architecture. Traduction de V. G. Destrée dans la Revue Générale. Octobre 1895.

DE NIEUWE BEURS VOOR AMSTERDAM.

Zaterdag j.l. werd bekend, dat het voorstel van B. en W. van Amsterdam, om een nieuwe koopmansbeurs te bouwen op het gedempte deel van het Damrak, volgens het plan dat aan de lezers van dit blad is toegezonden, behandeld zou worden in de vergadering van den Gemeenteraad te houden op Woensdag j.l. 7 October.

In den korten tijd, van 3 tot 6 Oct., is niet stilgezeten door hen, die niet ingenomen zijn met de plaats voor de beurs aangewezen, en door hen die van oordeel zijn, dat het voorgestelde plan van indeeling der beurs nog verbeterd behoorde te worden.

De heer A. W. Weissman heeft een adres aan den raad gezonden, waarin deze oud-gemeente-architect er op wijst, dat het ontwerp, bij de voordracht van B. en W. behoorende, in plattegrond vrij wel overeenkomt met het project tot verbouwing der bestaande beurs, dat hij in 1894 voor de raadscommissie maakte. Hij bood dat plan den raad aan, somde er de voordeelen van op, o. a. de minkostbaarheid, en dat door uitvoering daarvan niet geprejudicieerd wordt op een boulevard-plan, en verzocht om deze en andere redenen den raad, niet tot den bouw eener nieuwe beurs te besluiten, alvorens de onmogelijkheid eener verbouwing afdoende is gebleken.

Door den heer Ed. Cuypers is een adres tot den raad gericht, waarin hij bezwaren maakt tegen de indeeling van het aanhangige beursplan, dat zich volgens hem niet kenmerkt door voldoenden samenhang. In dat adres wordt gezegd:

„De graan- en effectenbeurzen liggen scheef tegenover de goederenbeurs, waarmede zij in gemeenschap staan door een vestibule, die slechts 7 meter breed en veel te smal is, nu door de ligging van post- en telegraafkantoor en telephoon het verkeer daar buitengewoon druk zal zijn. Deze doorgang is ten eenen male onvoldoende.

„De toegang tot de effectenbeurs ligt in een uithoek, terwijl daarentegen een lokaal voor niet-betalende bezoekers een der best gelegen punten van het gebouw inneemt.

„Aan den zijgevel-Damrak, die het meest in het oog zal vallen, bevindt zich eene aaneenschakeling van trappen en bordessen ter lengte van . . . zes-en-veertig meter. Daaraan grenst het koffiehuis, zoodat de beide beurszalen, die het karakter eener beurs bepalen en dus door den gevel tot haar recht behooren te komen, verscholen liggen.

„De zijgevel-Warmoesstraat schijnt geheel verwaarloosd, waardoor hij een doodsch aanzien zal hebben en dus weinig geschikt zal zijn, den bouwlust der eigenaren van tegenovergelegen perceelen op te wekken. In het hart der stad wordt op die wijze een hoogst onaanzienlijke straat in het leven geroepen, waar reinheid en zedelijkheid zeker niet in de hand worden gewerkt."

Uit een bij het adres gevoegde teekening laat hij blijken, dat de bovengenoemde grieven weggenomen kunnen worden zelfs indien het behoud van hetzelfde grondvlak volstrekt noodig is, hetgeen hij op goede gronden betwijfelt; tevens moet de schets duidelijk maken, dat op hetzelfde terrein, met dezelfde eischen en dezelfde kosten, door raadpleging van meerdere deskundigen, een voor den handel en de beursbezoekers doelmatiger geheel is te verkrijgen, dat ook beter zal passen in de ontworpen nieuwe straten.

De heer Cuypers verzoekt ten slotte den Raad het beursplan niet in behandeling te nemen, alvorens ook andere bouwkundigen gelegenheid zullen gehad hebben hunne denkbeelden er over uit te spreken.

Verder zijn van verschillende zijden nog — zooals wel te verwachten was — adressen ingekomen tot bestrijding van het beursplan van B. en W.; men vreesde namelijk, dat van dit plan het onvermijdelijk gevolg zal zijn het aan de markt brengen van een groote oppervlakte bouwterrein, waardoor aan neringdoenden nadeel zal worden berokkend, en omliggende perceelen sterk in waarde zullen verminderen. Ook wordt opgekomen tegen het verhuren van kantoorlokalen van stadswege in het beursgebouw enz.

De heeren A. W. de Flines en J. F. von Glahn hebben nog op 6 October een staaltje gegeven van hun ijver en belangstelling voor hun boulevardplan. Zij hebben namelijk aan den raad een adres ingezonden waarin zij mededeelen, dat een door hen ondernomen poging, om het plan W. P. W. uitvoerbaar te maken, gelukt is en dat zij thans alle voor den Beursbouw benoodigde perceelen in handen hebben, ook de beide perceelen, wier gemis de vorige maal een onteigeningswet noodzakelijk maakte. De vrees – aldus deelen zij mede — voor het belangrijk nadeel, dat een Beursgebouw op het Damrak zou veroorzaken, heeft tot een algemeene medewerking geleid, zoodat thans de perceelen ± f 200,000 minder in handen zijn gekomen dan vroeger, en, evenals toen, deze zonder eenige verhooging of vergoeding aan de Gemeente kunnen aangeboden worden. Wordt dit aanbod aangenomen, dan zal worden voldaan aan het verlangen van velen: het behoud van een fraaie en breede entrée der stad.

Uit de opbrengst der vrijkomende bouwterreinen zullen de kosten van aanleg der Damrak-avenue en zelfs een deel der onteigening kunnen worden bestreden.

De adressanten verzochten den raad het aanhangige voorstel te verwerpen en B. en W. uit te noodigen stappen te doen tot verwezenlijking van het gewijzigde plan W. P. W. (erker).

Zoo was in hoofdzaak de toestand op Dinsdag avond jl.

Den volgenden dag, 6 October werd door den gemeenteraad met 25 tegen 10 stemmen goedgekeurd het voorstel van de beurscommissie, om een nieuwe beurs te stichten volgens het plan, dat in het vorige Weekblad aan de lezers is medegedeeld. De beurs zal alzoo gebouwd worden door den heer H. P. Berlage Nz.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie
van het Bouwkundig Weekblad.

WelEdele Heeren!

Beleefd verzoek ik U plaatsing van het volgende in Uw blad. „Ik wensch nu te verklaren, niet meer gerekend te willen worden tot degenen, die door onderteekening van het adres van adhaesie, hun sympathie betuigden met het adres der Maatsch. tot Bev. der Buwkunst, in zake de grafelijke zaal. Omstandigheden hebben mij verhinderd indertijd mijne handteekening in te trekken, of wel, toen dat niet meer ging, eerder deze verklaring te geven."

H. P. Berlage Nz.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Utrecht. 7 Oct. 1896. De Voorzitter opent de vergadering en heet de zoo talrijk opgekomen leden hartelijk welkom op deze eerste wintervergadering, daarbij den wensch uitende dat de vergaderingen flink mogen worden bezocht en de afdeeling steeds in bloei moge toenemen.

Nadat de notulen waren voorgelezen en goedgekeurd, werd door den secretaris een door hem opgemaakt verslag voorgelezen van de dezen zomer gehouden excursie naar Apeldoorn; de voorzitter bracht den secretaris namens de vergadering dank voor dit verslag.

Na mededeeling van eenige ingekomen stukken, o.a. van het rapport van het in 1895 te Amsterdam gehouden brandweercongres, werd door de penningmeester finantieel verslag uitgebracht over de gehouden kunstreis; door de heeren W. A. G. Jansen, J. Krap en F. Frijlink werd de rekening nagezien, en goedgekeurd onder dankzegging aan den penningmeester.

Door de beide afgevaardigden naar de algemeene vergadering, de heeren A. Nijland en W. de Jong werd verslag uitgebracht. De heer de Jong, welke in plaats van den heer Vreeswijk, de vergadering te Delft had bezocht, bracht daarover een uitvoerig verslag uit. Aan beide heeren werd door de voorzitter dank gebracht.

De voorzitter deelde nog mede, dat in de bestuursvergadering der Maatschappij op 8 October o.a. zullen worden behandeld de te stellen vragen, en vroeg daarna of ook een der leden nu somtijds een vraag had te stellen, waarop de heer Kersemaekers voorstelde de volgende vraag: „Wat kan de rede zijn dat in tegenstelling van Duitschland in ons land voor gebouwen bijna geen gebruik wordt gemaakt van waterkalk"? De voorzitter beloofde deze vraag te zullen ter sprake brengen.

Alsnu werd het woord verleend aan den heer J. F. Kok welke de noodige inlichtingen verstrekte door teekeningen en aanduidingen toegelicht, over de in het vorige jaar door den ingenieur Stang te 's-Hage gemaakte putten voor wateraanvoer ten dienste van de voeding van stoomspuiten, enz. ingeval van

brand. Spreker leidde zijne verklaringen zoo in, alsof men met het werk een aanvang maakte en begon met het gereed maken van de gereedschappen en den cilinder te verklaren; die cilinder is samengesteld uit gegalvaniseerd ijzer, heeft eene doorsnede van 0,60 M. bij een lengte van ongveer 6 M.; aan de binnenzijde bevinden zich 5 c.M. getrokken ijzeren buizen, welke van af den bovenkant tot aan het ondereinde des cilinders reiken en aldaar in verbinding staan met een open ring met fijne gaatjes tot doorlating van het water, aangevoerd door een stoom-zuig- en perspomp, om den cilinder, nadat deze inwendig van een gegoten ijzeren buis, ter wijdte van 10 c.M., met een opengewerkt ijzeren voetstuk met kopergaas omwikkeld, later dienende tot aanvoer van het water uit den grondbodem, in den grond te persen, tot een diepte van ongeveer 7 Meter onder den grond, hierbij wordt echter rekening gehouden met de zandlagen of liever met het watergevend vermogen van den grondbodem.

Wanneer nu die cilinder op genoegzame diepte is geplaatst, wordt de ruimte tusschen den wand van dezen en van de standbuis, die het water zal moeten aanvoeren, gevuld met schelpen; zoo ook wordt door een stel perspijpen aan de buitenzijde van den cilinder de grond weg gespoten en ook die ruimte ter dikte van 15 à 20 cM. met grof zand aangevuld; daarna wordt de cilinder uit den grond getrokken en de wateraanvoerbuis blijft in den grond geplaatst, omgeven van eene zware schelpen- en zandlaag, dienende om de aanvoer van het water te vergemakkelijken.

Op deze wijze worden op afstanden van ongeveer 3 à 4 Meter een groep van 5 à 6 buizen in den grondbodem geplaatst en onderling door een horizontale buis op de waterlijn onder den grond aan elkander verbonden, waarvan één buis van wat meerdere capaciteit tot aan den bovenkant der grond reikt, en waaraan de slang der stoomspuit met bajonetsluiting zich verbindt, en op deze manier ongeveer 1000 liter water per minuut uit de geplaatste pijpen uitzuigt, terwijl het water in de buizen op een constant peil blijft staan.

Vooral moet bij het maken gezorgd worden, dat alle verbindingen goed luchtdicht zijn aangedreven, opdat in het uitspuitende water zoo min mogelijk lucht aanwezig zij, waarvoor dan ook onder den grond op de waterlijn, van de eene tot de andere aanvoerbuis luchtbuizen, reikende tot boven den grond, zijn aangebracht.

Door de leden werden nog over dit punt verschillende besprekingen gehouden, waarbij de heer Kok de noodige werken en practische raadgevingen ten beste gaf. De voorzitter was de tolk van alle aanwezigen, toen hij den heer Kok dank bracht voor de zoo interressante mededeelingen.

Nadat de bekroonde antwoorden van de door de Maatschappij uitgeschreven prijsvragen waren bezichtigd, werd de vergadering ten ongeveer 10 uur door den voorzitter gesloten.

BERICHTEN.

In de R. K. St. Michaëlskerk te Zwolle is een begin gemaakt met het plaatsen van het gedenkteeken ter eere van Thomas à Kempis.

Men zal zich herinneren, dat in het begin van het vorige jaar, van de 18 inzendingen op een prijsvraag uitgeschreven voor dit gedenkteeken, het ontwerp van den heer W. Mengelberg te Utrecht bekroond werd. De commissie voor oprichting kwam toen met den ontwerper overeen, dat het monument in drie gedeelten en binnen drie jaren gereed zoude zijn.

Thans is tegen den daartoe aangewezen muur de zwart marmeren onderbouw geplaatst.

Zaterdag j.l. is te 's Gravenhage het gewelf ingestort van eene in aanbouw zijnde kluis voor de kerk van H.H. Antonius en Lodewijk, bestemd tot berging van kerkelijke voorwerpen. Een werkman is daarbij om het leven gekomen en een baas gekwetst.

De Rechtbank heeft de heeren W. C. Metzelaar en J. J. van Nieukerken aangewezen om een onderzoek naar de oorzaken van het ongeval in te stellen.

Volgens „het Vaderland" is de oorzaak van de ramp hierin gelegen, dat buiten medeweten van den architect of van de directie de formeelen, welke het gewelf der brandvrije kamer schoorden, zijn weggenomen, vóor het metselwerk voldoende versteend was. De twee-steens-muren van het $4^1/_2$ bij $2^1/_2$ M. groote vertrek weken uit en het gewelf, dat uit ongeveer 4000 steenen bestond, stortte in.

De materialen van gewelf en muren lieten niets te wenschen over: 't waren klinkers en vuurvaste steenen, gemetseld met vuurvaste klei en cement.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 2.

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 12.

Bouwkundig Teekenaar 4.

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Teekenaar tevens opzichter 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 12 OCTOBER.

Arnhem. Het gedeeltelijk afbreken en weder opbouwen van de boerderij „Oud-Reemst", bij Planken-Wambuis, gem. Ede.

De architect W. Honig, te Velp, n.m. 3 u., in het café Sluis, Oude Stationsstraat te Arnhem, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen en in de Planken-Wambuis aan den Amsterdamschen weg. Teek à f 1, te bekomen bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Dordrecht. Het verbouwen van het Pand No. 11, aan den Vrieseweg te Dordrecht, (uitgezonderd metselwerk).

Den heer H. v. d. Elst, 's av. 7 u, in het café van T. Knieriem, Vrieseweg, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Klaaswaal. Het metsel-, timmer- en smidswerk van een te bouwen herberglokaal.

De heer J. F. Dartel, n m. 2 u., te zijnen huize, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 12 Oct., v.m. 11 u.

DINSDAG 13 OCTOBER.

Breda. Het bouwen van een operatiezaal met ziekenkamers en het verbouwen van het R.K. gasthuis, der vereeniging „Alles voor Allen", en de levering der benoodigde materialen.

Het bestuur van het R.K. gasthuis, v.m. 10 u Teek. en het bestek ter inzage in gen. gasthuis. Nadere inl. zijn te bekomen bij den architect P. J. van Genk te Leur bij Breda. Aanw. gedaan.

Breda. Het maken der fundatie voor een ijzeren overkapping van pl.m. 1100 M³. terrein, benevens het bouwen van een kuiperij, beide aan de bierbrouwerij voornoemd, en met bijlevering van de benoodigde materialen.

De architect F. P. Bilsen, v.m. 11 u., in het kantoor der bierbrouwerij „de drie hoefijzers". Bestek en teek. liggen ten kantore van voornoemde brouwerij ter inzage. Inl. geeft genoemde architect. Aanw. gedaan.

Haarlem. Het verbouwen van het perceel Gasthuissingel 16 tot twee woonhuizen, en het bouwen van drie woningen aan de Wagenmakerslaan.

De architect S. J. W. Mons, n.m. 2 u., in het Zuid-Hollandsch koffiehuis, Stationsplein. Bestek en teek. zijn à f 1.50 per stel te verkrijgen ten kantore, Gr. Houtstraat 103. Inl. worden dagelijks verstrekt.

Haarlem. Het amoveeren en weder opbouwen van perceel n⁰. 4, gelegen aan de Nassaulaan te Haarlem.

De architect J. H. Welsenaar, n.m. 3 u., in hotel „Lion d'or". Bestek en teek. zijn à f 1.50 verkrijgb. bij gen. architect, die tevens inl. verstrekt.

Heerenveen. Het bouwen van een nieuwe ijshuis.

Het bestuur der Coöper. Vereeniging „Stoomzuivelfabriek Frieschepalen". Bestek en teek. liggen ter inzage ten kantore der fabriek. Bilj. in te zenden bij den directeur.

Meppel. Het bouwen van twee burgerwoningen op een terrein aan de nieuw aan te leggen Emmastraat.

De heer G. Stagger, 's av. $9^1/_4$ u., in het gebouw der Chr. J. V., alw. bestek en teek. ad f 1 verkrijgb. zijn. Inl. geeft de architect P. Janzen. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 15 OCTOBER.

Arnhem. Het onderhouden van en het doen van eenige herstellingen aan de Rijksgebouwen voor de invoerrechten en accijnzen te Lobith, Millingen en Babberich, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring van de aanbesteding tot en met ultimo December 1899, benevens het verbouwen van belastinggebouwen te Lobith. Raming f 10165.

De Directeur der Directe Belastingen, Invoerrechten en Accijnzen, 's midd. 12 u. Het bestek ligt ter lezing aan het Min. van Financiën, aan de bureelen van den Rijksbouwmeester in het 1e district te 's-Gravenhage, van het Prov. Bestuur van Gelderland en van gen. directeur, alsmede aan de kantoren van de ontvangers der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen in de betrokken en naburige gemeenten. Het is kosteloos te bekomen bij voorn. directeur. Inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwmeester te 's-Gravenhage en door den opzichter der landsgebouwen J. W. van Oort te Zwolle. Aanw. gedaan.

Breda. Het bouwen van een woonhuis, op een perceel tegenover het Wilhelminapark, onder de gemeente Teteringen.

De heer J. Monden, 's av. 8 u., in het café van H. Huibregts, Torenstraat. Bestek en teek. liggen in voornoemd koffiehuis ter inzage. Inlicht. zijn te bekomen bij J. Boumans Nassausingel, Breda. Aanw. gedaan.

Bussum. Het bouwen van een villa op een terrein aan den Nieuwe 's-Gravelandscheweg en Wichmanlaan, met bijlevering der materialen enz.

De architect I. W. Hanrath, te Hilversum, v.m. 11 u., in het Hôtel „de Rosenboom", te Bussum, alw. bestek en teek. à f 1,50 te bekomen zijn. Inl. geeft voorn. architect. Aanw. 12 Oct., v.m. 11 u.

Doesburg. Het bouwen van een kerkgebouw met consistorie voor de Gereform. Kerk aldaar.

Het Bestuur, 's midd. 12 u. in het Tehuis voor Militairen, alw. van af 6 Oct. bestek en teek. ter inz. liggen en biljetten zijn in te leveren vóór 15 Oct. v.m. 11 u. Inl. geeft de bouwkundige H. C. Bloemendaal. Aanw gedaan.

Utrecht. Het bouwen van een koestal met wagenschuur.

De heer C. van der Lee, Amsterdamsche straatweg 164, 's midd. 12 u., bij wien bestek en teek. ad. 75 ct. verkrijgbaar zijn. Aanw. 15 Oct.

Zutphen. Het inrichten van het gebouw „het voormalig burgerweeshuis" te Zutphen, tot kazerne voor de koloniale reserve, onder het beheer der Genie aldaar. Raming f 13000.

De genie, v.m. 10 u. te haren bureele, alw. bilj. zijn in te leveren vóór 14 Oct. n.m. 3 u., van af 6 Oct. bestekken ter inzage liggen en met voorw. verkrijgb. zijn, van af 6 Oct. ligt ook het bestek ter inz. in café „Central".

VRIJDAG 16 OCTOBER.

Amsterdam. Het maken van eene verdieping op het Rijkspostduivenstation in de Stelling van Amsterdam; onder het beheer der Genie aldaar. Raming f 3900.

De Genie, v.m. 10 u., op het bureel der Genie, alw. bilj. in te leveren tot 15 October n.m. 3. u., de bestekken ter lezing liggen en met inschrijvingsbilj. en inl. te bekomen zijn.

ZATERDAG 17 OCTOBER.

Rotterdam. Het bouwen van een vereenigingslokaal met christelijk logement, winkel, en bovenhuizen, aan de Jan van Looslaan.

Het bestuur der stadsevangelisatie „Jeruël", n.m. 2, in de zaal Jonkerfransstraat 51. Bestek en teek. à f 2,50 te bekomen bij den architect Herm. Klost, Katshoek 27.

WOENSDAG 21 OCTOBER.

Aarlanderveen. Het maken van eene separatie, nieuwe vloeren, zoldering en daarbij komende werken in de openbare school aan de Lage Zijde.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Het bestek en teek. zijn tegen betaling van f 0.50 per stel ter secretarie verkrijgb. Verdere inl. te bekomen bij den gemeente-architect, den heer J. Hengeveld te Alfen. Aanw. 20 Oct 's midd. 12 u.

VRIJDAG 23 OCTOBER.

Middelburg. Het onderhoud van de aanlegen losplaats voor visschers in den Brakman bij de Isabellasluis, gedurende de jaren 1897, 1898 en 1900. Raming f 1150.

Het Prov. bestuur, v.m. 11 u. Het bestek, no. 1, ligt na 9 Oct. ter lezing aan het gebouw van het Min. van W., H. en N., aan de lokalen der Prov. Besturen en is te bekomen bij de firma Gebr. v. Cleef, boekh. te 's-Gravenhage. Inl. zijn te bekomen bij den hoofdingenieur in het 11de district te Middelburg, bij den ingenieur te Ter Neuzen en bij den opzichter de Kiewit te Sas van Gent. Op 16 Oct. ligt op het bureel van voorn. ingenieur het proces-verbaal van aanw. ter inzage.

MAANDAG 26 OCTOBER.

Amsterdam. Bestek no. 665. Het vergrooten der vrachtgoederenloods op station Hilversum. Raming f 6400.

De Holl. IJz. Spoorw. Maatij., n.m. 1½ u (Gr.w. tijd) in het Centraal Personenstation. Het bestek is tegen f 1 verkrijgb. aan het Centr.-Administratiegebouw der Maatsch. aan het Droogbak te Amsterdam, bureau Weg en Werken. Kamer 154. Aanw. geschiedt als in het bestek is vermeld.

WOENSDAG 28 OCTOBER.

's-Gravenhage. De levering van: (Bestek no. 196.) 615000 vloei-ijzeren haakbouten, en 534000 gegalvaniseerd vloei-ijzeren tirefonds. (Bestek no. 197.) den metalen bovenbouw met toebehooren voor eenhonderd en twee bruggen voor secondaire spoorwegen, waarvoor noodig 235104 K.G. getrokken ijzer, 9457 K.G. gesmeed ijzer; 10050 K G. gegoten staal en 24862 M3. hardsteen. (Bestek no. 198.) vloei-ijzer, als: perceel 1, 42564 K.G., perc. 2, 10952 K.G., al het bovengenoemde ten dienste der Staatsspoorwegen op Java. (Bestek lit. G 2.) vloei-ijzer als: perceel 1, 40520 K. G., perc. 2, 21623 K.G., perc. 3. 75137 K.G., ten dienste van het departement van Marine in Nederlandsch-Indië.

Het Min. van Koloniën, 's midd. 12 u. De bestekken liggen ter inzage op het Technisch Bureau van het Min. van Koloniën, en zijn verkrijgb. bij de firma Martinus Nijhof te 's-Gravenhage, Nobelstraat 18, tegen betaling van respectievelijk f 1, f 5, f 0,50 en f 0.50.

Steenbergen. Het bouwen van een graanschuur enz. met bijlevering van de benoodigde materialen.

De heer H. Lammeree, v.m. 11 u, in het „Negotiehuis", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl het bestek à f 1 te bekomen is bij P. A. Vermeulen, boekhandel. Aanw. 19 Oct.. n.m. 2 u. op het terrein, bij den landbouwer G. van Nieuwenhuijzen Hooidijk.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

28 SEPTEMBER.

Dedemsvaart. De bouwing van een broeikast en eene werkplaats met kantoortje, te bouwen aan de Zuidzijde der Dedemsvaart. Door den heer W. van Barneveld.

Gegund aan B. Kip Avereest. voor f 2046.

Twijzel. Eene vertimmering van eene burgerhuizinge te Twijzel, eigen aan de Gereformeerde gemeente aldaar. Raming f 1360. Door de geref. gemeente.

D. Beek, Dragten, f 1616; J. Bulthuis, Buitenpost, f 1486; D. S. v. d. Meer, Kootstertille. f 1394; A. Fisser, Tietjerk, f 1321; S. de Vos, Veenklooster, f 1245; P. Hulshof, en van Zuilen, Twijzel, f 1236; Franger, Dokkum, f 1224, gegund.

Stratum. Bouwen van 2 Woonhuizen met Stallen.

Laagste inschrijver J. Lodewijk te Stratum, f 2680.

29 SEPTEMBER.

's-Bosch. Het ontgraven en aanvullen met zand van een terrein, gelegen aan den Stationsweg alhier, onder beheer van den ing.-arch. J. Dony: ingek. 5 bilj., als: A. Jansen, Hedel, en H. de Leeuw, 's-Bosch, f 6100; Firma Wed. v. d. Schoot en Zn., Tilburg, f 5700: W. Sterk, Heukelum, f 5047; J. van Noordenne, Utrecht, f 4675; A. van Hezik Kerkdriel, f 4600.

Wachtum. Het bouwen van een fabrieksgebouw met bijlevering der materialen, voor de coöperatieve vereeniging „Ons belang" te Wachtum, raming f 1741. Door den architect B. Warringa. te Noordsleen.

F. Brinks, N.-Amsterdam, f 1982; R. Lanjouw, Dalen, f 1899; Z. IJdens, idem, f 1880; H. Kip, idem, f 1740; S. Pol, idem, f 1730; J. Vanbuiten, N.-Amsterdam, f 1697; J. Warringa. Dalen, f 1657; K. Kruimink, idem, f 1636; J. Scholten, Noordbarge, f 1535; H. Scholten, idem, f 1520, gegund.

30 SEPTEMBER.

Leeuwarden. Het maken van eene stoomzuivelfabriek met directeurswoning c. a. op een vrij terrein ten zuiden van het Nieuwe kanaal. Door het bestuur der Leeuwarder stoomzuizelfabriek.

Ingekomen 26 biljetten. Met eenige wijzigingen in het bestek, opgedragen aan de heeren J. H. Bos, Twijzel, en J. J. v. d. Veen, Augustinusga, voor f 35.983.

Roden (Dr.) Het weder opbouwen eener afgebrande boerenplaats, te Roden, onder bijlevering van materialen, enz. Door den architect C. Hillebrands, te Nietap.

L. Hoff, Norg. f 3830; D. H. Porringa. Groningen, f 3649; K. Siekman, Hoogkerk, f 3423; H. v. Houten, Leek. f 3149; H. Vogelzang, Oldehove, f 3140; W. Cupéri, Marum, f 2993; O. Winter, Roden. f 2926; M. H. de Vries, id., f 2904; gegund.

Zwolle. Het bouwen van vijf arbeiderswoningen aan den Middenweg buiten de Diezerpoort. Door den architect D. de Herder.

P. Willemse, f 6600; J. W. Stil. f 6588; H. G. Treep, f 6513; H. v. Laar, f 6491; L. Meijer Sr., f 6370; H. Koedijk, f 5990. Allen aldaar.

1 OCTOBER.

Assen. Het Bouwen van twee afzonderlijke paviljoenen, eene kerk, eene behuizing. eene tuinmanswoning, eene smidswoning, eene smederij eene rioleering met zinkputten enz. te Zuidlaren, prov. Drenthe, met de leverantie van al het daartoe benoodigde. Door den architect K. Hoekzema, te Groningen, namens het bestuur van de Vereeniging tot Chr. Verzorging van Krankzinnigen en en Zenuwlijders in Nederland, gevestigd te Utrecht.

D. Opsomer, Nijmegen, f 91947; H. de Herder, Groningen. f 87562; J. N. Kruizinga, idem, f 86800; A. de Vries, Assen, f 86000; D. Kramer, Groningen, f 85892; J. Pot. idem, f 85000; J. Zeldenrust, Warffum, f 84990; H. Moorman, Stedum, en P. Nieland, Wirdum, f 84960; Gebr. Aberson, Steenwijk, f 84850; J. Houpt en J. Werkman, Groningen, f 84464; H. Brouwer en T. Bijlsma, Leeuwarden, f 84300; G. Kuiper, Groningen, f 81964; Gebrs. de Vries, Oldenholtpade, f 81950; P. IJ. Jelsma, Groningen, f 80600; K. J. Kalt. Heerenveen, en T. J. Kalt, Groningen, f 74958, gegund.

's-Gravenhage. Het maken van een machine- en ketelgebouw met stortkelder en schoorsteenfundeering met voet voor het stoomgemaal, voorts een machinistenwoning in een brandstoffenbergplaats. alles aan de Noordzijde van de Duinstraaat, benevens het leggen van riolen, en van ijzeren leidingen met bijkomende werken, een en ander ten behoeve der rioleering te Scheveningen. Door het gemeentebestuur.

J. Blok, 's-Gravendeel, f 99000; B. H. Weijers. Tilburg, f 98300; B. W. de Blecourt, Nijmegen, f 98100; J. Steffens, f 98000; C. B. Schoonboom, Voorburg, f 95200; A. Michaël. Aalburg, f 94000; L. de Groot, Heukelum, f 91300; L. v. Houweningen. Hardinxveld. f 91200; K. Leeman. Giezendam. f 89000; G. Vlot, Hardinxveld, f 87900; J. P. Cornelisse, Amsterdam, f 87400; J. M. Pinkster, idem, f 87000; C. Bastiaanse, idem, f 86500; H. v. Koolwijk, idem. f 85400; W. F. Weijers, Tilburg. f 83600; A. de Waard en J. C. Dierks, f 83500; J. v. d. Vlucht en J. Lievaart, f 82430; De Bruin en Van Dieren, f 81890; G. v. d. Drift, f 81630; G. Keij, Rotterdam. f 79300; A. v. d. Heijden, Hardinxveld, f 77250; J. v. d. Elshout. Scheveningen, f 74444. De overigen aldaar.

3 OCTOBER.

Dordrecht. Het bouwen van een fabrieksgebouw met kantoorgebouw, op een terrein gelegen aan den Bieschbosch te Dordrecht. Door de firma Van Dorsser en Terhorst.

Laagste inschrijver P. A. v. Rije. Dordrecht, f 20999. daaropvolgende Z. v. Schelt, id., f 22218.

5 OCTOBER.

Apeldoorn. Het bouwen van een woonhuis aan de Loolaan, voor Mevrouw Roosegaard-Bisschop te Arnhem. Door den architect J. A. Wijn.

Laagste inschrijver G. Wegerif Hz , f 6083.

Groningen. Den bouw van eene behuizing met bovenwoning. Door den architect K. H. Holthuis.

Laagste inschrijver J. v. d. Galic, f 2940, gegund.

Heinkeszand. Het bouwen van een dubbel woonhuis in de gemeente Heinkeszand. Door den heer L. Valkier te Wolfaartsdijk.

Laagste inschrijver J. B. Koch, Heinkeszand. f 1100, gegund.

Sneek. Het bouwen van 20 woningen. Door het Bestuur der Coöp. Vereeniging „Selfhelp".

Laagste inschrijver F. Teenstra, Bolsward, f 21890.

Wageningen. Het bouwen van drie woningen met de levering van alle materialen, arbeidsloonen enz. Door den Heer Jac. v. Brakel.

Metselwerk. E. W. Evers, Zetten, f 1395; G. W. de Leeuw, f 1395: W. Snijders, f 1250, gegund.

Timmerwerk. R. F. Driever, f 832; Alb. Haar, f 790, gegund.

Schilderwerk. J. J. Meurs, f 76,50; A. Bouwman, f 60. gegund.

Lood- en zinkwerk. H. v. d. Kaa, f 57; F. Barbier, f 33,50.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

17 OCTOBER 1896. 16e JAARGANG. No. 42.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

EEN NEDERLANDSCH KUNSTCENTRUM.

„Een Nederlandsch kunstcentrum" te bezitten, welk een illusie! Welk een droombeeld, een oord te kennen, waar de apostelen der kunst tempelwaarts gaan, om er de openbaring der Godheid te ontvangen. Een oord gewijd aan het schoone, waar de atmosfeer in haar rithmische golven ons de geheimen toefluistert van het eeuwig goede. Een plaats, waar niemand zich verzetten kan tegen den drang tot geestesverheffing, tot poesie. Een plaats, waar de disharmonie onbestaanbaar is, waar de wanklak verstomt, waar het verhevene gewoon en het gewone verheven is. Een plaats waar het genie zijn hoogsten triomf viert, en waar de onmondige het gebed der kunst leert prevelen.

Ze zijn er, die centra's, of althans er zijn steden die zich te eeniger tijd dien naam hebben kunnen toeeigenen. Zulk een kunst-middelpunt was het oude Athene, tijdens Perikles; zoo mocht wellicht nog genoemd worden Rome gedurende de regeering van keizer Augustus en later in de bloeiperiode der Renaissance.

Ook het hedendaagsche Parijs heeft oogenblikken gehad, waarbij de kunst in haar triomfeerde.

Zouden we in Nederland niet zulk een kunstcentrum mogen bezitten? De waarschijnlijkheid is niet groot. Ons land is daartoe te klein, onze kunst te weinig zelfstandig.

Wanneer we de steden van ons vaderland de revue laten passeeren en ons oog valt daarbij op Delft, dan achten we dit zeker een plaats, die niet op dien hoogen titel aanspraak mag maken. En zelfs, wanneer de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, zooals in September, eene vergadering binnen hare wallen houdt, dan stroomen de leden er van alle oorden heen, maar niet ter wille der kunst. Och neen, ter wille van de gezelligheid, om elkander eens weer te zien, handjes te geven en wat op te frisschen van den dagelijkschen arbeid, doet men den tocht.

Wel, degenen, die zoo het programma voor zich hebben opgemaakt, hebben ditmaal reden tot tevredenheid. Het was een genoegen om de oude vrienden en vakgenooten eens weer te zien. Het was opwekkend ter vergadering, waar men gespaard bleef van de in den laatsten tijd gebruikelijke voorstellen tot wetswijziging. Dan volgde de kunst, waar Hebe met hare gezellinnen weldoende rondgingen, daarna de middagwandelingen en de gemeenschappelijke maaltijd; die allen maakten den dag subliem en onvergankelijk voor onze herinnering.

Subliem en onvergankelijk werd de dag voor den bezoeker van Delft desniettemin bovenal, door de aanraking met een macht, wier intensiteit men niet vermoed had: het opgewekte kunstleven daar ter plaatse. Op het onverwacht veroverde de Delftsche kunst de sympathie der vereenigden.

Brengen wij ons weder den gang onzer indrukken te binnen. Er schuilt gewoonlijk een zeker genoegen in, de oude stad te bezoeken. Men kent Delft met zijn smalle geveltjes en lindenlaantjes; het heeft in zijn aanleg misschien iets naiefs, maar ook een zekere bevalligheid. Vooral op de bolle bruggen biedt het vriendelijke kijkjes. Beneden rust het oog op het krozige water, dommelend, tusschen de enge boorden; aan beide zijden ritselt en fluistert het groen heel zachtjes zijn boomengeheimpjes. Daarboven kijken hier en daar een geveltop, een torenspits, die zich koesteren in 't licht. Alles ademt een genot van kalmte en rust.

Maar helaas, het was ditmaal niet stil en dat bedierf den indruk, die anders werkelijk niet ongeschikt was ter voorbereiding tot een bijeenkomst aan kunst gewijd. Daar kwam de stoomtram aansnorren, dat lompe, logge gevaarte, dat blazende en zuchtende ondier, dat de harmonie onzer kleurenrijke schilderij verstoorde. Dan, het was marktdag en op de Groote Markt, het rechthoekige plein met zijn grootsche monumenten, waar Hugo de Groot anders een bijna Assyrische kalmte waarneemt, daar was enkel onrust.

Een appelen- en peren-, een groente- en rommelnegotie was aan den gang.

Ik moest den blik hooger richten; gelukkig, boven het gefladder der neringdoenden, rees hij nog omhoog, de trotsche toren der Nieuwe Kerk. Daar was hij, in zijn onvergankelijke schoonheid, massief in zijn grondvesten ranker zich ontwikkelende naar boven, getooid door bloem-

rijke pinakels en fioelen, bekroond door een edelen, slanken spits. Zoo stond hij, de reus der middeleeuwen, onaangetast door den tand des tijds, door de hand der vernielzucht. En het vertrouwen op het verheven doel der kunst keerde weder bij het aanschouwen van het gedenkteeken van het verledene.

Wenden we ons om, dan hebben we het Raadhuis voor ons, het monument van de Keizer, ons doel. Het is wel merkwaardig. dat de bouwkunst zoo weinig verandert, terwijl de menschen zooveel veranderen.

Wij denken onwillekeurig, als we over den drempel van het 17e eeuwsche monument gaan, aan de Edele Delftsche Raadsheeren, voor wien dit gebouw gesticht is.

Wanneer ze nog binnenkwamen, die oude gezonde magistraatspersonen, met de welgedane gezichten, de lange lokken, de wijde mantels, de flaphoeden, de kanten kragen en de aristocratische begrippen van alvermogende patriciers — we zouden op de vergadering een beetje op zijde schuiven; we pasten niet best bij elkaar. Maar toch, simpele, sluike 19e eeuwers, als we zijn, gevoelen we ons te huis in hun gebouw. Wat zij goed, schoon en waardig achtten, brengt op ons geen anderen indruk teweeg.

Wij sympathiseeren met hetgeen door hun genie is voortgebracht. En wanneer we iets zouden betreuren ten aanzien van het statige en toch ook vroolijk feestelijk Delftsche Raadhuis, dan zou het zeker niet meer kunnen zijn, dan dat er door onze grootvaders — die met de vadermoorders — wat veel gewitseld is.

Ons gemoed. eenmaal ontvankelijk voor indrukken van schoonheid en kunst, bleef in de goede sfeer bij het historisch overzicht van Delftsche monumenten; het kon opnieuw genieten bij de beschouwing van de tentoongestelde beschilderde glasramen, vooral toen de vervaardiger, Schouten, ons inwijdde in het eigenlijk wezen dier kunst.

De middag bracht opnieuw genot. Wat was er veel te zien; men kon slechts een keuze doen uit het vele wat aangeboden werd, en wat was alles interessant. Mijne aandacht bleef bepaald tot de drie inrichtingen van kunstindustrieelen aard: de fabriek voor zinkwerken en kunstsmeedwerk, de fabriek voor Delftsch aardewerk en het atelier voor glasschilderkunst.

De eene na de andere zijn die ondernemingen in onze jaren verrezen. Hier heeft men gebruik gemaakt van de vorderingen der techniek ten aanzien van de bewerking van zink en ijzer; daar is een haast geheel verloren kunst, de fayence vervaardiging, uit den slaap gewekt, opnieuw leven ingeblazen en tot bloei gebracht. Ginds zijn de geheimen opgespoord van een in discrediet geraakt kunstvak, het glasschilderen, en worden weder transparanten gemaakt, velden met ornament- en beeldwerk, waardoor het zonlicht toetreedt in allerhande kleuren en tinten, nu eens getemperd door grijsbruine schaduwen, wegduikend achter de loodvatting, dan weder schitterend en stralend in goudglans, en bij al dien rijkdom, harmonisch en schoon.

Welk een aantal nijvere handen zagen we aan het werk!

Eerst zagen we de smeden in hun ruime hal het onwillig ijzer hameren en wringen tot sierlijke voluten, tot teedere bloemen; dan in „De porceleine Flesch", tal van vormers aan het bewerken van het leem, zalen met teekenaars, allen ijverig aan den gang om mooie blaadjes, bloemen en schilderstukken te toetsen op het vaatwerk; ten slotte bij Schouten, de glasschilders, geïnspireerd door de bekoring der verzamelde antiquiteiten, der wel gekozen kunstproducten uit het verleden, hun glazen paneelen arrangeeren.

Na deze bezoeken rondwandelende in de hooge en stemmige hal van het huis van den heer Van Meerten, vroeg ik mij af: zijn wij hier niet in een kunstcentrum?

Verontrust U niet, mannen van het kunstenaarsgilde.

Ik zeg niet *het* kunstcentrum. Ik neem graag aan, dat de kunst in uw plaats bloeit, misschien evengoed als in Delft, mogelijk veel grooter gebied beheerscht en veel edeler karakter draagt.

Maar gun mij dan ook om respect te hebben voor hetgeen in Delft gedaan wordt. Bovendien begrijpt men, dat ik aan het woord „kunstcentrum" een meer bescheiden beteekenis wensch te geven. dan aan het begin van mijn artikel. Neen zeker, Delft staat nog niet zoo hoog, dat van daar uit een bezielende adem over de vlakte waait.

Delft is ook de stad der Polytechnische School. En wanneer ik mij dit te binnen gebracht heb, durf ik vooral niet te veel lof meer van de oude veste verkondigen. Want zooals men weet, is de P. S. een verschrikkelijk slechte inrichting. Eerlijk bekend, wanneer ik over die zaak verder uitweidde, zou ik misschien partijdig kunnen worden en wensch ik me in mijne toelichtingen te dien aanzien zoo veel mogelijk te beperken.

De Genestet, die nog al goed op de hoogte scheen te zijn van de stad zijner inwoning, noemde in zijn „mailbrief" de beide zaken, waardoor Delft het meest bekend was, de boter en de academie, en nam de vrijheid daarbij de onbevlekte naam van de Delftsche boter te vergelijken bij de twijfelachtige reputatie der Academie. Hoe het met de Delftsche zuivelproducten tegenwoordig staat is mij volkomen onbekend, maar het schijnt wel, dat de slechtheid van de opleidingsschool voor ingenieurs een noodzakelijk kwaad is, dat de bestaande inrichting van haar voorgangster heeft overgenomen.

Toch mag van haar iets vermeld worden, dat althans niet verkeerd is: er wordt gewerkt. En daardoor sluit de inrichting zich aan bij de genoemde werkplaatsen voor kunstindustrie.

Wellicht is de inrichting der P. S. gebrekkig, heeft het onderwijs behoefte aan hervorming, maar er wordt gearbeid, er wordt gestreefd naar het goede. Het kan wel zijn, dat de kunstproducten uit Delft afkomstig, niet onberispelijk zijn; in elk geval zijn zij de vrucht van langdurige inspanning, van nimmer ontmoedigde energie.

Juist dan ook als plaats van den arbeid, als plaats waar niet het holle woord, maar de sprekende daad den boventoon aangeeft, meende ik Delft te mogen beschouwen als een kunstcentrum.

De bouwkundigen — men vergeve mij de aanteiging, — schijnen wel te behooren tot een lastig soort van menschen. In geen vak wordt zoo zwaar gecritiseerd, als in het onze. Zelfs de zuigelingen op architectonisch gebied, die nauwelijks eenig begrip hebben ontvangen van de eenvoudigste bouwkundige constructiën, leeren met graagte de critische betitelingen, waaraan de meeste authoriteit gehecht wordt en waarmede ze het best den arbeid van meer gevorderden kunnen afbreken. Doch ook, als de geest meer bekwaam, en de smaak meer ontwikkeld is, schijnt de vakman zich genoodzaakt te gevoelen, vernietigende beoordeelingen uit te spreken. De vakbladen vloeien soms over van hevige gal. Ook het geharrewar over rationalisten en anti-middeleeuwers strekt niet ten bewijze van de onderlinge waardeering der architecten.

Het zal wel niet aangaan om aan te nemen, dat het gros der bouwkunstenaars werkelijk zulke sukkels zijn, en hunne producten voor het meerendeel, wat kunstwaarde betreft, om het nulpunt zweven.

Maar de vlek, die ik heb laten vallen op het bouwkundig gemoed, mag ik ook niet langer daarop laten rusten. Zeker, wanneer in de bouwkundige wereld niet steeds in de eerste plaats gezocht wordt naar hetgeen er goeds te vinden is, in de werken van den tijdgenoot, wanneer de beoordeeling nu en dan wat zwart gekleurd wordt, — zou daar niet in te vinden zijn een bewijs voor de onbevredigde ambitie der vakmannen? Bij de jeugd is het de uiting van een geest, die hooger wil vliegen dan de vleugels hem in staat stellen. Hij reikhalst om over het gemaakte heen te zien; zijn scheppingen moeten schooner zijn. Bij den meer ontwikkelde is het een besef der algemeene onmacht tegenover de verhevenheid van het ideaal; is het de uiting van twijfel of de genius onzer eeuw wel ooit de verheven vlucht zal nemen, waarop zoo lang reeds gehoopt is.

Voor al die mismoedige kunstenaars is er slechts één middel om het vertrouwen in de kunst weder te vinden. Het is arbeid; laat hen werken, waardoor ze dingen maken, die anderen misschien heel leelijk zullen vinden, maar waardoor ze toch, al is het onmerkbaar, bijdragen tot verhooging van het algemeene kunstgevoel.

Voor den zoekende, den twijfelaar, is het reeds iets waard om in aanraking te komen met eene arbeidssfeer. Ik roep hem op ter bedevaart naar Delft. Daar, zal hij bemerken, worden geene pogingen gedaan om alles af te breken. Daar wordt niet gediscussieerd over het vóór en tegen van de ééne kunstrichting boven de andere. Daar wordt alleen gearbeid, gewerkt op het gebied van het schoone. En de bezoeker — zelfs al kwam hij met de stoomtram en op een marktdag — zal, als hij dat alles waarneemt, eerbied gevoelen voor de mannen, die daar voorgaan op het gebied van wetenschap, kunst en nijverheid. Hij zal tevens begrijpen waar zijn eigen geluk te vinden is.

De reeds genoemde dichter van den „mailbrief" weersprak satirisch de ondeugende bewering, als zou Delft, de stad der graven van het Huis van Oranje, zelf een graf zijn. Men mag die aardigheid in Delft thans gerust hardop zeggen. Het is niet meer de stad, die teert op het verleden; het is vol van een tintelend jeugdig vuur; het treedt met vernieuwden levenslust te voorschijn. Delft leeft en werkt. De producten, binnen hare wallen vervaardigd, worden niet alleen in ons land overal gaarne gezien, zij worden door de geheele wereld verzonden en als kunstwerk geapprecieerd.

Zoo moge het blijven! De Delftsche nijverheid moge groeien en bloeien en hare krachtige natuur moge anderen tot aanmoediging dienen.

Want er is nog zooveel te doen. In ons land sluimert eene kracht, die nog zoo weinig benut wordt. Het volk is in het bezit van een natuurlijken kunstzin. Het heeft een scherp oog voor vormen, een ongeëvenaard gevoel voor kleuren. Men gunne die gave de gelegenheid zich te ontplooien. Laat ieder in zijn eigen kring zijn best doen om te trachten herleving te brengen in de kunstindustrie. Men zei niet bevreesd voor de beperktheid der markt voor onze producten, voor de engheid onzer grenzen. De velden, waar de kunst haar scepter doet gelden, zijn zoo talrijk, haar wegen zoo oneindig. En waar een enghartige knutselgeest grenzen baricadeert met toltarieven en beschermende rechten, behoeft de kunst niet terug te deinzen. Tegen haar zijn geen weermiddelen bestand.

Ook van onze zijde behoeven we den invoer van vreemde kunstproducten niet te weeren. Laat ze gerust binnenkomen, de producten der buitenlandsche nijverheid. Laat ons ontvangen het beste wat buitenlandsche vlijt heeft tot stand gebracht; laat ons er van genieten en laat het ons tot leering strekken.

Maar laat ons ook zorgen, dat de naam der Nederlandsche nijverheid meer beteekenis verkrijgt in het buitenland.

Zoo opgevat, zou het Delftsche voorbeeld er toe kunnen leiden, dat ons geheele land een kunstcentrum zou mogen genoemd worden. De verheffing van het kunstgevoel in Nederland en de practische toepassing er van, zou strekken tot vermeerdering van welvaart, tot verhooging van ons nationaal bewustzijn, tot veredeling van het leven.

J. A. M. H.

EENIGE OPMERKINGEN OVER HET RESTAUREEREN VAN MONUMENTEN VAN OUDE KUNST.

Vervolg van bladz. 251.

De architect zou zich eigenlijk strikt kunnen bepalen tot het scheppen van zijn ontwerp. Hij zou in verlegenheid komen zoo men hem hamer of truweel in handen gaf. Niet omdat de architect aan het gebouw dat hij heeft ontworpen, niet een bepaald cachet verleent waarin men het karakter van zijn talent terugvindt, maar dit karakter moet veeleer gezocht worden in de lijnen, de verhoudingen en de abstracte hoedanigheden van het gebouw, dan wel in de stoffelijke uitdrukking daarvan, evenals een schrijver zich doet kennen door zijn stijl en zijne gedachten en niet door de vellen papier en de drukletters, die daarvan slechts eene duidelijke openbaring zijn. En evenals men een boek kan herdrukken of op nieuw uitgeven naar het oorspronkelijk manuscript of naar een bestaand gedrukt exemplaar, zonder den tekst daarvan te veranderen, evenzoo kan men een monument op nieuw teruggeven zonder iets aan zijn lijnen te veranderen, hetzij door het oorspronkelijke plan te volgen, hetzij door dit weder op te maken uit de gegevens, door het nog bestaande exemplaar in steen zelf verschaft.

Men behoeft niet van het vak te zijn om in te zien, dat in vele gevallen de bouwvallen van een monument voldoende gegevens verschaffen om daaruit met zekerheid het geheele plan te kunnen opmaken. De bouwkunst is onderworpen aan natuurwetten, zooals de zwaartekracht, de weërstand der bouwstoffen, en aan bepaalde wetten, zooals de symmetrie, de stijl, die aan het toeval en de fantaisie minder speelruimte geven dan in de andere kunsten. Een afgebroken kroonlijst, een omgevallen kolom in een rij gelijke kolommen, een gedeeltelijk ingestort gewelf, om de meest eenvoudige voorbeelden te noemen, laten aan den restaurateur niet toe een keuze te doen of te hinken op twee gedachten.

In zulke gevallen, evenals in al zulke zeer talrijke gevallen waarbij gissing en er naar raden geheel is buiten gesloten, moet zulk eene restauratie, met de vereischte wetenschap en voorzorg verricht, aan het monument het voorkomen geven dat het had toen het voor het eerst voltooid werd, dat voorkomen hetgeen den ontwerper er aan heeft bedoeld te geven.

Het onder deze omstandigheden gerestaureerde monument, van welke beteekenis en omvang de verrichte arbeid moge zijn, is ten slotte niet anders dan een nieuwe uitgave van denzelfden tekst, even correct als de leest.

De archeologen en de artisten zullen hierop antwoorden, dat zij gelijken op de boekenliefhebbers, hartstochtelijk voor de oorspronkelijke uitgave (editio princeps), onverschillig voor de herdrukken, al waren deze laatste ook fac-similes.

Dit gevoel is zeer begrijpelijk, en men zou voor de poëzie van de werken uit het verleden ongevoelig moeten zijn om dit niet in groote mate te deelen; tenzij men blind is, is het onmogelijk niet iets te voelen voor al datgene, dat aan de schoonheid en het schilderachtige van een monument die kleur verleent, dat versletene van kanten en vlakken, de blijken van den menschelijken arbeid met geheimzinnigheid omhullende, alsook die wonden, vertellende de aanvallen van regen, wind en vorst en de nog meer verwoestende van het vandalisme.

Men moet dus de oude steenen om haar zelf wil eerbiedigen, omdat de ouderdom haar schoonheid, herinneringen, legenden verleent; men moet ze met tegenzin en slechts gedwongen wegnemen. *Laat men, indien enkele steenblokken tot poeder vervallen en de veiligheid wordt bedreigd, deze vervangen; maar men behoeft daarvoor niet den geheelen muur te vernieuwen. De moet (de vlek) die de nieuw ingezette blokken in het begin misschien zullen veroorzaken, zal de tijd spoedig uitwisschen.*

Ieder afgebrokkeld lijstwerk behoeft echter niet weêr nieuw te worden gemaakt. De afbrokkeling hindert het oog minder dan de pleister die men zou aanwenden om die weg te maken. Een kapiteel waaraan een voluut ontbreekt of een hoekje, kan nog zeer goed zijn functie van kapiteel vervullen. Eenige steenen splinters uit een rib of uit een kroonlijst gevallen, behoeven nog geen aanleiding te zijn, dat men die geheel wegbreekt.

Men moet niet uit het oog verliezen, dat de architecten en de aannemers, met eene restauratie belast, altijd zeer geneigd zijn die zoo uitgebreid mogelijk te maken; *het belang van de kunst daarentegen is, die tot een minmum te zien teruggebracht.* Uit dat oogpunt moeten de plannen van restauratie worden onderzocht. Zij die geroepen zijn deze plannen te onderzoeken en goed te keuren, moeten het oude monument steen voor steen verdedigen.

De plaatsing van nieuwe steenen mag alleen worden geduld om de ontbrekende aan te vullen, of de steen te vervangen die onvermijdelijk moet worden verwijderd.

Nooit zal men dulden, dat algeheele slooping (afbreken) den weder opbouw van een monument noodzakelijk zou kunnen maken.

Indien men aanneemt, dat de toestand van verval zoo groot is, dat men geen redmiddel meer kan aanbrengen, waarvoor dan te verwoesten wat nog overeind staat; te meer wanneer het niet meer kost een nieuw gebouw geheel naar hetzelfde plan op een andere plaats op te trekken.

Is het mogelijk om uit de overblijfselen van een monument het plan op te maken, voor alles wat de eigenlijke architectuur betreft, en om door middel van dat plan het weder op nieuw te maken met al de vereischte nauwkeurigheid, de vlakken, de profillen, het snijwerk, alles wat met winkelhaak en passer weder te herstellen is. — dit is niet het geval zoodra men aan het beeldhouwwerk raakt, wanneer het betreft beelden, figuraal beeldhouwwerk en decoratief lofwerk.

De beeldhouwers laten gewoonlijk aan de practiciens de zorg over om het model van hunne hand in steen over te brengen, en de getrouwheid van dat overbrengen is zoo, dat die zonder retouche kan worden afgeleverd, tenzij de werken van bijzondere beteekenis zijn of een buitengewone afwerking eischen, hetgeen bij de monumentale beeldhouwkunst gewoonlijk niet het geval is.

Het is duidelijk, dat het model dat den practiciens gediend heeft, voldoende zou kunnen zijn om een nieuw proefstuk te maken, geheel overeenkomende met het oorspronkelijk beeldhouwwerk.

Ongelukkig voor die oude werken zijn voor ons di[e] modellen niet bewaard gebleven, indien zij al ooit moge[n] bestaan hebben. Men weet, inderdaad, dat een groo[t] aantal beeldhouwwerken dat de monumenten der midden[-] eeuwen versiert, op de plaats zelf zijn uitgevoerd doo[r] eenvoudige werklieden, arbeidende naar hunne eige[n] inspiratie en aanspraak makende op geen anderen titel da[n] van steenhouwers of beeldsnijders.

Dikwijls zijn deze werken gebrekkig van uitvoering, ruw en onbeschaafd zelfs, en hebben zij slechts waard[e] door hun schilderachtig karakter en door de innighei[d] van uitdrukking (expressie). Zij zijn daarenboven niet t[e] imiteeren (te copieeren). Om zulke werken na te maken zou men — hetgeen onmogelijk is — den geest, de wijze va[n] zien, van begrijpen en van gevoelen dezer onbekend[e] artisten weder moeten opwekken.

De oude beeldhouwwerken moeten dus worden bewaar[d] met een vromen eerbied, evenals de esthetische formule van een verdwenen beschaving. Deze werken te willen restaureeren, staat bijna altijd gelijk met het ondernemen van een niet te verwezenlijken arbeid. Hier zou men geneigd zijn de theorien van Ruskin in te roepen, en ze ditmaa[l] zonder voorbehoud te onderschrijven, — theoriën welker t[e] algemeene toepassing ze te veel tot paradoxen stempelt.

Al wat men, in de meeste gevallen, voor de oud[e] beeldhouwwerken doen kan, is voor hun behoud te waken met al de zorg die men aan kostbare en breekbare zaken verschuldigd is.

Wanneer zij blijkbaar het einde hunner oudheid naderen, is het het beste er afdrukken of afgietsels van te nemen om er een getrouw beeld van te behouden dat later zou kunnen worden benut. *Maar zoolang zij geen steenklomp zonder beteekenis zijn geworden, moet men ze eerbiedigen; zelfs ook wanneer zij gebroken, afgebrokkeld, verminkt zijn; zij bewaren een deel van hetgeen zij eertijds geweest zijn, van hetgeen hunne bekoring en poëzi[e] uitmaakt.* *)

Aan het einde zijner brochure resumeert de heer Joseph Nève: Bij iedere restauratie moet men, zal het doel niet worden voorbijgestreefd, zich doordringen van de meest behoudende denkbeelden. Hij die daarmede is belast, moet in de hoogste mate, behalve technische kennis, eerbied voor het werk dat hem is toevertrouwd, bezitten, en dit behandelen als doctor en niet als chirurg.

Verre van naar eene gelegenheid te zoeken om zich te doen gelden, moet de restaurateur het veeleer als een triomph van zijn kunst beschouwen, wanneer zijn werk onopgemerkt blijft, voor zijn tusschenkomst als het ware vergiffenis vragen, door de vereischte omzichtigheid en behoudendheid aan den dag te leggen.

Laat die tusschenkomst zoo bescheiden mogelijk zijn, laat men die beschouwen als een noodzakelijk kwaad; een noodzakelijkheid die men dikwijls zou kunnen ontgaan, indien men de kunstwerken in tijds voorbehoedmiddelen toediende en daaraan al de zorg wijdde die een waakzame liefde medebrengt. Deze voorzorgen zullen uit den aard verschillend zijn, al naar dat men met schilderijen, frescos, meubels of beeldhouwwerk te doen heeft.

Die raadgevingen van Ruskin spreken tot het gezond verstand; wij zullen de voorgaande regelen daarmede besluiten.

---

*) Men denke hier aan het Raadhuis van Nijmegen, waar al de schoone, wel is waar verminkte figuren, door moderne poppen vervangen zijn.

„De gewoonte van den modernen tijd is, eerst de gebouwen te verwaarloozen en ze daarna te restaureeren. Heb voor uwe gebouwen de noodige zorg, en ge zult niet behoeven te restaureeren.

„Eenige bladen lood in tijds op een dak gelegd; eenige doode bladeren en afgewaaide takken in tijds uit de goot verwijderd, zullen dak en muur voor ondergang behoeden."

„Waak met angstvalligheid over een oud gebouw: behoedt het zoo goed ge kunt en bewaar het, wat het ook kosten moge, voor bouwvalligheid. Beschouw de steenen daarvan alsof het gesteenten waren van een vorstenkroon; zet er wachters om heen zooals gij bij een belegerde stad zoudt doen; houdt het bij elkâar met ijzer waar het uiteen begint te vallen; stut het met houtwerk daar waar het te zwak wordt; bekommer er u niet over wanneer het door dit hulpmiddel een minder goed aanzien verkrijgt: beter een scheur dan een deel dat verloren gaat; en doe dat alles met toewijding, met eerbied, voortdurend, en menige generatie zal dan nog in zijn schaduw komen en gaan.

PRIJSVRAGEN.

De uitslag der door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in dit jaar uitgeschreven prijsvragen voor een Turngebouw en een Winkelpui, is opgenomen onder het hoofd „Verslagen van vergaderingen", in het verslag der Vereeniging B. en Vr.

De uitgevers van *„Onze Gids"*, geïllustreerd vakblad voor den behanger, stoffeerder en meubelfabrikant, hebben voor eenigen tijd een prijsvraag uitgeschreven voor de versiering van een gevel bij gelegenheid van het kroningsfeest.

Daarvoor waren 17 geteekende ontwerpen ingekomen. De jury — bestaande uit de heeren Martin Kalff, redacteur van het *Alg. Hbl.*, H. P. J. Jansen, lid der firma H. F. Jansen en Zonen, en der architect W. G. Welsing — besliste, dat geen dezer plannen voor eene bekroning in aanmerking kon komen.

De jury heeft geen rapport uitgebracht, maar haar uitspraak wordt verklaarbaar, omdat de inzenders de opgaaf niet juist hebben begrepen. Zij hebben zich ten doel gesteld den voorgeschreven gevel van onder tot boven te versieren, waardoor de ontwerpen aan overlading lijden; ze hebben zich meer een versiering gedacht en daarachter, om zoo te zeggen, een gevel geteekend, en geen rekening gehouden met de omstandigheid, dat het aanbrengen van luifels of het aanleggen van geheele tuintjes voor het heele huis wel niet zal worden toegestaan.

De heer W. Stok Jr. is met den eersten prijs bekroond voor zijn ontwerp, ingezonden op de prijsvraag voor een reclamezegel ten dienste van de aanstaande tentoonstelling van kunstnijverheid, te Dordrecht.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Groningen. 19 Sept. 1896. De Voorzitter opende de vergadering, de eerste van het vergaderseizoen, met een hartelijk welkom aan de aanwezigen en een krachtige opwekking aan de leden, om zoo veel mogelijk het hunne bij te dragen tot bloei der vereeniging. Spreker schetste in korte trekken het verloop van het ledental in het 12-jarig bestaan der afdeeling, en wees er op, dat hoewel het ledental thans twee minder is dan bij de oprichting in 1884, er toen 7 in de provincie verspreid wonende, buitenleden waren, tegen thans één.

Daar deze leden nooit ter vergadering komen, noch op andere wijze van hun lidmaatschap blijken geven, is in dat opzicht de toestand der afd. thans gunstiger dan toen. Spreker eindigde met de hoop, dat door een krachtig, vriendschappelijk samenwerken der leden, de afdeeling weer in bloei mag toenemen.

De notulen der vorige vergadering werden gelezen en goedgekeurd, en mededeeling werd gedaan van ingekomen missiven.

De vergaderavonden voor het ingetreden seizoen werden vastgesteld, en werd besloten om bij gunstig weder op Zondag 27 September 1896 een gezelschapsreis te doen naar Assen en omstreken.

Overgaande tot benoeming van een 1e Secretaris der Afdeeling in de plaats van het vertrokken Lid, den heer M. F. Oortgijzen, werd de heer A. Eisses met op twee na algemeene stemmen tijdelijk tot deze functie verkozen. De heeren L. de Vogel en J. W. Sips verkregen ieder een stem.

Na eenige opmerkingen en besprekingen werd deze benoeming door den heer Eisses aangenomen, onder applaus der vergadering.

Bijna al de leden namen opzich om in de a. s. wintervergaderingen lezingen te houden, in de e. v. vergadering door den heer H. Reijenga Tzn.

Een gedeelte van nog niet uitgeloot zijnde aandeelen van het renteloos voorschot werd aan eenige leden uitbetaald.

De heer Eisses vroeg, of het bestuur der afdeeling of een der leden in het bezit was van een volledig bijgewerkt exemplaar der Wet van de Mij en het huishoudelijk reglement der afdeeling daar dit in ontkennende zin werd beantwoord, werd het bestuur uitgenoodigd daarin te voorzien en de veranderingen in het reglement der afdeeling te laten drukken.

De voorzitter dringt er op aan de kunstbeschouwingen voor het publiek des Zondags weer te doen houden. Na eenige besprekingen wordt hiertoe besloten.

Ten slotte werden nog eenige besprekingen gehouden, over den leescirkel, waarna de vergadering werd gesloten.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap Rotterdam. 13 Oct. 1896. De voorzitter opende deze eerste wintervergadering met een woord van welkom aan de leden en wees vervolgens op den rooster van spreekbeurten en op de resultaten der uitgeschreven prijsvragen, welke in de vergaderzaal waren tentoongesteld.

Nadat vervolgens de notulen der vorige bijeenkomst waren gelezen, werd het juryrapport der prijsvragen medegedeeld, waarvan de uitslag was als volgt:

Prijsvraag voor een Turngebouw.

Daar geen enkel ontwerp bijzonder uitmuntte boven de andere, werd geen eerste prijs toegekend, doch deze gelijkelijk verdeeld onder motto's *Op. 4,* en *Nova,* zijnde elk een zilveren medaille en f 50.—. Tweede prijs, zijnde het getuigschrift der Vereeniging en f 25.— aan motto *Sport* en een getuigschrift aan motto *Halter.*

Prijsvraag voor een Winkelpui.

1e prijs, bronzen medaille en f 25.— aan motto *Bij avondlicht.*
2e prijs, getuigschrift aan motto *Entre-nous.*

Bij opening der naambrieven bleken de vervaardigers te zijn:

Van motto	Op. 4	de Heer	C. B. Van der Tak,	Rotterdam.
„ „	Nova.	„ „	A. Otten,	Brussel,
„ „	Sport.	„ „	J. Van Wijngaarden,	Amsterdam.
„ „	Bij avondlicht	„ „	A. Otten,	Brussel.
„ „	Entre-nous	„ „	Joh. Gort,	Rotterdam.

Vervolgens trad op als spreker voor heden avond de heer J. H. de Groot, architect te Amsterdam, met het onderwerp *Rhythmus en Systeem.*

Reeds sedert eenige jaren, zeide Spr., had hij gezocht naar stellige zaken voor het ontwerpen en teekenen, en had hij gevonden eenvoudige stellingen, die, bij nader onderzoek, bleken, waarschijnlijk in alle stijlen gebruikt te zijn. Deze stellingen zijn zoovele middelen om éénheid in een compositie te bewaren.

Spr. baseerde al zijn constructies op het gebruik van de driehoeken van 45° en 60°, waarvan hij zulk een ruim gebruik maakt, dat het gebruik van een passer, als verdeelings-middel, geheel overbodig wordt. Hierdoor verkrijgt men 1° Handigheid, d. w. z. de constructies worden vlug en handig uitgevoerd; 2° Meesterschap, daar, door de eenvoudige constructie, men er meester van is, dat b. v. een decorateur het werk zuiver naar het ontwerp kan uitvoeren en niet op 't gevoel behoeft te werken, Monumentaliteit, door de eenheid in de compositie, evenzoo harmonie, stijl en rhythmus.

Natuurlijk moet men voor het gebruiken van dit systeem teekenaar zijn, d. w. z. zuiver kunnen zeggen wat men bedoelt.

Voortbouwende op dit systeem, toonde Spr. aan, hoe wij hiermede de natuur nabij komen door het opbouwen, het geleidelijk

ontstaan der vormen. welke daar moeten zijn, omdat zij noodig zijn.

Spr. wees er ook op, hoe het *ontwerpen* van vlakornament moet bestaan in het rein deelen van een vlak en niet in het aanhangen en toepassen van eenige motieven.

Gebaseerd op dit systeem toonde Spr. vervolgens verscheidene teekeningen zijner leerlingen en van hem zelven, waarin verrassend was te zien het schijnbaar ingewikkelde en toch au fond zoo eenvoudige der constructie en het eigenaardige effect dier ontwerpen.

Hiermede toonde Spr. ook aan, dat de Arabische vlakversieringen, hoewel schijnbaar ingenieus door ingewikkeldheid, dit in waarheid zijn door hun grooten eenvoud.

In een binnen kort door Spr. uit te geven werkje toonde hij ten slotte, hoe dit systeem is toe te passen, zoowel op lijnornament, als op letter-, dier-, plant- en menschfiguren.

BERICHTEN.

Uit het voorloopig verslag der Tweede Kamer op het wetsontwerp tot wijziging van het Bestuur der Polytechnische School blijkt, dat de Kamer met genoegen kennis nam van het voornemen der Regeering om eenige hervorming in de inrichting te brengen. De wijze echter waarop die hervorming door de Regeering wordt voorbereid, voldeed niet.

In eene afdeeling werd er op gewezen, dat 't aanbeveling verdient, art. 59 der wet op het middelbaar onderwijs te wijzigen, opdat niet het voldoend afgelegd eind-examen der Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus uitsluitend behouden worde als eerste voorwaarde tot het verkrijgen van een diploma aan de Polytechnische School.

In eene andere afdeeling spraken sommige leden als hun gevoelen uit, dat ten onrechte het hooger technisch onderwijs nog steeds is ingedeeld bij het middelbaar onderwijs.

Andere leden deden als hun gevoelen kennen, dat zij er bezwaar in zouden zien, het hooger technisch onderwijs gelijk te stellen met het universitair onderwijs. Zij vreesden daarenboven, dat men er dan toe zoude komen een vierde, ditmaal technische, Rijksuniversiteit in het leven te roepen en dat dan de eischen voor die inrichting steeds meer zouden worden opgevoerd.

Naar aanleiding van deze bespreking werd de opmerking vernomen, dat mede het onderwijs in de landbouwkunde aanspraak heeft om onder het hooger onderwijs te worden opgenomen.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 12.
Bouwkundig Teekenaar 5.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 19 OCTOBER.

Amsterdam. Het bouwen van een brandweer-kazerne, op een terrein aan de Ruysdaelkade en Hobbemastraat.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter Stads-drukkerij, tegen betaling van f 1.75. (met twee teek.). Inl. worden gegeven ten kantore van den Adsistent gemeente-architect op het raadhuis, kamer No. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Amsterdam. Het bouwen van 2 hulpwachten voor de brandweer, waarvan een op een terrein aan de Nicolaas Beetsstraat en een op een terrein nabij de Willemspoort.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stads-drukkerij, tegen betaling van f 1. (met één teek.). Inl. worden gegeven ten kantore van den adsistent-gemeente-architect op het raadhuis, kamer No. 105, van 2 tot 4 uur, gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Apeldoorn. Het bouwen van een woonhuis aan den Nieuwen weg bij Rozenheuvel.

De architect J. A. Wijn. Bestek en teek. ter inzage in het „Hotel Apeldoorn".

Dronten. Het bouwen van een woon- en winkelhuis in de Hoofdstraat aldaar, met bijlevering van al het materiaal.

De heer Th. Sanders, n.m. 1 u., in het café van de wed. A. v. d. Wielen, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen.

Zweins (Fr.). Het afbreken eener oude en het maken van eene nieuwe bekapping op den steenoven te Kingmatille onder Zweins.

De heer R. Teikema. Bestek en teek. liggen ter inzage bij D. Saakstra aldaar. Briefjes franco in te leveren bij den heer D. v. d. Geest te Zweins. Aanw. gedaan.

DINSDAG 20 OCTOBER.

Schoonhoven. Het verbouwen van een woon- en winkelhuis, wijk B 150 te Schoonhoven.

De architect L. F. Redeker, v.m. 11 u., in het koffiehuis van A. A. v. Wijk. Bestek en teek. liggen van af 14 Oct. ter inzage bij gen. architect.

WOENSDAG 21 OCTOBER.

Aarlanderveen. Het maken van eene separatie, nieuwe vloeren, zoldering en daarbij komende werken in de openbare school aan de Lage Zijde.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Het bestek en teek. zijn tegen betaling van f 0.50 per stel ter secretarie verkrijgb. Verdere inl. te bekomen bij den gemeente-architect, den heer J. Hengeveld te Alfen. Aanw. 20 Oct. 's midd. 12 u.

Klundert. Het bouwen van een huis en bergplaats en de levering der benoodigde materialen.

De heer M. W. Geers, v.m. 11 u. De teek. en het bestek liggen ter inzage in het koffiehuis De Kroon bij den heer Adrianus Schrauwer te Klundert. Nadere inl. zijn te bekomen bij den architect P. J. van Genk te Leur bij Breda. Aanw. gedaan.

Leiden. Het verbouwen van perceel Hoogewoerd No. 4 tot Biscuitfabriek Nutrix.

De architect H. J. Jesse, v.m. 10 u., in gen. perceel. Bestek met teek. ad f 0,50, te verkrijgen ter drukkerij van J. J. Groen & Zoon, Pieterskerkkoorsteeg. Inl. geeft de architect. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 22 OCTOBER.

Haarlem. Het bouwen van 47 woningen op een terrein, gelegen aan de Zomervaart.

De architect S. J. W. Mons, nam. 3 u., in het café „Montagne". Bestek en teek. zijn à f 1,50 per stel te verkrijgen ten kantore Groote Houtstraat No. 103, alwaar dagelijks van 9—12 inl. zijn te bekomen.

Hengelo. (Ov.). Het bouwen van een woonhuis met toebehooren, op een terrein, gelegen aan den Enscheder straatweg te Hengelo.

De architect W. Elzinga, 's av. 8 u. in het café van M. Smit, Langelermaatweg, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 22 Oct. v.m. 11 u.

VRIJDAG 23 OCTOBER.

Amsterdam. (Herbest.). Het maken van artillerie-inrichtingen aan de Hembrug, (4de gedeelte.) Raming f 334500; onder het beheer der Genie te Amsterdam.

De Genie, v.m. 10 u., op het bureel der Genie, Plantage Lijnbaansgracht 1, alwaar bilj. in te leveren tot 22 Oct., n.m. 3 u., de bestekken ter lezing liggen en met inschrijvingsbilj. en inl. te bekomen zijn. Inl. ook te bekomen bij den kapit.-ingenieur F. J. van Burgsteeden, aan de Hembrug.

Middelburg. Het onderhoud van de aanleg- en losplaats voor visschers in den Brakman bij de Isabellasluis, gedurende de jaren 1897, 1898 en 1900. Raming f 1150.

Het Prov. bestuur, v.m. 11 u. Het bestek, no. 1, ligt na 9 Oct. ter lezing aan het gebouw van het Min. van W., H. en N., aan de lokalen der Prov. Besturen en is te bekomen bij de firma Gebr. v. Cleef, boekh. te 's-Gravenhage. Inl. zijn te bekomen bij den hoofdingenieur in het 11de district te Middelburg, bij den ingenieur te Ter Neuzen en bij den opzichter de Kiewit te Sas van Gent.

ZATERDAG 24 OCTOBER.

Haarlem. Het bouwen van een villa in het Bloemendaalsche Park. Met bijlevering van alle materialen enz.

De architect J. W. Hanrath te Hilversum, v.m. 11 u. in het café Neuf, Groote Houtstraat, Haarlem. Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen bij voorn. architect. Aanw. 22 Oct v.m. 11 u.

MAANDAG 26 OCTOBER.

Amsterdam. Het maken en plaatsen van vier houten politieposthuizen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 2,35 (met vier teekeningen). Inl. worden gegeven ten kantore van den adsistent gemeente-architect op het raadhuis, kamer no. 105, des n.m. van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Amsterdam. Bestek n°. 665. Het vergrooten der vrachtgoederenloods op station Hilversum. Raming f 6400.

De Holl. IJz. Spoorw. Maatij., n.m. $1^1/_2$ u. (Gr.w. tijd) in het Centraal Personenstation. Het bestek is tegen f 1 verkrijgb. aan het Centr.-Administratiegebouw der Maatsch. aan het Droogbak te Amsterdam, bureau Weg en Werken, Kamer 154. Aanw. geschiedt als in het bestek is vermeld.

Amsterdam. Het bouwen van twee openbare lagere scholen, waarvan één der 1e klasse voor 600 kinderen en één der 2e klasse voor 520 kinderen, beiden op een terrein van den Overtuin van den Hortus Batanicus.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 2.25 (met drie teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den adsistent gemeente-architect op het raadhuis, kamer no. 105, des n.m. van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen voor den dag der aanbesteding.

St.-Oedenrode (N.-Br.) Het bouwen eener villa met aanhoorigheden op een terrein aan de Markt.

De architect J. M. Marijnen te Breda, n.m. $1^1/_2$ u., in het café „Leeuwenrust" te St.-Oedenrode, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft voorn. architect.

WOENSDAG 28 OCTOBER.

's-Gravenhage. De levering van: (Bestek no. 196.) 615000 vloei-ijzeren haakbouten, en 534000 gegalvaniseerd vloei-ijzeren tirefonds. Bestek no. 197.) den metalen bovenbouw met toebehooren voor eenhonderd en twee bruggen voor secondaire spoorwegen, waarvoor noodig 235104 K.G. getrokken ijzer,

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

24 OCTOBER 1896. 16e JAARGANG. No. 43.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie $^3/_2$ maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door de welwillendheid van het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap daartoe in staat gesteld, worden in het gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam, van af Maandag 26 October tot en met Zaterdag 7 November a. s. tentoongesteld:

de antwoorden ingekomen op de prijsvragen, in 1896 uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

De tentoonstelling is kosteloos toegankelijk, op de bovengenoemde dagen, van des morgens 10 tot des namiddags 4 uur.

Afdeeling Amsterdam.

De afdeeling Amsterdam van de Maatschappij zal op Vrijdag 30 October a. s. des avonds te 8 uur vergaderen in het gebouw der Maatschappij.

De agenda vermeldt:

1. Mededeelingen van het Bestuur.
2. Bespreking van de wijziging van het Reglement.
3. Expositie van teekeningen van het in aanbouw zijnde R. C. Gasthuis, 1e Parkstraat te Amsterdam, met toelichting te geven door den architect, den heer A. C. Bleijs, Bouwmeester te Amsterdam.
4. Ballotage van een lid.

PRIJSVRAGEN.

RAPPORT der Jury benoemd ter beoordeeling der antwoorden ingekomen op de prijsvragen, in 1896 uitgeschreven, door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

De jury, benoemd ter beoordeeling der antwoorden ingekomen op de prijsvragen in 1896 door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven, heeft de eer U onderstaand rapport als resultaat van haren arbeid aan te bieden.

Voor de eerste prijsvraag, het ontwerp van een Turngebouw, zijn ingekomen elf antwoorden onder de navolgende motto's.

1.	Op. 4.	3	teekeningen	en	mem.	v.	toelichting.
2.	Nova.	5	„				
3.	Sport.	5	„				
4.	Halter *(geteekend)*	6	„				
5.	Health.	6	„	„	„	„	„
6.	1896.	7	„				
7.	Olympia	6	„	„	„	„	„
8.	Gekr. halters *(get.)*	5	„	„	„	„	„
9.	Sous l'influence d'une Parisienne.	4	teekeningen.				
10.	Rust, roest.	6	„				
11.	Gut Heil.	2	„				

Bij het eerste globale overzicht dat over de ingezonden ontwerpen genomen werd, bleek dat over 't algemeen met ernst naar deze prijsvraag was medegedongen, en zij dus zeer geslaagd kan genoemd worden.

Vooral de 5 eerstgenoemde ontwerpen vertoonden zeer goede kwaliteiten, die hen al dadelijk boven de overige onderscheidden, terwijl alleen van de twee laatstgenoemde ontwerpen kan gezegd worden, dat ze de middelmatigheid zelfs niet bereikten.

Bij eene meer gedetailleerde en vergelijkende studie van elk der ontwerpen afzonderlijk, kon het navolgende vastgesteld worden.

Op. 4. De planverdeeling van den beganegrond is zéér goed. De onderlinge rangschikking en de afmetingen der verschillende vertrekken, aangenaam gegroepeerd rondom eene ruime vestibule met trap, zijn goed. Alleen de kleedkamer had ruimer kunnen zijn.

De conciergewoning en hare afzonderlijke toegang zijn goed geprojecteerd, en staan op behoorlijke wijze met het overige van het gebouw in verbinding. Zij heeft echter een vertrek te weinig, tenzij dit in de kapverdieping te vinden is. De planverdeeling op de verdieping zou eveneens verdienstelijk genoemd kunnen worden, ware het niet dat de aldaar geprojecteerde tribune bepaald ongeschikt voor 't gebruik is; slechts de voorste rij toeschouwers zou iets van de verrichtingen in de zaal kunnen waarnemen. Eene amphitheatersgewijze inrichting der zitplaatsen en eene wijdere opening naar de zaal zou bij deze hoog gelegen tribune bepaald noodzakelijk zijn, om aan een niet al te beperkt aantal toeschouwers gelegenheid tot toeschouwen te geven. Dit bezwaar weegt te meer, daar het plan niet toelaat daarin verbetering te brengen.

De buiten-architectuur is zeer goed van opvatting; de vele sprongen in den gevel verbreken de eenheid wel een weinig. De travée met den ingang tot de conciergewoning werkt door het groote aantal détails storend, desgelijks ook de uitgemetselde schoorsteen tegen een der zijden van den veelhoekigen uitbouw van den voorgevel, welke hij door zijne afmetingen te veel domineert. Het hoofdlokaal, de turnzaal, is zeer goed in den gevel uitgedrukt en goed van karakter. Zeer de vraag is het, of de horizontale begrenzing van het bovengedeelte van den tuitgevel, en het daarboven aangebrachte wolfeind van de kap, vooral op korten afstand gezien, een aangenamen indruk zal maken.

De doorsneden vertoonen eenvoudige en zeer goede architectonische vormen. Het streven om materiaal en constructie in 't algemeen te laten zien, zoowel bij de gevels als bij de binnenarchitectuur, verdient lof.

Op zeer lofwaardige wijze is o.a. in de vestibule en boven de vensters van de turnzaal gebruik gemaakt van ijzerconstructie, in daarvoor zeer geëigende vormen. De détails bewijzen, dat het den ontwerper op vele plaatsen gelukt is voor het verwerkte materiaal, passende vormen te vinden. De constructie van de kapspanten van de turnzaal is nabij de steunpunten niet boven bedenking verheven.

Als teekenwerk is het geheele ontwerp zeer verdienstelijk en getuigt het van een geoefende hand.

Plattegronden en doorsneden zouden zeker nog aan duidelijkheid gewonnen hebben, indien ze, op de gewone bekende wijze, de doorsneden der muren in zwart, arceering of kleur hadden doen zien.

„Nova." De planverdeeling van dit ontwerp, zoowel in beganegrond als op de verdieping, is door de klare, groote dispositie hoogst gelukkig en zeer origineel. Dit is het eenige ontwerp, waarin de tribune voor toeschouwers op waarlijk practische wijze is geordonneerd.

Doordat de schermzaal op de verdieping ligt, is het noodig, dat het daarnaast liggende vertrek tot kleedkamer wordt ingericht, wat trouwens zeer gevoeglijk kan, daar het voor bergplaats alleen overvloedig groot is.

De bergplaats voor turntoestellen is te klein, daarentegen de ruimte voor urinoirs en privaten overmatig groot en onnoodig in tweeën gedeeld. Het plan zou nog gewonnen hebben, indien beide gangmuren 30 à 40 cM. naar de zaalzijde werden omgeschoven, waardoor de vertrekken van de conciergewoning en de daaronderliggende, betere afmetingen zouden hebben verkregen, en als de trap in plaats van met drie, met twee, maar dan breedere armen, ware ontworpen. Een gebrek is het ook, dat de conciergewoning te weinig van het overige gedeelte van het gebouw is geïsoleerd. Alle vertrekken ervan toch komen op de bovenvestibule uit.

De gevels van dit ontwerp maken geen aangenamen totaal-indruk. De gebruikte vormen zijn niet alle „aus einem Gusz". De interessante hoofdingang met de aan beide zijden daarvan geplaatste ramen, welke laatste uiterst gezocht van vorm zijn, contrasteeren sterk met de overige raam-ordonnantiën. De silhouet van het geheele gebouw is verre van aangenaam. Wel is waar brengt de blijkbaar gebruikte houtcement afdekking eene horizontale begrenzing der gevels mede, doch deze behoeft daarom nog niet in nuchterheid te ontaarden. De doorsneden geven, behoudens de orgineele tribune-opening, weinig bijzonders te zien. De ijzeren armatuur der kapspanten is wel zeer constructief, doch lang niet sierlijk.

Het detail van den gevel doet de zeer oorspronkelijke ordonnantie van den hoofdingang goed uitkomen.

Het in het bovenlicht aangebrachte gekleurde glas, de gesmeed ijzeren versieringen, de wijze van bewerking van den gehouwen steen getuigen van eene goed begrepen constructief artistieke opvatting; slechts gedeeltelijk is dit ook het geval met het stijl- en regelwerk der deuren. De van het ijzer daarop overgeplante vormen zouden constructief nogal wat bezwaar ondervinden bij uitvoering. Ook de overdreven gezochte vorm der vensteropeningen maakt dien der houten kozijnen en ramen zoo niet onuitvoerbaar, dan toch enorm kostbaar.

Eene zeer orgineele conceptie laat het detail van den zaalwand met de tribune-opening zien. De eenvoudige, goed in 't karakter van het materiaal versierde ijzeren kolommetjes met het in sierlijke lijnen ontworpen daarop rustende raamwerk, dat de smaakvol verdeelde, gekleurde glasversiering bevat, vormen een hoogst aantrekkelijke begrenzing van de tribune-opening. De rondom die opening aangebrachte eenvoudig uit lijnen bestaande beschildering vormt een aangenamen overgang tot den vlakken wand. Bij al dat schoons is het echter te betreuren, dat de ijzeren binten die den wand boven de tribune-opening moeten dragen, niet zichtbaar gehouden zijn en als element in de versiering zijn opgenomen. Het staat toch vast, dat het raamwerk, zooals dat nu geconstrueerd is, den last van den daarop rustenden muur niet zou kunnen dragen.

Het teekenwerk van het geheele ontwerp is verdienstelijk, met name dat van de details.

Het geheele ontwerp getuigt van een lofwaardig streven naar originaliteit; toch meenen we den ontwerper te moeten waarschuwen tegen het te sterk *„zoeken"*; bij de willig vaardige hand waarover hij blijkbaar beschikt, leidt dat zoo licht tot gekunsteldheid.

„Sport." De planverdeeling is niet eenvoudig, en de ruimte te veel versnipperd; de kleedkamer is veel te klein en jammer genoeg kan zij geen dienst doen voor de schermzaal. Bergplaatsen voor turntoestellen behoorden ook ruimer te zijn. De privaten en urinoirs zijn alléén bereikbaar van uit de vestibule, zoodat de turners steeds een meestal vochtige vestibule moeten passeeren om er gebruik van te maken. Door eene zeer kleine wijziging in het plan zou aan dat bezwaar tegemoet te komen zijn. Of de turnzaal aan het achtereinde wel voldoende verlicht zal zijn door het viertal kleine hoogstaande ramen boven de douche-kamer en de bergplaats, valt te betwijfelen. De tribune is wat klein en ook hier zal alleen de voorste rij toeschouwers kunnen zien wat in de zaal voorvalt. De conciergewoning is goed, doch de verbinding met het overige van het gebouw lastig en omslachtig.

De architectuur der gevels is in al haar eenvoud zeer verdienstelijk wegens hare beknoptheid, duidelijkheid en aantrekkelijken vorm. Het hoofdlokaal spreekt zich zeer goed in den gevel uit, de vensterreeks herinnert, volgens enkele juryleden, wel een weinig te veel aan een schoollokaal; andere juryleden vinden dit juist een verdienste. De doorsneden vertoonen eenvoudige doch zeer goede vormen. De details, hoewel ze uitgebreider konden zijn, lichten de bedoelingen van den ontwerper voldoende toe en geven getuigenis van eene rationeele vormenkeus. Niet overbodig zou het zijn, indien aangetoond ware hoe het horizontale plafond van de turnzaal geconstrueerd is gedacht. Het teekenwerk is sober en zeer goed.

„Halter" (geteekend). De ontwerper heeft zich niet strikt gehouden aan de afmetingen van het bouwterrein, in het programma voorgeschreven. De trap en stoep vóór den hoofdingang en die voor de conciergewoning vallen buiten de vastgestelde rooiing. De lange corridor langs de turnzaal scheidt deze zaal van de tevens veel te kleine bergplaats voor turntoestellen, en van de ruimten voor privaten en urinoirs, waardoor het gebruik van beide zeer ongeriefelijk wordt. De kleedkamer is wel wat klein, en kan ook weêr geen dienst doen bij de schermzaal, wat, hoewel niet in 't programma uitdrukkelijk vereischt, toch zeer wenschelijk is, tenzij daarvoor een afzonderlijke kleedkamer worde aangebracht. Ook de bergplaats bij de schermzaal is te klein. De galerij is goed gelegen doch klein, en ook hier weêr het gebrek dat alleen de voorste rij toeschouwers een voldoend overzicht in de zaal heeft: zeer noodig zou het ook zijn met het oog op tocht, dat de galerij van de trapruimte ware afgescheiden. De conciergewoning en de verbinding ervan met het overige van het gebouw zijn zeer goed.

De architectuur der gevels heeft goede kwaliteiten. Het groote aantal sprongen in den voorgevel doet echter afbreuk aan de gewenschte rust.

De aansluiting van den halven topgevel tegen het dak van den ronden toren is niet gelukkig; de hoog opgaande zijmuur die het kleine schild van het achter dien topgevel en toren gelegen dak draagt, zal geen aangenaam aspect opleveren, en het veel lagere naastgelegen gedeelte sluit zich zeker niet schoon daartegen aan. Bij de binnen-ordonnantie is een lofwaardig streven op te merken om de gebruikte materialen in hunne natuurlijke kleur en constructie te laten zien. De algemeene indruk van de zaal, met name van de zijwanden, is gunstig; de ordonnantie van den korten wand waarachter de tribune ligt, is onrustig en door de pijlers onpractisch met het oog op het zien in de zaal. Het profil van het zaalplafond is niet gelukkig, doch zou veel winnen indien het middenveld breeder genomen werd. De trekstangen van de kap waren rationeeler op de hoogte van de gootplaat geplaatst.

Het teekenwerk, waaronder de perspectief teekening het zwakst is, getuigt van eene bedreven hand.

„Health." Even als in de meeste plannen is ook hier de kleedkamer te klein, en behoorde de bergplaats voor turntoestellen grooter te zijn: ook hier het gebrek, dat de schermzaal niet in verband met de kleedkamer staat of een afzonderlijk kleedvertrek heeft. De douchekamer is overvloedig groot. De privaten en urinoirs zijn ook hier weêr alleen van uit de vestibule of anders door de douchekamer heen te bereiken. De tribune is volmaakt ongeschikt om aan een voldoend aantal toeschouwers gelegenheid te geven in de zaal te zien, door hare groote diepte en het gemis van amphitheatersgewijze aanleg der zitplaatsen.

De verlichting van de groote zaal heeft, in strijd met den eisch van het programma, hoofdzakelijk plaats door daklichten, en zal ook, al wordt de verlichting aangebracht zoo als de variant kapconstructie aangeeft, niet in overeenstemming met de bedoeling van het programma zijn en veel te wenschen overlaten. De

conciergewoning op zich zelf is goed, doch de verbinding ervan met het overige van het gebouw op de verdieping ontbreekt.

De gevels, die geheel in gehouwen steen zijn ontworpen, maken een aangenamen indruk, en hebben een bepaald Engelsch karakter. Het groote aantal tuiten, pinakels, schoorsteenen enz. maakt op vele plaatsen de gevels ietwat onrustig. Ook bij minder gebroken gevellijn zou een pitoresk silhouet te verkrijgen zijn geweest. Ook in de gevels treft het geringe der afmetingen van de lichtopeningen voor de turnzaal. De binnenordonnantie is in 't zelfde karakter als die der gevels ontworpen en is dientengevolge wat zwaar. De boog boven de zitbank en schoorsteenruimte in de groote zaal zou moeielijk geconstrueerd kunnen worden zooals hij geteekend is. Verschillende details, zooals de vullingen van gebrand glas, de schilden of cartouches tegen de balustrade en andere, zijn minder geslaagd te noemen.

Het teekenwerk is flink; het perspectievisch aanzicht in 't bijzonder is sober en met eene geoefende hand uitgevoerd.

„*1896.*" Vestibule en corridors in dit plan zijn te bekrompen; de kleedkamer is te klein en kan ook geen dienst doen voor de schermzaal. De tribune is niet buiten de eigenlijke zaalruimte gelegen, doch goed aangebracht en ingericht; wel ware het wenschelijk, dat de trap uitkwame op eene vestibule of een ruimer portaal dat toegang tot de tribune verstrekte: dit zelfde geldt óok voor de bestuurskamer.

De conciergewoning is veel te ruim en de verbinding ervan met het overige van het gebouw. alleen op den beganegrond en dan nog dóór de schermzaal, is slecht.

De gevels vertoonen eene, door de ontelbare uitgemetselde licenen, onrustige architectuur. Het groote venster dat de tuinzaal verlicht, hoewel in beginsel, om dat deel van 't gebouw naar buiten te brengen, zeer goed, is hier echter van zoo reusachtige afmetingen, dat het in de constructie zeker aanleiding tot groote moeielijkheden zou geven; bij een orkaan b. v. zou dat venster aan een windruk van tien à vijftien duizend kilo weêrstand moeten bieden.

Door het insluiten van de tribune in de zaalruimte heeft deze eene breedte verkregen die haar met eene daaraan geëvenredigde hoogte tot eene al te reusachtige hal voor een turnzaal heeft omgeschapen. De binnenarchitectuur is, evenals die der gevels, te rammelend en te overladen met details. Het teekenwerk is zwak.

„*Olympia.*" Het plan beganegrond heeft, wat betreft de ligging van turnzaal, bergplaatsen, kleedkamer en douchekamer, wel verdienste.

De kleedkamer, die grooter kon zijn, zal zeer slecht verlicht zijn door de twee miniatuurraampjes in den voorgevel. De ruimte voor douche-kamer, lavabo's enz. is veel te groot. Een bezwaar is ook in dit plan weêr, dat de privaten en urinoirs alléén van uit de vestibule bereikbaar zijn en dat de schermzaal, op de verdieping liggende, niet te voorzien is van eene afzonderlijke kleedkamer. De onderste galerij, aan het einde der zaal geprojecteerd, is goed, indien ten minste de achterste rijen zitplaatsen successievelijk verhoogd worden aangelegd. De bovenste galerij te dier plaatse ligt veel te hoog om zonder een zeer sterk amphitheatersgewijze aanleg der zitplaatsen aan hare bestemming te kunnen beantwoorden. De lange galerij langs den buitenmuur der zaal zou zeer ongeriefelijk in 't gebruik zijn, daar de toeschouwer die in den hoek bij den voorgevel zijn plaats heeft, die eerst na eene wandeling van 35 Meter over de galerijen zou kunnen bereiken. Het achtergedeelte van de zaal zal zonder twijfel te duister zijn. Het zestal kleine hoogstaande lichtraampjes zal niet voldoende zijn om dat te voorkomen. De conciergewoning heeft het gebrek, dat een der vertrekken op den beganegrond ligt en de andere, waaronder de keuken, op de verdieping.

De gevels zijn niet geslaagd; het blijkbare streven naar eenvoud en kracht is ontaard in lompheid. Het domineerende gedeelte van den gevel is de hoek waar op den beganegrond de douche-kamer en op de verdieping de schermzaal gelegen zijn, en *niet* dat waarachter het hoofdlokaal zich bevindt.

De boven 't dak uitkomende lantaarn boven de vestibule is blijkbaar alleen ter wille van het silhouet op de gevelteekening zoo hoog opgetrokken. Blijkens de doorsnede zou de lichtschepping voor de vestibule minstens 6 Meter langer hebben kunnen genomen worden door een vlakke lantaarn, wat dan ook meer in overeenstemming met aard en karakter van 't gebouw zou zijn geweest.

De binnen-ordonnantie geeft niet anders dan zeer nuchtere vormen te zien, en voor zoover 't uit de doorsneden en de detailteekening is op te maken, zal de overkapping van de turnzaal zeker geen aangenamen indruk maken, ware 't maar alleen omdat de langsrichting der kap met de dwarsrichting der zaal samenvalt.

Het detail van den gevel doet de geestlooze plompheid der architectonische vormen nog meer uitkomen. Het teekenwerk is correct genoeg, doch buitengewoon hard. De perspectief-teekening is als aquarel niet slecht, doch wat zwaar van kleur en uitvoering.

„*Gekruiste halters*" (geteekend). De planindeeling is in alle opzichten slecht; de kleedkamer is veel te klein, privaten en urinoirs zijn te gering in aantal en alleen van uit een corridor bereikbaar. De bestuurskamer is veel te klein, daarentegen is aan de conciergewoning eene zeer groote ruimte opgeofferd, en alleen de keuken er van heeft zonder de kasten eene oppervlakte gelijk aan die van genoemde bestuurskamer. Bij de schermzaal op de verdieping is eene kleedkamer ontworpen; dit is op zich zelf zeer goed, doch de verbinding ervan met de schermzaal moet plaats hebben door een der ontelbare corridors.

De tribune is om eenige der reeds herhaalde malen bij vorige ontwerpen genoemde redenen, ongeschikt.

De gevels hebben in veel opzichten het karakter van een buitensocieteit, doch allerminst van een gebouw dat een turnzaal huisvest, afgescheiden nog daarvan, dat de overstekende houten dakbetimmeringen veel te zwaar zijn. De overgang van den schuinen hoek op den beganegrond naar de rechte op de verdieping, is merkwaardig slecht van conceptie. Ook de „blinde ramen" in den zijgevel, die waarschijnlijk ontworpen zijn voor het traditioneele „*breken*" van den gevel, getuigen van het nog steeds voortwoekeren van verkeerde begrippen bij het concipiëeren van gevels. De binnen-ordonnantie houdt gelijken tred met die der gevels, wat architectonische waarde aangaat. Het teekenwerk is zeer correct doch mist alle artistiek cachet.

„*Sous l'influence d'une Parisienne*". In dit plan is te veel ruimte opgeofferd aan de enorme vestibule met trapruimten. Twee groote drie-armige trappen naar de boven-vestibule, is overbodig. Ontwerper schijnt dat zelf eenigszins gevoeld te hebben, daar hij de boven armen van een der trappen aan het gebruik wil onttrekken, blijkende uit de woordjes „afsluiting" die daarbij zijn geschreven.

Bergplaatsen, kleedkamer enz., zijn daarentegen veel te klein, privaten en urinoirs alleen van uit gangen of vestibulen bereikbaar. Bij de schermzaal zou eene kleedkamer gewenscht zijn, daar die van de turnzaal daarvoor niet gebezigd kan worden. De bestuurskamer met daarbij gelegen overbodig vertrek is veel te groot. De tribune is goed van ligging en inrichting, doch kon grooter zijn. De conciergewoning is slecht en mist bovendien een keuken.

De architectuur der gevels mist alle karakter. De opeenstapeling van plinten, lijsten en banden en nog eens banden, lijsten en plinten, ontelbare malen omgekornist om pilasters, sprongen enz., maken het geheel tot een rammelend allegaartje zonder eenig chachet. De binnen-ordonnantie sluit zich volkomen bij het uiterlijk aan.

Het teekenwerk is nauwkeurig, en netjes, doch zielloos; het verkregen effect staat niet in verhouding tot den daaraan bestede arbeid.

„*Rust-roest*". Het denkbeeld om de groote zaal met haar lengte-as in de richting van den diagonaal van het bouwterrein te ordonneeren is niet kwaad; de daaruit volgende (wel is waar minder gemakkelijke) oplossing der verdere onderdeelen van het plan is den ontwerper echter volstrekt niet gelukt. De entrée in het midden van den rechter gevel, blijkbaar alleen ontworpen om de symmetrie met den ingang voor de conciergewoning, is volkomen overbodig; de trappen zijn, wat afmeting en ordonnantie aangaat, juist geschikt voor een niet al te royaal burgerwoonhuis.

De kleedkamers zijn niet in onmiddelijk verband met de turnzaal gebracht; de privaten en urinoirs zijn te weinig in getal en bekrompen van afmeting, en de bergplaatsen zijn veel te klein. De tribunes zijn goed van inrichting. De uiterste zitplaatsen van die langs den langen wand zijn echter te ver van den toegang tot de tribunes verwijderd. Een koffiekamer is in een gebouw van zoo weinig publieken aard als het onderhavige geen noodzakelijkheid. De hokjes van de conciergewoning, die in een halve verdieping daarboven nog eens in miniatuur herhaald schijnen te zijn, zijn veel te klein om op den naam van kamers aanspraak te mogen maken.

De gevels zijn het toonbeeld van gebrek aan architectonische

vormenkennis en conceptie-vermogen en de binnen-ordonnantie sluit zich daar volkomen bij aan. Het teekenwerk is zonder eenig cachet; met de schaduw-constructie heeft de ontwerper, zoo hij die al machtig is, een danig loopje genomen. De goede wil en de ijver, waarvan de groote hoeveelheid geleverde arbeid getuigen, zijn prijzenswaard, doch zouden door den ontwerper, vermoedelijk met meer succes, in eene andere richting gepraesteerd hebben kunnen worden.

„Gut Heil". De ontwerper heeft de vrijheid genomen in de twee muren die aan de naburige erven grenzen, lichtramen te maken, wat door de Nederlandsche wet, zooals bekend, verboden wordt. Al ware dus de planverdeeling overigens goed, dan zou dit reeds een onoverkomelijk bezwaar tegen den plattegrond zijn, want als die lichtramen als niet bestaand gedacht worden, zijn kleedkamer, privaten en urinoirs volkomen, en de groote zaal zoo goed als geheel in 't duister gehuld. Het drielicht in den voorgevel, alleen, zal die zaal ten minste lang niet voldoende verlichten. Gevels en doorsneden wijzen op een totaal gemis aan architectonische vormenkennis en gevoel voor conceptie. Het teekenwerk is hoogst slordig.

Resumeerende, komt de jury tot de conclusie, dat ondanks de goede kwaliteiten van het meerendeel der ontwerpen, niet één in *alle* opzichten boven de anderen uitmunt. De beide eerste ontwerpen „Op. 4" en „Nova" komen het meest in aanmerking voor de 1ste bekroning; waar echter het eerste plan, wat betreft de oplossing der tribune niet in de schaduw van het tweede kan staan, moet daartegenover het tweede voor het eerste onderdoen in de conceptie der gevels, zoodat de jury meent die beide ontwerpen als gelijk in waarde te moeten stellen. Als, in waarde op de beide genoemde ontwerpen direct volgende, en voor eene onderscheiding in aanmerking komende, plaatst de jury eerst het ontwerp „Sport" en daarna het ontwerp „Halter".

De Jury stelt U dus voor de beide uitgeloofde prijzen als volgt te verdeelen: Aan „Op. 4" en „Nova" elk de zilveren medaille met het getuigschrift der Vereeniging benevens f 50.— Aan „Sport" het getuigschrift der Vereeniging benevens f 25.— en aan „Halter" het getuigschrift der Vereeniging.

Voor de tweede prijsvraag, n. l. het ontwerp van een Winkelpui, zijn ingekomen twee antwoorden onder de motto's:

1. „Bij avondlicht."
2. „Entre nous."

„Bij avondlicht." Dit ontwerp trekt onmiddelijk de aandacht om de sierlijke en origineele opvatting.

Voornamelijk in gehouwen steen en ijzer gedacht, vertoont het geheel eene compositie waarin de onderdeelen goed in hunne respectievelijke waarde zijn uitgedrukt. De winkelpui, een domineerende onderbouw in korfboogvorm, is door de ranke ijzeren kolonnetten goed met den kronenden erker der tusschenverdieping verbonden en door een elegant balcon afgesloten. Heel deze hoofdpartij is van aangenaam silhouet, en van goede vormbehandeling en constructie. De bewerking van het ijzer is karakteristiek.

Ook de ingang met bovenlicht is fraai van vorm. Door het boogvormige steenen middenkalf onder den middenstijl iets zwaarder te nemen, zal dit gedeelte winnen in rustiek aanzien. Het glasraam is zeer decoratief. De vormen over 't algemeen zijn geïnspireerd op de werken van den Brusselschen architect Horta, zonder, behoudens eene enkele uitzondering, in copie te vervallen. Het raam boven den ingang is niet in 't karakter van het overige; beter ware 't geweest het geheel weg te laten.

De vormen waarin het hout is bewerkt, zijn veel te gewrongen om overeenkomstig den aard van het materiaal genoemd te kunnen worden; behalve bij de deuren komt dit in 't bijzonder uit bij het bovenlicht van het winkelraam; de ingewikkelde vorm daarvan, moet tot bezwaren bij de constructie aanleiding geven.

Bij al de verdiensten die dit ontwerp bezit, meenen wij den ontwerper in zijn zoeken naar originaliteit voor gezochtheid en overdrijving te moeten waarschuwen

Het geheel is met vaardige hand geteekend en knap in kleur gebracht.

„Entre nous". Dit is een eenvoudig, zeer goed ontwerp. De muur die de winkelkast in tweeën scheidt, waardoor dus schijnbaar twee winkelkasten gevormd worden, is in 't algemeen niet gewenscht. Voor enkele artikelen, zooals b. v. boeken, waarmede niet in den volsten zin van het woord eene étalage gemaakt wordt, is het echter geen bezwaar. De omlijsting van de beide magazijnramen op den entresol is wat te zwaar tegenover het benedendeel. De vormen der gebruikte materialen zijn in 't algemeen in overeenstemming met het karakter daarvan, doch maken geen aanspraak op oorspronkelijkheid. Ietwat vreemd zal het afbreken van de plintlijst ter plaatse van de kelderramen doen, en aanleiding tot beschadiging geven.

Het teekenwerk is zeer serieus en frisch behandeld en getuigt van eene geoefende hand.

Ingevolge bovenstaande beschouwingen stelt de jury U voor, den eersten prijs, bestaande in de bronzen medaille en het getuigschrift der Vereeniging benevens f 50.—, toe te kennen aan het ontwerp *„bij avondlicht"*, en den tweeden prijs, n. l. het getuigschrift der Vereeniging, aan het ontwerp *„Entre-nous"*.

De Jury
HENRI EVERS.
W. KROMHOUT CZN.
ED. CUYPERS.
KAREL MULLER.
C. N. VAN GOOR.

ROTTERDAM, October 1896.

De vereeniging „Voor Vak en Kunst" wenscht met het oog op de Nationale Tentoonstelling van Nijverheid en Kunst, door haar in de maanden Juni, Juli en Augustus 1897 te Dordrecht te houden, in het bezit te geraken van ontwerpen voor een Reclame-Biljet, ten doel hebbende door een sobere maar pakkende voorstelling, de aandacht van het publiek te vestigen op voornoemde Tentoonstelling, en stelt mitsdien de mededinging open naar twee prijzen:

Een eerste prijs van twee honderd en vijftig gulden en een tweede prijs van vijftig gulden, onder de volgende voorwaarden:

1. De mededinging staat open voor alle Nederlanders.

2. De ontwerpen moeten zoodanig zijn uitgevoerd, dat zij geschikt zijn voor reproductie, en wel in dier voege, dat daartoe niet meer dan drie kleuren vereischt zijn. O. a. moeten zij in duidelijke letterteekens de woorden bevatten: „Nationale Tentoonstelling van Nijverheid en Kunst, Dordrecht, Juni—September 1897."

3. De ontwerpen moeten binnen de marge gemeten, een lengteafmeting hebben van minstens één meter bij een daaraan geëvenredigde breedte-afmeting.

4. De bekroonde ontwerpen worden het eigendom der Vereeniging, die daardoor tevens het recht verkrijgt, naar believen één van beide of beide te doen reproduceeren. Mocht de eerste prijs onverhoopt door de Jury niet worden toegekend, dan geldt hetzelfde voor het met den tweeden prijs bekroonde ontwerp.

5. De niet bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der inzenders, maar berusten tot 15 September 1897 bij de Vereeniging voornoemd, die zich het recht voorbehoudt, de ontwerpen publiek ten toon te stellen; waar en wanneer haar zal goeddunken.

6. De inzenders onderwerpen zich onvoorwaardelijk aan de uitspraak der Jury, aangewezen door de Vereeniging en bestaande uit de Heeren: A. le Comte en A. F. Gips te Delft en R. Lary te Dordrecht.

7. De inzendingen moeten vóór of op 20 November 1896 bij aangeteekend pakket zijn ingeleverd bij den heer Mr. Adriaan H. Nebbens Sterling te Dordrecht.

8. Elk ontwerp moet gekenmerkt zijn door een motto of spreuk en vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, inhoudende bijgevoegd biljet, ingevuld en onderteekend. De buitenzijde van de enveloppe moet hetzelfde motto of dezelfde spreuk dragen, die op het ontwerp is aangebracht en bovendien het adres vermelden van een tusschenpersoon doorwien het stuk wordt ingezonden en aan wien het, bij niet-bekroning, kan worden teruggezonden. Wenscht een niet-bekroond inzender met het oog op de mogelijkheid van publieke tentoonstelling der ontwerpen, zijn naam later bij zijn ontwerp te zien vermeld, dan heeft hij daarvan, na het bekend worden der uitspraak van de jury mededeeling te

doen aan den secretaris van het tentoonstellings-comité, den heer Mr. Adriaan H. Nebbens Sterling.

Het uitvoerend Comité der Tentoonstelling.

De Voorzitter,
Mr. A. C. Crena de Iongh.
De Secretaris.
Mr. Adriaan H. Nebbens Sterling.

De Vereeniging „Voor Vak en Kunst.”

De Voorzitter,
A. C. Zoethout Azn.
De Secretaris,
W. Stok Jr.

Dordrecht, 18 October 1896.

BERICHTEN.

De officieele cijfers die ons, gewoonlijk van toestanden buitenslands, nu en dan onder de oogen komen, zijn veelal een betrachting en overweging waard.

Merkwaardig zijn thans weder de cijfers omtrent de verlichting te Parijs, in het geheugen gebracht naar aanleiding van de zee van licht waarin Frankrijks hoofdstad is gehuld geweest tijdens de nachtelijke Franco-Russische feesten

Een dertig jaren geleden werd gemiddeld per hoofd en per jaar door elk ingezetene van Parijs verbruikt een hoeveelheid licht gelijk aan dat van 3765 kaarsen, de kaars gerekend op 1/2 carcel-lamp. In 1872 was dit verbruik per hoofd reeds gerezen tot 6000 kaarsen, in 1877 tot 6543 en in 1883 tot 8427 kaarsen. In 1889 eindelijk was de behoefte aan licht per hoofd ongeveer 3 malen meer dan dertig jaren geleden, en bereikte het 11 300 kaarsen per hoofd en per jaar, dat is dus 30 kaarsen per hoofd en per dag.

Hoeveel zou het *thans* wel zijn, nu de straatverlichting in Parijs zoo veel is verbeterd sinds 1883 en sedert er zoo enorm veel gebruik van electrisch licht wordt gemaakt?

Het zou zeker interessant zijn te weten, of dergelijke cijfers ook bekend zijn omtrent groote steden in ons vaderland.

Door den Nederlandschen Aannemersbond is een adres tot de Tweede Kamer gericht, betreffende verbetering van de Algemeene Voorschriften voor openbare aanbestedingen van Rijkswerken.

Het adrest behelst het verzoek, om bij de behandeling der begrooting voor 1897 der betrokken Departementen: 1°. den Ministers er op te willen wijzen, hoe zonderling een feit het is, dat, waar de aanbestedingen, welke van hunne Departementen uitgaan, toch alle geacht worden te zijn die van het Rijk, er in de Administratieve Voorschriften der A. V., welke op die aanbestedingen van toepassing zijn, niet alleen een groot verschil bestaat, maar dat zij ook in menige bepaling een verouderde willekeur aantoonen, die niet vereenigbaar is met de groote beginselen, welke aan den modernen Staat, diens wetgeving en administratief beheer moeten ten grondslag liggen; 2°. de Ministers dringend uit te noodigen, een commissie van vakmannen, waarin ook de aannemer een plaats verlangt, te willen benoemen, welker taak het zal zijn, de vier genoemde A. V. nauwkeurig te herzien, deze zooveel mogelijk met elkander in overeenstemming te brengen en desbetreffende den hoofden der genoemde departementen voorstellen te doen.

Door den heer Th. A. de Koster, te Amsterdam, is eene derde vermeerderde druk uitgegeven van den catalogus der meeste in zijn magazijn verkrijgbare of te bestellen artikelen.

Deze zijn o. a. velerlei badtoestellen met toebehooren, voor huiselijk gebruik, ook grootere badinrichtingen voor instellingen van liefdadigheid, gestichten, scholen, enz. — waarvan reeds een groot aantal werden geplaatst, — verder filters, waschtafels, closets en allerlei meubels en artikelen die in goed ingerichte slaapvertrekken en toiletkamers aanwezig moeten zijn.

Van vele dezer artikelen worden beschrijvingen gegeven met duidelijke afbeeldingen, en de prijzen opgegeven; door een en ander is deze catalogus zeer bruikbaar.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 14.
Bouwkundig Teekenaar 4.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 26 OCTOBER.

Amsterdam. Het maken en plaatsen van vier houten politieposthuizen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 2,35 (met vier teekeningen). Inl. worden gegeven ten kantore van den adsistent gemeente-architect op het raadhuis, kamer no. 105, des n.m. van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Amsterdam. Bestek n°. 665. Het vergrooten der vrachtgoederenloods op station Hilversum. Raming f 6400.

De Holl. IJz. Spoorw. Maatij., n.m. 1 1/2 u. (Gr.w. tijd) in het Centraal Personenstation. Het bestek is tegen f 1 verkrijgb. aan het Centr.-Administratiegebouw der Maatsch. aan het Droogbak te Amsterdam, bureau Weg en Werken, Kamer 154. Aanw. geschiedt als in het bestek is vermeld.

Amsterdam. Het bouwen van twee openbare lagere scholen, waarvan één der 1e klasse voor 600 kinderen en één der 2e klasse voor 520 kinderen, beiden op een terrein van den Overtuin van den Hortus Batanicus.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 2.25 (met drie teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den adsistent gemeente-architect op het raadhuis, kamer no. 105, des n.m. van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen voor den dag der aanbesteding.

St.-Oedenrode (N.-Br.) Het bouwen eener villa met aanhoorigheden op een terrein aan de Markt.

De architect J. M. Marijnen te Breda, n.m. 1 1/2 u., in het café „Leeuwenrust” te St.-Oedenrode, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft voorn. architect.

Zuidlaren. Het bouwen eener heerenbehuizing, gelegen op een vrij terrein te Zuidlaren, met alle daartoe benoodigde leverantiën, transporten enz.

De architect J. P. Hazeu, te Groningen, n.m. 5 u., in het hotel van E. Sissingh. Bestek en teek. liggen ter inzage en zijn te verkrijgen ten huize van aanbesteding en ten kantore van den architect tegen betaling van f 0,75. Inlevering der bilj. één uur voor de aanbesteding ten huize van aanbesteding en voor n.m. 2 u., ten kantore van den architect. Aanw. gedaan.

DINSDAG 27 OCTOBER.

Breda. Het afbreken van vier woningen achter de Boschstraat, aan de Kloosterlaan te Breda en het aldaar bouwen van twee beneden en twee bovenwoningen enz.

De architect J. Lijdsman, 's av. 7 u. in het café van de Wed. Segers in de Reigerstraat, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 28 OCTOBER.

Breda. Het geheel afbreken en weder opbouwen van het huis staande en gelegen hoek Ridderstraat en Karrestraat, tot winkel, magazijn en woonhuis.

De architect J. M. Marijnen, v.m. 11 u. in het café „de Beurs van Breda”, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

's-Gravenhage. De levering van: (Bestek no. 196.) 615000 vloei-ijzeren haakbouten, en 534000 gegalvaniseerd vloei-ijzeren tirefonds. Bestek no. 197.) den metalen bovenbouw met toebehooren voor eenhonderd en twee bruggen voor secondaire spoorwegen, waarvoor noodig 235104 K.G. getrokken ijzer, 9457 K.G. gesmeed ijzer; 10050 K.G. gegoten staal en 24862 M³. hardsteen. (Bestek no. 198.) vloei-ijzer, als: perceel 1, 42564 K.G., perc. 2, 10952 K.G., al het bovengenoemde ten dienste der Staatsspoorwegen op Java. (Bestek lit. G 2.) vloei-ijzer als: perceel 1, 40520 K. G., perc. 2, 21623 K.G., perc. 3, 75137 K.G., ten dienste van het departement van Marine in Nederlandsch-Indië.

Het Min. van Koloniën, 's midd. 12 u. De bestekken liggen ter inzage op het Technisch Bureau van het Min. van Koloniën, en zijn verkrijgb. bij de firma Martinus Nijhof te 's-Gravenhage, Nobelstraat 18, tegen betaling van respectievelijk f 1, f 5, f 0,50 en f 0.50.

Steenbergen. Het bouwen van een graanschuur enz. met bijlevering van de benoodigde materialen.

De heer H. Lammeree, v.m. 11 u, in het „Negotiehuis”, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl het bestek à f 1 te bekomen is bij P. A. Vermeulen, boekhandel. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 30 OCTOBER.

Bunnik. Het sloopen van het bestaande en het bouwen van een nieuw gemeentehuis.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen bij den lithograaf B. Brouwer te Utrecht. Inl. geeft de architect E. G. Wentink te Schalkwijk. Aanw. 27 Oct., v.m. 10 uur.

ZATERDAG 31 OCTOBER.

Haarlem. Het bouwen van eene villa met stal en koetshuis in het park te Bloemendaal.

De architecten Roog en van der Ban, in café Brinkman, alw. bestek en teek. ter inzage liggen, en zijn deze ad f 2,50 verkrijgb. bij gen. architect.

ZATERDAG 7 NOVEMBER.

Amsterdam. Het maken van een berenverblijf op een terrein in den tuin van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap „Natura Artis Magistra.”

De architect Jacob F. Klinkhamer namens het Bestuur en in het gebouw van bovengenoemd Genootschap Plantage-Middenlaan (ingang kleine vestibule) des morgens te 11 1/2 uur.

Het bestek met 4 lichtdrukteekeningen is van af 26 Oct. a. s. te verkrijgen ad f 1,75 ten kantore van bovengenoemd Genootschap.

De aanwijzing zal plaats hebben op het terrein op 29 Oct. des v.m. te 10 1/2 uur.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

9 OCTOBER.

Vlaardingen. Het maken eener nieuwe prise-d'eau, voor de Vlaardingsche waterleiding-maatschappij; onder beheer van den ing. N. Biezeveld Hz.; ingek. 2 bilj., als: K. Leenman, Giesendam, f 11,890; C. de Ruijter, Leiden, f 10,990.

13 OCTOBER.

Heerenveen. Het bouwen van een nieuw ijshuis. Ram. f 490. Door het bestuur der Coöper. Vereeniging „Stoomzuivelfabriek Frieschepalen”.

Laagste inschrijver: Herdrik Dalstra, Marum, f 387, gegund.

Meppel. Het bouwen van twee burgerwoningen op een terrein aan de nieuw aan te leggen Emmastraat. Raming f 5218. Door den heer G. Stagger.

Laagste inschrijver R. Geskes, f 5425.

15 OCTOBER.

Breda. Het bouwen van een woonhuis, op een perceel tegenover het Wilhelminapark, onder de gemeente Teteringen. Door den heer J. Monden.

Minste inschrijver J. Jansen, Breda, f 2812.

Bussum. Het bouwen van eene villa op een terrein aan den Nieuwe 's-Gravelandscheweg en Wichmanlaan, met bijlevering der materialen enz. Door den Architect I. W. Hanrath, te Hilversum.

Laagste inschrijver L. Mouissie. f 11358.

Doesburg. Het bouwen van een kerkgebouw met consistorie voor de Geref. Kerk aldaar. Door het Bestuur.

G. Klappers, Didam, perc. 1 f 4585; G. J. Onstein, perc. 1 f 4235, 2 f 410; M. H. Jolink, perc. 1 f 4234; H. v. Dijke, perc. 1 f 4067, 2 f 400; A. Abbink en J. Vervoort, perc. 1 f 4010; J. Vervoort, perc. 2, f 344; Ps Thijsselink, perc. 2 449. Perc. 1 is het bouwen kerkgebouw met consistorie, perc. 2 het meublement. De overigen aldaar.

Utrecht. Het bouwen van een koestal met wagenschuur. Door den heer C. van der Lee, Amsterdamschestraatweg 164.

Laagste inschrijver: H. de Goedere Linschoten.

Zutphen. Het inrichten van het gebouw „het voormalig burgerweeshuis" te Zutphen, tot kazerne voor de koloniale reserve, onder het beheer der Genie aldaar. Raming f 13000. Door de genie.

Laagste inschrijver W. Koordeman, f 11200.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

31 OCTOBER 1896. 16e JAARGANG. No. 44.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De eerstvolgende vergadering van het Hoofdbestuur der Maatschappij wordt gehouden op Donderdag 5 November a. s., des morgens te elf uur.

Aan de Gewone- en Buitengewone Leden der Maatschappij zijn toegezonden:
de aflevering 1896 der Afbeeldingen van oude bestaande gebouwen,
aflevering 3 van het Bouwkundig Tijdschrift deel XIV,
deel 40 der Bouwkundige Bijdragen,
en eene Wet van de Maatschappij.

De Kunstlievende leden ontvingen de aflevering der afbeeldingen van oude bestaande gebouwen en de Wet.

De „antwoorden ingekomen op de prijsvragen der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam", blijven nog tentoongesteld in het gebouw Marnixstraat 402 te Amsterdam, tot en met Zaterdag 7 November a. s.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij heeft besloten de volgende vragen aan de Afdeelingen te zenden, ter behandeling in hare wintervergaderingen.

Deze vragen zijn door Afdeelingen of door leden der Maatschappij ingezonden.

Vragen.

1. Wat kan er van overheidswege gedaan worden om bij den aanleg van nieuwe straten en stadsgedeelten het bouwen van fraaie huizen te bevorderen?

Verdient het voorbeeld van verschillende buitenlandsche steden, waar van stadswege bij den aanleg van nieuwe wijken, premiën voor de mooiste voorgevels werden uitgeloofd, aanbeveling ook voor Nederlandsche steden?

2. Welke middelen zijn aan te wenden om het bouwen van slechte huizen en het gebruik van slechte materialen tegen te gaan?

3. Hoe moeten scheidingsmuren van perceelen, waarin tevens de balken dragen, geconstrueerd worden, om volkomen het geluid (veroorzaakt door pianospel, zang, enz.) te isoleeren?

4. Welke is de meest praktische wijze om baksteenbogen van groote spanning (10 à 20 M.) en van zware belasting, zonder schokken te ontdoen van de formeelen die tot hun constructie hebben gediend?

Is het wenschelijk dergelijke bogen onmiddelijk na hun sluiting, tijdelijk te lossen, of hiermede te wachten tot genoegzame versteening der specie heeft plaats gehad?

Welke specie is het meest geschikt?

5. Waarom wordt in ons land weinig gebruik gemaakt van waterkalk (Doorniksche kalk)?

6. Wat is bekend omtrent hier te lande uitgevoerde werken van cement-ijzer, systeem Monier?

Is de opgedane ondervinding van dien aard, dat de toepassing van dit systeem is aan te bevelen, en voor welke werken?

7. Wat kan gedaan worden tot verheffing van het vak van den metselaar, dat hier te lande in verval is en miskend wordt?

8. In hoeverre is de architekt bevoegd om in voorkomende gevallen betalingscertificaten af te geven, ook al bestaat er verschil met den principaal over het bedrag daarvan, met het oog op verrekeningen?

Zijn de verrekeningsstaten van meer of minder werk, door den architekt opgemaakt, bindend voor den principaal, of kan laatstgenoemde de betaling van meerder werk weigeren, zoodat de aannemer langs civielrechtelijken weg zijn recht moet verkrijgen?

ARBITRAGE.

Over arbitrage, op te nemen in bestekken, is in de laatste dagen veel te doen geweest; de Nederlandsche Aannemersbond heeft zich deze zaak ernstig aangetrokken, zooals uit de berichten in de dagbladen is gebleken. Het Weekblad voor de Bouwvakken „De Aannemer", orgaan van den genoemden bond, wijdt er zijn geheele nummer van 27 October jl. aan.

Wij vinden daarin de geschiedenis van de aanbesteding voor het maken van de artillerie-inrichtingen aan de Hembrug, 4e gedeelte, na welke besteding wegens te hooge inschrijving eene herbesteding werd gehouden. Deze had tot resultaat, dat alleen de beide minste inschrijvers voor de eerste besteding, weder voor dezelfde bedragen inschreven. Wat de genie nu zal doen, is nog niet bekend.

De oorzaak van deze hooge cijfers moet gezocht worden in het thans nog geldig zijn van de A. V. der Genie, dagteekenende van 1879, waarin volgens de aannemers bepalingen voorkomen die worden ze gestreng en letterlijk toegepast, hen groote verliezen kunnen berokkenen bij eene eenigszins lage inschrijving.

De Bond heeft daarom besloten, dat zijn Bestuur in een adres aan den Minister van Oorlog de motieven kenbaar zou maken, welke hadden geleid tot de gevolgde wijze van inschrijven, terwijl het tevens er op zoude wijzen, dat door „arbitrage" in de bestekken op te nemen, het aannemen van werken voor de Genie in de toekomst mogelijk zou kunnen gemaakt worden.

Het bestuur voldeed aan den wensch van den bond, en richtte aan den Minister een uitvoerig adres, gedateerd 23 October jl. Daarin wordt nog aan het slot de aandacht gevestigd op het feit, dat reeds bij de leverantie van goederen onder beheer van den Minister van Oorlog, ingeval van afkeuring en van geschillen, door Z. Exc. de eindbeslissing is gelegd in handen van eene commissie, tot wier samenstelling ook de aannemer der leverantie zijne medewerking verleent.

Het is wel terecht dat het bestuur op deze omstandigheid wijst; uit die bepaling blijkt immers, dat het Ministerie van Oorlog geenszins afkeerig is van een bijleggen van geschillen door arbitrage.

Bovendien vestigde de bond, in een adres aan de Tweede Kamer dateerende 19 October j. l., de aandacht der Regeering er op, hoe onhoudbaar voorschriften zijn, waarbij aan de Directie alléén de beslissing van alle mogelijke geschillen wordt opgedragen, terwijl de aannemer gehouden is zich bij die beslissing neer te leggen, zonder eenig recht op hooger beroep, daar het beroep op den Minister zelven, uit den aard der zaak voor hem niets anders kan zijn dan een weerklank van de uitspraak der Directie, met wie hij het geschil had.

Aan alle Provinciale Besturen is een afschrift gezonden van het adres aan de Tweede Kamer, met verzoek, tot invoering van arbitrage mede te werken.

Het is in deze zaak, dat de in dit jaar opgerichte Nederlandsche Aannemersbond, na eene organisatie die niet gemakkelijk was, voor de eerste maal optrad; en het geschiedde krachtig, die eerste maal.

Het zal wel niet noodig zijn den inhoud der genoemde adressen hier over te nemen; de architecten toch zijn genoegzaam bekend met de bezwaren der aannemers.

Als een „goed voorbeeld" haalt het blad „De Aannemer" de volgende bepalingen aan, opgenomen in een bestek van den architect Jacob F. Klinkhamer.

„Indien gedurende de uitvoering der werken geschil ontstaat tusschen den Aannemer en den Besteder of de Directie over eenige bepalingen van belang, *ter beoordeeling der Directie*, in het bestek vervat, zal dit door arbitrage worden beslecht, en wel door 3 deskundige arbiters, waarvan de benoeming geschiede als volgt: één door den Besteder op voordracht van den Architect en één door den Aannemer (mits deze ten genoege is van de Directie), welke beide arbiters te zamen een derden benoemen.

Mocht het echter gebeuren, dat men het over de benoeming niet eens kan worden, dan zullen deze aangevraagd worden aan een nader aan te wijzen Arrondissementsrechtbank en de kosten vallen op den in gebreke blijvende.

Indien de Besteder tot arbitrage mocht overgaan, zijn de partijen verplicht binnen drie dagen na de eerste aanzegging de benoeming te bewerkstelligen en in gebreke blijvende, gehandeld worden als boven vermeld.

De uitspraak dezer arbiters zal zijn als een uitspraak in het hoogste ressort gewezen. Tijdens behandeling van de geschillen zullen de werkzaamheden niet gestaakt mogen worden; alleen in het geval de Aanbesteder den Aannemer gerechtelijk doet aanzeggen het werk te staken, zal er niets worden voortgezet vóór de beslissing.

Verlies van tijd of vertraging, door staking veroorzaakt, komt ten laste van de partij, die in het ongelijk wordt gesteld. De verklaring van het bestek en de teekeningen blijft alleen aan den Architect, waarmede partijen moeten genoegen nemen, en van welke rechten de Aannemer en de Besteder hebben afstand gedaan door het teekenen van het contract van aanneming.

De Besteder en de Aannemer kiezen voor alles wat bestek en teekeningen betreft, domicilie te hunner woonplaats.

Mocht evenwel een der partijen tot arbitrage overgaan, en het zegelen en registreeren van het bestek en de teekeningen vorderen, dan komen de kosten daarvan voor rekening van de eischende partij."

Met de meeste ingenomenheid heeft het blad kennis genomen van het feit, dat een Amsterdamsch architect bij een particulier werk bezig is voor het denkbeeld van arbitrage voor *alle* bepalingen van het bestek propaganda te maken, en het brengt hem daarvoor hulde. Eén opmerking meent het echter te moeten maken, en deze is: dat de, door ons, gecursiveerde woorden „ter beoordeeling der Directie" weder alles op losse schroeven zet.

Deze opmerking kan voor enkele gevallen juist zijn.

De bepalingen uit het bestek van den heer Klinkhamer worden ook hier als voorbeeld afgedrukt, in de hoop dat zij door andere architecten zullen worden overgenomen; maar de gecursiveerde woorden kunnen worden weggelaten, en in verband daarmede zou dan de aanhef van alinea drie moeten luiden: „Indien tot arbitrage mocht worden overgegaan" enz. Daardoor zal wellicht meermalen arbitrage aangevraagd worden, maar op den duur zal elke partij toch liever minnelijk schikken.

Dit zij geenszins gezegd voor het geval van den heer Klinkhamer, van wie zeker niet te wachten is, dat ondergeschikte bepalingen tot belangrijke zullen verklaard worden. Maar aan een architect die nog weinig gewerkt heeft of die nog niet genoeg bekend is bij de aannemers, kunnen die woorden onaangenaamheden bij de besteding berokkenen.

Het is zeker moeilijk de al of niet belangrijkheid van besteksbepalingen te taxeeren; maar waar de arbitrage in

de bestekken is opgenomen en daardoor een juistere verhouding ontstaat tusschen directie en aannemer, zullen beide partijen wel spoedig over die waardebepaling tot overeenstemming kunnen komen.

Nog zij opgemerkt, dat de tusschen haakjes gestelde woorden: (mits deze ten genoege is van de Directie), des noods kunnen vervallen. Immers, is de benoemde arbiter niet ten genoege der Directie, — het geval dus, dat men het niet eens kan worden over de benoeming van een der arbiters, dan zal die — zie de aangehaalde bepalingen — aan een arrondissementsrechtbank worden aangevraagd.

C. T. J. Louis Rieber.

PERMANENTE TENTOONSTELLING.

Reeds eenigen tijd geleden heeft de heer I. C. F. Lauriilard, eigenaar van de Deventer ijzeraarden buizen en terra-cottafabriek, zijne tentoonstelling in het gebouw Marnixstraat 402, waar zijne ijzeraarden buizen en gebakken schoorsteenkappen van verschillend systeem te zien zijn, nog uitgebreid door toevoeging van gebakken aarden buizen met rechthoekige doorsnede, die zeer praktisch zijn voor het maken van ventilatie-kanalen. De buitenwerksche maten dier buizen zijn namelijk 22 bij 11 c.M., zoodat zij juist in het verband van waalsteenmuren kunnen ingemetseld worden.

Vroeger gebruikte men voor ventilatie-kanalen veelvuldig ijzeren buizen, of wel men spaarde vierkante of ronde openingen in de dikte der muren; de gemetselde kokers werden dan glad met specie afgestreken.

De nieuwe rechthoekige buizen hebben boven de vorengenoemde evenwel groote voordeelen: zij zijn natuurlijk goedkooper dan de ijzeren, zij zijn door hun vorm zeer gemakkelijk in te metselen, met minder wegwerpen van materiaal dan ronde, en zij bieden, daar zij aan de binnenzijde verglaasd zijn, een veel gladdere oppervlakte aan voor de doorstoomende lucht dan de gemetselde en later afgepleisterde kokers.

Naar wij vernemen worden deze vierkante aarden buizen toegepast voor de ventilatie-kokers in het nieuwe R. C. Gasthuis aan de 1e Parkstraat te Amsterdam, dat gebouwd wordt naar de plannen en onder de directie van den heer A. C. Bleijs, bouwmeester te Amsterdam. R.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem. 21 October 1896. De eerste vergadering in dit seizoen werd door den Voorzitter, den heer V. G. A. Bosch, geopend met een hartelijk woord van welkom aan de opgekomen leden, hen tevens opwekkende om de belangen der Afdeeling te behartigen, haren bloei te bevorderen en de Vergaderingen zoo nuttig en aangenaam mogelijk te doen zijn.

Ingekomen was de gewijzigde algemeene Wet der Maatschappij, waarvan de voornaamste artikelen door den Voorzitter nader werden toegelicht.

De Secretaris bracht daarna het verslag uit van de gehouden excursie naar 's-Hertogenbosch en Heeswijk.

De heer A. R. Freem hield eene voordracht over de Duitsche Renaissance, haar ontstaan, haar bloeitijdperk en haar verval, waarvan nog vele voorbeelden worden aangetroffen in het zoo romantische stadje Hildesheim, voornamelijk wat betreft den vakwerkbouw.

Een aantal fraaie lichtdrukken werden daarbij te aanschouwen gegeven.

Bij monde van den Voorzitter mocht spreker voor zijne belangrijke bijdrage, den dank der vergadering inoogsten.

Na bezichtiging der ingekomen antwoorden op de in 1895 door de Maatschappij uitgeschreven prijsvragen, werd de vergadering gesloten.

Afdeeling 's-Gravenhage. 23 October 1896. De vergadering, door een 22-tal leden bijgewoond, werd door den Voorzitter met een woord van opwekking geopend. Hij stelde daarbij aan de leden voor, het nieuwe bestuurslid de heer J. Brouwer, voor het eerst als zoodanig aanwezig, na lang geaarzeld te hebben aan de bestuurstafel plaats te nemen. De Voorzitter noemde dit een gunstig verschijnsel, omdat daaruit blijkt, dat genoemd lid een ernstig man is, die ten volle begrijpt de plicht, die hij als bestuurslid op zich neemt. Tevens deelde hij mede, dat de heer Sluyterman door de oprichting der afdeeling Delft zijn mandaat als bestuurslid wenschte neer te leggen, zoodat eene aanvullingsverkiezing zal moeten plaats hebben.

Na voorlezing der notulen, die onveranderd werden goedgekeurd, verkreeg de heer Joh. Mutters Jr. het woord, tot het houden zijner aangekondigde voordracht over cement-ijzer, zoogenaamde Monierbouw. Dit materiaal, dat in den laatsten tijd in de meeste landen burgerrecht heeft gekregen, dankt zijn bestaan aan den uitvinder J. Monier, een eenvoudig tuinman te Parijs, die zeker niet gedroomd heeft, dat zijne schepping, slechts voor zijne bloemkuipen uitgedacht, eenmaal zulk een hooge vlucht zou nemen.

De algemeene toepassing dateert eerst van het jaar 1887, nadat officieel bekend werden de uitslag der proeven door prof. Bauschinger te München genomen, waaruit op verrassende wijze bleek hoezeer de vereeniging der twee stoffen, cement en ijzer, bestand bleken tegen belasting en warmte.

Het systeem bestaat uit een maas- of netwerk van ijzerdraad van veranderlijke dikte en maaswijdte, al naar gelang van het doel, omhuld met een cementhuid van cement en zand. De bedenkingen, dat het ijzer zou gaan roesten, de cement zich niet voldoende zou hechten aan het ijzer, en bij temperatuursverandering ongelijke uitzetting zou plaatst hebben, dus barsten doen ontstaan, bleken ongegrond te zijn, hetgeen door de ondervinding afdoende is aangetoond. Zelfs bij zeer hooge en snelle temperatuursverandering, blijven beide materialen geheel verbonden, zoodat cement-ijzer als absoluut vuurvast is te beschouwen.

Dat dit geen overdrijving is, bleek bij de proef te Berlijn genomen in Februari 1892, bij een huis in de Köpernicker-Strasse, hiervoor aangewezen, alwaar een vrijdragende trap benevens gewelven van dit materiaal geconstrueerd waren, die aan een temperatuur van 1000 tot 1100° C. werden blootgesteld en geene wijziging of beschadiging aantoonden van eenige beteekenis. De Jury verklaarde dan ook, dit materiaal als „durchaus feuersicher."

Andere voordeelen zijn de duurzaamheid en groote draagkracht. Als voorbeeld hiervan deelt spreker de uitkomsten eener proef te Breslau mede, waar een gewicht van 20 KG. ter hoogte van 1.70 M. op een monierplaat van 5 c.M. dikte geworpen werd, en steeds door de elasticiteit werd teruggeworpen, zonder schade te veroorzaken.

Op bijna alle onderdeelen in den huisbouw kan cement-ijzer worden toegepast en kunnen deze van een minimum afmeting gemaakt worden, waardoor groote besparing aan ruimte en, materiaal en dus ook aan geld verkregen wordt.

Voor het maken van spouwmuren, scheidingswanden, schoorsteenen, bekleeding van vochtige muren, het maken van kelders, brandkluizen, rioleeringen en overwelvingen, heeft spreker in zijn praktijk dit materiaal aangewend en, steeds met het beste succes. Het voor- en najaar is de beste tijd voor de bewerking, daar vochtige lucht voor de versteening hoog noodig is. Eenmaal versteend, is het echter spoedig droog. In vergelijking met dergelijke constructiën in baksteen, wint het cement-ijzer het in prijs en is zeker 20% goedkooper. Verschillende voorbeelden haalt spreker daarvoor aan. Hem werd gevraagd een manege te ontwerpen tegelijk geschikt voor wielerbaan, lawntennis, feestzaal enz., ter grootte van 25 M. lengte bij 12,50 M. breedte. De vloer construeerde hij aldus: dubbele ijzeren binten van 38 cm. hoogte, geplaatst op afstanden van 3.50 M., en daartusschen moniergewelven gespannen van 6 c.M. maaswijdte en 6 c.M. in den top, met beton-aanrazeering en voorzien van een asphaltvloer dik 2 c.M. Deze gewelven kostten per M². f 5,50 met besparing van 5 maal de hoeveelheid aan stalen binten, terwijl de geheele vloer zeker 2 maal minder gekost heeft dan bij gewone constructie in baksteen.

Een ander voorbeeld is een traptoren met finale en aangevlochten treden enz., uit één stuk vervaardigd voor de Sociëteit de Club.

Deze kostte geheel afgewerkt f 1200.—, terwijl deze, opgetrok-

ken van baksteen, hardsteenen treden en leienafdekking, zeker f 4900 zou gekost hebben, dus eene opvallende kostenbesparing.

Gebruikt men Monierkappen voor overdekking van groote-spanningen, dan worden de gewelven bestreken met Adiodon ter bevordering der waterdichtheid, hetgeen om de 2 jaar herhaald moet worden.

Voor rioleering en kanaliseering komt het cement-ijzer meer en meer in toepassing, omdat het absolute zekerheid geeft wat duurzaamheid en waterdichtheid aangaat.

Kolken en riolen maken toch één geheel uit en er is dus geen bezwaar bij laag gelegen perceelen, de riolen zoo hoog mogelijk aan te brengen; zelfs heeft spreker ze in stroppen aan de ijzeren binten van souterrains vlak tegen de muren opgehangen. Men heeft dan wel een duurder maar zeker prima rioolstelstel, wat niet te duur gekocht is als men bedenkt, dat het verschil hoogstens f 100.— à 150.— per perceel bedraagt.

Wat voor alle constructie het geval is, geldt ook hier; monierwerk, wil het goed zijn, dan moet het ook door bekwame vakmannen uitgevoerd worden, door mannen met veeljarige ondervinding. Voor het afpleisteren in gips van monierwerk, wordt de oppervlakte ruw afgewerkt; alvorens het gips op te brengen moet het cement totaal uitgewerkt en bijna droog zijn. Eigenaardig is, dat gips op cement vasthoudt, omgekeerd echter niet.

De nieuwste vinding op het gebied van monier-bouw zijn de holle cement-deelen met ijzeren kern, ter dikte van 10, 7 en 5 c.M., die zeer aan te bevelen zijn voor geluidwerende muren en plafonds. In Duitschland maakt men er veel gebruik van.

Ten slotte geeft spreker eene beschrijving van de overdekking in het sportgebouw alhier, onder zijn leiding in aanbouw.

De monier-kap heeft 20 M. spanning met steekkappen en aangrenzende galerijgewelven. De lengte bedraagt 30 M.

De kap rust geheel op het gewelf, dus omgekeerd bij hetgeen men gewoonlijk ziet, wat een volkomen brandvrij gebouw geeft. Het gewelf wordt 10 c.M. dik in den top en 15 c.M. bij de geboorte, en rust vóór de versteening op een volledigen steiger met gebogen bovenvlak. Het vlechtwerk zal deze week waarschijnlijk gereed komen, ter bezichtiging waarvan hij de leden der afdeeling uitnoodigde, op Zaterdag 31 October.

Gedurende de pauze, die nu volgde, gaf spreker nog menige opheldering en ontspon zich hier en daar een zeer leerrijk debat waarna de Voorzitter den heer Mutters hulde bracht voor zijne belangrijke studie, die met belangstelling door de aanwezige leden gevolgd werd.

Geruchten, het bestuur ter oore gekomen, dat vele leden geheel verkeerde denkbeelden koesterden omtrent de nieuwe bepalingen in het reglement aangaande de leden en hunne contributie, gaf aanleiding, dat de Voorzitter de desbetreffende artikelen uit het concept-reglement voorlas, en tegelijk mededeelde dit nog vóór 1 November aan de leden zou worden rondgezonden ter kennismaking. De vergadering werd hierna gesloten.

BERICHTEN.

Het onderstaande adres, gedateerd 16 October 1896, werd door een aantal Utrechtsche architecten aan den Gemeenteraad van Utrecht gezonden.

Aan den Gemeenteraad.

De ondergeteekenden, allen wonende alhier:

gelezen hebbende Uw besluit, genomen in uwe zitting van 1 October j.l. om de voordracht van B. en W. d.d. 25 September no 125 F., tot wijziging der „verordening regelende den rang, het „getal, de bezoldiging en de wijze van benoeming van de ambte„naren en bedienden van den dienst der Gemeentewerken, de „havens en wateren, de gemeente-begraafplaats en het bouw„toezicht," bij de behandeling der begrooting voor 1897, in discussie te brengen;

hebben de eer zich tot U te wenden om Uwe aandacht te vestigen op het feit, dat het meerendeel van het personeel zoowel van den dienst der Gemeentewerken als van het Bouwtoezicht, als particulier architect of opzichter optreedt, tot uitvoering van bouwwerken zoowel in- als buiten de gemeente, en hoewel het opmaken der daartoe noodige ontwerpen in den vrijen tijd van den ambtenaar, in de avonduren, kan geschieden, behoeft het geen betoog dat, voor de leiding van- en het opzicht over die werken, de daguren moeten worden gebruikt.

Tot staving van hun beweren leggen zij hierbij over een opgaaf van enkele dier uitgevoerde werken. (1).

Door deze handelingen der ambtenaren worden de belangen van ondergeteekenden zeker en voortdurend geschaad.

Redenen waarom zij zich tot U wenden met het beleefd verzoek om, bij de behandeling van de bovengenoemde verordening, eene bepaling te willen opnemen waarbij aan alle ambtenaren zonder onderscheid, in dienst bij de Gemeentewerken en bij het Bouwtoezicht, ten strengste verboden worde, hetzij direct of indirect als particulier architect of opzichter op te treden, en dat daartoe in het vervolg door B. en W. geen vergunning meer zal worden gegeven.

Hetwelk doende enz.
(get.) Alb. Nijland, Architect
en 21 anderen.

Aan den heer E. de Koning, uit Goes, benevens aan twee andere Hollanders, is dezer dagen aan het Instituut te Luik het diploma uitgereikt als Ingénieur électricien.

De beelden en basreliefs, vervaardigd ter mededinging bij den wedstrijd in de beeldhouwkunst, in het gebouw der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam gehouden, worden kosteloos aldaar ter bezichtiging gesteld van Zondag 1 tot en met Zondag 8 November a. s., op de werkdagen van des voormiddags 10 tot des namiddags 4 uren en op de Zondagen van des namiddags 1 tot 4 uren.

Dezer dagen is het 25 jaren geleden, dat het Algemeen Nederlandsch Werklieden-Verbond werd opgericht.

Ter gelegenheid van de herdenking daarvan is door den heer B. H. Heldt een zeer uitvoerig overzicht van de geschiedenis van het verbond in het licht gegeven, een boekwerk, dat niet alleen met groote belangstelling door de leden van het Verbond zal worden ontvangen, maar dat ook zeer op prijs gesteld zal worden door hen die in de geschiedenis der arbeidsbeweging hier te lande belang stellen.

Van jaar tot jaar wordt in dit boek een overzicht gegeven omtrent het Verbond, dat nader wordt toegelicht door een groot aantal bijlagen.

De heer Heldt heeft een moeilijken en zwaren arbeid daarmede verricht, maar een werk tot stand gebracht waarvoor zeer velen hem dankbaar zullen zijn.

Den 24sten Maart j.l. deden eenige Amsterdamsche kunstliefhebbers, kunstlievende leden van de Maatschappij „Arti et Amicitiae" aan het Bestuur dier Maatschappij het verzoek, hare statuten zoodanig te wijzigen, dat aan de kunstlievende leden recht zou worden gegeven op het beheer der Maatschappelijke bezittingen.

Thans, nu door het Bestuur nog geen stap is gedaan om tot zulk een wijziging te geraken, hebben een reeks der kunstlievende leden hun lidmaatschap opgezegd, in een met redenen omkleed schrijven, onderteekend door de heeren: J. H. van Eeghen, Jac. Ankersmit, B. L. Gompertz, Jules J. N. de Gijzelaar, J. A. Langerhuizen, P. A. L. van Ogtrop, H. J. de Marez Oijens, C. Schöffer, Mr. J. A. Sillem, P. H. D. Sweijs en A. C. Wertheim.

Het is intusschen begrijpelijk, dat het Bestuur van Arti huiverig is geheel te voldoen aan het verzoek, — dat bovendien thans in het licht van een eisch opdaagt; want met inwilliging daarvan zou de traditie van Arti zijn prijsgegeven.

Dat deze kunstlievende leden, voorgegaan en wellicht aangewakkerd door de genoemde onderteekenaars, tot zulk een maatregel overgaan, die de Maatschappij gevoelig moet treffen, is zeer aan bedenking onderhevig.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 14.
Bouwkundig Teekenaar 1.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 1.

(1) In eene bijlage van het adres wordt eene lijst gegeven van 20 werken, door Gemeente ambtenaren uitgewerkt in de 3 laaste jaren. Red.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

7 NOVEMBER 1896. 16e JAARGANG. No. 45.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE:
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij maakt bekend, dat in de maand Februari 1897 een examen zal worden afgenomen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter.

PROGRAMMA VAN EISCHEN

VOOR HET EXAMEN TOT HET VERKRIJGEN VAN HET

Diploma van Bouwkundig Opzichter,

ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst volgens besluit der Algemeene Vergadering, gehouden op 28 *Mei* 1891.

Het examen zal omvatten:

1. Het maken van een opstel over een bouwkundig onderwerp.

Op het schrijven van duidelijk en goed leesbaar Hollandsch zal gelet worden.

2. Het rekenen, toegepast op de bouwkunde. De vierkants- en derdemachts-worteltrekking.

De kennis van het Nederlandsche stelsel van maten en gewichten, benevens van die oude en buitenlandsche maten, welke in het bouwvak nog gebruikelijk zijn.

3. De vlakke meetkunde tot en met den cirkel, en de oppervlakken en inhouden van de gewone in de stereometrie voorkomende lichamen, met het oog op het maken van begrootingen.

4. De stelkunde tot en met de vierkantsvergelijkingen.

5. De beschrijvende meetkunde. (Projectieleer, ontwikkeling van de oppervlakken van eenvoudige lichamen, isometrische perspectief).

6. Bedrevenheid in het gebruik van een Vademecum.

7. De kennis en het gebruik van meet- en waterpasinstrumenten.

Het uitbakenen van rechte en gebogen richtingen op het terrein.

Het in teekening brengen van opgemeten terreinen en gebouwen.

8. Het opmeten en in teekening brengen van bouwkundige détails.

Het handteekenen, in het bijzonder van bouwkundige ornementen.

Kennis van de meest voorkomende bouwstijlen.

9. Het maken van duidelijke détailteekeningen betreffende:
houtconstructie,
steenconstructie,
ijzerconstructie,
Kennis van dakbedekkingen.

10. Kennis der in de burgerlijke bouwkunde gebruikt wordende bouwstoffen met hare voornaamste eigenschappen en gebreken.

11. Kennis der gereedschappen en werktuigen, stellingen en formeelen.

Gereedschappen voor timmeren, metselen, smeden, steenhouwen, enz.

Werktuigen, zooals bokken, schalken, ladders, vliegende steigers, hefboom, katrol, windas, enz.

12. Kennis van het maken van bestekken, begrootingen, materialenstaten, en het houden van week- en werkstaten.

De hiertoe eventueel over te leggen bewijzen van bekwaamheid moeten door meester of patroons gewaarmerkt zijn.

(Bij de beoordeeling van de bekwaamheid en bedrevenheid der kandidaten in de onder de rubrieken 8, 9 en 12 genoemde vakken kunnen ook in aanmerking genomen worden de door hen over te leggen teekeningen of stukken, mits uit eene daarop gestelde verklaring van hun leermeester of chef blijke, dat de teekeningen door de kandidaten zelve zijn vervaardigd. Deze stukken moeten acht dagen vóór den aanvang van het examen

vrachtvrij zijn ingezonden aan het adres van den Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.)

13. Kennis van de bouwwetgeving, volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek en van die, voorkomende in de Administratieve Bepalingen vastgesteld door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, bij besluit van 3 September 1892.

14. Bekwaamheid in een der voornaamste bouwambachten, bij voorkeur het timmervak.

(De door de kandidaten hierbij over te leggen bewijzen van hunne bekwaamheid moeten door hunne meesters of patroons gewaarmerkt zijn.)

15. De kandidaat moet de bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens twee jaren met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest; hij moet den leeftijd van 21 jaren bereikt hebben, om tot het examen te worden toegelaten.

TOELICHTINGEN.

Het examen zal worden afgenomen in de maand Februari 1897, in het Gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De datum van het examen zal minstens een maand te voren in het Bouwkundig Weekblad worden bekend gemaakt.

Het onderzoek duurt minstens vier dagen voor iederen kandidaat, en is verdeeld in schriftelijk en mondeling examen en teekenen.

De Commissie voor het examen in 1897 zal bestaan uit minstens vijf leden, aan te wijzen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de samenstelling der Commissie zal een maand vóór het examen worden bekend gemaakt.

Ieder der kandidaten moet, alvorens tot het examen toegelaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van *f* 15 storten; bij mogelijke niet uitreiking van het diploma zal hem *f* 5.— worden teruggegeven.

Amsterdam, October 1895.

Het Bestuur der Maatschappij
tot Bevordering der Bouwkunst:

C. MUIJSKEN, Voorzitter,
C. T. J. LOUIS RIEBER, Secretaris.

VERSLAG *van de 74ste Algemeene Vergadering op Donderdag 24 September 1896, in de Raadzaal van het Stadhuis te Delft.*

Voor den aanvang der vergadering werden de leden van het Bestuur in de Burgemeesterskamer van het Stadhuis ontvangen door Burgemeester en Wethouders van Delft. Nadat de Bestuursleden door den Voorzitter der Maatschappij, den heer C. Muysken, aan den Burgemeester, den heer F. M. de Vries van Heyst, en aan de aanwezige Wethouders waren voorgesteld, verwelkomde de Burgemeester het Bestuur bij zijne komst te Delft.

De leden en het Bestuur, daarna vereenigd in de Trouwzaal van het Stadhuis, werden hartelijk welkom geheeten, namens de Delftsche leden van de Maatschappij, door den heer M. A. C. Hartman, Directeur der Gemeentewerken van Delft, en Voorzitter der Commissie van ontvangst, verder bestaande uit de heeren J. L. Schouten, F. W. Braat Jr., K. Sluyterman en J. H. W. Leliman.

De vergadering werd daarna gehouden in de Raadzaal van het Stadhuis. Daar waren voor de lichtramen fragmenten tentoongesteld van een groote decoratie van gebrand glas, uitgevoerd in het atelier „'t Prinsenhof" van den heer J. L. Schouten, die bestemd is voor eene villa te Keulen van een onzer landgenooten aldaar gevestigd; hieronder blonken uit twee drielichten, het eene met de portretten van Prins Willem den Zwijger en diens ouders, in een symbolische omlijsting, het andere des Prinsen geboortehuis, het slot Dillenburg, voorstellende. Beide ramen zijn vervaardigd naar de ontwerpen van den heer A. le Comte, en geteekend door den heer E. W. F. Kerling. Nog waren voor de ramen tentoongesteld een aantal fragmenten van oude en nieuwe glasschilderkunst, en in de zaal bovendien een rijke verzameling teekeningen en grondstoffen, op de glasschilderkunst betrekking hebbende.

De vergadering werd vereerd met de tegenwoordigheid van den Burgemeester, een der Wethouders en den Secretaris der Gemeente Delft, en den heer N. H. Henket, Hoogleeraar en waarnemend Directeur der Polytechnische school.

Aanwezig waren de Bestuursleden de heeren:

C. Muysken, *Voorzitter;* Ed. Cuypers, *Vice-Voorzitter;* A. C. Bleys; D. E. C. Knuttel; I. H. J. van Lunteren; J. A. Mulock Houwer; J. Mutters Jr., benevens de *Secretaris* C. T. J. Louis Rieber.

De vergadering werd bijgewoond door de Eereleden der Maatschappij, de heeren:

Prof. E. Gugel, J. H. Leliman, en J. F. Metzelaar;

door de leden der Maatschappij, voor zooverre de presentie-lijst dit aangeeft, de heeren:

H. P. van den Aardweg; A. van Ameijden van Duijm; G. van Arkel; B. H. Beijderwellen; E. van den Bossche; A. E. Braat; F. W. Braat Jr.; W. C. Braat; F. J. Bremmer Hzn.; A. Le Comte; P. Kleiweg Dijserinck; A. C. M. van Etten; E. G. A. Fol; A. R. Freem; F. W. van Gendt J.Gz; H. J. Geijl J.Czn: H. Gompertz; M. A. C. Hartman; Joh. Henneveld; J. P. Henneveld; A. M. K. W. baron van Ittersum; W. de Jong; F. L. M. Kerkhoff; E. W. F. Kerling; H. J. A. van der Kooij; J. R. de Kruyff: A. Leeflang: J. H. W. Leliman; Jacques Leijh; F. H. van Malsen; C. B. Posthumus Meijjes: H. J. Mondt; L. J. Nijenhuis; W. J. Klerk de Reus: W. F. C. Schaap Jr.; B. Schelling Azn.; J. L Schouten; K. Sluijterman: K. Swagerman Pzn.; J. Verheul Dzn; H. Wakkie; J. Wolbers en H. J. Wolter.

De Voorzitter, de heer C. Muysken, opende des morgens te ruim elf uur de vergadering en zeide daarbij ongeveer het volgende:

Mijne Heeren,

Namens het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heb ik de eer u hier hartelijk welkom te heeten. In de algemeene vergadering die in Mei jl. te Amsterdam is gehouden, werd de wensch uitgesproken de Septembervergadering te Delft te houden, de stad die velen uwer zeker na aan het hart ligt. De heer Schouten nam toen, op verzoek van het Hoofdbestuur, welwillend op zich om de ontvangst der leden voor te bereiden. Reeds nu zijn wij overtuigd van de bijzonder uitstekende wijze, waarop de heer Schouten zich van zijne taak heeft gekweten. Eenige leden van de Maatschappij te Delft woonachtig, hebben zich vereenigd tot eene commissie van ontvangst, onder het Voorzitterschap van den Directeur der Gemeentewerken, den heer M. A. C. Hartman. Hartelijken dank brengt het Hoofdbestuur aan deze feestcommissie voor haren arbeid en voor de grootsche wijze waarop zij haar taak heeft opgevat, — hartelijken dank ook aan haren Voorzitter.

Dan zij in de allereerste plaats onzen bijzonderen dank gebracht aan het Gemeentebestuur van Delft, dat op de meest welwillende wijze de Raadzaal beschikbaar stelde voor het houden der vergadering, en daardoor een ons zeer aangenaam blijk gaf van zijne gewaardeerde belangstelling in de Maatschappij. Wij mogen het wel op hoogen prijs stellen in deze Raadzaal, in de Keijzers monument, te mogen vergaderen, in de zaal waar de wijsheid en voorzichtigheid steeds worden betracht. Het zal ons een wenk zijn die hier mede te betrachten.

Het is namens de leden der Maatschappij, dat ik U, Mijnheer de Burgemeester, oprechten dank betuig voor de gastvrijheid ons hier verleend, en ook voor uwe gewaardeerde tegenwoordigheid in ons midden.

Wij allen stellen ook ten zeerste uwe tegenwoordigheid op prijs, Professor Henket, die als waarnemend Directeur der Polytechnische School, deze inrichting van onderwijs hier vertegenwoordigt.

Dan zie ik verder onder de aanwezigen drie Eereleden der Maatschappij, de heeren Gugel, Leliman en Metzelaar, mannen die nooit achterblijven waar het geldt belangstelling in de Maatschappij te toonen. Ook hen zij ons aller dank gebracht voor hunne door ons hooggewaardeerde tegenwoordigheid.

Thans verklaar ik, Mijne Heeren, de 74de Algemeene Vergadering der Maatschappij geopend, en geef ik het woord aan den heer Hartman voor het houden zijner voordracht: „Overzicht van de geschiedenis van Delft en van zijn belangrijke gebouwen."

Deze voordracht. die met groote belangstelling werd aangehoord en zeer werd toegejuicht zal door de welwillendheid van den heer Hartman in het Bouwkundig Weekblad worden opgenomen, eenigszins uitgebreider dan zij ten gehoore werd gebracht, daar de spreker heeft gemeend zich, met het oog op den beschikbaren tijd, ter vergadering te moeten bekorten.

Nadat de Voorzitter den heer Hartman namens de leden dank had betuigd voor zijne belangrijke mededeelingen, verkreeg de heer J. L. Schouten het woord, om aan den wensch van den Voorzitter te voldoen en, volgens de agenda, eenige toelichtingen te geven over de in de Raadzaal tentoongestelde monsters van Gebrand Glas uit zijn atelier „'t Prinsenhof" te Delft, en de teekeningen daarop betrekking hebbende. Deze toelichtingen waren echter een uitgewerkte voordracht. De heer Schouten verklaarde de eigenschappen en de samenstelling van het glas, de grondstoffen daarvan, de middelen en de bewerking om het te kleuren, te beschilderen, in lood te zetten en te bevestigen. Verschillende monsters waren met voordacht gemaakt, om deze toelichtingen nader te verklaren. In zijne mededeelingen van kunst-historischen aard, die vooral betrekking hadden op de Hollandsche kunst, toonde spreker aan, dat de kunst van het glasschilderen in de 18de en 19de eeuw hier te lande is te gronde gegaan, zonder daarom geheel te verdwijnen. Reeds na de 15de eeuw begon zij te tanen, maar toch bleven de Hollandsche meesters steeds boven andere uitblinken. Hij vertoonde o. a. de reproductie van een gedeelte van een kerkraam in de Oude Kerk te Amsterdam, van 1555 dagteekenend, welk raam in zijn atelier was hersteld geworden, tijdens de restauratie der kerk onder leiding van den heer C. B. Posthumus Meijjes.

Met gloed spoorde de heer Schouten aan, behulpzaam te zijn om dien reeds ouden tak van nijverheid en kunst, die eenmaal hier te lande zulk een hooge trap van volmaking had bereikt, te helpen verheffen en wederom tot zijn ouden bloei te brengen. Daartoe was het niet noodig om na te bootsen wat anderen vroeger tot stand hadden gebracht, maar men moest den geest in zich opnemen die uit de werken der oude meesters spreekt, en dien geest in overeenstemming brengen met de eischen van onze tegenwoordige samenleving. Het was hierna, dat spreker een warme en met algemeene toejuiching begroette hulde bracht aan den heer A. Le Comte, die leerde hoe de oude kunst thans kan worden toegepast; hij bracht in herinnering hoe de kunst-industrie van het Delfsch aardewerk onder de leiding van dien kunstenaar een nieuwe en hooge vlucht had genomen, en hij dankte ook aan zijn talenten en toewijding het reeds spoedig verkregen succes van de tegenwoordige glasschilderkunst.

Ten slotte gaf spreker eene beschouwing over de tentoongestelde glazen en de cartons die voor de vervaardiging daarvan noodig zijn geweest.

Nadat de vergadering door toejuichingen haar groote ingenomenheid met het gehoorde had betuigd, nam de Voorzitter het woord en zeide:

Na dit warme applaus, breng ik u, Mijnheer Schouten, namens alle aanwezigen hartelijk dank voor uwe mededeelingen. Uit de werkstukken hier in de zaal aanwezig blijkt, hoe hoog reeds uwe nog jonge onderneming staat, en uit de toejuichingen waarmede uwe voordracht is begroet, moge het u ook duidelijk zijn hoezeer uwe kunst-producten worden gewaardeerd. Wij wenschen u geluk met uw streven, geluk met uwe onderneming. U hebt den moed gehad een tak van kunst die geheel in verval was, weder op te zetten, en dezen tot een groote hoogte weten te brengen; u zijt daarin geslaagd, dank zij ook de talenten naast u. Ik hoop, dat u spoedig van de Delftsche burgerij een opdracht zult mogen ontvangen om deze Raadzaal blijvend te versieren met de kunstvoortbrengselen uit uw atelier, evenals dit nu tijdelijk is geschied.

Hierna verzocht de Voorzitter nog even de aandacht der leden voor eene zaak van huishoudelijken aard. In deze vergadering moesten namelijk, volgens de wet, benoemd worden de leden van het stembureau voor de verkiezing van Bestuursleden in Mei a. s.

Op voorstel van het Bestuur werden daartoe gekozen de heeren Jacques Leijh te Haarlem, F. J. Bremmer Hzn. te 's Gravenhage, . van Arkel en B. J. Ouëndag te Amsterdam, en W. de Jong te Utrecht. Al deze leden namen de benoeming aan, behalve de heer Ouëndag die niet tegenwoordig was en wien kennis van zijne benoeming zal worden gegeven.

De Voorzitter, hierna de vergadering sluitende, betuigde den leden dank voor hunne aanwezigheid, en verklaarde, dat het Bestuur de groote opkomst ter vergadering zeer op prijs stelde.

Na het gebruik van een morgendrank, aangeboden door B. en W. der Gemeente, en een déjeuner in de Raadzaal, aangeboden door de Delftsche leden der Maatschappij, verdeelden de leden zich in groepen tot het bezichtigen van de Polytechnische School, de fabriek van Delftsch aardewerk van den heer Labouchère, de stoomfabriek voor werken in zink en andere metalen van de heeren Braat, en het atelier van gebrand glas „'t Prinsenhof" van den heer J. L. Schouten. Hierna vereenigden zich de leden in het huis van den heer L. van Meerten, aan het Oude Delft, gebouwd naar het ontwerp en onder de leiding van de heeren A. Le Comte en J. L. Schouten.

De bijeenkomst te Delft eindigde met een gemeenschappelijken maaltijd, waaraan een veertigtal leden deelnamen; vermelding daarbij verdient, dat op initiatief van den Burgemeester van Delft tijdens dezen maaltijd besloten werd tot het oprichten van eene Afdeeling Delft van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Aldus vastgesteld in de Bestuursvergadering van 5 Nov. 1896.

De Secretaris.

C. T. J. Louis Rieber.

PRIJSVRAGEN.

Naar wij vernemen, is de heer J. A. Mulock Houwer, civiel en bouwkundig ingenieur, Gemeentebouwmeester te Deventer, bekroond voor het door hem ingezonden antwoord op de besloten prijsvraag voor het ontwerpen van een Paviljoen voor 100 mannelijke krankzinnigen op het landgoed Oud-Rozenburg bij 's-Gravenhage. Deze prijsvraag was uitgeschreven door heeren Regenten van het Geneeskundig Gesticht voor krankzinnigen te 's Gravenhage.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Groningen. 25 October 1896. De Voorzitter opende de vergadering met de mededeeling, dat de opkomst der Leden dezen avond al zeer slecht is, hetgeen hun te meer spijt, omdat de heeren introduce's die deze vergadering met hunne tegenwoordigheid vereeren, daardoor allicht een minder gunstigen indruk van de vereeniging zouden kunnen krijgen. Volgens spreker is het op heden avond onbezet blijven van zoo menigen zetel, in hoofdzaak een gevolg van het vergaderen op den laatsten Zaterdag in de maand, daar op dien avond ook andere vereenigingen vergaderen, en wij juist dezen avond moesten nemen, zouden de antwoorden op de prijsvragen der Mij. voor de Leden kunnen ten toon worden gesteld.

De notulen der vorige vergadering werden daarna gelezen en met bijvoeging van een paar woorden goedgekeurd.

Onder de mededeelingen en ingekomen stukken werden ook vermeld de van het Hoofdbestuur der Mij. ontvangen lijst van de Leden thans tot het Correspondentschap Groningen behoorende, zoomede een exemplaar der nieuwe wet der Mij. Na in korte trekken het een en ander in die wet in betrekking tot de Afdeeling te hebben besproken, bracht de Voorzitter ingevolge art. 26 van het huishoudelijk reglement, in verband met de laatste alinea van art. 65 van de Nieuwe Wet der Mij. de vergadering in herinnering, dat voorstellen tot wijziging van het huishoudelijk reglement der Afd. in de November-vergadering schriftelijk en onderteekend moeten worden ingediend.

De heer H. Reijenga Tzn. verkreeg daarna het woord en had tot onderwerp: het zink als bouwmateriaal, vooral voor ornamenten.

Wordt vervolgd.

Afdeeling Haarlem en Omstreken. De vergadering op Dinsdag 27 October was, in afwijking van de gewoonte, belegd in de restauratiezaal der Societeit-Vereeniging, en zulks in verband met een tentoonstelling van bizonderen aard.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen, benevens het behandelen van een paar ingekomen stukken, werd door een der leden verslag uitgebracht over het verhandelde op de Algemeene Vergadering der Maatschappij, gehouden te Delft, den 24en September j.l.

Voor die bijeenkomst was door het Gemeentebestuur van Delft een der zalen van het stadhuis afgestaan welke vrijgevigheid door den voorzitter, den heer C. Muysken, in zijn openingsrede dankbaar herdacht werd.

Volgende op de huishoudelijke vergadering, werden door de leden, daarvoor in groepen verdeeld, bezoeken gebracht aan verschillende kunst-industrieele inrichtingen van Delft. De afgevaardigde van deze Afdeeling was onder hen, wien een blik gegund werd in de fabriek van Delftsch aardewerk des heeren Labouchère.

Het geheele proces, dat de leemstof ondergaat, van af haar komst aan de fabriek totdat zij als kunstproduct de werkplaats verlaat, werd op gemakkelijk te volgen wijze door spreker medegedeeld. Evenzoo werd een uitvoerige beschrijving gegeven van het uit- en inwendige van het woonhuis, eigenlijk kunstmuseum, des heeren van Meerten.

De vergadering, den afgevaardigde dankende voor zijn uitvoerig verslag, zou daarop volgens de agenda overgaan tot het bespreken van de gevolgen der jongste wijzigingen in de wet der Maatschappij, doch de voorzitter herinnerde haar het uur, waarop de genoodigden voor dezen avond verwacht werden, en stelde daarom voor, de bespreking over die wet uit te stellen tot een volgende bijeenkomst.

Conform dit voorstel werd besloten en daarna overgegaan tot bezichtiging van de vier fraaie modellen van stoombaggermolens en vaartuigen, welke door den heer P. Goedkoop Dz., ingenieur-directeur der werf „Conrad", met de meeste vrijgevigheid dezen avond ter beschikking van de afdeeling waren gesteld.

En wat te zeggen van deze modellen!

De verslaggever is niet genoeg ingewijd van alle technische bizonderheden van deze werk- en vaartuigen, om zich met recht een goedkeurend oordeel te mogen aanmatigen over de correctheid en deugdelijkheid dezer modellen.

Maar met een weinig algemeene kennis daarvan toegerust, bezie men elk détail, de fraaie afwerking, den geheelen samenhang, zoo gemakkelijk na te gaan, en men verkrijgt de overtuiging van te staan voor die tot in de geringste bizonderheden trouw nagevolgde werktuigen, welke de Werf „Conrad" door de geheele wereld beroemd gemaakt hebben.

Het zijn verkleinde reproducties van de werktuigen, die dienst doen of reeds gedaan hebben bij den aanleg van spoorwegen, het uitdiepen van kanalen, rivieren en zeehavens, het droogleggen van moerassen enz., niet alleen in ons land, maar in nog grootere getale in Duitschland, Rusland, Frankrijk, Italië, Spanje, Afrika, West-Indië, Zuid-Amerika enz.

De sluizen te Spaarndam zullen niet te vroeg vergroot zijn, waar zulk een inrichting aan het Spaarne de wereld van haar machtige machines moet voorzien.

Hij toont kracht in zijn vorm, die zandzuiger, die de ondiepte van de haven in zijn ruimte opneemt om het zand met eigen machine duizende meters ver weg te voeren en daar, door het openen van zijn kiel, in weinige uren neer te storten.

Groot moet het vermogen zijn van dat baggervaartuig, dat den grond met zijn emmers wegschraapt, opheft, in zijn ruimte stort en daar vermaalt, om het daarna honderde meters ver weg te stuwen op het land ter ophooging of in het moeras ter demping.

En alles is weergegeven: machines voor eigen verplaatsing, voor electrische verlichting, voor werkkracht, ankers, windassen, kaapstanders, kranen, takels, kettingen, booglampen, kajuiten met haar complete inrichting; niets schijnt vergeten.

Een dergelijk model in zilver moet door de directie der Werf „Conrad" aan den Keizer van Rusland ten geschenke zijn aangeboden, en door den Directeur, den heer Goedkoop, aan het Keizerlijk echtpaar zijn geëxpliceerd.

Bij het sluiten van de vergadering werd door den voorzitter een woord van hulde gebracht aan den heer Goedkoop voor diens welwillendheid, in deze aan de Afdeeling betoond. Met warmte werd de wensch toegejuicht, dat de Werf „Conrad" haar naam, verbonden aan dien van Haarlem, door de geheele wereld nog lang in eere moge doen houden.

Afdeeling Amsterdam, 30 October 1896. Door den Voorzitter, den heer C. B. Posthumus Meijjes, werden de leden op deze eerste winterbijeenkomst verwelkomd, waarna de notulen werden gelezen en goedgekeurd.

Van het Eerelid, den heer J. H. Leliman, was voor de boekerij van de Afdeeling ten geschenke ontvangen een onlangs verschenen boekje getiteld: „Driehoeken bij ontwerpen van Ornament," samengesteld door J. H. en J. M. de Groot, welk geschenk onder dankbetuiging werd aanvaard.

Door den Voorzitter werd daarna medegedeeld, dat door tusschenkomst van het lid Bruning aan de leden waarschijnlijk op 27 November a. s. de gelegenheid zal worden geboden om de Simplex Rijwielenfabriek te Amsterdam, gebouwd door den architect van Straaten, te bezichtigen en vervolgens medegedeeld welke heeren dit jaar een spreekbeurt hebben aanvaard.

Hierna werden de wijzigingen in het Reglement der Afdeeling, ontstaan door de Wetswijziging der Maatschappij, besproken en op voorstel van den heer W. J. de Groot besloten, daarin nog op te nemen eene bepaling, dat jonge leden beneden 23 jaar, lid van de Afdeeling kunnen worden tegen eene contributie van f 3.— per jaar, zonder lid der Maatschappij te zijn; waarna het geheele Reglement werd goedgekeurd.

De heer A. C. Bleijs gaf vervolgens aan de hand van een groot aantal teekeningen, welke in de zaal geëxposeerd waren, eene toelichting van het onder zijne Directie te bouwen R. C. Gasthuis te Amsterdam.

Spreker behandelde vooreerst het algemeene plan, zooals men zich voorstelt, dat in de toekomst dit gesticht zal worden, en daarna wat voorloopig zal worden gebouwd.

Vervolgens gaf de heer Bleijs eene beschrijving van de verschillende gebouwen, zooals het administratie-gebouw, de verschillende paviljoens voor mannen en vrouwen, de kapel, het economie-gebouw, het zusterhuis etc. en besprak daarbij de wijze van constructie, de materialen enz.

In de hierop gehouden pauze werden de geëxposeerde teekeningen van dit Gasthuis benevens de ontwerpen ingekomen op de Prijsvraag uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam met belangstelling bezichtigd.

De Voorzitter, als tolk der Vergadering, bedankte den heer Bleijs voor zijne met groote belangstelling aangehoorde toelichtingen van dit Gasthuis en vroeg reeds nu vergunning, om met de leden het gesticht, wanneer het gereed was, te bezichtigen.

Nadat vervolgens de heer W. A. E. van Geuns, Ingenieur te Amsterdam, lid der Maatschappij, als lid der Afdeeling was aangenomen, werd de Vergadering gesloten.

Afdeeling Utrecht, 3 November 1896. De Voorzitter opent de vergadering; de notulen der vorige vergadering worden voorgelezen en goedgekeurd.

Naar aanleiding van de ontvangen nieuwe wet der Maatschappij worden door den Voorzitter eenige wijzigingen voorgesteld in het reglement der afdeeling, welke na eenige besprekingen werden goedgekeurd.

Door den heer W. de Jong werden eenige mededeelingen gedaan betreffende ventilatie van gebouwen, zulks naar aanleiding van de door de heeren Jan Hamer & Co. aan de meeste bouwkundigen gezonden brochure, getiteld *„Een gevaar voor den algemeenen gezondheidstoestand,"* overgedrukt uit het Bouwkundig Tijdschrift 1896, welke brochure door vele leden met de meeste belangstelling gelezen is; natuurlijk lokte een en ander vele besprekingen uit, waarvan het resultaat was, dat men het met de heeren Hamer & Co. geheel eens was, de voorkeur te geven aan natuurlijke ventilatie. Door den Voorzitter werd tot den heer de Jong een woord van dank gebracht voor zijne mededeelingen.

Nadat een gedeelte der aan de afdeeling behoorende werken waren bezichtigd, werd de vergadering door den Voorzitter gesloten.

BERICHTEN.

Op 1 November j.l. is op 56 jarigen leeftijd te Amsterdam overleden de heer Fr. D. O. Obreen, Hoofddirecteur van 's Rijks Museum, tevens directeur van het Rijks Museum van schilderijen.

De Gemeenteraad van Nijmegen heeft in zijne zitting van 31 October j.l. de plannen goedgekeurd voor de nieuwe inrichting van de vergaderzaal van den Gemeenteraad, waarvan de kosten begroot zijn op f 12,000. Deze zaal is dezelfde ten stadhuize, waar de Nijmeegsche Rechtbank tot aan hare opheffing op 15 Mei 1877 zetelde. Reeds vroeger was voor restauratie van deze zaal tot Raadzaal ruim f 3000 besteed, doch men vond haar niet deftig genoeg voor de vergaderplaats van den Nijmeegschen Raad. Het werk is opgedragen aan den architect J. Weve.

Men bericht ons van verschillende zijden, dat nu de steenvormcampagne overal geheel is afgeloopen, het getal steenen dat in de ovens komt, door het aanhoudend natte weer in September en October, zeer tegenvalt. Millioenen steenen zijn daardoor verloren gegaan; vandaar dan ook dat, terwijl anders in het najaar de prijzen somwijlen voor korten tijd terugloopen, nu het tegendeel plaats heeft, vooral ten opzichte van klinkers en hardgrauw, waarvoor in goede kwaliteit gemakelijk f 14.75 à f 15 voor klinkers en f 13.75 à f 14 voor hardgrauw franco boord wordt bedongen. De voorraad rood is over het algemeen klein, vandaar dat ook die prijzen vrijwel normaal blijven op f 11 à f 12 voor 2°. en 1°. soort franco boord.

De leveringen kunnen in hoofdzaak voor dit jaar als afgeloopen worden beschouwd, en tegen Februari en Maart verwacht men, dat de markt met stevige prijzen zal openen.

De Turf- en Steenindustrie.

Door den Gemeenteraad van Nijmegen is een bedrag van ongeveer f 100.000 toegestaan voor den bouw van eene nieuwe Hoogere Burgerschool. De plannen daarvoor zijn reeds in bewerking.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 15.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Teekenaar 1.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Teekenaar 1.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

14 NOVEMBER 1896. 16e JAARGANG. No. 46.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

OVERZICHT VAN DE GESCHIEDENIS VAN DELFT EN VAN ZIJNE BELANGRIJKE GEBOUWEN.

Voordracht in de vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den 24 Sept. 1896 te Delft gehouden, door het lid M. A. C. Hartman, Gemeente architect aldaar.

M. H.

De oude Stad alwaar heden door de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst hare algemeene vergadering wordt gehouden, is in vele opzichten eene belangrijke plaats geweest zoowel in de geschiedenis van het Vaderland als voor de geschiedenis der Bouwkunst en der Nijverheid.

Tal van beroemde Staatslieden, rechtsgeleerden of geschiedkundigen hebben hier het eerste levenslicht aanschouwd, of hebben hier gewoond; ik heb slechts namen te noemen als: Bleyswijck, Cornelis Musius, Graswinckel, Hugo De Groot, Piet Hein, Prins Frederik Hendrik, Anthonie Van Leeuwenhoek, Antonie Heinsius, de dichter Poot; verder schilders, beeldhouwers enz., als Willem Danielse van Tetrode, Jacob Willemsz. Delf met zijn 3 zonen, Jacob Wouterz. Vosmeer, Michiel van Mierevelt met zijn beide zonen Pieter en Jan, Pieter van Bronkhorst, Jan Steen, die hier het brouwersvak uitoefende, en zoovele anderen.

Het zij mij vergund u enkele oogenblikken bezig te houden met de geschiedenis der Stad en enkele van hare monumenten. (*)

(*) De spreker, de heer Hartman, is met het oog op den beschikbaren tijd genoodzaakt geweest gedurende zijne voordracht eenige bekortingen aan te brengen, zoodat niet alles wat in deze bijdrage te lezen is, aan de vergadering werd medegedeeld.
Red.

Stichting. Evenals bij zoovele steden verliest zich het juiste tijdstip van de stichting van Delft in het duister. Terwijl sommigen willen beweren, dat de gracht die de Romeinsche veldheer Corbulo, anno 48 vóór Chr. tusschen Rijn en Maas deed graven, van ouds hier heeft geheeten „het Oude Delft", aan welke gracht ter plaatse van den Oude Kerkstoren een wachttoren zou gebouwd zijn, en dat ten tijde van Graaf Arnoud (988—993) van het gehucht Delft reeds wordt gewag gemaakt; zeker is het, dat Goovert de Bultenaer, hertog van Lotharingen, nadat hij in 1071 het graafschap Holland op Robert de Vries, gehuwd met de weduwe van Floris I, vermeesterd had, zich hier vestigde en buiten de Rotterdamsche poort (misschien ter plaatse der latere abdij Koningsveld, thans geheel gesloopt) in 1072 of 1075 een sterkte stichtte. Of Godfried hier of in Antwerpen door sluipmoord om het leven werd gebracht, schijnt onzeker te zijn gebleven.

Opkomst van Delft. Deze sterkte gaf aanleiding tot de stichting van de stad Delft, welke stad zich onder de volgende graven met het dorp Delft vereenigde, ook noordwaarts zich uitbreidde en zich al spoedig tot een belangrijke vesting verhief. Het oudste Handvest of Privilegie, dat op het archief bewaard wordt, is van Graaf Willem II (1246); onder Floris V werden verscheidene gunsten geschonken; de houten kerk, aan Bartholomeus gewijd, uit Gotfrieds tijd dagteekenend, werd vervangen door een steenen met den zwaren toren; het Gasthuis is vermoedelijk nog ouder dan deze kerk.

In 1304 kwam de ongelukkige oorlog van Jan II met de Vlamingen; toen deze in hun doordringen door Witte van Haemstede bij Haarlem gestuit en tot den terugtocht genoodzaakt werden, kwam het hier tot een verwoed gevecht op de brug achter de Nieuwe Kerk; de namen: Vlamingstraat, Bloedbrug, en Schreibrug (waar de vrouwen met de kinderen het gevecht stonden aan te staren), zijn van toen afkomstig.

Graaf Willem IV schonk in 1340 en 1342 weder vele gunsten. In 1351 verbond Delft zich met de steden Dordrecht, Haarlem, Geertruidenberg, Amsterdam, Medemblik en Vlaardingen tot bescherming van Graaf Willem V en werd in dit steden-verbond de *tweede* in rang genoemd. Onder den Ruwaard Albrecht verloor Delft veel van zijne gunsten, doordat het zich tegen hem verklaarde, ontevreden als men hier was over het begunstigen door den

landvoogd van de Hoeksche partij; Delft moest toen een beleg van 10 weken doorstaan, en dat eindigde met de inname door Albrecht, die de stad een zware boete oplegde en wallen en poorten deed slechten.

Later kwam Delft weder in de gunst van Albrecht; in 1389 kreeg de stad de vrijheid om een haven naar de Maas te maken, aan welk handvest Delfshaven zijn oorsprong dankt. In 1394 werd de vrijheid gegeven tot weder oprichten van de poorten en het verdiepen der vesten, en later onder den volgenden Graaf ook om de wallen en waltorens weder op te richten (1448 Filips van Bourgondië.)

Onder Filips en Maria van Bourgondië nam het rechtsgebied zeer toe. Uit een aanteekening van het jaar 1515 van het aantal haardsteden hier en in andere steden aanwezig blijkt, dat Delft, op Leiden na, de meesten heeft, namelijk:

Leiden	3017
Delft met Delfshaven	2733
Haarlem	2714
Amsterdam	2531
Gouda	1694
Dordrecht	1500
Rotterdam	1137
Den Haag	1118 enz.

Brand van 1536. Den 3en Mei 1536 werd Delft geteisterd door den zwaren brand, die de stad nagenoeg geheel in de asch legde. Van de openbare gebouwen bleven alleen de beide hoofdkerken, de Stadhuistoren en de vestingwerken staan; de kerken en stadhuistoren echter met groote beschadigingen, daar al het houtwerk nagenoeg verbrandde.

Met dezen brand opent zich van zelf een nieuw tijdperk in de Delftsche geschiedenis. Delft was in een periode van groote opkomst en de brand kon niet anders dan de krachtsinspanning en de energie van de burgerij in de hand werken. We zien dan ook reeds spoedig weder eene stad verrijzen, veel heerlijker dan vóór den brand; talrijk zijn de voorbeelden, zooals zij nog bestaan en waarop ik straks zal terugkomen, van de merkwaardige ontwikkeling der burgerlijke bouwkunde na dien brand; de meeste oude huizen zijn gebouwd in het tijdperk 1536—1560.

Het tijdvak dat we nu ingaan, is een tijdvak van steeds toenemenden bloei, hetwelk duurt tot het einde van de 17de eeuw. Niet weinig hebben daartoe medegewerkt de voorrechten aan de stad, na den brand door Karel V geschonken; later het verblijf van den Zwijger met zijn hof, benevens de vergaderingen van Algemeene en Provinciale Staten, en eveneens niet weinig de groote inkomsten welke door de hier beoefende belangrijke takken van nijverheid in de stad gebracht werden.

We komen er daardoor toe, een en ander van de nijverheid mede te deelen.

Brouwerijen. Het zijn in hoofdzaak de brouwerijen die groote welvaart in de stad brengen. In 1274 wordt reeds van het brouwersvak gesproken; door diverse privilegiën worden de brouwers bevoordeeld, een bijzondere zorg wordt besteed om goed grachtwater te hebben, om dit rein te houden, geen onreine stoffen daarop te laten loozen.

Bij handvest van Filips van Bourgondië in 1450 wordt vergunning gegeven een watermolen te stellen, om strooming in de grachten te krijgen; bij handvest van Karel de Stoute wordt vergunning gegeven tot uitdiepen van de vaart naar den Leijdschendam en tot het maken van een kolk en verlaat aldaar.

Na den brand onder keizer Karel worden weder vele privilegiën, betrekking hebbende op het brouwvak, verleend.

De kolossale bloei van de brouwerijen maakt echter, dat in de laatste jaren van Karels regeering en vooral onder die van Filips naijver op de brouwers ontstaat, tengevolge waarvan belastingen werden geheven, beknibbelingen op de uitoefening van het vak worden ingevoerd. Van af 1565 begint de achteruitgang van de brouwerijen, samenvallende met het begin der Spaansche beroeringen. Terwijl nochtans tegen het eind der eeuw de brouwers en allen die met dat vak in betrekking staan, als schippers, kuipers, enz. $^1/_3$ gedeelte van de bevolking van Delft uitmaken, zoo waren er in 1645 nog slechts 27 brouwerijen, in 1700 niet meer dan 15, en thans nog slechts *één*.

Lakenhandel. Een tweede tak van nijverheid was het maken van *wollen lakens*. Hiervan wordt in 1310 het eerst gewag gemaakt. Vóór dien tijd werd de lakenhandel door de Vlamingen beoefend. Door inwendige onlusten werd deze echter overgebracht, gedeeltelijk naar Engeland, naar Leiden en Delft, en wat den linnenhandel aangaat naar Haarlem. De Delftsche lakens hebben groote beroemdheid gehad, en welbekend is de benaming: „Delftsch puik"; zoodat toen koning Eduard III in 1327 met zijne moeder uit zijn ballingschap in Engeland terugkeerde, hij die verbeteringen in den lakenhandel aanbracht, welke hij hier had opgemerkt. Tot de eerste helft der 16de eeuw bleef de lakenhandel bestaan, waarna hij hoofdzakelijk naar Engeland werd overgebracht.

Plateelbakkerijen. In de derde plaats noemen wij de *plateelbakkerijen.* Deze waren van later datum, daar in 1600 hier de eerste plateelbakker, Herman Pietersz., genoemd werd; den 9den Mei 1611 werd het St. Lucasgilde in 't leven geroepen, waartoe behoorden de schilders, zoowel kunst- als huisschilders, de glasschilders, de tapijtmakers, de beeldhouwers en beeldsnijders, de schildmakers, de boekdrukkers en boekhandelaars, en de handelaars in schilderijen en gravures; ook de plateelbakkers sloten zich hierbij aan. Aanvankelijk maakte men alleen wandtegels, later imiteerde men ook Japansch aardewerk. Van 1600—1650 was een periode van opkomst en van groote vorderingen in het vak. In 1663 bestonden hier 28 plateelbakkerijen. Met hetzelfde jaar dat de brouwerijen begonnen te vervallen, valt dus samen de bloei van de aardewerkfabrieken. Havard geeft een lijst van niet minder dan 763 plateelbakkers die in Delft gewerkt hebben.

In de 18de eeuw komt echter het tijdvak, dat het Delftsch aardewerk ophoudt uitsluitend een voorwerp van luxe te zijn, dat ook voorwerpen van huiselijk gebruik gemaakt worden; dit is het begin tevens van den achteruitgang; van af 1750 vermindert het aantal fabrieken. In 1808 zijn er nog slechts 8, waarvan twee het tot 1850 uithouden. De toenemende aanvoer van Engelsch aardewerk maakte hier een eind aan de eenmaal zoo schitterende nijverheid. De laatste fabriek „de Porceleyne fles" begint zich van 1850 eveneens toe te leggen op Engelsch aardewerk, totdat in 1875 de hoogst begaafde, helaas te vroeg gestorven Ingenieur Joost Thooft besluit, pogingen te doen om van de toenmalige eigenares der „Porceleyne fles" de zaak over te nemen, met het denkbeeld om de oude Delftsche nijverheid weder in 't leven te roepen. Van dit oogenblik af is Le Comte als artistiek adviseur aan de fabriek verbonden geweest. In 1884 heeft zich de heer Labouchère, sedert 1881 aan de fabriek verbonden, met den heer Thooft geassocieerd, en na diens dood in 1890 is

deze alleen Directeur gebleven. Deze allen, met mannen als Gerard Offermans, L. J. Senf e. a., hebben medegewerkt om aan deze fabriek in korten tijd een succes, U allen welbekend, te bezorgen, terwijl op het oogenblik onder dezelfde Directie weder een nieuwe industrie naast deze zaak staat opgericht te worden.

Drukkerijen. Sprekende van de oude Delftsche nijverheid, moeten we nog vermelden, dat den 10en Januari 1477 de eerste Nederduitsche Bijbel gedrukt werd, steeds de Delftsche Bijbel genoemd. Het huis waar de drukkerij gevestigd was, op de Markt, heeft nog den bijbel tot uithangteeken en de brug daarnaast heet „de Bijbelbrug".

Uurwerkmakers. Verder zij vermeld: dat in 1660 de uurwerkmakerijen hier zeer bloeiden; het uurwerk van den Nieuwe-Kerkstoren werd in dat jaar geplaatst en geheel alhier vervaardigd door Coenraad Harmansz Broekman.

(Wordt vervolgd.)

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Groningen. 25 October 1896. *(Vervolg van bladz. 277.)* Spreker trachtte aan te toonen, dat het zink als bouwmateriaal de voorkeur verdient boven andere materialen, welke daarvoor tot nu toe, meestal worden verkozen, mits het zink op afdoende wijze tegen oxydeeren is beveiligd.

Als men zoo hier en daar rond ziet, zoo vervolgde spreker, dan zal men opmerken, dat er veel gebouwen zijn. die ontsierd worden door allerlei beschadigde sieraden van natuur- of kunststeen vervaardigd, en waarvan het niet zelden gebeurd, dat men gevaar loopt bij harden wind door het geheel of gedeeltelijk afstorten, gekwetst te worden, zoo niet erger, omdat een enkele nachtvorst voldoende is deze voorwerpen te doen scheuren en af te brokkelen. Dit kan met pinakels, spitsen, bloemvazen etc. van zink niet plaats hebben, daar deze gemakkelijk hecht en sterk door middel van ijzeren stangen, staven of borsten kunnen worden bevestigd. Bovendien bezit het zink door de gemakkelijke bewerking het voordeel, dat zonder evenredige prijsverhooging rijke vormen kunnen worden gekozen.

In vele steden van ons land, maar vooral in het buitenland, wordt op en aan de gebouwen veel met zinken sieraden gewerkt, hetgeen niet behoeft te verwonderen, omdat voor het oog, met weinig zwaarte, trotsche stukken kunnen worden gemaakt.

Ook hier ter stede kan ik, zoo vervolgde spreker, aanwijzen wat zooal in zink kan worden uitgevoerd, en wijs daarom o.a. op de dekstukken op de kantoorgebouwen van de Firma W. A. Scholten geplaatst, breed 3 en hoog 2 M. en vervolgens op de groote dakvensters en het torentje hoog 5 M. op het stationsgebouw. Het gebruik van zink voor de onderwerpelijke doeleinden is echter hier ter stede bij den particulieren bouw gering in vergelijking bij andere plaatsen in ons land, en ook in tegenstelling van het gebruik, dat bij 's Rijks bouwwerken er van wordt gemaakt; dit is bevreemdend, te meer omdat juist hier de gelegenheid voor aanwending zoo gunstig is.

Naar de oorzaak zoekende, waarom de bouwkundigen zinken sieraden nog zoo weinig bij hunne ontwerpen bezigen, kwam ik tot de ontdekking, dat de tegenzin in hoofdzaak was gelegen in het spoedig afbladeren en scheuren der verf, ofschoon de vorm over het algemeen gaarne gezien werd.

Toen ik omstreeks 8 jaren geleden gegoten en gedreven zinken bouwartikelen begon te vervaardigen, spoorde dit mij aan naar middelen te zoeken om bovengenoemd euvel te voorkomen.

Na vele en langdurige proefnemingen vermeen ik, dat het mij gelukt is een verfsoort te vervaardigen, die in alle opzichten aan de gestelde eischen voldoet.

De stukken zink, hier in verschillende kleuren geverfd aanwezig, hebben zeven jaren lang onbedekt in de open lucht gelegen, en zijn al dien tijd aan de klimaatsinvloeden blootgesteld geweest.

De samenstelling van deze verf of vernis is van dien aard, dat zij bij temperatuursverandering dezelfde en geheel met de natuur van het zink overeenkomende werking ondergaat. waardoor barstjes of scheurtjes niet in de verflaag voorkomen en door de innige vasthechting aan het zink, dit volledig voor alle invloeden van gassen en vloeistoffen, zelfs van de sterkste zuren, wordt beveiligd, waarvan het overtuigend bewijs wordt geleverd, door het onderdompelen van een stuk onbeschermd en van met vernis bestreken stukken zink in zoutzuur; de laatst genoemde stukken, zelfs na eerst herhaaldelijk gebogen te zijn, ja zelfs dubbel gevouwen, en daarna weer recht gebogen te zijn, doen zien, dat de verf niet het minste of geringste is gebarsten of heeft losgelaten, want in het omgekeerde geval zoude, hoe gering de beschadiging ook moge zijn, dit weten allen, het zoutzuur zijn vernietigende werking op het zink hebben uitgeoefend, evengoed als op het onbeschermde stuk, dat in een kort oogenblik voor een groot gedeelte is opgelost.

De samenstelling van deze verf, of liever het vernis, is van dien aard, dat hoewel bij temperatuursverhooging eenige verweeking plaats heeft, deze evenwel niet zoo ver gaat, dat stof en vuil daarop meer hechten dan op voorwerpen met een andere verfsoort bestreken.

Dat dit vernis standhoudend is en moet zijn, kan uit den aard der materialen waaruit het vervaardigd wordt, worden opgemaakt, als bestaande uit olie, hars en gommen, tot den juisten graad van hitte in speciaal daarvoor bestemde inrichtingen gestookt, en zoo warm mogelijk met terpentijn verdund. De afdoende bewijzen van deugdelijkheid zijn zeker wel de hier voor ons liggende stukken die, zooals reeds gezegd, 7 jaren in weer en wind hebben doorgebracht, en waaraan, men kan er zich van overtuigen, nog niet het minste of geringste van achteruitgang in deugd is te bespeuren

Ook voor het vergulden van zinken voorwerpen als spitsen, windwijzers enz, leent dit vernis zich uitstekend, hetgeen door proeven wordt bewezen. Zink, reeds langen tijd geleden met dit vernis bestreken, werd na eene zachte verwarming met verguldsels belegd, en voldeed zeer goed.

De prijs waarvoor dit vernis in den handel wordt geleverd, is *f* 2.50 per K.G.

Behalve het beschermen van het zink door vernis of verf, heeft spreker zich ook langen tijd onledig gehouden met het nemen van proeven om het zink te beschermen tegen bederf aanbrengende invloeden door aanwending van chemische preparaten.

Door eenvoudige indompeling van blank geschuurd zink in verschillende vloeistoffen, zonder aanwending van een galvanischen stroom, werden in weinig tijds daarop verschillende metaalkleuren aangebracht, zonder dat het zink in het geringste werd aangetast, de uitkomsten daarvan waren in één woord verrassend. De op het zink neergeslagen stoffen bleken, na droog geworden te zijn, zich innig met het zink te hebben verbonden en dit tegen alle chemische invloeden te beschermen. Ook door dit middel is zink duurzaam te beschermen en is men bovendien in de gelegenheid b. v. zinken dakbedekkingen door eenvoudige bestrijking de kleur te geven die men wenscht.

Later hoopt spreker de volledige galvaniseering langs galvanoplastischen weg te laten zien.

Door verschillende leden werden eenige vragen gedaan en opmerkingen ten beste gegeven, die door spreker werden beantwoord, of opgehelderd, waarbij aan het licht kwam, dat gewone schildersverf, dik afgewreven, met bovenbedoeld vernis gemengd, tot het vermelde doel kan worden gebruikt.

De heer J. W. Sips maakt den heer Reijenga een compliment over hetgeen hij in dezen door aanhoudende proefnemingen en ingespannen studie heeft weten machtig te worden. De Voorzitter voegt daaraan toe, dat hij gelooft de tolk der geheele vergadering te zijn, als hij den heer Reijenga dank zegt voor hetgeen hij hier ten beste heeft gegeven, en hoopt op een vervolg.

Besloten werd, de gewone publieke tentoonstelling van de teekeningen der antwoorden op de prijsvragen der Mij. te houden op Zondag 8 November e. k.

Twee heeren die als introducéés de vergadering bijwoonden, deden toezegging om met het begin van het volgende jaar, de een als Kunstlievend, de andere als Gewoon Lid tot de Mij. en de Afd. te zullen toetreden.

Na de kunstbeschouwing, die bestond uit antwoorden op prijsvragen door de Mij. uitgeschreven, en plaatwerken uit de bibliotheek der Mij. werd nog eenigen tijd met gezellige kout doorgebracht, en sloeg de klok reeds half twaalf toen de Voorzitter de vergadering sloot.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap. 10 Nov. 1896. In deze vergadering trad op als spreker de heer J. A. van der Kloes, leeraar aan de P. S. te Delft met het onderwerp „De herkomst der Natuursteenen."

Toen de aarde uit den gasvormigen in den vuurvloeibaren toestand was overgegaan, vormde zich na verloop van tijd door de afkoeling aan de oppervlakte een korst, bestaande uit glimmer, lei, schilverig graniet enz. Deze steenlagen, welke somtijds, hetzij

door opheffing van den bodem of uit andere oorzaken, zijn bloot gelegd. kenmerken zich door een zeer hoog smeltpunt; zij worden archeïsche of primaire gesteenten genoemd. Bij verdere afkoeling ontstonden in dezen korst krimpscheuren, waardoor zich de inwendig aanwezige vloeibare vuurmassa een weg baande en, na afkoeling, de eruptieve gesteenten kwarts, graniet, porfier enz. opleverde.

Naarmate de afkoeling langzamer of sneller geschiedde, ontstond grover of fijner graniet en bij zeer snelle afkoeling, onder toetreding van lucht, ontstond porfier.

De oudste dezer steensoorten worden plutonische gesteenten genoemd; de jongere, welke meer een gevolg zijn van de werking van bepaalde vulcanen, worden vulcanische gesteenten genoemd, als trachiet, puimsteen, bazalt enz. Door het afkoelen der hoopen lava ontstonden, b. v. bij bazalt, krimpscheuren, normaal op het oppervlak van afkoeling; vandaar de vrij regelmatige vijf- of zeshoekige zuilvorm, waarin deze steen voorkomt.

Aan de oppervlakte der vuurmassa ontstond een soort schuim, hetwelk, afgekoeld zijnde, de zoogenaamde grotsteen oplevert.

Al de bovengenoemde, uit het vuur ontstane gesteenten, worden genoemd pyrogene gesteenten, in tegenstelling met de hydrogene gesteenten, ontstaan door middel van het water.

Toen namelijk onze aardbodem genoegzaam was afgekoeld, zoodat de waterdamp uit de omringende lucht op den bodem neersloeg, werkte dit water ten eerste oplossend op de daar aanwezige stoffen, waarmede het geheel verzadigd werd. Door verdamping van een gedeelte van het water kristalliseerden de vrijkomende stoffen op alle voorwerpen, die zich in 't water bevonden, evenals dit plaats heeft bij de stalagtiten en stalagmiten in druipsteengrotten, waar het met koolzure kalk verzadigde water een gedeelte daarvan afzet. Ook bij metselwerk, met te kalkrijke mortels gemetseld, komt dit, bijv. aan de onderzijde van gewelven, voor, zoo ook bij de kuit- of erwtensteen, waar zich de kalk heeft afgezet op luchtbellen.

Verder werkte het water uithollend en afschurend, zoodat het rotsen afbrak en meesleepte, ze vergruisde tot grind en zand en, naarmate de stroom sterker of zwakker was, een grover of fijner bezinksel afzette, hetwelk, met één of ander bindmiddel zich weer tot steen vormde. Deze gesteenten, puingesteenten genaamd, werden dus laagsgewijze gevormd, als lei, zandsteen etc., waarin de lagen soms zeer duidelijk waar te nemen zijn.

De splijtvlakken in de leiën zijn waarschijnlijk ontstaan door hoogen druk, gepaard met trilling; de zandsteenen bestaan uit zand met bindmiddel, de conglomeraten uit grootere stukken met bindmiddel, wederom onderscheiden in bracciën (met hoekige) en puddings (met ronde stukken). De tuffen bestaan uit verhard vulcanisch slijk

Ook zette het water koolzure kalk af. Daar echter koolzure kalk bijna niet oplosbaar is in water, moet hier een andere oorzaak voor zijn.

In gips vindt men ongeveer dezelfde variëteiten als in kalksteen.

Spr. toonde tot toelichting zijner voordracht monsters van verschillende steensoorten, waarin de wijze van ontstaan duidelijk zichtbaar was.

Nadat de Voorzitter den spreker had dank gezegd voor zijne rede, werd met algemeene stemmen een nieuw lid der Vereeniging aangenomen.

BERICHTEN.

Door de heeren R. S. Stokvis en Zonen te Rotterdam is eene nette, practische en zeer uitgebreide catalogus tevens prijscourant verspreid van die aardewerk-artikelen, die gewoonlijk in slaapkamers, en in toiletkamers of voor closet-inrichtingen worden gebruikt. Er zijn duidelijke afbeeldingen bijgevoegd, velen gekleurd om de decoratie daarvan aan te geven. Al deze artikelen zijn uit de welbekende fabrieken van T. C. Brown-Westhead, Moore en Co, te Stoke-upon-Trent.

Een bijvoegsel bevat bovendien de afbeeldingen, met gegevens omtrent de prijzen, van een aantal dergelijke artikelen uit andere fabrieken, maar bovendien van geheel gemonteerde waschtafels, baden, Geysertoestellen, gootsteenen enz., verschillende kranen voor waschtafels, ook met waterverwarmers, voor badkuipen tuinbesproeiing enz.

Men vindt in den catalogus keuze in allerlei prijzen, voor kostbare inrichtingen waar luxe verlangd wordt, maar ook voor zeer eenvoudige eischen.

Naar wij vernemen, is het maken der artillerie-inrichtingen aan de Hembrug (4e gedeelte), na de herbesteding daarvan op 23 October j.l. gegund aan den heer H. R. Hendriks, voor de som van f 362.200, zijnde het laagst ingeschreven bedrag en hetzelfde waarvoor bij de eerste aanbesteding het minst werd ingeschreven.

Deze herbesteding had plaats, omdat dit bedrag boven de begrooting was.

Alvorens de biljetten daarvoor werden ingeleverd, had een vergadering plaats van gegadigden, waarin besloten werd zich bij wijze van protest van inschrijving te onthouden, omdat de algemeene voorwaarden voor de uitvoering van werken onder het beheer der genie geen arbitrage toelaten in geval van geschillen en men zich tegen mogelijke verliezen door hoogere inschrijving moet dekken.

Evenwel werd ook besloten, dat de beide inschrijvers voor de laagste bedragen, de heeren Hendriks te Amsterdam en Eckhardt te Almelo wederom mochten inschrijven, maar dan voor dezelfde sommen als bij de eerste besteding, en mits meer dan één biljet werd ingeleverd.

In de bus waren dan ook aanwezig het biljet van den heer Hendriks, dat van den heer Eckhardt, en een blanco biljet.

Het programma is verschenen van de Nationale Tentoonstelling van Nijverheid en Kunst, welke in Juni, Juli en Augustus 1897 te Dordrecht zal gehouden worden.

Daaruit, maar ook uit een woord tot inleiding blijkt, dat deze tentoonstelling op een grootsche wijze wordt opgezet. Geholpen door den krachtigen, geldelijk en zedelijken steun van het Gemeentebestuur, vele autoriteiten en particulieren, zal zij een goed georganiseerde onderneming worden, welke aan de vaderlandsche nijverheid, kunst en kunstnijverheid de gelegenheid opent, om op eigen gebied te toonen, wat zij vermogen.

De feestcommissie stelt een reeks van schitterende feestelijkheden in 't vooruitzicht, o. a. gecostumeerde optochten, wedstrijden, riddertournooien, passiespelen, tooneelvoorstellingen in de open lucht, tableaux-vivants festivals, zangersfeesten e. d.

Het terrein, waar de tentoonstelling zal worden gehouden, het Oranjepark, is 5 H.A. groot, en door eene reeds bestaande aanplanting aangenaam beschaduwd, van waterpartijen voorzien en allergunstigst gelegen in de onmiddelijke nabijheid van het spoorwegstation, terwijl de tramlijn van spoor en boot tot aan den hoofdingang der tentoonstelling zal worden doorgetrokken. O. a. zullen op dit terrein verrijzen een hoofdgebouw van 5000 M². en een Oud-Dordrecht met een marktplein van 3250 M². waarop, te midden van een omgeving van antieke Dordtsche gevels, het oude, in het midden dezer eeuw afgebroken Dordtsche stadhuis prijken zal, ingericht tot museum van preciosa, antiquiteiten en schilderijen van oude Dordtsche meesters.

Het programma omvat de volgende groepen: bouwkunst, meubileering en versiering, artikelen van huishoudelijk gebruik, verlichting en verwaming, bewerkte metalen en edelgesteenten, voedings- en verbruiks-artikelen, kleeding en mode-artikelen, vervoer en sport, graphische kunsten, algemeene nijverheid, hygiëne, veiligheidsmiddelen, werktuigen en gereedschappen, muziekinstrumenten, land- en tuinbouw, leermiddelen.

Eene retrospectieve kunst-tentoonstelling zal in een der hoofdgebouwen van het oude marktplein gehouden worden.

De jury wordt voor de helft aangewezen door de inzenders, voor het andere gedeelte door het Uitvoerende Comité.

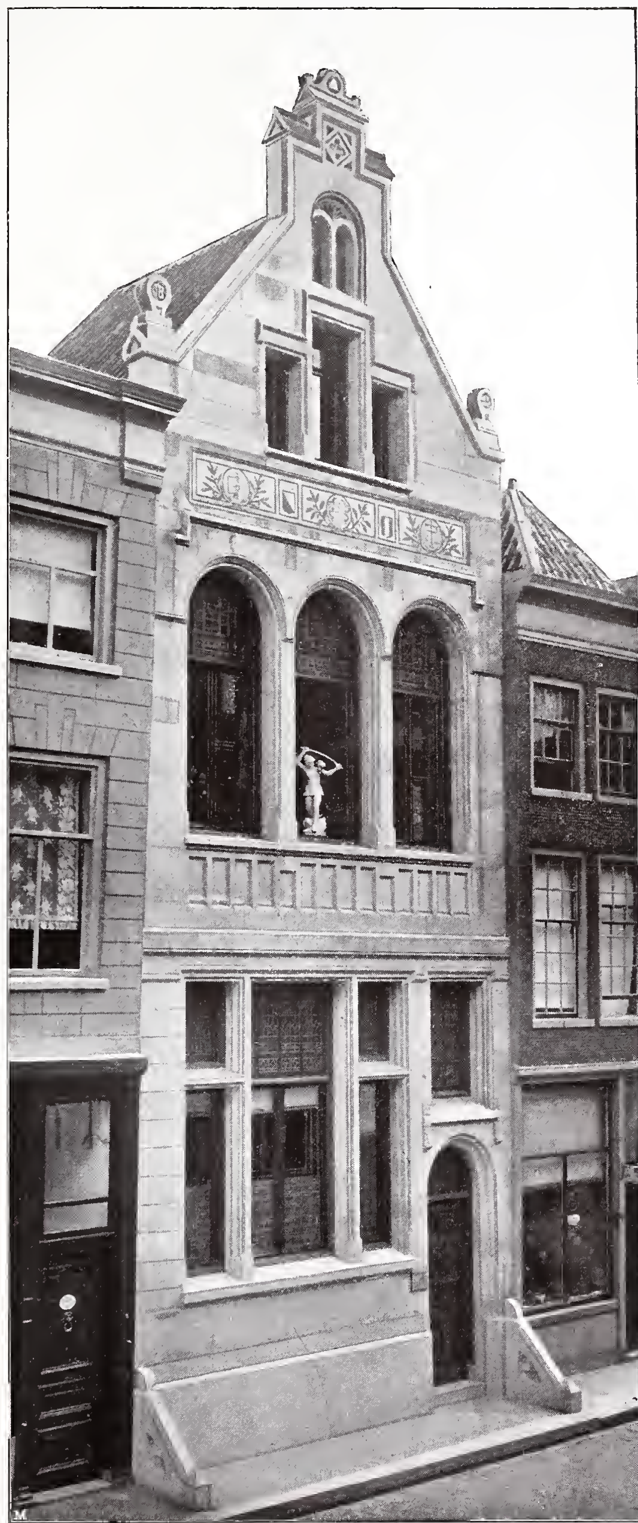
Wij vestigen de aandacht op eene boekverkooping die van af 26 November tot en met 4 December a.s. zal worden gehouden te 's Gravenhage bij de heeren W. P. van Stockum en Zoon boekhandelaars aldaar.

De boeken over kunsten, waaronder eenige merkwaardige op het gebied der bouwkunst, komen op Zaturdag 28 Nov. onder den hamer. Kijkdagen: 23, 24 en 25 November van 10 tot 4 uur.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 15.
Bouwkundig Teekenaar 3.

KANTOORGEBOUW TE DORDRECHT.

Architect H. A. Reus.

Behoorende bij het Bouwkundig Weekblad van 21 November 1896, No. 47.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

21 NOVEMBER 1896. 16e JAARGANG. No. 47.

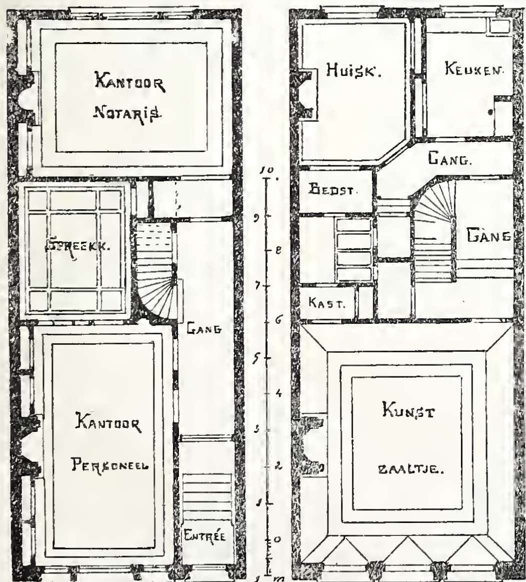
BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

BIJ DE PLAAT.

Het gebouw waarvan een afbeelding op bijgaande plaat wordt gegeven, staat aan de Groenmarkt te Dordrecht. Het is een kantoorgebouw met woning van den heer W. H. van Bilderbeek, notaris aldaar.

Bel-étage. Eerste verdieping.

De indeeling van de bel-étage en van de eerste verdieping wordt tusschen den tekst gegeven; op een tweede verdieping bevinden zich nog aan de achterzijde van het gebouw een zitkamer (boven de huiskamer), en daarnaast een logeerkamer. Boven het kunstzaaltje, dat hooger is dan de overige lokalen op de eerste verdieping, bevindt zich een zolderruimte. De gang waarop de zit- en de logeerkamer uitkomen, wordt verlicht van uit den lichtkoker boven de spreekkamer. Aan de andere zijde van dien lichtkoker is nog een kleerenkast, met raam in den lichtkoker.

De voorgevel is uitgevoerd in Oberkirchner zandsteen, met plinten, dorpels, banden, afdekkingen enz. van hardsteen.

Het fries van glasmozaïek, waarin het St. Lucaswapen dat betrekking heeft op het kunstzaaltje op de eerste verdieping gelegen, en twee motieven die betrekking hebben op het notariaat, werden uitgevoerd in de ateliers van den heer Facchina te Parijs.

Het glas in lood gevat, in de ramen van den voor- en den achtergevel, en in de lantaarn boven het spreekkamertje tusschen de beide kantoorlokalen, werd geleverd door het atelier „'t Prinsenhof" van den heer J. L. Schouten te Delft.

Het gebouw is ontworpen door den heer H. A. Reus, architect te Dordrecht, en onder diens directie uitgevoerd door den heer P. van Driel, aannemer aldaar, voor de som van f 11.400.

OVERZICHT VAN DE GESCHIEDENIS VAN DELFT EN VAN ZIJNE BELANGRIJKE GEBOUWEN.

Voordracht in de vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den 24 Sept. 1896 te Delft gehouden, door het lid M. A. C. Hartman, Gemeente architect aldaar.

(*Vervolg van bladz.* 283.)

Verval van de Stad. Keeren we terug tot de geschiedenis van Delft. Bij verschillende gelegenheden in den Spaanschen oorlog bleek de prinsgezindheid van de stad, o. a. bij het beleg van Haarlem en bij het ontzet van Leiden.

Den 4den Februari 1618 werd het stadhuis (behalve de toren) door brand in de asch gelegd; den 12 October 1654 vloog het kruithuis aan de Verversdijk in de lucht, waardoor weder 200 huizen verwoest en 300 zwaar beschadigd werden. In 1672 had Delft zijn aandeel in de onlusten die bij de verheffing van Prins Willem III tot Stadhouder hier en daar ontstonden. In 1724 had in het kruitmagazijn buiten de stad eene tweede buskruitontploffing plaats, die van minder beteekenis was; in 1748 bleef alles rustig, maar in 1787 had de stad weder rijkelijk aandeel aan de beroerten.

Van dezen tijd af dagteekent het verval van Delft,

waarin het met zoovele andere vaderlandsche steden moest deelen; het verval van de plateelbakkerijen, van de brouwerijen, de stilstand van den Oost-Indischen handel, die hier ook van zeer hoogen bloei geweest is, getuigen de beide groote voormalige magazijnen op het Oude Delft, zijn van dat alles de oorzaak. In 1790 heeft Delft nog 22000 inwoners; in 1815 slecht 12800.

Van dien tijd dateert ook het afbreken van tal van deftige heerenhuizen, die gestaan hebben op tegenwoordige achterbuurten als Kantoorgracht, Raamgracht, Verversdijk enz.

Polytechnische School en Indische-Instelling. Na de omwenteling van 1813 is de verachterde stad niet meer achteruitgegaan; integendeel heeft de stichting van de Koninklijke-Artillerie-, Genie- en Marine-school veel bijgedragen tot vooruitgang. In 1828 werd deze naar Breda verplaatst, waarna den 4en Jan. 1843 de Koninklijke-Academie voor Ingenieurs en Werktuigkundigen en Indische-ambtenaren werd geopend.

In 1863, met de wet op het Middelbaar Onderwijs, werd de opleiding van ambtenaren voor den Indischen dienst afgescheiden van die der ingenieurs. De Polytechnische School kwam in Delft en de opleiding der ambtenaren voor den Indischen dienst zou naar de Rijks-instelling te Leiden worden overgebracht. De stad Delft heeft dit niet gewild en heeft niet geaarzeld de Instelling te stichten, en daaraan in vele jaren groote offers te brengen. Terwijl de Leidsche Instelling in 1890 werd opgeheven, bleef de Delftsche bestaan, en met trotsch kan elk Delvenaar op die Instelling neerzien. Het gebouw. dat sedert één jaar van een meer passenden gevel voorzien werd, herbergt een uitgezochte collectie ethnografische voorwerpen, die der bezichtiging zeer waard is.

Militaire inrichtingen. Het is hier wellicht de plaats om met een enkel woord op de Rijks Militaire Inrichtingen te wijzen.

In 1601 werd reeds het Algemeen Oorlogsmagazijn van Holland aan de Geer gesticht, tegenwoordig de stapelmagazijnen. Op de buskruit-ontploffing in 1654 wees ik reeds boven. In 1679 werd een besluit genomen om binnen Delft 's lands affuit-makerij te stichten; deze kwam te staan op het terrein van 's lands loodsen, aan de Houttuinen; langzamerhand werd deze uitgebreid met vuurwerkers-laboratorium, geweermakers-werkplaatsen enz. Het Generaliteits-buskruitmagazijn aan de Schie werd in 1660 gebouwd; hierin kunnen 400.000 oude ponden buskruit geborgen worden. De fabriek, gieterij, kogelmakerij enz. aan de Buitenwatersloot dateert van 1830. Gedeeltelijk staan deze werkplaatsen verplaatst te worden binnen de stelling Amsterdam; het eerst is daarbij de geweermakerij en de patronenfabriek aan de beurt.

Op het oogenblik is Delft weder in een periode van toenemenden bloei. De onmiddelijke nabijheid van den Haag en Rotterdam maakt wel, dat het vertier er nooit zoo levendig zal worden als het misschien vroeger zal geweest zijn, maar op het gebied van nijverheid is Delft een zeer belangrijke plaats geworden. De fabrieken die u hedenmiddag zult bezoeken, zullen u dit getuigen. Behalve de fabrieken van zink- en kunstsmeedwerk van de heeren Braat (opgericht in 1845), de aardewerk fabriek van den heer Labouchère (weder opgericht in 1876), de fabriek van gebrand glas „'t Prinsenhof" (opgericht in 1890) van den heer Schouten, moeten genoemd worden: de looierijen, houtzagerijen, branderijen, één bierbrouwerij, de fabriek van natuurkundige, sterrekundige en optische instrumenten enz., de gist-, spiritus-, olie-, lijm- en gelatinefabrieken, de glasblazerij, de machine-fabriek, de Nederl. cementfabriek, olieslagerijen, en zoovele andere, in en om Delft gelegen.

Het zij mij thans vergund nog een en ander mede te deelen van de voornaamste gebouwen en wel in de eerste plaats van het *Stadhuis.*

Stadhuis. Omtrent de stichting en gesteldheid van het Stadhuis vóór 1536 en zelfs vóór 1618 is weinig bekend. De brand van 1536 heeft het geheele gebouw, behalve den massieven toren, een zeldzaam voorbeeld van een Nederlandschen Beffroy, vernield. Uit den brand van het Stadhuis van 1618 is eveneens de toren met het oude klokkenspel daarop aanwezig, bewaard gebleven. Of dit klokkenspel er reeds in 1536 was, durf ik niet met zekerheid te zeggen; wel moet het zeer oud geweest zijn; in 1663 is het verwijderd en hebben de klokken gediend tot klokspijs voor de thans nog zoo beroemde klokken van het carillon van den Nieuwe-Kerkstoren.

Als zeker mag worden aangenomen, dat in de 13de eeuw het stadhuis reeds op het Marktveld stond. „Des Heerenhuis", waarvan ook in de oude stukken gesproken wordt, stond op den hoek van de Choorstraat en de Voorstraat en bevatte de vertrekken van den Graaf, wanneer deze in Delft vertoefde.

Verder wordt in de oude stukken gesproken van twee gevangenhuizen: *de oude en nieuwe steen* aan het stadhuis verbonden.

Uit den brand van 1536 bleef de toren behouden. Het stadhuis werd daarna vergroot weder opgebouwd.

Den 4den Februari ontstond door onvoorzichtigheid brand in de Secretarie en brandde weder het geheele stadhuis, behalve de toren, af. Nadat daartoe een prijsvraag werd uitgeschreven, werd aan *Hendrik de Keyzer* opgedragen de bouw van het stadhuis, zooals dit, behalve de uitwendige verminking in 1838 aangebracht en eenige inwendige verbouwingen, zich thans nog vertoont.

Het geheele gebouw, in witte arduinsteen opgetrokken, te beschrijven, zal wel niet noodig zijn. In 1838 werden 4 kozijnen van den voorgevel geheel gedicht; de overdekte pui met zij-ingangen en met een fraai Latijnsch opschrift waarboven een buiten den gevel uitstekend portaal met poortje, waardoor de veroordeelden het voor het stadhuis opgerichte schavot moesten betreden, werd vervangen door een overdekt portaal met zware dorische kolommen, houten betimmeringen, vóór-ingang, en boven, een drielicht met houten omlijsting en met houten balkon, geheel niet in het kader van den gevel passend. Twee pilasters heeft men er bij gefabriceerd en men heeft niet geaarzeld een der schelpen boven de kruiskozijnen in twee stukken te zagen en deze boven de uiterste ramen van het drielicht te plaatsen.

Deze schelpen met draperies duiden op Fransche voorbeelden; het totaal gemis van een kroonlijst of liever het vervangen van de kroonlijst door een balustrade, wijst op architectonische vrijheden, die den meester in meer van zijne latere scheppingen kenmerken.

Naast den rijken voorgevel, eenvoudige zijgevels met trapgevels, van alleszins monumentaal karakter.

De binnenverdeeling was geheel anders dan thans. De vestibule had de grootte van ongeveer deze zaal (*), de twee kolommen thans gemetseld en bepleisterd, waren volgens Bleijswijck toen 4 in getal en waren, evenals de pilasters tegen den muur, van zwarten arduinsteen en zoo fraai gepolijst, dat zij wel marmer geleken. Achter deze kolommen, de vierschaar, waarboven het schilderij Salomo's

(*) De Raadzaal.

recht, van *Pieter van Bronckhorst*, thans hangende in de Trouwzaal.

De torenkamer was toen zaal van den 40 raad; de burgemeesterskamer had ook toen die bestemming. Deze beide zalen waren rijk gestoffeerd; de wanden behangen met kostbare tapijten van den zelfden meester, *Maximiliaan van der Vlucht* (Anno 1640), die ze ook in de Statenzaal in Den Haag geleverd had. Het ameublement was naar evenredigheid rijk en verschillende ramen waren met gebrand glas bezet. Verder waren daarin verscheidene schilderijen, waaronder altaarstukken, afkomstig uit de kerken, na den beeldenstorm, alsmede de schuttersstukken van *Van Mierevelt* en *Jacob Willemsz Delf* thans nog aanwezig. De tegenwoordige trouwzaal was toen schepenkamer; ook daar hingen vele schilderijen, waaronder een groot stuk voorstellende de verheerlijking van Prins Willem, geschilderd door H. G., Pot. Dit en vele andere zijn te kwader ure in 1860 verkocht.

Door diverse verbouwingen in 1662, 1721, 1760 en nog in deze eeuw, heeft de binnenordonnantie veel van haar oorspronkelijk karakter verloren. Bovendien ging men met diverse verbouwingen zoo onoordeelkundig te werk, dat in 1872 verzakkingen in al de torenmuren werden opgemerkt. Het bleek na onderzoek, dat deze muren door deuropeningen en kasten zoo ondermijnd waren, dat onmiddelijke doelmatige schoring en geheele herstelling noodig waren; een karwei die ± *f* 6000 gekost heeft. Bij die gelegenheid is ook gebleken, dat in de torenkamer, boven het gestukadoorde koepelplafond, een tweede eiken plafond aanwezig is met moerbinten en strijkbinten op sleutelstukken, waarin de gekroonde stadswapens met verder lofwerk gesneden waren; een en ander geverfd in donker groene kleur met goud. Over het algemeen was alles geheel gaaf, nochthans is het weder netjes onder het gestukadoorde plafond weg gestopt.

Ten slotte dienen we nog te vermelden, dat de zaal waar wij ons thans bevinden en waar het vroeger vermelde poortje was, waardoor de misdadigers het schavot moesten betreden, diende tot schutterswacht-zaal.

(Wordt vervolgd)

BOEKAANKONDIGING.

DRIEHOEKEN BIJ HET ONTWERPEN VAN ORNAMENT.

Door J. H. en J. M. de Groot.

In den vorigen winter hield de heer J. H. de Groot in eene vergadering der Afdeeling Amsterdam eene causerie over het gebruiken van driehoeken van 45 en 60 graden voor de constructie van ornamenten, welke mededeelingen met evenveel belangstelling werden aangehoord, als de daarbij ter opheldering tentoongestelde fraaie teekeningen werden bezichtigd. Een soortgelijke voordracht hield de heer de Groot een maand geleden te Rotterdam voor de leden van Bouwkunst en Vriendschap.

Thans is bij den uitgever Joh. G. Stemler te Amsterdam een boek verschenen, waarvan de titel hierboven is gedrukt en welks inhoud gedeeltelijk en zeer in 't kort door den heer de Groot in zijne lezingen werd behandeld. Het doel van het boek is, om het eenvoudig ontstaan van vormen en het beslist vaststellen daarvan te doen zien, en bovendien een der middelen aan te geven om eenheid in een ornamenteele samenstelling te bewaren.

Het werkje bevat 52 goed uitgevoerde platen, waarbij eenige in verschillende kleuren, ontwerpen van leerlingen van den heer de Groot, die werkelijk de aandacht verdienen, ook om het resultaat zijner methode bij het onderwijs in het licht te stellen.

De schrijver bazeert al zijn constructiën op het gebruik van de driehoeken van 45 en 60 graden, waardoor zelfs een passer als verdeelmiddel onnoodig is.

Men komt door het lezen van zijn werk tot de overtuiging, dat wat menigeen bij samenstelling van versieringen op het gevoel af doet, tot werkelijk weten kan worden terruggebracht; men leert inzien, dat wat men wellicht aan gevoel of toeval, of aan langdurig zoeken toeschreef, feitelijk kennis was, door denken verkregen, — kennis, in vroeger tijden slechts bij enkelen aanwezig en daarom door de meerderheid als atelier-geheimen beschouwd.

Na hetgeen de heer de Groot mondeling omtrent zijne studies over deze zaak mededeelde, kan ik mij voorstellen, dat men hem aangezocht heeft zijne overdenkingen in het licht te geven; en wat daarover nu verschenen is, toont aan, dat men goed gezien heeft, want zijn werk is leerzaam en interessant.

Het belangrijkste voor het onderwijs is zeker de samenstellingen van het lijnornament. Daarmede is echter geenszins gezegd, dat hetgeen betrekking heeft op plant- en dierornament niet nuttig ook is. Maar om daarvan partij te kunnen trekken, moet men al reeds goed teekenonderwijs genoten hebben. De heer de Groot heeft het zelf gezegd: „men moet, om mijn systeem te gebruiken, kunnen zeggen wat men bedoelt, dat is, men moet teekenaar zijn." Is men dit, dan nog blijven al zijne stellingen van gewicht en zijn leiddraad van groot nut.

De inhoud van het werkje is eene opmerkelijke, waarop zeer de aandacht wordt gevestigd, opdat het in veler handen moge komen om nut te stichten.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling 's-Gravenhage. 13 November 1896. De vergadering, die slechts matig bezocht was, werd op de gebruikelijke wijze geopend met het lezen der notulen, die zonder bemerkingen werden goedgekeurd. Door den Voorzitter werd mededeeling gedaan van de toezending der volgende stukken: 1e een verslag van de algemeene vergadering der vereeniging tot bevordering van fabrieks en handwerks-nijverheid, en 2e., de vragen door het hoofdbestuur der Maatschappij ter behandeling aan de afdeelingen toegezonden.

Tot de verkiezing van een nieuw bestuurslid overgaande in de plaats van den heer K. Sluijterman, verzocht de Voorzitter de heeren Bourgonjon en Hofstee het stembureau te willen uitmaken. De uitslag der stemming gaf aan, dat 12 stemmen op den heer G. H. Bauer, en 1 stem op den heer A. C. Hofstee waren uitgebracht, zoodat eerstgenoemde gekozen is, waarvan hem mededeeling zal worden gedaan, wegens afwezigheid in de vergadering.

De Voorzitter stelt nu aan de orde de behandeling van het concept-reglement der afdeeling. Daar niemand der aanwezige leden in algemeene beschouwingen wenscht te treden, wordt onmiddelijk tot de artikelsgewijze behandeling overgegaan. Alleen Art. 7, 10, en 20 geven aanleiding tot eenige discussie tusschen het bestuur en de heeren v. d. Water en Lorrie, met gevolg, dat aan Art. 7 wordt toegevoegd, dat bij wanbetaling der contributie, vóór de afvoering van de ledenlijst, *hiervan eerst mededeeling zal worden gedaan in de eerstvolgende vergadering;*

dat Art. 10 eenigszins gewijzigd wordt namelijk: „ieder bestuurder zoo lang in fuctie blijft tot zijn opvolger zitting genomen heeft, doch hoogsten *twee maanden;*

en eindelijk aan Art 20 toegevoegd, dat besluiten en benoemingen, geschied in eene vergadering uit minder dan 15 leden bestaande, het bestuur medegerekend, slechts geldig zijn *als die besluiten en benoemingen vooraf op het convocatiebiljet zijn aangekondigd.*

Na deze wijzigingen wordt het reglement goedgekeurd en met algemeene stemmen aangenomen.

Voorlezing wordt nu gedaan van de verschillende door het Hoofdbestuur gestelde vragen. De Voorzitter stelt voor, deze vragen te stellen in handen van verschillende commissiën uit twee of meer personen bestaande, die zich met de behandeling willen belasten, en er hetzij mondeling of schriftelijk praeadvies over uitbrengen, welk praeadvies dan op de gewone vergadering kan worden behandeld en besproken. Men verkrijgt op die wijze meer het algemeene oordeel der leden, wat toch in de bedoeling ligt van het Hoofdbestuur, en niet dat van den eigenlijken opsteller van het rapport. Enkele ter vergadering aanwezige leden als de heeren Lorrie, v. d. Water en de bestuursleden de heeren Knuttel, Brouwer en Stigter, stelden zich voor de beantwoording beschikbaar, terwijl de overige daartoe aangewezen heeren door den Secretaris zullen worden aangezocht.

Als kunstbeschouwing was beschikbaar gesteld, door de heeren V. G. A. Bosch te Arnhem, het polychrome plaatwerk over Pompeï, van Cerilli, en H. J. Mondt alhier, de uitgave van het Rijksmuseum te Amsterdam. Van het eerstgenoemde plaatwerk gaf de heer Knuttel eene toelichtende verklaring, waarin hij be-

schreef de denkbeelden van Cerilli over het ontstaan der Pompeïaansche muurbeschilderingen, welke denkbeelden zeker niet algemeene instemming zullen vinden.

Beide kunstgevers werd door den heer Knuttel dank gebracht voor het afstaan hunner kunstschatten, waarmede de leden door applaus instemden; de vergadering werd hierna gesloten.

Afdeeling Haarlem en Omstreken. 17 Nov. 1896. Nadat de vergadering op het gestelde uur door den Voorzitter geopend was en de notulen der vorige bijeenkomst waren voorgelezen en goedgekeurd, kwam onder de ingekomen stukken der tafel een schrijven van den Heer T. Sanders, Ingenieur-architect te Amsterdam, waarbij ZEd., als gevolg van een gesprek met een der leden dezer Afdeeling, aanbood een spreekbeurt te vervullen, waarbij tot onderwerp zal gekozen worden: De beteekenis van een zuidelijken spoorweg Amsterdam—Haarlem.

Dit aanbod werd door de vergadering met ingenomendheid begroet.

Aangezien echter dit onderwerp algemeene belangen van Haarlem raakt en zich dus meer eigent om in breederen kring, dan uitsluitend dien dezer afdeeling behandeld te worden, zoo werd besloten de Besturen van verschillende vereenigingen hier ter stede tot bijwoning dezer lezing uit te noodigen en bovendien toegangskaarten voor verdere belangstellenden beschikbaar te stellen.

Aan den Secretaris werd opgedragen den datum dezer lezing met den heer Sanders nader vast te stellen.

Uit de hierop gevolgde bespreking van de jongste wetswijzigingen der Maatschappij bleek, dat de nieuwe en gewijzigde artikelen geen aanleiding geven tot ingrijpende veranderingen in het Huishoudelijk reglement dezer afdeeling.

Volgens de nieuwe wet worden de leden der Maatschappij gegroepeerd tot Correspondentschappen, waarvan de hoofdzetel is de plaats, waar eene afdeeling is gevestigd.

Onder het Correspondentschap „Haarlem" komen daardoor thans de leden, die woonachtig zijn in Noord-Holland, ten noorden van Haarlem en het IJ. Voor behandeling van zaken, der Maatschappij betreffende, roept het Bestuur der afdeeling alle leden van haar correspondentschap tot eene vergadering op.

Voorts hebben volgens de nieuwe wet in het Hoofdbestuur zitting, vier leden, elk behoorende tot het Bestuur eener afdeeling. Voor het vervullen van die plaatsen worden de afdeelingen volgens rooster aangewezen.

De afdeelingen, die aldus tijdelijk niet in het Hoofdbestuur vertegenwoordigd zijn, kunnen een afgevaardigde zenden, die in de vergaderingen van het Hoofdbestuur een adviseerende stem heeft. Door deze nieuwe regeling is er meer permanent voeling tusschen Hoofdbestuur en afdeelingen.

Met betrekking tot deze nieuwe bepaling werd besloten, dat deze afdeeling gebruik zal maken van genoemd recht doch wordt aan 't Bestuur overgelaten te beslissen, welke vergaderingen van het Hoofdbestuur dit voor vertegenwoordiging van de Afdeeling geschikt acht.

Voorts meende men, dat eenige der nieuwe bepalingen niet strookten met andere reeds bestaande artikelen en vooral de wijze van stemmen op de Algemeene Vergadering niet duidelijk en afgerond genoeg bepaald wordt.

Verdere discussie over dit onderwerp wenschte men tot eene volgende bijeenkomst uit te stellen, terwijl de Secretaris inmiddels omtrent de duistere punten inlichtingen zal inwinnen bij het Hoofdbestuur.

Thans kwamen ter tafel een achttal door het Hoofdbestuur gestelde vragen. Voor de beantwoording daarvan werden verschillende Commissies benoemd, die nader rapport zullen uitbrengen.

De Kunstbeschouwing voor dezen avond bestond uit een tentoonstelling van de antwoorden op de prijsvragen der Maatschappij. Ingezonden waren: Ontwerpen van een Volksgebouw, Schetsen voor een Triomfpoort en ontwerp met détails voor een staldeur.

Alvorens de vergadering te sluiten, deed de Voorzitter de gebruikelijke rondvraag naar mededeelingen in 't belang der afdeeling.

De heer Welsenaar maakte van deze gelegenheid gebruik om zijn medeleden te herinneren, dat Dinsdag 24 November a. s. de Eere-Voorzitter der afdeeling, de Heer J. H. Stoel Az., zijn 80ste verjaardag zal herdenken. Spreker zou gaarne zien, dat die dag vanwege de afdeeling niet onopgemerkt voorbij gaat.

De Voorzitter antwoordde den heer Welsenaar, dat ook het Bestuur gemeend had een blijk van belangstelling te moeten geven; de Afdeeling toch heeft veel aan haar Eere-Voorzitter te danken.

Waar diens leeftijd medebrengt, de vergaderingen niet meer als vroeger te bezoeken, daar blijft toch steeds onverflauwd zijn belangstelling in de afdeeling, waarvan deze zoo vaak de bewijzen ondervindt.

Een eerwaardig grijsaard met een helder hoofd en een nog altijd warm hart voor zooveel instellingen, waarvan hij vroeger de ziel was; een man, wien men nimmer te vergeefs om raad vraagt en dien men nimmer ongetroost verlaat, Bestevaer! Ziedaar het beeld van onzen Eere-Voorzitter, zooals wij allen wenschen, dat het nog lang in wezen zal blijven ten voorbeeld en opwekking van velen.

Thans stelt de voorzitter voor, dat vanwege de afdeeling een deputatie bestaande uit het geheele Bestuur benevens die leden, welke zich wenschen aan te sluiten, haar opwachting bij den jubelaris op diens feestdag zal maken.

Bij acclamatie werd dit voorstel aangenomen en daarop de vergadering te ruim half elf gesloten.

BERICHTEN.

De Raad van Bestuur van het Kon. Instituut van Ingenieurs heeft besloten om het 50-jarig bestaan van het Instituut op 31 Augustus 1897 op waardige wijze te vieren. Een voorstel om, onder meer, een gedenkboek samen te stellen als blijvende herinnering, werd reeds in de ledenvergadering van 10 dezer goedgekeurd.

Dit gedenkboek moet een blik verschaffen op de ontwikkeling van de Ingenieurswetenschap over het 50-jarigen tijdvak 1847—1897, in den uitgestrektsten zin, dus ook op het gebied van bouwkunde, scheepsbouw, fabriekswezen, enz., in 18 verschillende hoofdgroepen verdeeld.

Bij de onderwerpen wordt het wenschelijk geacht om aan te toonen, hoe de toestand was vóór 50 jaren, en hoe die nu is

Elke mededeeling mag 2 bladzijden tekst innemen en één bladzijde voor afbeeldingen of tekst.

Het boek zal in een artistieken band gebonden worden; de grootte zal zijn 37 c.M. hoog bij 28 c.M. breed.

De medewerkers ontvangen een exemplaar gratis; de overige leden kunnen op het werk inteekenen.

Op eenigerlei wijze zal ook een Fransche bewerking van het gedenkboek verschijnen.

Het „Maandblad der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs", waarvan in Juni 1884 het eerste nummer verscheen, beleefde zijn koperen feest met de verschijning van het 150e nummer, dat van November 1896.

Dit feest werd herdacht, en den lezers een nummer aangeboden met een in rood gedrukt hoofd, en o. a. een plaat bevattende, met het welgelijkend portret van den heer D. Lako, te Zwolle, bij wien, zooals bescheidenlijk in het bladhoofd van den aanvang af gestaan heeft, het adres der Redactie is, maar die in waarheid is, ook als eerste Secretaris der Vereeniging, de man die zich aan het blad heeft gewijd, de redacteur waarop het blad in hoofdzaak drijft.

In een eerste, bij het portret behoorende, artikel van het feestnummer — bij uitzondering zonder medeweten van den redacteur opgenomen — brengt de heer W. B. G. Molkenboer, Voorzitter der Vereeniging, een warm woord van hulde aan den ijverigen secretaris, en erkent — zelf zeggende zich niet aan pedanterie te bezondigen: „Het Maandblad heeft behoorlijk aan zijn roeping voldaan."

Wij, die steeds gaarne het blad inzien, beamen die uitspraak.

Uit Weenen wordt het volgende aan de Nieuwe Rotterdamsche Courant geschreven.

De ook in Nederland bekende professor Storck, hoogleeraar aan de school voor kunstindustrie alhier, geeft op last van het ministerie van onderwijs een werk uit, bestemd om de schoolkinderen en de meubelmakers te toonen hoe men oud huisraad met behoud van zijn eigenaardigheden voor de hedendaagsche behoeften geschikt kan maken. Tot bereiking van dit doel heeft men tot modellen gewone meubels, waarvan de stijl bijzonderheden bevat die nog bij de gewoonten en gebruiken van een latere periode passen.

De eerste aflevering behelst Portugeesche meubels uit de 17e eeuw die op gedraaide pooten staan en met metaal versierd zijn. De volgende afleveringen zullen Hollandsche renaissance-meubels bevatten en Engelsch huisraad uit de 18e eeuw. Al die meubels zijn van dien aard dat zij in burgerhuizen passen, om welke reden zij ook niet te duur mogen wezen. Men wil in dat werk alles wat naar rijkelui's ameublement zweemt vermijden. Want aan dat soort is geen gebrek

---

In overeenstemming met het verslag der jury, benoemd door de commissie van toezicht op de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, over den in 1896 gehouden prijskamp in de beeldhouwkunst — volgens hetwelk de den gouden eereprijs waardig gekeurde mededinger, de heer J. H. Ph. Wortman, in zijn beeld: „de verloren zoon", zulke overtuigende blijken van groot talent en buitengewonen aanleg heeft gegeven, dat hij in alle opzichten verdient van Rijkswege in de gelegenheid te worden gesteld om in zijne kunst zich te volmaken — zijn bij Kon. besluit van 9 November jl., toegekend aan *J. H. Ph. Wortman* de gouden en aan *J. C. Wienecke* de zilveren eerepenning, bedoeld bij art 13 der wet van 26 Mei 1870, en is voorts aan *J. H. Ph. Wortman*, voor het tijdvak van 1 December 1896 tot 30 November 1897, een jaargeld van f 1200 verleend, bestemd om hem in de gelegenheid te stellen zich in de beeldhouwkunst te volmaken.

In de laatst verschenen aflevering van de Afbeeldingen van Oude Bestaande Gebouwen, die de leden van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst onlangs ontvingen, komt eene reproductie voor naar eene teekening van den heer Wortman, en wel op plaat 184, de middelste afbeelding, zijnde eene opmeting van een poort-ingang van het huis No. 13 aan den Kneuterdijk te 's Gravenhage.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 15.
Bouwkundig Teekenaar 4.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

28 NOVEMBER 1896. 16e JAARGANG. No. 48.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Te Delft is eene Afdeeling van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst opgericht.

Het Bestuur dezer Afdeeling heeft zich geconstitueerd als volgt, de heeren:

M. A. C. Hartman, President.
A. Labouchère, Vice-President.
J. L. Schouten, Secretaris.
A. F. Gips, Thesaurier.
J. H. W. Leliman, Commissaris.

DE VRAGEN EN HET HOOFDBESTUUR.

De Redactie van „de Opmerker", heeft weder eens een paar hatelijkheidjes aan 't adres van de Maatschappij losgelaten. Zij zijn echter niet fonkelnieuw meer; ze zijn al herhaalde malen van dezelfde zijde vernomen, en komen zoo ongeveer op denzelfden tijd terug.

Zoo vindt ze het „Vragen en antwoorden-spel" weder minstens niet amusant.

Hoe eenvoudig dat spelletje ook is, ze schijnt daarvoor het esprit du jeu te missen; ze heeft er al heel wat pijlen op verschoten, maar — of 't aan den schutter ligt of aan de pijlen — deze troffen nog geen doel. En, met een hardnekkigheid, volgens haar zeker een betere zaak waardig, worden elk jaar weer andere vragen gesteld, niet volgens ieders, ook niet haar oordeel nuttig, maar toch door velen van genoeg belang geacht om te bespreken, zoodat nog steeds antwoorden inkomen; nu ja, antwoorden die men dadelijk van erg knappe menschen had kunnen krijgen, maar waarover anderen nog eens hebben moeten nadenken of met vakgenooten van gedachten wisselen.

Hoe dat alles mogelijk is, niettegenstaande de Redactie van „de Opmerker" geen heil in het stellen der vragen ziet, daarvoor schijnen bijzondere redenen te bestaan die men niet bij machte is te vinden in de afgedrukte beste antwoorden.

Zeer ter snede heeft die Redactie opgemerkt — en hier doet het blad zijn naam alle eer aan — dat de antwoorden op de vragen niet in de algemeene vergadering te Delft werden behandeld.

Dit snuifje is zeer uitsluitend „voor Bestuursgebruik." Te recht: het Bestuur is zijn belofte niet nagekomen. Vergoelijkend ziet de Redactie van „de Opmerker" gelukkig in, dat het Bestuur aldus handelde: ten genoege der leden. Volkomen juist is dit echter niet, wijl er andere ongerechtigheid achter schuilt: het Bestuur, gelukkig vooraf ingelicht dat in de vergadering te Delft interessante voordrachten gehouden en daarna belangrijke inrichtingen bezocht zouden worden, heeft maar net gedaan of er geen antwoorden ingekomen en de beste daarvan niet gepubliceerd waren, en of zij alleen beleefd behoefde te zijn tegenover de sprekers wier vele moeite gelukkigerwijze zoo zeer gewaardeerd is geworden.

Maar, het ergste is het verwijt van de Redactie van „de Opmerker", dat het Bestuur zich soms Hoofdbestuur durft te noemen.

Van zoo'n hooggezeteld college spreekt de grondwet der Maatschappij nergens, en toch — 't is nu en dan te lezen — toch durven de negen Bestuurders zich dezen titel wel eens aanmatigen, wat „de Opmerker" al meer gehinderd heeft.

Het is hoogst onaangenaam deze terechtwijzing door de Redactie van „de Opmerker" aan het publiek te zien prijs gegeven. Maar 't is ook een grove fout van 't Bestuur, waarvan ieder kan denken wat hij wil. Slechts één verontschuldiging kan hier opgegeven worden: de titel heeft allengs burgerrecht gekregen door anderen, en om de eenvoudige reden, dat een Afdeelingsbestuur door de dagbladen wel eens verward wordt met het Bestuur der Maatschappij. De schuldigen die het Bestuur er zoo lieten inloopen, zullen hier maar niet genoemd worden.

Het zal evenwel de vraag blijven, of die eenige verontschuldiging steek houdt, omdat de wet geen Hoofdbestuur kent. Het Hoofdbestuur zij dan ook hier ter plaatse gewaarschuwd: opdat het zijn hoofd niet verlieze wanneer over de wetsverkrachting een interpellatie opdaagt in de aanstaande Mei-vergadering.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

OVERZICHT VAN DE GESCHIEDENIS VAN DELFT EN VAN ZIJNE BELANGRIJKE GEBOUWEN.

Voordracht in de vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den 24 Sept. 1896 te Delft gehouden, door het lid M. A. C. Hartman, Gemeente architect aldaar.

(*Vervolg van bladz.* 289.)

Oude Kerk. We komen thans tot de Oude Kerk met haar bekenden scheven toren. De stichting van deze kerk ligt zeer in het duister. Reeds zou in Gooverts tijd eene houten kerk ter plaatse of in den omtrek der tegenwoordige gesticht zijn. Als stichter van de steenen kerk wordt genoemd Heer *Bartholomeus van der Made*, wiens stamslot buiten de Waterslootsche poort gestaan heeft. In 1240 begon men met den bouw, waarna in 1252 de houten kerk werd afgebroken.

Oorspronkelijk werd de kerk gewijd aan den Apostel Bartholomeus, later in 1396 aan St. Hypolitus.

De toren is in verschillende tijdperken gebouwd; dit bewijzen de soorten baksteen daaraan verwerkt.

Van af de eerste verdieping is de achtermuur (oostzijde) geheel massief gehouden, ± 3 M. dik; in de zij- en voormuren zijn echter groote nissen gespaard, blijkbaar om het zwaartepunt te verplaatsen. De onderstelling schijnt dus gewettigd, dat toen men tot aan deze verdieping met den bouw gevorderd was, de verzakking heeft plaats gehad, dat men toen eenigen tijd den bouw heeft gestaakt en dat men eindelijk is doorgegaan met in de helling van den toren door te werken. Verder, daar de muren tot boven toe zoo zwaar zijn gehouden, onderstelt men ook, dat de oorspronkelijke bedoeling is geweest den toren hooger te maken, dat door angst voor voorover vallen men hierop is teruggekomen en dat daarop de afdekking met een middenspits en 4 hoekspitsen is gevolgd.

De hoogte van den toren tot onderkant spits is ± 43.50 M.; de hoogte van de hoofdspits ± 30 M.; de breedte onderaan met contreforten 14,40 M.; zonder contreforten 12,20 M. Volgens een oude opgaaf bedraagt de overhelling 2,20 M.

Het aantal klokken is thans 2; een kleine klok, de half-uur-slag en zondagsche luidklok, en de groote klok, gegoten in 1570, wegende volgens Bleijswijck en andere schrijvers 18,000 oude ponden, volgens berekening 13,200 oude ponden, heel-uur-slag, welke alleen bij vorstelijke begrafenissen wordt gebengeld door 2 ploegen, elk van 16 man, welke elkaar geregeld aflossen, en waarvan het machtige geluid tot aan gene zijde van de Maas wordt gehoord.

Van de middenspits is het onderste gedeelte tot den omloop van baksteen en was vroeger versierd met een mozaïekwerk van verglaasde steen waarvan de sporen nog over zijn. De bovenste helft is van natuurlijken steen, eveneens de eigenaardige omloop en de 8 spitskapellen. Op het oogenblik is men bezig de middenspits te herstellen, terwijl een volgend jaar twee der hoektorens zullen moeten vernieuwd worden.

In de jaren 1840—42 heeft men in groote angst geleefd, dat de Oudekerks-toren zou neervallen; het schijnt dat toen door het uitbreken van eene moerbint een gat van ± 6 M^2 in de groote spits ingevallen is. Diverse commissies zijn werkzaam geweest tot onderzoek van den toren. Rapporten werden uitgebracht met voorstellen tot totale amotie; anderen gaven becijferingen omtrent de kosten van herstelling, zoo hoog, dat de conclusie toch weder was, amotie. Plannen werden ingeleverd om in plaats van den toren een fraaien gevel (stijl 1840—50) voor de kerk te plaatsen; een warm pleidooi tot behoud van het eerwaardige bouwwerk werd echter niet vernomen.

Den 21 Januari 1843 besluit de Gemeenteraad tot het afbreken tot aan de bommelgaten, waartoe de koninklijke autorisatie in Mei wordt ontvangen.

Den 4 Juli heeft de verkoop ter amotie tot den doorgaanden band onder de galmgaten met de 2 groote klokken plaats. De veiling bedroeg f 11,000.— terwijl afgeslagen werd voor f 17600.

Toen eindelijk is de verontwaardiging losgebarsten en wel onder eenige aannemers, die voor eene aanbesteding der H. IJ. Sp. in „Reineveld" bij elkaar waren; op staanden voet werd een adres aan den raad in elkaar gezet en verzonden. De verkoop werd opgehouden en twee jaar later, den 30 October 1845, heeft de besteding van de herstelling plaats, welke wordt aangenomen voor f 25.500.

Het uurwerk op den tweeden zolder staande, is reeds zeer oud, bekend is; dat in 1605 een belangrijke vernieuwing plaats had. Vroeger zijn er 4 wijzerplaten geweest, thans nog 2; in 1884/5 zijn minuutwijzers en een regulateur aangebracht.

De kerk zelf heeft den basiliek-vorm met drie schepen. De kruisbeuk aan de Noordzijde is van later tijd, en was bestemd nog veel hooger te worden, doch is sedert den vroegsten tijd met looden plat afgedekt. De inwendige details van dezen kruisbeuk, van de Trompkapel, ten noord-oosten daarvan en van den noordelijken zijbeuk zijn zeer fraai, maar zeer geschonden. Waarschijnlijk heeft de buskruitramp hier veel verwoesting aangebracht.

Het portaal voor den toren is ook van later dagteekening en van natuursteen. Overigens is de geheele kerk van baksteen.

De kerk was oudtijds beroemd om de geschilderde glazen, welke echter bij het springen van het kruitmagazijn in 1654 geheel vernield zijn. In het noorder kruiswerk was een beroemd glas van *Willem Willemz. Thibaut*, waarop afbeeldingen van koning Filips en zijne 3de gemalin, Elisabeth de Valois, en in het bovendeel eene voorstelling van de aanbidding der wijzen.

Een ander glas van *Laurens Van Koot* vertoonde de afbeeldsels van Hoogheemraden van Delfland, geknield en opziende naar een verrijzend Christusbeeld; in het bovengedeelte Mozes, water uit de rots latende vloeien.

Zeer fraai gebeeldhouwd is de *preekstoel* (1548), welke waarschijnlijk van denzelfden meester is die den kansel in de St. Jacobskerk te 's-Gravenhage (1550) gemaakt heeft. Opmerkelijk is het, dat in Bleijswijck van den preekstoel niets vermeld staat.

De bovenbouw boven het klankbord moet in 1838 bij de verbouwing van de kerk verwijderd zijn; mij is verhaald, dat dit onderdeel tot voor betrekkelijk korten tijd op

een koepel, behoorende aan een der kerkmeesters, gepronkt heeft, en daar eindelijk bezweken is. Alleen het bovenste tempeltje moet behouden zijn gebleven en zou thans in het bezit zijn van den heer Jhr. Van Riemsdijk te Amsterdam.

In 1838 is de kerk inwendig geheel vertimmerd; daarbij is ook het *koorhek* van wagenschot, dagteekenend van 1603, verdwenen.

Het *hoofdaltaar* dezer kerk, reeds vóór den beeldenstorm van 1566 zeer fraai, is daarna geheel vernieuwd; het werk van *Willem Danielsz. van Tetrode*, den „Praxiteles" van het Noorden, uit Delft geboortig en die zijn leven in Rome en Keulen gesleten heeft Het was vervaardigd uit albast, jaspis en tufsteen met dorische architectuur-vormen. De beelden der 12 apostelen zouden door Willem van Oranje geschonken zijn aan den graaf van Schwarzenberg en daarna geruimen tijd in den munster van Straatsburg zijn geweest.

Van de tomben noemen wij die van den admiraal M. H. Tromp, welke de Staten van Holland deden oprichten voor f 10,000.—. Volgens Bleijswijck zou het ontwerp van *Jacob van Kampen* zijn; al het beeldhouwwerk is van *Rombout Verhulst*, behalve de marmeren plaat onder de sarkophaag waarop de zeeslag is voorgesteld, welke door *Willem de Keijzer*, zoon van Hendrik de Keijzer, is gebeiteld.

De Tombe van *Piet Hein* is van de hand van *Pieter de Keijzer*, eveneens een zoon van H. de Keijzer.

Verder komen nog voor de zeer opgesmukte tombe van de dochter van Filips van Marnix, opgericht door haar echtgenoot, overste Karel Morgan; eindelijk de tombe van *Antonie van Leeuwenhoek*, den beroemden natuuronderzoeker.

(Wordt vervolgd.)

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

In het Weekblad No. 46 van 14 Nov. j.l. werd een verslag opgenomen van de vergadering der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, gehouden op 10 Nov. j.l. Van dit verslag werd door een vergissing een gedeelte niet in genoemd blad afgedrukt.

Men gelieve het slot van het verslag, op bladzijde 284 te lezen als volgt:

Ook zette het water koolzure kalk af. Daar echter koolzure kalk bijna niet in water oplosbaar is, moet hier een andere oorzaak voor zijn.

Deze oorzaak nu bestaat in het medewerken van het dierlijk leven.

Zoo zijn dus de kalkgesteenten, als hardsteen, marmer, enz., eigenlijk een opeenstapeling van dierlijke overblijfselen, als crinoïden e. d. Vandaar de kerkhoflucht bij het doorbreken van hardsteen, de schelpen e. d. in hardsteen en marmer, enz.

Ook de koralen werkten mede. Op plaatsen, waar zich de bodem niet meer dan pl.m. 100 M. onder zee bevond, en liefst bij de oppervlakte, in de branding, waar veel toevoer van zuurstof is, vormen deze nietige diertjes geheele eilanden van koolzure kalkgesteenten. Hiervan werden door den golfslag stukken afgeslagen, die dan weer door een kalkachtig bindmiddel tot één geheel werden gevormd, zoodat eindelijk het geäderde marmer wordt verkregen. Het wetenschappelijk (statuair) marmer is misschien ontstaan, doordien kalksteen door het inwendige vuur is tot kalk gebrand en toen door toetreding van water onder hoogen druk is gebluscht.

Het marmer komt zeer verschillend voor, in lagen en in bedden; de vindplaatsen van deze, zoowel als van alle andere hydrogene gesteenten, zijn natuurlijk vroeger zeebodems geweest.

Ook in gips vindt men ongeveer dezelfde variëteiten als in kalksteen.

Spreker toonde tot toelichting zijner voordracht monsters van verschillende steensoorten, waarin de wijze van ontstaan duidelijk zichtbaar was.

Afdeeling Amsterdam 20 November 1896. Na lezing en goedkeuring van de notulen deelde de Voorzitter mede, dat op verzoek van het Hoofdbestuur der Maatschappij nog eene kleine wijziging in art. 38 van het overigens goedgekeurde Reglement der Afdeeling was aangebracht.

Als lid der Afdeeling werd daarna aangenomen de heer E. A. Helle, lid der Maatschappij.

Hierna werd het woord verleend aan Mr. H. Verkouteren Advocaat en Procureur te Amsterdam, die enkele onrechtvaardige bepalingen in Bouwverordeningen wilde bespreken en daarbij voornamelijk het oog vestigen op gebreken, die in vele Nederlandsche Bouwverordeningen voorkomen.

Achtereenvolgens behandelde de heer Verkouteren op hoogst onderhoudende wijze de bepalingen omtrent het verbod tot bouwen op geprojecteerde wegen, het verbod om achter-terreinen te bebouwen en de fabriekswet, z. g. hinderwet, en vergeleek deze bepalingen met die welke daaromtrent in andere landen gelden.

Na deze uitvoerige toelichting kwam spreker tot de conclusie, dat in de verschillende gemeenten van ons land te veel heerscht het absoluut gezag, en dat men juist ter bescherming der inwoners, om onrechtvaardige handelingen te voorkomen, naar eene algemeen geldende, uitgebreide Bouwverordening moest verlangen. Eene zeer geanimeerde bespreking volgde op deze inleiding, waarna de heer Verkouteren de verschillende tot hem gerichte vragen beantwoordde of zijne meening nader toelichtte.

De Voorzitter dankte den heer Verkouteren voor zijn zeer toegejuichte rede en verzocht hem deze voordracht aan het Bouwkundig Weekblad af te staan, waartoe de heer Verkouteren zich welwillend bereid verklaarde.

Hierna werd de Vergadering gesloten.

Afdeeling Groningen. 21 Nov. 1896. Na opening der vergadering door den Voorzitter, den heer Raammaker, werden de notulen gelezen en goedgekeurd. Daarna hadden eenige besprekingen plaats, over de reglementswijziging, welke in de volgende maand moet geschieden.

De ingekomen vraagpunten, door het Hoofdbestuur aan de afdeelingen gezonden, werden rondgedeeld, teneinde de leden in de gelegenheid te stellen daarvan kennis te nemen, om in de Decembervergadering Commissiën van beantwoording te benoemen.

Vervolgens kwam aan de orde de bespreking nopens de voordracht van Burgem. en Weth. tot wijziging van eenige artikelen van het reglement van politie. De Voorzitter verzocht den 1sten Secretaris voor te lezen hetgeen daarover in Couranten voorkomt. Na voorlezing der betrekkelijke voordracht van B. en W. volgde een zeer geanimeerde discussie, waaraan door veel leden werd deelgenomen, en waarbij nog al op- en aanmerkingen ten beste werden gegeven, o. a. werd gewezen op het onbepaalde in het voorschrift omtrent het gebruik van tras in de metselspecie voor fundeeringen en trasraam; kan, zoo werd gevraagd, met een sporadische hoeveelheid tras of cement worden volstaan, of moet daarvoor een bepaalde mengingsverhouding worden genomen? En zoo ja, welke? Is het bij aanwending van een vochtwerend materiaal, onder vloeren, b.v: beton, noodzakelijk dat de grond tot minstens 0,45 M. door zuiver zand wordt vervangen? Is het consequent door te voeren, de fundeeringen op de aangegeven breedte aan te leggen, b.v. als vlak tegen een ander perceel moet worden aangebouwd? En waarvoor is het noodzakelijk, dat de muren van een gewoon woonhuis van 2 verdiepingen, de eerste verdieping minstens $1^1/_2$ baksteen of 0,33 M. dik moeten zijn? Luidens de voordracht mogen daken alleen met pannen of metaal worden gedekt; waarom zijn leien en glas uitgesloten? Waarom de verplichting opgelegd, gebruik van de waterleiding te moeten maken, als deugdelijk putwater aanwezig is of verkregen kan worden? Het verplicht onbebouwd laten van $^1/_4$ gedeelte van het oppervlak van het te bebouwen perceel is in veel gevallen te groot.

De opmerking werd gemaakt dat B. en W. bevoegd zijn van de bepalingen sub. 1 tot 15 in de voordracht genoemd, in zoodanige mate ontheffing te verleenen als zij in elk concreet geval oirbaar zullen achten.

De goede bedoeling van deze bepaling erkennende, waren toch niet alle leden hiermede ingenomen en wenschten zij liever alles duidelijk omschreven.

Ten slotte werd voorgesteld eene Commissie te benoemen uit de leden, teneinde alles nauwkeurig na te gaan en daarvan rapport uit te brengen op de e. v. vergadering, waarvoor met het oog op de eerstdaags te behandelen zaak in den gemeenteraad, zoo noodig een buitengewone vergadering uit te schrijven. De vijf heeren die voor de Commissie werden aangewezen, namen allen de benoeming aan.

In de pauze die nu volgde, werden de fraaie teekeningen en plaatwerken uit de bibliotheek der Mij. bezichtigd. Van deze was een deel bestemd om op de, den volgenden dag te houden publieke kunstbeschouwing, met teekeningen van den heer J. van Dam, Machine-Ingenieur etc., ten toon te worden gesteld.

Na de pauze hadden nog eenige besprekingen plaats over een zwarte vernissoort, door een der leden ter tafel gebracht; de op hout gestreken proef, voldeed op het oog goed. Een der leden verklaarde het reeds meer dan 30 jaar lang op hout en ijzer met succes te hebben aangewend.

Een der heeren introducé's deed toezegging om als lid der Mij. en der Afdeeling te zullen toetreden.

Na verdeeling der surveillance bij de te houden publieke kunstbeschouwing, waarbij door den Voorzitter werd gewezen op het groote aantal personen, waardoor de laatste tentoonstelling van plaatwerken is bezocht geworden, werd de vergadering gesloten.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam. 24 November 1896. In deze bijeenkomst trad op als spreker de heer P. G. van Schermbeek, directeur der Koninklijke Tapijtfabriek te Deventer, met het onderwerp: „Vervaardiging en versiering van tapijten".

Allereerst gaf spr. een, door een schets toegelichte omschrijving van den weefstoel, die, sedert de vroegste tijden in gebruik ook nu nog, in hoofdzaak onveranderd wat hare inrichting betreft, voor de vervaardiging van z.g.n. smyrna- of knooptapijten wordt gebezigd en die, zoo wat aangaat hare samenstelling als het gebruik er van, van hoogst eenvoudigen aard is. Ook het weven zelf der tapijten, dat gewoonlijk door vrouwen wordt gedaan, is een betrekkelijk eenvoudig werk, dat alleen eenige oplettendheid en de kennis van het door middel van een bepaalden knoop aan de kettingdraden hechten van de pluisjes wol (pooltjes genaamd) vereischt.

Op de kwaliteit van de gebruikte materialen voor kettingdraden en pooltjes is de duurzaamheid van het verkregen tapijt gebaseerd. Voor de laatstgenoemden wordt de zuiverste en beste kwaliteit wol gebezigd, die in de gewenschte kleuren geverfd wordt, voor welke kleuring in hoofdzaak natuurkleuren, als cochenille, indigo, campechehout, meekrap, geelhout enz. worden gebezigd. Voor de vervaardiging van tapijten in Louis XV en XVI kan echter met deze kleuren niet volstaan worden, zoodat daarvoor zoogenaamde alisarinekleuren gebezigd worden, afkomstig, evenals de door deze verdreven aniline kleuren, uit koolteer.

Na deze beschouwing over de techniek der tapijtweefkunst, gaf spr. een historisch overzicht, hoofdzakelijk met betrekking tot de versiering der tapijten, waaruit bleek, dat in de allervroegste tijden, waarin van tapijtweverij sprake is, als versieringsmotieven werden gebruikt de ritueele symbolen, waaronder behoorden de sypres, de balk, de steenklomp enz.

In Chaldea en later in Babylon werd een meer vrije, niet zoo conventioneele versieringswijze gevolgd, die den grondslag vormt voor de latere ontwikkeling der versieringskunst en die vooral in Perzië reeds zeer vroeg een buitengewone hoogte bereikte. Zeer belangrijk is ook de invloed van de verspreiding van den Islam door de Saracenen in dit opzicht geweest, daar deze leer, orthodox opgevat, de nabootsing van diervormen verbood en deze dus ook in de tapijtversiering weerde. Door de overheersching van Perzië door Toeran heeft er van de 11e tot de 16e eeuw een stilstand in de tapijtweefkunst plaats gehad doch is deze daarna weder tot bloei gekomen.

De hoofdversieringsmotieven in deze Nieuw-Perzische kunst zijn het gekarteld blad, de cypres, de palm, verschillende palmetvormen en de uit China afkomstige wollenband. In hoofdzaak worden in Perzië slechts 4 vaststaande soorten van patronen geweven, die de weefsters allen van buiten kennen en die ook bepaalde namen dragen. Desniettemin worden ook andere patronen volgens bepaalde teekeningen, zelfs z.g.n. stijltapijten in Louis XV en XVI enz. geweven en in zoodanige mate is het „gemeenschapskunstgevoel" ook bij de Perzen reeds gedaald, dat zijzelve laatstgenoemde voortbrengselen reeds verkiezen boven die met de motieven hunner aloude kunst saamgesteld.

Ook in Indië heeft de tapijtweefkunst, oorspronkelijk van Perzisch karakter, zich ontwikkeld tot een zelfstandige richting, door meetkundige figuren als grondslag voor de versiering aan te nemen. In 't algemeen kenmerken zich de Indische tapijten door een stoutere behandeling der motieven die ook van grooter omvang zijn en zich aanpassen aan het veel grover weefsel der tapijten.

In de zeventiende eeuw zond Akbar de Groote jonge schilders naar Italië om de werken van Rafaël te bestudeeren met het oog op de tapijtversiering en gaf daardoor een nieuwe richting aan die kunst.

De Turksche tapijten hebben veel overeenkomst met de oud-Perzische, doch zijn grover van weefsel.

Voor Europa kan Frankrijk als de bakermat der tapijtweefkunst gelden.

Ook hier is de invloed der Saracenen zeer merkbaar geweest, zóodat tapijtwevers Sarassins genoemd werden. Voor de latere tapijtweverij zijn de Savonnerie, de Gobelins en de weverij te Beauvais de toongevende lichamen geweest. Vlaanderen had door zijn aanraking met de kruisridders een sterk geprononceerde Oostersche tapijtweefkunst en ook in Nederland werden, o. a. in Middelburg, Delft en Haarlem, tapijtweverijen gevonden; Engeland had ze eveneens.

Na dit historische overzicht tot op de 19e eeuw, wees spreker op den grooten invloed, die door de uitvinding van Jaquard in 1808 op de tapijtweverij werd uitgeoefend, waardoor aan de velerlei soorten van tapijten in banen het aanzijn geschonken werd.

Hij verklaarde uitvoerig de fabrikage van het z.g.n. Brusselsch, het daarvan afkomstige Wilton, waarbij het aantal kleuren tot vijf beperkt is, dan het Tapestry met het daarmede samenhangend Velvet, waarbij de teekenaar meerdere kleuren-vrijheid voor zijn patronen heeft, doch dat door zijn constructie niet in kwaliteit met het Brusselsch kan wedijveren, en het door Templeton te Glasgow uitgevonden Axminster, daarbij aantoonende, welke reusachtige hoeveelheid arbeid er soms vereischt wordt, vóór dat een bepaald patroon kan geweven worden.

Tot slot deelde spr. mede, dat, bij de bestellingen, die de tapijtfabriek te Deventer kreeg, wederom duidelijk bleek, dat de smaak van het publiek zich in een verkeerde richting uitte. Waren het n. l. vóór 30 jaar meest z. g. n. Oude Turken, die afgeleverd werden, sedert het in het leven treden van de stijlmanie, en de verbreiding die daaraan door de wereldtentoonstellingen werd gegeven, werd de vraag naar stijltapijten (meest Louis XV en XVI) grooter en grooter en bedraagt nu ongeveer 55 % der geheele fabrikage. Van de overige worden 38 % in Oostersche motieven geweven en 7 % zijn z. g. n. gelegenheidstapijten, als geschenken aan hooggeplaatste personen bij bijzondere gelegenheden, altaartapijten e. d.

Spr. wenschte ten slotte, dat in dit opzicht een betere opvatting door het publiek zou gehuldigd worden en trachtte daartoe mede te werken door de z. g. n. *oude Turken* weder in zwang te brengen, doch daarnaast ook eene, op de inlandsche flora geïnspireerde, goed gestileerde versiering bij tapijtweven toe te passen. Hij wees daartoe op de teekeningen en stalen, die langs de wanden van het lokaal waren aangebracht.

BERICHTEN.

Thans is een overzicht in grondplan verschenen van de in het volgende jaar te Dordrecht te houden Nationale Tentoonstelling.

Het terrein, groot 5 H.A. heeft den vorm van een onregelmatigen vijfhoek. Links van den poortvormigen ingang komt een hoofdgebouw te staan, groot 5000 M². In het front zijn winkels, restauraties enz. ontworpen; aan het gebouw is ook een tooneelzaal gevoegd.

Het midden van het terrein is een plantsoen, waarin een muziektent.

Het achterste gedeelte bevat aan de eene zijde het terrein voor de vermakelijkheden en aan de andere zijde Oud-Dordrecht, hetwelk zal worden doorsneden door een gracht, bebouwd en met boomen beplant. Aan een der hoeken van het marktplein (3250 M².) komt het oude Dordtsche stadhuis, dat voor de Oude Kunst zal worden ingericht, en daartegenover zal een tooneel verrijzen, dat van voren

geheel open is; de toeschouwers nemen dus plaats op het plein er voor.

Er is gezorgd voor verdeeling van genoegzaam aantal brandweerposten over het terrein. Het oude stadhuis, dat tot museum van kostbaarheden en oudheden wordt ingericht, zal geheel vrij staan; het hoofdgebouw zal rondom door water omgeven zijn.

Op de uitgeschreven prijsvraag voor een reclamebiljet voor deze tentoonstelling zijn niet minder dan 64 antwoorden ingekomen.

De jury heeft in hare eerste zitting nog geen uitspraak kunnen doen, niet alleen wegens het groote getal, maar ook door de inderdaad groote artistieke waarde van ongeveer twaalf ontwerpen. Het rapport komt dus eerst later; de fraaie verzameling zal daarna in verschillende steden van ons land tentoongesteld worden.

Naar wij vernemen is onze landgenoot de heer J. D. Landré, C.Fz., sedert geruimen tijd te München werkzaam, thans benoemd tot leeraar aan de Königl. Preussischen Baugewerkschule in Deutsch-Krone, in de provincie West-Preusen.

Er heerscht te Parijs reeds een groote bedrijvigheid wat betreft de voorbereidende maatregelen voor de Wereldtentoonstelling van 1900. Druk wordt er gewerkt aan de definitieve plannen voor de groote gebouwen; ook andere landen zijn reeds werkzaam. Zoo zal te Parijs binnen kort een prijsvraag worden uitgeschreven voor een tentoonstellings-paviljoen voor de Republiek Argentinië. De kosten van den bouw mogen f 20.000 bedragen, die van de inwendige decoratie f 25 000. Prijzen worden uitgeloofd van 5000, 3000, 1500 en 800 francs.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam*.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 15.
Bouwkundig Teekenaar 4.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", aflevering 11 van 15 November 1896.

De gistingsverschijnselen (vervolg en slot), door Dr. A. J. C. Snijders. — De cycloon, door André Smidt. — De technische acetyleenbereiding (vervolg), door Dr. L. Bleekrode. — Korte mededeelingen. — De metaalthermometer, door C. Admiraal. — Fridjof Nansen's pooltocht (vervolg), door A. D. Hagedoorn. — De windhoos te Oud-Bussum op 10 September 1896, door Leonard A. Springer. — Een en ander over parasitische zwammen, door C. E. Destrée. Zijn kortmossen aan stammen en takken voor de boomen schadelijk? door W. W. Schipper. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 30 NOVEMBER.

Enschedé. Het bouwen van een heerenhuis op een terrein aan den Hengeloschen straatweg aldaar, voor den heer J. Scholten, Zutphen.

De architect H. Reijgers, 's midd. 12 u., in hotel „De Klomp". Bestek en teek. ad. f 2,50 en inl. verkrijgbaar bij gen. architect, Aanw. 30 Nov., v.m. 9 u.

Schoonhoven Het bouwen van een school in den Doelentuin aldaar.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Best. en teek. ter inz. op de Secretarie. Aanw. gedaan.

Teteringen. Het bouwen van een heerenhuis op een perceel grond, nabij de R.K. Kerk te Teteringen.

De Architect A. Verlegh, te Breda, v.m. 10 u., in het café van de Wed. L. Verdaasdonk te Teteringen, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Waalwijk. De bouw eener burgerhuizing met bijlevering van materialen.

De heer A. Verhoeven-Pullus, n.m. 1 u., in het café van de Wed. A. v. Dijk. Inl. geeft de aanbesteder, bv wien bestek en teek. ter visie liggen en M. Bulkens, bouwk. te Gassel Aanw. 30 Nov., v.m. 10½ u.

DINSDAG 1 DECEMBER.

Rotterdam. Het bouwen van eene school aan de Gaffeldwarsstraat naast en in aansluiting met de bestaande.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. liggen, op de gewone dagen en uren. ter inzage op de plaatselijke secretarie en in het Stadstimmerhuis te Rotterdam, en zijn voor f 1 verkrijgb. bij Wed. P. van Waesberge en Zoon.

Nadere inl. zijn te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanw. gedaan.

Giessendam. Het afbreken van een oud huis en het op die plaats bouwen van een nieuw woonhuis, met de levering der daarvoor benoodigde materialen, in 3 perceelen: 1e metselwerk, 2e timmerwerk, 3e glas- en verfwerk.

De heer C. Benders, te Neder-Hardinxveld, 's av. 7 u., in het café van R. Dekker, te Giessendam. Bestek en teek. te bekomen tegen f 1,50 in Buse's boekh te Hardinxveld; inl. bij den heer K. Leenman. te Giesendam Aanw. 1 Dec. v.m. 10 u.

Nieuwe-Pekela. *a* Het bouwen eene boerenbehuizing te Nieuwe-Pekela. met bijlevering van al de daartoe benoodigde materialen. *b.* de glas- en verfwerken aan die behuizing.

De architect A. H. Oldenburger, n.m. 5 u., in het Hotel „Pijbes". Bestek en teek. liggen in bovengen. hotel ter inzage, alwaar de bestekken à f 0,75 per ex. te bekomen zijn op den dag van aanbesteding des n.m. 2 u. Nadere inl. verstrekt A. H. Oldenburger. architect.

WOENSDAG 2 DECEMBER.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van een woonhuis, op een terrein gelegen aan den Enscheder straatweg te Hengelo.

De architect W. Elzinga, 's av. 8 u. in het café van J. W. v. Wezel. alwaar bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 2 Dec. v.m. 10 u.

Veenendaal. Het bouwen van 5 woningen aan het „Boveneind".

De heer G. Demoet. Bestek en teek. ter inzage M. v. Schuppen.

DONDERDAG 3 DECEMBER.

Bergen (N.-H.) Het bouwen van een nieuwen achtkanten vijzelwatermolen met steenen onderbouw.

Het bestuur van den Philisteinschen polder, n.m. 1 u., in het café van den heer W. Veenhuijsen. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij den secretaris Jb. Lijen, aldaar. Aanw. gedaan.

Kesteren. Het amoveeren van een bestaand huis en het bouwen van een nieuw villa aldaar.

De heer W. A. van den Berg, nam. 4 u. bij G. v. Ommeren. Bestek is ad f 0,75 cent verkrijgb. bij den architect N. Lodder bij wien de teek. ter inz. is. Aanw. gedaan.

Neede. Het amoveeren van een zouterij en rookerij en het bouwen van een dubbel woonen winkelhuis voor J. W, Borwinkel, aldaar.

De architect T. Broekhuijzen, n.m. 4 u.. in café „De Post". alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 3 Dec, n.m. 2 u.

VRIJDAG 4 DECEMBER.

Zundert. Het verbouwen en uitbreiden van het schoolgebouw en de onderwijzerswoning in de kom der gemeente, een en ander met bijlevering van al de benoodigde materialen. Raming f 7700.

Het gemeentbestuur, v.m. 11 u. Bestek en teek. zijn voor belanghebbenden ter gemeentesecretarie tegen betaling van f 1 per ex. te verkrijgen. Nadere inl. zijn te verkrijgen ter gemeentesecretarie alsmede bij den architect F. P. Bilsen, te Breda. Aanw. gedaan.

MAANDAG 7 DECEMBER.

Amsterdam. Het bouwen van een pakhuis voor de Naamlooze Vennootschap „Het Nederlandsche Veem" op een terrein aan de Barendzkade te Amsterdam.

De Vennootschap voorn., n.m. 3 u., in het gebouw der Maat. tot bev. van Bouwkunst. Inl. worden gegeven door den ingenieur-architect Roelof Kuipers en den architect Foeke Kuipers, Ceintuurbaan 181, elken werkdag van 11—3 u., alw. bestek en teek, tegen f 3,50 per stel verkrijgb. zijn. Aanw. op het terrein, 30 Nov., v.m. 11 u.

's-Gravenhage. Het bouwen van een laboratorium voor organische chemie op een terrein genaamd „Vreeswijk" nabij Leiden. Ram. f 159.800.

Het Prov. bestuur, v.m. 11½ u. Het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het Min- van Binnenl. Zaken, aan dat van het Prov. Bestuur van Zuidholland te 's-Gravenhage, en is te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff, te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den Rijksbouwkundige. Aanw. op de plaats, 30 Nov., n.m. 11 u.½

Utrecht. Het bouwen van 2 kleine villa's onder één dak, aan de Slotlaan te Zeist.

De architect P. J. Houtzagers, n.m. 2 u., in café „Het Metalen Kruis". Bestek en teek, ad f 1 en inl. verkrijgb. bij gen. architect, Nabelstraat.

Nieuw-Vosmeer. Het bouwen van een graanschuur en aanhooren met bijlevering van de benoodigde materialen voor den heer E. Stappaerts.

De heer J. Flooren te Steenbergen. Bilj. in te leveren tot 5 Dec. bij den heer E. Stappaerts, Louislaan 202 Brussel. Best. en teek. ter inzage in het café van de Wed. P. Buijssen te Nieuw-Vosmeer. Aanw. gedaan.

DINSDAG 8 DECEMBER.

Breda. Het bouwen van een kazernement voor twee bateljons infanetrie te Breda, onder het beheer der genie aldaar. Raming f 351500.

De genie, v.m. 11 u., in het café „de Beurs van Breda", alw. bestekken ter inzage liggen. Bilj, in te leveren tot 7 Dec. n, m. 3 u,. op het bureel der genie, alw. bestekken, inschrijvingsbilj. en inl. te bekomen. zijn Aanw. op het terrein op 1 Dec., des namidd. 1 uur, beginnende bij het toegangshek naar de kazerne „de Lange Stallen". aan de zijde van het Chootplein.

WOENSDAG 9 DECEMBER.

's-Gravenhage. Het bouwen van eene uitwateringssluis met grondduiker aan den benedenmond van het kanaal van 's-Hertogenbosch naar Drongelen, een stoomwatermolen, dienstwoningen, duikers enz., behoorende tot de werken voor de verlegging van den Maasmond. Raming f 287800.

Het ministerie van W., H. en N., v.m. 11 u. Het bestek no. 214, ligt na 25 Nov. ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, boekh. Spui no. 28a te 's-Hage. Inlicht. te bekomen aan het bureel der werken tot verlegging van den Maasmond te 's-Hertogenbosch en bij den arrondissements-ingenieur Jolles te Breda. Aanw. 2 Dec., v.m. 11½ u., op de plaats.

DONDERDAG 10 DECEMBER.

Oud-Vroenhoven. Het bouwen eener nieuwe kerk met toren.

Het R.K. Kerkbestuur, nam. 3 u. op het Raadhuis. Bestek enz. à f 2 te bekomen aan de Pastorie. Inl. geeft de pastoor J. H. Pijls.

VRIJDAG 11 DECEMBER.

Breda. Het in gedeelte afbreken van 3 bestaande gebouwen. staande en gelegen te Breda aan de Karrestraat, wijk B. no. 9, en het daar ter plaatse uitbreiden van het gesticht met schoollokalen, een en ander met inbegrip van de benoodigde materialen.

Het bestuur der Vereen. v. d. H. Vicentius à Paulo, 's av. 7 u., in het café van de Wed. J. F. Segers. Bestek en teek. liggen van af 3 Dec. in gen. koffiehuis ter inzage, bovendien zijn dezelve van af voorn. datum te verkrijgen tegen betaling van f 1.50 per ex. ten kantore van de architect F. P. Bilsen. Aanw. op 5 Dec. v. m. 11 u.

Middelburg. Het maken van een speellokaal met verbindingsgang ten dienste van de leerschool behoorende bij de Rijks-Kweekvoor onderwijzers te Middelburg. Raming f 2010.

Het Prov. bestuur v.m. 10 u. Het bestek, no. 30, ligt ter lezing aan het gebouw van het Min. van Binnenl- Zaken, aan dat van het Prov. Bestuur van Zeeland, te Middelburg. en is te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff, te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den Rijksbouwkundige en bij den opzichter der Universiteitsgebouwen J. Roem te Leiden. Aanw. 4 Dec. n.m. 12½. u.

's-Gravenhage. Het verbouwen van het Post- en Telegraafgebouw te Bergen op Zoom. (Raming f 10700).

De Minister van W., H. en N. aan het gebouw van het Ministerie van W., H. en N.

Het bestek ligt ter lezing aan het Ministerie van W., H. en N.; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district Fluweelen Burgwal no. 16 te 's-Gravenhage, aan dat van het Provinciaal Bestuur van Noord-Brabant, en is voorts op franco aanvragen, tegen betaling der kosten, te bekomen bij de boekhandelaars Gebroeders van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks. Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan het bureel van voornoemde Rijksbouwmeester. Aanwijzing zal worden gedaan op Donderdag, 3 December 1896, des voormiddags ten 11 ure, West Europeesche tijd.

's-Gravenhage Het inrichten van een gedeelte der ruimte boven de pakketpostlokalen te 's-Hertogenbosch tot bureelen der Telegraphie. (Raming f 1350.).

De Minister van W., H. en N., aan het gebouw, van het Ministerie van W., H. en N.

Het bestek ligt ter lezing aan het Ministerie van W., H. en N., aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district. Fluweelen Burgwal no. 16 te 's-Gravenhage aan dat van het Provinciaal Bestuur van Noord-Brabant, en is voorts op franco aanvrage, tegen betaling der kosten, te bekomen bij ee boekhandelaars Gebroeders van Gleef, Spui no. 28a te 's-Gnavenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks. Inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemde Rijksbouwmeester en bij den Opzichter der Landsgebouwen H. J. P. F. van Ewijk te 's-Hertogenbosch.

Aanwijzing zal worden gedaan op Vrijdag 4 December 1896, des voormiddags ten 11 ure.

MAANDAG 14 DECEMBER.

Amsterdam. Het bouwen van een gebouw voor vrouwenkliniek. op het terrein van het Wilhelmina-gasthuis.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij tegen betaling van f 3,75 met zes teek. Inlicht. worden gegeven ten kantore van den adststent gemeente-architect op het raadhuis. kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Amsterdam. *a.* Het bouwen van twee houten hulpscholen. op een terrein aan de Potgieterstraat tusschen de Naussaukade en de Da Costakade. *b.* Het sloopen van de bestaande hulpscholen op het voormalig Leidsche Kerkhof, en het afgraven van het geheele terrein tot 0,80 M. onder A.P. en het weder aanvullen met zand. *c.* Het daar ter plaatse bouwen van twee openbare lagere scholen, ieder voor 600 kinderen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 2,75 met vier teek. Inlicht. worden gegeven ten kantore van den adsistent gemeente-architect op het raadhuis. kamer no. 105. van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteeing.

WOENSDAG 16 DECEMBER.

's-Gravenhage. Het bouwen van eene schutsluis, en keersluis met daartoe be-

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

5 DECEMBER 1896. 16e JAARGANG. No. 49.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. f 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij vergadert op Donderdag 10 December a. s. des voormiddags te elf uur in het Gebouw Marnixstraat 402.

ONZE MONUMENTEN IN DE STAATSBEGROOTING.

Bij het onderzoek der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1897 in de Afdeelingen van de Tweede Kamer werden, wat betreft Hoofdstuk V, Binnenlandsche Zaken, VIe Afdeeling, Kunsten en Wetenschappen, o. a. de volgende bemerkingen gemaakt.

Bij art. 164 (Subsidiën voor het onderhoud en de instandhouding van historische gedenkteekenen en van gebouwen, die oudheidkundige of kunstwaarde hebben), vroegen verscheidene leden,

of van Regeeringswege wordt toegezien op het goed onderhouden van gebouwen en gedenkteekenen, ten behoeve waarvan subsidie verleend is, nadat dit subsidie is uitgekeerd en verbruikt. Immers de uitgaven voor dit doel, in dit artikel omschreven, schijnen niet gerechtvaardigd, indien belanghebbenden het Rijkssubsidie gebruiken en daarna het gebouw of gedenkteeken wederom laten vervallen. Toch geschiedt dit somtijds. Men wees als voorbeeld op de kerk te Sleen, die indertijd met Rijksgeld is gerestaureerd, maar thans, bij gebreke van voldoend onderhoud, wederom in verwaarloosden staat verkeert.

De aandacht der Regeering werd gevestigd op den voorziening eischenden toestand, waarin zoowel de beroemde gebrandschilderde ramen van de St. Janskerk te Gouda, als dat kerkgebouw zelf verkeeren. Dit laatste begint hier en daar sporen van bouwvalligheid te vertoonen. Gaarne zou men vernemen, wat der Regeering van een en ander bekend is, en of het voornemen bestaat, zoo noodig zich met de kerkvoogden in verbinding te stellen om tijdig maatregelen te nemen.

De werken ter restauratie van de St. Janskerk te 's Hertogenbosch, waarvoor jaarlijks f 8000 wordt uitgetrokken, achtten sommigen zeer duur. Hoeveel jaren in de toekomst zal men dezen post nog op de begrooting vinden?

Voor de voltooiing van de restauratie der kloostergangen en van den westelijken gevel van de St. Servaaskerk te Maastricht wordt aangevraagd f 7000, als Rijksbijdrage in den 1sten termijn van een werk, in zijn geheel geraamd op f 33.000 à f 34.000, en waaraan ook de provincie en de gemeente zullen medebetalen. Bij aanneming van dezen post verbindt zich het Rijk tot eene uitgave van f 21.000, in drie jaren te verdeelen. Die som kwam hoog voor. Men vreesde, dat wederom, evenals bij den kloostergang te Utrecht is geschied, een geheel nieuw bouwwerk zal worden tot stand gebracht, de grenzen van restauratie verre overschrijdend. Sommige leden hadden op dien grond vooralsnog bezwaar, het thans uitgetrokken bedrag toe te staan. Zij vroegen nadere en volledige inlichtingen, zoo omtrent de kosten van het thans voorgenomen werk, alsook omtrent hetgeen, na voltooiing daarvan nog aan de St. Servaaskerk zou te verrichten zijn, met opgave tevens hoeveel op dit oogenblik die kerk reeds aan het Rijk heeft gekost.

Bovendien wenschte men te worden ingelicht omtrent de wijze, waarop deze restauratie zal worden opgevat. Bestaat voldoende zekerheid, dat geen inbreuk zal worden gemaakt op den stijl waarin het gebouw is opgetrokken?

Hierop is door den Minister van Binnenlandsche Zaken het volgende geantwoord.

Art. 164. Omtrent het onderhoud van gerestaureerde monumenten worden zooveel mogelijk inlichtingen ingewonnen; doch een afdoend toezicht ware alleen te verkrijgen, indien in plaats van de commissiën die thans telkens voor ieder in restauratie zijnd monument worden aangesteld, een vaste commissie in het leven werd geroepen aan welke, behalve het adviseeren over te verleenen subsidiën en de besteding daarvan, ook een meer algemeen toezicht op monumenten werd opgedragen. Daar de redactie van het artikel hiertoe vrijheid laat, zal dit denkbeeld nader worden overwogen.

De restauratie van de kerk te Sleen is niet uitgegaan van het Departement van Binnenlandsche Zaken, maar bekostigd uit de subsidiën voor noodlijdende kerkelijke gemeenten onder beheer van het Departement van Financiën. Omtrent den toestand van dit monumentaal gebouw zal een onderzoek ingesteld worden.

In 1876 heeft de Regeering hare ondersteuning aangeboden tot behoorlijke herstelling van het belangrijke kerkgebouw en van de

wereldberoemde glazen te Gouda, doch deze poging is na langdurige onderhandelingen afgestuit op de ongeneigdheid van het toenmalige kerkbestuur. Dat het gebouw voorziening eischt en dat de glazen zeer gebrekkig met gewoon niet uit de hand beschilderd gekleurd glas hersteld zijn, is algemeen bekend. De ondergeteekende zal gaarne beproeven of met het tegenwoordig kerkbestuur overeenstemming te verkrijgen is omtrent eene behoorlijke herstelling van een en ander.

De restauratie der St. Janskerk te 's Hertogenbosch is ongetwijfeld kostbaar, doch overtreft geenszins de krachten van kerk, particulieren, gemeente, provincie en Rijk, die de handen in elkaar hebben geslagen om haar tot stand te brengen. De resultaten van deze gezamenlijke medewerking zijn thans voor een groot gedeelte zichtbaar en wekken te recht algemeene en onverdeelde bewondering. Hoe vele jaren tot voltooiing dier restauratie nog vereischt worden, is moeilijk met voldoende zekerheid te bepalen; daartoe zou het noodig zijn het nog onder handen te nemen gedeelte van het monument geheel te omsteigeren, te onderzoeken en zelfs hier en daar open te breken, hetgeen vrij groote kosten zou veroorzaken zonder evenredig nut.

De opmerking dat bij de restauratie van den kloostergang van den Dom te Utrecht een geheel nieuw bouwwerk zou zijn tot stand gebracht, is niet juist; de thans aanwezige muurwerken en gewelven zijn de oude; alleen moest de bekleeding van het buitenwerk grootendeels vernieuwd worden, omdat de oorspronkelijke, uit eene zachte steensoort samengesteld, geheel verweerd en vergaan was en zulks in die mate, dat men in den loop dezer eeuw er toe was overgegaan die eenvoudig door baksteen te vervangen; alle traceeringen in de vensters waren op één na verdwenen; dit was ook het geval met al de pinakels en met de balustrade op een paar meter na; elke oude steen die daarvoor eenigszins vatbaar was, is zorgvuldig behouden, doch bij een toestand als de boven geschetste, was het aanbrengen van veel nieuw materiaal aan de buitenzijde van het monument onvermijdelijk.

De kruisgangen van de St. Servaaskerk te Maastricht verkeeren in veel gunstiger toestand; daar zijn alleen in de waterlijsten, vensterdorpels en traceeringen de ontbrekende, gescheurde of verweerde stukken en de geheele in lood gevatte beglazing, welke uit elkaar valt, te vernieuwen. Ook bij den Karolingischen westgevel, die uit kolossale steenblokken is samengesteld, zal men zich tot het allernoodzakelijkste bepalen, namelijk tot het herstellen der waterlijsten, daar waar die verdwenen zijn en groote schade door inwatering veroorzaakt wordt.

Uit een en ander blijkt de wijze waarop deze restauratie zal worden opgevat; op den stijl van het monument zal geen inbreuk gemaakt worden.

De kosten van de voorgenomen werken zijn, gelijk reeds werd medegedeeld, op f 33.000 à f 34.000 geraamd. Na voltooiing daarvan kan van verdere ondersteuning door het Rijk afgezien worden. Op dit oogenblik is door het Rijk voor de restauratie van dit uitgebreid monument, cum annexis, in het geheel bijgedragen f 147.000, terwijl door het kerkbestuur, particulieren, gemeente en provincie f 168 500 is besteed.

Bij art. 175 (Rijks Museum te Amsterdam) wordt opgemerkt, dat eenige leden gaarne zouden vernemen,

of de wijziging, aangebracht in de Rembrandt-zaal in 's Rijks Museum te Amsterdam, 's Ministers goedkeuring wegdroeg. Mocht deze vraag ontkennend worden beantwoord, dan vroeg men, op wiens voorschrift die verandering tot stand kwam.

Hierop heeft de Minister geantwoord:

Art. 175. Ten aanzien van de Rembrandt-zaal zijn door de gemeentelijke commissie met welke, volgens de voorwaarden der bruikleening, overleg moet gepleegd worden omtrent de plaatsing der aan de gemeente Amsterdam behoorende schilderijen in 's Rijks Museum, waaronder de Nachtwacht, onderscheiden denkbeelden aangegeven, welke tot eene proefneming hebben geleid. Daaromtrent heeft eene commissie van voorbereiding uit bedoelde gemeentelijke commissie aan den hoofd-directeur een voorloopig verslag uitgebracht, en heeft ook deze ambtenaar zijne denkbeelden medegedeeld. De zaak is derhalve nog niet rijp voor eene beslissing.

Art. 194. (Kosten voor het stichten en inrichten van nieuwe lokalen en van het terrein en verdere uitgaven tot voltooiing van het nieuwe Rijks Museumgebouw te Amsterdam en voor de plaatsing van aan den Staat behoorende of aan zijne zorgen toevertrouwde voorwerpen van beeldende kunst.)

Volgens de toelichting is in dit artikel begrepen een bedrag van f 8000 voor de afwerking en inrichting van het uit Nederlandsche bouwfragmenten samengestelde gebouw, f 4300 voor de voortzetting van het decoratief tegelwerk met de levering van cartons, en f 3240 voor diverse kleine werken met inbegrip van honorarium en opzicht.

Naar aanleiding van dit artikel leest men in het voorloopig verslag der Afdeelingen:

De som, op dit artikel uitgetrokken, en de toelichting in een noot van den uitgewerkten en toelichtenden staat hadden op sommige leden een minder aangenamen indruk gemaakt. Zij meenden, dat het jarenlang voortwerken aan het Rijks-museumgebouw te Amsterdam allengs ontaardt in liefhebberij. Wanneer zal dit inderdaad voltooid zijn?

Hierop wordt door den Minister geantwoord:

Art. 194. Waarom de som op dit artikel uitgetrokken, en de toelichting daarbij op sommige leden een minder aangenamen indruk maakt, is niet verklaarbaar. Bij het jarenlang voortwerken aan 's Rijks Museumgebouw is van het ontaarden in eene liefhebberij geen sprake.

De werken welke uitgevoerd worden, zijn die welke aan de Kamer in bijzonderheden werden medegedeeld in de Memorie van Toelichting bij de Staatsbegrooting voor 1893.

Dat die werken jarenlang duren, is het gevolg van de omstandigheid, dat telken jare daarvoor slechts een gering bedrag uitgetrokken wordt. Bij de Regeering bestaat geenerlei bezwaar tegen snellere voltooiing, indien daardoor de onaangename indruk kon worden weggenomen. Doch zoude dan natuurlijk gedurende enkele jaren een hooger krediet zijn te verleenen.

BOEKAANKONDIGING.

Het prospectus en eene eerste aflevering zijn verschenen van een nieuw handboek voor bouwkundigen.

Bij den uitgever A. W. Sijthoff te Leiden verscheen vroeger een door den heer F. Lz. Berghuis, Directeur der Ambachtsschool te Arnhem, uit het Duitsch naar Prof. Th. Krauth vertaald en voor Nederland omgewerkt en vermeerderd werk onder den titel „Onze Betimmeringen". Nu geeft de zelfde uitgever een vervolg daarop: „Kappen, daken, en verdere timmerwerken. Constructie en decoratie". Dit handboek is eveneens bewerkt door den heer Berghuis, naar het hoogduitsch van Theodor Krauth en Franz Sales Meyer, achitecten en professoren aan de kunstindustrieschool te Karlsruhe.

Het werk, dat 112 platen zal bevatten en 326 meerendeels groote afbeeldingen tusschen den tekst, is zoodanig ingericht, dat het aansluit aan „Onze Betimmeringen", maar overigens een compleet geheel is voor hen, wien het alleen te doen is om de samenstelling van wanden, vloeren, zolders en bekappingen.

Het formaat van het boek is groot quarto; het zal volledig zijn in 12 à 13 afleverengen elk van ongeveer 4 vel druks, à 50 cents per aflevering.

De inhoud van het werk strekt zich uit over: materialen en hun eigenschappen; houtverbindingen in het algemeen, en hunne aanwending tot verschillende doeleinden; kappen; kunstvormen en versiering der afzonderlijke deelen; decoratieve bijwerken van den buitenbouw; eenige aanvullingen van „Onze betimmeringen" omtrent den binnenbouw; kleine op zichzelf staande timmerwerken; werken van natuurhout.

Tekst en afbeeldingen, zooals de eerste aflevering en het prospectus die geven, doen een degelijk en goed uitgevoerd werk verwachten; de oorspronkelijke schrijvers en de bewerker verzekeren ons een belangrijken inhoud

Deze eerste proefaflevering handelt nog alleen over de houtsoorten, en geeft daarbij keurige afbeeldingen tusschen den tekst. Zoodra de uitgave wat meer gevorderd is, komen wij op den inhoud van dit handboek terug.

L.

REVOLUTIEBOUW.

In eene vergadering van de „Notarieele Vereeniging", op 28 Nov. jl., te Amsterdam gehouden, heeft Mr. J. C. Post over den revolutie-bouw in verband met bouw-credieten gesproken, en dit bouwen bezien uit een civiel-rechtelijk standpunt. De burgerlijke rechter heeft, volgens spreker, mede schuld aan de wanproducten, waartegen uit een bouwkundig oogpunt reeds zoo vaak te velde is getrokken, tegen den rovolutie-bouw, die door de wijze van exploitatie van kapitaal, welke verlokt tot slecht bouwen, aangemoedigd wordt. Behoort alzoo de wetgever geen belemmeringen in den weg te leggen aan eene vermeerdering van kapitaal, welke onbillijkheden schept ten aanzien van derden, bij den huizenbouw betrokken? De ondernemer verkrijgt het voor den bouw noodige kapitaal zeer dikwerf door middel van hypotheek en koopt zijn materiaal meestal op crediet. Vaak gebeurt het, dat tijdens den bouw eene crisis intreedt, omdat de geldschieter voor zijn geldt en renten begint te vreezen.

Dan volgt executie ten nadeele van den bouwer. Tevens ligt in dit veel voorkomend verschijnsel het kenmerk van de schuld, welke de geldschieter aan den revolutie-bouw van den laatsten tijd heeft. Personen en banken verleenen crediet aan bouwers, die geen cent rijk zijn. Deze bouwers verkeeren in eene ongunstige positie tegenover het kapitaal, daar de wetgever het den geldschieter heeft overgelaten, zijne eischen zeer hoog te stellen. Zoo wordt er meest boven eene reeds hooge rente nog een belooning onder den naam van „verlengingsprovisie" gevorderd Spr. kent eene hypotheekbank te 's-Gravenhage, welke door deze en andere middelen 20 pct. 's jaars weet te bedingen.

Hoe zal men die rente ooit kunnen betalen? Art. 1211 B.W. bepaalt, dat hypotheken zich uitstrekken tot al de latere verbeteringen toegebracht aan het bezwaarde gebouw, ook tot alle aan- of opbouw later een geheel vormend. De hypothecaire schuld kan verhaald worden op alles wat met het perceel, waarop de hypotheek rust, natuurlijk of kunstmatig verbonden wordt. Daarom is de geldschieter gewoonlijk terughoudend tijdens den bouw. Komt dan de „Krach", dan gaat hij strijken met de opbrengst van den grond en het daarop gebouwde; en daar de vordering van den geldschieter voorgaat, komt de leverancier er meestal aan te kort.

Mag nu, vraagt spreker, het recht der hypotheekhouders in dezen omvang worden erkend. dat derden, die tot de waardevermeerdering van het goed hebben bijgedragen, benadeeld worden? Voorts is de vraag — nog daargelaten, dat eene zoo ruime toepassing van art. 1211 B. W. ons de slechte woningen bezorgt — wat er overblijft van de bescherming, welke art. 1185 sub 8⁰ aan den arbeid verleent. Met art. 1211 is eene concessie aan het kapitaal gedaan, alléén omdat het kapitaal zulks verlangt. Zelfs in het dezen zomer vastgesteld Duitsch Burgerlijk Wetboek komt eene paragraaf voor (par. 1120) van gelijke strekking en beteekenis als ons art. 1211.

Spr. meent, dat bij eene herziening van ons hypotheekrecht het beginsel aanvaard zal moeten worden, dat de hypothecaire crediteur zich niet mag dekken met hetgeen na de vestiging der hypotheek aan het goed is bijgebracht. Geschiedt dit, dan zal het kapitaal geen heilloos voordeel meer kunnen trekken uit slechten bouw, maar integendeel belang hebben bij deugdelijk werk. Hij gelooft, dat daartoe zou kunnen dienen eene wettelijke bepaling, dat wèl wat na de vestiging der hypotheek met het goed natuurlijk of kunstmatig wordt verbonden, onder het hypothecair verband komt, doch de hypothecaire crediteur zijne vordering c. a. uit de opbrengst van het verpande goed niet zal kunnen verhalen boven het beloop der som, waarop het pand bij de vestiging der hypotheek door deskundigen is gewaardeerd geworden. Mocht het geval zich voordoen, dat, door bijzondere omstandigheden, de hypothecaire crediteur feitelijk benadeeld zou worden bij toepassing dezer bepaling, dan zou daarin voorzien kunnen worden door eene andere bepaling, volgens welke in zulk geval bij liquidatie zou worden voorgesteld tot welk bedrag de voorrang van den hypothecairen crediteur zal mogen uitgestrekt worden. Mogen tengevolge dezer bepalingen de kosten dier vestiging van hypotheken eenigszins rijzen, spr. ziet daarin geen overwegend bezwaar.

Op deze voordracht volgde een debat, dat als een bewijs kon strekken van de belangrijkheid van het door den heer Post aangeroerde onderwerp.

Een der sprekers was het niet eens met de opvatting van den heer Post; volgens hem was er geen sprake van hypotheek op den grond om dien grond, doch om het huis, dat dus iuridiek accessoir is.

De heer Tichelaar acht de werking van art. 1211 niet zoo ongunstig. Het leidde tot samenwerking van kapitaal en arbeid. Wil men het kwaad keeren, men zou, zooals trouwens reeds bij het romeinsche recht, een privilegie kunnen geven boven de hypotheek, gelijk iets dergelijks bestond in onze wetgeving vóór 1838.

De heer Sandvos verschilt eveneens met spreker van gevoelen omtrent de werking van art. 1211. In den geest des inleiders handelende, zou men de bepalingen telkens door nieuwe hypotheken kunnen ontduiken.

Mr. Van Stockum meende een lans te moeten breken voor den armen bouwer, die behoefte heeft aan krediet. Intusschen zou spreker het ook wenschelijk achten, het kapitaal meer in den bouw te halen, teneinde betere huizen te verkrijgen. De hypotheekbanken hebben beter te letten op de wijze van taxatie.

Mr. Treub eindelijk verklaarde met de strekking der rede mee te gaan. Het middel door spreker aangegeven acht hij echter niet afdoende. Teruggekeerd moet worden tot de bepalingen tegen woeker. De toestanden van tegenwoordig dienen zeker gewijzigd.

De inleider bleef echter in zijn repliek zijne meening verdedigen, dat art. 1211 gewijzigd worden, in geval het geldt bestaande òf ook toekomstige goederen. Door het middel van den heer Tichelaar zijn de leveranciers nog geenszins geholpen en Mr. Treub jaagt een ideaal na. Het meest uitvoerbaar in de naaste toekomst blijft, volgens spreker, eene verandering van art. 1211; die is eerder mogelijk dan verwezenlijking van het denkbeeld van den heer Treub.

De wijziging van art. 1211 in den door spreker bedoelden zin zal hypothecaire crediteuren zeker afschrikken. De bouw van betere huizen waarin het kapitaal meer geïnteresseerd is, zal daardoor zeker bevorderd worden.

CONCOURS VAN GEVELONTWERPEN.

Het Bestuur van de Haagsche Bouwgrond-Maatschappij „Duinoord," schreef indertijd een concours uit voor de beste gevelontwerpen van gebouwen op de terreinen van die Maatschappij te stichten; daarvoor werden de volgende prijzen en premiën uitgeloofd.

De prijs van f 2000 aan den Architect-ontwerper van den door de Jury in de eerste plaats aangewezen gevel.

De premie van f 1000 aan den Architect-ontwerper van den door de Jury in de tweede plaats aangewezen gevel.

De prijs van f 1500 aan den bouwondernemer van het door de Jury in de eerste plaats aangewezen blok huizen (minstens bestaande uit 2 perceelen).

De premie van f 500 aan den bouwondernemer van het door de Jury in de tweede plaats aangewezen blok huizen (minstens bestaande uit 2 perceelen).

De mededingers moesten eene in lijnen of kleur opgewerkte teekening inleveren aan het bureau der Maatschappij en daarbij kennis geven in welke rubriek zij wenschten mede te dingen, waarna door het Bestuur beslist zou worden of zij tot de rubriek behooren.

De beoordeeling zou plaats hebben, zoodra voor een

rubriek 25 mededingende bouwwerken ingeschreven, en die bouwwerken op de terreinen van de Maatschappij voltooid zouden zijn.

De beoordeeling werd opgedragen aan eene Jury, bestaande uit de heeren Dr. P. J. H. Cuypers, Prof. E. Gugel en C. Muysken; zij zou uitsluitend betrekking hebben op de artistieken eigenschappen en de wijze van uitvoering der gevelontwerpen.

Het oogenblik voor de beoordeeling gekomen zijnde, is de Jury dezer dagen aan het werk gegaan.

Ingeleverd waren: *a*, inzendingen van architecten, 19 ontwerpen; *b*, inzendingen van bouwondernemers, 15 ontwerpen.

a. De Jury heeft den prijs van f 2000 toegekend aan het ontwerp onder het motto „Sri Wedari", ontwerper de heer N. Molenaar, architect te 's Gravenhage;

de premie van f 1000 aan het ontwerp onder het motto „Sweelinck", ontwerper de heer G. Brouwer jr., Bouwkundig ingenieur te 's Gravenhage.

b. De prijs van f 1000 werd toegekend aan het ontwerp onder het motto „Bellevue" van den ondernemer J. W. Bakker, aannemer te 's Gravenhage;

de premie van f 500 aan de ontwerpen gemerkt III en IIIbis, ontwerper de heer J. W. Bakker, aannemer te 's Gravenhage.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem. 25 November 1896. De Voorzitter opende de vergadering waarna door den Ondervoorzitter bij ontstentenis van den Secretaris de notulen der vorige vergadering werden gelezen en onveranderd goedgekeurd.

Na de mededeeling welke stukken waren ingekomen, stelde de voorzitter het eerst aan de orde de ballotage van den heer H. Hielkema Vlieg, als aspirant lid. Deze werd als zoodanig aangenomen en later bij zijn komst ter vergadering door den Voorzitter in eenige welgekozene bewoordingen verwelkomd.

Omtrent de veranderingen in het huishoudelijk reglement der Afdeeling, die door de gewijzigde Algemeene wet der Maatschappij zijn noodig geworden, stelde de voorzitter voor, dat het bestuur in de volgende vergadering hieromtrent voorstellen zou doen, hetwelk wordt aangenomen.

Ingekomen was eene circulaire benevens statuten van de centrale Arbeids Vereeniging „Samenwerking". De Afdeeling wordt uitgenoodigd, 1e om als lid toe te treden, en 2e om in eene den 7 December e.k. te houden vergadering, waarin tot de oprichting van de Vereeniging zal worden overgegaan, de Afdeeling door een afgevaardigde te doen vertegenwoordigen.

De Voorzitter lichte doel en strekking van die Vereeniging toe en verklaarde het wenschelijk te vinden, dat de Afdeeling lid wordt.

Na langdurige besprekingen, waaraan door bijna alle aanwezigen werd deelgenomen, bracht de Voorzitter zijn voorstel in stemming, hetwelk nagenoeg unaniem werd aangenomen. Tot afgevaardigde naar de vergadering bovenbedoeld werd daarna benoemd de heer A. R. Freem, die zich die benoeming liet welgevallen. De van het Hoofdbestuur ingekomen vragen ter behandeling in de Afdeelingen werden kortelings besproken, terwijl voor de beantwoording van eenige daarvan in een der volgende vergaderingen, zich bereid verklaarden de heeren J. Persijn Jr., A. R. Freem, J. G. van den Berg en D. A. Roskam. Al dadelijk werd echter vraag 8, „In hoeverre is de architect bevoegd om in voorkomende gevallen betalings-certificaten af te geven, ook al bestaat er verschil met den principaal over het bedrag daarvan met het oog op verrekeningen." „Zijn de verrekeningsstaten van meer of minder werk door den architect opgemaakt bindend voor den principaal, of kan laatstgenoemde de betaling van meerder werk weigeren zoodat de aannemer langs civielrechtelijken weg zijn recht moet verkrijgen?" in behandeling genomen en door den heer A. R. Freem ingeleid.

Spreker, die zich als den steller van deze vraag bekend maakte, deelde uit zijn praktijk een geval mede, waar zich deze vraag had voorgedaan. Hier bestond tusschen hem en den principaal geschil over de bijrekening. De heer Freem gaf een betalings-certificaat af, volgens den door hem opgemaakten verrekenstaat. De principaal honoreerde dit certificaat, maar schreef den architect, dat hij het verschil tusschen dit certificaat en den door hem opgemaakten staat zou korten op het honorarium van den Architect.

Uit de besprekingen die na deze mededeelingen volgden, bleek, dat de vergadering meende, dat het eerste gedeelte der vraag beantwoord moet worden als volgt: Dat de architect de volste bevoegdheid heeft om betalings-certificaten af te geven, ook als tusschen hem en den principaal over het bedrag daarvan verschil bestaat. In aansluiting hierop en ter beantwoording van het 1e gedeelte der vraag meende men, dat deze certificaten geenszins bindend voor den principaal waren en deze betaling kon weigeren. De aannemer zou verder dus 's rechters hulp moeten inroepen om betaling te erlangen. De heer J. W. C. Tellegen maakte nog de zeer juiste opmerking, dat, waar de Architect de A. V. als bindend voor partijen in zijn bestek opneemt, hij de hoogste beslissing in zake geschillen legt in handen van den aanbesteder.

Ten slotte gaf den heer J. G. van den Berg de aangekondigde kunstbeschouwing van de bekroonde ontwerpen voor het tentoonstellings-paleis voor de Wereld-Tentoonstelling te Parijs in 1900. Met zeer veel belangstelling werden deze ontwerpen bezichtigd, en de Voorzitter maakte zich den tolk der vergadering door den heer van den Berg voor deze kunstbeschouwing dank te zeggen.

BERICHTEN.

In de op 28 Nov. te Amsterdam gehouden gewone vergadering der wis- en natuurkundige afdeeling van de Kon. Academie van Wetenschappen werd door den Secretaris, Prof. van der Waals, een concept-verslag voorgelezen over bliksemafleiders op het Mauritshuis te 's-Gravenhage, bestemd voor den Minister van Binnenl. Zaken.

Uit dit verslag blijkt, dat de commissie uit de Academie, benoemd om advies uit te brengen over een reeds een paar jaren aanhangig plan van den Minister ter beveiliging van bedoeld gebouw tegen schade door den bliksem, zich met sommige beschouwingen in dat plan niet kan vereenigen. Het verschil betrof voornamelijk de aanwezigheid der vier hooge vangstangen en de dikte van den geleiddraad. De commissie meent dat die stangen kunnen blijven, en terwijl zij voor den geleiddraad eene dikte van 9 millimeter vordert, acht de minister eene dikte van 8 m.M. voldoende. Daar nu de theorieën op het gebied der electriciteit eene speciale studie van dien tak van wetenschap vereischen tot het uitbrengen van een behoorlijk advies, acht de commissie de aanstelling van een afzonderlijk deskundig ambtenaar noodzakelijk, die dan met het voortdurend toezicht op de rijksgebouwen belast zou worden. In geval van advies door de Academie te geven, zouden dan tevens de bedoelingen der Academie beter begrepen worden.

Tijdens de algemeene bespreking van de Staatsbegrooting voor 1897 in de Tweede Kamer, heeft de heer Heldt de vraag gedaan, of men in deze zitting nog het ontwerp van wet over de verplichte verzekering van den werkman tegen ongevallen tegemoet kan zien. De premier, Minister Roëll, heeft daarop geantwoord, dat het met zorg bewerkte ontwerp in Aug. j.l. aan den Raad van State was gezonden, en een zeer belangrijk rapport daarover was terug ontvangen, naar aanleiding waarvan het voorstel nader moet worden omgewerkt. De Minister verwachtte evenwel, dat het nog in de volgende maand bij de Kamer aanhangig kan worden gemaakt.

Bij de behandeling van het Hoofdstuk Justitie van de Staatsbegrooting in de Tweede Kamer, verklaarde de heer Travaglino er den Minister van Justitie dankbaar voor te zijn, dat hij eindelijk het beginsel van arbitrage bij geschillen over aanbestedingen bij de herziening der aanbestedings-voorwaarden voor zijn Departement had toegepast. Hij betreurde alleen, dat het tot vier gevallen was beperkt en had 't liever in het algemeen gehuldigd gezien, uit een oogpunt van rechtsgelijkheid. Hij raadde den Min. verder aan om in de bedoelde voorwaarden nog eenige wijzigingen te brengen, overeenkomstig de bepalingen, die bij de Marine gelden.

De Minister, die het pas aangenomen beginsel liefst eerst eens wilde in werking zien, beloofde nochtans de verdere uitbreiding tot een onderwerp van nader onderzoek te willen maken.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 16.
Bouwkundig Teekenaar 5.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

12 DECEMBER 1896. 16e JAARGANG. No. 50.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam, worden van af 13 tot en met 20 December tentoongesteld: „DE ONTWERPEN INGEZONDEN OP DEN IN 1892 DOOR DE HAAGSCHE BOUWGROND-MAATSCHAPPIJ „DUINOORD" uitgeschreven wedstrijd.

Daaraan zijn toegevoegd plannen van aanleg en uitbreiding van het nieuwe stadsgedeelte.

De toegang tot de tentoonstelling is kosteloos.

OVERZICHT VAN DE GESCHIEDENIS VAN DELFT EN VAN ZIJNE BELANGRIJKE GEBOUWEN.

Voordracht in de vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den 24 Sept. 1896 te Delft gehouden, door het lid M. A. C. Hartman, Gemeente architect aldaar.

(*Vervolg van bladz.* 295.)

De Nieuwe kerk. Ook hier stond oorspronkelijk eene houten kerk, in 1381 gebouwd, dus 300 jaar nadat de houten kerk aan het Oude Delft gesticht was. Den 6den September 1396, dus onlangs 500 jaar geleden, werd de eerste steen voor den toren gelegd, en precies 100 jaar later werd de toren voltooid; met tusschenpoozen werd daaraan gewerkt.

In 1384 werden de fundamenten van het hooge koor en de kruisbeuk gelegd; terwijl de houten kerk in 1420 werd afgebroken, werden in dien tijd ook het middenschip en de zijschepen gemaakt. In 1536 had ook deze kerk van den brand te lijden. De spits brandde af, evenals de daken en al het houtwerk; de klokken vielen door het gewelf van den eersten zolder, dat sedert niet meer hersteld is. Ook het raam boven het voorportaal werd toen vernield en niet weer hersteld.

Het fraaie carillon werd in 1663 geplaatst, het uurwerk in 1660, zooals reeds boven is medegedeeld.

In deze eeuw is de toren hersteld in 1817 en 1848; deze herstellingen hebben, ofschoon zij betrekkelijk duur waren, niet veel beteekend. In 1860 was de toestand van 4 zuilen van de lantaarn zoodanig, dat besloten werd tot eene herstelling over te gaan, welke van 1862—1867 duurde en f 49,000 kostte. De verdere restauratie van ingangsportaal, boograam en doopkapel werd wel op de begrooting voor 1869 gebracht, maar moest wegens het afschaffen der Gemeente-accijnzen weder worden teruggenomen.

Den 29 September 1872 sloeg de bliksem in den toren, waardoor de spits geheel afbrandde; door de uitstekende maatregelen bleef de brand tot de spits beperkt. Aanstonds werden maatregelen tot wederopbouw genomen. Een plan door mijn ambtsvoorganger in dat zelfde jaar nog ingediend, werd, hoofdzakelijk wat hoogte-afmetingen betreft, gewijzigd door de heeren Prof. Gugel en Dr. Cuypers, in wier handen het ter beoordeeling gesteld was. De bouw had plaats van 1873—1877 en heeft gekost ruim f 40.000, waarvan f 16700 gedekt door assurantie. Op nieuw kwam daarna de restauratie van het onderste gedeelte van den toren ter sprake. Op voordracht van Prof. Gugel werd aan den Bouwkundig-ingenieur G. Brouwer opgedragen een plan te maken (1886). Door den Minister Heemskerk werd een rijkssubsidie voor dit doel op de begrooting voor 1888 aangevraagd. Door het afstemmen in de Tweede Kamer viel echter alles in duigen, aangezien de Gemeente, gezien de groote kosten in deze eeuw reeds aan den toren besteed, het niet verder op zich wilde nemen. Sedert is dit blijven rusten.

De kerk bestaat uit middenbeuk, zijbeuken, transept en koor met omgang.

De kerk was vóór den beeldenstorm zeer rijk getooid met altaren, beelden, schilderijen en glasruiten; onder deze laatste het keizerglas, door Karel V bij *Gerrit Derksz de Byt* besteld, van groote waarde.

Prachtig moet ook geweest zijn het eiken *koorhek*, met ebbenhout ingelegd, gemaakt door *Nicolaas van Assendelft* (1627) en waarvan niets mij bekend is dan de beschrij-

ving door Bleijswijck, een schilderij van Bosboom, en een aquarel van Jelgerhuis in 1824 vervaardigd. (*)

Voor weinig geld werd dit koorhek in 1838 verkocht en vervangen door het gebronsd ijzeren kunststuk thans daar aanwezig.

Het juweel van dit gebouw is de *graftombe* van den Zwijger, het Mausoleum der Oranjes, in 1616 door *Hendrik de Keijzer* begonnen en door *Pieter de Keijzer* voltooid. De materialen zijn hoofdzakelijk wit en gekleurd Italiaansch marmer, Belgische tufsteen en brons.

Vier hoofdpijlers en twee tusschenpijlers, bestaande uit gekoppelde kolommen, dragen een gewelfd baldakijn, waarop 4 obelisken en twee engelfiguren die een opschriftplaat vasthouden. Onder dit baldakijn de gestalte van den dooden Prins op een sarkophaag in marmer. Dit beeld wordt echter op den achtergrond geschoven door de twee figuren: den Prins in volle wapenrusting, aan de voorzijde, de faam, eene jonge vrouw van eminente techniek, aan de achterzijde. In de 4 nissen van de hoekpijlers vrouwenfiguren, voorstellende de hoofddeugden van den Prins.

De verhooging van het achtergedeelte van het koor met eenige treden, ten dienste der uitbreiding van den vorstelijken grafkelder in 1828, heeft veel schade gedaan aan den indruk, dien het monument maakt en welke, ware het geheele monument op een hooger piedestal geplaatst, voorzeker nog machtiger zou zijn.

Sedert korten tijd is thans in de kerk geplaatst, maar nog niet voor het publiek te zien, het marmeren gedenkteeken van Canova ter eere van Prins Willem George Frederik van Oranje Nassau, zoon van Stadhouder Willem V, veldmaarschalk in Oostenrijkschen dienst en overleden te Padua in 1799, welk monument tot voor enkele maanden in het koor der Eremitanen-kerk aldaar gestaan heeft; het is een wandmonument hoog 2.40, breed 1.37 M., en stelt voor eene weenende zittende vrouwenfiguur in gebogen houding; aan haar voeten de wapenrusting van den Prins en een kraanvogel, zinnebeeld der waakzaamheid.

Ten slotte wijzen we nog op het monument voor Hugo de Groot, en eenige zeer fraaie epitaphiums, o. a. dat van de familie Berenstein.

Het zij mij thans nog vergund enkele andere gebouwen te noemen.

Van de wallen en poorten bestaan, behalve eenige overblijfsels van *waltorens*, alleen nog de schilderachtig gelegen *Oostpoort*, een bouwwerk van vóór den brand van 1536.

De fraaiste poort is geweest de *Waterslootsche* of *St. Jorispoort*, in 1847 afgebroken. In 1573 vernield, werd zij in 1593 weder opgebouwd met een bovenverdieping, alwaar Delfland vierschaar hield.

In de buurt van de stad, op den Rotterdamschen weg, noem ik het bekende *Hammenpoortje* (1608).

Het *Delflandshuis* is een laat-gotisch bouwwerk uit het begin der 16de eeuw, opgericht op last van Jan de Heuyter, Schout van Delft. Tijdens het verblijf van Prins Willem in de stad, woonde er de Graaf van Hohenlohe; in het midden van de 17de eeuw kwam het in het bezit van Delfland en werden de wapens van het Hoogheemraadschap en de leden van het Bestuur daarvan, in den gevel geplaatst.

Het *Prinsenhof* was eertijds het klooster van St. Agatha. Bij den prior Cornelis Mussius, vriend van den Zwijger, nam de Prins altijd zijn intrek alvorens hij zich hier voor goed vestigde. De eetzaal is sedert 1886 gerestaureerd en bevat thans eene verzameling voorwerpen of copieën van voorwerpen die historisch beteekenis hebben, benevens een collectie prenten, betrekking hebbende op het huis van Oranje. Het geschilderd plafond in die zaal is uit 1668, van *Leonard Bramer*.

In de Schoolstraat zien we boven een poortje een sierlijke statuette, voorstellende de liefdadigheid; het is de oude kamer van Charitate, thans diaconie kamer der Ned. Hervormde Gemeente. Het beeldje is van de hand van Hendrik de Keijzer.

We hebben reeds vroeger gezegd, dat uit het tijdvak onmiddelijk volgende op den brand, 1536—1566, vele burgerwoonhuizen dateeren. Een strenge stedelijke verordening om geen daken van stroo of riet te maken, alsmede belemmerende bepalingen om hout toe te passen, is zeer eigenaardig voor dien tijd.

Talrijk zijn de voorbeelden, enkele nog vrij ongeschonden, andere achter verf, cement of sauslaag aan het oog onttrokken.

Onder de laat-gothische noem ik het huis Voorstraat 26, het Vendüe-huis, met gothische consoles en elliptische bogen; evenzoo Voorstraat 8.

Een van de oudste voorbeelden is het winkelhuis, Wijnhaven, hoek Boterbrug, waarvan de benedenverdieping met spitsbogen en gothische vullingen, halfzuiltjes en gothische consoles.

Een groote verscheidenheid aan boogvormen vindt men aan het huis Koornmarkt 64, hetwelk dateert van 1545; de topgevel is in 1621 weggebroken. Boven de voordeur eene fraaie gebeeldhouwde boogvulling. Boven de ramen der benedenverdieping, rondbogen waarbinnen klaverbladbogen, boven de middenverdieping elliptische bogen, boven de bovenverdieping klaverblad-blindbogen met renaissance consoles.

Het huis Koornmarkt 81 heeft een der fraaiste Delftsche gevels. Van oorsprong misschien zetel geweest zijnde van een of ander handboogschuttersgilde, tot welke onderstelling de vorm van de muurankers aanleiding geeft, is het later een brouwerij geweest, genaamd „de handboog“; thans is het een pakhuis voor botertonnen. Opvallend zijn de rijke profillen der bogen van de benedenverdieping, waarin zeer sierlijk gebeeldhouwde vullingen, arabesken met wapens of antieke maskers; zoo ook de kraagsteenen met kleine, rijk versierde pilastertjes.

Ook koornmarkt 99 is opmerkenswaard.

De bekende gebeeldhouwde eikenhouten raamkozijnen, die het eigendom van den heer Schouten zijn gewee waarvan in verschillende binnen- en buitenlandsche ve zamelingen afgietselen te vinden zijn, en welke thans het huis van den heer Van Meerten een plaats hebbe gevonden, zijn afkomstig uit een in ongeveer 1880 g sloopt kaaspakhuis op de Koornmarkt, van ouds beke als „het wapen van Ceulen“, en dat eens tot de deftigste heerenhuizen behoord heeft.

Verder noem ik het huis Wijnhaven 20; dateerend van 1540, waarvan alleen de fraaie gebeeldhouwde fries met Tudor-boogjes, rustende op pilastertjes, nog haar oude afkomst verraadt. Ten slotte wijs ik op de zeer eigenaardige baksteenfries met toepassing van zandsteen, die het jaartal 1585 draagt, op de Boterbrug 11 en 13.

Uit de 17de eeuw is, in tegenstelling met zoovele andere Hollandsche steden, behalve het stadhuis, weinigs belangrijks tot ons gekomen. Uit de 18de eeuw echter weder tal voor voorbeelden, geveldecoraties en fraaie binnen architecturen; merkwaardig is het huis Oude Delft 141 met fraaie eikenhouten binnenbetimmeringen.

Van den nieuwsten tijd is het zeer deftige woonhuis Oude

(*) In het bezit van den heer Verschoor te Delft.

Delft 199, welks smaakvolle inrichting en kostbare collectie kunstschatten wij allen, dank zij de welwillendheid van den eigenaar, hedenmiddag zullen kunnen genieten.

En thans M. H. aan het einde van mijn voordracht gekomen, hoop ik, dat het door mij medegedeelde u op uwe wandeling van hedenmiddag van eenig nut moge zijn; ik heb gezegd.

CONCOURS VAN GEVELONTWERPEN.

In het voorgaande Weekblad deelden wij mede, welke de uitspraak is geweest van de Jury, voor den in 1892 door de Haagsche Bouwgrond-Maatschappij „Duinoord" uitgeschreven wedstrijd.

Wij kunnen daaraan thans toevoegen, dat het ontwerp met het motto „Bellevue", en de ontwerpen gemerkt III en IIIbis. waarvoor de heer J. W. Bakker, aannemer te 's Gravenhage, als bouwondernemer bekroond is, ontworpen zijn door den heer K. Stoffels, architect te 's Gravenhage.

Tevens wenschen wij hier een drukfout in het vorige bericht te herstellen; de prijs waarmede bovengenoemd ontwerp „Bellevue" werd bekroond, werd opgegeven te zijn f 1000; dit moet echter f 1500 zijn.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam. Bezichtiging van de „Simplex" Rijwielenfabriek. Op Vrijdag 27 November 1896 werd door een groot aantal leden van de Afdeeling Amsterdam gebruik gemaakt van de gelegenheid om de nieuwe „Simplex" Rijwielenfabriek aan de Overtoom te Amsterdam te bezichtigen.

De heer J. A. van Straaten Jr., architect te Utrecht, onder wiens leiding dit werk is gebouwd, had de welwillendheid de leden daarbij rond te leiden en de noodige inlichtingen te verstrekken.

Zooals steeds gebruikelijk is, werden alle lokalen van deze inrichting bezichtigd en niet het kortst vertoefd in de boven de werkplaatsen gelegen Rijschool, die voorzeker, uit een architectonisch oogpunt bezien, als het belangrijkste deel van deze stichting beschouwd mag worden.

Hoewel alle lokalen en bovenal de werkplaatsen een eenvoudig men zou haast zeggen een elegant aanzien hebben, als gevolg van de toegepaste metaal-constructie, viel dit te meer op bij de Rijschool. Deze tamelijk laag gehouden zaal met groote lichtkap maakte zoowel door hare verhoudingen als door hare betimmering, een zeer aangenamen indruk.

Nadat de machinekamer nog bezocht en een der leden van het bestuur der Afdeeling den heer van Straaten uit naam van allen bedankt had, werd deze inrichting zeer voldaan verlaten.

Afdeeling Delft. Nadat reeds aan den feestmaaltijd, gehouden na afloop der Alg. Vergadering van de Maatschappij te Delft op 24 Sept. j.l. door den heer Burgemeester van Delft het oprichten eener Delftsche afdeeling in het vooruitzicht was gesteld, is deze in eéne vergadering van Delftsche leden der Maatschappij op 4 November j.l. tot stand gekomen. De Commissie tot voorbereiding der Alg. Verg. (bestaande uit de heeren M. A. C. Hartman, Voorzitter. F. W. Braat Jr. J. L. Schouten, K. Sluyterman, en J. H. W. Leliman, secretaris) heeft zich ook geconstitueerd tot commissie tot voorbereiding van het tot stand komen der afdeeling.

De vergadering werd geopend met een inleidend woord aan den Voorzitter der Commissie, die niet naliet het voor en tegen van het oprichten eener afdeeling der Maatschappij of eener zelfstandige vereeniging te overwegen. Na eenig debat werd met algemeene stemmen tot het oprichten eener afdeeling besloten. Het ontwerp-reglement, door de Commissie opgemaakt, en in druk aan de belanghebbenden rondgezonden, werd thans behandeld en voorloopig gearresteerd; er werd besloten dit ter goedkeuring aan het Bestuur der Maatschappij toe te zenden. De Voorzitter deelde mede, dat 14 van de 16 te Delft woonachtige leden, benevens een der Haagsche leden, tot het lidmaatschap waren toegetreden, terwijl 12 niet-leden der Maatschappij, waaronder de heer Burgemeester van Delft, hadden verklaard tot het lidmaatschap te willen toetreden door gewoon- of kunstlievend lid der maatschappij te zullen worden. Na nog eenige besprekingen en plichtplegingen werd deze eerste vergadering der Delftsche afdeeling gesloten.

Den 21en November werd de tweede vergadering der afdeeling gehouden. De Voorzitter deelde mede, dat het Bestuur der Maatschappij het reglement had goedgekeurd, in overweging gevende eene wijziging in een der artikelen aan te brengen. Na eenige discussie werd deze wijziging goedgekeurd. Met algemeene stemmen werden nog 3 leden der afdeeling aangenomen, waarna over werd gegaan tot het verkiezen van een bestuur. De heeren Braat en Sluyterman, leden der Commissie van voorbereiding. hadden verklaard voor een eventueele benoeming tot Bestuurslid niet te willen in aanmerking komen. Er werden benoemd tot Voorzitter: de heer M. A. C. Hartman; tot leden: de heeren A. Labouchère, J. L. Schouten, A. F. Gips en J. H. W. Leliman. Met algemeene stemmen werd daarna besloten het Eerelidmaatschap der afdeeling aan te bieden aan den heer Burgemeester van Delft, waarna de vergadering gesloten werd.

In de op Donderdag 26 November gehouden bestuursvergadering constitueerde het Bestuur zich als volgt:

M. A. C. Hartman, Voorzitter. A. Labouchère, Onder-voorzitter J. L. Schouten, Secretaris, A. F. Gips, Penningmeester. J. H. W. Leliman, Commissaris.

BERICHTEN.

In de laatste vergadering van den Gemeenteraad van Arnhem, vroegen B. en W. den Raad goedkeuring van de plannen voor decoratie van de Raadzaal.

De heer Scheidius verzocht B. en W. echter dit voorstel tot een volgende vergadering aan te houden, omdat hij geloofde, dat vele raadsleden evenmin als hij, nog in de gelegenheid zijn geweest de nieuwe raadzaal te zien, hetgeen toch wenschelijk is om de voorgestelde betimmering te kunnen beoordeelen.

De heer Everts, Wethouder, zeide daarop, dat het de bedoeling was, door den Raad slechts te doen uitmaken in welken geest en voor welken prijs de decoratie der raadzaal zal plaats hebben. Daarna zullen plannen en detailteekeningen worden opgemaakt, waarover de Raad dan wederom kan beslissen. Aan dezen arbeid wil men den winter besteden om, zoodra het geraamte der zaal gereed is, aan te vangen met haar betimmering en decoratief. Het is de bedoeling niet alleen de ontwerpen in den winter te maken, maar ook de onderdeelen van het werk die daarvoor geschikt zijn. Om deze reden maakte de Wethouder bezwaar, de behandeling van het voorstel aan te houden.

De heer Bosch zeide, B. en W. niet anders dan dankbaar te kunnen zijn voor de gelegenheid, die zij den Raad hebben gegeven kennis te maken met den geest in welken zij voornemens zijn de decoratie, of liever de betimmering der raadzaal te doen ontwerpen. Zij wenschen daarbij zeker mede te vernemen, of de Raad de overgelegde teekeningen mooi of leelijk vindt. En dan spijt het den heer Bosch te moeten zeggen, dat hij de wijze waarop B. en W. de Raadzaal willen betimmeren, niet heel fraai vindt. Zulk een betimmering moet in overeenstemming zijn met het ernstig karakter dat de zaal moet dragen in verband met hare bestemming en tevens met het gebouw waarin de zaal gelegen is. Nu is, volgens den heer Bosch, van stijl in de overgelegde schets niet veel te bespeuren, maar zou hij toch kunnen opmerken, dat men in een modernen Louis XIV stijl wenschte te werken, die echter slecht doorgevoerd is ten opzichte van de lambriseeringen en zoldering, en die hij op zich zelf min geschikt acht voor een deftige raadzaal en allerminst in overeenstemming met den stijl van het oude Duivelshuis, gebouwd in Italiaansche renaissance, onder den invloed van de stervende gothiek.

Wat thans wordt voorgesteld is niets anders dan een moderne zaalversiering, die spreker niet fraai voorkomt. Aan den persoon die haar heeft ontworpen en die spreker gaarne erkent een bekwaam decorateur en een handig schilder te zijn, had z. i. een architect moeten zijn toegevoegd, die in de eerste plaats moest uitmaken in welken geest het plan behoorde te worden uitgevoerd. Daarom acht hij het met den heer Scheidius wenschelijk, dat het voorstel wordt aangehouden, opdat de betimmering kan worden ontworpen op geheel andere wijze, nadat aan den decorateur is

toegevoegd een bekwaam architect, die geschikt is te beoordeelen in welken stijl de zaal behoort te worden ontworpen; de aangevraagde som en de waarde der zaal eischen zulks.

De heer Scheidius drong nog eens op zijn voorstel aan, wijzende op de moeilijkheid om de teekeningen te beoordeelen zonder de afmetingen der zaal te kennen. Ook hij is voor werkverschaffing in den winter, maar ziet geen bezwaar in 't gevraagde uitstel.

De heer Everts kon zich uit den aard der zaak niet al te veel verzetten tegen den wensch. De raadsleden hebben echter gelegenheid gehad te zien, wat er van de zaal staat: de muren, de balklaag, enz. Indien de heer Scheidius dit geraamte nog eens wenscht te zien, zal hij zich daartegen niet verzetten.

De heer Mos vereenigde zich met het denkbeeld van den heer Bosch en gaf in overweging een prijsvraag uit te schrijven. Hij waardeerde het talent van den ontwerper, maar gelooft dat voor dit ontwerp iets anders noodig is.

Met het denkbeeld omtrent een prijsvraag, gaat de heer Bosch niet mede, daar zij geenszins noodig is om tot het doel te geraken. Hij wenscht aan den decorateur alleen toegevoegd te hebben een bekwaam architect, omdat uit alles blijkt, dat deze ontwerper geen architect is, en o. a. geene voldoende rekening heeft gehouden met de verhoudingen. Om dit in het licht te stellen, behoeft hij slechts te wijzen op de zware kroonlijst, de lambrizeeringen en de deuren met hare omtimmeringen. Een deskundige ziet dadelijk dat hier geen architect, maar een schilder aan het werk is geweest.

De Voorzitter verklaarde, dat B. en W. geen bezwaar in het uitstel zien, en dat hij het plan ook kan goedkeuren van den heer Bosch, om een architect te raadplegen, vertrouwende dat B. en W. zich nu gemachtigd mogen rekenen tot het nemen van advies bij zoodanig persoon.

Het voorstel is daarna met algemeene stemmen aangenomen.

Bij de behandeling van de Staatsbegrooting 1897 in de Afdeelingen van de Tweede Kamer werd o. a. bij het hoofdstuk „Waterstaat" het volgende gevraagd.

Ten vorigen jare verklaarde de Minister, dat ter zake van de restauratie der Groote Zaal op het Binnenhof ook het advies van deskundigen van het Departement van Binnenlandsche Zaken zou worden ingewonnen. Intusschen is in de benoemde commissie van advies geen deskundige van dat Departement opgenomen. Gaarne zou men vernemen, om welke redenen dit is nagelaten en welke opdracht aan de commissie is verstrekt.

Ook vroeg men, of thans medegedeeld kan worden, welke bestemming de Regeering aan de zaal wenscht te geven.

De opmerking werd gemaakt, dat het Binnenhof nog steeds ontsierd wordt door een steiger aan het zoogenaamde Haagsche torentje. Gevraagd werd, hoe lang deze toestand nog zal moeten voortduren.

Door den Minister van Waterstaat is daarop het volgende geantwoord:

In verband met den bij de beraadslaging over de Staatsbegrooting voor 1896 uitgesproken wensch, is door hem eene commissie ingesteld, met de opdracht om hem van advies te dienen in zake het onderhoud en de eventueele herstelling van het gerechtshof en de Groote Zaal op het Binnenhof. De vragen die aanvankelijk aan de commissie zijn onderworpen, zijn de volgende:

1o. Welke werken worden op dit oogenblik vereischt om de gebouwen in stand te houden en voor verval te behouden, zonder in eenig opzicht te kort te doen aan hunne historische of kunstwaarde, of vooruit te loopen op hun definitief herstel?

2o. Welke onderdeelen dier gebouwen kunnen geacht worden uit het oogpunt van kunst, geschiedenis of oudheidkunde eene zoodanige waarde te bezitten, dat zij bij eventueele herstelling, verbouwing of uitbreiding in elk geval zouden moeten worden behouden of hersteld?

3o. Welke onderzoekingen behooren te worden ingesteld, en welke uitbraak of ontgraving wordt vereischt, ter beantwoording van de vraag sub. 2.

Ten einde te voldoen aan de toezegging (door den Minister) in de zitting der Tweede Kamer van 20 December 1895 gedaan: „dat te dier zake andere deskundigen zullen worden gehoord op de wijze zooals dit gezegd was door den heer Mees." noodigde hij zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken uit ook een deskundige voor het lidmaatschap dier commissie aan te wijzen. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft evenwel gemeend redenen te hebben daaraan geen gevolg te moeten geven.

In dien stand van zaken is overgegaan tot het benoemen van eene commissie van vier leden.

Intusschen heeft de Minister van Waterstaat zich bereid verklaard een door zijn ambtgenoot aan te wijzen lid aan de commissie toe te voegen.

Omtrent eene te zijner tijd aan de Groote Zaal — thans nog door de archieven van Binnenlandsche Zaken bezet — te geven bestemming, is nog geene beslissing genomen.

Indien de commissie het haar gevraagde voorstel betreffende de werkzaamheden die op dit oogenblik tot onderhoud en herstel van de gebouwen volstrekt vereischt worden, zal hebben ingezonden, zullen deze, zoodra het seizoen dit veroorlooft, worden uitgevoerd. Daarna kan de steiger voor den noordelijken muur van het gerechtshof worden weggenomen.

In het antwoord op het afdeelingsverslag omtrent de waterstaatsbegrooting voor 1897 deelt de Minister van Waterstaat o. a. mede, dat Z. Exc. aan de gemeente Maastricht een aanbod heeft gedaan van $^7/_8$ der kosten van aanleg van een nieuwe brug over de Maas, mits deze aanlegkosten de 6 ton niet te boven gaan.

In de vergadering van de Tweede Kamer op 4 December j. l. kwamen nog even de plannen voor een nieuw gebouw van de Rechtbank in 's Gravenhage ter sprake, bij de behandeling van het Hoofdstuk Justitie.

De heer Veegens, die den toestand ondhoudbaar bleef oordeelen, en die noch uitbreiding van het bestaande gebouw mogelijk achtte, noch oprichting van een nieuw op het Binnenhof in het verschiet zag, gaf den Minister een nieuw idee aan de hand: op de Prinsegracht in Den Haag zijn vaak, voor niet hooge prijzen, kapitale huizen met terreinen er bij te koop. Dat zou een geschikte plaats zijn vlak bij de gevangenis, — een groot voordeel, zooals meermalen was beweerd.

De Minister, blijkbaar nog altijd ingenomen met zijn Hofstraatplan, zag geen kans voor een behoorlijken prijs een gebouw te vinden in het centrum der stad, bij de overige rechtsgebouwen. En de Prinsegracht? Hij wilde het overwegen niet alleen, maar hij had het al eens beproefd daar gereed te komen en — dat zou toen evenveel als zijn afgewezen plan hebben gekost.

Hoe het zij — de kwestie is dit jaar geen stap verder naar de oplossing gekomen.

PERSONALIA.

Bij den dienst der publieke werken te Amsterdam wordt gevraagd, met 10. Januari a. s., een Adjunct-Ingenieur, op eene bezoldiging van f 2000 — f 3500. Vereischte is het diploma als Ingenieur van de Pol. School te Delft. Gegadigden moeten hunne stukken vóór 25 Dec. e. k. *schriftelijk* inzenden aan den Directeur der Publieke Werken.

Bij den dienst van het Gemeente-Bouwtoezicht te Amsterdam kan geplaatst worden een Klerk-Teekenaar. Zie advertentie in dit blad.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 16.
Bouwkundig Teekenaar 5.

MEDEDEELING.

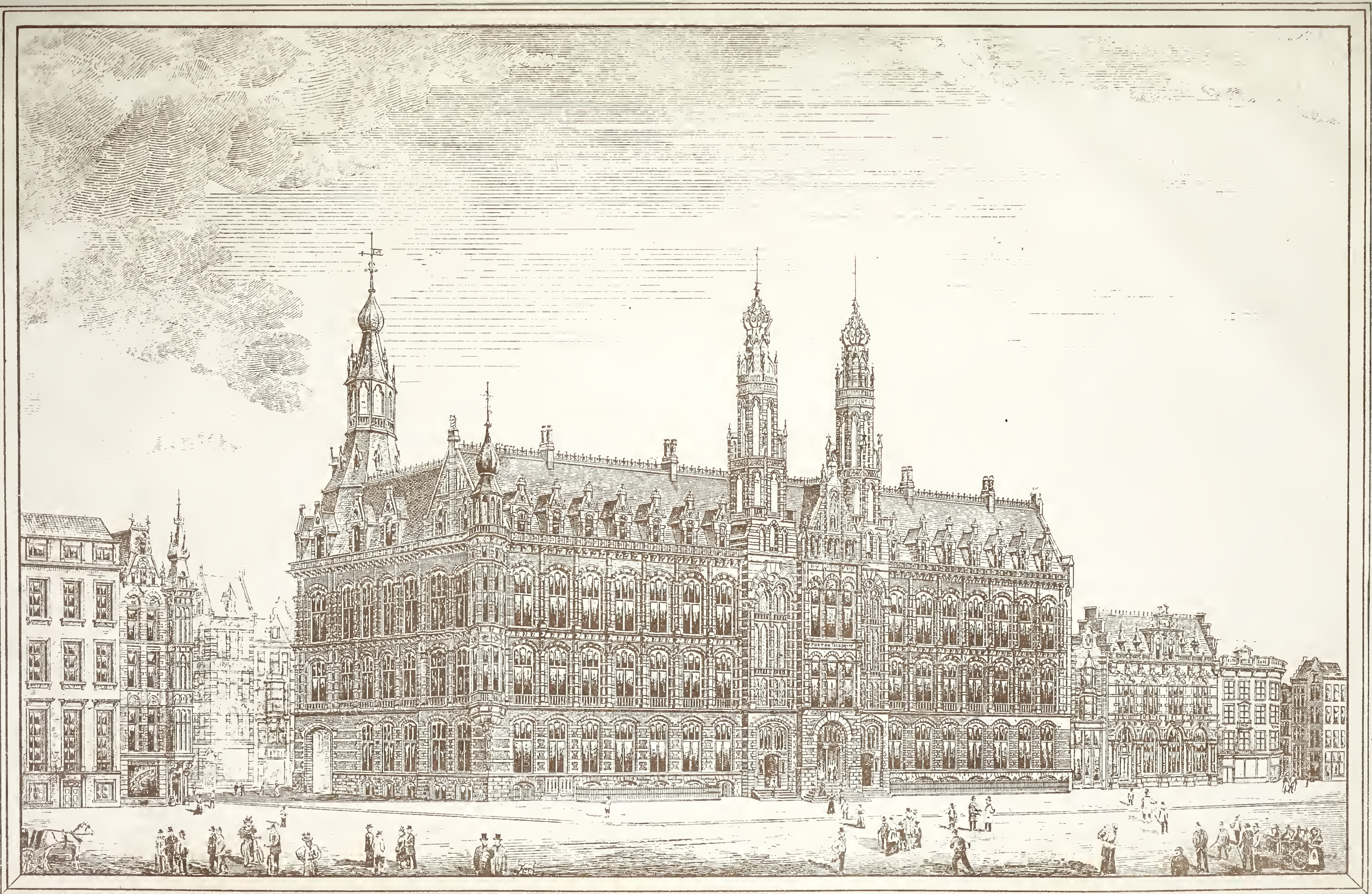
De redactie van het Bouwk. Weekbl. brengt den lezers van de belangrijke geschiedkundige mededeelingen omtrent Delft, waarvan het laatste gedeelte in dit blad is opgenomen, in herinnering, dat de opmetingen van eenige der voornaamste te Delft nog aanwezige oude gebouwen zijn opgenomen in de „*Afbeeldingen van Oude Bestaande Gebouwen*", uitgegeven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Deze afbeeldingen zijn in dit werk te vinden, in:

Aflev.	5.	Gemeenlandshuis.	1	plaat.
„	„	Het Schaik.	2	platen.
„	„	Pakhuis op de Koornmarkt.	2	„
„	11.	Waterslootsche Poort. (Gesloopt)	1	plaat.
„	24.	Huis Markt No. 1.	1	„
„	„	Huis Koornmarkt.	1	„
„	„	Huis Wijnhaven.	2	platen.
„	„	Hammenpoortje.	1	plaat.
„	„	Details van gevels enz.	1	„
„	25.	Stadhuis.	5	platen.

Verder verscheen in Aflev. 29 de opmeting van een oud-Hollandschen Schouw, aanwezig in de Polytechnische School, en in het Bouwk. Weekblad jaargang 1889, een reproductie van eene schilderij, voorstellende een gezicht op de Camaretten, omstreeks de 18e eeuw.

Van de afleveringen 5, 11, 24 en 25 van de Afbeeldingen van Oude bestaande Gebouwen zijn nog enkele exemplaren verkrijgbaar aan het bureau der Maatschappij, te Amsterdam.

POST- EN TELEGRAAFKANTOOR TE AMSTERDAM.

PHOTO-LITH: WEGNER & MOTTU AMST.

BEHOORENDE BIJ HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD VAN 19 DECEMBER 1896 No 51

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

19 DECEMBER 1896. 16e JAARGANG. No. 51.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De tentoonstelling der Concours-ontwerpen voor de bebouwing der terreinen van de Haagsche Bouwgrond-Maatschappij Duinoord, is nog tot en met Zondag 20 December geopend in het Gebouw Marnixstraat 402.

BIJ DE PLAAT.

Wij zijn in de gelegenheid gesteld bij dit Weekblad een plaat te voegen die een voorstelling geeft van het in aanbouw zijnde Post- en Telegraafkantoor te Amsterdam.

Het is slechts een schets in perspectief, gemaakt noch bestemd om eigenlijk het licht te zien.

Wij meenen evenwel den lezers van het blad genoegen te doen met het geven dezer reproductie, die althans een eenigszins volledig beeld geeft van het bouwwerk dat thans achter het Paleis te Amsterdam verrijst, en reeds tot op de hoogte van den vloer der tweede verdieping is opgetrokken.

DE REDACTIE.

DE BEBOUWING VAN DUINOORD TE 's-GRAVENHAGE.

Tusschen het oude 's Gravenhage en de baan van den Hollandschen Spoorweg liggen een paar nieuwe stadskwartieren, die afschrikkende voorbeelden zijn van den speculatie-bouw. Het zijn resultaten van het crediet-wezen, over welks werking op dit gebied men zich allerminst te verheugen heeft, niet alleen omdat daardoor zooveel ellendige bouwproducten met een glimp van eenig welvaartsvertoon zijn ontstaan, maar ook omdat winstbejag daar zooveel slachtoffers van gemakkelijk te verkrijgen maar moeilijk terug te betalen geld heeft gemaakt.

Aan de tegenovergestelde zijde van de stad zijn oudere uitbreidingen die, voor een deel althans, met hun fatsoenlijk armoedige, eentonige dunne huisjes in vervelend lange straten niet veel hooger staan, maar er zijn daar ook uitzonderingen, het Prinsen-Vinkenpark en Duinoord, beide stadsgedeelten waar revolutie-bouw zooveel mogelijk geweerd is. Het eerste, dat echter wat grootte betreft niet met Duinoord kan vergeleken worden, kwam door coöperatie tot stand, en waar een mooi stuk natuur verloren ging, is een werkelijk goede buurt tot stand gekomen; de bebouwing van „Duinoord" is een resultaat van een particuliere bouwgrond-maatschappij, waarvan sinds 1893 Directeur is de heer J. Wind Gz., welke maatschappij zooveel doenlijk tegen allerhande misbruiken van speculanten waakt. Dat resultaat is te merkwaardig, om er hier niet de bijzondere aandacht op te vestigen.

De nieuwe stadswijk „Duinoord" ligt in het noordwestelijk deel van 's Gravenhage, begrensd door de stoomtrambaan der H. IJ. S. M. en door Zorgvliet. In 1891 werd de Maatschappij opgericht die zich voorstelde de bouwterreinen te exploiteeren. Haar hoofdgedachte was, om een goed en aantrekkelijk stadskwartier, een nieuw fraai gedeelte van 's Gravenhage te stichten, daarbij tevens lettende op hare eigen belangen, en er dus eene winstgevende onderneming van te maken. De Maatschappij heeft bewezen, dat die eischen samen kunnen gaan; want het is geen geheim: de aandeelen der onderneming hebben op dit oogenblik zoo ongeveer de dubbele waarde van die bij de uitgifte. Wel merkwaardig is, dat Huizinga's Financieel Nieuwsblad van 31 December 1891 waarschuwde tegen het deelnemen in de onderneming, en wel in vrij kras klinkende bewoordingen. Toch zijn bij de onderneming de aandeelhouders gebaat, en ook de stad, die een goede uitbreiding rijker werd, waarvoor de Maatschappij 40% van haar terrein aan openbare wegen, pleinen, plantsoenen enz. ten offer moest brengen.

Dat die gunstige toestand zal blijven voortduren, kan met zekerheid worden verwacht. Wanneer men aandachtig een terreinkaart van 's Gravenhage en omstreken beschouwt, dan vindt men Duinoord gelegen op duingrond, op hoogen zandgrond, van welke ligging de voordeelen dadelijk gevoeld worden. Men bouwt daar op de zandplaat, heeft er

gelegenheid om in het droge terrein zeer goed bewoonbare souterrains te maken en een volkomen afwatering voor voldoend diep liggende rioleering. Gedeeltelijk wordt door die voordeelen de bouwsom verminderd, gedeeltelijk zijn zij ook waarborgen voor de gezondheid der bewoners; in dit laatste opzicht is het terrein bovendien gunstig gelegen door de geringe afstand tot de zee, en de onmiddelijke nabijheid der groote uitgestrektheid van Zorgvliet's bosschen. De oprichters der Maatschappij hebben dit alles goed ingezien; maar toen het plan van bebouwing moest worden gemaakt, hebben zij ook daaraan de meeste zorg besteed. Het plan is bestudeerd, omgewerkt en nog eens gewijzigd; eentonige indeeling in rechthoekige blokken is vermeden, en overal getracht naar behaaglijke stadsgezichten en rustpunten voor het oog. Men heeft zorg gedragen voor goed gelegen toegangswegen en verbindingen met reeds bestaande stadsdeelen, voor een prachtige verbinding naar den eenig mooien ouden Scheveningschen weg. Men heeft als grondslag voor het uitbreidingsplan het radiaal-systeem aangenomen. Zeer strenge voorwaarden maken het speculeeren in bouwgrond door ondernemers om zoo te zeggen onmogelijk; even strenge bepalingen zijn een waarborg, dat het nieuwe stadsgedeelte het karakter zal blijven behouden wat men oorspronkelijk daaraan heeft toegedacht, en dat het goede recht der eigenaars zal blijven gehandhaafd.

Uit alles kan blijken, dat hier het goede betracht is, waardoor ook een goed geheel is verkregen. De uitbreiding is goed opgevat en welbegrepen. Wat er gedaan is om daartoe te geraken, mag — wat 's Gravenhage betreft — wel overwogen worden bij de uitbreiding aan de zijde van het Bezuidenhout, waarop indertijd door den heer Halbertsma zoo terecht de aandacht werd gevestigd.

Reeds keurde de Gemeenteraad in zijne zitting van 3 November 1891 het plan goed, tot aanleg van straten op terreinen ten N. W. van de Laan van Meerdervoort, het terrein dus van Duinoord.

Kort nadat de „Maatschappij Duinoord" in 1892 was gesticht, opende zij een concours voor de beste gevels. Het denkbeeld van zulk een wedstrijd was te 's Gravenhage omstreeks 1877 al eens te berde gebracht voor de bebouwing der terreinen van Duinweide, maar vond toen geen bijval. Het Bestuur van Duinoord zag de zaak beter in; het besliste in Mei 1892 dat het concours zou plaats hebben, en in September 1892 verscheen daarvoor het programma, welks voornaamste bepalingen het Bouwk. Weekbl. van 5 December j.l. heeft opgenomen. Vermelding verdient bovendien, dat de beoordeeling zou plaats hebben, zoodra 25 mededingende bouwwerken ingeschreven en deze op de terreinen voltooid zouden zijn. De Maatschappij loofde eenige prijzen uit, toe te kennen aan architecten, die voor particulieren hadden te bouwen, en aan bouwondernemers; zij noodigde de heer Dr. P. J. H. Cuypers, Prof. E. Gugel en C. Muysken, allen buiten 's Gravenhage woonachtig, uit om, als de tijd daartoe gekomen was, de prijzen toe te kennen.

In Augustus 1892 werd de eerste steen van het eerste huis op Duinoord gelegd, en reeds op 2 en 3 December j.l. deed de Jury uitspraak; de Maatschappij heeft zelfs niet eens afgewacht dat het 25 tal mededingende bouwwerken was voltooid.

In het gebouw van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst zijn thans, tot 20 dezer, de teekeningen tentoongesteld, ingezonden door de architecten en de bouwondernemers die aan het concours hebben deelgenomen. Deze, maar natuurlijk nog in meerdere mate het stadskwartier zelve, doen de gevolgen zien van de meerdere zorg die aan het uiterlijk der huizen is ten koste gelegd, van de verscheidenheid van opvatting en de afwisseling in de geveloplossingen, van het streven naar goede silhouetten; men neme daarbij in aanmerking, dat vooraf een weldoordacht plan van uitbreiding is gemaakt, dat een gunstig verdeeld stratennet heeft.

Het verkregen geheel moge een voorbeeld voor anderen zijn; voor bouwmaatschappijen, maar tevens ook voor stadsbesturen. De Maatschappij „Duinoord" heeft zich enorm veel moeiten getroost, maar heeft ook een resultaat verkregen waarop zij met welgevallen kan neerzien; de stad is uitgebreid met een buurt, die bewoners zal blijven lokken. Brussel heeft jaren geleden een dergelijk concours uitgeschreven, dat uitstekend is gelukt; dat voorbeeld moge „Duinoord" voor oogen hebben gehad, niet afgeschrikt door dat van Amsterdam, welke gemeente in 1882 prijzen uitloofde voor de beste gebouwen die aan de „de Ruyterkade" zouden verrijzen. Die proef mislukte echter, omdat het terrein — wat te voorzien was — niet tot bebouwing uitlokte.

De plannen der bekroonde ontwerpers, de heeren Nic. Molenaar, G. Brouwer Jr. en J. W. Bakker (architect K. Stoffels) blinken zonder twijfel uit boven de andere, hoewel daarbij erkend moet worden, dat onder de overige 30 plannen, ook zeer verdienstelijke zijn aan te wijzen. De verzameling toont duidelijk aan, dat allen die aan dit concours deelnamen, getracht hebben iets goeds tot stand te brengen, welke ook de middelen waren die hen daartoe ten dienste stonden, dat is, welk budget voor den bouw bestemd was.

Behalve door de verzameling architectonische teekeningen voor 34 concurreerende gebouwen, de meeste daarvan met de photographiën naar de werkelijkheid, is de tentoonstelling nog merkwaardig, omdat zij een volledig beeld geeft van de wordings- en ontwikkelingsgeschiedenis van de bebouwing van Duinoord; uit tal van fraai uitgevoerde kaartjes, bewerkt door den heer J. Wind Jr., ambtenaar aan het Departement van Oorlog, kan men die bestudeeren, en tevens zien, welk een voorbereidende arbeid voor een goed plan alzoo noodig is.

De tentoonstelling levert een merkwaardige toelichting, maar is tevens een loftuiting op het practische nut van het door „Duinoord" gevolgde systeem.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

PRIJSVRAGEN.

Aan
het Bestuur der Haagsche Bouwgrond-Mij.
„Duinoord", te 's-Gravenhage.

Den 2en December j.l. werden door U in onze handen gesteld, negentien ontwerpen — inzendingen van architecten — en vijftien ontwerpen van bouwondernemers voor blokhuizen (minstens bestaande uit 2 perceelen).

Onder de ontwerpen der architecten trokken bij een eerste onderzoek reeds dadelijk onze aandacht, de volgende:

No. 2	Motto:	„Sweelinck".
„ 4	„	„Adèle".
„ 5	„	„Sri Wedari".
„ 14	„	„Hardsteen".
„ 16	„	„Zorgvliet".
„ 19	„	„Elk wat Wils".

Na de uitgevoerde werken ter plaatse aan een nader onderzoek te hebben onderworpen, zijn de ondergeteekenden *eenstemmig* tot het besluit gekomen, dat wat de conceptie en de uitvoering betreft, tot bekroning in aanmerking komen:

in de eerste plaats No. 5 „Sri Wedari" en
„ „ tweede „ No. 2 „Sweelinck".

Wat omvang en belangrijkheid, zoowel als artistieke opvatting betreft, overtreft No 5 „Sri Wedari," verre alle andere ontwerpen; terwijl het ontwerp No. 2 „Sweelinck", ofschoon meer bescheiden, van een gezonde en degelijke opvatting getuigt, in welke meening wij versterkt werden bij bezichtiging van het uitgevoerde werk.

Naar aanleiding hiervan meenen wij U No. 5 „Sri Wedari" te moeten voordragen voor den *eersten prijs* van f 2000; terwijl de *tweede prijs of premie* van f 1000, volgens ons oordeel zal moeten worden toegekend aan No. 2, motto „Sweelinck".

Onder de inzendingen van bouwondernemers trokken bij een eerste onderzoek onze aandacht. de volgende:

No. 3 onder het motto: „Arbeid".
„ 4 „ „ „ „Onze Tijd".
„ 5 „ „ „ „Olyvia".
„ 8 „ „ „ „Drie cirkels in elkaar. *(Geteekend.)*
„ 11 „ „ „ „III.
„ 12 „ „ „ „III bis.
„ 13 „ „ „ „VII.
„ 15 „ „ „ „Bellevue".

Na de uitgevoerde werken bezichtigd te hebben, kwamen wij *eenstemmig* tot het besluit, dat ter bekroning in aanmerking moest komen, in de eerste plaats:

No. 15 onder het motto: „Bellevue".

Ofschoon wij ons bij dit gebouw niet kunnen vereenigen met de zeer vlakke afdekking van den traptoren, geheel in strijd met de overige ordonnantie, en de wijzigingen bij de uitvoering in de beide voordeuren aangebracht niet onze goedkeuring konden wegdragen, achten wij het toch het meest verdienstelijke ontwerp te zijn; zoodat wij U voorstellen aan deze inzending No. 15, motto: „Bellevue" *den eersten prijs van f 1500* toe te kennen.

Voorts kwam het ons voor, dat de inzending onder No. 11, motto: „III" en No. 12 „III bis", beide *voor de premie van f 500*, in aanmerking kon komen: terwijl wij, wat betreft No. 12. moeten opmerken, dat bij eene betere behandeling van kroonlijst en dakvensters, dit ontwerp in waarde zou gewonnen hebben.

's-Gravenhage. 3 December 1896.

Voor copie-comform: (w. g.) P. J. H. Cuypers.
De Directeur d. H. B. Mij. „Duinoord" („) E. Gugel.
J. Wind Gzn. („) C. Muysken.

Prijsvraag Reclame-biljet, uitgeschreven door de Vereeniging „Voor Vak en Kunst", te Dordrecht.

JURY-RAPPORT.

Het is der Jury bijzonder aangenaam te kunnen constateeren, dat een belangrijk resultaat met deze prijsvraag is verkregen, daar niet minder dan 64 ontwerpen op den bepaalden datum ter beoordeeling waren ingekomen.

De Jury heeft het ondoenlijk geacht om iedere inzending afzonderlijk te bespreken in dit rapport, en heeft daarom in meer algemeene beschouwingen hare indrukken trachten weer te geven.

Bij eene eerste schifting werden reeds aanstonds terzijde gelegd als niet geslaagd, gebrekkig geteekend, of niet aan de eischen van een reclame-biljet beantwoordend, 43 ontwerpen.

De 21 overgebleven inzendingen. die eene nadere beschouwing verdienden, waren gemerkt met de navolgende motto's.

1. Dort.	8, *a. b. c.*	15. Borneo.
2. In 3 kleuren.	9. 3	16. Klomp (geteekend).
3. Schets.	10. Ogak.	17. Sic.
4. Ars longa, vita brevis.	11. Kareltje.	18. Hoop doet leven.
5. Zuil.	12. De Zusteren.	19. A l'éternel Madame.
6. Lelie.	13. Man.	20. Every thing is spoilt be use.
7. Good bye.	14. Loë.	21. Mistletoe.

Bij de tweede revisie werden alsnog terzijde gelegd een 9 tal teekeningen, die bij nauwkeuriger beschouwing voor verdere mededinging ongeschikt werden geoordeeld, zoodat een 12 tal inzendingen overbleef, waartusschen de strijd in engeren zin beperkt bleef. Dit waren:

1. Ars longa vita brevis.	5. Ogak.	9 Sic.
2. Zuil.	6. Loë.	10. Hoop doet leven.
3. *a. b. c.*	7. Borneo.	11. A l'éternel Madame.
4. 3	8. Klomp (geteekend).	12. Every thing is spoilt be use.

Dit twaalftal was werkelijk een keur-collectie, en de teekeningen, hoewel zeer uiteenloopend van opvatting, trokken alle door buitengewone verdiensten de aandacht.

Daaronder bevonden zich uitmuntend geteekende, zeer knap gecomposeerde ontwerpen, die alle blijkbaar van geoefende teekenaars, schilders of ornamentisten afkomstig waren.

Voor alles evenwel meende de Jury, dat naast de kunstvolle uitvoering, de practische bestemming. het eenvoudige en pakkende der voorstelling, de duidelijkheid op grooteren afstand, eischen waren, die hare keuze eng begrensden.

De twee ontwerpen „Sic" en „A l'éternel Madame" voldeden haar na rijp beraad het meest, en besloot de Jury in hare eerste bijeenkomst deze twee inzendingen voorwaardelijk te bekronen, terwijl alsnog met de anonyme inzenders over enkele noodzakelijk geachte wijzigingen van ondergeschikt belang zou worden onderhandeld.

In hare eindvergadering werd ten slotte met eenparige stemmen bekroond met den 1sten prijs, en ter reproductie voorgedragen, het ontwerp motto „A l'éternel Madame", en de premie toegekend aan het ontwerp, ingezonden onder motto „Sic."

Na opening der verzegelde biljetten bleek de vervaardiger van het in de eerste plaats bekroonde ontwerp te zijn: de heer Aarts, van Kinsbergenstraat 104, 's Gravenhage. terwijl de tweede prijs behaald was door den heer C. L. Stal, Zomerhofstraat 63, Rotterdam.

De Jury voornoemd,

(w. g.) A. le Comte.
R. Lary.
A. F. Gips.

Aldus opgemaakt te Delft den 11 December 1896.

ONZE MONUMENTEN IN DE TWEEDE KAMER.

Bij de behandeling van het hoofdstuk Waterstaat in de zitting van de Tweede Kamer van 17 dezer, sprak de heer de Beaufort (Wijk bij Duurstede) bij art. 118 zijne teleurstelling er over uit, dat er verschil van gevoelen ten opzichte der restauratie van de groote zalen op het Binnenhof bestaat tusschen den Min. van Waterstaat en dien van Binnenlandsche Zaken.

Verleden jaar was bij *modus vivendi* aangenomen, dat het beheer zou staan onder het Departement van Waterstaat. maar dat de restauratie zou geschieden door het Dep. van Binnenl. Zaken. Nu weigert evenwel de Min. van Binnenl. Zaken zijnerzijds de deskundigen aan te wijzen om de hier bedoelde zaak te onderzoeken. Intusschen is door den Min. eene commissie benoemd en nu zou spr. gaarne willen, dat, wanneer spr. met een voorstel komt. het advies zou worden ingewonnen bij het Dep. van Binnenl. Zaken.

De Min. van Waterstaat antwoordt dat waar zijn collega van Binnenlandsche Zaken heeft gemeend te moeten weigeren een deskundige aan te wijzen, het niet aangaat. het advies van Binnenlandsche Zaken nog in te winnen.

De heer De Beaufort blijft er op aandringen, dat in zake de restauratie overleg worde gepleegd met Binnenlandsche Zaken.

De Min. van Waterstaat zegt nog, dat wat nu gebeurt, altijd noodig is. Het advies van Binnenl. Zaken is daarvoor niet noodzakelijk.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam. 11 December 1896. Na opening van de Vergadering en afdoening van eenige huishoudelijke zaken, werd het woord verleend aan den heer Bienfait, lid van de firma Koning en Bienfait. Proefstation voor het onderzoek van Bouwmaterialen te Amsterdam, tot het houden zijner aangekondigde bijdrage betreffende het onderzoek van bouwmaterialen en metalen en de ontwikkeling daarvan in den laatsten tijd.

De heer Bienfait ving aan met er op te wijzen, dat het niet in zijne bedoeling lag, om de verschillende onderzoekingen die aan proefstations plaats hebben. te beschrijven, daar die toch beter aan de inrichtingen zelf zijn te zien. doch wel om een overzicht te geven van het onstaan en de werking der proefstations

Door den aanleg van spoorwegen en het bouwen van groote ijzeren spoorwegbruggen, ontstond langzamerhand de behoefte om nauwkeurig den weerstand te kennen van de gebezigde materialen.

Doch nog andere oorzaken werkte hiertoe mede en wel voor-

namelijk de groote bouwwoede die in 1870 in Duitschland heerschte en die oorzaak was van het ontstaan van vele Port.-Cement fabrieken.

De fabrikanten dezer inrichtingen traden dan ook het eerst gezamelijk op om bepaalde voorschriften vast te stellen voor het onderzoek en de keuring van dit materiaal, welk voorbeeld tusschen de jaren 1880 en 1890 door hunne collegas in Zwitserland gevolgd werd In dezen tijd werden dan ook in Duitschland de eerste proefstations opgericht. welke voornamelijk aan Polytechnische scholen verbonden werden.

Het onderzoek der materialen geschiedde echter niet volgens een algemeen aangenomen methode, zoodat de resultaten bij een zelfde materiaal zeer verschillend waren.

Als grondlegger der wetenschapelijke methode, waarop dat onderzoek thans berust. moet dan ook in de eerste plaats genoemd worden Prof. Bauschinger. wiens leven en werken uitvoerig door den Spreker werden geschetst. Prof. Bauschinger ondervond door het gemis van een bepaald stelsel van onderzoek bij het beproeven van materialen, groote moeilijkheden. Hij stelde daarom voor, een eenvormig stelsel voor dit onderzoek vast te stellen. De eerste conferentie daarover werd in 1884 te München gehouden en had ten doel om door gemeenschappelijk overleg eene methode vast te stellen voor het onderzoek van metalen, bouwsteenen. bestratings- en verbindingsmaterialen.

Op dit congres werd slechts een gedeelte van den voorgenomen omvangrijken arbeid afgedaan, zoodat men besloot in 1886 te Dresden weder bijeen te komen.

Achtereenvolgens werden te Berlijn in 1890 en te Weenen in 1893 dergelijke congressen gehouden, doch het bleek bepaald noodig die congressen om de 2 à 3 jaren te houden. Tot groot verlies van de wetenschap overleed in dezen tijd Prof. Bauschinger, en werd als leider der congressen opgevolgd door Prof. Tetmayer, die op het congres te Zürich in 1894 voor het eerst als zoodanig optrad.

Grooter verschil dan tusschen beide leiders bestond. was moeilijk denkbaar. Was Prof. Bauschinger de stille, ernstige geleerde niet voor reclame. Prof. Tetmayer was daar te meer voor en deed alles om de conferentie te Zürich zooveel mogelijk Internationaal te doen zijn, welk doel volkomen werd bereikt.

Een permanent lichaam tot regeling van den arbeid van de congressen werd op initiatief van Prof. Tetmayer opgericht en daaraan verbonden een tijdschrift waarvan onlangs het eerste nummer verscheen.

In het tweede gedeelte van zijne lezing besprak de heer Bienfait meer de wijze van proefnemingen en de belangrijke eigenschappen van de trek- en drukspanningen van metalen.

Voor verbindingsmaterialen wordt als leiddraad meestal de trekproef toegepast, omdat dit gemakkelijker is, en men meent, dat de druk welke een materiaal kan weerstaan ongeveer 10 maal grooter is. dan de weerstand van dat materiaal tegen uitrekking. eene meening. die echter door Prof. Bauschinger is bestreden.

Vervolgens trad spreker in eene beschouwing over de in Duitschland genomen proeven betreffende den weerstand bij brand van zuilen van gietijzer. geslagen ijzer, hout, baksteen en beton en gaf ten slotte belangrijke aanwijzingen omtrent de proefnemingen van cement vermengd met verschillende zandsoorten. waaruit duidelijk bleek, dat het voor vergelijking van den weerstand, etc. bepaald noodig is één zelfde zandsoort te bezigen. zooals tegenwoordig dan ook aan alle proefstations geschiedt.

Naar aanleiding van het gesprokene ontstond eene zeer geanimeerde discussie en werden verschillende vragen door den spreker beantwoord.

De Voorzitter, als tolk der talrijke aanwezigen, bedankte den heer Bienfait hartelijk voor zijn belangrijke en zeer toegejuichte rede.

Nadat op een vraag van den heer J. H. Leliman door den heer C. T. J. Louis Rieber eene uitvoerige toelichting gegeven was, bij de in de zaal geëxposeerde teekeningen, ingezonden op den in 1892 door de Haagsche Bouwgrond Maatschappij „Duinoord" uitgeschreven wedstrijd, waarvan onlangs de uitslag is bekend gemaakt, werd de vergadering gesloten.

Afdeeling 's Gravenhage. 11 December 1896. De vergadering, door 21 Leden bezocht, was voornamelijk gewijd aan de verkiezingen, die in de laatste vergadering van het kalenderjaar gewoonlijk plaats hebben. Na voorlezing der notulen die onveranderd werden goedgekeurd, werd door den Secretaris mededeeling gedaan van de toezending der programma's van de uitgeschreven prijsvraag der Vereeniging tot bev. der Bouwkunst te Leiden, welke ter beschikking van mogelijke deelnemers werden gesteld. Overgaande tot de verkiezingen, benoemde de Voorzitter tot leden van het stembureau de heeren Wouters en Philips.

In de eerste plaats kwam aan de orde de verkiezing van een nieuw Bestuur, wegens het en bloc aftreden volgens de bepalingen van het nieuwe reglement. De uitslag was, dat allen leden op nieuw het vertrouwen werd waardig gekeurd, terwijl bij de verkiezing van den Voorzitter, de heer Knuttel bij groote meerderderheid van stemmen als zoodanig werd aangewezen. De verkiezing van afgevaardigden en hunne plaatsvervangers naar de Algemeene Vergaderingen der Maatschappij, stelde de Voorzitter voor aan de prudentie van het Bestuur over te laten, hetgeen de Vergadering goedkeurde. De door Art. 17 van het Reglement bedoelde commissie tot het verzamelen van stukken, geschikt voor de uitgaven der Maatschappij, werd na twee stemmingen samengesteld uit de heeren Mondt, bestuurslid, en Wouters en van der Kooij, gewone leden.

De Penningmeester nu zijne rekening en verantwoording toelichtende, deelde het verblijdend verschijnsel mede, dat dank zij het zuinig beheer het belangrijk nadeelig saldo van het vorige jaar niet alleen geheel was gedelgd, maar zelfs op een flink batig saldo mag gewezen worden. Hij stelde dan ook voor het subsidie aan den arbeidsraad ten bedrage van f 25, welke op de begrooting geschrapt was, vooralsnog toe te kennen en het batig saldo daarmede te verminderen, met welk voorstel de vergadering bij acclamatie zich vereenigde, en den heer Mondt namens den Arbeidsraad een woord van dank deed uitspreken.

Terwijl de rekening en verantwoording door de heeren Zanen en Hofstee werd gecontroleerd, ging men over tot de verkiezing van zes candidaten van den Arbeidsraad. Aangewezen werden drie aftredende leden, de heeren H. J. Mondt, architect, F. H. van Malsen, patroon, en A. A. Tholen, werkman, benevens drie nieuwe candidaten de heeren J. Vos, patroon, M. Houtsman, patroon, en ter Horst, werkman, terwijl als afgevaardigden naar de Algemeene Vergadering van den Arbeidsraad werden gekozen de heeren J. P. J. Lorrie, J. van Lith en M. F. Philips, die deze opdracht aanvaardden.

De commissie tot het nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester met hare taak gereed zijnde, bracht bij monde van den heer Hofstee verslag uit, dat gunstig luidde: dus werd besloten den Penningmeester van zijn gehouden beheer te dechargeeren.

De behandeling der begrooting voor het jaar 1897 gaf geene aanleiding tot discussie. alleen maakte de heer Lorrie de opmerking, dat de afdeelingsleden, leden der Maatschappij zijnde, in ongunstiger conditie kwamen wat de contributie betreft; de Voorzitter meende echter vooralsnog tot geene verlaging der contributie te mogen overgaan, voor dat het ledental versterkt was.

Niettegenstaande het vergevorderde uur stelde de Vergadering er prijs op, de voordracht van den heer Bremmer te hooren over de geschiedenis en den tegenwoordigen toestand van den stedenbouw. Deze leidde dit onderwerp in met eene beschouwing over de ontzettende toename der bevolking in de groote steden en den onevenredigen aanwas ten plattelande, en verklaarde waaraan dit verschijnsel is toe te schrijven. Overgaande tot de geschiedenis, ging hij tot de oudste volken terug, daarbij stilstaande bij de Grieken, die de eersten geweest zijn welke de stedenbouw op rationeele wijze behandelden en oog hadden voor de toepassing der kunst. Vele overblijfselen zijn daarvan nog getuige.

Het Romeinsche tijdperk is minder belangrijk, daar toen het stedelijk plan meer werd ingericht voor een gemakkelijk verkeer en verdediging, dan wel dat de kunst er een voorname rol speelde. De Middeleeuwen brachten ons de onregelmatige verdeeling, de nauwe straten en hoekige pleinen, maar tegelijk ook de zeer schilderachtige stadsgezichten. Eerst de Renaissance keerde tot de Grieksche voorbeelden terug, maar volmaakte die tevens, door den grooten vooruitgang der bouw- en beeldhouwkunst. Na al deze tijdperken geschetst te hebben, komt de spreker eindelijk tot het hoofdpunt zijner voordracht. het moderne stadsplan. De voornaamste deelen daarvan, het stratennet en den aanleg van pleinen onderwerpt hij aan een meer gedetailleerde beschouwing, en bespreekt daarbij de voorwaarden, waaraan deze elementen bij verschillende gevallen moeten voldoen, alles toegelicht met kaarten en photographiën van verschillende steden in Europa.

Hij eindigde zijne voordracht met een woord van opwekking tot de gemeentebesturen en verschillende technici, om de samenwerking van den ingenieur en architect in de hand te werken

bij het vaststellen van een uitbreidingsplan, en daardoor een niet alleen practisch, maar ook kunstvol geheel te verkrijgen.

Bij monde van den heer Monot werd den spreker dank gebracht voor zijne bijdrage en hem verzocht deze te gelegener tijd voor de uitgaven der Maatschappij beschikbaar te stellen, hetgeen door hem werd toegezegd.

Wegens het vergevorderde uur kon geen debat meer plaats hebben, maar stelde spreker zich daartoe beschikbaar in de eerstvolgende vergadering. De bijeenkomst werd hierna gesloten.

Technische Vakvereeniging. Naar aanleiding van het ingezonden stuk, voorkomende in: „De Opmerker", „Het Werktuigkundig Weekblad", „De Ingenieur", „Vademecum der Bouwvakken" en andere vakbladen, van omstreeks 5 September l.l., betreffende de „Technische Vakvereeniging", was het, dat ook te Utrecht de wenschelijkheid eener eventuëel op te richten afdeeling dier vereeniging werd gevoeld.

Om daartoe te geraken, vormde zich een voorloopig comité, bestaande uit de heeren: Adr. Koopman Wz.. D. A. Willemsen Jr. en W. Voorbroot, allen bouwkundig opzichter hier ter stede, welke zich respectievelijk als: voorzitter, 1ste en 2de secretaris daarvoor beijverden.

Op initiatief dezer heeren werd den 2en Dec. l.l., in de bovenzaal van het „Nieuw Hollandsch Koffiehuis" aldaar, eene algemeene vergadering belegd, waarbij de voorzitter en 1ste Secretaris van het Hoofdbestuur, de heeren: B. W. C. Emons en P. Schotel, door hunne tegenwoordigheid van hunne belangstelling getuigden.

Al werden niet alle verzonden circulaires door een persoonlijk bezoek beantwoord, toch bewees de presentielijst, dat ook te Utrecht mannen gevonden worden, die het aloude spreekwoord: „Eendracht maakt macht", in de technische wereld eene adhesiebetuiging toekennen.

Nadat de voorzitter van het comité de aanwezige heeren met een kort openingswoord had verwelkomd, en zijne tevredenheid over hunne van belangstelling getuigende tegenwoordigheid, had uitgesproken, stelde spreker de Voorzitter en 1ste Secretaris van het Hoofdbestuur voor, deze heeren verzoekende, het doel en de strekking der reeds met vrucht werkende „Technische Vakvereeniging" uiteen te zetten.

In breede trekken gaven de sprekers een overzicht van de werkzaamheden der bestaande afdeelingen, hunnen bloei sedert hun kort bestaan, en vervolgens het reeds behaalde succes; op grond waarvan zij de wenschelijkheid uitspraken van eene zoo mogelijk algemeene toetreding van hen, die deze vereeniging kunnen steunen.

Hierop volgde een gezellig debat; vele vragen werden gedaan en beantwoord, waarna door de meerderheid het verlangen werd te kennen gegeven, ook hier ter stede eene afdeeling te vestigen.

Het comité achtte het daarna gewenscht, eene lijst ter onderteekening aan te bieden, waarbij elk onderteekenaar zich als lid der op te richten afdeeling zou verbinden.

Het resultaat dezer poging was voor de vertegenwoordigers van het Hoofdbestuur en het comité bevredigend; een aantal der aanwezigen traden toe als lid, zoodat bij monde van den Voorzitter van het Hoofdbestuur, de afdeeling „Utrecht" voor gevestigd werd verklaard.

Wegens het vergevorderd uur kon een definitief bestuur niet worden gekozen, zoodat op voorstel van een der leden, het comité als voorloopig bestuur bij acclamatie werd verzocht, als zoodanig zijne werkzaamheden tot eene volgende vergadering voort te zetten.

Hierna werd de vergadering gesloten.

BERICHTEN.

In een onlangs gehouden vergadering van den gemeenteraad te Arnhem stelden B. en W. voor om onderhands de levering van klinkers op te dragen voor f 15 de duizend franco wal, en wel gedurende 1897, 1898, 1899 en 1900, telkens 2 millioen, en dit omdat bij de publieke aanbesteding de prijzen f 18 waren.

De raad verwierp dit voorstel en wel in hoofdzaak omdat men meende:

a. vrije concurrentie niet te mogen weren;

b. dat het zeer wel mogelijk was, dat de prijzen der klinkers in volgende jaren zooveel daalden, dat op stuk van zaken f 15 zou kunnen blijken in het nadeel der gemeente te zijn;

c. dat de gemeente niet dergelijke speculatieve handelingen mocht verrichten.

Nadat eene nieuwe openbare besteding gehouden was, nu van 10 millioen klinkers, waarin prijzen voor de levering van $\frac{1}{4}$ in één jaar, of 't geheel in 4 jaren werden gevraagd, waarvoor de minste inschrijvers f 18 voor één jaar, en f 15.60 voor 4 jaren was werd door den raad op 12 December j.l. de inschrijving om 10 millioen klinkers in 4 jaren à f 15.60 de duizend te leveren, gegund aan den heer Mutters te Milligen, zoodat de vrije concurrentie, in deze, aan de stad f 6000 kost.

De Commissie tot behartiging der belangen van de Nederlandsche inzenders op de Wereldtentoonstelling van Brussel in 1897, heeft dezer dagen eene circulaire verspreid, waarop wij de aandacht vestigen. Daaruit blijkt, dat de Commissie zeer gunstige voorwaarden voor de inzenders heeft bedongen.

Aan deze tentoonstelling is een internationaal concours verbonden; naast bekroningen door medailles en diploma's heeft de Belgische Regeering voor dit Concours geldpremiën ter gezamenlijke waarde van 300.000 frs. uitgeloofd, voor de beste oplossingen der vraagstukken in een afzonderlijk programma gesteld.

De noodige programma's, inschrijvingsbiljetten enz. zijn verkrijgbaar bij den secretaris der Commissie, den heer Jhr. J. Mr. K. Schorer, Doelenstraat 20 te Amsterdam.

De overige leden der Commissie zijn de heeren:

Jhr. Mr. C. J. den Tex, Voorzitter, C. N. J. Moltzer Jzn. en Jhr. Mr. W. Th. Gevers Deynoot, Onder-Voorzitters, G. van Mesdag, G. de Jager, H. F. Bultman, Eduard Cuypers, A. C. M. van Etten, Mr. A. Ferf, P. F. Baron van Heerdt, Mr. D. Mesritz, Dr. W. P. Ruysch, Martin Wolff, en L. Wolvers.

De Veiligheidswet van 20 Juli 1895 (*St.bl.* no. 137) zal — ingevolge Con. besluit van 7 December j.l. opgenomen in de *St.-Ct.* no. 296 — in werking treden op 1 Januari 1897.

Hetzelfde nummer der St.-Ct. bevat de modellen voor de kennisgeving, bedoeld bij art. 12 van genoemde wet en dien der opgave bedoeld bij de art. 13 en 27 dier wet, vastgesteld bij Min. beschikking van 5 December j.l.

Wij meenen de aandacht hierop te moeten vestigen. Voor hen die fabrieken, werkplaatsen enz. te bouwen of te verbouwen hebben is de kennis van deze wettelijke bepalingen een vereischte.

Met genoegen lazen wij in de meeste groote dagbladen het volgende bericht:

BUREAU VAN PLAATSING.

„Het bestuur der *Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst* „en het hoofdbest. der *Technische Vakvereeniging*, te Rotterdam, „zijn overeengekomen voortaan, wat het bureau van plaatsing „betrefft, te zullen samenwerken. Er is reden hiervan veel goeds „te verwachten, wijl het bureau van plaatsing der Maatsch. tot „bev. van Bouwk. bestuurd wordt door patroons, terwijl de „Techn. Vakv. uitsluitend bestaat uit opzichters, teekenaars, „werktuigkundigen, enz."

Onlangs werd namelijk door de Technische Vakvereeniging eene circulaire verspreid, waaruit bleek, dat zij medewerking voor haar Bureau van Plaatsing ondervond van verschillende vakbladen. De medewerking van de Mij tot Bev. d. Bouwkunst was er echter nog niet in vermeld. Met de afdeeling Amsterdam der Vereeniging was daarover wel reeds een jaar geleden van gedachten gewisseld, maar officieel was nog niets overeengekomen.

Thans — en dit is met December ingegaan — zijn in de wekelijksche opgaven van het Bureau van Plaatsing in dit blad ook opgenomen de aanvragen en aanbiedingen die de Maatschappij ontvangt door middel van de Technische Vereeniging.

Iemand die een opzichter of teekenaar wenscht, behoeft slechts aan het bureau Marnixstraat 402 te Amsterdam de lijst der solliciteerenden op te vragen, die hem dan terstond wordt toegezonden; die lijst bevat zooveel mogelijk alle gegevens omtrent de beschikbare personen.

De gemeenteraad van Utrecht besloot in zijne zitting van 17 dezer tot aanstelling van een adjunct-hoofdopzichter der gemeentewerken op een tractement van f 1600 als minimum. en f 2000 als maximum.

De onderbaas te 's Gravenhage die terechtstond wegens het door schuld veroorzaken van den dood van een werkman op het bouwwerk in de Kasuaristraat aldaar, werd door de Haagsche rechtbank vrijgesproken. Het vonnis overwoog, o.a. dat niet bewezen is in den zin der wet, dat het instorten der kluis op voornoemd werk is te wijten aan onachtzaamheid van den onderbaas omdat, al waren een voldoend aantal ankers aangebracht ter plaatse en wijze als was aangegeven, het gevaar voor instorten, volgens de deskundigen, toch niet zou zijn weggenomen, maar, alleen verminderd.

Voorts, dat aan den onderbaas niet is kenbaar gemaakt dat gevaar voor instorten bestond en dat hij bij het wegnemen der formeelen te werk is gegaan op de wijze waarop dit behoort te geschieden.

EEN VRAAG.

De redactie ontving de volgende vraag ter plaatsing in dit blad:

„Bij een groot plafond van een vergaderzaal is gebleken, dat daarop, door het herhaaldelijk met witkalk over te strijken, en door de warmte van het gaslicht, een zeer harde opperhuid is ontstaan.

Is het mogelijk die huid, *zonder beschadiging van den ondergrond en der ornamenten*, te verwijderen? Zoo ja, welk middel moet hier dan toegepast worden? (Afsteken is buitengesloten, daar dit is gebleken niet te kunnen geschieden.)"

Indien een der lezers van dit blad een middel kan opgeven, zal hij de redactie daarmede zeer aan zich verplichten.

PERSONALIA.

Bij Min. beschikking zijn van 1 Januari tot en met 31 Augustus 1897 benoemd tot assistenten aan de Polytechnische School te Delft, de heeren: S. H. Meihuizen, voor de scheikunde; A. W. C. Dwars, voor de waterbouwkunde; Dr. A. Lebret, voor de natuurkunde, en J. van de Griend, voor de graphostatica en beschrijvende meetkunde.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 16.
Bouwkundig Teekenaar 5.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 21 DECEMBER.

Amsterdam. Het bouwen van gemetselde walmuren langs een deel van de Houtkade. Het gemeentebestuur. 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stads-drukkerij. tegen betaling van f 0,30. Inl. ten kantore van den ingenieur, chef van het 1e hoofdbureau van de publieke werken op het raadhuis, kamer no. 93, des v.m. van 10 tot 12 u., gedurende de week, welke der besteding voorafgaat.

Amsterdam. Volgens Bestek no. 669. Het maken van den onderbouw en bovenbouw van eene vaste brug achter het westelijk landhoofd van de draaibrug over de haven te Vlaardingen in 2 perceelen Raming: perc. I. f 16300; perc. II. f 18300. Voor rekening van den Staat der Nederlanden. Voor funderingen en metselwerk zijn noodig: 70 heipalen lang 18 M., zw. 30 × 16; 13,5 M3. bezaagd dennen; 250 K.G, gesmeed ijzer; 36 M3. metselwerk afbreken; 125 M3 metselwerk van kinkers in portlandcement; 9 M3. hardsteen; 15 M3. eiken. afgraven en wegvoeren van grond 1650 M3. Voor bovenbouw aan plaat en getrokken; ijzer, 92700 geribd plaat; 1920 gesmeed, 400 gesmeed staal 372 en gietstaal 1400 K.G.

De Holl. IJz. Sp. Mij. n m. 1½ u. (gr.w.) in het Centr. Personenstation. Het bestek met Teek. is tegen f 1,50 verkrijgb. aan het Centraal-Administratiegebouw der maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, bureau Weg en Werken, kamer 15 Aanw. gedaan

Hengelo (Ov.) Het bouwen van 2 woonhuizen, op een terrein. gelegen in de Dorpsmaat te Hengelo.

De architect W. Elzinga. 's av. 8 u., in het café van de Wed. G. J. Wevers, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 21 Dec. v.m. 10 u.

Linne (Limb.). Het afbreken der bestaande en het bouwen eener nieuwe kerk met toren enz.

Het R. K parochiaal kerkbestuur. n.m. 3 u. Bestek en teek. liggen ter inz. bij J. Scheepers van af 4 Dec. Bestekken ad f 1.50 en teek. ad f 2. bij gen. kerkbestuur. Inl. geeft de architect C. Franssen, te Roermond. Aanw. 21 Dec., v.m. 11 u.

Sneek. Het amoveeren van een woonhuis met pakhuis en het bouwen van een woon- en winkelhuis met bijbehoorende werken, aan den Oosterdijk aldaar.

De heer J. de Boer Jzn. Bestek en teek. liggen ter inzage in het café van W. Haanstra en zijn tegen betaling van f 1.50 te verkrijgen bij F. de Jong Iz., aan den Oudendijk te Sneek.

Sprang (N.-Br.). Het bouwen van eene pastorie.

De bouwk A. J. Groothuis, n m. 2 u., in de consistorie der Geref. kerk. Bestek à f 0,75 te bekomen bij H. Both, te Bosoijen. Teek. ter inzage bij M. v. Vuuren, te Sprang, tramstation. Inl. geeft voorn. bouwk.

Utrecht. Het bouwen van een villa aan de n Woudenbergschenweg te Zeist.

De architect P. J. Houtzager, n.m. 1½ u., in het café „Het metalen kruis". Bestek en teek à f 1 alsmede inl. te bekomen bij voorn. architect.

Venraaij. Het bouwen van een nieuw woonhuis met stal en bergplaats, in de Hoenderstraat, met bijlevering der materialen.

De heer G. Linshuis, postbode, n m. 6 u., in het café van A. Pouwels, Langstraat. alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 21 Dec, v m. 11 u.

Witmarsum. Het afbreken van de oude schuur en arbeiderswoning en het bouwen van een nieuwe schuur en dubbele arbeiderswoning op de Zathe in gebruik bij S. Zanstra te Peins.

De heer P. Bangma, bij wien bilj in te leveren. Bestekken zijn à 75 cents te bekomen bij IJ. Schuitmaker te Peins, die tevens inl. verstrekt. Teek. ter inzage bij Veenstra in het stationskoffiehuis te Franeker. Aanw. gedaan

DINSDAG 22 DECEMBER.

Amsterdam. Het bouwen van een graansilo met annexen op bestaande fundeering en grondmuren, op een terrein gelegen aan het Noordzeekanaal bij de Houthaven te Amsterdam.

De Naamlooze Vennootschap Maatschappij tot exploitatie van Graansilo's en Pakhuizen te Amsterdam, in het gebouw van de Maatschappij van Bouwkunst", Marnixstraat 402.

Bestek en teekeningen zijn vanaf 8 December a. s. te verkrijgen ten kantore der drukkerij J. L. E. I. Kleijnenberg, Rokin 30 (Gebouw dagblad „De Scheepvaart" alhier) tegen betaling van 8 gulden. Aanwijzing in loco op 15 en 19 December des voormiddags te 10 uur.

Gronau (Duitschland). Het vergrooten der spinnerij, het bouwen van kantoren, machinekamer en verdere werken aan de bestaande fabriek.

De directie der Westfalische Baumwollspinnerei (firma J. Stroink & Co.) n.m. 4 u. (M. Eur. tijd) in hôtel Karspel. Bestek en teeken. zijn van af 10 Dec. à f 12. per stel verkrijgb. alsmede inl. bij den architect G. Beltman Agzn. te Enschedé. Aanw. 22 Dec. n.m. 1 u. (M.E.T.).

Kampen. *a.* Het afbreken van een gedeelte van het boven gasthuis met bijgebouwen aan de Boven Nieuwstraat wijk 2 No. 50 en het aldaar bouwen van een nieuw hoofdgebouw met regentenkamer, keuken en bovenwoning. *b.* Het bouwen van kostkooperswoningen (10 beneden en 10 bovenwoningen) in de tuin van gen. gesticht.

De regenten der vereenigde gast- en proveniershuizen n.m. 1 u. Buiten-gasthuis. Bestek en 7 teeken. van sub. a zijn ad. f 4. sub. b. ad f 1,50 verkrijgb. bij den architect H. de Graaf. Aanw. 15 en 21 Dec. telkens n.m. 2 u.

Rotterdam. Het bouwen van een pakhuispand aan den Houttuin No. 30.

De architect J. W. Blijenburg, namens zijn principaal, in een der bovenzalen van het Poolsch Koffiehuis aan het Beursplein. Best. en teek. liggen in genoemd koffiehuis ter inzage en zijn tegen betaling van f 1.— verkrijgbaar ten kantore van den architect, Ged. Glashaven 7, alwaar dagelijks van 10—12 uur inlichting worden verstrekt.

Wieringen. Het bouwen van een huis te Hippolytushoef.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Het bestek ligt ter lezing ter secretarie en is à f 0.50 aldaar verkrijgb. Aanw. 22 Dec., v.m. 11 u.

Zutphen. Het verbouwen van het pakhuis en de kantoren der firma Ketjen en Cavadino, in de Kuiperstraat.

De architect H. A. Ezerman, v.m. 11 u., in het café „Bellevue", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 23 DECEMBER.

Alfen a/d Rijn. De verbouwing van het post- en telegraafkantoor aldaar.

Het gemeentebesuur, v.m. 11 u. Bestek en teek. zijn tegen betaling van f 2, per stel te verkrijgen bij den gemeente-architect, J. Hengeveld Sr., bij wien teyens nadere inl te bekomen zijn. Aanw. 21 Dec., v.m. 10 u.

Breda. Het verbouwen van het huis gelegen aan den Haagdijk, wijk B no. 320.

De architecten P. A. Oomes en L. v. d. Plas, 's av. 7 u, in het café van J. Jansen, a/d Haagdijk. Bestek en teek. liggen in boveng. koffiehuis ter inzage. Nadere informatiën geven bovengemelde architecten. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 24 DECEMBER.

Amerongen. Het bouwen van acht arbeiderswoningen met bazenwoning, stalling en kantoren.

De heer Julus van Hasselt te Kampen. in het café „de Posthoorn" te Amerongen. De teek. liggen te Leersum in het logement „King William", te Amerongen in voorn. koffiehuis en te wijk bij Duurstede bij den den heer Dobbenburgh ter inzage. Bestekken zijn van af 16 Dec. verkrijgb. bij den boekh. C. Vonk ald. Aanw. op 24 Dec., des 's midd. 12 u. Bil. kunnen worden ingeleverd tot den 23 Dec. bij den heer A. de Lange, te Wijk bij Duurstede, verdere inl. geeft J. van Wamel aldaar.

Dordrecht. Dezelfde aanbesteding als op 23 Dec. doch nu in massa voor het geheele werk. Voor verdere inl. zie men onder 23 Dec.

Dordrecht Het bouwen van 34 heerenhuizen, 68 beneden- en bovenhuizen en 7 dubbele arbeiderswoningen, benevens ophooging van het bouwterrein, aanleg van straten, rioleering enz. met alle daarbij behoorende leverantiën en werkzaamheden op een terrein genaamd „Rozenhof" te Dordrecht.

De directeuren der Levensverzekering Maatschij. „Dordrecht", n.m. 2 u. De aanbesteding zal geschieden in verschillende al dan niet gecombineerde perceelen en en bloc. Inl. zijn te bekomen bij de architecten Weeldenburg en Korthals en in het lokaal van den heer Van der Horst aan de Groenmarkt te Dordrecht. van 9½ tot 3 u. De monsters liggen daar ter bezichtiging. De opening der inschrijvingsbilj. voor de verschillende al dan niet gecombineerde perceelen zal plaats hebben in bovengenoemd lokaal op 24 Dec. des n.m. ten 2 u. De opening der inschrijvingsbilj. voor het geheele werk geschiedt terzelfde plaatse op 24 Dec. des n.m. 2 u. het bestek met 11 bladen teek. is à f 10 per stel te verkrijgen aan het bureau der Levensverzekering-Maatschappij „Dordrecht". Aanw. gedaan.

Utrecht. Het bouwen van een schoolgebouw met gymnastieklokaal en van een woning voor het hoofd der school aan de Kievitstraat.

Het gemeentebestuur. n.m. 1½ u. Bestekken met teek. liggen ter inzage aan het bureau der gemeentewerken en zijn alsdan ook aldaar, zoomede ten stadhuize en bij de boekh. Van Terveen en Zn.. verkrijgb. à f 1 met teek. voor het schoolgebouw en à f 0,50 met teek. voor de woning Aanw. gedaan.

Venloo. Het bouwen van een huis langs de Roermondsche straat te Venloo.

De heer H. Roekers—Janssen, Kleine Beekstraat, bij wien bestek en teek. ter inzage liggen.

MAANDAG 28 DECEMBER.

Hoorn. Het maken van een fabriek met bijbehooren.

De heer Joh. A. Beek, n.m. 2 u., in cafe „De Witte Engel", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect A Stoutjesdijk. Aanw. 23 Dec., v.m. 10 u.

Vorden. 1. De restauratie van den toren met nieuwen ingang. bestaande in metsel-. steenhouwers-. timmer-. smids-, verf-, lei- en loodgieterswerk: 2. het maken van een ijzeren hek om de begraafplaats.

Het gemeentebestuur. v m. 10 u. Bestek en voorw. ter inzage op de secretarie. Inl. voor perc. 1 bij den architect J. Uiterwijk Wzn., te Zutphen en voor perc. 2 bij den architect H. Mellink te Vorden. Aanw. gedaan.

DINSDAG 29 DECEMBER.

Amsterdam. Het maken van 13 bruggen op verdedigingswerken in de stelling van Amsterdam, onder het beheer der genie te Amsterdam. (Raming f 33000.)

De genie v.m. 10 u., op het bureel der genie alw. bilj. in te leveren tot 28 Dec. n.m. 3 u., de bestekken ter lezing liggen en met inschrijvingsbilj. en inl. te bekomen zijn.

Lenthe. gem Dalfsen. Het bouwen eener boerderij.

De heer E. Scholten, timmerman te Dalfsen. v.m. 11 u., bij B. Klink, te Lenthe. Bestek à f 0.25 te bekomen bij Gos. Eshuis, te Dalfsen. Teek. ter inzage in het café van

WOENSDAG 30 DECEMBER.

's-Gravenhage. Het onderhoud en herstel van de Landsgebouwen te 's-Gravenhage. gedurende 1897. (Raming f 45240.)

De Minister van Waterstaat. Handel en Nijverheid aan het gebouw van het Departement van Waterstaat Handel en Nijverheid, des voormiddags ten elf ure.

Het bestek, no. 46. ligt na 19 December 1896, ter lezing, aan het Departement van Waterstaat Handel en Nijverheid; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal no. 16 te 's-Gravenhage; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zuidholland. en is voorst op franco aanvrage tegen betaling der kosten. te bekomen bij de boekhandelaars Gebroeders van Cleef. Spui no. 28a te 's-Gravengage, en, door hunne tusschenkomst. in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemde Bijksbouwmeester in het 2de district en bij den Hoofd-Opzichter voor de Landsgebouwen Weinberg te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag, 23 December 1896, des voormiddags ten negen ure.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

24 DECEMBER 1896. 16e JAARGANG. No. 52.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

HET RAADHUIS TE HILDESHEIM.

Door de restauratie onder leiding van den stads architect Schwarz die tegelijkertijd ook den nieuwen toren van of beter voor de Andreaskerk bouwde, begonnen en eerst onlangs in 1892 geeindigd werd dit raadhuis tot een unicum, zoodat vanwege het gemeentebestuur ook ter Worlds Fair aquarellen van het in- en uitwendige van het Raadhuis waren ingezonden.

Het is een bouwwerk waaraan van de 14e eeuw af elk jaarhonderd, al naar mate de behoefte der stad het vorderde, sporen heeft achtergelaten. Eenheid van compositie moet ge er dan ook natuurlijk niet zoeken, voor alles maakt het den indruk van schilderachtig te zijn; waartoe niet weinig wordt medegewerkt door de ligging aan de markt; rondom omgeven door de eigenaardige vakwerkhuizen, meerendeels prachtexemplaren in hun soort en vervroolijkt door de Rolandsbron, zoekt dit plein in schilderachtigheid zijn wedergade.

Het oudste gedeelte van het raadhuis, dagteekenende van ongeveer 1375, is de zuid-westelijke hoek; het jongste, de rijke vakwerk-erker aan denzelfden gevel. Deze is het eenige renaissance motief der buiten-architectuur.

Bij de genoemde herstellingswerken is het gebouw met een verdieping verhoogd; toen is er ook het met lei bedekte, achthoekige torentje bijgekomen — waarin het uurwerk — zoo gelukkig het evenwicht herstellende, dat bedreigd werd door het enorme dak.

Het eenige sieraad aan de gevels is de erker, waarvan alle paneelen en breede lijsten bedekt zijn met òf geschilderde òf gesneden ornamenten; verder een negental kleurige wapenschilden in de borstwering van eenige vensters aan den voorgevel.

Ter beganegrond loopt een overwelfde bogenrij langs de geheele breedte van het gebouw, de erker er van isoleerende. Langs een stoep, waaronder de ingang naar den Rathskeller, welke tegenwoordig nergens schijnt te mogen ontbreken, komt men in de groote beneden vestibule, die het raadhuis in de langsrichting in twee deelen snijdt.

Op haar beurt wordt deze vestibule, die 33 M. lang bij 10 M. breed is, door 2 maal 6 zware pijlers in drieën gedeeld.

Boven deze vestibule ligt de groote hal, die tegelijkertijd als feestzaal dienen moet; lengte en breedte afmetingen zijn eenige meters grooter, in de hoogte evenwel reikt deze hal door twee verdiepingen.

Gelijk een inschrift vermeldt werd het door „Die Munificenz der königlichen Staatsregierung" mogelijk aan den Berlijnschen schilder Herman Prell op te dragen deze hal met fresco-schilderingen te versieren, nadat de stad zelf aan de restauratie van het gebouw reeds groote sommen had ten koste gelegd.

Groote, beslissende gebeurtenissen uit de geschiedenis der stad Hildesheim leverden de onderwerpen voor deze monumentale decoratie, waarvoor onze schilder 180.000 Mark ontving, naar mij bij de bezichtiging werd verzekerd.

De forsche figuren, in natuurlijke groepen vereenigd en in levendige kleuren weergegeven, laten bij een vluchtige beschouwing, evenals de fresco's in het Erfurter raadhuis of onder de arkaden van de Münchener Hofgarten, een dieperen indruk achter dan het werk van Prof. Wislicenius in de zaal van het „Kaiserhaus" te Goslar.

Deze volgde een subtielere wijze van schilderen die, evenals de doordachte buitengewoon zinrijke compositie, een oplettender beschouwing noodig heeft om ten volle op prijs te kunnen gesteld worden. Hiertoe ontbreekt het, jammer genoeg, menig reiziger aan tijd of lust, wat spijtiger is, vooral voor den kunstenaar zelve.

Tusschen de deuropeningen in zijn de wandvlakten door zes levensgroote tafereelen bedekt; er boven en op overschietende hoeken vinden we losse figuren of groepen, als: de voorzichtigheid, de wijsheid.

Onder deze, niet met 't overige in verband staande groepen munt vooral uit een drietal vertegenwoordigers der Hildesheimer gilden; drie dier forsche stoere figuren, de Knochenhauer met stormhoed en eerbiedwekkende bijl, vooraan in het midden, die zoo krachtig zijn opgetreden tegen adel

en bisschop waar het de verdediging van reeds verworven of het verkrijgen van nieuwe voorrechten en vrijheden gold.

De onderwerpen der groote fresco's zijn de volgende:
1⁰. Herman, het stamhoofd der cherusken, overhandigt op den Galgenberg aan de priesters, den op de Romeinen buitgemaakten schat."

Alles duidt in dit tafereel op strijd, verwoesting, liefdeloosheid; zoowel de vlammende blik van Herman, die op een ravenzwart paard gezeten is en het ontbloote zwaard in de vuist houdt, als de koude trekken der grijze priesters, aan wier voeten het veroverde wordt uitgespreid, of de dreigende, zwartblauwe hemel.

In 1868, bij gelegenheid van graafwerk op de schietbaan van het garnizoen, die gelegen is aan den voet van den Galgenberg ten N.O. van de stad, vond men bij toeval dezen schat — bekend staande als „Hildesheimer Silberschatz" — terug. De oorspronkelijke stukken zijn naar Berlijn gebracht; het museum van Hildesheim is evenwel in het bezit van òf afgietsels in gips òf reproducties in zilver.

2⁰. „Lodewijk de Vrome sticht het Bisdom Hildesheim." Karel de Groote had den bisschopszetel in het westelijker gelegen Elze willen vestigen. Gunthar werd de eerste bisschop; voor hij geroepen werd tot dezen moeilijken en gevaarvollen post, in het hart van het pas met behulp van vuur en zwaard bekeerde Saksen, was deze bisschop koorheer van Rheims. Twaalf jaar, van 822—834, bekleedde hij zijne nieuwe waardigheid in Hildesheim.

Alles ademt hier aan dit beeld vrede. Op den achtergrond de kleine kapel, die nog de kern zou zijn van de krocht onder het koor van den Dom. Verder slechts een drietal figuren, een frisch, groen grasveld door boomen ingesloten, en dat alles door een vroolijke, warme zomerzon beschenen.

3⁰. „Keizer Hendrik II bezoekt op Palmzondag van het jaar 1003 Bisschop Bernward." Deze keizer ontmoetten wij ook in onze geschiedenis als de leenheer van den brutalen stichter van de tol bij Dordrecht, graaf Dirk III; bij zijn vertrek gaf Hendrik groote geschenken aan het Bisdom; dergelijke daden droegen er zeker veel toe bij, dat hem den bijnaam „de Vrome" werd toegelegd, wat echter niet belette, dat hij toch een krachtige persoonlijkheid was.

Bisschop Bernward was de eigenlijke stichter van Hildesheim, hoewel eerst de 13e bisschop. Door sterke muren en burchten wist hij de kerken, die hij hier bouwde, de kunstschatten, die hij te hunnen behoeve òf liet komen of zelf vervaardigde, te beschermen.

In 1192 sprak de Paus hem heilig; sedert gold hij voor één der beschermheiligen van de stad, die reeds zooveel aan hem te danken had.

4⁰. „Burgemeester Hennig von Brandis ontvangt, na de overwinning bij Bleckenstedt, op de Markt te Hildesheim de afgezanten van het Hanseverbond, die hem kwamen gelukwenschen (1493)."

De stad maakte sedert de 14e eeuw deel uit van dit machtige verbond, ter verdediging van den handel opgericht, en was daarenboven door een of- en defensief verbond nauwer met Goslar en de *stad* Brunswijk verbonden. Het was tegen den *Hertog* Hendrik van Brunswijk en tot ontzet der door dezen bedreigde stad, dat genoemde slag geleverd werd.

5⁰. „Invoering van de Hervorming door Bugenhagen."
Zestien jaren weerstond de stad, geleid door den overheerschenden invloed van Burgemeester Wildefuer, alle aandrang van buiten om tot het Protestantisme over te gaan. In 1642 stierf Wildefuer en stond het Smalkaldische leger voor Brunswijk; op verzoek van eenige aanhangers van Luthers' nieuwe leerstellingen en opvattingen, deed het Smalkaldische verbond nogmaals moeite om den Raad over te halen, die nu plotseling als een blad op een boom omkeerde en als Paulus vervolgde wat ze vereerd, en vereerde wat ze vervolgd had.

Op het fresco is het moment voorgesteld dat de Prediker Bugenhagen, begeleid door den Raad, die eerbiedig het hoofd ontbloot heeft, op het punt staat de Andreaskerk binnen te treden, alwaar de eerste Protestantsche godsdienstoefening den 1en September 1542 werd gehouden.

6⁰. „Vereeniging der Duitsche volkstammen onder Wilhelm den Siegreichen."

Van deze zes fresco's is m. i. het vierde de minst geslaagde te noemen. Het onderwerp n⁰. 6 is reeds van zoo oneindig veel standpunten bezien, dat het oog van den bezoeker deze voorstelling dikwijls nauwelijks beziet, maar naar een nieuw onderwerp zoekt.

De zoldering van deze Hal is door den decorateur Mittag als vrije navolging behandeld van de „Wurzel Jesse" — d. i. de stamboom van Christus — door Abt Ratman in het midden der 12e eeuw op het vlakke plafond van de St. Michaeliskerk aangebracht.

Sierlijke krullen omgeven de portretten der Duitsche keizers of wel hunne op breede slingerende banden geschilderde namen. In het midden vraagt een groote Rijksadelaar reeds dadelijk de aandacht van den binnentredende.

Fantastisch slingerende krullen, aan het plantenrijk ontleende motieven, bedekken de bogen die de zoldering ondersteunen.

De deuren, naar de verschillende zalen en bureaux toegang gevende, zijn in rijke Duitsche renaissance behandeld, evenals hunne omlijstingen. Daar ze evenwel niet regelmatig verdeeld zijn, heeft Herman Prell menig hoekje en menigen hoek moeten versieren met een of ander vullend motief.

De lambrizeering is nieuw en eenvoudiger gehouden. Niet in overeenstemming met het overige der hal zijn de gaskronen — gothiek, school Hannover — die aan hetzelfde euvel lijden als de Empire-lusters van de Amsterdamsche Burgerzaal, d. w. z. ze toonen zeer weinig in de groote ruimte, die ze te verlichten hebben.

In 1883 zijn ook de zittingszalen en de bureaux der voornaamste ambtenaren hersteld in den toestand van, laat ons zeggen, 1630. Naar de zaal waarin de heeren Senatoren beraadslagen, is de schouw uit de hal verplaatst. Bijna alle kamers zijn nog in het bezit der oude lambris of plafonds; toen het huis van den burgemeester Hennig von Brandis aan den slooper verviel, is een eikenhouten plafondbetimmering hierheen overgebracht.

Een typisch gezicht levert de thans tot bureau v. d. Burgelijken Stand ingerichte „Rathskapelle" op. De groote aktenkasten, bij dat departement behoorende, zijn van donker eiken, en evenals het andere ameublement, zoo in overeenstemming met de lage en overwelfde ruimte van de vroegere kapel, dat men zich verplaatst denkt in een oud kloosterarchief.

Ik was reeds tijdig op het raadhuis, vóór de machine

der stedelijke administratie tot hare dagelijksche omwenteling werd in beweging gezet en hierdoor kon ik ook toegang krijgen tot de kamer van den eersten Burgemeester. Hoewel deze zich in niets bijzonders onderscheidt, raad ik toch iedereen mijn voorbeeld te volgen. Immers uit den reeds genoemden erker — een kamer op zich zelf — die zich aan 's burgemeesters vertrek aansluit, heeft men een eenig uitzicht op de nog geheel laat-middeneeuwsche markt met haar gewoel en vertier.

De zoogenaamde „Pinselverein" heeft in de laatste jaren gezorgd voor een „kunstgerechte" restauratie en beschildering der vakwerkhuizen, en zoodoende den lof verdiend van alle bezoekers, die er belang in stellen eens kennis te kunnen maken met 16e eeuwsche stadsgezichten.

Van uit den grooten erker ziet men diep onder zich de honderde koopvrouwen achter hunne manden neergehurkt, op paddestoelen gelijkende, wanneer een groote parasol ze tegen de zonnestralen beschermen moet. Tusschen hen door beweegt zich zoekend de zwerm der huisvrouwen en dienstmeisjes. Een vermoeiend gegons van stemmen en voetgeschuifel stijgt uit die menigte op; kleederdrachten zijn niet meer te onderkennen in die dooreen woelende mierenhoop.

Dit alles maakt in zijn typische omgeving en opgevroolijkt door het geplas van het water, dat met een hoogen sprong in het bekken van de Rolandsbron neervalt, een morgenbezoek aan het Stadhuis zeer wenschelijk, vooral voor hem, die gaarne op zijn gemak èn goed èn veel ziet.

Harzburg, Juli 1896.

J. H. W. Leliman,
Polytechn. Student.

VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN DE VAKOPLEIDING VOOR HANDWERKSLIEDEN IN NEDERLAND.

Deze nog jonge Vereeniging heeft in haar naam, haar doel uitgedrukt, een doel dat zij door verschillende middelen tracht te bereiken.

In den zomer van dit jaar hield zij hare eerste Algemeene Vergadering; de tweede wordt gehouden op Maandag 28 December a. s. in het Societeitsgebouw „Sic Semper" te Utrecht, des voormiddags te 11 uur.

In deze aanstaande bijeenkomst zal, na eenige huishoudelijke werkzaamheden, door den heer E. Jelsma, Directeur der eerste Ambachtsschool te Amsterdam, worden ingeleid het volgende onderwerp: „Over de wenschelijkheid om van vereenigingswege gegevens te verzamelen over de Vakopleiding in het buitenland."

De heer W. de Visser zal daarna teekeningen van de Vakschool uit Maagdenburg toelichten, die in de vergaderzaal zijn tentoongesteld.

De agenda van deze vergadering geeft reeds eene proeve van de wijze waarop de Vereeniging belangstelling tracht te wekken voor het vakonderwijs en zich voorstelt betere denkbeelden daaromtrent te bevorderen. Meer nog wordt het streven duidelijk uit een aantal onderwerpen, op den oproepingsbrief voor de vergadering vermeld, en waarvoor inleiders zullen worden benoemd met het oog op de in Juni 1897 te houden vergadering.

Deze onderwerpen zijn de volgende.

a. Er wordt gevraagd eene uiteenzetting van het verschil tusschen het gewone- en vakteekenonderwijs.

b. Wat is de tegenwoordige Burgeravondschool en wat zou zij binnen de Wet op het M. O. kunnen worden?

c. In hoeverre zijn de teekenacten als een waarborg te beschouwen voor het geven van vakteekenonderwijs?

d. Welke middelen moeten worden aangewend tot het verkrijgen van eene pensioenregeling voor leeraren en onderwijzers aan Ambachtsscholen, Teekenscholen, enz.?

e. Welke middelen moeten worden aangewend om aan hen, die de Ambachtsscholen niet kunnen bezoeken, eene practische en theoretische opleiding in hun vak te verzekeren?

f. Kunnen al de avondteekenscholen die door het Rijk worden gesubsidieerd, en onder de Afdeeling „Kunsten en Wetenschappen" zijn ingedeeld, beschouwd worden als te zijn inrichtingen voor a. s. ambachtslieden? Zoo ja, wat kan de reden zijn, dat die scholen evenals de Ambachtsscholen niet onder de afdeeling onderwijs zijn opgenomen?

Men ziet: er zullen zeer gewichtige en actueele zaken besproken worden.

Maar, dergelijke besprekingen zijn niet de eenige middelen waarmede de Vereeniging nuttig werkzaam wil wezen. Ook zullen in verschillende plaatsen vergaderingen worden gehouden met daaraan verbonden tentoonstellingen, welke laatste ten doel hebben om te doen zien wat er ter plaatse en in de omgeving voor het vakonderwijs wordt gedaan. Al leerende van elkander, zal daardoor veel op dit gebied verbeterd kunnen worden. Ook zullen met het zelfde doel, vruchten van het onderwijs van buitenlandsche scholen ter bezichtiging gesteld worden, zooals nu reeds te Utrecht.

De jeugdige vereeniging heeft echter, zal zij hare plannen kunnen verwezenlijken, behoefte aan medewerking en steun. Die kan men al aanstonds verleenen door lid te worden tegen een contributie van f 1. of donateur, door het betalen eener jaarlijksche contributie van minstens f 2.50 of een gift van f 50 in eens.

Mogen velen, wie het vakonderwijs hier te lande ter harte gaat — meermalen is gebleken dat hun getal zeer groot is —, mogen velen zich geroepen gevoelen tot deze Vereeniging toe te treden.

C. T. J. Louis Rieber.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad te Amsterdam.

WelEd. Heeren!

Als antwoord op de vraag geplaatst in het B. W. van den 19 dezer, deel ik u het volgende mede, ontleend aan „de Natuur" van 15 December 1888.

„De eenige methode om lagen witkalk van fijn stukadoorwerk te verwijderen, zonder dit te beschadigen, bestaat in het verweeken van de bedekkende lagen en het voorzichtig losmaken en wegnemen daarvan door een ervaren beeldhouwer of stukadoor.

Wellicht is het mogelijk, dat het zal gelukken, de bedekkende lagen, die natuurlijk in hoofdzaak uit gips bestaan, door dubbele ontleding te veranderen in een niet meer samenhangende, maar poeder- of breiachtige massa, die door middel van een kwast kan worden verwijderd, zonder dat het onderliggende stukadoorwerk gevaar loopt.

Daarvoor zou in aanmerking komen een vochtige pap of brei, vervaardigd uit lijm of meel vermengd met glycerine om het opdrogen te beletten. In die brei of pap zouden dan de stoffen die de dubbele ontleding van het gips moesten bewerken, bijv. barium nitraat, loodacetaat of eenig ander zout, dat doeltreffend bleek te zijn, moeten worden aangebracht en na verloop van zekeren tijd kunnen worden beproefd, of het gelukt met de brei de onderliggende gipslaag te verwijderen.

Volgens betrouwbare inlichtingen heeft de stukadoor Clemens te Gouda zich een goeden naam verworven in het bevrijden van fijn gestukadoorde plafonds van daarover gebrachte pleisterlagen."

Rotterdam 20 December 1896.

A. Maurisse.

Ook namens den steller der vraag onzen bijzonderen dank aan den geachten inzender van bovenstaand antwoord. Red.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Utrecht. 15 Dec. 1896. Nadat de vergadering door den Voorzitter was geopend, de notulen voorgelezen en goedgekeurd waren, werd mededeeling gedaan van eenige ingekomen stukken; o. a. een schrijven van de heeren P. v. d. Weiden, ingenieur te Gennep en G. v. Vloten alhier, waarin mededeeling werd gedaan, dat zij wenschten op te houden lid der afdeeling

te zijn, eerstgenoemde natuurlijk wegens verandering zijner woonplaats; de afdeeling verliest in den heer v. d. Weiden een lid, dat de afdeeling een warm hart toedroeg en steeds trachtte hare belangen te behartigen daar waar dit in zijn vermogen was.

Van het hoofdbestuur was een schrijven ingekomen, inhoudende goedkeuring van het gewijzigde reglement, met verzoek daarin nog een bepaling in te lasschen „dat de afdeeling niet kan ontbonden worden zoo lang acht gewone leden zich daartegen verklaren"; besloten werd hieraan te voldoen. Verder was van het Hoofdbestuur ingekomen een schrijven met bijlagen, betreffende eenige bepalingen omtrent de redactie, waarin o. a. de benoeming verzocht werd van een verslaggever; op voorstel van het bestuur werd daartoe benoemd de heer M. de Jong.

Omtrent deze bepaling hadden verder eenige besprekingen plaats, en werd door den Voorzitter tot de aanwezigen het verzoek gericht. alles te doen wat in hun vermogen is om de Maatschappij in de uitgave van haar Weekblad en andere werken zooveel mogelijk te steunen.

De rekening en verantwoording van den penningmeester werd in handen gesteld van de heeren L. C. Dumont, H. Kersemaekers en J. Krap. Eerstgenoemde bracht daarover rapport uit en bracht in hartelijke bewoordingen den penningmeester dank voor zijn accuraat en zuinig beheer.

De aan de orde gestelde begrooting voor 1897 gaf aanleiding tot verschillende besprekingen. doch werd onveranderd goedgekeurd; daarna had de benoeming plaats van een bestuurslid in plaats van den heer J. Th. Kok, aftredende volgens rooster. Met algemeene stemmen werd genoemde heer herbenoemd, die verklaarde. zich de benoeming te laten welgevallen

Overgegaan werd daarna tot het benoemen van een Voorzitter, Secretaris en Penningmeester. Na stemming werden daartoe herbenoemd de heeren I. H. J. v. Lunteren, A. J. Vreeswijk en J. Th. Kok, welke heeren deze benoeming weder aannamen.

De door de Maatschappij gestelde vragen werden daarna ter behandeling voorgelezen: natuurlijk lokten de verschillende vragen zeer vele en gewichtige besprekingen uit, en werden ter beantwoording de volgende heeren uitgenoodigd nl. voor vraag 1. de heer F. J. Nieuwenhuis; 2. de heeren J. H. Breebaart. A. J. Vreeswijk en W. A. G. Janssen: 4. de heeren J. Th. Kok, A. J Vreeswijk en H. G. Frijlink: 5 de heeren H. Kersemaekers en W. A. G. Jansen. en voor 7 de heeren W. de Jong en J. Vermeer.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap 15 Dec. 1896. Heden avond trad op als spreker de heer Mr. P. Droogleever Fortuijn. advocaat en procureur te 's Gravenhage, met het onderwerp „Bepalingen van Burenrecht."

Hoewel schijnbaar de regeling van geschillen tusschen buren beter bij den rechter dan hij den wetgever thuis behoort, daar de laatste uit den aard der zaak slechts een primitieve regeling geven kan, is er echter veel vóór, dat deze regeling van den wetgever uitgaat, wegens de grootere rechtszekerheid voor de partijen.

Onder den titel rechten en verplichtingen tusschen de eigenaars van naburige erven komt deze regeling dan ook voor in ons Wetboek, doch zou de naam eigenlijk moeten luiden: Beperkingen van het burenrecht, daar dit natuurlijk de zaak is: want, waar men, van zijn persoonlijk recht gebruik makende, schade van materieelen of anderen aard zou berokkenen aan zijn naburen, moet deze regeling dit voorkomen.

De moeilijkheid om een juiste theorie te vinden, springt dadelijk in 't oog en is ook reeds lang duidelijk gebleken, hoewel door verscheiden bekwame mannen beproefd.

De stof is niet nieuw en reeds in den tijd van 't oude Rome werden dergelijke regelingen noodig geoordeeld, en zijn steeds bijna onveranderd nagevolgd in latere tijden. Zoo vindt men bij ons te lande in 1654 de zoogenaamde redetrekken of erfscheiden, later rooimeesters genaamd, die, behalve de functie der tegenwoordige bouwinspectie, ook de functie vervulden van rechters in geschillen tusschen buren, mits n.l. beiden dit verlangden. en wier uitspraak dan bindend was voor beide partijen.

In ons tegenwoordig Wetboek vindt men verscheidene bepalingen, o a. de verplichting tot afscheiding van zijn erf, de bepalingen omtrent licht en uitzicht en van afvoer van water en het recht van noodweg, het verbod van overhangende muren over eens anders erf, enz.

Evenwel kan men al deze bepalingen nietig maken of verscherpen, naar goeddunken, door daarop betrekking hebbende servituten of overeenkomsten. In geval men dit niet doet, heeft elk der partijen het recht te eischen, dat de ander zich aan de bepalingen der wet houdt en b.v. zijn erf voor gezamenlijke kosten afscheidt van dat zijns buurmans door een heining; dat zijn ramen. welke rechtstreeks op eens anders erf uitzien, op niet minder afstand dan 2 M. van de erfscheiding zijn verwijderd — zoo deze erfscheiding het uitzicht reeds niet belet —; verder dat het regenwater etc.. van zijn eigen pand op zijn eigen erf wordt afgevoerd etc.

Ingeval dan ook door geen contract hierin is voorzien, beschouwt de wet alles te moeten zijn volgens die wet en beschouwt b.v. een afscheidsmuur steeds als gemeenschappelijk eigendom, tenzij het tegendeel bepaald kan bewezen worden.

Ten slotte haalde spr. eenige bepalingen aan uit het nieuwe Duitsche burgerlijk wetboek, o.a. dat, wanneer iemand *te goeder trouw* over het erf van zijn buurman heen bouwt, deze hem niet mag verplichten dit gebouwde af te breken, doch zich moet tevreden stellen met een jaarlijksche schadeloosstelling.

De beslissing zal worden overgelaten aan den rechter, doch zal ook deze bepaling nutteloos zijn zonder de bouwkunst der bouwers en de vriendschap tusschen de buren.

Van de gelegenheid tot vragen en discussie werdt door den leden een druk gebruik gemaakt.

Vak en Kunst. Dordrecht 16 Dec. 1896. Is het voor het bestuur dikwijls uiterst moeielijk de spreekbeurten op hunne leesavonden te bezetten, eveneens baart het te behandelen onderwerp gewoonlijk veel hoofdbreken om eenigszins van het conventioneele af te wijken. In de lezing van den heer C. L. van Balen te Dordrecht hadden we een welkome afwisseling, n. l. over

den Boekband als Kunstwerk.

De groote bovenzaal van het Café Central. waar de bijeenkomst plaats had, was overvol. Een bijzaal was ingericht voor kunstbeschouwing.

Aan de hand van een reeks teekeningen voor hem zelven vervaardigd, schetste de speker het ontstaan van den boekband uit het antieke diptichon en triptichon, bij de ouden bestemd voor het mededragen der met was bestreken tafeltjes waarop zij schreven. Uit de versiering van die omslagen met een middenstuk in ivoorsnijwerk ontwikkelde zich de omramende ornamentatie der eerste boekbanden, aanvankelijk met een alleenstaande ivoren plaat in het midden. die echter later werd omlijst met gouden of zilveren plaatjes. Uitvoerig schetste spreker de versiering van den boekband in die tijden, welke uit den aard der zaak geheel in handen was van den juwelier-ivoorsnijder en goudsmid, terwijl aanvankelijk ook bergkristal, vervolgens zelfs edele gesteenten later vervangen door het beslag met verheven knoppen (om den band tegen beschadiging te beschutten) voor de opluistering van den boekband werden aangewend.

Na de periode der juwelierstechniek, behandelde spr. de zelfstandige ontwikkeling van de boekbinderskunst, aanvankelijk in de kloosters. maar na de uitvinding der boekdrukkunst en het algemeen worden van de vraag naar boeken, ook buiten die instellingen.

Zoo kreeg men belangrijke mededeelingen te hooren omtrent de ledertechniek (snij- en ponswerk) en de versiering met blinddruk door middel van verwarmde rollen en stempels. Versiering met verguld komt op de middeleeuwsche banden zeldzaam voor. Europa paste de verguldkunst eerst in haar vollen omvang toe, na nauwere aanraking met de wereld van het Oosten en kennismaking met de versieringskunst der Perzen en Arabieren. Spr. gaf nu een overzicht van het standpunt der boekversiering bij deze volken, uitvoerig stilstaande bij het door hen toegepaste ledermozaiek en hun procédé van verguldING. en verder aantoonende. dat zoowel de vervanging der houten borden door cartonnen inlagen om den band stevigheid bij te zetten. als het algemeen versieringsplan door Europa, vooral Italie, werden overgenomen.

Van Italië deed nu de nieuwe kunst hare intrede in de andere landen van Europa. Spr. behandelde achtereenvolgens de bandversieringen van Grolier, die van Geoffroij Tory, den Ève-band, den Marguerite en den Semé-band, de fanfare-manier, de gepointilleerde- en dentelle-banden, de kunstwerken der Magnussen, de mozaïek-werken van de 18e eeuw, enz. enz. om te besluiten met een krachtig pleidooi voor het eerherstel van het oude kunsthandwerk, dat naast de goedkoopere vervaardiging door middel van de pers zijn recht van bestaan blijft behouden voor ieder, die op kunstvolle boekbanden prijs stelt. Daarbij werd het gebruik van stempels, fileten en rollen voor de versiering met vergulddruk uit de hand duidelijk gemaakt. hetgeen zeer aanschouwelijk kon plaats hebben aangezien ter vergadering een

flinke collectie antieke en moderne stempels, fileten en rollen, benevens de bij den ponsarbeid en de ledertechniek gebruikelijke gereedschappen aanwezig was, afkomstig uit de werkplaats van den heer W. F. A. Koopman en door dezen bereidwillig voor dit doel afgestaan.

De spreker oogstte met zijn belangrijke voordracht den onverdeelden bijval van de talrijke bijeenkomst.

Vervolgens werd de door den heer van Balen georganiseerde kunstbeschouwing in oogenschouw genomen. In een betrekkelijk korten tijd was het mogen gelukken een belangwekkende verzameling oude boekbanden, afkomstig uit de middeleeuwen en de 16e, 17e en 18e eeuw bijeen te brengen, dank zij de medewerking van het gemeentebestuur, dat een aantal zeldzame exemplaren uit zijn archief had afgestaan, en de welwillendheid van het bestuur van het museum Oud-Dordrecht, dat eveneens eenige waardevolle boeken had beschikbaar gesteld.

Verder was er een serie gekleurde afbeeldingen van boekbanden uit het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, schoone antieke en moderne boekbanden van de heeren Hidde Nijland en Mr. J. C. Overvoorde, proeven van geciseleerde en beschilderde goudsneden, een zeer fraaie snij- en pons-arbeid van den heer Koopman, en voorts een gansche reeks stempelbanden voor de machinale bewerking met verguld en kleuren in de verguldpers, waarbij een groote hoeveelheid daarmede vervaardigde moderne linnen bandjes waren ten toon gesteld uit de werkplaats der Firma I. I Giltay en Zn. alhier.

Van dit procédé had de heer van Balen in zijn voordracht een beschrijving gegeven aan de hand van 8 opeenvolgende afdrukken van één zelfden band, waarbij men achtereenvolgens den blinddruk en den vergulddruk toegepast, en eindelijk de diverse kleuren der teekening aangebracht zag.

Alles te samen genomen is de avond van den 16en genotvol en leerzaam tevens geweest, en werd het woord van dank, door den Voorzitter uitgesproken, door alle aanwezigen met applaus ondersteund.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.
Bouwkundig Teekenaar 5.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opichter-teekenaar 1.

INHOUD

VAN HET

Bouwkundig Weekblad, jaargang 1896.

HANDELINGEN. VERSLAGEN ENZ. DER MAATSCHAPPIJ.

Verslagen van de Vergaderingen der Afdeelingen

Opleiding en bevoegdheid enz. van den Architect.

BOUWKUNDE.

Uitgevoerde en onuitgevoerde bouwwerken.

Inrichting van gebouwen.

Bouwmaterialen.

GESCHIEDENIS DER BOUWKUNST, DECORATIEVE KUNST, NIJVERHEID, ONDERWIJS.

Oude monumenten, Archeologie, Aesthetica, Kunstgeschiedenis.

Korte berichten over Nederlandsche Monumenten.

(Opgenomen onder de „Berichten.")

Nederl. Indie.

Decoratieve Kunst en Kunstnijverheid.

Technische Mededeelingen.

Onderwijs.

Hygiëne. Verlichting. Verwarming. Ventilatie. Geleidingen tot aan- en afvoer, enz.

ONDERWERPEN VAN ADMINISTRATIEVEN EN SOCIALEN AARD EN RECHTSPRAAK.

BEOORDEELING EN AANKONDIGING VAN BOEKWERKEN.

LEVENSBESCHRIJVINGEN.

PRIJSVRAGEN.

TENTOONSTELLINGEN, WEDSTRIJDEN EN CONGRESSEN.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

INGEZONDEN STUKKEN.

PLATEN.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 28 DECEMBER.

Amsterdam. Het maken van onder- en bovenbouw, inbegrepen het opstellen van een ijzeren ophaalbrug en bijbehoorende werken, ter vervanging van de bestaande dubbele bascule-brug no. 222 over den Kloveniersburgwal, vóór de Staalstraat.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij tegen betaling van f 1.25 (met één teekening). Inl. worden gegeven ten kantore van den ingenieur, chef van het 1e hoofdbureau van de publieke werken, op het raadhuis, kamer no. 96, van 10 tot 12 u., gedurende de week, welke der besteding voorafgaat.

Amsterdam Het maken van eene gasleiding en van eene waterleiding ten behoeve van de artillerie-inrichtingen aan de Hembrug (Raming f 12950; onder het beheer der genie te Amsterdam.)

De genie, v.m. 10 u.. ten bureele der genie, Plantage Lijnbaansgr. 1, alw. bilj. zijn in te leveren voor 27 Dec. n.m. 3 u.. en met inl. te bekomen. Inl. ook verkrijgb. bij den kapitein-ingenieur F. J. v. Burgsteeden nabij de Hembrug.

Arnhem. Het maken van vernieuwingen en herstellingen, benevens het verrichten van onderhoudswerken aan de gebouwen der gasfabriek ged. 1897. Ram. f 4649.

De directeur der gemeente gasfabriek, n.m. 2 u. Bestek en teek. à f 75 ct. aan gen. fabriek verkrijgb. Aanw. gedaan.

's-Gravenhage. Het bouwen van een laboratorium voor organische chemie op een terrein genaamd „Vreewijk" nabij Leiden. Raming f 159800.

Het prov. bestuur, v.m. 11½ u. Het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van binnenl. zaken, aan dat van het prov. bestuur van Zuidholland te 's-Gravenhage, en is te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff, 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den rijksbouwkundige. Aanw. gedaan.

Groenloo. Het veranderen van een huis in de Notiboomstraat A. 32, en van een huis aan de Markt no. 140.

Mejuffr. de wed. H Fischer ten Cate, 's av. 6 u., in hôtel „De Pelikaan", alw. van af 22 Dec. de voorw. ter lezing liggen. Aanw. gedaan.

Hoorn. Het maken van een fabriek met bijbehooren.

De heer Joh. A. Beek, n.m. 2 u, in cafe „De Witte Engel", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect A. Stoutjesdijk. Aanw. gedaan.

Vorden. 1. De restauratie van den toren met nieuwen ingang, bestaande in metsel-, steenhouwers-, timmer-, smids-, verf-, lei- en loodgietersweik: 2. het maken van een ijzeren hek om de begraafplaats.

Het gemeentebestuur, v m 10 u. Bestek en voorw. ter inzage op de secretarie. Inl. voor perc 1 bij den architect J. Uiterwijk Wzn., te Zutphen en voor perc. 2 bij den architect H. Mellink te Vorden. Aanw. gedaan.

DINSDAG 29 DECEMBER.

Amsterdam. Het maken van in- en uitlaatmiddelen aan de grachten van het fort bezuiden Uithoorn. Raming f 6250, onder het beheer der genie te Amsterdam

De genie, v m. 10 u, op het bureel der genie, alw bilj. in te leveren tot 28 Dec., n.m. 3 u., de bestekken ter lezing liggen en met inschrijvingsbilj. en inl. te bekomen zijn. Inl. ook te bekomen bij de 1e Luit.-Ingenieur F. Dekker te Uithoorn.

Hilligersberg (Rotterdam). Het bouwen van een koetshuis met paardenstal, warande en bovenwoning en bijkomende werken op de plaats „Tivoli".

De bouwk. Jan J. Clement in het café van Mej. C. Voorrips, aan den Bergweg. Bestek en teek. liggen in gen. koffiehuis ter inzage en zijn tegen betaling van f 1 verkrijgb. ten kantore van den bouwk. Jacob Catsstraat 91, alw. dagelijks van 10—12 u. inl. worden verstrekt.

Koog a/d Zaan. Het bouwen van een pakhuis met beschuitbakkerij en het dempen van eenig water bij de fabriek „De Vlijt".

De heeren Leeuwerink en Wolhoff, firma A. Krap, v.m. 10 u., in „De Waakzaamheid". Bestekken van af 22 Dec., 's midd. 12 u. verkrijgb. bij den bouwk. J. Otter. Aanw. 28 Dec., v.m. 10 u.

Alleen voor aannemers van Zaandam, Koog a/d Zaan, Zaandijk en Wormerveer.

Schoonhoven. Het onderhoud van den watermolen.

Het bestuur van den polder Laag-Blokland, v.m. 10 u., in de raadkamer, alw. op 28 Dec. bestek en voorw. ter inzage liggen.

Sas van Gent. Het afbreken der bestaande en het opbouwen eener nieuwe pastorie voor hunne gemeente.

De kerkvoogden der Nederl. Herv. Kerk, n.m. 2 u. in de pastorie. Aanw. gedaan. Het bestek met teek. ter inzage bij den heer J. J. Dootjes en is, tegen toezending van f 1 verkrijgb. bij den president-kerkvoogd C. de Kiewit.

Zutphen. Het weder opbouwen van door storm verwoeste gebouwen enz., in de legerplaats bij Millingen, onder beheer der genie te Zutphen. Ram. f 61300.

De genie. v.m. 10 u., op het bureel der genie, alw. bilj. in te leveren tot 28 Dec. n.m. 3 u., de bestekken ter lezing liggen en met inschrijvingsbilj. en inl. te bekomen zijn. Bestek ook ter lezing in het café „Central" te Zutphen, terwijl ook inl. te bekomen zijn bij den tijdel. opzichter te Millingen.

WOENSDAG 30 DECEMBER.

Meppel. Het doen van herstellingen en vernieuwingen aan en het onderhoud van de gemeentegebouwen en andere werken in 1897, in twee perceelen.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Het bestek, ligt ter inzage en is ad 50 ct. verkrijgb. ter secretarie. Aanw. 29 Dec., v m. 10 u.

Sneek. Het onderhoud van gebouwen, wallen, bruggen, bestrating en verdere gemeentewerken, gedurende 1897, in 9 perc.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. De bestekken zijn ad 50 ct. verkrijgb. bij den gemeente-architect, die inl. geeft.

Zaandam. Het inrichten voor den houthandel, van het 2e gedeelte van het terrein aan het Oostzijder Kattegat aldaar als: het bouwen eener houtloods lang 130 bij 41 M.; het graven van grachten, het maken van schoeiïngen enz.

De firma Willian Pont. Bestek en teek. ad f 2 verkrijgb. bij den boekh H. Smit, te Edam. Inl. geeft de architect A. H. D. Rups, ald.

DONDERDAG 31 DECEMBER.

Hillegersberg (Rotterdam). Het bouwen van een dubbel en enkel huis, verdeeld in 3 beneden en 3 bovenwoningen op het terrein „Richmond-Nusery" a/d. zz. Oost-Blommerdijkschen weg C. no. 46, aldaar.

De architect P. Jung, n.m. 3 u.. in café „Lommerrijk", alw. bestek en 2 teek. ad f 1,50 alsmede bij gen. architect verkrijgb. zijn, Aanw. 28 Dec., n.m. 3 u.

ZATERDAG 2 JANUARI 1897.

Hontenisse. Het afbreken van het bestaande en het bouwen van een woonhuis, met bijlevering van bouwstoffen op de hofstede bewoond door J. De Putter in den Groot-Huijssenspolder, gemeente Zaamslag.

De bouwkundige J. Wisse Jzn., te Zaamslag, bij wien inl. te bekomen zijn. Inschrijvingsbiljetten moeten ingeleverd worden ten kantore van den Hoog WelGeboren heer baron Collot d'Escury, rentmeester van het Kroon-Domein enz. te Hontenisse. Bestek met teek ligt ter inzage te Zaamslag in het logement bij G. de Visser. Plaatselijke aanw. gedaan.

DINSDAG 5 JANUARI.

Nijmegen. Het vernieuwen van den vensterwand der raadzaal in het gemeentehuis, met bijkomende werken.

Het gemeentebestuur n.m. 2 u. Bestekken zijn ad f 0,10 verkrijgb. ter gemeente-secretarie. alw. de teek. ter inzage ligt. Inlichtingen geeft de architect der gemeente.

WOENSDAG 6 JANUARI.

Den Bommel. Het bouwen van een bouwmanswoning met graanschuur, benevens varkens- en kippenhok in den polder De Tille aldaar.

De heer C. van Schouwen te Oud-Beijerland n.m. 3 u,, in het logement van D. Mooijaart te Den Bommel. Bestek en teek. ad f 2. van 22 Dec. af verkrijgb. bij gen. architect te Sommelsdijk, die ook inl. geeft.

ZATERDAG 9 JANUARI

Aalten. Een aanzienlijke verbouwing en vergrooting van het post- en Telegraafkantoor aldaar.

Het gemeentebestuur, n.m. 4 u. Bestek en teek. à f 1,50 ten gemeentehuize verkrijgb. Inl. geeft de gemeenteopzichter. Aanw. 9 Januari a.s. v.m. 9 uur.

DINSDAG 12 JANUARI.

Utrecht. Bestek No. 719. Het maken eener gasleiding ten behoeve van de verlichting der wielbandenwerkplaats en voor de gasovens, benevens het wijzigen der vetgasleiding der Centrale Werkplaats op het station Zwolle, en het leveren en plaatsen van lantaarnarmen en palen aldaar. Begrooting f 2900.

De Mij. t. exploit. van Staatsspoorwegendes n.m. 2 u. (locale tijd), aan het Centraal, bureau der Maatschappij in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens § 18 van het bestek. Het bestek ligt van den 21sten December 1896 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. Klerk de Reus te Zwolle en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen tegen betaling van f 1.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

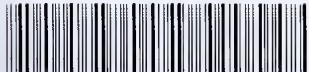
Aanwijzing op het terein zal geschieden den 4den Januari 1897 ten 10 ure v.m. (West Europeesche tijd).

Afloop van AANBESTEDINGEN.

15 DECEMBER.

Maastricht. Het afbreken van het voormalige station buiten de boschpoort. Door den heer A. Bonhomme.

Laagste inschrijver H. Cremers, f 700. Gegund aan H. Cremers.

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00692 1981